HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

Tercüme ve Şerhi

Prof. Dr. İbrahim CANAN

akçağ

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

11. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Hacı ÇETİNKAYA

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.
Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21
Yenibosna/İSTANBUL
Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)
Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

TEDAVİNİN MEKRUHLUĞU

RESULULLAH'IN VASFETTİĞİ İLAÇLAR

İKİNCİ BAB: RUKYE VE MUSKALAR

TIBB-I NEBEVİ, MAHİYETİ VE EHEMMİYETİ

TALAK (BOŞANMA) BÖLÜMÜ

UĞURSUZLUK BÖLÜMÜ

ZIHAR BÖLÜMÜ

İLİM BÖLÜMÜ

AF VE MAĞFİRET BÖLÜMÜ

AZAD ETME, MÜDEBBER KILMA VE MÜKÂTEBE YAPMA VE KÖLE İLE MUSAHEBE BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: KÖLE AZAD ETMENİN FAZİLETİ

İKİNCİ BAB: KÖLEYE MUSAHEBE VE MUAMELE ADÂBI

ÜÇÜNCÜ BAB: AZAD ETME

DÖRDÜNCÜ BAB: MÜDEBBER KILMA VE MÜKÂTEBE YAPMA

İDDET VE İSTİBRABÖLÜMÜ

ARİYET BÖLÜMÜ

UMRA VE RUKBA BÖLÜMÜ

GAZVELER BÖLÜMÜ

TEDAVİNİN MEKRUHLUĞU

3981 ١– عن عقبة بن عامر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تُكْرِهُوا مَرْضَاكُمْ عَلَى الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ، فإنَّ اللّٰهَ تَعالى يُطْعِمُهُمْ وَيَسْقِيهِمْ]. أخرجه الترمذي.

1. (3981)- *Ukbe İbnu Âmir* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hastalarınızı yeyip içmeye zorlamayın. Zira Allah Teâlâ Hazretleri onlara yedirir içirir."* [Tirmizî, Tıbb 4, (2041); İbnu Mâce, Tıbb 4, (3444).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada hastalara, onların iştahları olmadıkça bir şey yiyip içme hususunda zorlamamayı tavsiye etmektedir. Bu hususta ikna için "Onlara Allah'ın yedirip içirdiğini" beyan buyurur.

Tababete giren bu hadîsi de Aleyhissalâtu vesselâm'ın mucizelerinden biri sayabiliriz. Zira günümüz tababeti de iştahı kesilen hastaya zorla yedirmenin ona fayda değil, zarar vereceğini belirtir. Bir Batılı, oruçla tedavi metodu geliştiren *Dr. Dewey*'in çalışmalarını anlatırken der ki: "O zamandan beri hayatî kimye (biokimya) otaya çıkarmıştır ki, vücut harareti 38 dereceyi aşar aşmaz, sindirim sistemindeki guddeler enzim (sindirim mayası) salgısını durdurmakta ve taze sıkılmış meyve suyu dışındaki bütün gıdalar hazmı sağlayacak hiçbir enzim ile karşılaşmamaktadır. Binnetice bu halde alınan gıdalar barsaklarda çürüdüğü için zehirlenme hâsıl etmekte[1] herhangi bir fayda te'mîn etmemektedir. Dewey isbatladı

1- 1966 'da tâb edilmiş *Lejeun* adlı kitaptan aldığımız bu ifadeyi doktorlar günümüzde biraz ihtiyatla karşılıyorlar: Ateşli hastanın iştahı kesilince aldığı gıdanın fayda değil, zararlı olacağını te'yîd etmekle beraber "Bağırsakta çürüme" diye bir hadise olmaz, ateş halinde mîde kabul etmez. Etse bile bağırsaklara salmaz, saldığı takdirde, bağırsaklardan dışarı atılır" derler.

ki, ateşli hastaların kilo kaybı, onları aç bıraktığımız zaman, zorla yedirdiğimiz zamana nisbetle daha fazla değildir. Üstelik hazım ameliyesinin gerektirdiği muayyen enerji sarfı, bünyenin, hastalığa karşı mücadele edebilmek için muhtaç olduğu hayatî gücü o nisbette azaltmaktadır."

Yazının devamında, içtiği asit sebebiyle sindirim sisteminde ciddî yaralar hâsıl olan ve bu yüzden hiçbir gıda alamayan bir çocuğun 75, diğerinin de 90 gün yaşadığı zikredilir. Yani, gıda alınmadığı takdirde, vücud, daha önceden depoladığı ihtiyatları kullanmakta, hayati fonksiyonlarda, gıdasızlık sebebiyle bir gerileme meydana gelmemektedir. İşte vücuddaki bu ihtiyatların bünye tarafından kullanılma hâdisesi, gaybâşina olan lisan-ı nübüvvete *Rab Teâlâ*'nın yedirip içirmesi olarak ifâdeye dökülmüş bulunmaktadır. Hadisi, islâm âlimlerinin izahı da şöyle: *"Yani, yeme içme yerine geçecek bir şeyle Allah hastaya imdâd eder, açlık ve susuzluk elemine karşı sabırla rızıklandırır. Nitekim, gerçekte hayat ve kuvvet Allah'tandır, ne yiyecekten, ne içecekten ne de sıhhatten."* el-Kâdı'nin izahı da şöyle: "Allah, hastaların kuvvetlerini hıfzeder, yeme ve içmenin ruhun muhâfazası ve bedenin kıvamını bulması için hâsıl ettiği fâideler sağlayacak şeyle onlara imdâd eder..."

3982 ٢- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [لَدَدْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ في مَرَضِه، فَجَعَلَ يُشِيرُ إلَيْنَا أنْ لاَ تَلُدُّونِي، فَقُلْنا: كَرَاهِيَةُ الْمَرِيضِ لِلدَّوَاءِ، فَلَمَّا أفَاقَ قَالَ: ألَمْ أنْهَكُمْ أنْ تَلُدُّونِي؟ قُلْنَا: كَرَاهِيَةُ الْمَرِيضِ لِلدَّوَاءِ، فَقَالَ: لاَ يَبْقَىٰ أحَدٌ في الْبَيْتِ إلاَّ لُدَّ، وَأنَا أنْظُرُ إلاَّ الْعَبَّاسَ، فإنَّهُ لَمْ يَشْهَدْكُمْ]. أخرجه البخارى.

«اللُّدُودُ» سقى المريض الدواء في أحد جانبى فمه، وإنما أمر ﷺ أن يلدّ كل من في البيت عقوبة لهم على فعل ذلك به بغير إذنه بعد نهيه عنه.

2. (3982)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hastalığı sırasında ağzından ilaç içirdik. Bize içirmememizi işaret etti. Ancak biz (itirazını) hastalarda ilaca karşı görülen nefret (diye) değerlendirmiş (ve içirmiştik). Kendine gelince: *"Bana ilaç vermeyin demedim mi?"* diye bizi payladı. Biz, davranışımızın sebebini: "(Herhalde) hastaların ilaca gösterdikleri nefret olarak değerlendirdik" diye açıkladık. (Resûlullah, buna rağmen öfke izhâr edip, herkesi cezalandırmak üzere): *"İlaçtan içmedik kimse kalmayacak!"* emretti ve: *"Abbâs hariç hepinizi göreceğim, zira o (bana zorla ilaç içirirken) yanınız-da değildi"* buyurdu. [Buhârî, Tıbb 21, Megâzi 83, Müslim, Selâm 83, (2213).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hasta iken, arzusu hilafına (rağmen) içirilen ilacın hikâyesini anlatmaktadır. *Ledûd* "ağzın bir tarafından ilaç içirmek" ma'nâsına gelmektedir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendine gelince kendisine, arzu etmemesine, içirmeyin diye işâret buyurmasına rağmen emrinin hilafına şahsi yorumlarıyla zorla içirenlere ceza olarak aynı ilaçtan birer parça içiriyor.

Resûlullah'ın bu davranışı için "kısas"tır, "intikam"dır gibi bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

İbnu Hacer: "Bana öyle geliyor ki Aleyhissalâtu vesselâm bununla te'dibde bulunmak istedi, tâ ki bir daha benzer harekette bulunmasınlar" diye yorumlar. Şöyle yorum yapan da olmuştur: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselam, tedaviye başvurduğu halde, burada ilaç almak istemedi, zira bu hastalığında vefat edeceğini anladı. Artık öleceği kesinleşen kimsenin ilaç alması mekruhtur." İbnu Hacer, bu yoruma katılmaz ve der ki: "Bana görünen şudur: Bu hâdise, tahyîr [2] ve tahakkuktan önce idi. Tedaviyi hoş karşılamadı, zira, bu hastalığına uygun değildi. Zira yanındakiler, Aleyhisalâtu vesselam'ın zâtulcenb olduğunu zannetmiş idiler ve verdikleri ilaç buna uygundu. Halbuki, haberin siyakından da anlaşılacağı üzere, onda bu hastalık yoktu."

3983 ٣– وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا أُبَالِي مَا أَتَيْتُ إنْ أنَا شَرِبْتُ تِرْيَاقاً، أو تَعَلَّقْتُ تَمِيمَةً، أوْ قُلْتُ الشِّعْرَ مِنْ قِبَلِ نَفْسِي]. أخرجه أبو داود.

« التِّرْيَاقُ » هو الدرياق. وهو معروف ولا بأس بشرب به مالم يكن فيه حرام ولا نجس.

« والتَّمِيمَةُ » إحدى التمائم: وهى خرزات كانت العرب تعلقها على أولادهم يتقون بها العين في زعمهم، فأبطلها النبيّ ﷺ.

3.(3983)-*Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki "Benim tiryak içmem, temîme (muska) takınmam, içimden gelen şiiri okumam aldırmazlık olur."* [Ebu Dâvud, Tıbb 10, (3869).]

2– Tahyîr, bazı hadislerde geldiği üzere, Resûlullah'ın Rabbine dönme ve dünyada uzun müddet kalma hususunda muhayyer bırakılması, fakat O'nun dönmeyi tercihi hâdisesidir.

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin ifâde ettiği ma'nâyı âlimler biraz farklı anlamışlardır: Bazıları: "Tiryak içmeme, temîme takmama, içimden gelen şiiri okumama aldırmam bu üç fiili normal karşılarım" şeklinde anlarken, bazıları da: "Bu üç fiilden biri benden sudûr edecek olsa ben, iyi veya kötü meşru veya gayr-ı meşru ne yaptığına dikkat etmeyen kimselerden biri olurum" şeklinde anlamıştır. Birinci anlayışta mezkur üç şeye cevaz ma'nâsı mevcut iken ikinci anlayışta bu üç şey kötülenmiş olmaktadır.

2- *Tiryâk:* Zehirin zararını gidermek maksadıyla alınan ilaçtır, dilimizde buna bedel daha ziyâde panzehir kelimesini kullanırız.

Hadîsi menfi ma'nâda anlayanlardan *İbnu'l-Esîr* der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselam)* tiryakı mekruh addetmektedir. Zira içerisinde engerek eti ve hamr katılmaktadır. Bunlar haram ve necistir. Ancak tiryâk'ın çeşitleri var. Şayet bu çeşit maddeler, katılmayan çeşidi ise onu kullanmakta bir beis yoktur. Bazı âlimler: "Hadîs mutlaktır, ama hepsinden ictinab evladır" demiştir."

3- Temîme, cahiliye devri muska ve afsunlarının adıdır. Bunlar Allah'ın isimlerini ve Allah'ın kelimelerini ihtiva ederse cevaz verilmiştir. *İbnu'l-Esir* der ki: "Bu, cahiliye devri Araplarının inançlarınca, göz değmesinden korumak için çocuklarına taktıkları boncuklardır. İslâm bu inancı kaldırmıştır." Hadiste التَّمَائِمُ وَالرُّقَى مِنَ الشِّرْكِ *"Muskalar ve rukyeler şirktendir"* denmiştir. Bir başta hadîste: مَنْ عَلَّقَ تَمِيمَةً فَلاَ اَتَمَّ اللّٰهُ لَهُ *"Kim (dünyevî bir maksadla) muska takarsa Allah maksadına erdirmesin"* denmiştir. Âlimler hadîsi: "Onlar sanki bunun ilaç ve şifa vereceğine inanırlardı. Resulullah bunları şirk ilan etti, çünkü onlar kendilerine yazılmış bulunan "takdîr"i bunlarla defedeceklerini zannediyorlar, kendilerine gelecek ezânın defedilmesini, asıl defedecek olan Allah'tan değil, gayrından talebediyorlardı" diye açıklarlar. Sindî der ki: "Burada kastedilen muskalar, cahiliye muskalarıdır, bir kısım boncuklar, vahşî hayvanların tırnak ve kemikleri gibi. Ama Kur'an'dan ve Allah'ın isimlerinden yazılarak tanzîm edilen muskalar bu yasağın dışındadır, hatta bunlar câizdir."

Sindî, muskanın cevazına kâni ise de meseleye daha farklı yaklaşan âlimler de mevcuttur ve bu mesele ihtilaflıdır. Söz gelimi, Ebu Bekr *İbnu'l-Arabî, Tirmizî Şerhi*'nde der ki: "Kur'andan muska yapıp takmak sünnet yolu değildir. Bu hususta sünnet, Kur'an'ın okunmasıdır, tâlîk edilmesi değil." *İbnu Hacer* de şunu söyler: "Hadîsin yasakladığı muska,

içerisinde Kur'an ve benzeri müsbet bir şey bulunmayan muskalardır. Fakat içerisinde Allah'ın zikredildiği muskalarda bir beîs yoktur. Zira bu Allah'ın isimleri ve zikriyle teberrükte ve taavvüzde (kötülüklerden korunma talebi) bulunmak maksadıyla yapılır. Keza zînet maksadıyla bunları takmak da nehyedilemez, yeter ki gurura ve israfa kaçmasın."

Bu meselede *Hattâbî* de benzer şeyler söylemiştir: *"Tedavi için tiryak içmek mekruh değildir. Resûlullah aleyhissalatu vesselâm tedavi ve ilacı pek çok hadîste mubah kılmıştır. Ancak içine konan yılan eti sebebiyle tiryak haramdır. Temîme, cahiliye Araplarının âfatı kendilerinden defedeceği düşüncesiyle taktıkları boncuktur. Buna inanmak cehâlettir, dalâlettir, çünkü felaketi Allah'tan başka defedip mani olacak yoktur. Kur'an'la taavvüz, teberrük ve istişfa (şifa taleb) bu yasağa girmez. Çünkü o kelamullah'tır, onunla istiaze, Allah'la istiâze demek olur. Zira kelamullah Allah'ın zâtî sıfatıdır... Bazı âlimler mekruh olan muskanın, içerisinde Arapca olmayan, bu sebeple ma'nâsı da anlaşılmayan şeyler yazılmış bulunan, hatta yasaklanmış olan sihir ve benzeri şeyler bulunan muskalardır"* demişlerdir."

Görüldüğü üzere, âlimler, mutlak olarak "muska haramdır" demiyorlar, muhtevasına, malzemesini Kur'ân'î tabirâtın teşkil edip etmemesine bakıyorlar. Müsbet ma'nâ taşıyan elfaz, dua, esma yazılmış ise bunun câiz olduğunu söylüyorlar.

İslâm âlimlerinin, -sünnete dayanan-bu yaklaşımlarını takdir etmemek mümkün değil. Bazı insanlarda bulunan zayıf bir damar bu çeşit şeylerle meşguliyetten kendini alamamaktadır. Hayatları ilim ve mâkulâtla tanzîm iddiasında bulunan Batı toplumunda ve onları taklidi esas alan memleketimizin sosyetik çevrelerinde bile bu çeşit kesin bir yasağa tam uyacak sayı oldukça azalacaktı. Mesele tamamen meşruiyyet dışına atılınca, konu daha da istismar mevzuu yapılabilirdi. Öyleyse bunun makul hududunu tayin ederek meşruiyet tanımak daha gerçekçi bir tavır olmaktadır.

3984 ٤ – وعن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللهُ عنْهُ قال: [قَـالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنِ اكْتَوَى أوِ اسْتَرْقَى، فقَدْ بَرِئَ مِنَ التَّوَكُّلِ]. أخرجه الترمذي وصححه.

4. (3984)- *Muğîre İbnu Şu'be* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim vücudunu dağlatır veya rukye yaptırırsa tevekkülü terketmiş olur." [Tirmizî, Tıbb 14, (2056); İbnu Mâce, Tıbb 23, (3489).]

AÇIKLAMA:

1- *Rukye,* dilimizde afsunlama veya okuma dediğimiz usûlle icra edilen tedavidir. Sünnette humma, sara hatta yılan sokuğu gibi her çeşit âfete karşı rukye yaparak tedavi çaresine başvurulmuştur.

Keyy, dağlamadır. Yani, ateşte kızdırılan demiri bazı hastalıklı uzuvlara tatbîk etmek suretiyle başvurulan bir tedâvi metodu.

Gerek *rukye* ve gerekse *keyy* cahiliye devrinde dahi bilinen ve başvurulan tedavi metodlarıdır. Sadedinde olduğumuz hadîs, bu iki tedavi metodunu yasaklamaktadır. Ancak çoğu durumda olduğu üzere burada da tek bir hadîsle mevzu hakkında nihâî hükme gitmek usül bakımından mahzurludur. Zira, bu mevzu üzerine Resulullah'tan vârid olan başka rivayetlerde mevcuttur. Nihâi hüküm hepsini görerek otaya çıkarılmalıdır. Söylediğimiz şekilde hareket eden İslâm üleması 4002, 4019, 4023, 4031, 4034 vs. numarada gelen ve bunlara ruhsat veren hadisleri de gözönüne alarak rukye'nin cevazına hükmetmiştir. Buradaki nehyin, rukye ile tedaviye tevessül eden kimsenin neticeyi, te'siri Allah'tan beklemeksizin, sırf bu tedavi tarzına dayananlara baktığı belirtilmiştir. Dağlama ile tedavi de son derece tehlikeli bir metoddur. Bu metodda yeterince bilgi ve mahâret kazanmayanların buna tevessülünü önlemek, başka tedavi yolları varken buna başvurulmasına meydan vermemek için bu yasağın beyan edildiği belirtilmiştir. Müteakiben bazı açıklamalar daha kaydedilecektir.

RESULULLAH'IN VASFETTİĞİ İLAÇLAR

3985 ١ – عن أبى سعيد الخدرىّ رضىَ اللهُ عنه قال: [جَاءَ رَجُلٌ إلى النَّبيِّ ﷺ فقَالَ: إنَّ أخِي استَطْلَقَ بطْنُهُ، فقَالَ: اسْقِهِ عَسَلاً فَسقَاهُ، ثُمَّ جَاءهُ فقَالَ: إنّي سَقَيْتُهُ عَسَلاً، فَلَمْ يَزِدْهُ إلاَّ استِطْلاقاً ثَلاثَ مرَّاتٍ، فقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: صَدَقَ اللهُ وَكَذَبَ بَطْنُ أخِيكَ، فَسقَاهُ فَبَرأَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (3985)- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam *Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm*'a gelerek: "Kardeşim ishal oldu (ne yapayım?)" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Ona bal (şerbeti) içir!"* ferman buyurdu. Adam içirdi. Bilahare aynı şahıs tekrar gelip: "Ben bal (şerbeti) içirdim. Ancak, bu onun ishalini artırmadan başka bir şeye yaramadı" dedi. (Adamın bu gidip gelmeleri) üç kere tekrar etti. Sonunda Aleyhissalâtu vesselâm: *"Allah doğru söyledi. Kardeşinin karnı yalan söyledi (hata etti)"* buyurdu. Sonra bir kere daha içirdi. Bu sefer kardeşi iyileşti." [Buhârî, Tıbb 4, 24; Müslim, Selâm 91, (2217); Tirmizî, Tıbb 31, (2083).]

AÇIKLAMA:

1- Buradaki hadisenin kahramanları rivayetlerde tasrih edilmemiştir. Hadisin başka vecihlerinde adamın, *Resulullah*'a üç sefer gidip geldiği, her seferinde, bal (şerbeti) içirmiş olmasına rağmen ishalin geçmeyip arttığını söylediği, Resulullah'ın da her seferinde *"Bal şerbeti içir"* tavsiyesini tekrar ettiği belirtilir. Müslim'in bir rivayetinde adamın dördüncü gelişinde Resulullah'ın ilaveten *"...Allah doğru söyledi..."* dediği tasrih edilir.

Bu husus başka rivayetlerde de tasrih edilmiştir. Netice olarak, ishalli kimsenin dördüncü seferden sonra ishalden kurtulduğu anlaşılmaktadır.

2- Hadisi şerh eden âlemler, rivayette geçen: "Kardeşinin karnı yalan söyledi" ifadesinde geçen "kizb"i, hata ile tevil ederler. Yani, kelimenin hata etti ma'nâsında kulanıldığına dikkat çekerler ve Hicaz ahalisinin kizb kelimesini bu ma'nâda da kullandıklarını başka misallerle gösterirler. Bu durumda كَذَبَ بطنه *(Karnı yalan söyledi)"* ibaresi karnı şifayı kabul etmeye salih olmadı, hataya düştü ma'nâsını ifade etmiştir.

3- Hadisle ilgili olarak *İbnu Hacer*'in yaptığı bir tahlili faydalı bulduğumuz için aynen kaydediyoruz.

"Bazı mülhidler: "Bal müshildir, nasıl olur da ishal olanlara bal tavsiye edilir?" diyerek hadise dil uzattılar. Buna cevabımız şudur: Bu söz, söyleyenin cehaletini ortaya kor. Onların bu davranışı şu âyetin şumûlüne girer: **"Onlar, ilmini kavrayamadıkları ve henüz yorumu da kendilerine bildirilmemiş olan şeyi yalanladılar..."** (Yunus 39). Şurası malumki, tabibler, aynı hastalığın ilacının yaşa, âdete, zamana, alışılan gıdaya, tedbire, kişi tabiatının gücüne göre değişeceğinde ve ishalin birçok çeşidi bulunduğunda ittifak ederler. Mesela bu çeşitlerden biri, kusmayı da beraberinde getiren şiddetli bir ishaldir ki hazımsızlıktan husule gelir. Doktorlar şu hususta da müttefiktir: Bu çeşit ishalin tedavisi kişinin tabiatını ve onun fonksiyonunu terketmesiyle olur, böylece, insan tabiatı muayyen bir müshile muhtaçsa, hastada kuvvet oldukça ona yardım edilir. İmdi, mezkur hasta sanki hazımsızlıktan husule gelen ishale musabtı. Resululah da ona, mide ve barsaklarında toplanmış olan fuzulî maddeleri boşaltması için bal tavsiye etti. Zira balda mideye ârız olan ve gıdanın midede kalmasını engelleyen yapışkan karışımlardan mürekkep fuzuliyatı sürüp tahliye edici hassa vardır. Midede havlularda görülen tüyler gibi tüyler mevcuttur. Bu tüylere yapışkan karışımlar takılacak olsa, mideyi fesada verir ve mideye ulaşan gıda maddelerini de fesada uğratır. Şu halde bunun tedavisi, bu karışımları mideden sürüp çıkaracak bir maddenin kullanılmasıyla gerçekleşir. Bu maksadla istimal etmeye, baldan daha müessir bir şey yoktur, hususan sıcak su içerisinde eritilip şerbet yapılırsa, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tatbikinde bal, ilk seferinde müessir olmadı, zira tedavi, hastalığa göre, belli bir müddet ve belli bir miktar ilaca bağlı olmaktadır. Bu müddet kısa tutulursa fuzuliyat tamamen sürülüp atılmamış olur, normal zamanı taşacak olursa kuvveti zayıflatır ve başka bir zarar hâsıl eder. Sanki adam, birinci seferde baldan hastalığın mukavemetini kırmaya yetecek miktarda içmemiştir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da içmeye devam etmesini emretmiştir. Adam, hastalık maddesinin gereğine uygun olarak içmelerine devam ettikçe Allah'ın izniyle iyileşti.

Resûlullah'ın: *"Kardeşinin karnı yalan söyledi"* sözünde, "bu ilacın faydalı olduğuna, hastalığın devam etmesinin, ilaçtaki kusurdan ileri gelmeyip, fâsid maddenin çokluğundan husûl bulduğuna bir işâret vardır. Bundan dolayı Aleyhissalâtu vesselâm bu maddenin boşaltılması için bal içmeye devamı emretmiştir. Nitekim, öyle oldu. Ve Allah'ın izniyle adam iyileşti."

Onbeşinci miladî asrın ortalarında yapılan bu ilmî açıklama karşısında hayran kalmamak mümkün değil. İsabetli beyan vahye mazhar Resûl-i gayb-âşina'ya has değil, ona ihlasla tabi olan ümmet-i merhumesine de imtiyaz, ne mutlu onlara! Balın iyi bir dezenfektan (mikrop öldürücü) olduğu bilinmektedir. İçerisinde mikrop ve mantar üremez. Sıcak bal şerbetinin karındaki sancıları kestiği de bilinir.

3986 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَا مِنْ دَاءٍ إلاَّ فِي الْحَبَّةِ السَّوْدَاءِ مِنْهُ شِفَاءٌ إلاَّ السَّامَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

قال ابن شهاب « وَالْحَبَّةُ السَّوْدَاءُ »: الشونيز.

« والسَّامُ »: الموت.

2. (3986)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ölüm dışında hiçbir hastalık yoktur ki çörek otunda onun için bir deva bulunmasın."*[Buhârî, Tıbb 7; Müslim, Selam 89, (2215); Tirmizî, Tıbb 5, (2042), 22, (2071).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, dilimizde *çörek* otu dediğimiz siyah habbenin ölüm dışında bütün hastalıklara şifa vereceği beyan edilmektedir. Hadis muhtelif vecihlerde gelmiştir. İbnu Hacer, hadisin bir vechinde yer alan -çok hapşırma ile gelen nezleye nasıl kullanılacağı hususundaki- bir açıklamayı merfu rivayetten bulduğunu kaydeder: "Çörek otu ayıklanır incecik dövülür, zeytin yağıyla karıştırılıp burna üçer damla damlatılır." Bir diğer rivayetin açıklaması hangi hastalık için olduğu tasrih edilmeden yapılmaktadır. Şöyle denir: "Dendi ki: "Siyah habbe nedir?" Şu cevabı verdi: "Şûnîz'dir" Tekrar sordu: "Onu nasıl kullanacağım?" dedi ki: "Yirmibir adet çörek otu tanesi alırsın, bir beze bağlarsın. Sonra bir suya koyup bir gece bekletirsin. Sabah olunca burnun sağ deliğine bir damla, sol deliğine iki damla damlatırsın. Ertesi günü sağ burun deliğine iki damla, sol deliğe bir damla. Üçüncü gün sağ deliğe bir, sol deliğe iki damla damlatırsın." *İbnu Hacer* açıklamasına devam eder: "Bu beyandan varılan sonuç şudur: "Çörek otu-

nun her derde deva olmasının ma'nâsı, her hastalık için tek başına aynı şekilde kullanılması demek değildir. Aksine, bazan olur tek başına kullanılır, bazan olur mürekkep olarak kullanılır, bazan dövülüp inceltilmiş, bazan da dövülmemiş olarak kullanılır. Zaman olur yenilerek, içilerek, damlatılarak ve sarılarak vs. çeşitli şekillerde kullanılır.

2- Hadiste geçen "her hastalığa" tabirini bazı âlimler pek mutlak bularak "onunla tedavi kabul eden..." diye kayıtlamak istemişler ve: *"Çünkü o, soğuk hastalıklara iyi gelir, hararetli hastalıklara değil..."* demişlerdir.

Hadis şârihleri burada teferruatına girmeyeceğimiz bir kısım açıklamalar yaparak, hadisin bütün hastalıklara şâmil olan âmm hükmünü "bir kısım hastalıklara" diye tahsis etmeyi uygun görürler. Hatta *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî* bile bu görüşe katılır ve der ki: "Tabibler nezdinde bal, bütün hastalıklara şifa olma yönüyle çörek otundan çok ileride yer alır, buna rağmen öyle hastalıklar var ki, onlara yakalananlar bal yiyecek olsalar ondan zarara uğrarlar. Bal hakkındaki فيه شفاء للناس **"Onda insanlara şifa vardır"** (Nahl 69) âyetinden murad, ekseri ve galib durum olursa, çörek otu hakkında gelen mutlak ifadeyi de "ekseri durum" diye tevil etmemiz evla olur."

Hadisin âmm olan hükmünü bu şekilde tahsis taraftarı olmayanlardan *İbnu Ebî Cemre* de şunu söyler: "Âlimler bu hadis hakkında ileri geri konuşup, âmm hükmünü tahsis ettiler ve hadisi tıbb ve tecrübe ehlinin sözleriyle izaha yeltendiler. Bunu yapanların hatası açıktır. Zira biz, tabiblerin sözlerini tasdik edecek olursak ilimlerinin temelini zann-ı galibe dayanan tecrübe teşkil eden kimseleri esas almış oluruz. Şurası muhakkak ki, hevadan konuşmayan *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı tasdik etmek, onların kelamını kabulden evlâdır."

İbnu Hacer, bu farklı görüşleri kaydettikten sonra münakaşayı şöyle bağlar: "Çörek otunu tek başına, tek tarzda değil, farklı terkibler ve çeşitli şekillerde almanın kastedilmiş olacağını göstererek, ma'nâsının âmm olmasının esas olduğunu belirttik. Hadisin ma'nâsına böyle yaklaşmanın herhangi bir mahzuru yoktur, hadisin zahirinden çıkma da mevzubahis değildir."

Esasen *Resulullah,* hiçbir ilacın hiçbir hastalığa kesin deva vereceğini vaadetmiyor, daha önce de geçtiği üzere "Allah'ın izni"yle kayıtlıyor. Sadedinde olduğumuz çörek otunun dahi, -İbnu Hacer'in de belirttiği gibi dozajını, terkibini alınış tarzını tesbit edebildiğimiz takdirde- bu

çeşit ifadelerde tekid maksadı da bulunmakla beraber "Bütün hastalıklar için" demede bir mahzur olmamalıdır. Madem hadis âmmdır, öyleyse ülemânın belirttiği kayıtlar çerçevesinde bütün hastalıklar için çörek otunun az veya çok tedavi edici bir tesirinin varlığını kabul etmemiz daha uygundur. Zira O *(aleyhissalâtu vesselâm)*, her ne söylemişse haktır, gerçektir, mübalağa ve mücâzefeden berîdir.

Çörek Otu

Buhârî'de, *Ebû Hureyre*'den rivayet edilen bir hadisde de şöyle buyurulmaktadır: اِنَّ فِى هٰذِهِ الْحَبَّةِ السَّوْدَآءِ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَآءٍ اِلاَّ السَّامَ "Şu habbe-i sevda, yani çörek otu var ya, ölümden başka her derde devadır."

"Her dert" tabiri, arapçada kesretten kinaye olarak söylenmektedir. Bununla beraber çörek otu, esaslı birtahlile tabi tutulsa ve üzerinde ciddi araştırmalar yapılsa, kim bilir nice hastalıklara çare olduğu ortaya çıkacaktır.

Hadîs-i şerifte bilhassa iki hususa dikkat çekiliyor:

Birincisi: Çörek otunun şifalı yönü.

İkincisi ise: Onun bile ölüme çare olmayışı.

Biz, yine mes'elenin ilmî plânda tahlilini o sahanın uzmanlarına havale edip sadece hatırımıza gelen bir-iki hususu kayda almaya çalışalım.

Hastalıkta, bilhassa nekâhet döneminde bol protein çok önemlidir. Ancak bunun yanında kalori ve vitamin zenginliği -ve tabiî hazmın kolay olması da- aynı ölçüde ehemmiyetlidir. Zannediyorum, hastalık döneminde, hekimlerin tavsiye edeceği şeyler de bunlardır. Evet, hastanın yiyeceği şeyler bol proteinli, bol kalorili ve hazmı kolay şeyler olmalıdır ki, hasta bir taraftan kaybettiği gücü kazanırken diğer taraftan da hazımda güçlük çekmesin.

Bugün ilmî araştırmalar ispat etmiştir ki, bütün bu hususiyetler çörek otunda mevcuttur. Bu mevzuda denenmiş, netice alınmış o kadar çok müşahhas misâl var ki, saymakla bitmez... Bu demektir ki, Allah-Resûlü, kat'iyen ezbere konuşmuyor. Konuştuğu aynen vâki oluyor ve neticeler, hep O'nu tasdik ediyor.(3)

3987 ٣ — وعن سعد بن أبى وقاص رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : مَنِ اصْطَبَحَ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعَ تَمَرَاتٍ مِنْ عَجْوَةٍ لَمْ يَضُرَّهُ سُمٌّ، وَلاَ سِحْرٌ ذٰلِكَ الْيَوْمَ إِلَى اللَّيْلِ].

أخرجه الشيخان وأبو داود.

3- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/137.

3. (3987)- *Sad İbnu Ebî Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim her sabah acve hurmasından yedi tane yerse o gün geceye kadar ona ne zehir ne de sihir zarar verir."* [Buharî, Tıbb 52, 56, Et'ime 43; Müslim, Eşribe 154, (2047); Ebu Dâvud, Tıbb 12, (3875, 3876).]

AÇIKLAMA:

1- *Acve*, Medine'de yetişen en kaliteli en yumuşak hurmadır. İbnu'l-Esir bunu şöyle tarif eder: "Sayhânî çeşidinden daha büyük, bir hurma çeşididir. Rengi siyaha çalar. Bu, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın Medine'ye kendi eliyle diktiği hurma çeşididir."

2- *İbnu Hacer*, Medine'nin Necid cihetine düşen Medine'ye en yakın kısmı üç, en uzak kısmı sekiz mil olan Âliye nam mevkiinde yetişen hurmaların şifabahş olduğunu teyid eden başka rivayetler de kaydeder. Bazı rivayetlerde "şifa", bazılarında "tiryâk" (panzehir) olduğu ifade edilmiştir. Nesâî'nin bir rivayetinde: *"Acve cennettendir, o zehre karşı şifâdır"* denir.

3- Hadiste gelen *"geceye kadar"* tabiri acvenin tesirini gündüzle sınırlamaktadır. Yani şeran gündüz güneşin doğumundan batmasına kadar ki mühlettir. Güneşin batmasıyla gece başlar. Rivayetlerde gece hakkında bilgi verilmemiştir. Yani, gecenin başında hurma yiyen gece boyu zehir ve sihre karşı emniyette midir? tasrih gelmemiştir.

Hattâbî, acvedeki şifabahş hâsiyetin, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duasıyla hâsıl olduğunu, aslında değişik bir hususiyet olmaması gerektiğini söyler. *İbnu't-Tîn*, bu hâssenin o zaman mevcut olan şimdi ise bilinmeyen hususi bir ağaca ait olma ihtimalinden bahseder.

Bazı âlimler, hurma sayısının yedi kılınması, Medine hurması ile sınırlandırılmış bulunması gibi tıbta izahı olmayan kayıtlara bakarak bu durumun Resulullah devriyle ilgili bir imtiyaz olup daha sonraki devirlerde müessir olmayacağı yorumuna gitmiştir. Hatta bu mesele üzerinde âlimler birbirlerinin ithamına müncer olan farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Teferruata girmeden, hadisin zâhiri varken fazla yoruma gitmeye hacet olmadığını söyleyen görüşlerin esas alınmasının muvafık olacağı kanaatimizi belirtmek isteriz.

3988 ٤ – وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ فِى عَجْوَةِ الْعَالِيَةِ شِفَاءً، وَإنَّهَا تِرْيَاقٌ أوَّلَ الْبُكْرَةِ]. أخرجه مسلم.

4. (3988)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: "(Medine'nin Necd cihetinde yer alan) Âliye acvesinde şifa vardır. O sabahın ilk vaktinde (yenirse) panzehirdir." [Müslim, Eşribe 156, (2048).]

Açıklama, önceki hadiste geçti.

3989 ٥ - وعن سعيد بن زيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الْكَمْأَةُ مِنَ الْمَنِّ، وَمَاؤُهَا شِفَاءٌ لِلْعَيْنِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

5. (3989)- *Saîd İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Mantar kudret helvası cinsindendir. Suyu göze şifalıdır. [Buhârî, Tıbb 20, Tefsir, Bakara 3; Müslim, Eşribe 157, (2049); Tirmizî, Tıbb 22, (2068).]

3990 ٦ - وفي أخرى للترمذي عن أبي هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه أنهم قالوا: [الْكَمْأَةُ جُدَرِىُّ الأَرْضِ، فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الْكَمْأَةُ مِنَ الْمَنِّ، وَمَاؤُهَا شِفَاءٌ لِلْعَيْنِ، وَالْعَجْوَةُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَهِىَ شِفَاءٌ مِنَ السُّمِّ. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَأَخَذْتُ ثَلاَثَ أَكْمُؤٍ، أَوْ خَمْساً، أَوْ سَبْعاً فَعَصَرْتُهُنَّ فِى قَارُورَةٍ، وَكَحَلْتُ بِهِ جَارِيَةً لِى عَمْشَاءَ فَبَرَأَتْ].

6. (3990)- Tirmizî'de Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'tan gelen bir rivayete göre, Halk: "Mantar toprağın çiçek hastalığıdır" demiştir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle söylediler: *"Mantar (Allah'ın Benî İsrail'e in'am ettiği kudret helvası denen) menn'dendir. Suyu göz için şifadır. Acve (denen hurma cinsi) cennettendir ve zehire karşı şifadır."* *Ebu Hüreyre* ilave eder: "Ben üç veya beş veya yedi mantar aldım, onları sıkıp suyunu bir şişeye koydum. Gözü hasta olan bir cariyeme tatbik ettim. İyileşti." [Tirmizî, Tıbb 22, (2068, 2069, 2070).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis üzerine, *İbnu Hacer*'in sunduğu uzun tahlilden genişçe kaydedeceğiz. Dikkatle okunmalı, çıkaracağımız sonuca kadar hükme gitmede acele edilmemelidir.

2- *Kem'e* Arapçada mantar demektir. *İbnu Hacer*'in: "Kem'e yaprak ve sapı olmayan bir bitki olup, ekimi yapılmaksızın yerde bulunur" diye yaptığı tarife bakınca her çeşit mantar bu kelime ile ifade edilmiş olmaktadır. Kâmustaki açıklama da böyle. Bu sebeple tercümemizi kem'e mantarı şeklinde değil, doğrudan mantar şeklinde yapmayı uygun gördük.

İkinci hadisimizi biraz daha vazıh hale getiren bir rivayet Taberî'de gelmiştir. Orada *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, Resulullah devrinde çokca mantar çıkmış, halk: "Bu, "yer"in çiçek hastalığı" diyerek yemekten imtina etmiştir. Bu hal *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a ulaşınca: *"Mantar yerin çiçeği değildir. Bilesiniz, mantar kudret helvası cinsindendir"* buyurmuştur. Mantarın, gök gürlemesiyle çokça ortaya çıkması sebebiyle araplar mantara "benâtu'r-Ra'd" yani gök gürültüsünün kızları da demiştir.

Arapların mantar için "Arzın çiçek hastalığı" demesinin, onun da insandaki çiçek gibi yerin içinden çıkmasından ileri geldiği belirtilmiştir.

3- Mantarla kudret helvası (menn) arasında kurulan irtibat ve benzerliğe gelince, kendiliğinden hâsıl olmasıyla izah edilmiştir. Nitekim bir hadiste اَلْكَمْأَةُ مِنَ الْمَنِّ الَّذى اُنْزِلَ على بنى إسرائيل *"Mantar Benî İsrail'e indirilen kudret helvasındandır"* buyrulmuştur.[4]

Hadiste geçen ve kudret helvası ma'nâsına gelen menn kelimesi aynı zamanda nimet, vergi ma'nâlarına da geldiği için bazı âlimler: "Allah mantarı herhangi beşerî bir muamele olmaksızın lutfedip, kullarına nimet kıldığı için Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle ifade buyurmuştur" diye açıklamıştır.

Yapılan üçüncü bir açıklamaya göre Cenâb-ı Hakk'ın İsrailoğullarına gökten indirdiği menn (kudret helvası) tek çeşit yani sadece ağaçların üzerine inen maruf tatlı madde değildir bunun bir çok çeşidi vardır. Bir çeşidi ağaca inmiş ise, bir başka çeşidi de yerden çıkmıştır, mantar yerden çıkandır. Muhtemeldir ki, İsrailoğullarına inen bu *"menn"*in (nimetin, lütfun) arasında mantar da vardır. Şu halde Hak Teâlâ Hazretleri Tîh çölünde onlara ekmeğin yerini tutmak üzere de mantarı lutfetmiştir. Bu durumda âyette zikri geçen selva (bıldırcın) da katıklarını teşkil etmiş olmalıdır. Onların helvalarını da ağaç üzerine inen ve tall denen çisenti teşkil etmiş böylece maişetleri mantar-bıldırcın-çisenti üçlüsüyle temin edilmiştir. *İbnu Hacer*'in kaydına göre, bu duruma, bir ihtimal olarak ilk defa Hattâbî dikkat çekmiş, ancak sonradan *el-Muvaffık Abdu'l-Latif el-Bağdadî* ve ona uyanlar cezmederek kesin bir ifadeye dökmüşlerdir. Onlara göre menn, lügat açısından "nimet", "lütuf" "vergi" gibi ma'nâlara gelmekle insanların emeği, zahmeti olmaksızın mantarın çıkması, ağaç üzerine tatlı çisentinin düşmesi ve avlamaksızın bıldırcın-

4- İsrailoğullarına indirilen kudret helvası ile ilgili âyetler: Bakara 57, A'raf 160.

ların gelmesi hadiselerini ifade eder. Hadiste "mantar'ın "menn'den olması"nın ihbarı da bu söyleneni teyid eder. Âyette İsrailoğullarının **"Ey Musa bir çeşit yemeğe dayanamıyacağız"** (Bakara 61) demelerinin, menn'in çeşitliliğini cerhetmeyeceği, buradaki tek çeşitlikten (vahdet) muradın zikredilen şeylerin hiçbir değişikliğe uğra-madan aynı tarzda devamı olduğu belirtilmiştir. Bu tevilin doğruluğuna âyet şehadet eder. Çünkü, "menn" ve "selvâ" diye iki ayrı yiyeceğe rağ-men "tek çeşit"e de dayanamayacaklarını söyler.

4- Mantar suyunun göze şifa olmasına gelince: Hattâbî der ki: "Mantar bu faziletle mümtaz kılınmıştır, çünkü o, mutlak olarak helal olan bir bitkidir, onun iktisabına hiçbir şüphe girmemiştir. Buradan şu hüküm çıkarılabilir: Mutlak helal olan şey gözü parlatır, aksi de bilakistir."

İbnu'l-Cevzî der ki: Mantarın göze şifa olması meselesinde iki görüş var:

1) Hadiste kastedilen şey hakikaten mantarın suyudur. Ancak bu görüşte olanlar, onun göz için çık'la (sırf) kullanılmayacağını söylerler. Fakat nasıl kullanılacağı hususunda iki görüşte ihtilaf ederler:

a) Göze sürme çekmede kullanılan ilaçlara katılır. Bu görüşü, Ebu Ubeyd'in naklettiği bir kısım tabiblerin "Mantar yemek gözleri parlatır" sözü tasdik eder.

b) Mantar alınır, ortadan ikiye bölünür, ateş korunun üzerine konulup suyu kaynayıncaya kadar tutulur. Sonra bir mil alınıp bu kaynayan parça üzerine bir müddet konup sonra çekilir, mil soğuyunca mantar suyu göze çekilir. (Bu faydalıdır). Çünkü ateş onu soymuş, faidesiz fazlalıklarını gidermiş, geriye işe yarayan kısım kalmıştır. Mil, pişen mantarın suyuna soğumuş ve kurumuş haldeyken konulmamalıdır, tesiri olmaz. *İbrahim el-Harbî, Ahmed İbnu Hanbel*'in oğulları Sâlih ve Abdullah'tan rivayet eder ki: "Bunların gözlerinde rahatsızlık husule gelmişti. Mantarı alıp suyunu sıkarak sudan gözlerine çektiler. Ancak rahatsızlıkları daha şiddetlendi." İbnu'l-Cevzî der ki: "Şeyhimiz Ebu Bekr İbnu Abdi'l-Bakî anlattı ki: "Bazı kimseler mantarın suyunu sıkıp gözlerine sürdüler ve gözleri kör oldu."

2) İkinci görüşe göre mantarın suyundan murad, mantarı bitiren sudur. Çünkü, (baharda) yere düşen ılk yağmurla (sürme maddeleri = ekhâl) büyürler. Ancak bu görüşün zayıf olduğu belirtilmiştir.

İbnu Hacer, İbnu'l-Cevzî'nin mantarın göz tedavisinde çık'la (yani bir başka madde ile karıştırılmaksızın) kullanılmayacağına dair iddiasını tıbbî uygulamaya muvafık bulmaz ve gerekçe olarak Kadı İyaz'ın bazı doktorlardan yaptığı nakli kaydeder: "Gözdeki harareti teskin için tedavi

uygulanacaksa mantar suyu tek başına kullanır. Başka çeşit bir tedavi güdülüyorsa mürekkeb (karıştırılmış) şekilde kullanılır." İbnu'l-Arabî de bu görüşe cezmeder ve der ki: "Sahih olan şu ki (mantar suyu) bir halde aslî hâliyle fayda verir bir başka halde karışımıyla. Bu tecrübe edildi ve doğru bulundu." *İbnu Hacer* devamla der ki: "Evet Hattâbî, İbnu'l-Cevzî' nin söylediği hususta cezmeder ve der ki: "Onunla (bahar yağmuruyla) sürme maddelerinden olan tûtiya taşı büyür." Ve der ki: "(Mantar suyu) çık'la kullanılmaz zira bu, göze zarar verir." El-Gâfikî, el Müfderât'ta der ki: "Mantar suyu, ismid'le macun yapılıp göze çekildiği takdirde göz için ilaçların en sâlihi olur. Çünkü, göz kapaklarını takviye eder ve görme gücünü keskinlik ve kuvvet yönleriyle artırır ve gelecek ârazları bertaraf eder." Nevevî rahimehullah der ki: "Bu meselede doğru olan şudur: "Mantarın suyu, göz için "mutlak" şifadır. Mantar sıkılır, suyundan göze tatbik edilir." Der ki: "Ben ve zamanımda başkaları hep gördük ki gözünü kaybetmiş, görmez olmuş olan bir zât gözüne sırf mantar suyu çekmiş, şifa bulmuş ve tekrar görür olmuştur. Bu zât, eş-Şeyhu'l-adl el-Emin el-Kemâl İbnu Abdi'd-Dımeşkîdir, hadiste rivayet ve salah sahibi bir kimsedir. [5] O, mantar suyunu, hadis-i şerife inanarak teberrük için kullanmıştı, Allah da onunla kendisini faidelendirmiştir." İbnu Hacer, bu naklinde Nevevî'yi biraz ihtiyatsız bularak der ki: "Bunu, sözünün sonunda işaret ettiği üzere, "kendinde hadisin sıhhati ve onunla amel hususunda itikad gücünü bulan"la kayıtlaması gerekirdi. Bu sözü, daha önce kullandığı "mutlak" kelimesine aykırıdır. Tirmizî Cami'inde, Katade'ye kadar sahih bir senetle kaydeder ki Katâde şöyle demiştir: "Bana rivayet edildi ki, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) dedi ki: "Üç veya beş veya yedi mantar aldım. Onları sıkıp suyunu bir şişeye koydum. (Gözünden hasta olan) cariyemin gözüne ondan çektim, o da iyileşti." İbnul-Kayyim der ki: "Büyük tabibler, mantar suyunun gözü parlattığı hususunda itirafta bulunmuşlardır. Bunlar arasında el-Mesîhî ve İbnu Sina ve başkaları da var. Bu ihtilaftaki müşkilatı izâle eden husus mantar ve diğer mahlukatın asıl itibariyle, zararlı şeylerden selim olarak yaratılmış iken, sonra onlara, Cenâb-ı Hakk'ın iradesine tabi olarak, mücâveret, imtizac vs. gibi sebeplerle âfetlerin ârız olmuş olmasıdır. Mantar, Allah'tan olma gibi bir vasıfla mümtaz olması sebebiyle asıl itibariyle faydalıdır. Ona zararlı maddeler mücâveret (başka maddelere yakınlık, komşuluk) sebebiyle ârız olmuştur. Sünnette gelen her şeyle sıdk ile amel etmek onu kullana-

5- Bu zât, İbnu Hacer'in verdiği bilgiye göre, İbnu Abdiye bilinen Kemâleddin İbnu Abdi'l-Mü'min İbnu'l-Hıdır el-Hârisî ed-Dımeşkî'dir. Kendisinden birçokları hadis dinlemiştir, 83 yıl yaşamıştır, 672'de Nevevî'den dört yıl önce vefat etmiştir.

na fayda verir. Allah ondan, niyeti sebebiyle zararı defeder. Aksi bilakistir. Doğruyu Allah bilir."

SONUÇ: Bu vesile ile bir kere daha hatırlatmak faydalıdır. Hadislerde rastladığımız, gerek ahkam-ı feriyye ve itikadiyye olsun ve gerekse sadedinde olduğumuz rivayetlerde olduğu üzere tedaviyle veya ziraat, ticaret gibi başka şeylerle ilgili bir meselede olsun, hadisle amelde ferdî hareket etmemek esastır.O hadis, diğer hadisler, âyetler, selef büyüklerimizin anlayış ve amelleri arasında nasıl bir yer tutmaktadır, bunun araştırılması gerekir. Bir başka ifade ile hem âyetler ve hem de hadisler, muhatapları olan insanın gerek mizaç gerekse coğrafi ve teknik şartlarının farklı oluşları sebebiyle çoğu kere birbirlerni tamamlayıcı mahiyette olarak aynı konuda birden fazla gelmiştir. Bunların terkip ve tahlil edilmesi gerekmektedir. Bir başka ifade ile önümüze çıkan herhangi bir hadisin hatta âyetin zâhiri ile amel etmek doğru değildir. Âyet ve hadislerin ifade edilen işlemlerden geçmesi gerekir. Bu, bir hakikatın ilanı olmaktadır. Ancak görüldüğü üzere, onun nasıl faydalı olacağı, insanların farklı tabiatları, şartları göze ârız olan hastalıklar adedince farklı görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Ülema-i kiramın hiçbirisini "*yanılmak*"la, "*hata etmek*"le itham etmemiz mümkün değil. Bilakis her biri meselenin bir yönünü, mantar suyunun farklı şartlara göre, bir kullanılış tarzını beyan etmiştir. Allah hepsinden razı olsun.

Şu halde tıbla ilgili diğer hadisleri de aynı ihtiyatla karşılamamız, tabib veya en azından aklıbaşında tecrübe sahibi kimselerin tavsiyelerinden hariç, kendi kendimize onlarla amel etmekten kaçınmamız gerekmektedir.

Bu örnek de gösteriyor ki, tıbb-ı nebevî'nin günümüz insanının anlayacağı şekilde yeniden tedvin edilmesi şarttır.

3991 ٧– وعن امرأة كانت تخدم بعض أزواج النبيّ ﷺ واسمها سلمى رضيَ اللهُ عنها قالت: [مَا كَانَ يَنَالُ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَرْحَةٌ، وَلاَ نَكْبَةٌ إلاَّ أمَرَنِى أنْ أضَعَ عَلَيْهَا الْحِنَّاءَ]. أخرجه الترمذي.

7. (3991)- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden birine hizmet eden Selma adında bir kadın anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir yara veya bir bere gelecek olsa, bana emrederdi, onun üzerine kına koyardım." [Tirmizî, Tıbb 13, (2055).]

AÇIKLAMA:

Ülemâ, kınanın hâsıl edeceği bürûdet (soğukluk) ile, yaranın hâsıl edeceği hararetin tahfif edileceğini söyler.

3992 ٨- وعن أسماء بنت عميس رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمَ تَسْتَمْشِينَ؟ قُلْتُ: بِالشُّبْرُمِ. قَالَ: حَارٌّ جَارٌّ. قَالَتْ: ثُمَّ اسْتَمْشَيْتُ بِالسَّنَا فَقَالَ ﷺ: لَوْ أَنَّ شَيْئاً كَانَ فِيهِ شِفَاءٌ مِنَ الْمَوْتِ كَانَ فِي السَّنَا]. أخرجه الترمذي.

قوله «تَسْتَمْشِينَ»: أي بم تستطلقين، وبأيّ دواء تسهلين بطنك، وكنى عن ذلك بالمشي لاحتياج الإنسان فيه إلى التردد بالمشي إلى الخلاء.

«والشُّبْرُمُ»: حبٌّ صغار يشبه الحمص يتخذ في الأدوية.

وقوله: «حارٌّ جارٌّ»: اتباع.

و«السَّنَا»: نبت معروف يتداوى به.

8. (3992)- ***Esmâ Bintu Umeys*** **(radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah** ***(aleyhissalâtu vesselâm)*** **bana:** ***"Ne ile (barsaklarını) yumuşatıyorsun?"*** **diye sordu. Ben: "Şübrüm ile!" dedim.**

"Hararet de hararet!" **buyurdu. Bunun üzerine ben, sonra senâ otunu müshil olarak kullandım. Resulullah** ***(aleyhissalâtu vesselâm)*** **(bunu öğrenince):**

"Eğer ölüme karşı şifa taşıyan bir şey olsaydı bu, mutlaka senâ'da olurdu" **buyurdu"** [Tirmizî, Tıbb 30, (2082).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabla sağlık meselelerine varıncaya kadar alakalandığını göstermektedir. Esmâ (radıyallahu anhâ)'ya, barsaklarındaki inkıbaz halini gidermek üzere yumuşatıcı ve müshil olarak hangi maddeyi kullandığını sormaktadır. Ancak bunu sorarken kinayede bulunur: "Ne ile gitme imkanı arıyorsun?" der. Gitmeden maksad, helaya gitmektedir. İshal halinde helaya sıkça gidildiği için, gitme ile kinaye yapmıştır. Esmâ, şübrüm denen otu kullandığını söyler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu, ishali çok artırıcı bulduğunu soyler. Ancak bunu değişik bir uslubla ifade eder: Hârrun cârrun... Bu ifade, iki ayrı şekilde ma'nâlandırılmıştır.

1) Şiddetle ishal yapar demektir.

2) İkinci kelime birinciyi tekiden kullanılmıştır.

Şöyle ki: Dilimizde, sözgelimi odun modun, sandık mandık, kilim mi-

lim dediğimiz zaman ikinci kelimeler birincileri tekîden kullanılır, tek başlarına ma'nâ ifade etmezler. Arapçada da buna benzer itbâ denen bir kullanış vardır. Mesela kesir besir gibi, habis nebis gibi, hasen besen gibi. Şu halde burada da hârr (sıcak) kelimesine cârr kelimesi ile itbâ yapılmış, ma'nâ ve lafız tekid edilmiş olmaktadır. Hadis, bazı vecihlerinde harr yârr diye de geldiği için bu ikinci tevil daha sahih bulunmuştur. Böylece ma'nâ: *"Şübrüm çok hararet yapar, ishâli artırır"* olur.

2- *Esma, Resulullah*'ın ikazı üzerine senâ denen ve daha ziyade tedavide kullanılan bir bitkiyi kullanmaya başlar. Aleyhissalâtu vesselâm bunu işitince tasvib eder ve otu takdirkâr ifadede bulunur. Şârihler, senâ denen otun Hicazda yetiştiğini, tedavide değerli bir yeri olduğunu, mutedil bir tesir hâsıl etmesi sebebiyle emniyetle kullanıldığını, sıcak ve kuru tabiatlı olduğunu, safrayı teshil edip kalbi kuvvetlendirdiğini belirtir. Senâ'nın insana hâsıl ettiği pek çok faydalar arasında vesveseyi önlemesi, adaleleri açması, saçları büyütmesi, baş ağrısı, basur, sara gibi hastalıklara şifa vermesi vs. sayılır. Kaynatılıp suyunun içilmesi, dövülerek içilmesinden daha iyi olduğu belirtilir. İçilecek miktarı yüz dirhemden beş dirheme, üç dirheme kadar olabilir. Onun menekşe çiçeği ve siyah kuru üzüm ile kaynatılması daha faydalıdır.

3993 ٩- وعن أم قيس بنت محصن رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت: [دَخَلْتُ بِابْنٍ لِى عَلى رَسُولِ اللّهِ ﷺ، وقَدْ أعلَقْتُ عَلَيْه مِنَ الْعُذْرَةِ، فقَالَ: عَلامَ تدْغَرْنَ أوْلاَدَكُنَّ بِهـذَا الْعِلاَقِ، عَلَيْكُنَّ بِهذَا الْعُودِ الْهِنْدِىِّ، فإنَّ فِيهِ سَبْعَةَ أشْفِيَةٍ، مِنْهَا ذَاتُ الْجَنْبِ، يُسْعَطُ بِهِ مِنَ الْعُذْرَةِ، ويُلَدُّ بِهِ مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ].

قال الزُّهْرِى رَحِمَهُ اللّهُ تَعالَى: بيّن لنا اثنتين ولم يبين لنا خمساً. أخرجه الشيخان وأبو داود.

و« الْعُودُ الْهِنْدِىُّ »: هو القسط.

قوله « عَلاَمَ تَدْغَرْنَ » الدغر: علاج العذرة برفع لهاة الصبى المعذور بالأصبع.

و« الْعِلاَقُ »: كذا في بعض الروايات، والمعروف الإعلاق.

و« الْعُذْرَةُ »: وجع يعرض في الحلق من الدم.

9. (3993)- *Ümmü Kays Bintu Mihsan* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben küçük bir oğlumla birlikte Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna girdim. (O sırada boğazındaki hastalığı sebebiyle çocuğa (i'lâk denen) tedavi uygulamıştım.

"Çocuklarınızın boğaz hastalığını niye i'lâk usulüyle (elle sıkarak) tedavi ediyorsunuz? Size şu ûd-u Hindî'yi (Kust-u Hindî) tavsiye ederim. Zira onda yedi türlü şifa vardır. Zâtü'l-cenb'in ilacı ondadır. Boğaz hastalığına karşı burna damlatılır. Zâtü'l-cenb'e karşı ağızdan verilir."

Zührî merhum der ki: "(Resulullah) bize (ilacın fayda vereceği) iki şeyi açıkladı, ama beşini açıklamadı." [Buhârî, Tıbb 10, 21, 26; Müslim, Selam 139, (1214); Ebu Dâvud, Tıbb 13, (3877).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *uzre* umumiyetle çocuklara ârız olan boğaz hastalığıdır. Yapılan bazı açıklamalar, şimdilerde anjin dediğimiz bademcik iltihaplanmasını hatırlatır. Diğer bir açıklamaya göre boğazda kanama yapan bir şişmedir. İbnu Hacer buna, küçük dilin düşmesi dahi dendiğini kaydeder. Bazıları uzre ile küçük dile yakın bir yeri kastettiğini de belirtir. Şu halde bunu boğaz hastalığı [6] olarak mutlak bırakmak daha uygun olacak.

İ'lak da *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde, uzre'ye karşı uygulanan bir tedavinin adıdır. en-Nihâye'de yapılan açıklamaya göre boğazı (içten) şişen çocuklara, anneleri, parmakları ile şişin üzerine bastırarak (dağr), şişliği izale ederlerdi, i'lak işte bu ameliye ile yapılan tedaviye denmiştir.

Dağr: Boğaza parmakla bastırmak, dürtmek demektir. *İbnu'l-Esir* der ki: "Çocuk uzre'ye yakalanınca, kadın parmağını çocuğun boğazına sokar, parmağıyla o hastalıklı mekanı kaldırır ve sıkardı. (İşte bu ameliyeye dağr denmektedir.)" *İbnu'l-Esir,* devamla der ki: "Bu ameliyeden sonra, çocuğa (koruyucu mahiyette bir de esma yazılı) muska takarlardı."

Su'ût: Burun yoluyla verilen ilaç demektir. Hasta sırt üstü yatırılıp, başı geriye sarkması için omuzlarının altına bir yastık konur. Böylece damlatılan ilacın dimağa ulaşmasından emin olunur. Ta ki, tahrik edeceği hapşırmanın da yardımıyla hastalık veren madde dışarı atılsın.

2- Bu hadiste geçen ûd-u Hindî, başka rivayetlerde Kust (Küst)-u Hindî diye geçer. Kust, Ahterî'nin açıklamasına göre, topalak denen bir ot'dur. İlaç ve buhur olarak kullanılır.

Birkaç çeşidi vardır:

Kust-u Hindî denen çeşidi siyahtır, hafiftir, hoş bir tadı vardır.

6– Bugünkü tıb diliyle bademcik iltihabı (tonsillit) olarak da anlaşılabilmektedir.

Kust-u Şâmî, şimşir ağacı rengindedir. Bunun kokusu güzeldir.

Kust-u Bahrî: Bunun rengi beyazdır. Kokusu güzel ise de tadı acıdır.

3- *Resulullah*, bu hadislerinde çocukların boğazlarında sıkça rastlanan rahatsızlıklara o devrin örfünde câri bir nevi cerrahî ve fiilî müdahaleyi tavsiye etmektedir. Hatta Hz. Câbir'den Ahmed İbnu Hanbel'de ve Sünen'lerde gelen bir rivayete bakılırsa, bu tavsiye başla ilgili ağrılar için de muteberdir: ايما امرأة اصاب ولدها عذرة او وجع في رأسه فلتأخذ قسطا هنديا فتحكه بماء ثم تسعطه اياه "Herhangi bir kadının çocuğuna boğaz rahatsızlığı veya baş ağrısı isabet ederse Kust-u Hindî alsın suda ezsin sonra çocuğun burnuna damlatsın."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Buhârî'de gelen bir başka hadiste: ان امثل ما تداويتم به الحجامة والقسط البحري "Sizin başvurduğunuz tedavilerin en ideali hacamat olmak ve Kust-u Bahrî (kullanmak)dır" buyurmuştur. Burun veya ağız yoluyla verilen bu ilaca teşvik sadedinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu uyarısı da Buhârî'de yer alır: لا تعذبوا صبيانكم بالغمز من العذرة وعليكم بالقسط "Çocuklarınıza, boğaz rahatsızlıkları için sıtma tedavisine başvurarak eziyet etmeyin, kust (damlası) uygulayın."

4- Hadis üzerinde değerlendirmelerde bulunan Zührî, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kust-u Hindî'de yedi derde deva olduğunu belirttiği halde, bunlardan ikisini zikredip diğer beşinin hangi hastalıklar olduğunu belirtmediğine dikkat çeker. Ancak İbnu Hacer, tabiblerden naklen, Kust'un faydalarını sayar: *"İdrar söktürür, kadınlarda âdet kanını tahrik eder. Mide kurtlarını öldürür, zehiri ve dört günde bir gelen harâreti (humma'r-rıb) ve diğer harareti defeder ve mideyi ısıtır, cima şehvetini artırır, (merhem gibi) sürmek suretiyle çiller giderilir."*

Tabiblerin gösterdiği faydalar yediyi geçer ise de bazı şârihler bu duruma: "Yedi, vahiyle bilinenlerdir, tabiblerin ziyadeleri tecrübe ile bilinenlerdir. *Aleyhissalâtu vesselâm,* kesinliği sebebiyle yedi ile iktifa etmiştir" diyerek cevap getirmişlerdir.

Bu duruma *İbnu Hacer*'in getirdiği yorum da burada kayda değer: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadislerinde gelen "yedi"den murat, tedavide başvurulan belli başlı tarzlar da olabilir: Çünkü bunlar ya deriye sürmek (talâ), ya içmek, ya tekmîd (hasta uzvu, üzerine sıcak bir şey koyarak ısıtmak) ya tentil (şifalı otu kaynatarak elde edilen su ile hastalıklı uzvu yıkamak), ya buhur yapmak, ya su'ût (burna) damlat-

mak, ya da ledûd (ağız yoluyla almak)tan ibarettir. Bunlardan sürmek merhametlerle ilgilidir, zeytinyağında eritilir ve (dıştan) sürülür. Tekmîd de böyle. İçmede ilaç inceltilir, bala veya suya veya bir başka mâyie katılır. Tentîl de böyledir. Su'ût'da da ilaç zeytinyağında inceltilir ve burna damlatılır. Ledûd ve buhurlama ise izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Bu yedi tarzdan her birinin tahtında muhtelif hastalıklar için faydalar var. Kendisine cevâmi'ul-kelim[7] verilen bir Zat'tan *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu mucizane beyanın suduru bizi hayrete düşürmez (ancak hayranlığımızı artırır)."

3994 ١٠- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَلَيْكُمْ بالإثْمِدِ فإنَّهُ مِنْ خَيْرِ أكْحَالِكُمْ: يَجْلُوا البَصَرَ، ويُنْبِتُ الشَّعْرَ، وكَانَ ﷺ إذَا اكْتَحَلَ يَكْتَحِلُ في اليُمْنَىٰ ثَلاثاً، يَبْتَدِئُ بِهَا وَيَخْتِمُ بِهَا، وفي اليُسْرَى اثْنَيْنِ].

10. (3394)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İsmîd'i kullanmaya devam edin. Zira o, sürmelerinizin en hayırlısıdır. Görmeyi parlatır, saçı bitirir."* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sürme çekince önce üç kere sağ gözüne çekerdi, onunla başlar, onunla bitirirdi. Sol gözüne de iki kere çekerdi."

3995 ١١- وفي رواية: [كَانَ لَهُ مُكْحُلَةٌ، وكَانَ يَكْتَحِلُ في كُلِّ لَيْلَةٍ ثَلاثَةً في هٰذِهِ، وثَلاثَةً في هٰذِهِ]. أخرجه الترمذي والنسائي الأخيرة، والأولى رزين.

11. (3995)- Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir sürmedanı vardı. Her gece şu gözüne üç, öbür gözüne de üç kere sürme çekerdi." [Tirmizî, Libas 23, (1757), Tıbb 9, (2049); Nesâî, Zinet 28, (8, 150); İbnu Mâce, Tıbb 25, (3497); Ebu Dâvud, Libâs 16, (4061).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada göz sağlığı için sürme çekmeyi tavsiye etmekte ve sürme maddesi olarak ismidi emretmektedir. İsmîd, sürmede kullanılan bir taştır. Rengi kızıla çalan siyahtır. Hicaz memleketinde bulunur. Daha kalitelisi İsbahân'dan getirilendir. İbnu Sîde, ismîd kelimesi ile sürme çıkarılan taş mı kastedilir, yoksa bizzat sürme mi kastedilir? Bu konuda âlimlerin ihtilaf ettiğini kaydeder. Tür-

---

7- Cevâmi'ul-kelim, az sözle çok geniş ma'nâlar ifade eden özlü, veciz kelamlara denir. Resulullah bu hali kendine Allah tarafından lutfedilen hasâisten biri olarak zikreder.

büştî der ki: "Bu madenî bir taştır. Ancak İsfehânî sürmeye ismid dendiği olmuştur. Gözdeki yaşı ve cerahatları emer, gözün sıhhatini korur, gözün damarlarını bilhassa yaşlılarda ve çocuklarda takviye eder."

İsmidle sürmelenmeyi tavsiye eden rivayetler Sahiheyn dışındaki hadis mecmualarında gelmiştir. عليكم بالاثمد فـإنه منبتة للشعر مذهبة للقذى مصفاة للبصر *"İsmîd kullanmaya devam edin, çünkü o, saçı gürleştirir, çapağı giderir, görmeyi saflaştırır, (netleştirir)."* Ebu Dâvud'un bir rivayetinde, yatarken içerisine misk katılmış ismîd'in sürülmesini tavsiye eder:

المروح عند النوم انه أمر بالاثمد

2- Sadedinde olduğumuz hadis Resulullah'ın sürme çekme usulünü göstermektedir.

★ İsmîdle sürme çekmekte.

★ Geceleyin yatmazdan önce çekmekte.

★ Her gözüne üçer sefer sürmektedir. Böylece herbirinde "tek" korunmuş olmaktadır. Ancak sola "iki", "sağa da "üç" kere çekerek, toplamın tek kılınması da caizdir. Evla olanın üçer kere olduğu belirtilmiştir.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sürdüğü ve ashabına tavsiye ettiği "sürme çekme" işinin süslenme gayesi gütmediği açıktır. Bu sadece sıhhî endişe gütmektedir. Zaten akşam yatacağı sırada buna yer vermesi maksadı göstermeye kafidir. Göz doktoru muhterem *Zeki Çıkman*'ın sürme üzerine açıklaması aynen şöyle:

"Sürmenin ana maddesi antimon'dur. Saf olarak İsfehan sürmesi (ismid) iyisidir. Kirpiklere sürülen sürme, kirpikleri siyahlatır. Sürmenin siyah olması güneş ışınlarından infraruj (ısı ışınaları) tutmasına sebep olur. Böylece gözün içine fazla miktarda girmesine mani olur. İnfraruj ışınları gözün içindeki uyum merceği (lens) ve görmenin ilk uyarımlarını alan sinir tabakasına (retina) zararlı etki yapabilir. Örnek olarak ay veya güneş tutulmaları çıplak gözle takipedilecek olursa, retine denilen bu sinir tabakasında yanmalar meydana gelebilir. Bunun sonucunda ise, görmenin onda dokuzu bozulur ve renk görme ve şekil görme de bozulmuş olur. Bu yönleri ile sürme kullanılması tavsiye edilir. Sürme ile ilgili olmak üzere günümüz tıbbının çok az şey bildiği malumunuzdur."

3996 ١٢ – وعن رافع بن خديج رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: الحمى من فيح جهنم فأبردوها عنكم بالماء]. أخرجه الشيخان والترمذي.

12. (3996)- *Rafi İbnu Hadîc* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hararet, cehennemden bir kabarmadır. Hararetinizi (soğuk) su ile soğutunuz."* [Buhârî, Tıbb 28, Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Selam 83, (2212); Tirmizî, Tıbb 25, (2074).]

AÇIKLAMA:

1- Kabarma olarak çevirdiğimiz *feyh,* lügat açısından hararetin şiddet kazanması, artması ma'nâsına gelir. *Feyh* yerine muhtelif rivayetlerde, bu ma'nâya gelen *fevh* ve *fevr* gibi başka kelimeler de gelmiştir.

2- *İbnu Hacer,* hummanın çeşitleri olduğuna dikkat çektikten sonra insandaki hummanın yani yükselen hararetin cehenneme nisbeti hususunda âlimlerin ihtilaf ettiğini, bazılarının bunu hakikat kabul edip şöyle dediğini kaydeder: "Ateşlinin vücudundan hâsıl olan alev, cehennemden bir parçadır. Allah Teâlâ Hazretleri onun zuhuruna, bazı sebepler takdir etmiştir, tâ ki kullar bununla cehennem ateşini mukayese edip kavrasınlar. Nitekim ferah, neşe ve lezzet gibi hoş şeyler de cennet nimetlerindendir. Allah Teâlâ Hazretleri, bunları da ibret alınsın ve cennet nimetlerine delil ve nümune olsun diye izhâr etmiştir. Bu husus, Bezzar tarafından tahric edilen bir hadiste belirtilmiştir. Hadisi Hz. Âişe rivayet etmiştir. Bu mevzuda, Ebu Ümame tarafından rivayet edilen bir hadisi de *Ahmed İbnu Hanbel* kaydetmiştir: اَلْحُمَّى حَظُّ الْمُؤْمِنِ مِنَ النَّارِ "Yükselen hararet, mü'minin cehennemden alacağı nasibidir." İşte bu, soğutmayı emredip şiddet kazanan hararetin cehennemin bir kabarması olduğunu, Allah'ın cehenneme (biri yazda, biri kışta) iki nefes almasına izin verdiğini belirten hadiste olduğu gibi hakikati ifade eder." Bazı âlimler şöyle der: "Bu, teşbih makamında bir haberdir, ma'nâsı ise "hummânın harareti, cehennem hararetinin bir benzeridir" demektir. Böylece cehennem hararetinin şiddeti hususunda nefisler uyarılmak istenmiştir. Bu şiddetli hararet cehennemin kabarmasına benzemektedir. (Kabarması diye ifade edilmiş olan) feyh ise, cehenneme yaklaşan kimseye hararetinden değen şeydir, nitekim hararetin su ile soğutulmasını emreden hadiste böyle ifade edilmektedir."

İbnu Hacer, önceki tevilin evlâ olduğunu belirtir.

Ülemanın yorumlarını kaydettikten sonra şunu da biz ilave etmek isteriz: *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* insanda normalin üstüne çıkan hararetin -ki hadiste Hummâ kelimesiyle ifade buyurulmuştur- insan sağlığına zararlı olduğunu belirtmek için cehennemle irtibat kurmuştur. Zira cehennemdeki ateş de insan için hayır değil, şerdir. Öyleyse, zararı olacak vücut hararetine cehennemin bir uzantısı denmesi ve

böylece onunla cehennem arasında bir irtibat kurulması lisan-ı nübüvvete gayet muvafıktır. Aleyhissalâtu vesselâm, iyi hayırlı şeyleri imanla, melekle, cennetle irtibatlayarak beyan buyurduğu gibi, fena, zararlı ve çirkin şeyleri de şeytan, küfür, cehennem gibi kötü şeylerle irtibatlıyarak beyan buyurmaktadır.

3- HARARETİN SU İLE SOĞUTULMASI:

Resulullah, sadedinde olduğumuz rivayette, hastanın harareti arttığı takdirde, hadisenin, kendi seyrine bırakılmayıp hâricen müdahale ile soğutulmasını emretmektedir. Soğutma vasıtası olarak tasiye edilen şey sadedinde olduğumuz hadiste "su"dur. Bazı rivayetlerde "soğuk su" bazılarında da "zemzem suyu" zikredilmiştir. Şu halde Mekke'de olan veya bulabilen için zemzem suyunu kullanmak ve hususen onu soğutulmuş olarak kullanmak en idealidir.

İbnu Hacer, zemzem suyunun da zikredilmesini, Resulullah'ın, bunu temin edebilecek durumda olan muhataplarını esas alarak yapmış olma gerçeğini anlayamayanların bazı yersiz itirazlarına ve onlara verilmesi gereken cevaba dikkat çeker. Bu maksadla Hattâbî'den bir iktibasta bulunur. Hadislerde ve diğer dinî meselelerde meknuz olan bir kısım incelikleri görüp kavramadan, onları kendi kısır anlayışı çerçevesinde kabalaştırıp karikatürize ettikten sonra dil uzatan bazısı cahil, bazısı mütecâhil kimselere her devirde rastlanacağı için bu hale ibretâmiz bir örnek olsun diye bazı ufak kısaltmalarla, yapılan açıklamayı burada aktarmayı faydalı buluyoruz. İnşaallah, böylece kendimizin ve yakınlarımızın sağlığını ilgilendiren mühim bir tedavi metodunu da öğrenmiş olacağız. Kullanılan bazı tabirleri müsamaha ile karşılamak için ifadenin en az bin yıl önceye ait olduğunu göz önüne almak gerekir.

Hattâbî ve ona tabi olanlar der ki: "Bazı kıt akıllı tabibler, bu hadise itiraz ederek dediler ki: "Hummalı (ateşi yükselen) hastanın su ile yıkanması onu helak olmaya götürecek bir muhâtara (risk) getirir. Çünkü derideki mesâmatı (delikleri) büzerek buharı hapseder. Böylece harâret bedenin dâhiline akseder. İşte bu hal, (harareti daha da artırarak) ölüme sebep olur." *Hattâbî*, onların bu itirazına şu cevabı verir: "Kendisini âlim zanneden biri, hummaya yakalanınca galat ederek bedenini suya bandırdı. Harareti böylece vücudunun dâhilinde hapsederek, kendini neredeyse helaka atacak olan ağır bir hastalığa yol açtı. Hastalığını atlatınca, (hadis hakkında) burada zikri hoş olmayan kötü laflar etti. Aslında onu bu duruma düşüren, hadisin ma'nâsı hususundaki cehli idi."

CEVABIMIZ ŞUDUR: Esasen bu menfi durum, hadisin sıdkı husu-

sunda şüphede olan bir kalbten sâdır olmuştu. Bu sebeple ona önce şunu sormalı:

Sen neye dayanarak hadisten "yıkanma" emrini anladın? (Evet, hadis hummayı su ile soğutun diyor, ama) hiç bir sahih rivayette bunun keyfiyeti yani nasıl olacağı sarih olarak açıklanmamış. Hele yıkanarak soğutulacağı hiç mi hiç yok. Hadiste, sadece "hummânın su ile soğutulması"na irşad edilmiş o kadar. Eğer yaşanan vak'alar, yahut tıb mesleği, her hummalının suya batırılmasının veya bütün bedenine su dökülmesinin hastaya zarar vereceğini ortaya koymuş ise, (hadiste) kastedilen bu değildir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* suyun faydalı olacak bir şekilde kullanılmasını murad etmiştir. Öyleyse suyun soğutmada kullanılması için o şekilde aranması gerekir. "Yıkanmak" başvurmayı emreden hadiste Aleyhissalâtu vesselâm'ın "mutlak bir yıkanma" kastetmediği, hususi bir tarzda yıkanmayı kastettiği ortaya çıkmaktadır. Bu mutlak emirleri kendisine hamledeceğimiz en uygun hummayı soğutma tarzı, *Hz. Ebu Bekri's-Sıddîk*'in kızı *Hz. Esmâ*'nın (radıyallahu anhümâ) uyguladığı tarzdır. Zira o, hummalının bedenine, önü ile elbisesi arasına bir miktar su serperdi. İşte bu tarz, hummânın hafifletilmesinde izin verilmiş olan tedavi şeklini teşkil ediyordu. Sahabî ve bâhusus Esmâ (radıyallahu anhâ) gibi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın evine çok sık uğrayan biri[8] bu meseledeki maksadı herkesten iyi bilir. Buhârî'nin *İbnu Ömer*'den: "Hummâ cehennemden bir kabarmadır, onu su ile söndürün" şeklinde mutlak gelen soğutma hadisini kaydettikten hemen sonra *Hz. Esmâ*'nın hadisini kaydetmiş olmasındaki sır da bu olmalıdır. Bu, aynı zamanda Buhârî'deki tertibin hârika yönlerinden biridir.

Biz burada Hattâbî'nin açıklamasına ara vererek temas ettiği hadisi kaydediyoruz: "Fâtıma Bintu'l-Münzir anlatıyor: "Esma Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhâ) kendisine hummalı (ateşli) bir kadın getirilince, ona dua eder, suyu alıp yakasının iç kısmına dökerdi ve derdi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hummayı su ile soğutmamızı emrederdi."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hummalı hastalara suyun nasıl tatbik edileceğini niçin açıklamadı? Meseleyi mücmel bırakmış olmasının sebebi nedir? gibi akla gelmesi muhtemel bir soruya cevap verme sadedinde İbnu Hacer, el-Mâzirî'den şu açıklamayı kaydeder: "Şurası muhakkak ki, tıb ilmi ilimler arasında tafsilata en çok muhtaç olanıdır. Öyle ki, bir şey hastaya ilaç iken ona ârız olan mesela öfke gibi, mizacını

8– Hz. Esmâ (radıyallahu anhâ), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın baldızı idi. Zira Hz. Âişe'nin kız kardeşi bulunuyordu.

kızdıran bir sebeple, az sonra, zehir olur. Ve böylece ilacı da değişir. Bunun örneği çoktur.[9] Öyleyse, bir halette iken bir şeyin bir kimseye şifa vereceği farzedilse, başka hallerde aynı şeyin ona veya bir diğerine aynı şekilde şifa vereceği söylenemez. Tabibler şu hususta icma ederler: Aynı bir hastalığın ilacı, yaş, zaman, âdet, önceki gıda, alışkanlığın tesiri ve tabiatının kuvvetine göre değişir." Sonra yukarıda kaydettiklerimize benzer şeyler söyler. Hepsi derler ki: "(Hadiste) vücudun tamamını yıkama ile ilgili bir sarahatin vârid olduğunu farzedecek olsak, bu sefer de şöyle cevap verilecekti: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın yıkanma işinin hummanın atılmasından sonra yapılmasını murad etmiş olması muhtemeldir." Bu ise uzak bir ihtimaldir. Muayyen bir vakitte muayyen bir sayıda olması da muhtemeldir. Bu durumda o, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vahiyle muttali olduğu hususiyetlerinden olur. Bu durumda da tıb ehlinin bütün sözleri müzmahil olur. Nitekim Tirmizî, Sevbân riayeti olarak Resulullah'tan şunu tahric etmiştir: "Birinize humma gelecek olursa -ki ateşten bir parçadır- kendisinden onu su ile söndürsün, akan bir nehrin içine girip dursun. Suyun akıntısını karşısına alsın ve sabah namazından sonra güneş doğmazdan önce: "Allah'ın adıyla, Allah'ım, kuluna şifa ver. Resulünü tasdik et" diye dua etsin. Böylece üç günde, üç kere kendini suya batırsın. İyileşmezse beş gün devam etsin. Yine de iyileşmezse yedi gün, yine de olmazsa dokuz gün devam etsin. Humma, Allah'ın izniyle dokuzu tecavüz etmeden gider."

Tirmizî der ki: "Bu hadis garibtir." Ben de derim ki: "Senedinde Saîd İbnu Zür'a var. Bunun güven durumu ihtilaflıdır."

(Mazîrî devamla) der ki: "Bu hummaların hepsine değil bazısına hastır, her yerdeki değil, bazı yerdekidir, her şahsa değil bazı şahsadır. Bütün bu ihtimaller mevcuttur, çünkü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hitabı bazan âmm olur ki bu, çoğunluğu teşkil eder, bazanda hususî olur. Nitekim: "Büyük ve küçük abdest bozarken kıbleye yönelmeyin, ancak şarka veya garba yönelin" buyurmuştur. "Şarka veya garba yönelin" sözü, bütün arz ehline mahsus âmm bir hitap değildir. Bilakis bu, Medine ve civarında bulunanlara hastır." Nitekim bu husus Kitabu't-Tahâre' de geçti. Keza yukarıdaki tavsiyenin Hicaz ahalisi ile onları takip edenlere mahsus olması da muhtemeldir. Çünkü onlara ârız olan hummâların çoğu, hararetin şiddetinden (hava sıcaklığından) ileri gelen arazi hadiseleridir. İşte hummânın bu çeşidine soğuk su, içilse de, yıkanılsa da fayda verir. Çünkü hummâ, kalbte yanan sonra da ruh ve damarlardaki kan vasıtasıyla bedenin tamamına intişar eden garip bir hararettir. Bu iki çeşittir:

9- Bugün tabibler şöyle demeyi prensip yapmışlardır: "Hastalık yok, hasta var."

1- *Arazî olan hummâ:* Bu, şişten veya hareketten veya güneş çarpmasından veya şiddetli yaz sıcağından ve benzeri birşeyden hâsıl olur.

2- Marazî olan hummaya gelince, bu üç çeşittir:

Bu suretle kaydedilen açıklamanın devamında hummanın çeşitleri, tedavilerinin farklılığı sadedinde, eski tıb ilminin malumatı aktarılır.

İbnu Hacer, bu açıklamalarla, vücudda hararetle tezahür eden çok çeşitli hastalıkların olduğunu, hepsi için tek bir tedavi usulünün geçerli olmayacağını, Resulullah'ın hadislerinde, prensip olarak "su ile soğutma" tavsiye edilmişse de nasıl soğutulacağı hususunda fazla malumat gelmeyişinin bu duruma bağlı olduğunu, bazı rivayetlerdeki tasrihi belli şartlarla kayıtlayıp âmm kabul etmemek gerektiğini belirtir.

İbnu Hacer'in bu hususta belirtmek istediği hususlardan biri, su ile soğutma hususuna Resulullah'ın verdiği ehemmiyete dikkat çekmektir. Bu maksadla şerhte şu rivayetleri de misal olarak kaydeder:

صبّوا علىّ من سبع قِرب لم تحلّل اوكيتهن *"Üzerime, bağları çözülmemiş yedi kırbadan su dökün."*

اذا حمّ احدكم فليشن عليه من الماء البارد من السحر ثلاث ليال *"Birinizin ateşi artarsa, üç gece seher vaktinde üzerine soğuk su boşaltsın."*

الحمى رائد الموت وهي سجن الله في الأرض فبردوا لها الماء في الشنان وصبوه عليكم فيما بين الأذانين المغرب والعشاء قال ففعلوا فذهب عنهم *"Humma ölümün öncüsüdür, o Allah'ın yeryüzündeki hapishanesidir de. Öyleyse, onun için suyu tuluklarda soğutarak (hazırlıklı olun). Ateş basınca iki ezan arasında yani akşam yatsı arasında üzerinize dökün." Ravi der ki: "Böyle yapıldığı oldu ve yapanların harareti geçti."*

İbnu Hacer, bu hadisleri kaydettikten sonra der ki: "Bunların hepsi, "Onu soğutun" emrini "sadaka vererek" diye tevil eden kimsenin görüşünü reddeder" der. Bu görüş hakkında *İbnu'l-Kayyim* şu açıklamayı yapmıştır: "Zannım o ki, hadiste hummânın su ile söndürülme emrini "su ile sadakada bulunarak" diye tevil eden kimseyi buna sevkeden husus şudur: "Hummada suyu kullanma işi ona karmaşık bir iş geldi, o da böyle bir tevile yöneldi.[10] Gerçi bu tevilin de hoş bir yönü var. Zira, ceza amel cinsindendir. Şöyle ki, o susuzun ateşini su ile söndürünce Allah da

---

10- Bu zât İbnu'l-Enbârî'dir. Bu zâta hummaya karşı su kullanma işinin karmaşık gelmesi, emrin tatbikini mutlak anlamış olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Âlimlerin yaptığı üzere işin üzerine tahkik ve tahlil ile gidilince, hummanın çok çeşitleri görülmekte, herbirine su kullanma zamanı, tarzı değişmektedir. Bu "tarza" dikkat edilmedi mi su kullanma işi zararlı olabilmektedir. Bu su tasadduku olarak tevil, işin içinden kolayca çıkma yoludur.

mükafaat olarak ondan humma ateşini söndürecektir. Ancak bu, hadisin ifade ettiği ma'nâ ve işaretten çıkarılan bir yorumdur. Amma hadiste güdülen esas gaye bu değil, açıklandığı üzere, asıl murad, suyun bedende fiilen kullanılmasıdır. Nitekim *İbnu Ömer* de: "Humma geldiği zaman اَكْشِفْ عَنَّا الرِّجْزَ " diyerek hummanın kaldırılmasını talebetmiştir. *İbnu Ömer* ki, hummanın asıl itibariyle cehennemden olduğunu, kime isabet ederse, onun bununla azablandırıldığını, bu azabın, geldiği şahsa göre farklı bir mahiyet kazandığını, ezcümle mü'mine gelmişse günahlarına kefaret ve uhrevi ücretlerinde artma vesilesi olduğunu, kâfire gelmiş ise, yaptıklarından intikam alarak daha dünyada bir ceza kılındığını bildiği halde, hummanın kaldırılmasını Allah'tan istemiştir. Evet İbnu Ömer, hummaya maruz kalmadaki sevabı bildiği halde bunu talebetmiştir. Çünkü -kendini huzursuz eden bir musibet olmadan da Allah Teâlâ Hazretlerinin günahlarını örtüp sevabını artırmaya kâdir olması hasebiyle - hummanın kalırılmasını Allah Teâlâ Hazretlerinden talebetmenin meşruluğunu da biliyordu."

SUYUN SOĞUTMADA KULLANILMASI GÜNÜMÜZ TIBBINDA NASILDIR?

Bu hususta *Dr. Zeki Çıkman*'ın yaptığı açıklama şöyle:

"Su tedavisi bu gün bir yerde ateşli hastalıklarda serum tedâvi olarak şekil değiştirmiştir.

Ateşli hastalık sebepleri çoktur. Bunlardan bir tanesi de hummadır. Hummanın günümüz tıbbındaki diğer adı sıtmadır. Buna rağmen diğer hastalıklarda görülen ateşli durumlara humma denildiği vâkidir. Örnek olarak, aft humması, deride döküntülere sebep olan hastalıklardır (kızıl, kızamık, kızamıkçık, çiçek ve su çiçeği gibi). Emzirme ve doğum humması veya lohusa humması, malta humması (Brucellosis) Q humması(kenelerle geçer) gibi.

Bütün bunlarda önemli olan ateşi düşürmektir. Ateşli hastalıklarda terleme hızlı olduğundan farkında olmadan vücut su kaybına uğrar. Bu su kaybı belli limitlerin altında hayatı tehlikeye sokar. Bunun içindir ki, ya vücudun ateşini düşürecek su kaybına ma'ni olunur. veya damar içine serum verilerek su kaybına ma'ni olunur.

Ateş düşürürken iki şeye dikkat edilmelidir:

a- Ateş birden bire düşürülmemelidir. Âniden ateşin düşürülmesi, âni ölümlere varacak kadar, başka daha ağır hadiselerin ortaya çıkmasına sebeb olur. Bunun içindir ki, ateş yavaş yavaş düşürülmelidir. Su ile

yıkanmalı ve bunu aralıklı yapmalıdır. Bunu su pansumanı şeklinde veya suya girip çıkma şeklinde yapmak mümkündür. Devamlı su içinde bulunmak tehlikeli olabilir.

Kaldı ki, kullanılan suyun sıcaklığı da dikkate alınması gerekli olan bir başka husustur. Şöyle ki sıcaklığa bağımlı olarak su içinde az veya çok kalınabilir.

b- Ateşin tamamen düşürülmesi ise tedavisi açısından zararlı olabilir. Çünkü hafif ateş vücuttaki savunma mekanizmasının daha iyi çalışmasını sağlar."

3997 ١٣ - وفي رواية للترمذي عن ثوبان رَضِيَ اللهُ عنه: [إذَا أصَابَ أحَدَكُمُ الحُمَّى فإنَّ الحُمَّى قِطعةٌ من النَّارِ فلْيُطْفِئْهَا عنهُ بالْماءِ فلْيَسْتَنْقِعْ فى ماءٍ جارٍ ولْيَسْتَقْبِلْ جِرْيَتَهُ فَيقُولُ: بِسْمِ اللهِ اللَّهُمَّ اشْفِ عَبْدَكَ وصَدِّقْ رَسُولَكَ، وذلكَ بعدَ صلاةِ الصُّبْحِ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، ولْيَنْغَمِسْ فيهِ ثلاثَ غَمَسَاتٍ ثلاثةَ أيَّامٍ فإنْ لَمْ يَبْرَأْ فى ثلاثٍ فَخَمْسٍ فَسَبْعٍ فَتِسْعٍ، فإنَّهَا لا تُجَاوِزُ ذلكَ بإذْنِ اللهِ تعالى].

«فَيْحُ النَّارِ»: وَهجها.

13. (3997)- Tirmizî'nin Sevbân (radıyallahu anh)'tan yaptığı bir rivayet şöyledir: "(Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*) buyurdular ki: *"Size humma isabet ederse, hummâ ateşten bir parça olduğu için, derhal su ile söndürsün. (Şöyle ki): Akmakta olan bir nehrin içine girsin Akıntıyı karşısına alıp dursun ve sabah namazından sonra ve güneşin doğuşundan önce şu duayı yapsın:* بِسْمِ اللهِ اللّـــهُمَّ اشْفِ عَبْدَكَ وَصَدِّقْ رَسُولَكَ *"Allah'ın adıyla! Ey Allah'ım, kuluna şifa ver ve Resûlün Hz. Muhammed'in sözünü doğrula!"*

Nehre üç gün, üç kere bansın. Üçte şifa bulamazsa, beş, yedi, dokuz (gün)e kadar çıksın. Zira humma Allah'ın izniyle dokuz (gün)ü tecâvüz etmez (şifa hâsıl olur)." (11) [Tirmizî, Tıbb 33, (2084).]

3998 ١٤ - وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : عَلَّمَنِى جِبْرِيلُ دَوَاءً يَشْفِى مِنْ كُلِّهِ دَاءٍ، وقَالَ: نَسَخْتُهُ مِنَ الْــلَّوْحِ الْمَحْفُوظِ: تَأْخُذُ مِنْ مَاءِ الْمَطَرِ الَّذى

11– Hadisleri muhataplara göre değerlendirme gereğine iyi bir misal. Mesela bizde olduğu gibi soğuk memleketlerde bu tavsiyeye uymak risklidir."

لم يجرِ علـى سقف في إناء نظيـف، فتقرأ عليه فاتحة الكتاب سبعين مرةً وآية الكرسيّ مثله، وسورة الإخلاص مثله. وقل أعوذ برب الفلق مثله. وقل أعوذ برب النّاس مثله. ولا إلـه إلاّ الله وحده لا شريـك له. له الملك. وله الحمد يحيي ويميت وهو حيّ لا يموت بيده الخير. وهو على كلّ شيءٍ قدير. ثمّ تصوم سبعة أيامٍ وتفطر كلّ يومٍ بذلك الماء]. أخرجه رزين.

14. (3998)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cibril aleyhisselam bana, bir ilaç öğretti. Bu bütün hastalıklara devadır. Ayrıca dedi ki: "Ben bu ilacı Levh-i Mahfuz'dan istinsah edip yazdım." (İlacı şöyle tarif etti): "Dam üzerinden akmayan yağmur suyundan temiz bir kaba alırsın. Üzerine Fatiha suresini yetmiş kere okursun. Bir o kadar da Ayetü'l-Kürsî'yi, bir o kadar da İhlas suresini, bir o kadar Kul eûzu bi-Rabbi'l-Felâk'ı, bir o kadar Kul eûzu bi Rabbi'n-Nâs'ı, Lâ-ilâhe illallahû vahdehu lâ şerîke leh. Lehül mülkü ve Lehül hamdü yuhyî ve yümît ve hüve hayyun lâ yemûtu bi-yedikel hayr ve hüve alâ külli şey'in kadîr'i okur. Sonra yedi gün oruç tutar ve her gün bu su ile orucunu açar."*

Rezin ilavesidir. Kaynağı bulunamamıştır. Cami'u'l-Usûl muhakkiki Abdulkâdir el-Arnavud: "Zayıflık veya mevzuluk alâmeti gözükmektedir" der.

3999 ١٥ – وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال رسول الله ﷺ: إنّ التّلبينة تجمّ فؤاد المريض، وتذهب ببعض الحزن]. أخرجه الشيخان.

15. (3999)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Telbîne (denen sütlü çorba) hastanın kalbini dinlendirir, hüznün bir kısmını götürür." [Buhârî, Tıbb 8, Et'ime 24; Müslim, Selam 90, (2216).]

AÇIKLAMA:

1- *Telbîne* bir çorbadır. Terkibi hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Süt demek olan *Leben* kelimesinden *sütleme* ma'nâsında telbîne denmiş olduğuna bakarak, âlimler çoğunlukla süt, un ve bal karışımı bir çorba diye tarif ederler. Hadisin Buhârî'de kaydedilen bir vechi, Hz. Âişe'nin bunu hem hastalara, hem de bir yakını öldüğü için acı çeken mahzunlara

yedirdiğini gösterir. Rivayetin sonunda, Hz. Peygamber'den şöyle işittiğini kaydeder: *"Telbîne, hastanın kalbini rahatlatır, (üzüntü çekenin) bir kısım üzüntüsünü giderir."* Bir başka vecihte *"...Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun telbîne, sizden birinizin karnını yıkar, tıpkı su ile yüzdeki kiri yıkadığınız gibi"* buyurur.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hasta için telbîne üzerinde ısrar eder, hasta bundan hoşlanmasa da yemesini tavsiye eder. Hatta Buhârî'de gelen bir rivayette telbîne'yi *el-bağîzun-nâfi* yani faydalı düşman olarak tavsif buyurur. Şârihler, telbînenin bağîz yani düşman olarak ifade edilmesini, hastaların diğer ilaçlar gibi bunu da hasımmış gibi sevmeme halleriyle izah ederler.

2- *Şârih el-Muvaffak el-Bağdâdî,* hadiste geçen fuad (kalb)den muradın midenin başı olduğunu belirtir. İbnu Hacer, yaptığı nakilde, el-Muvaffak'ın kaynatılan arpa suyunun ve bilhassa arpa kepeğinin mideyi süratle zararlı maddelerden temizlemede pek müessir olduğuna, sıcak içildiği takdirde, mideyi daha iyi temizleyeceğine, daha kuvvetle nüfuz edip, hararet-i garîziyeyi daha fazla artıracağına dikkat çektiğini belirtir.

Sâhibu'l-Hedy demiştir ki: "Telbîne çorbası, (arpayı kaynatarak) yapılan çorbadan daha nafidir. Çünkü telbîne, arpanın öğütülmesinden sonra (unundan) yapılmaktadır. Arpanın özü, öğütülünce ortaya çıkar. Bu ise daha besleyici, tesirde daha kuvvetli, mideyi daha ziyade temizleyicidir. Tabibler, bunun iyice kaynatılmasını tercih etmişlerdir. Zira böylece daha rakik (ince), daha latif bir hal alarak hastanın tabiatına ağır gelmez. Ancak telbîneden, memleketlerin durumuna göre farklı şekillerde istifade yolları aranmalıdır. Bazan hastaya sadece güzel kaynatılmış arpa suyu daha iyi olabilir. Üzüntülü kimseye de öğütülmüş arpanın kaynatılmasıyla elde edilen su daha iyi olabilir. Nitekim bunlar arasındaki farklı hususiyetler belirtildi."

"Telbîne'ye benzer şekilde yapılan herle adındaki çorba, kavrulmuş undan yapılmaktadır. Hastalara içirildiğinde terlemeyi artırarak ateşi düşürdüğü ve terleme ile vücuttaki toksin ve zehirlerin atılmasını sağladığı bilinmektedir." (Z.Ç.)

4000 ١٦ – وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إذَا أصَابَ بَعْضَ أهْلِهِ الْوَعْكُ أمَرَ بِالْحَسَاءِ مِنَ الْخَمِيرِ فَيُصْنَعُ، ثُمَّ أمَرَهُمْ فَحَسَوْا مِنْهُ، وَيَقُولُ: إنَّهُ لَيَرْتُو فُؤَادَ الْحَزِينِ، وَيَسْرُو عَنْ فُؤَادِ السَّقِيمِ كَمَا تَسْرُو إحْدَاكُنَّ الْوَسَخَ عَنْ وَجْهِهَا

بِالْمَاءِ]. أخرجه الترمذي وصححه.

« التَّلْبِينَةُ » حساء يتخذ من دقيق أو نخالة، وربما جعل فيه عسل.

ومعنى « تُجِمُّ فُؤَادَ الْمَرِيضِ » أي تنزيل عنه الألم، وعن المحزون الحزن.

ومعنى « يرْتُو فؤادَ الحَزِينِ » يشده ويقوّيه.

و« يسرو عن فؤاد السَّقِيمِ » أي يكشف عنه ضرّه ويزيله.

16. (4000)- Yine *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, aile halkından birine humma (rahatsızlığı) gelince hamurdan çorba yapılmasını emrederdi ve çorba yapılırdı. Sonra hastalara emrederdi ve onlar da ondan ağır ağır içerlerdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* derdi ki:

"Çorba hüzünlü kimsenin kalbini takviye eder, hastanın kalbinden elemi çıkarır, tıpkı birinizin, su ile yüzünden kiri çıkarması gibi." [Tirmizî, Tıbb 3, (2040).]

4001 ١٧ - وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ نَاساً مِنْ عُرَيْنَةَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ فَاجْتَوَوْهَا فَبَعَثَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى إِبِلِ الصَّدَقَةِ، وَقَالَ: اشْرَبُوا مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا فَشَرِبُوا فَصَحُّوا]. أخرجه الترمذي.

« اجْتَوَوُا الْمَدِينَةَ » أي استو خموها ولم توافقهم.

17. (4001)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ureyne kabilesinden bir grup insan Medineye gelmişti. Burası sıhhatlerine iyi gelmedi, hastalandılar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da onları sadaka develerinin bulunduğu yere gönderdi ve:

"Sütlerinden ve bevillerinden için!" emir buyurdu. Onlarda içtiler ve iyileştiler." [Tirmizî, Tıbb 6, (2043).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise, Buhârî, Müslim, Ebu Dâvud, Nesâî gibi diğer hadis kitaplarında da muhtelif vecihleriyle rivayet edilmiştir. Hadis, Hudûd Bölümü'nde geçtiği için burada tıbb bahsine girmeyen teferruata girmeyeceğiz. Orada kaynakları da tam olarak gösterdik (1587-1588. hadisler).

2- Hadisin tıbba giren yönünü anlama sadedinde vâkıayı kısaca bir özetliyelim: *İbnu Hacer*'in açıkladığı üzere, Medine'ye sekiz kişilik bir

grup gelir: Bunlardan dördü Ukl, üçü Ureyne kabilesinden, biri de onlara katılmış bir başka kabileye mensup biridir. Medine'ye inince, kendilerini rahatsız hissederek Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan barınma ve yemek talebederler. Resulullah onlara imkan tanır ve açlıklarını giderir. Onlar da iyileşip, kendilerine gelirler. Bu birinci rahatsızlıklarının, yorgunluk veya açlık gibi yokluktan gelen herkeste bulunacak şeyler olduğu belirtilmiştir. Şu halde bir müddet ikamet ve istirahatle kendilerine gelip yorgunluğu atan bu yabancılar, Medine'den yakınmaya, buranın hastalıklı (vahime) olduğunu söylemeye başlarlar. Bu durumun, onlar çölde yaşamaları sebebiyle, Medine'nin havasına alışamayıp rahat-sızlanmış olabilecekleriyle izah edilmiştir. Zira rutubetli olan Medine'nin çölün kurak havasından gelenlere dokunduğu bilinen, müşâhede edilen bir husustur. Nitekim ilk hicret sırasında, Mekke'den gelen muhâcirler de Medine'nin havasına uyum sağlayamamış ve hemen hemen hepsi hastalanmıştı.

Ancak bu heyetin, sırf Medine'nin havasına uymamaktan değil, orada umumiyetle rastlanan "hummâ"ya yakalanmış olmaları sebebiyle de Resulullah'a müracaat ederek sızlanıp Medine'den şikayet etmiş olmaları üzerinde durulmuştur.[12]

Her hâl u kârda Aleyhissalâtu vesselâm, onları sadaka develerinin yani hazineye ait onbeş kadar devenin otlatıldığı el-Harra'ya gönderir. Burada çöl havası hakimdir. *Resulullah* onları buraya gönderirken, develerin sütlerinden ve bevlerinden içmelerini tenbihler. Bedeviler, oraya varır, tenbihlenen hususlara riayet ederler ve iyileşirler. Ancak iyileşince büyük bir ihanete düşerek, çobanları öldürüp develeri sürüp kaçırmaya yeltenirler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* durumdan haberdar olunca, arkalarına takipci gönderip yakalatır ve ağır şekilde cezalandırır.

Hadisenin özeti bu. Tefsilatı Hudud bölümünde geçti. Burada hadisin bizi ilgilendiren kısmı, hastalıktan şifa bulmak için deve sidiğinin tavsiye edilmiş olmasıdır. *İbnu Abbâs*'ın rivayet ettiği bir başka hadistede Resulullah deve sidiğini tavsiye buyurmuştur: عَلَيْكُمْ بِأَبْوَالِ الإِبِلِ فَإِنَّهَا نَافِعَةٌ لِلذَّرِبَةِ بُطُونُهُمْ *"Develerin bevllerini tavsiye ederim. Çünkü deve bevlleri, (insanlardaki) mide bozukluklarına iyi gelir."*

3- SÜT BAHSİ:

Hadislerde süt ve bevlde şifa olduğu bazan beraber gelir, bazan ayrı.

12- Hummâ, harâretin artmasıdır. Pekçok hastalık böyle tezâhür eder. Ureyneliler yüzlerinin solduğu, karınlarının şiştiğine dair de rivayetler gelmiştir.

Nitekim, ayrıca sütün ele alındığı bir hadisi söz buraya gelmişken kaydetmek isteriz: عَلَيْكُمْ بِألْبَانِ الابِلِ وَالْبَقَرِ فَإِنَّهَا تَرُمُّ مِنَ الشَّجَرِ كُلِّهِ وَهُوَ دَوَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ *"Size [berrî olan] deve ve sığır sütlerini tavsiye ederim. Zira onlar sütü, bütün bitkilerden toplarlar, sütler hastalığa şifadır"* buyurmuştur.

Münâvî, "Her bitkiden" tabirini "tabiatı hârr (sıcak), bârid (soğuk) ve rutubetli (ıslak) olan her çeşit bitkiden" diye açıklar ve: "Böylece deve sütü itidale yakındır" der. Hakîmut-Tirmizî'den şöyle dediğini nakleder: "Deve, bütün bitkilerden yemesi hasebiyle gıda yoluyla bütün nafi şeyleri cemeder. İşte bu yeme, Allah için olan yemedir, nefsi için değil, şâyet yediklerinde seçim yapıp sadece hoşuna gidenleri yeyip öbürlerini terketse idi, bu yeyişi nefsi hesabına olacaktı ve eti de sıhhate değil hastalığa sebep olacaktı, zira bu halde şehvetle (oburlukla) yemiş olmaktadır."

4- BERRÎ HAYVAN:

Burada, bilhassa günümüz için ehemmiyet arzeden bir inceliğe dikkat çekmek isteriz: Hadisin Cami'us -Sağîr'de yer alan bir vechinde عَلَيْكُمْ بِأبْوَالِ الابِلِ الْبَرِّيَةِ وَألْبَانِهَا. *"Size "berrî" olan devenin bevl ve sütünü tavsiye ederim"* buyurulmaktadır. Yani, sütünden veya bevlinden şifa umulacak deve rastgele bir deve değil, berrî olan devedir. Yani Münâvî'nin açıklaması ile "temiz, tabiî kırlarda otlayan deve"dir. Bir başka ifade ile, sun'î yemlerle veya ağılda tek çeşit yemle beslenen deve değildir. İşte berrî olan deveden devâya salih süt veya bevl hâsıl olacaktır.

Kıyas yoluyla, her çeşit hayvanın sütünün sâlih ve şifabahş olabilmesi için, onların beslenme şartlarına dikkat etmek gerektiğini hadisten çıkarabiliriz. Bilhassa günümüzde ağılcılık, besicilik gibi yeni teknikler sebebiyle, kırın tabiî otlarından mahrum olarak, sunî yiyeceklerle beslenen hayvanların sütünden, hadislerde vadedilen şifayı bulamayınca hadise dil uzatmak gerçekten cehalet olur. Hatta hayvanlara et yaptırıcı, sütünü artırıcı bir kısım hormonların katıldığı tamamen sun'î gıdaların verildiği göz önüne alınırsa onlardan şifa değil, hastalık bile kapılması tabiîdir. Burada kaydetmek isterim, hayvanların beslenmesi üzerine ihtisasını yapmış bir üniversite mensubu dinledim. Konferansında hayvan dışkısının besleyici yönü sebebiyle tekrar hayvanlara yedirilmesi gereğini söylüyor, bu hususta çalışmalar yapıldığını belirtiyordu. Tabii bunlar İslam'ın fetva vermeyeceği şeyler. *Resulullah,* hayvandan elde edilecek ürünlerin sağlıklı olması için hayvanın *"berrî"* olmasını tavsiye buyurmaktadır. Yani kırın temiz havasını alarak, temiz otlarından yiyerek, güneşi altında pişerek beslenmelidir.

"Ağıllarda beslenen ve sun'î yem kullanılan hayvanların etlerindeki tad az olduğu gibi, hareketsiz bir beslenme sonucunda etlerinde kanser yapan (kanserojen) maddelerin çokluğu da bilinen bir gerçektir."(Z.Ç.)

5- SÜT VE BEVLDE ŞİFA MUTLAK MI?

Şu hususu da belirtelim ki İslam âlimleri, hayvanlar belirtilen şartlara uygun olarak beslense bile sütünde veya bevlinde mutlak bir şifa bulunduğunu iddia etmezler. Şahsın hastalığı, mizacı, beslenme rejimi, bulunduğu bölge şartları gibi değişik durumlara bağlı, kayıtlı bir şifa vaadederek ihtiyatlı konuşmayı tercih ederler. Günümüzün getirdiği yeni ve sunî durumlar hileler göz önüne alınınca ihtiyat payı daha da artar. Ülemâmızın ihtiyatına örnek olarak *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî*'nin bir yorumunu kaydediyoruz: "Deve süt ve bevllerinin bâzı ahvalde bazı hastalıklar için, bazı şahıslara bazı beldelerde devâ olması mümteni (akla uzak) değilir. (Âlimler) dediler ki: "En salih süt, kadın sütüdür, sonra eşek sütü, sonra deve sütü, sonra keçi sütü, sonra sığır sütü, sonra koyun sütü gelir ve bu en katısıdır." *İbnu'l-Arabî* sözüne şöyle devam eder: "(Sütlerin en efdalini belirtme hususunda) tıbbî tecrübeye dayanan bu tertibi zikretmeye sadedinde olduğumuz hadis mani değildir. Zira hadis, bedevî muhataba, onların hastalığına en uygun olan süte işaret buyurmaktadır. Çünkü onlar bu süt üzere neş'et ettiler, bu sebeple, o süt, (yani deve sütü) onların bedenlerine muvafık düşer (ve şifabahş olur). Herkesce bilinip kabul edilen görüşe göre, sütlerin hepsi bir değildir, süt aldığımız hayvanın, sütü içen bedenlerin ihtilafına, hava durumuna, zamanlara, meralara, bölgelere göre sütler farklılıklar arzeder... Burada görüldüğü üzere, sadece deve, koyun, keçi sütlerinin farklı hâsiyetler taşıması değil, söz gelimi bir deveden diğerine hayvan değiştikçe veya aynı devenin sütü, gıdası, mevsimi, bulunduğu bölge değiştikçe sütündeki hâsiyetin değişeceğine dikkat çekilmektedir. Sütü alıcı durumda olan bünyeler de elbette aynı süte farklı aksülameller (reaksiyon) gösterebilecektir."

6- NOT: Dinimiz açısından tecviz edilmese de insan sidiğiyle de tedaviye yer veren tıbbî bir tatbikatla ilgili şu bilgiyi kaydediyoruz.[13]

"Deve sidiğine benzer şekilde memleketimizin bazı yörelerinde de, enfeksiyüz hapatitin (sarılığın bir çeşidi) tedavisinde hastanın kendi

13– Dinimiz açısından tecviz edilmez diyoruz. Çünkü, insan sidiği *necaset-i galîzadır*. Halbuki deve sidiği ve diğer eti yenen dört ayaklı hayvanların sidiği necaset-i hafîfe'dir. Fıkıh açısından hükümleri bir değildir. Haram ve pis şeyle tedavi tecviz edilmez. Üstelik insan idrarı ile tedavinin sünnette örneği de yok.

sidiğini değişik yollarla kendine içirirler. İçirme işi direkt yapılamıyorsa, kurutulmuş incir, sidik içine konulur, inciri, sidiği emdikten sonra hastaya yedirirler.

Bu konuda bir araştırma yapan Prof. Dr. Cahit Abaoğlu, sterile olarak alınan sidiği adaleye enjekte ediyor. Bu tip hastaların bundan istifade ettiğini tesbit ediyor.

Bu tatbikattaki tıbbî etkiyi şöyle izah ediyor: Hasta, idrarıyla bazı toksinleri (zehirleri) atıyor. Az dozda atılan bu toksinler, vücuda verildiğinde vücut buna karşı kuvvetli bir müdafaa mekanizması kuruyor (panzehir=antikor) böylece hastalığa karşı kuvvet kazandığından hastalık da kısa zamanda iyileşiyor.(Z.Ç.)

4002 ١٨ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قالَ النَّبيُّ ﷺ: الشِّفَاءُ في ثَلاثَةٍ: شَرْبَةِ عَسَلٍ، وَشَرْبَةِ مِحْجَمٍ، وَكَيَّةٍ بِنَارٍ، وَأَنْهىٰ أُمَّتي عَنِ الْكَيِّ].

وفي رواية: [فِى الْعَسَلِ وَالْحَجْمِ الشِّفَاءُ]. أخرجه البخاري.

18. (4002)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Şifa üç şeydedir:

★ *Bal şerbeti.*

★ *Kan aldırma.*

★ *Ateşle dağlama.*

Ancak ümmetimi dağlamaktan menediyorum."

Bir rivayette: "*Balda, hacamat olmada şifa vardır*" demiştir. [Buhârî, Tıbb 3.]

AÇIKLAMA:

Buhârî bu hadisi "Şifa üç şeydedir" başlığı altında verir, böylece bu husustaki kanaatini cezmen beyan etmiş olur. İbnu Hacer, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hadisteki maksadının şifa veren maddeleri üçe hasretmek olmadığını zira başka maddelerde de şifa olduğunu belirtir. Nitekim çörek otu, süt, hurma gibi pek çok yiyecek maddesinin şifa yönü muhtelif hadislerde mevzubahis edilmektedir. Öyleyse, burada Efendimiz, *Usulü'l-ilaç* denen tedavide başvurulan ana maddelere dikkat çekmektedir. İbnu Hacer, hadisi devrinin tıp anlayışına tatbik edip, o anlayışa uygun bir şekilde izah etmek üzere şöyle devam eder: "Çünkü im-

tilâî hastalıklar [14] ya demevî, ya safravî, ya balgamî, yada sevdâvî'dir. Demevî olanların şifası kan çıkarmakla hâsıl olur. Hacamat'ı zikretmiş olması Arapların buna çok yer vermelerinden, fasd (damar yarma), [Sülük koyma gibi][15] kan almayı ifade eden diğer metodlardan çok, hacamat metoduyla kan aldırmaya alışmış olmalarındandır. Zira -fasd dahi her ne kadar hacamat ma'nâsında ise de- Araplar çoğunlukla buna alışmamışlardı, hatta شَرْطَة مِحْجَم tabiri fasd'ı da içine almış olsa bile. Keza, hacâmat usulüyle kan aldırma sıcak memleketlerde fasd usulüyle aldırmaktan daha pratiktir, fasd usulü ise sıcak olmayan yerlerde hacamattan daha pratiktir."[16]

Safrâvî imtila ve benzeri durumların devası müshille olur. Aleyhissalâtu vesselâm, balı mevzubahis etmekle buna uyarmış oldu. Keyy'e (dağlama) gelince, hadiste en son bu zikredilmiştir. Çünkü, fuzûlî maddelerden çıkarılması en zor olanlar için buna başvurulur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* keyy'de şifa olduğunu belirtmekle beraber, onu yasaklamaktadır. Bu hal, Arapların, dağlama yoluyla hastalığın tamamen kaldırılacağına inanmaları sebebiyledir. Bu takdirde böylesi bir kanaati doğru bulmadığı için onları teyid ma'nâsına gelecek olan keyy'i serbest bırakmayı doğru bulmamış olmalıdır. Aleyhissalâtu vesselâm'ı haklı çıkaran şu halleri vardı: Öyle olurdu ki, daha hastalık husûle gelmeden, hastalığı temelden halleden inançları sebebiyle, dağlamaya başvururlar, böylece muhayyel bir tehlikeyi önlemek için kendilerine ateşle tazibde acele ederlerdi. Bu davranışlarıyla çoğu kere, dağlama ile tadavisi gereken hastalık olmadan kendilerini dağlatmış olurlardı.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dağlamayı hem yasaklayıp ve hem de bizzat uygulamış olmasından şu neticeyi çıkarabiliriz: Dağlama ne tamamen terkedilmeli ne de yaygın şekilde kullanılmalıdır. Bilakis,

---

14– İmtilâî hastalık hasta edici, zararlı maddelerin vücuddaki birikimi ve çoğalmasıyla hâsıl olan hastalıklardır. Sözgelimi yara imtilâî değildir, zira vücudda zararlı olan bir maddenin birikimi mevzubahis değildir.

15– Bu misal Aynî'dendir.

16– *İbnu Hacer*, bir başka babta meseleyi Sâhibü'l-Hedy'den naklen daha geniş açar: "Hacamat ve Fasd meselelerinin gerçeği şudur: Bunlar zaman, mekan ve mizac'ın ihtilafına göre ihtilaf ederler. Şöyle ki: "Hacamat usulü, sıcak zamanlar, sıcak mekanlar ve kanı son derece olgun olan sıcak bedenlerde daha faydalıdır. Fasd ise bilakistir. Bu sebeple hacamat, bilhassa çocuklar ve fasd'a mükavim olmayan kimselere daha faydalıdır." Muvaffak el-Bağdâdî de şöyle der: "Hacamat bedenin sathını, fasd'dan daha iyi temizler. Fasd ise bedenin derinliklerini temizler. Hacamat çocuklar içindir. Sıcak memleketlerde hacamat, fasd'dan evladır ve tehlikelerden emindir. Bu, birçok ilaçlardan müstağnî kılar. Bu sebeple hacamat lehinde pek çok hadis vârid oldu, fasd hakkında değil."

onunla tedavi olunacağı kesinlikle anlaşıldı mı -şifanın Allah'tan geleceğine de itikad ederek- başvurulmalıdır. Hz. Muğîre'nin, Tirmizî'de gelen şu merfu rivayeti bu yoruma hamledilir: "Kim dağlanır veya rukye yaptırırsa tevekkülü terketmiştir." eş-Şeyh Ebu Muhammed İbnu Ebî Cemre der ki: "Aleyhissalatu vesselâm'ın dağlama hakkında gelen bütün beyanlarının tamamından anlaşılan şudur: "Onda fayda da var, zarar da. Yasaklandığına göre, zarar yönü galibtir. Allah Teâlâ Hazretlerinin hamr (alkollüler) hakkında fayda olduğunu belirttikten sonra onu haram kılmış olması, bu yasağı andırır. Zira hamr'ın zararları, faydalarından çok fazladır."[17]

İbnu Hacer, bu üç meseleden her biri için müstakil bablarda açıklama yapacağını söyledikten sonra kendi devrinin tıb anlayışını aksettiren bazı açıklamalara geçer. Der ki: "Bazıları bu hadisteki "şifa"dan muradın iki kısım olan hastalıktan bir kısmının şifasıdır" demektir. Zira bütün hastalıklar ya maddî, ya da gayr-ı maddî olmak üzere iki kısma ayrılır.[18] Maddî olanlar, -daha önce geçtiği üzere hârre ve bâride (sıcak olanlar, soğuk olanlar) diye ikiye ayrılır.

Bu iki kısımdan her biri rutbe (yaş), yâbise (kuru) ve mürekkeb (ikisinin karışımı) diye kısımlara ayrılsa da asıl olan harâret (sıcaklık) ve bürûdet (soğukluk)tur. Bu ikisi dışında kalanlar bunlardan birine tabidir." Durum bu olunca sadedinde olduğumuz haberde, bir misal vermek suretiyle tedavinin aslına dikkat çekilmiş olmaktadır. Hârre (sıcak) hastalık, kanın çıkarılması suretiyle tedavi edilir, zira kanın çıkarılmasında (hastalık veren) maddenin atılması (istifrâğ) ve mizâcın soğutulması mevzubahistir. Bâride (soğuk) olan hastalık, bal alınmak suretiyle tedavi olunmaktadır. Çünkü balda ısıtma, olgunlaştırma, parçalama, inceltme, sürdürme ve yumuşatma hassaları vardır. Böylece, zararlı maddeden kurtuluş rıfkla ve kolaylıkla hâsıl olur.

Dağlamaya gelince, bu müzmin hastalığın tedavisine mahsustur. Çünkü müzmin hastalık bârid (soğuk) maddeden hâsıl olur ve çoğu kere uzvun mizacını bozar. Dağlanınca bu hastalık uzuvdan çıkar.

(Dağlama ile ilgili geniş açıklama 4018 numaralı hadiste gelecek.)

17– *İbnu Ebî Cemre*'nin bu mütalaasına hak vermek mümkün değil. Nitekim müteakip açıklamalardan ifratı anlaşılacaktır.

18– İbnu Hacer gayr-ı maddî hastalık tabiriyle, az sonra görüleceği üzere bugün ruhî dediğimiz cünun veya, stres dediğimiz psikolojik hastalıkları kasdetmiyor. Bilakis beden hararetinin artması şeklinde tezâhür eden ve hepsine humma denen ve mahiyeti o devirde açıklanamayan hastalıkları kastetmektedir. Mamafih kendisi de *"manevî"*, *"ruhî"* gibi bir tabir yerine gayr-ı maddî tabirini kullanma zekâvetini göstermiştir.

Gayr-ı maddî olan hastalıklara gelince bunların ilacına, hadiste: الحمى من فيح جهنم فابردوها بالماء "Hummâ cehennemden bir kabarmadır, su ile onu soğutun" denilmek suretiyle işaret edilmiştir.

❑ HACAMAT NEDİR, NASIL YAPILIR?

Resulullah'ın tıbbî sünnetinde mühim bir yer tutan hacamat, bu kitabımızda birkaç yerde geçti ve müteakip birkaç hadiste yine geçecek. Meselenin ehemmiyetine binaen burada kısa bir açıklama yapmak istiyoruz.

Hacamat, lügat olarak emmek ma'nâsına gelen hacm kökünden gelir. Tıbbî tabir olarak kan alma diye tercüme edebiliriz. Bu işi yapana hâcim veya haccâm denir. *İhticam* kan aldırma talebidir. Mâmafih hacamat veya ihticam pratikte kan aldırma fiilini ifade için kullanılmaktadır. Kan alma işinde kullanılan âlete *mihcem* veya *mihceme* denir. Umumiyetle sığır boynuzundan yapılır, içi boş iki ağızlı bir alettir. Mihcem bazan haccam'ın emdiği kanı toplayan alete ve hatta kan almada deriyi yarmak üzere kullanılan ucu sivri alete de denir. Aslında bu yarma âletinin ismi mişrat'tır. Araplar, mihcem denen âletin üzerine tatbik edildiği deri kısmına mahceme demişlerdir.

Bu teknik bilgilerden sonra geçmişte uygulanan kan alma usulünü tarife geçebeliriz: Kan iki suretle alınmaktadır:

Deriyi yarmadan, deriyi yararak:

★ *Deriyi yarmadan yapılan hacamat:* Mihcem denen -ki umumiyetle boynuzdan yapılmıştır- alet alınır, geniş ağzı, kan alınmak üzere belirlenen yere tatbik edilir, haccâm da öbür ağzından aletin içindeki havayı ağzıyla eder. Alet içerisinde hava azaldıkça kanın dahili tazyikinin de tesiriyle ince damarlardan kan aletin içine, deri mesâmatından akmaya başlar. Böylece hacâmat yapılan yerdeki kan tıkanıklığı izale olur, önceden duyulan ağrı, sızı hafifler veya tamamen kaybolur.

★ Deri yarılarak yapılan hacamat (ki İbnu Hacer fasd olarak ifade etti): Ucu sivri bir aletle -ki buna mişrat ve hatta mihcem de dendiğini belirtmiştik- kan almada kulanılacak mihceme denen âletin tatbik edileceği derinin üzeri yarılır. Bu durumda, mihceme'nin havası emildikce kan bu yarılan yerden daha kolay ve daha çabuk akmaya başlar, Semüre (radıyallahu anh)'ın Taberânî'de gelen bir rivayeti Resulullah'ın bu tarzda hacâmat olduğunu ifade eder: دعا النبى ﷺ حجاما فحجمه بقرن وشرط بشفرة فرآه رجل من بنى فزارة فقال يا رسول الله علام تدع هذا يقطع لحملك؟ فقال: اتدرى ما

هذا؟ هذا الحجم وهو خير ما تداويتم به. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir haccâm çağırdı. O da Efendimizi bir boynuzla hacamat etti. (Bu maksadla) geniş ağızlı bir bıçak kullanarak (derisini) yarmıştı. Beni Fezârelî bir adam bunu görünce: "Ya Resulullah niye bu adamı, etini kesmeye bırakıyorsun?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bu nedir biliyor musun? Bu hacamattır. Bu sizin başvurduğunuz tedavi yollarının en hayırlısıdır" buyurdular."

Araplar, zamanımızda da hacamata ehemmiyet verirler. Ancak bu maksatla boynuz değil, cam aletler kullanırlar.

❑ ZAMANIMIZ TIBBINA GÖRE HACAMAT

"Hacamatçılar, özel hacamat aletleri kullanırlar: Bunlar bir hayvan boynuzu olduğu gibi bir bardak veya küçük kâselerdir. Bunların geniş tarafları vücudun herhangi bir yerine tatbik edildiği gibi diğer tarafındaki delikten, içindeki hava emilerek beklenir. Bunun üzerine vücut içindeki basınç bu boşluğa doğru galib gelerek deri altına kan toplanmaya başlar. Daha sonra, hacamat aleti buradan uzaklaştırılır ve deri yarılarak toplanan kan dışarı alınır. Bu metod aynı yere birkaç defa daha tatbik edilerek alınan kan miktarı artırılabilir.

Hacamat aletinin içindeki hava emilerek uzaklaştırıldığı gibi, içindeki hava ateş üzerine tutularak genleştirilir ve büyük bir kısmı uzaklaştırıldıktan sonra tatbik edilerek sahasına konulur. Hacamat aleti soğudukça içindeki ısınmış hava da yoğunlaşarak emme tarzında bir vakum oluşturacaktır.

Fasd damar yarma her insanın işi değildir. Bunu çok ehil insanların yapması gereklidir. Çünkü hayati damarı parçalayabilir veya çeşitli yollarla mikrop bulaştırarak mevziî (lokal) ve bünyevi (genel) iltihaplara (enfeksiyonlara) yol açabilir.

Hacamat bugünkü tıbbî deyimi ile kan aldırmak ma'nâsına gelmekle beraber bazı nüansları vardır.

Hacamat, hastalığın nevine göre değişik vücut bölgelerine tatbik edilmektedir. Bundan maksadın o bölgedeki kan hareketini arttırmak, kirli kanı alıp temiz kanın gelmesini sağlamak, o bölgeye özellikle yerleşmiş hastalık yapıcı maddeler varsa bunların uzaklaştırılması düşünülebilir. Tabiî bu bölgeye taze kan çekmekle kandaki tedavi edici maddelerin yine bölgede çoğalmasını sağlayacaktır.

Fasd bir yerde bugünkü tıbbî deyimle, kan aldırmanın eş anlamlısı (müteradif) kabul edilebilir. Bu şekilde kan aldırma olayının hacamatın yerini alıp almayacağının mütalaasını ileride yapılacak olan tetkiklere bırakacak olursak, temelde aynı şeyi yaptıklarını söylemek fazla bir cüretkârlık kabul edilmemelidir. Çünkü, hacamat veya fasd yoluyla kanı alınan kişinin kan yapıcı merkezleri uyarılarak, genç ve dinamik kan hücrelerinin oluşması sağlanır. Bu hücreler, solunum hücreleri (alyuvarlar-kırmızı kan hücreleri) veya müdafaa (akyuvarlar-beyaz kan) hücreleridir.

Bu yeni oluşan genç ve dinamik hücreler hastalıklara karşı daha amansız bir mücadele vererek, hastalıkların uzaklaşmasına sebeb olduğu gibi, çevre şartlarına karşı daha mukavim olmamızı sağlar ve vücuttaki işe yaramayan temel taşı niteliğindeki ihtiyar hücrelerin uzaklaşmasına ve bunların yerine genç hücrelerin yerleşmesine yardımcı olurlar. Yapılan gözlemlerde, kan aldıran kişide hastalıklara karşı mukavemetin geliştiği, baş ağrısının ortadan kalktığı, grip gibi ilacı bulunamayan hastalıklara yakalanmadığı müşâhede edilmektedir. Dolayısı ile kansere karşı mukavemetin ve AİDS'e karşı müdafaanın elde edebileceği de düşünülmektedir." (Z.Ç.)

Hacamat hangi günlerde olmalıdır, aç karnına mı tok karnına mı olmalıdır, niçin? gibi açıklamalar az ileride 4014 numaralı hadiste gelecek.

4003 ١٩– وعنه رَضِيَ اللّٰه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: خَيْرُ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ السَّعُوطُ وَالْحِجَامَةُ وَاللَّدُودُ وَالْمَشِيُّ]. أخرجه الترمذي.

«السَّعُوطُ» ما يستعط به في الأنف.

«المَشِيُّ» شرب المسهل.

19. (4003)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Kendisiyle tedavi olduğunuz şeylerin en hayırlısı sa'ût (burun damlası), hacamat (kan aldırma), ledûd (ağızdan damlatma) ve meşiyy (müshil içmedir.)"* [Tirmizî, Tıbb 9, (2048, 2049).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önceki rivayette, "şifa üç şeydedir" diye hasr ifade eden bir üslubla başladıktan sonra bal şerbeti, kan aldırma ve dağlamayı nazar-ı dikkatlere arzeden *Aleyhissalâtu vesselâm,* burada tedavi olunan en hayırlı maddeler olarak, öncelikle, ağız ve burun yoluyla alınan bazı ilaç-

larla kan aldırmayı göstermektedir. Şu halde belirtildiği üzere, önceki hadisten maksad hasr değildir. Keza bu rivayette de hasr maksud değildir. Hadisin Tirmizî'deki aslında şu ziyade mevcuttur: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hastalanınca, ashabı ona ağız damlası verdi. Bu işten fâriğ oldukları zaman *Aleyhissalâtu vesselâm: "Onlara da ilaç içirin!"* emir buyurdular. *İbnu Abbâs* der ki: "Abbâs (radıyallahu anh) hariç hepsine de içirdiler." Görüldüğü üzere *İbnu Abbâs* 3982 numarada kaydedilen vak'ayı rivayetine ilave etmiş bulunmaktadır. Teysîr müellifi, bu ziyadeyi, önce geçtiği için burada terketmiş ve böylece rivayeti aslına nazaran telhis ederek buraya almıştır.

2- *Meşiyy*, aslında gitmek demektir. Müshilin yani barsakları yumuşatarak ishale sebep olan ilacın *meşiyy* diye isimlenmesi, kişiyi sıkca helaya gitmeye mecbur etmesinden ileri geldiği belirtilmiştir, daha önce de belirttik. Müshilin ehemmiyeti hususunda günümüz tıbbı der ki: *"Yenilen gıdanın ince barsakların 2/3 üst kısmında sindirilmiş olarak daha aşağılara inmesi gerekir. Şayet sindirilmemiş bulunan gıda ince barsakların 1/3 alt kısmına ve kalın barsaklara ulaşacak olursa, toksinler (çeşitli zehirleyici maddeler) gaz yapıcı maddeler ve kanserojen (kanser yapan) maddeler (indol, indoksit gibi) meydana gelir. Bu maddeler ise vücudun daha çok rahatsız olmasına, hastalığın şiddetlenmesine veya hastalanmasına sebep olabilir. Bunların önlenmesinde, müshil kullanılarak zararlı maddelerin vücuttan uzaklaştırılması sağlanmış olur."* (Z.Ç.)

3- Hacamatla ilgili geniş açıklamayı 4006 numarada yapacağız.

4004 ٢٠ – وعن زيد بن أرقم رَضِىَ الله عَنْه قال: [كَانَ النبىُّ ﷺ : يَنْعَتُ الزَّيْتَ والْوَرْسَ مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ. قَالَ قتادة: يُلَدُّ به مِنَ الْجَانِبِ الَّذى يَشْتَكِيه].

وفي رواية: « أمرنا رسولُ الله ﷺ أنْ نتداوى مِن ذَاتِ الْجَنْبِ بالْقُسْطِ البحرىِّ والزَّيْتِ]. أخرجه الترمذي وصححه.

20. (4004)- Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, zâtülcenb hastalığının tedavisinde zeytinyağı ve vers'i methederdi."

Katâde der ki: "Zeytinyağı ağzın, hastalık hissedilen tarafından içirilirdi." Bir rivayette: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, zâtülcenbten kustu'l-bahrî ve zeytinyağı ile tedavi olmamızı emrederdi" denmiştir." [Tirmizî, Tıbb 25, (2079, 2080); İbnu Mâce, Tıbb 17, (3467).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zâtülcenb'e karşı *Resulullah*'ın vers ve zeytinyağını tavsiye ettiğini göstermektedir. Vers: Kâmus, bunun Yemen'de yetişen bir ot olduğunu, bir kere ekince, aynı kökten yirmi yıl çiçek açtığını, Türkçede "alaçehre" ve "Yemen za'ferânı" dendiğini, bununla bazı eşyaların sarıya boyandığını, bir kısım hastalıklara ilaç olarak kullanıldığını belirtir. Ahterî, bu otun sarı renkli olduğunu, ancak iyisinin "kızıl ve yumuşak" olduğunu ilave eder. *Ebu Hanîfe el-Lügavî,* bu otun "tıbbî hususiyetinin kuvvetli harâret ve yubûset (kuruluk) olduğunu, iyi cinsinin kızıl, yumuşak ve az kepekli olduğunu çil, uyuz, basur gibi vücudun haricinde bulunan hastalıkların bundan sürülerek tedavi edildiğini, ayrıca kabızlık verici ve boyayıcı gücü olduğunu, içildiği takdirde alaca hastalığına iyi geleceğini, içilecek miktarın bir dirhem kadar olacağını, mizac ve faydaları yönüyle kust-u Hindîye yakınlık arzettiğini, bunun çiçeğiyle boyanan elbisenin, insanda cima gücünü artıracağını" belirtir.

Tekrar belirtelim: Ledûd, ağzın bir yanından ilaç damlatmaktır.

4005 ٢١ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: مَاذَا فِي الأَمَرَّينِ مِنَ الشِّفَاءِ: الصَّبِرِ وَالثُّفَّاءِ]. أخرجه رزين.

«الصبر»: معروف

و«الثُّفَّاءُ» الخردل، وقيل: الحرف.

21. (4005)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İki şeyde ne çok şifa vardır: Sabır ve süffâ."* [Rezin tahric etmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Câmi'ul-Usûl'e Rezin'in Kütüb-i Sitte dışından ilave ettiği rivayetlerden biridir. Hadise mütedavil kaynaklarda rastlananamamıştır.

2- Burada geçen sabır, tevekkülün gereği "tahammül" ma'nâsını taşıyan sabr olmayıp şifalı bir otun ismidir. Dilimizde de sabır denilir. Bu otun usâresi (suyu), son derece acıdır. Sabr denince, bu otun usâresi kastedilir.

3- Süffâ' ise hardal otunun adıdır. Ancak hurf denen bir başka ota da süffâ diyen olmuştur. Dilimizde hurf'un karşılığı "yüzerlik otunun tohumu"dur.

Şu halde hadis, pek acı olan sabır ile hardal (veya yüzerlik otu tohumunda) şifa olduğunu vurgulamış olmaktadır.

4006 ٢٢– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ احْتَجَمَ، وَأَعْطَى الْحَجَّامَ أَجْرَهُ، وَاسْتَعَطَ]. أخرجه الشيخان، وأبو داود.

22. (4006)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacamat oldu ve hacamatı yapan doktora ücretini ödedi ve ayrıca burun damlası da kullandı."[Buhârî, Tıbb 9; Müslim, Selam 76, (1202); Ebu Dâvud, Tıbb 8, (3867); Tirmizî, Tıbb 9, (2048).]

AÇIKLAMA:

1- Hacamatın kan aldırmak olduğu daha önce açıklanmıştır. Sa'ut, burna ilaç akıtmaktır. Şârihler bu ameliyeyi: *"Omuzların altına bir yastık koyup başı aşağı sarkıttıktan sonra burna ilaç damlayıp beyin içlerine*[19] *nüfuz etmesinin sağlanması"* diye tarif ederler. Bundan maksad hastalığa sebep olan zararlı birikimlerin akıntı yoluyla dışarı atılma-sını sağlamaktır. Damlatılan ilaçla tahrik edilen hapşırma, arzu edilen akıntıya yardımcı olacaktır. Burna damlatılan şifalı mayi, sade olacağı gibi birkaç maddeden mürekkep bir karışımda olabilir. Hadis Resulullah'ın bu çeşit tedaviye başvurduğunu ifade etmektedir.

2- Rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacamat usulüyle kan aldırdığını ifade etmekten başka, doktora ücret verdiğini de takrir etmektedir. Buhârî'nin diğer bazı rivayetlerinde Resulullah'ın kan aldırırken ihramlı olduğunu, Mekke yolunda bulunduğunu tasrih eder. Yani hacc veya umre için seferde olduğu bir sırada yol esnasında kan aldırmıştır.

3- *İbnu Hacer*, tabiblerin hacamatla ilgili pek çok faydalar saydığını kaydeder. Hacamat yapılan uzva göre, hâsıl olacak faydalar farklılıklar arzetmektedir. Hacamat akciğer, karaciğer, dalak, baş, boğaz, göz kulak, diş, burun, bacaklar, baldırlar, mide, vs. pekçok uzuvdaki muhtelif rahatsızlıklara fayda getirmektedir.

Not: Hacamatla ilgili daha geniş açıklama 4002 numaralı hadiste az önce geçti.

4007 ٢٣– وعن أم المنذر بنت قيس رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [دَخَلَ عَلَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَمَعَهُ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه وَعَلِيٌّ نَاقِهٌ، وَلَنَا دَوَالٍ مُعَلَّقَةٌ، فَقَامَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَأْكُلُ مِنْهَا فَطَفِقَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يَأْكُلُ مِنْهَا، وَجِئْتُ بِهِ فَقَالَ ﷺ: أَصِبْ مِنْ هَذَا، فَإِنَّهُ

19- Tabir eskidir. Beyinin içlerine ilacın nüfuzu tabiri günümüzde haklı olarak yadırganabilir.

أوفَقُ لَكَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«النَّاقِهُ»: الذي قد ابلّ من مرضه ولم تتكامل صحته. و«الدَّوالي»: أعذاق من بُسْرٍ.

«تُعَلَّقُ»: كما أرطبت أكل منها، واحدتها دالية.

23. (4007)- *Ümmü'l-Münzir Bintu Kays* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Beraberinde Ali (radıyallahu anh) olduğu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanıma girdi. Ali bu sırada (geçirdiği bir hastalığın) nekâhet devresinde idi. Evimizde busr (hurma çağlası) salkımları asılı idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ondan yemeye başladı. Ali de yemek üzere kalktı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ali'ye yönelerek:

"Ağır ol, ağır ol! Sen daha nekâhet dönemindesin!" dedi ve Ali bırakıncaya kadar tekrarladı."

Ümmü'l-Münzir, anlatmaya devam ederek: "Ben arpa ve çöğender otundan yemek pişirip getirdim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ey Ali, buyurdular, bundan al, bu sana daha faydalı!" [Ebu Dâvud, Tıbb 2, (3856); Tirmizî, Tıbb 1, (2038).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bazı hastalıklarda tatbik edilmesi gereken perhize bir örnek görülmektedir. Resulullah, hastalıktan yeni çıkmış ve henüz sağlığına tam olarak kavuşmamış olan Hz. Ali'yi çağla hurmayı yemekten men etmektedir.

4008 ٢٤ - وعن سهل بن سعد رضي الله عنه قال: [لَمَّا جُرِحَ وَجْهُ النَّبِيِّ ﷺ يَوْمَ أُحُدٍ جَعَلَتْ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا تَغْسِلُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَعَلِيٌّ يَسْكُبُ عَلَيْهَا الْمَاءَ، فَلَمَّا رَأَتِ الْمَاءَ لاَ يَزِيدُ الدَّمَ إلاَّ كَثْرَةً أَخَذَتْ قِطْعَةَ حَصِيرٍ فَأَحْرَقَتْهُ حَتَّىٰ صَارَ رَمَاداً فَأَلْصَقَتْهُ بِالْجُرْحِ، فَاسْتَمْسَكَ الدَّمُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

24. (4008)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud savaşı sırasında yaralanınca, Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ), mübarek yüzlerinden kanı yıkamaya başladılar. Ali de Fâtıma (radıyallahu anhâ)'ya su döküyordu. Fâtıma (radıyallahu anhâ) suyun kanı gittikçe artırdığını görünce bir parça hasır aldı. Onu yıkıp iyice kül hâline gelince yaraya bastı. Böylece kan da durdu." [Buhârî,

Cihâd 80, 85, 163, Vudû 72, Meğâzî 24, Nikâh 123, Tıbb 27; Müslim, Cihâd 101, (1790); Tirmizî, Tıbb 34 (2086); İbnu Mâce, Tıbb 15 (3464).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, cahiliye devrinde bilinen tabâbete bir örnek olmaktadır: Külle kanın durdurulması. Rivayette her ne kadar hasır külü mevzubahis edilmiş ise de, şârihler herhangi bir külün aynı fonksiyonu ifa edeceğini belirtirler. Nitekim halkımız hâlâ bu usule başvurur ve âcil durumlarda bir bez parçası yakarak yaraya basar. Her halde dikkat edilmesi gereken husus külün taze olmasıdır. Zira taze elde edilen kül mikroptan âridir. Bayatlamış, steril olmayan yerlere değerek kirlenmiş külden sakınmak gerek.

İbnu Hacer: "Derin olmayan yaranın su ile yıkanması caizdir, derin olursa suyun zararından emin olunamaz" der. Şüphesiz imkân elverdiği durumlarda yaranın su ile yıkanmasından kaçınmalı, yaraya zarar vermeyecek steril mayilerle, en azından kaynatılmış su ile yıkanmalıdır. Aksi takdirde yaranın sudan mikrop kapması melhuzdur.

2- Sadedinde olduğumuz hadis *Resulullah*'ın Uhud savaşı esnasında yaralanma hadisesini anlatmaktadır. Uhud savaşı müslümanların maruz kaldığı en ciddi ibtilalardan biri olmuştur. Bedir yenilgisinin kiniyle dolu olan Mekke müşriklerini birinci safhadaki mağlubiyetten sonra, müslümanları arka canibten gelecek tehdide karşı korumak üzere bırakılan "okçuların düşman mağlub oldu, savaş artık bitti" diyerek yerlerini terketmeleri üzerine, o ânı bekleyen Hâlid İbnu Velid komutasındaki atlı birliğin, müslümanlara yaptığı âni baskın ile derlenip toparlanmış ve mukabil saldırı ile çok sayıda müslümanı şehid etmişti. Bu meyanda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da oldukça kritik anlar yaşamıştı: Yüzünün birçok yerinden yara almıştı. Azı dişi kırılmış, elmacık kemiklerinin üzerinde, alt dudağından, alnından yaralar almıştı. Abdurrezzak'ın bir rivayetine göre, o gün *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın vech-i mübareklerine yetmiş kadar darbe gelmiş, ancak Cenâb-ı Hakk, onların zararından korumuştur. Bu saldırıları yapanların başında İbnu Kami'a adında bir müşrik gelmektedir.

3- Hadisin delalet ettiği bir husus açıktır: Tedavinin cevazı.. Bu meselenin teferruatına bu bölümün baş kısmında temas ettiğimiz için burada tekrar ele almayacağız. Ancak, Resulullah'ın bu tedavi ameliyesine itiraz etmemiş bulunmasının sarih bir şekilde tedavinin cevazını gösterdiğini vurgulamayı gerektirir.

Hadis, ayrıca, peygamberlerin bir kısım musibetlere, dünyevî meşakkat, bela ve elemlere maruz kalacaklarına da delil olmaktadır. Bu, hem onların ecirlerinin artması ve mertebelerinin yükselmesi hikmetine râcidir, hem de din için ümmetlerinin bu çeşit ibtilalara katlanmaları, meşakkat ve musibetler karşısında sabır göstermeleri hususunda örnek olma maslahatına râcidir. Şer cephesinin geçici zaferlerine rağmen, neticede hüsran onlara, galebe hizbullahadır. Zira İlâhî kanun Kur'an'da öyle tesbit edilmiştir: وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ **"Nihâî sonuç muttakîler içindir"** (A'raf 128).

4009 ٢٥ – وعن وائل بن حجر: [أَنَّ طَارِقَ بْنَ سُوَيْدٍ الْجُعْفِيَّ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ التَّدَاوِي بِالْخَمْرِ؟ فَنَهَاهُ، إِنَّهُ لَيْسَ بِدَوَاءٍ وَلَكِنَّهُ دَاءٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

25. (4009)- *Vâil İbnuHucr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Târık İbnu Süveyd el-Cu'fî (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hamr (alkollüler) ile tedavi hususunda sordu. Aleyhissalâtu vesselâm onu bundan men etti ve:

"Hayır! O, deva değil, derttir!" buyurdu. [Müslim, Eşribe 12, (1984); Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3873); Tirmizî, Tıbb 8, (2047).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis tedavide hamr'ın kullanılması meselesine aydınlık getirmektedir. Meselenin açıklanmasına girmeden hamrın ne olduğunu kısaca belirtelim: Daha önce genişçe açıkladığımız üzere hamr, aklı örten içkilerin müşterek adıdır. Bunu alkollü içecekler diye açıklayabiliriz. Alkolün girdiği her içkinin -veya gıda maddesinin- aklı örtücü yani sarhoşluk verici tesiri olduğuna göre hamrı alkollüler olarak anlamamız mümkün, makul ve hatta gereklidir.

Öyleyse, suali alkolün tedavide kullanımı câiz mi değil mi? diye sormak mümkündür. Biz, bugünkü farmakolojinin hükmünü nazar-ı dikkate almadan, İslam ülemâsının meseleye nasıl baktığını belirtmeye çalışacağız.[20] Çünkü, zamanımızda tıb ilmi, eskiden olduğu gibi, mutlak,

20– Günümüzde bir kısım ilaçlar ve bilhassa şuruplar alkolün belli bir nisbette karışımı ile elde edilmektedir. Tıbb ilmi en çok gelişme gösteren bir ilimdir. Günün birinde yeni bir terkibin geliştirilmesi ile bu tatbikattan vazgeçilmesi mümkündür. Biz bugünkü hali değişmez nihâî durum diye kabul edemeyiz. Esas olan ve değişmez gerçekleri ifade eden vahye müstenid nebevi irşadlardır. Gerçek mahiyetiyle onun anlaşılmasına ehemmiyet vermek gerekir. İslam ülemâsı bu meselede ihtilaflıdır. Görüleceği üzere biz ilaç sanayiinde alkole "hayır" diyelim veya "evet!" diyelim diye bir teklif getirmiyoruz. Bu meselenin hâzık müslüman tabiblerce, her çeşit peşin hükümden âri olarak ciddi şekilde araştırılması gerekmektedir. Bunu yaparken fukahânın yaklaşımı da gözden uzak tutulmamalıdır.

değişmez prensiplere inanmıyor. Bugünkü doğru ve faydalı bilinen bir kısım tatbikatın zararlı olduğunun anlaşılabileceğini, ondan vazgeçilebileceğini peşinen kabul ediyor.

Hemen belirtelim ki, sadedinde olduğumuz hadisin bu meseledeki tavrının kesin bir üslubla menfi olmasına rağmen, dinin getirdiği başka nass ve prensipleri de değerlendiren İslam ülemâsı bu meselede tam bir görüş birliğine varamamıştır. Nevevî hazretleri, Resulullah'ın *"O, deva değil, derttir"* sözünü şöyle açıklar: "Bu ifade, hamrın kullanılmasının veya sirkeye çevrilmesinin haram olduğuna delildir" diye hükmeder. Devamla der ki: "Hadiste, hamrın devâ olmadığı, onunla tedavide bulunmanın haram olduğu hususunda sarâhat var. Çünkü o derttir. Ashabımız (Şafiîler) nezdinde sahih olan görüş, hamrla tedavinin haram olduğudur. Keza, susuzluğu gidermek için içilmesi de haramdır. Ancak boğaza takılan lokmayı geçirmek için hamrdan başka içecek bir şey bulunmama durumunda, hamra başvurmak gerekir. Zira bu halde, onunla şifâ kesinlik kazanmış olmaktadır. Tedavide ise, durum böyle değlir."(21)

Ancak bazı âlimler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın -4001 numaralı hadiste izahı geçen- Ureynelilere deve sidiğiyle tedavi olmalarına vermiş olduğu ruhsatla mukayese yaparak zaruret halinde tedavide hamrın da kullanılmasını mubah addetmiştir. Bunlara göre: "Deve sidiği haramdır, ancak bazı hastalıklara da şifa olmaktadır, işte bu sebeple o haramın kullanılmasına Aleyhissalâtu vesselâm ruhsat tanımıştır."

Ülemanın ekseriyet itibariyle hamrın tedavide kullanılmasına "haram" dediğini belirten Hattâbî yukarıda kaydettiğimiz kıyasla tedavide kullanılabileceğine hükmedenlere şu cevabı verir: "Derim ki: "Bu görüş sâhibinin birleştirdiği iki şeyi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tefrik etmiş (ayrı ayrı değerlendirmeye tâbi kılmış), birinin "zararlı olduğu"na hükmetmiş, diğerine de "mubah" demiştir. Zararlı dediği "hamr"dır, mubah dediği de "deve sidiği"dir. Nass'ın aralarını tefrik ettiği iki şeyi birleştirmek (aynı hükme tabi kılmak) câiz değildir."

Hattâbî, hamr mevzuunda Resulullah'ın tavizsiz tavrını bir başka nokta-i nazardan değerlendirir. Ehemmiyetine binaen okuyucumuzun nazar-ı ibretle tedkiklerine arzediyorum: "Keza, halk hamrı haram kılınmazdan önce çokça içiyordu. Herkes içki mübtelası olmuştu ve on-

21- Nevevî, tedavide ilacın tesirinin yüzde yüz olmayıp zanna dayanma durumunu nazara vermektedir. Şu halde, boğazdaki lokmayı kaydırarak boğulmaktan kurtulma gibi şifa verme durumu kesinlik kazanan hallerde, Nevevî'ye göre hamrın istimali caizdir, başka hallerde değil.

dan alacağı keyfin peşinde idi. Haram edilince onun terki ve ondan uzaklaşılması çok zor geldi. Şeriat, hamr alana ceza takdir etmek suretiyle o hususta sert davrandı, ta ki bundan vazgeçsinler ve içmeyi terketsinler. Bu sebeple, içmede, tedavide vs. her hususta kesin yasak koydu, ta ki kimse temâruz ve tesâkum ederek (yani kendisinin hasta olduğunu ileri sürerek) hamrın alınmasını mubah addedip (yasağın ciddiyetini bozmasın, gevşeklik hâsıl etmesin). Halbuki deve sidiği hususunda böyle bir endişe mevcut değildir, çünkü onu içmeye sevkeden herhangi bir sebep yoktur, insan tabiatı, deve sidiğini içmekten kendi kendine sıkıntı duyar ve iğrenir. Öyleyse (bu yönüyle temelden farklı) iki şeyi iltibasla birbirine kıyas etmek sahih değildir, doğru da olamaz."

İbnu'l-Kayyim'in getirdiği bir izahda burada kayda değer. Merhum haram edilmiş olan şeylerle tedavinin hem şeriat ve hem de akıl nazarında "kabîh (çirkin)" olduğunu belirttikten sonra, öncelikle şer'î yönünü ele alır ve haram şeylerle tedaviyi yasaklayan hadisleri kaydeder -ki bunlardan biri sadedinde olduğumuz hadistir, bir diğeri 3978'de kaydedilmiştir- sonra aklî yönünü ele alarak der ki:

"Allah Teâlâ Hazretleri hamrı pis olduğu için haram kılmıştır. Zira O celle şânuhu bu ümmete, temiz bir şeyi ceza olsun diye haram kılmamıştır. Temizi, ceza olarak, yahudilere haram kıldığını âyet-i kerime beyan eder: **"Yahudilerin haksızlıklarından, çoklarını Allah yolundan men etmelerinden, yasak edilmişken faiz almaları ve insanların mallarını haksızlıkla yemelerinden ötürü, kendilerine helal kılınan temiz şeyleri onlara haram kıldık..."** (Nisa 160).

Bu ümmete böyle bir ceza verilmediğine göre, haram edilenlerin hiç biri temiz değildir. Bu ümmete her ne haram edilmişse pis oldukları için haram edilmiştir. Bunların ümmete haram edilmesi, ümmeti o şeylerin pisliğinden zararından korumak içindir. Öyleyse hastalıklara, illetlere karşı hamrdan şifa aramak uygun düşmez. Bunların bertaraf edilmesinde tesiri olsa bile, hamrdaki kötülüğün kuvveti sebebiyle peşinden daha beter hastalıklar kalbte zuhur eder. Böylece, hamrla tedavi olan kimse, bedendeki hastalığın giderilmesine çalışırken, kalbinde hastalık kazanmış olur..."

Kaydedilen bu açıklama, haramlık ve helalliğin, dinî bakımdan izafî olduğunu, yani Allah yasakladı ise pis addetmek, helal kıldı ise temiz addetmek gerektiğini göstermektedir. Dinin koyduğu hükümlerde aklî muhakeme yürütmek mahzurludur, teslimiyet esastır.

Bu meselede Hanefî âlim *Aynî* de *Şâfiiyyü'l-Mezhep* olan *Nevevî* gibi

düşünür: "Şifa vereceği hususunda kesin bir kanaat hâsıl olursa haramla tedavi caizdir, tıpkı muzdar kişinin meyteyi (leşi) yemesi, boğazına lokma takılanın kaydırmak için veya susuzluktan ölecek olanın da susuzluk için hamrı içmesi gibi. Ancak hamr'da şifa hâsıl olacağı hususunda kesin kanaat hasıl olmazsa o durumda alınması mubah olmaz." Keza der ki: "Bir kimsenin, bir başkasının hastalığını ilmî gücüyle bildiğini ve bu hastalığın da hamr ile tedavi edilebileceğine hükmettiğini farzedecek olsak, bu durumda o kimsenin hamr içmesi mubahtır, tıpkı şiddetli susuzluk esnasında hamr içmesinin, açlık anında da meyte yemesinin mubah olması gibi."

Aynî'nin bu mütâlaasına itiraz edilerek hamr ile, takılan lokmanın kaydırılması, susuzluğun giderilmesi kesin bir durum ama, tedavi ile şifanın husûl bulması, helal şeyle dahi olsa kesin değildir; öyleyse, haramla tedaviyi susuzluk sırasında veya lokmasının kaydırılmasında içilen şarapla kıyaslamak fasid bir değerlendirmedir, itibar edilemez, denilmiştir.

İbnu Âbidîn, Reddü'l-Muhtâr'da der ki: "Lokmanın, hamr ile boğazdan kaydırılması, hamr ile susuzluğun giderilmesi örneklerinde elde edilen fayda kesindir. Bu sebeple, şarap olduğu halde, bunu kullanmayıp susuzluktan ölen veya boğazına takılan lokma sebebiyle boğulan kimse günahkar olur. Tedavide durum böyle değildir. Çünkü, uygulanacak tedaviden fayda sağlamak kesin değil, zannîdir. Bu sebeple bir kimse tedaviye başvurmasa ve ölse günahkar olmaz."

İbnu'l-Arabî, Arızatu'l-Ahvazî'de şöyle der: "Dense ki: "Tedavi zaruri bir haldir, zaruret ise haramları mubah kılar, öyleyse haramla tedavi mübah olmalıdır!" Biz de deriz ki: "Tedavi zaruri bir hal değildir. Zaruret, açlıktan ölüm korkusu getiren haldir. Tedavi olmak asıl olarak vacib değildir, öyleyse onda harama başvurmak nasıl mubah olur?"

Bütün bu farklı mütâlaalardan sonra Rahmeten lil-âlemin olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Ümmetin ihtilafı rahmettir"* hadisini hatırlatmak ve ihtilaflı meselelerde ümmet için kolaylık ve ruhsatın varlığı prensibi sebebiyle haram hükmünde cezmedilemeyeceği prensibini kaydetmek isteriz.

Ancak dinin selameti, şüpheli şeylerden kaçmadadır.

❑ HAMR HAKKINDA TIBBIN EN SON SÖYLEDİKLERİ

"Şeriatın "Haramlar niyyetlerle mubah olmaz" hükmünü de dikkate alarak, Hattâbî'nin görüşüne aynen katılmakta, aşağıdaki örnekler çerçevesinde gerek vardır kanaatindeyim. Şöyle ki:

a) Son birkaç yıla kadar dezenfektan (mikrop öldürücü) madde olarak bilinen alkol lehinde bir çok methü senâlar yapılmıştır. Bunun içindir ki, kolonya, kokusu yanında dezenfektan bir madde olarak isti'mal edilmektedir.

Son yapılan çalışmalarda, alkolün dezenfektan bir madde olmadığı anlaşılmıştır. Alkol bakteriyi protein bir kılıfla sararak, onun faaliyet ve üremesini kısa bir zaman için durduruyor. Daha sonra aktif pozisyona geçen mikrop, faaliyetine devam etmektedir.

Bunun içindir ki günümüz cerrahisinde dezenfaktan olarak alkol terkedilmiş ve yerine başka maddeler ikame edilmiştir.

b) Viski gibi alkollü maddelerin kalb damarlarını genişleterek, kalbin beslenmesini sağlayacağı önceleri ısrarla söylenirken, yapılan araştırmalar bunun bir spekülesyon olduğunu, kalb damarlarını genişletmekle beraber, kan akış hızını ve hacmini düşürdüğünü ve dolayısıyla kalbin hayatiyetini tehdit ettiğini göstermiştir.

c) Soğuk havalarda alkol, damarları genişleterek ısınmaya sebep olduğu, dolayısıyla donmaya karşı alkol almanın faydalı olduğu söylenmişse de, bu şekilde vücut daha fazla ısı kaybederek donmanın daha erken oluştuğu görülmüştür.

d) Bir kadeh alkolün beyindeki en az bin nöronu (yani beyin hücresini) yok ettiği bilinen bir gerçektir.

e) Ağız lakırtısını artırmasına rağmen seksüel yönden libido kaybına (seks gücünün düşmesine), erken inzal ve iki taraf için tatminsizliğe sebep olduğu yine bilinen bir gerçektir.

Bütün bu deliller, Hattâbî'nin ve İbnu'l-Kayyim'in görüşlerinin isabetli olduğunu vurgulamaktadır." (Z.Ç.)

4010 ٢٦ - وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ : كُلَّ دَوَاءٍ خَبِيثٍ كَالسُّمِّ وَنَحْوِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه.

26. (4010)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zehir ve benzeri her çeşit habis ilacı yasakladı." [Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3870); Tirmizî, Tıbb 7, (2046).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî'ye göre, ilaç ve diğer yiyecek maddelerindeki habâset yani

kötülük iki cihettendir: Ya dînen pistir, necistir ki haram olduğuna hükmedilmiştir: Hamr, haram olan hayvanların etleri, pislikleri, bevlleri gibi. Bunların hepsi pis ve habistir. Sünnetin istisna kıldığı deve sidiği dışında hepsinin istimali haramdır. Diğer cihet, koku, tad ve lezzetleridir. Bazı maddeler bu yönleriyle insan tabiatına meşakkat verir, tiksinti hâsıl eder. Şu halde nefislerin duyduğu ikrah o maddelerin habisliğini teşkil eder. Hattâbî ilaveten: *"Çoğunluk itibariyle ilaçların adları hoşa gitmeyen (kerih) cinstendir. Ancak bazısına nazaran daha hafif, tahammül edilmesi daha kolaydır, tiksindiriciliği daha azdır"* der.

4011 ٢٧ – وعن عبد الرحمن بن عثمان التيمى: [أنَّ طَبِيباً سأَلَ النَّبِىَّ ﷺ عَنِ الضِّفْدَعِ يَجعَلُهَا في دَوَاءٍ، فَنَهاهُ عَنْ قَتْلِهَا]. أخرجه أبو داود والنسائى.

27. (4011)- *Abdurrahman İbnu Osman et-Teymî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir tabib gelerek Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ilaç yapımında kurbağayı kullanmaktan sordu. Resulullah adamı kurbağayı öldürmekten nehyetti." [Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3871); Nesâî, Sayd 36, (7, 210).]

AÇIKLAMA:

Rivayette, *Resulullah*'ın sual sahibine, kurbağa etini ilaç olarak kullanmayı yasaklamıyor gibidir. Fakat öldürülmeleri yasaklanınca, dolayısıyle etlerini ilaç yapımında kullanılmaları da yasaklanmış olmaktadır. Şârihler, kurbağa hakkında gelen yasağın, onun necisliği veya tiksinti verici olmasından ileri geldiğini, ilk akla gelen ihtimalin de onun haram ve dolayısiyle kesiminin ve yenmesinin gayr-ı caiz olduğunu belirtir.

4012 ٢٨ – وعن أبى كبشة الأنمارى رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَحْتَجِمُ عَلَى هَامَتِهِ، وبَيْنَ كَتِفَيْهِ ويَقُولُ: مَنْ أهْرَاقَ مِنْ هٰذِهِ الدِّمَاءِ فَلاَ يَضُرُّهُ أنْ لاَ يَتَدَاوَى بِشَيْءٍ لِشَيْءٍ]. أخرجه أبو داود.

28. (4012)- Ebu Kebşe el-Enmârî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* başından ve iki omuzu arasından hacamat olur ve:

"Kim bu kandan akıtırsa, herhangi bir hastalık için, bir başka ilaçla tedavi olmasa da zarar görmez!" buyururdu." [Ebu Dâvud, Tıbb 4, (3859); İbnu Mâce, Tıbb 21, (3484).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki ayrı yerden kan aldırdığını göstermektedir: Baş ve omuzları arası. Bu ameliyeler ayrı ayrı zamanlarda da, aynı zamanda da icra edilmiş olabilir.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada deri üzerinde zuhuru ehli tarafından teşhis edilen alametlerle vücudda biriktiği anlaşılan zararlı kandan bir miktarının akıtılmasını, sıhhat için fevkalâde faydalı mülâzaha etmektedir. Bunu, hacamat olmanın bütün hastalıklara karşı herhangi bir ilaç almanın yerini tutacağını söyleyerek ifade buyurur.

4013 ٢٩– وعن أنس رضيَ اللهُ عنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَحْتَجِمُ فِي الأَخْدَعَيْنِ وَالْكَاهِلِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

29. (4013)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, boynunun iki tarafındaki damarlar ile iki omuzun ortasındaki damardan hacamat olurdu." [Ebu Dâvud, Tıbb 4, (3860); Tirmizî, Tıbb 12, (2052); İbnu Mâce, Tıbb 21, (3483).]

AÇIKLAMA:

Kan akıtma için tatbik edilen ameliye, vücudun herhangi bir yerine rastgele uygulanmaz. Bilakis hastalığa göre kan alınacak belli yerler var. İşin ehli, sadece kanın nasıl alınacağını değil, beyan edilen rahatsızlığa uygun olan kan alma mahallini de bilir. Sadedinde olduğumuz rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın başından ve boynunun iki tarafındaki damarlardan kan aldırdığını belirtir. *İbnu'l-Kayyim* boynun etrafındaki iki ana damardan (el-ahdayn) yapılan hacamatın baştaki ve başta bulunan yüz, dişler, kulaklar, gözler, burun gibi organlarda hissedilen hastalıklara fayda sağladığını belirtir. *"Yeter ki der, hastalık, kan çokluğundan veya fesâdından veya her ikisinden meydana gelmiş olsun."*

Kan aldırırken, hastalığa uygun yerden aldırılmadığı takdirde âraz meydana gelebilir. Bu durumu *Ebu Dâvud*'un bir rivayeti örnekler: Ma'mer der ki: "Ben hacamat olmuştum, aklım gitti. Öyle ki namazda, bana Fatiha suresinin telkin edildiğini hissediyordum. Şârihler bu hali, onun başından hacamat olmasıyla izah ederler. *Aliyyu'l-Kari:* "Zehre karşı baştan hacamat olunur. Ma'mer ise zehirlenme olmadan baştan olduğu için hata etti ve bundan zarar gördü" der. Hacamat ameliyesinde, hangi gün hangi saat daha uygun olur? meselesine müteakip hadiste temas edilecektir.

"Ahdayn denilen boynun iki tarafındaki damarlardan ve iki omuz arasından ve kafa çukurundan hacamat olmayı yasaklayan bir hadisi şerifi İbnu Mâce'de görmekteyiz. Bu husus Cebrâil aleyhisselam tarafından Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'a bildirilmektedir.

NOT: Bilhassa boynun iki tarafındaki damarlar hayati damarlardır. Bunların zedelenmesi hayatı tehlikeye sokabilir. Nâ ehil bir hacamatcı için bu, oldukça tehlikeli bir uygulamadır.

Ma'merin ifadeleri umumî bir beyan değil, münferid bir vak'a olmalıdır. Zaten o, hangi gün hacamat olduğunu, tok karına mı, aç karına mı hacamat olduğunu, ne miktar kan aldırdığını, hacamatcının ehil olup olmadığını, kendisinin kan gördüğünde rahatsız olup olmadığını... bildirmiyor. Bu sebeplerle Ma'merin tecrübesinin dikkate değer bir yönü olmamalıdır. Ferdî bir tecrübeden umumî hükme giderek pek çok hadisle sâbit olan hacamat amelini reddetmek katiyyen makul değildir." (Z.Ç.)

4014 ٣٠- وزاد الترمذي: [وَكَانَ يَحْتَجِمُ لِسَبْعَ عَشْرَةَ، وَتِسْعَ عَشْرَةَ، وَإِحْدَى وَعِشْرِينَ].

30. (4014)- *Tirmizî* şu ziyadede bulunur: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayın onyedisinde, ondokuzunda ve yirmi birinde hacamat olurdu." [Tirmizî, Tıbb 12, (2052).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, hacamat olacak kimsenin rastgele bir günde değil, kamerî ayın belli günlerinde hacamat olmasını tavsiye etmektedir. Böylece hacamat olma hadisesine bir başka buud daha kazandırılmış olduğunu görmekteyiz.

ZAMAN SEÇİMİ:

Bu husus *Buhârî*'de müstakil bir babta ele alınmaktadır. Bab başlığı şöyle: "Kişi ne zaman hacamat olmalıdır? Ebu Musa geceleyin hacamat oldu." Buhârî, bu babta tek hadis rivayet eder: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oruçlu iken hacamat oldu."

Buhârî burada şunu ifade etmek ister: "Hacamat olunacak zamanla ilgili bir kısım rivayetler var. Bazılarına göre, oruçlu iken hacamat olmamak gerekir, ta ki oruca bir zarar gelmesin. Nitekim Ebu Musa, bu sebeple gece hacamat olmuştur. Ancak *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*

oruçlu iken hacamat olmuştur. Öyleyse geceleyin de gündüzleyin de hacamat olunabilir." Buhârî'ye göre bu mesele ile alakalı rivayetler, kendi şartına uygun değildir, bağlayıcı hüküm ifade etmezler. Öyleyse ihtiyaç duyulunca, her zaman hacamat olunabilir.

İbnu Hacer açıklamasını şöyle devam ettirir: "Tabibler nezdinde, en faydalı hacamat ikinci veya üçüncü saatte icra edilenidir. Cima, hamam ve benzeri durumlardan hemen sonra, tok karına veya aç karına olmamalıdır." *İbnu Mâce*'de hacamat olunacak günü tayin eden bir rivayet *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'dan kaydedilmiştir. Orada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: فَاحْتَجِمُوا عَلَى بَرَكَةِ اللهِ يَوْمَ الْخَمِيسِ وَاحْتَجِمُوا يَوْمَ الاثْنَيْنِ وَالثُّلاَثَاءِ وَاجْتَنِبُوا الْحِجَامَةَ يَوْمَ الأَرْبِعَاءِ وَالْجُمُعَةِ وَالسَّبْتِ وَالأَحَدِ. "Allah'ın bereketi üzere perşembe günü hacamat olun. Pazartesi, salı günleri hacamat olun. Çarşamba, cuma, cumartesi ve pazar günleri hacamat olmaktan kaçının."

İbnu Hacer, bu rivayetin zayıf olmakla beraber birçok tarikten geldiğini belirterek kuvvetlendiğini gösterir. Ahmet İbnu Hanbel hadisler sahih olmasa da, bu zikredilen günlerde hacamat olmayı mekruh addedermiş. Hallâd'ın anlattığına göre, bir kimse çarşamba günü hacamat olmuş, ancak bu husustaki hadisi kaale almamanın cezası olarak *alaten* hastalığına yakalanmıştır. *Ebu Dâvud*, *Ebu Bekre* (radıyallahu anh) rivayeti olarak, onun çarşamba günü hacamat olmayı mekruh addettiğini ve Resulullah'ın: *"Salı günü kan(ın bedende coşma) günüdür. Onda bir saat var ki, kan durmaz"*[22] buyurduğunu söyler. Ayın günleri hususunda bir kısım hadisler gelmiştir. Bunlardan biri *Ebu Dâvud*'daki Ebu Hüreyre hadisidir. Orada Aleyhissalâtu vesselâm: مَنِ احْتَجَمَ لِسَبْعَ عَشْرَةَ وَتِسْعَ عَشْرَ وَاحْدَى وَعِشْرِينَ كَانَ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ. *"Kim ayın onyedisinde, ondokuzunda ve yirmibirinde hacamat olursa her hastalığa karşı şifa olur"* buyurmuştur. Bu hadis de muhtelif tariklerden gelmiştir. Hanbel İbnu İshak der ki: "Ahmed İbnu Hanbel, kan ne zaman heyecana gelirse, şu veya bu saatte olduğuna bakmadan hacamat olurdu." Tabibler şu hususta ittifak etmişlerdir." Hacamat (kamerî) ayın ikinci yarısında, sonra da üçüncü çeyreğinde yapılırsa, bu birinci ve sonuncu çeyreklerde yapılandan daha faydalıdır" el-Muvaffak el-Bağdadî der ki: "Böyle olması, ahlat'ın ayın başında heyecanlı, sonunda da sakin olmasındandır. Öyleyse evla olanı ayın ortasında olandan halas olmaktır."

22– Bu ibarede kastedilen ma'nâ 4017 numaralı hadiste gelecek.

❑ HACAMAT GÜNÜ

Hacamatla ilgili hadislerde *Prof. Dr. Zeki Çıkman* Bey'in tesbit ettiği bir inceliği ve bazı yorumları aynen kaydediyoruz:

A- Hacamat olunacak günlere temas eden hadisler toptan değerlendirilecek olursa şu hususlar dikkatimizi çekmektedir:

1) Pazartesi ve salı günleri her seferinde hacamat günü olarak tavsiye edilmekte,

2) Çarşamba gününde hacamat olunmaması ısrarla istenmekte,

3) Perşembe günü bazı hadislerde tavsiye edilmekte, bazılarında edilmemekte,

4) Haftanın diğer günlerinde ise ısrarlı olmasa da tavsiye edilmemesi esas olmaktadır.

B- Diğer taraftan kamerî takvim esas alınarak 17, 19 ve 21. günlerinde hacamat olunması istenmekte, bilhassa 17'si ısrarla tavsiye edilmektedir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'dan gelen bir rivayette مَنْ وَافَقَ حِجَامَتُه يَوْمَ الثُّلاَثَاءِ لِسَبْعَ عَشْرَةَ مَضَتْ مِنَ الشَّهْرِ فَلاَ يُجَاوِزْهَا حَتَّى يَحْتَجِمَ. *"Kimin hacamatı ayın 17 salısına rastlarsa, sakın hacamat olmayı ihmal etmesin" buyurulmaktadır. Halbuki ayın 17'sinin salıya rastlaması senede bir veya birkaç kere ya olur ya olmaz.*[23] *Hele her ayın 17'sinin salıya rastlaması mümkün değil. Hadislerde hacamat olmak için gün olarak salının, tarih olarak da ayın 17'sinin üzerinde diğer gün ve tarihlere nazaran ısrar edilmiş olmasından başka, yukarıda metinle birlikte kaydettiğimiz rivayet dahi ayın 17'sine rastlayan salı günü üzerinde ayrıca dikkatlerimizi çekmektedir.*

Öyleyse:

a) Programlı olarak sıhhî bir tedbir maksadıyla hacamat olacak kimselerin acele etmeyip kamerî takvime göre ayın 17'sine rastlayan salı günü kan aldırması tavsiye-i nebevî olmaktadır.

b) Çarşamba gününde hacamat olmamak ısrarla tavsiye edilmediğine göre, ayın 17'sine bile rastlasa terki evladır.

c) Eğer hacamat olmamayı gerektiren âcil durumlar varsa çarşamba dışında herhangi bir günde hacamat olunabilirse de ayın 17, 19 ve 21. günlerinde olması evladır.

23– Son altı yıldır yaptığım tedkiklerde umumiyetle yılda bir kere 17'si salıya rastladı, sadece 1990 yılında 3 defa salılar 17'ye rastladı.

d) Bu tarihlerden birine pazartesi veya salıyı rastlatmaya çalışılmalıdır.

e) Aciliyet halinde perşembe günü de tercih edilebilir.

f) Çok daha acil hallerde cuma, cumartesi, pazar günleri de hacamata başvurulabilir.

g) Böylece anlaşılır ki, normal hallerde ayın 17, 19 ve 21. günlerinde her seferinde hacamat olunabilir diye bir kaide yoktur. Zira çarşambaya rastlama halinde o günlerde dahi kaçınmak esastır.

C- Hadislerde gün ve tarih üzerine gelen ifadeler, bize, bir başka hususu hatırlatmaktadır. Şöyle ki: Zikredilen rakamlarla (yani ayın 17, 19 ve 21. günleriyle) ilgili zamanın dolunaydan sonra olması ve haftanın belli günlerinin tayin edilmesi şu hikmetlere mebni olabilir:

1) Bu rakam ve günlerin çakıştığı zamanlarda vücudumuzda müsbet yönde bazı hadiselerin geliştiğini;

2) Çarşamba günü o tarihlerle çakışsa bile, bu günde vücudumuzu menfi (ters) yönde etkileyen bazı hadiselerin geliştiğini ve bazı hastalıkların inkişafı için ortamı hazırladığı veya bu günde vücudun mukavemetinin kırılabileceğine işaret edilmiş olabilir.

Hadis-i şeriflerin metinlerine dikkat edilirse, beklenen hastalıklar (cüzzam ve baras) çarşamba günü hacamat olan herkeste görüleceği değil, bazılarında görülebileceğine işaret edilmektedir.

3) Günümüz tıbbı bu gün ve tarihlerin işaret ettiği zamanlarda ne gibi fizikî ve fizyolojik hadiseler zincirinin husûle geldiğini henüz bilmemektedir. Bu bilemeyişimiz, hal-i hazırdaki teknolojimizin yeterli incelik ve hassasiyete ulaşmadığını ve çok daha gerilerde olduğunu ortaya koyar.

4) Hadis bize günümüz tıbbının eksikliğini ve birçok hususlarda yetersiz olduğunu da ilham etmektedir.

HACAMAT HANGİ HALDE OLMALI?

Hacamat aç iken yapılmalıdır. Çünkü bunun devâ (şifa ve tedavi edici) olduğu Râmuzu'l-Ehadis*'te iki ayrı hadiste bildirilmektedir.*

Kaldı ki, Sahih-i Buhârî*'deki bir hadis-i şerifte Peygamberimizin oruçlu olarak da hacamat olduğu bildirilmiştir.*

Yine Râmuz'da, bir hadis-i şerifte "tok karnına hacamat olmak derttir" *buyurulmaktadır.*

İbn-i Mâce'*de, hacamatın aç karnına yapılması ayrıca tavsiye edilmektedir.*

Yukarıdaki ifadelerden şunlar anlaşılıyor:

a- Hacamat aç iken yaptırılmalıdır. Böylesi faydalıdır.

b- Tok karnına hacamat zararlıdır.

c- Oruçlu olarak hacamat yapılmasına cevaz, hem aç karına yapılabileceğine, hem de orucun bozulmayacağına delil olmaktadır.

Hacamatın aç karına yapılmasının tıbben izahı kolaydır: Aç iken kandaki total yağ ve kolesterol, glikoz (şeker) ve diğer zararlı bazı maddeler düşük seviyede bulunacaktır. Ayrıca böyle bir durumda kalb, karaciğer ve böbrekler daha rahat bir çalışma ortamı içindedirler.

Aç iken kan alındığında, damar içindeki kanın azalması, kan yapıcı merkezleri daha rahat ve kuvvetli olarak uyaracaktır. Böylece vücudumuz, genç ve çok kuvvetli kan ve müdafaa hücrelerine kavuşacaktır. Bu hücreler sayesinde, daha rahat nefes alınacak, hastalık yapıcı her türlü küçük mikroorganizmalara karşı müdafaa sağlanacak, ihtiyar ve patojen (kanserojen) madde ve hücrelerin zararından korunacağız.

Tok karına olunca, kan, hem karın boşluğunda toplanmış olacağından, hemde tok halde kandaki zararlı maddelerin fazlalığı sebebiyle hacamatın faydalı olması düşünülemez. Kaldı ki böyle bir durumda hacamat olmak baygınlığa ve daha başka kötü hadiselere de sebep olabilir.

Çünkü, tokluk halinde kan, karın boşluğuna göllendiği için hayati merkezlerimiz olan beyin ve kalbin beslenmesi zayıflamıştır. Böyle bir durumda hacamat yapılınca beyne, kalbe ve diğer hayatî hormon ve enzim yapan bezlere giden kan hacmi iyice düşerek, felç, enfarktüs ve bazı kalıcı rahatsızlıkların çıkması beklenebilir.

Oruçlu olarak hacamat yaptırmanın, orucu bozmaması günümüz tıbbına da büyük bir kolaylık sağlamıştır.

Şöyle ki, Ramazan-ı Şerif'te kan alınarak yapılacak tetkiklere fırsat vermektedir." (Z.Ç.)

KAN VERMEK HACAMATIN YERİNE GEÇER Mİ?

Zaman zaman şu soruyla karşılaşıyoruz:

- Bugün ameliyat olan hastalar için, sağlıklı kimseler kan vermektedir. Sağlıklı kimse bununla hacamat olmuş sayılır mı?

- Elbette, hacamat olmak, gayesinden, rahatsızlığın cinsine göre uygulanacağı yer ve hatta hacamat olunacak günün seçimine ve tarzına varıncaya kadar, kan vermeden ayrı bir hadisedir. Ancak, kan vermenin de belli bir nisbette sıhhate vesile olacağını kendi tecrübemle söyleyebilirim. Sol kolumda, kışları daha çok artan, hususen geceleri açıkta kaldığı takdirde iyice rahatsızlık veren bir ağrının, sol kolumdan verdiğim kandan sonra tamamen kesildiğini, aradan geçen üç yıla rağmen henüz bir kere olsun gelmediğini bizzat müşahede ettim.

4015 ٣١ - وعند الشيخين: [كَانَ النبىُّ ﷺ يَحتَجِمُ وَلَمْ يكُن يَظْلِمُ أحداً أجرَهُ].

31. (4015)- Sahiheyn'de gelen bir rivayette şöyle denir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacamat olur, kimseye ücretinde zulmetmezdi." [Buhârî, İcâre 18; Müslim, Selam 77, (1577).]

AÇIKLAMA:

1- Burada ülemâ arasında cereyan eden bir ihtilafın delili gözükmektedir. Hacamat yapan doktora ücret câiz mi, değil mi? Bu husus münakaşa edilmiştir. Çünkü bazı rivayetlerde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hacamat yapmaya mukabil alınan ücretin pis olduğunu belirtmiş ve hatta buna mukabil ücret ödemeyi yasaklamıştır.

Bu farklı rivayetler karşısında ülemâ ihtilaf etmiş, ancak cumhur, bunun helâl olduğuna zâhip olmuştur. *"Helâl"* diyenler sadedinde olduğumuz *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) hadisiyle ihticâc etmişler ve demişlerdir ki: "Evet bu, denâet olan bir kazançtır, ama haram değildir." Bu kanaatte olanlar, yasaklayıcı rivayetleri tenzihe hamlederler.

2- Bazı âlimler neshe kanidirler: "Önce haramdı, sonradan neshedilerek mübah kılındı" derler. Tahâvî bu görüştedir. Ancak, bazı âlimler: "İhtimalle nesih sübut bulmaz, neshe hükmetmek için kesin bir karîne gerek" diyerek bu görüşü uzak kabul ederler.

3- *Ahmed İbnu Hanbel* ve bir grup âlim hür ile köle arasında bir tefrik yaparak: "Kölenin bu hizmete mukabil ücret alması mutlak olarak mübahtır, ancak, hür kimsenin hacamat yapmayı meslek edinmesi mekruhtur, bu işten aldığı parayı kendisine harcaması haramdır, köle ve hayvanlara harcaması câizdir" demişlerdir. Bunların delili Muvatta ve diğer Sünenler'de gelen Muhayyısa hadisidir. Buna göre, Resûlullah'tan kölesinin hacamat mukabili kazandığı parayı kullanma cevazı ister. Resûlullah reddeder, öbürü ihtiyacım var diyerek ısrar edince: اعلفه نضاحك

وَأطْعِمْهُ رَقِيقَكَ. "Öyleyse onu develerine yem, kölelerine yiyecek parası yap!" ferman eder.

4- Ülemânın kerahet-i tenzihiye'ye hamlettikleri bu hali, İbnu'l-Cezvî şöyle açıklamıştır: "Haccâm'ın ücreti mekruh görülmüştür, çünkü bu ihtiyaç hâlinde müslümanın müslümana yapması vâcib olan yardımlara dâhildir. Bu durumda vâcib olan bir vazifesi mukabilinde ücret alması mekruhdur." *İbnu'l-Arabî*, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haccâmın ücretini habîs ilan eden Hadis-i şerifleriyle, haccâma ücret ödediğini beyan eden sadedinde olduğumuz hadis arasını şöyle te'lif eder: "Eğer ücret malum belli bir iş mukabili ise bu caizdir, aksine meçhul bir işe mukabil ise caiz değildir, (yasak böyle bir durumla ilgili olmalıdır)."

★ Hadiste hacâmatın mübah olduğu gözükmektedir. Tedavi gayesiyle kan alma metodları ve diğer tıbbî muamelelerin hepsi buna dahildir.

★ Tıbbî hizmetlere mukabil ücret caizdir.

5- *İbnu Hacer*, tahkik ederek, Resûlullah'a hacamat yapan kölenin Nâfi' Ebu Tayyibe adında biri olduğunu tesbit eder...

6- HACCÂMIN ÜCRETİ NE KADAR? Sadedinde olduğumuz babta, haccâma ödenen ücretin miktarıyla ilgili bir rivayet olmamakla birlikte, mevzuun tavzihi ve ücretin kabarıklığı hususunda bir fikir vermek maksadıyla Buhârî'de gelen bir rivayeti kaydetmeyi uygun bulduk. Hz. Enes der ki: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, haccâm bir köleyi çağırıp hacamat oldu ve ona bir veya iki sa' yahut bir veya iki müdd [hurma] verilmesini emretti. Ayrıca ilgililere, bundan alınan verginin azaltılmasını söyledi. Verginin azaltılmasıyla ilgili rivayette Aleyhissalâtu vesselâm ne kadar vergi ödediğini sorar: "İki sa'!" deyince bir sâ'ının düşülmesini emreder." İbnu Hacer, ücretin miktarı hakkında yukarıda kaydettiğimiz "bir veya iki sa'" şeklinde tereddütteki sebebin bu rivayetle anlaşıldığını belirtir.

4016 ٣٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: نِعْمَ الْعَبْدُ الْحَجَّامُ يُذْهِبُ الدَّمَ، وَيُخَفِّفُ الصُّلْبَ، وَيَجْلُو عَنِ الْبَصَرِ، وَقَالَ: مَا مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ عَلَى مَلَإٍ مِنَ الْمَلاَئِكَةِ إلاَّ قَالُوا: عَلَيْكَ بِالْحِجَامَةِ مُرْ أُمَّتَكَ بِالْحِجَامَةِ].

أخرجه الترمذي.

32. (4016)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Haccâm ne iyi kuldur; (fazla) kanı giderir, beli hafifletir, gözü parlatır."

İbnu Abbas der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mi'râc gecesinde, meleklerden mürekkep bir cemaate her uğrayışında; "Hacamat olmaya devam et! Ümmetine de hacamat olmalarını emret!" derlerdi." [Tirmizî, Tıbb 12, (2054).]

AÇIKLAMA:

Şârihler buradaki emrin vücub değil nedb ifâde ettiğini belirtirler. Yani melekler, kan aldırmanın sıhhat açısından ne kadar faydalı olduğunu vurgulamak için bu uyarıda bulunmuşlardır, bunu bir vecibe kılması için değil.

Hacamat tavsiyesi ile ilgili hadîslerde muhatabın yaşlılar olmadığı da belirtilmiştir. "Çünkü derler, ihtiyarların bedenlerinde harâret azalmıştır." *İbnu Sîrîn:* "Kişi kırk yaşına bastı mı artık hacamat olmayı bıraksın" demiştir. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacamat olmasıyla ilgili rivayetler Medîne dönemine aittir; yani elli yaşından sonraki devre.

Taberî, yaşlılıkta hacamat olmanın mahzurunu şöyle açıklar: "Bu devrede artık ömrü azalmaya yüz tutmuş, bedenindeki kuvvet çözülmeye başlamıştır. Bu durumda, kan vererek zaafını artırması uygun olmaz." Şârihler bu ihtiyâtî kaydı şöyle sınırlarlar: *"Bu tavsiye, hacamat olmaya ihtiyacın iyice ortaya çıkmadığı (ihtiyâtî bir tedbir olarak kan verme) durumuna hamledilir. Keza kan vermeye alışmamış kimse için de bu muteberdir. (Ancak kan vermesi gerektiği aşikar olursa, yaşa bakılmaz.)"*

4017 ٣٣– وعن أبى بكرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ كَانَ يَنْهَى أَهْلَهُ عَنِ الحِجَامَةِ يَوْمَ الثُّلاَثَاءِ، وَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ يَوْمَ الثُّلاَثَاءِ يَوْمُ الدَّمِ، وَفِيهِ سَاعَةٌ لاَ يَرْقَأُ]. أخرجه أبو داود.

33. (4017)- *Ebu Bekre* radıyallahu anh'tan anlatıldığına göre, bu muhterem sahâbî, ailesini salı günü hacamat olmaktan men ederdi. Derdi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Salı günü kan günüdür. O günde bir saat vardır, kan durmaz."* [Ebu Dâvud, Tıbb 5, (3862).]

AÇIKLAMA:

Daha önce kaydedilen bazı rivayetlerde salı günü hacamat olunabilecek günler meyanında zikredildiği halde, bu rivayet salı gününde de hacamat olmamayı tavsiye etmekte, sebep olarak, günün kan günü, yâni

vücudda kanın heyecana ve galeyana geldiği birgün olup, o günde kan almak üzere açılan yaradan kanın kesilmeyip akmaya devam etmesine sebep olan bir an bulunduğu gösterilmektedir. Bazı şârihler "kan günü" tabirini "Hz. Âdem'in oğlu Kâbil'in kardeşi Hâbil'i öldürdüğü gün" diye açıklamışlardır.

"Kanın o günde durmaması" tabiri bazı şârihlerce "Kişinin kan kaybından ölmesi demektir. Bu ifâde, bâzı hacamat ameliyelerinin kanın durmaması sonucu ölümle neticelenme hâdiselerine işaret olmaktadır" diye açıklanmış ise de, şu açıklama bize daha makul gelmektedir: "Hadîsteki ifâde, kanayan kanın durmayacağını değil, vücuttaki kan yapımının durmaksızın devam edeceğini ve vücutta kanın gereğinden fazla artacağını ifade etmelidir. Dolayısıyla hadîsten salı günü hacamat olmamaya değil, hacamat olmaya teşvik anlaşılmalıdır. Zaten hadîsin lafzının zahiri de böyle demektedir. Bu açıklamadan salı günü hacamat olmanın sıhhat için elverişli olduğu hükmüne varılır." (Z.Ç.)

4018 ٣٤- وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا رُمِيَ سَعْدُ بنُ مُعَاذٍ رَضِيَ اللّٰهُ عنه فِي أَكْحَلِهِ حَسَمَهُ النَّبِيُّ ﷺ بِيَدِهِ بِمِشْقَصٍ، ثُمَّ وَرِمَتْ فَحَسَمَهُ الثَّانِيَةَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

34. (4018)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sa'd İbnu Mu'âz (radıyallahu anh) kolundaki (can) damarından isabet aldığı zaman Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu elindeki uzunca bir demir çubukla bizzat dağladı. Ancak yarası tekrar şişti. Resulullah da ikinci sefer dağladı." [Müslim, Selam 75, (2208); Ebu Dâvud, Tıbb 7, (3866).]

4019 ٣٥- وفي رواية الترمذي عن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَوَى النَّبِيُّ ﷺ سَعْدَ بنَ زُرَارَةَ مِنَ الشَّوْكَةِ].

«الشَّوْكَةُ»: حمرة تعلق بالوجه وبالجسد.

35. (4019)- *Tirmizî*'nin *Hz. Enes*'ten yaptığı bir rivayette, Enes (radıyallahu anh) der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Sa'd İbnu Zürâre'yi sivilce sebebiyle dağladı." [Tirmizî, Tıbb 11, (2051).]

4020 ٣٦- وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللّٰهُ عنهما قال: [نَهَانَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الْكَيِّ فَابْتُلِينَا فَاكْتَوَيْنَا كَيَّاتٍ فَمَا أَفْلَحْنَا، وَلاَ أَنْجَحْنَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

36. (4020)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi dağlama yapmaktan nehyetti. Ancak biz, (ona başvurmaya zorlayan) durumlarla karşılaştık. Birçok defalar dağlama yaptık. (Sünnete muhalefetimiz sebebiyle) rahatsızlığımızdan kurtuluş bulamadık." [Tirmizî, Tıbb 10, (2050); Ebu Dâvud, Tıbb 7, (3865).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler dağlama ile ilgili farklı hükümler beyan etmektedir. Bazıları dağlamayı nehyederken, 4018 numaralı hadiste, dağlama ameliyesinde bulunduğunu görmekteyiz. 4002 numaralı hadiste, dağlamayı ümmetine nehyettiğini görmüştük. Dağlamadan nehyi ifade eden başka rivayetler de vardır. Ancak orada Hz. Peygamber'in dağlamayı tedavi metodlarının başta gelenlerinden biri olarak takdim ettiğini de görmüştük. Esasen, günümüzde bir kısım yaraların ve bazı hastalıkların tedavisinde uygulamaya konmuş olan ışınlama diatermi ve koterle yakma metodları da dağlamanın, günümüzün teknik imkanlarıyla modernize edilmiş bir nev olduğu düşünülecek olursa, Aleyhissalâtu vesselâm tıbbın esasını beyanda ifade buyurduğu sözlerinin Kıyamete kadar muteber kalacağı söylenebilir.

2- *Neylü'l-Evtar,* bu mevzuda şu açıklamayı kaydeder: "İbnu Raslân, ancak dağlama ile tedavi edilebileceği ve dağlama terkedildiği takdirde helâke götüreceği tebeyyün eden müzmin hastalıklara karşı dağlamanın gerekli olduğunu belirtir. Bu hükmüne delil olarak sadedinde olduğumuz hadiste işaret edilen hadiseyi gösterir: Sa'd İbnu Muaz'ın kanı durdurulamamıştı. Aleyhissalâtu vesselâm kan kaybı sebebiyle helak olmasından korkarak onu dağladı, nitekim eli veya bacağı kesilenler kanı durdurmak için dağlanırlar.

İbnu Raslân dağlama yasağını rivayet eden İmrân İbnu Husayn (radıyallahu anh)'le ilgili olarak şu açıklamayı kaydeder: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın ona bunu yasaklaması onun hastalığının tabiatındandır. Çünkü o, basurdan mütteki idi ve dağlanacak yer tehlikeli idi, bu sebeple ona dağlamayı yasakladı. Şu halde yasaklama, tehlikeli bir hastalığa müsab olanlarla ilgilidir, umumî bir yasak değildir. Ayrıca Araplar, o zaman ilaçla tedavi edilemeyen hastalıklara şifa veren şeyin dağlama olduğunu zannediyorlar ve dağlanmaya başvurmayanın helak olacağına inanıyorlardı. İşte bu niyetleri sebebiyle onları bundan yasakladı. Oysa, şifayı veren Allah Teâlâ hazretleridir."

İbnu Kuteybe der ki: "Dağlama iki çeşittir:

1- Sıhhatli kimseye yapılan dağlama. Bu onun hastalığa tutulmaması

için (koruyucu bir tedbir olarak) uygulanır. Hadiste gelen لَمْ يَتَوَكَّلْ مَنِ اكْتَوَى *"dağlanan tevekkülü terketmiştir"* sözü böylelerini kasteder. Zira bu davranışlarıyla, kaderin hükmünü kendinden çevirmeye çalışmaktadır.

2- Uzuv kesilince kanı yakma veya bir başka yolla durmayan yaralara, kanını durdurmak için yapılan dağlama, bu durumda onun şifası Allah'ın takdiri ile bu dağlama ameliyesindendir.

İyileşmeye de iyileşmemeye de ihtimali olan yaralar için yapılacak tedavi dağlamalarına gelince, bunlar mekruh olmaya daha yakındır. Hadislerde dört çeşit dağlama mevzubahis olmaktadır."

Burada özet olarak temas edilen *dört çeşit* dağlamadan maksad;

1) Caiz olan, *Aleyhissalatu vesselam*'ın ruhsat verdiği dağlama.

2) Belirtilen sebeplerle yasaklanmış olan dağlama.

3) Terkedenlere takdir ve sena ifade edilen dağlama. Bir rivayette cennete sualsiz gireceği belirtilen yetmişbin kişinin vasıflarından biri de dağlamayı terktir.

4) *Resulullah*'ın adem-i muhabbetini beyan ettiği dağlama: Bir Sahîheyn hadisinde: "Dağlanmamı sevmiyorum" buyurulmuştur.

Şu halde, bu dört çeşit dağlama rivayetlerin farklı durumlarla ilgili olduğu göz önüne alınırsa aralarında gerçek bir ihtilaftan söz edilemez. Her birinin bir vechi vardır.

3- Dağlamayı yasaklayan hadislerle, ruhsat tanıyan hadisler arasındaki teâruzu cem etmek gayesiyle yapılan bir başka açıklamayı Mirkâtu's-Suud'da görmekteyiz: "Dağlama bazan bunu gerektiren sebeplerin ortaya çıkmasıyla yapılır. Bu halde yapılması yapılmamasına üstün-lük kazanır, çünkü bu durumda dağlama, kişiden zararı defedecektir. Bazanda sebepleri tahakkuk etmeden dağlamaya başvurulmaktadır. Nitekim, tabiatı izac ederek hastalığın cesede gelmesini önlemek için yapılan dağlama ile ilgili rivayetler gelmiştir. İşte bu çeşit dağlamanın terki, yapılmasına tereccüh eder (galebe çalar). Çünkü burda derhal görülecek büyük zarar vardır. Halbuki bir başka tedaviye başvurmakla hastalığı bertaraf etme imkânı mevcuttur."

4- *Hattâbî* der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Sa'd İbnu Mu'az (radıyallahu anh)'ın yarasının kanını kesmek için dağlamıştır. Çünkü kan kaybına uğrayarak helak olmasından korkmuştu. İşte dağlama bu babta kullanılan bir metoddu. Bu, havas takımı ve halkın da çoğu tarafından bilinen bir ilaçtı. Araplar, buradaki faydayı bildikleri

için çokça başvuruyorlardı. Onlarda şu cümle atasözü haline gelmişti: آخِرُ الدَّوَاءِ الْكَيُّ "İlaçların sonuncusu dağlamadır." Dağlama, şeriatın meşru kıldığı ilaç ve tedavilere dahildir."

Hattâbî dağlamayı yasaklayan rivayetlerle ilgili yukarıda kaydedilenlere yakın açıklamalar yapar.

❑ GÜNÜMÜZ TIBBINDA DAĞLAMA

"Zararlı patolojik dokunun uzaklaştırılmasında, kanamanın durdurulmasında veya ağrının giderilmesinde, dağlama muamelesinin kullanıldığına şahit olmaktayız.

Konuya bu açıdan bakıldığında, günümüzde dağlamanın mütemmimleri durumunda bazı uygulamaların var olduğu görülmektedir. Ancak başvurulan metod, vak'aya ve maksada uygun olarak farklı şekillerde gelişmiştir. Bunları sırasıyla sayacak olursak: "Koter, diatermi (ısıtıcı, kesici, koagülatür), radyoterapi (nükleer ışınlama), infraruj ve ultraviole ve hatta cryo (dondurma) ile ilgili uygulamaları gösterebiliriz. Bunların, az dozda tedavi edici etkileri yanında yüksek dozlarda yararlı dokuları uzaklaştırıcı etkileri de vardır.

Sadece dağlama (bugün tam karşılığı olan koterizasyon) dokuyu yakarak pis koku çıkardığı gibi sonradan telafisi güç olan veya hiç olmayan bazı estetik bozukluklara sebep olabilir. Bunun içindir ki, hadislerde, tedavide etkinliği bildirilen dağlamanın yaygın olarak uygulanması hoş görülmemiştir. Öyleyse, dağlamanın müsbet sonuçlarını verecek, fakat menfî sonuçlarını ortadan kaldıracak veya azaltacak tekniklerin ortaya çıkmasının lüzumuna ayrıca işaret edilmiş olacağı kanaatindeyiz.

Bugün mevcut olan teknikler, dağlamanın sağladığı müsbet sonuçları, değişik etkileri ile ortaya koymaktadır. Koterin dışındaki uygulamalarda ön planda hasta olan hücreler etkilenirken, normal sağlıklı hücreler ya hiç etkilenmez veya az miktarda etkilenirler. Bu metodlarla, daha büyük yara açmadan ve sağlıklı doku ve hücreleri uzaklaştırmadan, patolojik (hastalıklı) doku ortadan kaldırılmış olacaktır.

Cryoda (-20 derecenin altına âniden inme) neticede diğer uygulamaların sağladığı sonucu vermektedir. Bu anlatılanlar çerçevesinde anlaşılıyor ki, sevgili Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'ın işaret ettiği dağlama, günümüzde temel bir tedavi metodu olarak değişik tarzlar altında tekrar gündeme gelmiş ve dağlamanın sağladığı müsbet sonuçları toplamaya başlamış bulunmaktayız (Z.Ç.)

İKİNCİ BAB
RUKYE VE MUSKALAR

(Bu babta dört fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

RUKYE VE TEMÎMELERİN (MUSKALARIN) CEVAZI

İKİNCİ FASIL

RUKYEDEN NEHİY

ÜÇÜNCÜ FASIL

TAUN VE VEBA

DÖRDÜNCÜ FASIL

GÖZ DEĞMESİ

BİRİNCİ FASIL

RUKYE VE TEMÎMELERİN (MUSKALARIN) CEVAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

1- *Rukye* bahsi, kitabımızda çeşitli vesilelerle geçti ve her seferinde kısaca açıkladık. Burada bazı ziyade bilgiye yer vereceğiz. Rukye, bir işin husûlü için tabiat üstü güce başvurmak ma'nâsına gelir. Eski Türkçemizde kısmen afsun kelimesiyle karşılanır. Kısmen diyoruz, çünkü afsun kelimesi dilimizde Mevâhib-i Ledünniyye mütercimi merhum Abdilbâki'nin de belirttiği üzere daha ziyade büyücü ve cadıların bir kısım nâhoş amelleri için kullanılır. Şifâyâb olmak için okunan âyet-i kerime ve esmâ-i şerifelere afsun denmez. Cahiliye devrinden bu yana Araplar, rukyeyi hem müsbet ve meşru hem de menfi ve gayr-ı meşru maksadlarla yapılan işlerin hepsi için kullanırlar. Biz müsbet ve meşru dediğimiz ameliyeyi "okuma", "dua yoluyla tedavi" bazan da "üfürme" tabirleriyle ifade ederiz. Öyleyse Arapçadaki rukyeyi hem afsunlama, hem de dua ile tedavi diye anlamamız daha muvafık olacaktır.

2- Yine daha önce temas edilmiş olan *temîme* (cem'i temâim) de cahiliye geleneğinde mevcut bir tatbikattır, en-Nihaye'de: "Cahiliye araplarının çocuklara, göz değmesine karşı taktıkları boncuklar" diye tarif edilir ve İslam'ın bunu yasakladığı belirtilir. Dilimizde muska kelimesiyle karşılanan temîmenin -müteakip açıklamalarda görüleceği üzere- dinimizce mutlak olarak yasaklandığını söylemek gerçeği aksettirmez. Âlimler, meselenin bazı kayıtlar çerçevesinde meşruluğuna hükmetmiştir.

3- *Rukye* ile tedavi bahsi bir kısım hurâfelere ve bâtıl inanç ve davranışlara açık bir kapıdır. Öyle ki, en ilmî, en medenî geçinen cemiyet halkları bile, günümüzde dahi bunun kıskacındadır. *Dr. Feridun Nafiz Uzluk* Batı cemiyetleri hakkında şu bilgiyi verir: "Romatizmasını yenmek üzere cebinde bir patates veya bir tavşanın sağ ayağını taşıyan bir dost görmeyen var mıdır? Bu gibi uğurlara inanış hemen hemen umumî-

dir. Bir yılan derisi, bir koyun aşığı, bir tabut çivisi, daha bir çok afsunlar âdet olmuş, hâlâ kullanılmaktadır. Görülüyor ki, bunlar Garp memleketleri içindir." Resulullah'ın bu husustaki hassasiyeti, rukyeleri kontrolü bu sebeple ehemmiyet taşır.

4- Dua ile tedaviye giren bazı noktaları açıklamaya geçmezden önce şu hususu belirtmek isteriz: Rukye bahsi ile dua bahsi bazı noktalarda birbirine tedâhül eder. Biz burada duanın tedaviye müteallik yönünü, tedavi ile ilgili dualara temas eden hadisleri ele alacağız. Dua meselesi, daha umumî bir ma'nâda müstakil bir bölüm olarak geçti (1750-1899. hadisler).

RUKYE MEŞRUDUR:

İslâm uleması, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetinde gelen bir çok delile dayanarak rukyenin meşruluğuna hükmetmiştir. Rukye dua ile tedavi olarak anlaşılınca, bela, musibet, hastalık gibi her çeşit kötü hallere karşı korunmak için Allah'a iltica ve dua etmeye teşvik sadedinde vârid olan bütün hadisleri rukyenin meşruiyyetine deliller olarak göstermek mümkündür. Bu sadedde gerçekten çok delil var:

★ Bizzat Kur'an-ı Kerim'de Cenâb-ı Hakk: ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ **"Dua edin icabet edeyim"** (Gâfir 60) emrederek: قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّى لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ **"Duanız olmazsa Allah nazarında hiçbir kıymetiniz yoktur"** (Furkan 77) buyurarak mutlak şekilde dua etmeye teşvik etmektedir. *"Dua"*nın ma'nâsı "Allah'tan istemek" olduğuna göre bu ilâhî davette - "Bütün hastalıklardan şifa" dahil- her şeyin Allah'tan talebedilmesine bir çağrı vardır. Kaldı ki Resulullah hastalıklarımıza Allah'tan şifa istemeye daha açık ifadelerle bizleri çağırmış, kendisi fiilî örnekler vermiştir.

★ Rukye ve duanın tıbb-ı nebevîdeki ehemmiyetli yerini anlamamız için şunu da bilmemiz gerekmektedir: Mevâhib-i Ledünniyye'de, Hz. Peygamber'in tedavide başvurduğu ilaçlar başlıca üç nev'e ayrılır:

1- İlahî ilaçlar (edviye-i ilahiyye).

2- Tabiî ilaçlar (edviye-i tabiiyye).

3- Her iki nevin birleştiği mürekkep ilaçlar.

Birinci nev'i öncelikle Kur'an teşkil eder. Sadedinde olduğumuz rukye ve dua da birinci nev'e dahildir. Kur'an-ı Kerim'in şifa olma durumundan ayrıca söz edeceğiz.

★ İslam âlimleri, hadislere dayanarak "en nâfi ilaç duadır" anlayışını kendilerine prensip yapmışlardır: "Dua, belanın düşmanıdır, onu

sürüp çıkarır, henüz gelmemişse gelmesini önler, gelmiş ise hafifletir, dua mü'minin silahıdır" der.

Ülemamız, duanın kesin bir tedavi vasıtası olduğunu kabul ettikten sonra, tıpkı maddî ilaçların müessir olması için perhiz, soğuktan ve sıcaktan korunmak şeklinde bazı şartlara uymak gerektiği gibi duanın müessir olması için de riayet edilmesi icab eden bir kısım şartların varlığını da kabul ederler ve bunları nebevî irşadlardan hareketle tesbite çalışırlar:

★★ Her şeyden önce itikad'ın dürüst ve pak olması gerekir.

★★ Haram ve zulümden içtinab etmelidir.

★★ Dua ânında kalbi gaflet içinde olmamalı, tam bir teveccühle Allah'a yönelmeli, tazarru ve niyaz içinde bulunmalı. Yoksa ağzı okumakta ve duada olup kalbi yabanlarda olacak olsa nef'ini (fayda) müşahade etmez, abes yere çalışır. Nitekim Hâkim'in bir tahricinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ تَعَالَى لَا يَقْبَلُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لَاهٍ "Şunu bilin ki Allah Teâlâ Hazretleri, kalbi gâfil ve mâlâyâni ile meşgul kimsenin duasını kabul etmez" buyurmuştur.

★★ Duadan önce bir miktar sadaka vermelidir.

★★ Dua, hacetlerin makbul olduğu mübarek vakitlerde yapılmalıdır: Gecenin son üçte birinde,

★ Kıbleye karşı huşu ile yönelmiş olmalı.

★ Maddî ve mânevî pâklık içinde bulunmalı,

★★ Allah Teâlâ'ya hamd ve sena, *Resulüne* salât ve selam ederek başlamalı.

★★ Tevbe ve istiğfara devam etmeli.

★★ Duada ısrar ve tekrar etmeli.

★★ Dua esnasında Hak Teâlâ'nın Esma-i şeriflerini zikretmek, Rahim, Kerim, Rahman, Şâfi, Kadir gibi isimlerini çokca tekrar ile iltica etmeli, Kur'an'da ve hadiste gelen me'sur dualarla dua etmeli.

❑ EN FAYDALI İLAÇ: KUR'AN

Tıbb-ı nebevînin en bariz hususiyeterinden biri tedavide Kur'an-ı Kerim'e müstesna bir yer vermiş olmasıdır. Mezkur Mevâhib-i Ledünniye mütercimi bu hususu "Hak Teâlâ Hazretleri izâle-i emrazda (hastalık-

ların tedavisinde) Kur'an-ı Azim'den eam ve enfa' (bütün hastalıklarda geçerli daha müessir) bir deva inzal etmemiştir. Kur'an-ı Azim marazlara şifa ve âyine-i kuluba ciladır" diyerek ifade eder. Yani hem maddî ve hem de manevî hastalıkların en faydalı bir ilacıdır.

Kur'an'ın bu yönünü tesbit eden âyetler vardır: وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ **"Biz Kur'an'dan müminler için bir şifa ve rahmet olan şeyi indiriyoruz"** (İsra 82). Fahreddin-i Razi hazretleri "Kur'an" kelimesinin başında geçen مِن in tebiz için değil, cins için olduğunu belirtir. Böyle olunca âyeti şöyle anlamak muvafıktır: "Kur'an olarak indirdiğimiz âyetlerin hepsi mü'minlerin maddî ve manevî her çeşit hastalıkları için şifadır."

Kur'an'ın, manevî hastalıklarla ilgili tedavisi iki suretle olmaktadır. Zira manevî hastalıklar ikidir:

★ Bir kısmı bâtıl itikadlardır. Bunlar yaratılış, insanın bidayeti, âkibeti, kader, uluhiyet, nübüvvet gibi iman esaslarına giren meselelerdir. Bu hususlarda İslam'ın tebligâtına uymayan her inanış tarzı manevi bir hastalıktır. Şu halde bu meselelerde Kur'an gerçek olanı delilleriyle birlikte zikrederek batıl mezhepleri ibtal etmiş, mü'minlerini sapıklıklardan korumuştur.

★ İkinci kısım manevî marazları kötü ahlaklar teşkil eder. Kur'an-ı Kerim onları da açıklayarak mü'minleri ahlaksızlara düşmemeleri için uyarmış, ahlak-ı hamide denen faziletlere, manevî kemallere irşad buyurmuştur. Resulullah'ın "Mekârim-i ahlak'ı tamamlamaya geldim" derken kasdettiği mekârim Kur'anî ahlaktır.

Kur'an-ı Kerim'in maddi hastalıklara şifa olmasına gelince, bu da inkarı mümkün olmayan bir durumdur. Müteakiben bir kısım rivayetlerde görüleceği üzere, bizzat Resulullah Kur'an'la rukyede bulunmuş maddî hastalıkların tedavisinde Kur'an-ı Kerim'den istifade etmeleri için Ashab-ı Güzîn'i teşvik etmiştir. Hatta bazı hadislerinde Kur'an'dan şifa aramamayı eksiklik ilan etmiştir:

مَنْ لَمْ يَسْتَشْفِ بِالْقُرْآنِ فَلاَ شَفَاهُ اللهُ *"Kim Kur'an'la şifa taleb etmezse, Allah ona şifa vermez"* buyurmuştur. Bu hadis şu şekilde de anlaşılmıştır: *"Kur'an'la şifa taleb etmeyene Allah şifa vermesin."*

Kur'an'da en az altı tane şifa âyeti vardır. قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ **"Onlarla muhârebe edin ki,**

Allah sizin ellerinizle onları azablandırsın, onları rüsvay etsin, size onlara karşı nusret versin, mü'minler zümresinin göğüslerini ferahlandırsın" (Tevbe 14).

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ. **"Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerde olan (derd)lere bir şifa, mü'minler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir"** (Yunus 57).

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلاَ يَزِيدُ الظَّالِمِينَ اِلاَّ خَسَارًا **"Kur'an'dan mü'minlere rahmet ve şifa olan şeyler indiriyoruz. O, zâlimlerin ise sadece kaybını artırır"** (İsra 82).

قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ **"...De ki: "Bu, mü'minlere doğruluk rehberi ve gönüllerine şifadır"** (Fussilet 44).

4021 ١ – عن عوف بن مالك رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا نَرْقِي فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللّهِ: كَيْفَ تَرَى فِي ذٰلِكَ؟ فَقَالَ: اعْرِضُوا عَلَيَّ رُقَاكُمْ، ثُمَّ قَالَ: لاَ بَأْسَ بِمَا لَيْسَ فِيهِ شِرْكٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (4021)- *Avf İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz cahiliye devrinde afsunlama yoluyla tedavide bulunurduk. Bu sebeple: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu hususta ne dersiniz?" diye sorduk. Bize: *"Okuduğunuz duaları bana arzedin bakayım!"* buyurdular. (Biz de okuyup arzettik. Dinledikten) sonra: *"İçerisinde şirk olmayan dua ile rukye yapmada bir beis yoktur!"* buyurdular." [Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3886); Müslim, Selam 64, (2200).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, dua yoluyla hasta tedavi etmenin caiz olduğunu göstermektedir. Ancak okunan duada şirke müteallik bir ibare, bir kelam bulunmamalıdır. Âlimler, Allah'ın isimleriyle, Kur'an âyetleriyle, bu ma'nâda olan başka dualarla rukye yapmanın yani tedavi etmek ümidiyle hastaya okumanın caiz olduğunu söylerler. Küfür ifade eden veya ma'nâsı anlaşılamayan kelimelerle rukye caiz değildir, haramdır denmiştir.

4022 ٢ – وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أَرْخَصَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فِي رُقْيَةِ الْحَيَّةِ لِبَنِي عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، وَلَدَغَتْ رَجُلاً مِنَّا وَنَحْنُ جُلُوسٌ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ عَقْرَبٌ، فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللّهِ: أَأَرْقِي؟ فَقَالَ: مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَنْفَعَ أَخَاهُ فَلْيَفْعَلْ]. أخرجه مسلم.

2. (4022)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Amr İbni Hazm'a yılana karşı rukye yapma ruhsatı tanıdı. Biz *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte otururken bizden bir kimseyi akrep soktu. Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü, buna rukye yapayım mı?" diye sordu: *"Sizden kim kardeşine faydalı olabilecekse hemen olsun"* buyurdular." [Müslim, Selam 60-61, (2198, 2199).]

4023 ٣– وعن أنس رَضيَ اللهُ عنه قال: [أَرْخَصَ لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الرُّقْيَا مِنَ الحُمَةِ، وَالْعَيْنِ، وَالنَّمْلَةِ]. أخرجه مسلم، وأبو داود والترمذي.

3. (4023)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, zehire karşı, göz değmesine karşı, nemle kurduna karşı rukye yapmamıza ruhsat tanıdı." [Müslim, Selam 58, (2196); Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3889); Tirmizî, Tıbb 15, (2057).]

4024 ٤– وفي أخرى لأبي داود: [لاَ رُقْيَةَ إِلاَّ مِنْ عَيْنٍ، أَوْ حُمَةٍ، أَوْ دَمٍ لاَ يَرْقَأُ].

4. (4024)- *Ebu Dâvud*'un bir diğer rivayetinde: "Rukye sadece göz değmesine veya zehire veya kesilmeyen kana karşı yapılır" denmiştir. [Ebu Dâvud, 18, (3889).]

4025 ٥– وفي أخرى له، عن سهل بن حنيف: [لاَ رُقْيَةَ إِلاَّ مِنْ نَفْسٍ، أَوْ حُمَةٍ أَوْ لَدْغَةٍ].

«النَّمْلَةُ»: قروح تخرج بين الجنبين، وقد تخرج في غير الجنب.

و«النَّفْسُ»: العين التي تصيب الإنسان.

و«الحُمَةُ»: السم.

وتخصيص العين والحمة لا يمنع رقية غيرهما من الأمراض، فقد ثبت أن النبي ﷺ رقي بعض الصحابة من غيرهما، ومعنى الحديث: لا رقية أولى وأنفع من رقية العين والسم.

5. (4025)- Yine *Ebu Dâvud*'un Sehl İbnu Huneyf'ten yaptığı bir diğer rivayetinde: "Rukye sadece nefse (insana değen gözden), veya zehire veya sokmaya karşı vardır." [Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3888).]

4026 ٦– وعن ابن عباس رَضيَ اللهُ عنهما قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُعَلِّمُهُمْ مِنَ الحُمَّى، وَمِنَ الأَوْجَاعِ كُلِّهَا أَنْ يَقُولَ: بِسْمِ اللهِ الْكَبِيرِ، أَعُوذُ بِاللهِ الْعَظِيمِ مِنْ كُلِّ عِرْقٍ نَعَّارٍ، وَمِنْ شَرِّ حَرِّ النَّارِ]. أخرجه الترمذي.

« نعر العِرق » بالدم: إذا علا وارتفع.

6. (4026)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hummaya ve bütün ağrılara karşı şu duayı okumamızı öğretmişti: *"Bismillahi'l-Kebîri eûzü billâhi'l-Azîmi min külli ırkın na'arın ve min şerri harri'n nâr." "Ulu Allah'ın adıyla, kanla kabaran her bir damardan ve ateş hararetinin şerrinden büyük Allah'a sığınırım."* [Tirmizî, Tıbb 26, (2076).]

4027 ٧- وعن علي رَضيَ الله عَنه قال: [كَانَ رَسُولُ الله ﷺ إذَا أتى مَرِيضاً، أوْ أُتِيَ بِهِ إلَيْهِ قَالَ: أذْهِبِ البَاسَ رَبَّ النَّاسِ، وَاشْفِ أنْتَ الشَّافِي، لاَ شِفَاءَ إلاَّ شِفَاؤُكَ، شِفَاءً لاَ يُغَادِرُ سَقَماً]. أخرجه الترمذي.

« البأس »: الشدة الألم. و« المُغَادَرَة »: الترك.

7. (4027)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hastaya geldiği veya kendisine bir hasta getirildiği zaman şu duayı okurdu: *"Ey insanların Rabbi, acıyı gider, şifa ver, sen Şâfisin. Senin şifandan başka şifa yoktur. Senden hiçbir hastalığı hariç tutmayan şifa istiyoruz."* [Tirmizî, Daavât 122, (3560). Rivayet Buhârî'de Hz. Âişe'den gelmiştir. (Mardâ 20, Tıbb 39).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Cenâb-ı Hakk, Kur'an'da geçmeyen bir isimle tesmiye edilmiştir: *Şâfi (şifa veren)*. Hadis, böylece bunun cevazına delil olmuştur. Ancak ülemâ buna iki şart koşmuştur:

1) Bu isim noksanlık ifham etmemelidir.

2) Kur'an'da bir aslı olmalıdır. Nitekim, Şâfi isminin aslı vardır. Zira bir âyette وإذا مرضت يشفين **"Hastalandığım zaman O bana şifa verir"** buyurulmuştur (Şuara 80).

2- Hadis'te geçen *"Senin şifandan başka şifa yoktur"* cümlesi, bütün şifaların Allah'ın takdirine tevâfuk etmesiyle hasıl olduğunu, O'nun takdiri, ilmi olmadan şifa olmadığını ifade eder. Evet kavuşulan sıhhat sebebiyle gerçek teşekkür Rab Teâlâ'ya olmalıdır.

3- Hadiste bütün hastalıklardan şifa istenmektedir. Halbuki hastalık, keffâretu'z-zünûbtür, yani hastanın günahlarının affına en iyi

vasıta. Bu durumda şifa taleb etmek onun aleyhine bir davranış değil mi? diye ülemâ meseleyi tezekkür etmiş ve şu hikmeti beyan etmiştir: "Dua bir ibadettir. Ne sevaba ne de kefârete münafi değildir. Zira her ikisi de hastalığın bidayetinde ve sabretmek sonucu hâsıl olur. Dua eden ise iki hasenenin arasındadır: Ya maksudu hâsıl olacak, ya da ona bedel, faydalı olanın celbi veya zararının defedilmesi suretiyle maslahat verilecektir. Bunların hepsi de Allah'ın fazlındandır."

4028 ٨– وعن ثابت بن قيس بن شمّاسٍ رَضِيَ اللهُ عنه: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ دَخَلَ عليهِ وَهُوَ مَرِيضٌ، فَقَالَ: اكْشِفِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ عَنْ ثَابِتِ بنِ قَيْسِ ابنِ شَمَّاسٍ، ثُمَّ أَخَذَ تُرَابًا مِنْ بُطْحَانَ فَجَعَلَهُ فِي قَدَحٍ، ثُمَّ نَفَثَ عَلَيْهِ بِمَاءٍ، ثُمَّ صَبَّهُ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

8. (4028)- Sâbit İbnu Kays İbni Şemmâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ben hasta iken yanıma gelip şu duayı okudu: *"Ey insanların Rabbi Sabit İbnu Kays İbni Şemmâs'tan acıyı kaldır."* Sonra (Medine'nin) Buthân (nam vâdi)'dan toprak alarak bir kadehe koydu, üzerine su döküp nefes etti, sonra (su ile karışan bu toprağı) üstüme serpti." [Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3885).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın farklı bir rukye tarzına şahid olmaktayız. Önceki rivayetler, ziyaretine geldiği hastalara sadece şifa duasında bulunduğunu gösterirken, bu sonuncuda Buthân vadisi'nden toprak getirerek, üzerine su döküp bunun üzerine üfürüp (nefes edip) sonra da, su ile karıştırılıp nefeslenmiş olan bu toprağı hastanın üzerine serptiğini görmekteyiz. Şârihler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, büyük ihtimalle suyu önce ağzına aldığını, tükrüğü ile karıştırdıktan sonra toprağa püskürttüğünü belirtirler. Mâmafih, suyu ağzına almaksızın toprağa dökmüş, bu su-toprak karışımını, Sâbit'in üzerine serpmiş olabileceğine de bir ihtimal olarak yer verirler. Her hâl u kârda en son safhada su ile karışmış olan toprağı Sâbit İbnu Kays'ın üzerine serpmiştir.

Şârihler, birinci ihtimali teyid eden bir rivayeti Sahîheyn'den gösterirler: Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biri Resulullah'a gelip bir rahatsızlığını arzettiği veya bir çıban veya yaradan muzdarib olduğu zaman, *Aleyhissalâtu vesselâm* parmağını şöyle yapar -râvilerden Süfyan şehâdet armağını yere koyup sonra kaldırdı- ve dedi ki: بِسْمِ اللهِ تُرْبَةُ أَرْضِنَا

بريقة بعضنا يشفى به سقيمنا بإذن ربنا *"Bismillah. Armızın toprağı birimizin tükrüğü ile Rabbimiz izniyle hastamıza şifa olacaktır."* Görüldüğü üzere bu rivayette, rukye sırasında tükrüğün toprakla beraberliği mevzubahistir.

2- Bu hadisler, ülemâ arasında oldukça farklı yorumlara sebep olmuştur. Bazıları, toprak ve tükrükle ilgili o devrin tıbbî bilgilerini bu hadislere tatbik etmek isterken, bazıları bunlara karşı çıkmıştır. Farklı görüşleri özetlemeye çalışacağız.

a) *İbnu'l-Kayyim*, sadedinde olduğumuz *Ebu Dâvud* hadisini şöyle değerlendirir: "Bu kolay, herkesin yapabileceği faydalı mürekkep ilaçlardan biridir. Bu kolay bir tedavi usulüdür. Bu usulle yaralar ve taze cerahatlar tedavi edilir. Bilhassa tatbik edilecek başka bir ilaç bulunmadığı hallerde pek pratiktir, çünkü her yerde uygulanabilir." İbnu'l-Kayyim kadim tıp anlayışına uygun şöyle bir açıklama dahi ilave eder: "Bilindiği üzere, hâlis toprağın tabiatı "bârid ve yâbis (soğuk ve kuru)dur, bilhassa sıcak memleketlerde ve sıcak mizaçlı kimselerde çabucak iyileşip, yaraların kapanmasını önleyen yara ve cerahatlardaki rutubeti de alıcıdır. Yara ve cerâhatleri, çoğu durumda, sıcak olan kötü bir mizac takib eder. Böylece birkaç menfi durum bir araya gelir: Memleketin harareti, mizac(tan hâsıl olan harâret) ve yara. Halis toprağın tabiatı ise soğuktur kurudur. Topraktaki bu tabiat, soğuk ve kurulukta, soğuk ve kuru olan bütün müfred ilaçlardan[24] daha öndedir. Böyle olunca, toprağın soğukluğu, hastalığın hararetine karşı gelir, bilhassa toprak yıkanmış ve kurutulmuş ise; yarada (söylenen menfi durumların bir araya gelmesini) kötü rutubetin artması ve akıntı takip eder.

Toprak aşırı kuruluğu sebebiyle bu rutubeti kurutur, akıntıyı giderir; soğukluğu sebebiyle de hararete mani olur. Toprakla, bu söylenenlerden ayrı olarak başka faydalar da hâsıl olur: Hasta uzvun mizacı itidâle kavuşur. Uzvun mizacı itidâle erince, onun tedbir edici kuvveleri güçlenir, Allah'ın izni ile uzuvdan elemi bertaraf ederler.

Sahîheyn'den kaydedilen Hz. Âişe hadisi'nin, Nevevî'ye göre ma'nâsı şudur: "Aleyhissalatu vesselâm şehadet parmağına kendi tükrüğünü sürer sonra onu toprağa basar, böylece parmağına toprak yapıştırır bununla hastalıklı uzuv veya yara üzerine mesheder, bu esnada da mezkur duayı -içerisinde Allah'ın isminin zikri ve işin Allah'a tefvîzi ve O'na tevekkül gibi hasletlerin hâsıl edeceği bereket bulunduğu için- okurdu. Böylece ilacın biri diğerine katılarak tesiri artırırdı."

24- Müfred, mürekkep olmayan, tek cins demektir. Yani birkaç maddenin karıştırılmasıyla elde edilmemiş olan, sâde ilaç demektir.

"Arzımızın toprağı" sözüyle acaba bütün yeryüzü mü maksuddur, yoksa Medine toprağı mı?" diye bir soru hatıra gelebilir. Bazı âlimler: "Maksad Medine toprağıdır, "birimiz"le de, -tükrüğünün şerefi sebebiyle- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kastedilmiştir"der. Ancak diğerleri, bu durumda hadisin hükmünün hususileşeceğini belirterek bu görüşe katılmazlar.

İbnu'l-Kayyim devamla der ki: "Şurası muhakkak ki toprakta birçok dertlere derman olan pek çok kötü hastalıklara şifa veren bir hassa vardır." *Galinos* der ki: "İskenderiye'de nice dalak hastaları ve karnı su toplayan kimseleri gördüm, bunlar ilaç olarak Mısır toprağını kullanıyorlar. Bacaklarına, uyluklarına, kollarına, sırtlarına ve kaburgalarına bundan sürüyorlar ve gözle görülen neticeler alıyorlardı."

Galinos devamla der ki: "Bu şekilde, (toprağı) sürme yoluyla tedaviye, sert ve yumuşak şişmelere karşı da zaman zaman yer verilmiştir."

Yine der ki: "Ben bir kavim biliyorum, vucutlarının tamamı, aşağıdan fazla kan kaybettikleri için şişmişti. Bu toprağı sürmek suretiyle gözle görülür netice aldılar. Bir başka kavim biliyorum, bazı uzuvlarına iyice yerleşmiş bulunan müzmin ağrılara karşı bu topraktan kullandılar. Onlar da iyileşti ve ağrıları tamamen kesildi." *Kitabu'l-Mesîhî* sahibi der ki: "Kebûs denen hurma ağacından sağılan bir toprak özü -ki sakız unudur- öyle bir öz ki yaraların etlerini temizler, yıkar ve bitirir ve yaraya son verir."

O topraklarda bu hasseler olursa, yeryüzünün en iyi, en mübarek toprağı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tükrüğü ile karışıp, O'nun Rabb Teâlâ'sının ismini okuyarak, neticeyi yine de Allah'a tefviz ederek yaptığı rukyenin refakatini de kazanınca, ne kadar müessir bir hal alacağı anlaşılır."

İbnu'l-Kayyim bu uzun açıklamasının sonunu toprağın tedavi edici yönüyle ilgili rivayetlerin, bütün topraklara yönelik umumi tıbbî bir irşad olmaktan ziyade Resulullah'ın tükrük ve duasıyla hususiyet ve müessiriyet kazanan vak'aları aksettirdiği kanaatine bağlıyor.

b) Bu hususta Beyzavî de şunları söyler: "Gördüğüm bazı tıbbî açıklamalara göre, tükrüğün mizacların olgunlaşması ve itidale kavuşmasında rolü vardır. Keza vatan toprağının da mizacın muhafaza ve zararların definde rolü vardır. Hatta dediler ki: "Yolcunun, beraberinde, yaşadığı yerin suyundan bulunduramasa da toprağından bulundurması gerekir. Öyle ki farklı sularla karşılaşınca, bu suların vereceği zararlardan

korunmak için o topraktan, su kabına bir miktar atmalıdır. Ayrıca, rukye ve azîmet (dua)'lerin, aklın künhüne ermekte aciz kalacağımız acib tesirleri vardır."

c) *Türbüştî* der ki: "Toprak kelimesiyle sanki Hz. Âdem aleyhisselam'ın yaratılışına işaret edilmiştir. Rikâ (tükrük) ile de nutfeye bir işarettir. Sanki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* lisan-ı haliyle şöyle tazarru etmiş olmaktadır: "Sen ilk aslı topraktan var ettin. Sonra onu bayağı bir sudan (mâ-i mehin'den) yarattın. Öyleyse başlangıcı bu olan kimseye şifa vermek sana kolaydır."

d) Yukarıda kaydedilen -toprak hakkındaki- yunan menşeli telakkileri hadislere tatbik ederek, toprağın mutlak olarak şifa vereceği görüşüne meyleden İslam âlimlerini tenkid eden Kurtubî hazretleri der ki: "Bu tedavi (tükrüğe toprak yapıştırarak uygulanan tedavi) tatbikatta uyulması gereken kanunlara riayet edildiği takdirde netice verir. "Uyulması gereken kanun" deyince toprak ve tükrüğün (karışımındaki) miktarları ile onu münasib vakitlerinde kullanmaya devam etmeyi kastediyoruz. Halbuki, hadisteki tavsiyede nefes etmek ve şehadet parmağını yere koymak vardır. Parmağa ise, ilgisi ve tesiri olmayan şey yapışır. Halbuki bu ameliye, Allah'ın esması ve Resulü'nün sünnetiyle teberrükten ibarettir. Parmağın yere konması ise, muhtemelen bunda mevcut olan bir hâsiyet için veya mutad esbaba mubâşerette bulunarak, ilâhî kudretin âsarını gizleme hikmetine binaendir."

Şu halde, rukye bahsi, diğer birçok bahisler gibi, hadislerden biriyle amel etmede istical edilmemesi gereken bir mevzudur. Büyük otoriteler bile farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerden birini diğerine tercih gibi bir ölçüsüzlüğe düşmeyi tavsiye etmeden tekrar ediyoruz: Tıbb-ı nebevî bir ihtisas işidir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetinden, mütehassıslar bir kısım prensipler yakalayıp, farklı şartlarda, farklı bünyelerde onun tatbikatını gösterebilecekleri gibi bazı ilaç ve terkibler de ortaya çıkarabilirler. Tükrük ve toprakta tedavi edici bir hassa var mıdır yok mudur? Günümüzde, buna "var" veya "yok" diyerek kısadan cevap vermeden önce araştırma yapmak gerekir. Kişi ile yaşadığı yerin toprağı arasında sıhhati ilgilendiren maddî bir bağ var mıdır yabancı yerin suyu kişiye menfi tesirler hâsıl eder mi etmez mi? Rukye, Kurtubî'nin dediği gibi sadece bir teberrükten ibaret ise, Resulullah niçin Buthân vadisinin toprağını isti'mal etmiştir? Resulullah'ın bu davranışı gözönüne alınarak ve Medine'nin, toprağı iyice sterilize eden sıcak ikliminin o bölge toprağına kazandırdığı bir hususiyetten de söz edilerek, hadi-

sin hükmünü -en azından belli hastalıklar veya şahıslar için- kayıtlamış olan âlimlere de bir haklılık tanımak gerekmez mi? Bütün bu sorular, meselenin araştırmaya halen açık olduğunu söylemekte bize cesaret vermektedir.

Yani tıbb-ı nebevîyi inkar mümkün değil, ancak onunla tedaviye yeltenme işi ihtiyat ve ihtisas gerektirmektedir, bunu da kabul etmeliyiz tıpkı ahkâm-ı fer'iyyede fukahaya olan ihtiyaç gibi.

4029 ٩– وعن أبى سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَعَوَّذُ مِنَ الْجَانِّ، وَمِنْ عَيْنِ الإِنْسَانِ، فَلَمَّا نَزَلَتِ الْمُعَوِّذَتَانِ أَخَذَ بِهِمَا، وَتَرَكَ مَا سِوَاهُمَا]. أخرجه الترمذي.

9. (4029)- *Ebu Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cinlerden ve insanın göz (değmesi)'nden (çeşitli dualar okuyarak) Allah'a sığınırdı. Muavvizateyn (Nas ve Felak sureleri) nâzil olunca bu iki sureyi esas aldı, diğerlerini terketti." [Tirmizî, Tıbb 16, (2059); İbnu Mâce, Tıbb 33, (3511).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Muavvizateyn surelerinin her çeşit şerden Allah'a sığınmak üzere okunacak dua olarak kafi geldiğini göstermektedir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunlar gelmeden önce çeşitli dualar okuduğu halde, bunların nüzûlu ile diğer duaları terketmiş olmaktadır. Muavvizateyn'de "göz değmesi" mezkur olmadığı halde, bunların câmî bir üslubla gelmiş olması, cin ve insten gelebilecek her çeşit zararları içine almasına yetmiştir.

Şunu da ilave edelim: Muavvizateyn denince, bazı rivayetlere göre, İhlas suresi de kastedilmektedir. "İhlas" Kulhuvallâhu ahad süresine denir.

4030 ١٠– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَىٰ جِبْرِيلُ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ اشْتَكَيْتَ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَقَالَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: بِسْمِ اللهِ أَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ دَاءٍ يُؤْذِيكَ، وَمِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنِ حَاسِدٍ، اللهُ يَشْفِيكَ، بِسْمِ اللهِ أَرْقِيكَ]. أخرجه مسلم والترمذي.

10. (4030)- Yine Ebu Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cibrîl aleyhisselam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldi ve:

"Ey Muhammed, hasta mısın?"diye sordu. "Evet!" cevabını alınca, Cibril aleyhisselam şu duayı okudu. *"Bismillâhi erkîke, min külli dâin yü'zîke ve min şerri külli nefsin ev aynin hâsidin. Allahu yeşfîke, bismillâhi erkîke, (Seni Allah'ın adıyla, sana eza veren bütün hastalıklara karşı, bütün kötü nefis ve hasedce gözlere karşı sana okuyorum. Allah sana şifa versin, ben Allah'ın adıyla sana dua ediyorum)."* [Müslim, Selam 40, (2186); Tirmizî, Cenâiz 4, (972).]

AÇIKLAMA:

1- Burada geçen "nefs"ten maksad insan nefsi (= kötü insanlar) ma'nâsına gelebileceği gibi, "göz" ma'nâsına da gelir. Göz ma'nâsına alındığı takdirde göz demek olan ikinci kelime ayn, te'kiden gelmiş olur.

2- Göz değmesiyle ilgili geniş açıklama az ileride 4042-4045 numaralı hadislerin sonunda gelecek.

4031 ١١ – وعن أبي الدرداء رضي الله عنه: [أنه اشتكى إليه رجل احتباس البول، فقال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: من اشتكى منكم شيئاً فليقل: ربنا الله الذي في السماء تقدس اسمك، أمرك في السماء والأرض، كما رحمتك في السماء فاجعل رحمتك في الأرض، واغفر لنا حوبنا وخطايانا أنت رب الطيبين أنزل رحمة من رحمتك وشفاء من شفائك على هذا الوجع فيبرأ، وأمره أن يرقيه به فرقاه فبرأ]. أخرجه أبو داود.

« الحُوبُ » بضم الحاء المهملة وفتحها: الأثم.

11. (4031)- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, kendisine bir adam gelerek idrar tutukluğuna yakalandığını söyledi. O da adama: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan şöyle söylediğini işittim" dedi: *"Sizden kim hastalanırsa şu duayı okusun: "Rabbunallahu'llezî fi's-semâi tekaddese ismüke, emrüke fi's-semâi ve'l-ardı, kemâ rahmetüke fi's-semâi fec'al rahmeteke fi'l-ardı. Vağfir lenâ hûbenâ ve hatâyânâ. Ente Rabbu't-Tayyibîn. Enzil rahmeten min rahmetike ve şifâen min şifâike alâ hâza'l-vece'i fe yebreu. (Ey huzuru semavatı dolduran Rabbim! Senin ismin mukaddestir. Senin emrin arz ve semadadır, tıpkı Rahmetin semâda olduğu gibi. Arza da rahmetinden gönder ve bizim günahlarımızı ve hatalarımızı affet. Sen (kötü söz ve fiillerden kaçınan)*

bütün iyi kimselerin Rabbisin. Bu ağrıya, Rahmetinden bir rahmet, şifandan bir şifa indir, iyileşsin."

(Ebu'd-Derda (radıyallahu anh), adama) bu duayı okumasını emretti. O da, okudu ve iyileşti." [Ebu Dâvud, Tıbb 19, (3892).]

4032 ١٢ - وعن عثمان بن أبي العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ اشْتَكَى إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَجَعاً يَجِدُهُ فِي جَسَدِهِ مُنْذُ أَسْلَمَ، فَقَالَ لَهُ: ضَعْ يَدَكَ عَلَى الَّذِي تَأَلَّمَ مِنْ جَسَدِكَ وَقُلْ: بِسْمِ اللّٰهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، وَقُلْ سَبْعَ مَرَّاتٍ: أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللّٰهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ. قَالَ: فَفَعَلْتُ ذٰلِكَ مِرَاراً فَأَذْهَبَ اللّٰهُ مَا كَانَ بِي، فَلَمْ أَزَلْ آمُرُ أَهْلِي وَغَيْرَهُمْ بِذٰلِكَ]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذي.

12. (4032)- *Osman İbnu Ebi'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a müslüman olduğum günden beri bedenimde çekmekte olduğum bir ağrımı söyledim. Bana: *"Elini, vücudunda ağrıyan yerin üzerine koy ve şu duayı oku!"* buyurdu. Dua şu idi: Üç kere: *"Bismillah"*tan sonra yedi kere, "Eûzu bi-izzetillâhi ve kudretihî min şerri mâ ecidu ve uhâziru." "Bedenimde çekmekte ve çekinmekte olduğum şu hastalığın şerrinden Allah'ın izzet ve kudretine sığınıyorum" diyecektim.

Bunu birçok kereler yaptım. Allah Teâlâ hazretleri benden hastalığı giderdi. Bunu ehlime ve başkalarına söylemekten hiç geri kalmadım." [Müslim, Selam 67, (2202); Muvatta, Ayn 9, (2, 942); Ebu Dâvud, Tıbb 19, (3891); Tirmizî, Tıbb 29, (2081).]

AÇIKLAMA:

1- *Tirmizî* ve *Ebu Dâvud*'un rivayetleri şu farkla başlar: "Beni helak edeyazan bir ağrı sebebiyle (yatıyordum). Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni görmeye geldi. Bana, Aleyhissalâtu vesselâm dedi ki: *"Sağ elinle yedi kere (ağrının üzerinden) meshet ve şu duayı oku: "Euzu bi-izzetillâhi ve kudretihî..."*

2- Bazı hastalıklara karşı rukye yapınca bu tarzı takip etmek gerekir: Yani rukyeyi yapan kimse hastanın ağrıyan yerinin üzerini sağ elle ovup mezkur duayı yedi kere okumalıdır. Allah'ın izniyle neticesi görülecektir. Sadedinde olduğumuz rivayette *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, hastanın kendi kendine okuyup rukye yapmasını tavsiye buyurmaktadır.

3- Taberânî'deki rivayette, yapılacak yedi mesh'ten her birinde mezkur duanın okunacağı söylenmiştir. Hâkim'in rivayetinde Muhammed İbnu Sâlim der ki: "Sâbit el-Bünânî bana dedi ki: "Ey Muhammed, hastalanınca, elini ağrıyan yerin üzerine koy sonra: "Bismillâhi euzu bi-izzetillâhi ve kudretihî min şerri mâ ecidu min vece'i hâzâ" de! Sonra bunu tek olacak şekilde (3, 5, 7, 9 gibi) tekrarla. Çünkü bana, Enes İbnu Mâlik rivayet etti ki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine böyle öğretmiş."

4- Rukye sırasında duanın tekrarının gerekli olduğu belirtilmiştir: "Çünkü denir, ilâhî ilaçlarda ve tıbb-ı nebevî de dahi tekrar, fuzûlî maddeyi çıkarmada tabii ilaçların tekrarı ne ise, hastalığın tedavisinde daha müessir ve daha mükemmel olmak için aynı şeydir. Bunlarda da tekrarı gereken Zikrullah, işin Allah'a tefvîzi ve Allah'ın izzeti ve kudretinden istiâne vardır, yedide ise başka miktarda olmayan ayrı bir hassa vardır. Öyle ise tekrar gerekir."

4033 ١٣ – وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنَّا فِي مَسِيرٍ لَنَا فَنَزَلْنَا مَنْزِلاً، فَجَاءَتْ جَارِيَةٌ، فَقَالَتْ: إنَّ سَيِّدَ الحَيِّ سَلِيمٌ لَدِيغٌ، وإنَّ نَفَرنَا غَيَّبٌ، فَهَلْ مِنْكُمْ رَاقٍ؟ فَقَامَ مَعَهَا رَجُلٌ مَا كُنَّا نَأْبِنُهُ بِرُقْيَةٍ فَرَقَاهُ فَبَرأَ، فَأَمَرَ لَهُ بِثَلاثِينَ شَاةً، وَسَقَانَا لَبَنـاً، فَقُلْنَا لَهُ: أَكُنْتَ تُحْسِنُ الرُّقْيَةَ؟ فَقَالَ: لاَ مَارَقَيْتُهُ إلاَّ بِأُمِّ الْكِتَابِ، قُلْنَا: لاَ تُحْدِثُوا شَيْئاً حَتَّىٰ نَأْتِيَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَنَسْأَلَهُ، فَلَمَّا قَدِمْنَا ذَكَرْنَاهُ لَهُ، فَـقَالَ: وَمَا يُدْرِيكَ أَنَّهَا رُقْيَةٌ؟ اقْسِمُوا وَاضْرِبُوا لِي بِسَهْمٍ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

« النَّفَرُ غُيَّبٌ »: الرجال خاصة، وأرادت أنهم غائبون عن الحي.

ومعنى « نَأْبِنُهُ »: أى نتهمه.

13. (4033)- *Hz. Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz [Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çıkardığı askerî] bir seferdeydik. Bir yer-de konakladık. Yanımıza bir cariye gelip: "Obamızın efendisi Selim'i bir zehirli soktu. Onunla meşgul olacak erkekler de şu anda yoklar. Sizde rukye yapan biri var mı?" dedi. Bunun üzerine bizden rukye hususunda mahâretini bilmediğimiz bir adam kalkıp onunla gitti ve adama okuyuverdi. Adam iyileşti. Kendisine otuz koyun verdiler. Bize sütünden içirdi. Ona: "Yahu sen rukye bilir miydin?" dedik. "Hayır, ben sadece Fatiha okuyarak rukye yaptım" dedi. Biz kendisine "Resulullah *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'a sormadan (bu verdiklerine) dokunma!" dedik. Medine'ye gelince, durumu ona söyledik. Aleyhissalâtu vesselâm *"Fatiha'nın rukye olduğunu (tedavi maksadıyla okunacağını) sana kim söyledi? (verdikleri koyunları paylaşın, bana da bir hisse ayırın!"* buyurdular." [Buhârî, Tıbb 39, 33, İcâre 16, Fedâilu'l-Kur'an 9; Müslim, Selam 66, (2201); Ebu Dâvud, Tıbb 19, (3900); Tirmizî, Tıbb 20, (2064, 2065).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, birçok vecihten farklı ziyadelerle rivayet edilen bir hadise anlatılmaktadır. Hadisin bütünü nazar-ı dikkate alınarak çıkarılmış olan hükümlerden kaydedeceğimiz için, sadedinde olduğumuz vechindeki bazı eksikliklere dikkat çekeceğiz:

a) Hâdise *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Ebu Saîdi'l-Hudrî* komutasında gönderdiği otuz kişilik askeri bir birlikte geçer. Bunun hangi sefer olduğu, hangi yılda geçtiği açık değildir.

b) Birlik geceleyin bir Arap obasına uğrayıp kendilerini ağırlamalarını taleb ederler. Ancak onlar bunu kabul etmezler, yiyecek vs. vermezler.

c) Ancak bir müddet sonra, obanın efendisini akreb sokar. Bütün çarelere başvurarak tedavi etmeye çalışırlar. Ama nafile, netice alamazlar.

d) Efendilerini kurtarmak için, son çare hüsnükabul göstermedikleri, yakınlarında konaklamış bulunan "yabancılara"da başvurmak zorunda kalırlar, gelip: "Bize ulaştığına göre, sizin arkadaşınız bir nur ve şifa getirmiş" diyerek yardım taleb ederler.

e) Ashab bu misafirperver olmayan yerlilere önce: "Siz bize bakmadınız, biz de size bakmayacağız" cevabını verir.

f) Onların ısrarı üzerine ücret taleb ederek pazarlıkla, otuz aded koyun karşılığında rukye yoluyla tedaviyi kabul ederler.

g) Rukye yapmak üzere, bu işin erbabı (profesyoneli) de olmayan biri, Ebu Saîdi'l-Hudrî gider, Fatiha suresini üç-veya yedi- kere okuyarak, adamın tedavi olmasını sağlar. Sadedinde olduğumuz hadiste ravi olan Ebu Saîd bir başka şahıstan bahsediyor gibi görünse de, başka rivayetlerin tahlili, burada kendisini kasdettiğini ortaya çıkarmıştır.

h) Onun başarısı o anda arkadaşlarını şaşırttığı gibi, bilahare Resulullah'ı da hayrete düşürür ve: "Sen Fatiha'nın rukye olarak okunacağını nereden biliyordun?" diye sormasına mucib olur.

Ebu Saîd, *Aleyhissalâtu vesselâm*'a: أُلْقِيَ فِي رَوْعِي. "İçimden öyle geçti" cevabını verir.

ı) Bazı rivayetlerde tedavinin akrep sokmasına karşı değil, tecennüne (deliliğe) karşı yapıldığı ifade edilmiş ise de, meselenin tahkîki, bunun ravilerden biri tarafından bir başka hadiseyle iltibas edilmesinden ileri geldiğini, bunun ayrı, öbürünün ayrı bir vak'a olduğunu ortaya çıkarmıştır.

i) Ashab, tedavideki başarı üzerine sütlerinden içmiş, koyunlarını almıştır. Koyunları aralarında pay edecekleri zaman bizzat tedaviyi gerçekleştirenin teklifi ile bunun helal olup olmadığını Resulullah'a sormayı kararlaştırıp, pay etmezler.

j) Medine'ye dönüşte vak'a Aleyhissalâtu vesselâm'a hikaye edilir. Aleyhissalâtu vesselâm: "Sizin üzerine ücret almada en haklı olduğunuz şey Kitabullah'tır" diyerek bunun caiz olduğunu ifade eder ve -hatta bu cevaz hükmünü te'kiden- "Bir hisse de bana ayırın!" ferman buyurur.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜM VE FAYDALAR:

★ Kur'an-ı Kerim'i rukye niyetiyle okumak caizdir. Âlimler, bu cevaza me'sur dua ve zikirlerle yapılacak rukyelerin de dahil olduğunu, dahası, me'sur dualarda gelenlere muhalif düşmeyen gayr-ı me'sur dua ve zikirlerle de rukye cevazının buna dahil olduğunu söylerler. Bunlar dışındaki şeylerle yapılacak rukyelerin lehinde ve aleyhinde bu hadiste bir açıklık yoktur.

★ Yolculuk sırasında köylülere misafir olmak, su başlarına inmek, onlardan hasbî olarak veya ücret mukabili ihtiyaç talebetmek caizdir.

★ İkram etmekten imtina edenlere, yardımcı olmayı reddetmek suretiyle mukabele-i bilmisilde bulunmak caizdir. Zira Ashab, kendilerini ağırlamayanlara, aynıyla mukabelede bulunarak rukye yapmayı reddetmiştir. Buna Kur'an'da Hz. Musa'dan örnek gösterilmiştir: لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا. *Hz. Musa* ile *Hz. Hızır* arkadaşlıkları sırasında uğradıkları bir köyden misafirlik talebederler, ama onlar kabul etmezler. Buna rağmen Hızır, o köyün yıkılmakta olan bir duvarını doğrultuverir. Bunun üzerine Hz. Musa **"Dileseydin buna karşı bir ücret alabilirdin"** (Kehf 77) der.

★ Kişinin kendine vacib kıldığı bir işi yerine getirme örneği var: Ebu Saîd (radıyallahu anh) rukye yapıp mukabilinde kendisi ve arkadaşları için ücret almaya azmetti. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu kararına uymasını emretti, o da aldığı malları arkadaşlarıyla paylaştı.

★ Aslı malum olan hediyeye iştirak caizdir.

★ Birşeye rağbeti bilinen kimseden o şeyden hediyede bulunmasını talebetmek caizdir.

★ Zâhiri helal olan bir şeyi kabzedip, vâki olan şüphe sebebiyle onda tasarrufta bulunmaktan kaçınmak caizdir.

★ Nass bulunmayan hallerde içtihad caizdir.

★ Ashab'ın gönlünde Kur'an'ın, hususen Fatiha'nın yüce makamı gözükmektedir.

★ Bir kimsenin mukadder rızkına, o rızkı elinde bulunduran mani olamaz, nitekim Cenâb-ı Hakk, Ashab'a o oba halkının elindeki maldan rızık takdir etmiş, halbuki oba halkı önce onları ağırlamaya yanaşmamıştır. Ancak Cenâb-ı Hakk, akreb sokma hadisesini sebep kılarak Ashab'ın onlar elindeki rızkını onlara ulaştırmıştır.

★ Hadiste bir başka yüce hikmet mevcuttur. Şöyle ki: Cenâb-ı Hakk, öncelikle, Ashab'ı ağırlamaktan imtina işinde baş çeken reisi cezalandırdı. Çünkü insanların âdeti, büyüklerin emrine uymaktır. İmtina sebebiyle reisleri hususi olarak cezalandırılınca, muvafık bir cezanın öbürlerinin tamamına geleceği tabiidir. Reisin hususi cezaya uğramasında bir başka hikmet daha var. O da şudur: Kendisinden şifa istenen kimsenin dilediği şeyde -ne kadar çok da olsa- onun talebine uyulma sağlanmıştır. Zira, akrebin soktuğu kimse sıradan biri olsaydı, kendilerinden taleb edilen miktarı ödemeye güce yetmezdi.

★ Rukye mukabilinde ücret almak caizdir.

★ Kur'an öğretmeye mukabil ücret alma hususunda ülema ihtilaf etmişse de umumiyetle cevazına hükmetmiştir. Buhârî'nin kaydına göre, Şâbi: "Muallim belli bir şey verilmesini şart koşmaz, ne verilirse onu alsın" der. *el-Hakem:* "Muallim'in ücret almasını mekruh addeden hiç kimse görmedim" demiştir. *Hz. Muaviye*'ye bu hususta sorulunca: "Onun ücrete hakkı olduğu reyindeyim" der. Hasan-ı Basrî kendisini yetiştiren hocaya on dirhem ödemiştir. Bir başka rivayette Hasan-ı Basrî'nin, önceden ücret şartı koşmayı mekruh addetmekle birlikte: "Muallimin yazı öğretmesi mukabilinde ücret almasında bir beis yok" dediği rivayet edilmiştir. *Katâde*'nin: *"İnsanlar üç şey ihdas ettiler, bunlar üzerine ücret alınmaz: Damızlık aşırtmak, mal taksimi, ta'lim"* dediği kaydedilir. Hanefîler ise rukye için ücreti caiz görseler de talim için caiz görmemişlerdir: *"Çünkü demişlerdir, Kur'an'ın öğretilmesi ibadettir, onun ücreti Allah'a aittir."*

İKİNCİ FASIL

RUKYENİN NEHYİ

4034 ١ – عن عمران بن حصين رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَدْخُلُ الجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفاً بِغَيْرِ حِسَابٍ. قِيلَ: مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: الَّذِينَ لاَ يَكْتَوُونَ، وَلاَ يَسْتَرْقُونَ، وَلاَ يَتَطَيَّرُونَ، وَعَلى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ، فَقَامَ عُكَّاشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ: ادْعُ اللهَ تَعَالى أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ قَالَ: أَنْتَ مِنْهُمْ، فَقَامَ آخَرُ، فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللهِ: ادْعُ اللهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ؟ فَقَالَ: سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ]. أخرجه مسلم.

1. (4034)- İmran İbnu Husayn (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ümmetimden yetmişbin kişi (Mahşer' de) hesaba çekilmeden cennete girecektir!"* buyurdular. Kendisine: "Ey Allah'ın Resulü! Bunlar kimlerdir?" diye sual edildi.

"Onlar, kendilerini dağlatmayanlar, rukyeye başvurmayanlar, teşâüm'e (uğursuzluğa) inanmıyanlar ve Rabblerine tevekkül edenlerdir!" buyurdu.

Ukkâşe (radıyallahu anh) kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Dua buyur, Allah beni onlardan kılsın!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Sen onlardansın!" müjdesini verdi. Bir başkası daha kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Beni de onlardan kılması için Allah'a dua ediver!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "O hususta Ukkâşe senden önce davrandı!" cevabını verdi." [Müslim, İman, 371, (218).]

AÇIKLAMA:

Nevevî, bu hadis hakkında şu açıklamayı sunar: "Ülemâ bu hadisin ifade ettiği ma'nâ hususunda ihtilaf etmiştir. İmam Mâzirî der ki: "Bazı âlimler bu hadisten hareketle tedavinin mekruh olduğu hükmünü çıkar-

dılar. Ama büyük çoğunluk bunun aksine hükmetmiştir. Bu husus, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan ilaçların ve yiyeceklerin faydası üzerine vârid olan çok sayıda hadisi delil olarak göstermişlerdir. Çörek otu, kust, sabır vs. bunlardandır. Keza *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tedavi için bizzat ilaç kullanmış olmasını da delil olarak gösterdiler. Keza Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nın Resulullah'ın pekçok kereler tedavi olmasıyla ilgili haberleri, şifa için yaptığı dualar, Ashab'tan bazılarının rukye mukabili ücret almalarıyla ilgili hadis hepsi tedavinin cevazına hükmedenlere delil olmuştur. Bu söylenenler sabit olunca sadedinde olduğumuz hadiste ifade edilen rukye ile ilgili yasaklama hükmünü, ilaçların tabiatı icabı faydalı olduklarına itikad edip işi Allah'a tefvîz etmeyen kimselere hamletmek gerekir." Kadı İyaz der ki: "Bu te'vili, hadis aleyhinde konuşan birçokları benimsemiştir ancak bu tevil doğru değildir. Zira Aleyhissalâtu vesselâm bu kimselerin meziyet ve fazilet sahibi olduklarını, cennete sorgusuz sualsiz gireceklerini onların yüzlerinin dolunay gecesindeki ay gibi parlayacağını haber vermiştir. Eğer bu tevilcilerin dediği gibi olsaydı, o kimselerin bu faziletlerle mümtaz kılınmamaları gerekirdi. Zira bu, bütün mü'minlerin müşterek inancıdır. Kim bunun hilafı bir itikada düşerse kâfir olur."

Ülema ve ilm-i meânî âlimleri bu hususta tahlillerde bulundular. *Ebu Süleymân el-Hattâbî* ve bazıları, buradan rukyeye başvurmayı, Allah Teâlâ hazretlerine tevekkül edip, kazasına ve belasına rıza göstererek terkedenlerin kastedildiğini söylediler. Nitekim Hattâbî: Bu, imanda tahkike erenlerin ulaşacağı en yüce mertebedir" der ve bu görüşe zâhip olanları ismen zikreder, el-Kâdı der ki: "Bu sadedinde olduğumuz hadisin zâhiridir. Bu itikadın muktezası da şudur: Hadiste zikri geçen dağlama ve rukye ile (burada zikri geçmeyen) diğer tıp çeşitleri arasında bir fark yoktur."

Dâvudî de şunu söyler: "Hadiste kastedilen şey sıhhatli iken (hastalanmayayım diye) yapılanlardır. Zira, hastalığı olmayan kimsenin temîmeler (muskalar) taşıması, rukyeler istimal etmesi mekruhtur. Ama bunu, kendinde hastalık olan kimselerin kullanması caizdir."

Bazı âlimler, kerahetin bir sebebe binaen, tedavi çeşitleri arasında sadece rukyeler ve dağlama ile ilgili olduğunu söylemiştir: "Çünkü derler, tedavi tevekküle aykırı değildir, zira bizzat Aleyhissalâtu vesselâm ve pek çok selef büyükleri tedaviye başvurdular. Yeme, içme gibi her bir vasıta açlık ve susuzluğun giderilmesinde kesin gerekli şeylerdir. Bunlara müracaat, mütekellimler nazarında tevekküle halel getirmez. Bu sebeple

onlarla açlık susuzluk gibi zaruri ihtiyacın giderilmesi suretiyle sıhhate kavuşmak yasaklanamaz. İşte bundan dolayı, ülema, kişinin kendi ve ailesinin gıdası için kazançta bulunmayı tevekküle aykırı bulmamıştır, yeter ki, rızkına olan güveni, kesbi sebebiyle olmasın ve bütün bunlarda işini Allah'a tefvîz etmiş olsun.

Tedavi ve dağlama arasındaki fark hususunda söz uzar. Kısaca söylemek gerekirse *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* her ikisini de mübah kılmış ve onları sena buyurmuştur. Ancak ben, kifayet miktarınca kısa bir hatırlatmada bulunacağım. Şöyle ki: Aleyhissalâtu vesselâm, kendisi için olsun, başkası için olsun tedaviye başvurmuştur. Kendisine dağ vurmamış, fakat başkasını dağlamıştır. Sahih rivayette, ümmetini dağlamadan yasaklamış: مَا أُحِبُّ أَنْ أَكْتَوِيَ *"Dağlanmayı sevmiyorum"* demiştir." *Kadı İyaz*'ın sözü burada sona erdi. Doğruyu Allah bilir. Hadisin ma'nâsında zâhir olan, Hattâbî'nin tercih ettiği görüşle ona bu hususta muvafakat edenlerin görüşüdür, bunu az yukarıda kaydettik. Ondan çıkan sonuç şudur: Hadiste övülenler, Allah'a olan tefvîzleri mükemmel olup, başlarına gelen şeyleri bertaraf etmede sebeplere başvurmayan kimselerdir. Bu haletin faziletinde ve bu hali taşıyanın üstünlüğünde şüphe yoktur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gerek kendisi ve gerek başkası için tedaviye başvurmuş olma hadisesine gelince, bu bize cevazı beyan içindir. Doğruyu Allah bilir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadiste geçen *"Onlar... Rablerine tevekkül edenlerdir"* sözüne gelince: Halef ve seleften âlimlerin, buradaki tevekkülün hakikatı hususunda görüşleri ihtilaflıdır. *İmam Ebu Cafer et-Taberî* ve başkasının, bir kısım seleften hikaye ettiğine göre onlar: "Tevekkül ismine, vahşi hayvan olsun veya düşman olsun Allah'tan başka hiçbir şeyin korkusu kalbine girmemiş, hatta, Allah'ın rızk hususunda kendine verdiği garantiye itimad ederek rızk talebetme hususunda koşmayı terketmiş olandan başka kimse layık değildir" demişlerdir. Bunlar görüşlerine, bu sadedde gelen bir kısım rivayetleri delil olarak göstermişlerdir. Bir grup âlim de şöyle demiştir: "Bunun ölçüsü Allah'a güven ve O'nun kazasının nafiz olduğu hususundaki yakîndir, yeyip içecek nevinden zaruri olan şeyleri kazanmada Allah'ın Resulünün sünnetine ittibadır, Peygamberlerin (aleyhimusselam) yaptığı gibi düşmandan kaçınmaktır." el-Kadı İyâz der ki: "Bu görüş, Taberî'nin ve fukahanın tercih ettiği görüştür. Önceki görüş bir kısım tasavvuf ehlinin ve kalpler ilmi ve işaretle meşgul olanların görüşüdür. Bunlardan muhakkik olanlar cumhurun mezhebine yakîn bir görüş benimsediler. Lakin onların

nezdinde de tevekkül ismi, esbaba meyil ve ünsiyeti olanlara sahih olmaz. Aksine, sebepleri yapmak, Allah'ın sünnetidir. O'nun hikmetidir, kişinin bir menfaati celb, bir mazarratı defedemiyeceği hususunda kesin bilgisidir. Her şey tek olan Allah'tandır." Kadı İyaz'ın sözü bitti.

el-İmam el-Üstâz Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî merhum der ki: "Bil ki tevekkülün mahalli kalbtir. Zâhire göre hareket etmek kalbteki tevvekküle zıt değildir, yeter ki kul, güvenin Allah'a olacağını bilsin. Bir şey zorlaşırsa bu O'nun takdiriyledir, eğer kolaylaşırsa bu da O'nun kolaylaştırmasıyladır." *Sehl İbnu Abdillah et-Tüsterî* der ki: "Tevekkül, kişinin kendisini Allah'ın dilediği şekle bırakmasıdır." *Ebu Osman el-Cebrî* der ki: "Tevekkül, Allah'a güvenle birlikte O'nunla iktifa etmektir." Şu da söylenmiştir: "Tevekkül azlığın ve çokluğun kişi nazarında müsâvi olmasıdır." Doğruyu Allah bilir.

4035 ٢ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إنَّ فِي الرُّقَى وَالتَّمَائِمِ وَالتِّوَلَةِ شِرْكاً، فقَالَت امْرَأَةٌ: لاَ تَقُولُوا هذا لقَدْ كَانَتْ عَيْنِي تَقْذِفُ فَكُنْتُ أَخْتَلِفُ إلَى فُلاَنٍ الْيَهُودِيِّ فَيَرْقِينِي فَتَسْكُنُ. قَالَ: عَبْدُاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْه: إنَّمَا ذلِكَ عَمَلُ الشَّيْطَانِ، كَانَ يَنْخَسُهَا بِيَدِه، فَإِذَا رَقَاكِ كَفَّ عَنْهَا. إنَّمَا كَانَ يَكْفِيكِ أَنْ تَقُولِي كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ: أَذْهِبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ أَشْفِ أَنْتَ الشَّافِي، لاَ شِفَاءَ إلاَّ شِفَاؤُكَ شِفَاءً لاَ يُغَادِرُ سَقَماً]. أخرجه أبو داود.

« التِّوَلَةُ » بكسر التاء وفتح الواو: ما يحبب المرأة إلى زوجها من أنواع السحر.

2. (4035)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, diyordu ki: *"Rukyelerde, temîmelerde (muskalarda), tivelelerde (muhabbet muskası) bir nevi şirk vardır."* Bunu işiten bir kadın atılarak, (İbnu Mes'ud'a): "Böyle söylemeyin, benim gözüm ağrıyordu. Falan yahudiye gittim geldim. O bana rukye yaptı. Ağrım kesildi" dedi. Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) tereddüt etmeden, "Bu (ağrı) şeytanın işiydi, o eliyle dürtüyordu, sana rukye yapılınca vazgeçti. Bu durumda sana Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gibi, şöyle söylemen kafidir: *"Ezhibi'l-bâs Rabbe'n-nâs eşfi ente'ş-Şâfi, Lâ şifâe illâ şifâuke, şifâen lâ yuğâdiru sakamen. (Ey insanların Rabbi, acıyı gider, şifa ver, sen Şâfisin. Senin şifandan başka bir şifa yoktur, hiçbir hastalık bırakmayan bir şifa istiyorum."* [Ebu Dâvud, Tıbb 17, (3883).]

AÇIKLAMA:

1- Tivele, dilimizde "muhabbet muskası" denen karı ile kocayı birbirine sevdirme gayesiyle yapılan sihrin adıdır. Aliyyu'l-Karî şöyle tarif eder: "Bu bir nevi sihirdir. Ya üzerine sihir okunan bir ipliktir, yahut yine üzerine sihir yazılan bir kağıttır, muhabbet veya bir başka maksadla yapılır."

2- Rukye ve temîmelerin şirke nisbetini bunların açık veya kapalı şirke müncer olacak telakki ve inançların kaynağı olmalarıyla izah ederler. *El-Kâdi* der ki: "Bunlara şirk ıtlak etmiş olması, ya Aleyhissalâtu vesselâm zamanında herkesçe bilinen ve cahiliye devrinden beri uyulagelmekte olunan şekli sebebiyledir ki bu şekil, şirki tazammun eden (içine alan, ihtiva eden) bir mahiyette idi; yahut da bunun kullanılması, onun tesir edeceğine olan itikada delalet etmesi sebebiyledir, bu inanç ise şirke götürür. (Çünkü hadiseler Allah'ın yaratması ve izni ile husûle gelmektedir, onsuz muskanın, rukyenin tesiri olamaz.)" Nitekim Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan mervi olan rukyede, bu çeşit sakat inançları tashih ve izale edici ibare mevcuttur: *"Ey insanların Rabbi, acıyı gider, şifa ver. Sen Şâfisin. Senin şifandan başka bir şifa yoktur..."*

4036 ٣– وعن جابر رضي الله عنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ النُّشْرَةِ فَقَالَ: هُوَ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ]. أخرجه أبو داود.

«النُّشْرَةُ»: مَا يحل به عن المريض ما خامره من الداء.

3. (4036)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan nüşre hakkında sorulmuştu: *"O şeytan işidir!"* buyurdu." [Ebu Dâvud, Tıbb 9, (3868).]

AÇIKLAMA:

1- *Nüşre* rukye'nin bir çeşididir. *İbnu'l-Esîr,* bunu "Cin değmesine mâruz kaldığı sanılan kimsenin tedavisi için başvurulan bir rukye ve ilaç" olarak tarif eder ve bu rukyenin nüşre diye isimlenmesini, onunla kişiyi kapayıp örten hastalığın çözülüp dağıtıldığına (neşredildiğine) inanılması ile izah eder.[25] Daha açık bir ifade ile nüşre, cine tutulduğu zannedilen kimsenin cinlerini dağıtmak için yapılan rukyeye denmektedir. Görüldüğü üzere bir sihir çeşididir. Fethu'l-Vedud'da, bunun si-

25– Nüşre, kelime olarak neşr'den gelir. Neşr, dilimize de girmiş bir kelimedir. Açmak, yaymak, neşretmek, çözmek gibi ma'nâlara gelir.

hir addedilmesi hususunda bir başka ihtimal ileri sürülür: "Belki de, nüşre rukyesi, şeytan isimleri ihtiva ediyordu veya malum olmayan bir dille yapılmış idi, bu sebeple sihre nisbet edildi. Nüşre denmesi de, hastalığın onunla dağıtılması, belanın onunla inkişaf ettirilip açılmasından dolayıdır."

2- Nüşre'nin "şeytan işi" olarak tavsifi, rukye hakkında önceki hadiste açıklanan aynı gerekçelere dayanır. Bir kere bu da cahiliye devrinden beri bilinen, uygulanan bir metoddur. O devirden intikal eden şeylerin İslâmî ruha uygunluğu bir tesadüf işidir. Hele, böylesi cin tutması gibi gaybî, ruhanî meselelere müteallik olunca. Üstelik bu ameliye tedavi edici bir tesir maksadıyla yapılmaktadır. Hâsıl olacak her çeşit neticenin Allah'tan bilinmesi gerekirken, cahiliye geleneği icabı yapılan ameliyeden bilinmesi şirk olmakta şeytan işi olmaktadır. Âlimlerimiz, başka hadislerin ruhsatından hareketle Kur'an âyetleri, esmâ-i ilâhiye, Rabbâ-nî sıfatlar, Resulullah'tan mervi me'sur dualar ihtiva eden rukyelerin, nüşrelerin bir mahzuru olmadığını belirtmişlerdir. Şu halde Resulullah'ın reddi, cahiliye tarzındaki rukyelerle, İslamî muhtevayı taşan nüşrelerle ilgilidir.

4037 ٤ — وعن عيسى بن حمزة قال: [دَخَلْتُ عَلَى عَبْدِاللهِ بْنِ عُكَيْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَبِهِ حُمْرَةٌ، فَقُلْتُ: أَلاَ تُعَلِّقُ تَمِيمَةً؟ فَقَالَ: نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ ذٰلِكَ. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَعَلَّقَ شَيْئاً وُكِلَ إِلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

4. (4037)- *İsa İbnu Hamza* rahimehullah anlatıyor: "Abdullah İbnu Ukeym (radıyallahu anh)'ın yanına girdim. Kendisinde kızıllık vardı. "Temîme (muska) takmıyor musun?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi: "Bundan Allah'a sığınırım. Zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştu: *"Kim bir şey takınırsa, ona havale edilir."* [Tirmizî, Tıbb 24, (2073).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Teysîr'de *Ebu Dâvud*'a nisbet edilmekte ise de gösterdiğimiz üzere Tirmizî'de yer almaktadır. *Suyûti el-Cami'us-Sagîr*'de hadisin *Ahmed İbnu Hanbel* ve *Hâkim* tarafından da tahric edildiğine işaret eder. Hadisin Tirmizî'deki vechi ile yukarıda kaydedilen vechi arasında farklılıklar var. Orada "Bundan Allah'a sığınırım" yerine "ölüm bundan daha yakın" cümlesi yer alır.

2- Bu babta bir başka hadis, *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh) tara-

fından rivayet edilmiştir: من تعلّق تميمة فلا اتمّ الله له ومن تعلّق ودعة فلا ودعه الله له
"Kim bir temîme takarsa Allah muradına erdirmesin, kim bir nazarlık [26] *takarsa Allah nazardan saklamasın."*

3- Bir kimsenin taktığı şeye havale edilmesi, şifanın o şeye bırakılmasıdır. Şifayı veren Allah olduğuna, O'nun dışında hiç bir şey şifa veremeyeceğine göre, kişinin şifasının taktığı şeye bırakılması, şifasız kalması, umduğuna ermemesi demektir.

Münâvî'nin açıklamasıyla bundan murad şudur: "Kim bir cahiliye temîmesi takar ve bundan fayda umarak musibeti defedip bereket ve şifayı celbedeceğine inanırsa, bu davranışı haramdır, haramda ise devâ yoktur." Münâvî hadisle ilgili açıklamalarına şöyle devam eder: "Yahud, mezkur itikadlara düşmese bile, ma'nâsını bilmediği şeyler ihtiva eden temîme takmasının hükmü de aynıdır, zira, kim Allah'ın sarih isimlerini ihtiva eden bir şey takarsa bu caizdir, hatta matlub ve mahbubdur. Zira kim meselesini Allah'ın esmasına tevkîl ederse, Allah onun elinden tutar. *İbnu'l-Arabî*'nin: "Allah'ın isimleri ve Kur'an âyetleri hususundaki sünnet, onların yazılıp takılması değil, okunmasıdır" sözü muteber değildir. Yahut ma'nâ şöyledir. "Kimin nefsi, Allah dışında bir mahluka takılır kalırsa, Allah o kimseyi bu mahluka havale eder, kim de ihtiyaçlarını Allah'a sunar ve O'na iltica eder ve bütün işlerini O'na tefvîz ederse, Allah onun bütün meselelerine kifayet eder, bütün uzakları ona yaklaştırır, bütün zorlukları ona kolaylaştırır. Kim de bir başkasına yapışır veya ilmine ve aklına güvenir, kendi güç ve kudretine itimad ederse Allah onu bu şeylere havale eder; kendi yardımından onu mahrum ve yoksun bırakır ve ihmal eder. Böylece istekleri gerçekleşmez, ümidleri yerine gelmez. Bu söylenenler, pek çok şer'î nasslar ve fiilî tecrübelerde kesinlik kazanmış bir husustur."

Hülasa temîme, rukye, muska, nüşre, vede'a gibi nazara, hastalıklara, kederlere vs.'ye karşı başvurulan her çeşit okuma ve takınma ile ilgili olarak gelen yasakların cahiliye âdâbına uygun ma'nâsız veya küfür ifade eden bir muhtevada olanları ve mededi, te'siri onlardan bekler gibi bir inançla hareket etmeleri kastedilmektedir. Bu söylenen kirliliklerden pak olan İslamî muhtevalı, İslamî inanca uygun telakkiler içinde yer verilenler yasağın dışında kalmaktadır. Bu hususta ülemâ ittifak etmiştir. Buna daha bazı münferid karşı çıkmalar olmuş ise de ümmetin yolu ekseriyetin, cumhurun yoludur.

26- Nazarlık diye tercüme ettiğimiz vede'a, denizden çıkarılıp, nazar korkusuyla çocuklara takılan beyaz bir cisim (Nihâye).

ÜÇÜNCÜ FASIL

TÂUN VE VEBA

4038 ١– عن عائشة رضي الله عنها قالت: [سئل رسول الله ﷺ عن الطَّاعون فقال: كان عذاباً يبعثه الله تعالى على من كان قبلكم فجعله الله رحمة للمؤمنين، ما من عبد يكون في بلد فيه الطَّاعون فيمكث فيه لا يخرج صابراً محتسباً يعلم أنَّه لا يصيبه إلاَّ ما كتب الله له. إلاَّ كان له مثل أجر شهيد]. أخرجه البخاري.

1. (4038)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a tâundan sual edilmişti. Şu cevabı verdi: *"O, sizden öncekilere Allah'ın gönderdiği bir azabtı. (Şimdi) Allah onu mü'minlere bir rahmet kıldı. Tâun çıkan memlekette bulunan bir kul, kendisine Allah'ın takdir ettiği şeyin ulaşacağını bilip, sevap umuduyla sabredip orada kalır ve dışarı çıkmazsa, mutlaka ona şehid sevabının bir misli verilir."* [Buhârî, Tıbb 31, Enbiya 50, Kader 15.]

AÇIKLAMA:

1- *Tâun*, eski lügatçilere göre, daha ziyade, ölüme sebep olan salgın hastalık ma'nâsında kullanılmıştır. Bu açıdan umumî ölümlere sebebiyet veren salgınların hepsine tâun denilmiştir.(27) Veba bu salgınların en

27– Veba, tarih boyunca büyük ölümlere sebep olmuştur: 1337-1339 yıllarında Orta Asya-Çin arasında 13 milyon: 1348'de Avrupa'da ortaya çıkan bir veba, halkın % 28'ini; 1375'de % 13'ünü etkisine almıştır. Tahminler Avrupa'da 25 milyon insanın vebadan öldüğünü, Asya'da da bir o kadarının ona kurban gittiğini söyler. 1466'da Tesalya. Makedonya ve İstanbul'da: 1478'de Venedik'te veba salgınları olmuş, çok sayıda ölüme sebebiyet vermiştir. 1664-1665'de Londra'da çıkan bir veba 460 bin kişinin 100 binini alıp götürmüştür. 1720-1722 yıllarında Marsilya'da 40 bin kişiyi öldürmüştür. 1878-1879 yıllarında Rusya'nın Volga havzasında, 1920'de Paris'te, 1930'da Cezayir'de görülen veba salgınları tarihin kaydettiği en son mühim salgınlardır.

yaygını olması sebebiyle "tâun"la "veba" aynı ma'nâya gelen iki kelime durumuna gelmiştir. Öyle ki bazı müellifler, "tâun vebadır" demiştir.

en-Nihâye'de "Tâun, umumî bir hastalıktır, havayı ifsad eder, bu bozuk havayla da insanların beden ve mizaçları bozulur" denmiştir. Eski ülemadan *Ebu'l-Velid el-Bâcî*'nin açıklaması da kayda değer: "Tâun, herhangi bir yerde insanlara gelen mutad hastalıkların hilafına, çok sayıda insana sirayet eden bir hastalıktır, o gelince, diğer vakitlerdekinin aksine, herkes aynı hastalığa yakalanmış olduğu halde, hastalıklar muhtelif olur." *İbnu Sîna*'da şu bilgiyi sunmuştur: "Tâun zehirli bir maddedir, öldürücü şişler hâsıl eder. Bu şişler vücudun yumuşak yerlerinde ve koltuk altlarında ortaya çıkar. En çok koltuk altı ve kulak arkasında veya burun yumuşağının yanında görülür..." İbnu Sîna vebanın sebebiyle ilgili, devrindeki telakkiye uygun açıklamalara geçer ki kaydetmeyi gerekli görmüyoruz. Zira veba, 1894 yılında keşfedilen mikrobuyla mahiyeti hakında daha sağlıklı bilgiye kavuşulmuştur.

2- Bizim için burada, Veba mevzuunda Resulullah'ın getirdiği tedbirler, onun va'zettiği beyanlar mühimdir. Sadedinde olduğumuz rivayet bunu, kâfirler için Allah'ın bir cezası olduğu halde, sabretmeleri şartıyla mü'minler için Allah'ın bir rahmeti olarak gösterir. Hadis dikkatlice incelendiği takdirde, sabırdan maksadın, hastalık bulunduğumuz yerde zuhur etmişse "bana da bulaşmasın" endişesine kapılarak orayı terketmemek olduğu anlaşılır. Yani, bulunduğu beldede veba çıkan mü'min "Allah'ın yazdığı bana ulaşır" diye düşünüp orayı terketmeyecek, yerinde kalacaktır. İşte bu davranışı izhar eden kimse şehid sevabı alcaktır. Yine Buhârî'de gelen bir başka rivayette *Resulullah*, "veba çıkan yere gitmemeyi" de emretmiştir. Öyle ise sabırdan hem vebalı yerden çıkmamayı, hem de vebalı yere gitmemeyi anlamak gerekecek ki, bu, hastalığın yayılmasını önlemede en mühim tedbir olan *karantina*'dır.

3- Hadiste, vebanın kafirlere azab, mü'minlere rahmet olduğu belirtilmektedir. Bazı âlimler, âsi ve fâsıklar hakkında da rahmet mi, çünkü onlar da mü'mindir? diye bir soru sorup cevap aramışlardır. Aksi için de rahmet olmadığı kanaatinde olan İslam alimleri derler ki: "Âsi"den maksad "büyük günah işleyen" dir. Eğer o, isyanında ısrarlı bir halde iken tâuna yakalanırsa, şehid olmaz. Çünkü, hakkında "İşlemekte olduğu isyanın uğursuzluğu sebebiyle şehidlik derecesinin ikram edilmesine müstehak olmaz" hükmünü vermemizi gerektiren şu âyet var. (Meâlen): **"Yoksa kötülük işleyen kimseler, ölümlerinde ve hayatlarında, kendilerini, iman edip salih ameller işleyen kimseler ile bir tutacağımızı mı zannederler? Ne kötü hükmediyorlar"** (Câsiye 21).

Ayrıca, İbnu Mâce'de Hz. Ömer'den merfu olarak gelen bir rivayet, vebanın insanların fâhiş isyanları sebebiyle bir ceza olarak çıktığını ifade etmektedir: لم تظهر الفاحشة في قوم قط حتى يعلنوا بها الأ فشافيـــهم الطّاعون والأوجاع التي لم تكن مضت في أسلافهم الّذيـــن مضوا. *"Bir kavimde fuhşiyat (haramlar) zuhur eder ve alenen işlenirse, aralarında veba ve daha önce gelip geçmiş olan atalarında görülmeyen hastalıklar zuhur eder."*(28) İbnu Hacer, bu hadisin zayıf olduğunu belirtir, ancak başka benzer rivayetlerle kuvvet kazandığını da göstermeyi ihmal etmez ve vebanın insanların isyanına bir ceza olduğu hususundaki kanaatini izhar eder. Bütün bunlara rağmen *Hz. Enes*'ten gelen الطّاعون شهادة لكلّ مسلم hadisindeki ıtlakı esas alarak, *"Âsi olan müslüman da şehadet ücreti alacaktır"* diyecekleri kesin bir dille reddetmez ve bu itiraza şöyle bir cevap verir: "Günahlara batan mü'minin de şehidlik ücreti alması, kâmil mü'minin alacağı şehidlik ücretiyle eşit derecede olmasını gerektirmez. Zira şehidliğin dereceleri çoktur. Nitekim âsilerin derecesi de çok farklıdır. Âsi vardır, Allah yolunda ila-yı kelimetullah için cihad sırasında kaçarken değil, ileri atılırken mücâhid olarak ölür. Allah'ın bu Ümmet-i Muhammed'e olan rahmetlerinden biri de cezasını ta'cil ederek dünyada iken vermesidir. Bu durum, tâuna uğrayan kimseye şehid ecrinin gelmesine mani değildir, hele çoğu bu günaha bulaşmamış iken musibet gelmişse... Allah musibeti ayırım yapmadan herkese birden gönderir, çünkü fuhuş etmeyenler de münkeri kaldırma hususunda gerekli gayreti göstermemişlerdir. Nitekim Ahmed İbnu Hanbel'in tahric ettiği Utbe hadisinde Aleyhissalâtu vesselâm der ki: *"Üç çeşit ölüm vardır: Kişi var, malıyla canıyla Allah yolunda cihad eder, hatta düşmanla karşılaşır, onunla savaşırken öldürülür. İşte bu, Allah'ın Arşı altındaki çadırında müftehirdir. Ona, sadece peygamberler "peygamberlik" derecesiyle üstündürler. Kişi var, nefsini bir kısım hata ve günahlara atmıştır. O da nefsiyle, malıyla Allah yolunda cihad etmiş, düşmanla karşılaşınca da öldürülünceye kadar çarpış-mıştır. Böylece hataları silinmiştir. Çünkü kılıç hataları siler. Kişi vardır münâfıktır. Nefsiyle, malıyla ölünceye kadar cihad eder, bu ateştedir. Zira kılıç münafıklığın (günahını) silmez."*

28– Hadiste geçen ve "fuhşiyat (haramlar)" diye tercüme ettiğimiz fâhişe kelimesi öncelikle zina ma'nâsını taşıdığı ve hatta bir başka hadiste ولا فشا الزّنا في قوم قط الأ كثر فيـــهم الموت "Bir kavimde zina artarsa ölüm de artar" denmiş olduğu için birçoklarını, günümüzde zuhur eden AİDS hastalığı ile tevile sevketmiştir. Çünkü AİDS, esas itibariyle zina ve homoseksüelliğin meşruiyet kazanacak kadar yaygınlaşmasından zuhur etmiştir, henüz tedavisi bulunamamıştır. Ve kitleler halinde ölümlere sebep olacağı belirtilmektedir. Resulullah'ın gerçekten büyük bir mucizesi ile karşı karşıyayız.

İbnu Hacer, devamla der ki: إنَّ الشَّهِيــــدَ يغفرُ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ الاَّ الدَّيْن "*Şehidin (kula olan) borcu hariç bütün günahları affedilir*" hadisine gelince, bu hadisten şehidliğin bazı günahlara kefaret olmadığı hükmünü çıkarırız. Ancak bazı günahların varlığı, şehidlik derecesinin alınmasına mani değildir. Şehidliğin ma'nâsı şudur: "Allah Teâlâ hazretleri, -bunu kazanana- hususi bir sevap verir, ziyade bir ikramda bulunur." Öyleyse hadis şu hususu açıklamış olmaktadır: Allah şehidden, kul hakları dışındaki günahlarını affeder. Eğer, şehidin salih amelleri bulunduğu, şehidliğinin de haklar dışındaki günahlarına kefaret olduğu farzedilse, onun salih amellerinin, kul haklarına ödemede ona yardımcı olacağı, yine de kendisine şehidlik mertebesinin eksiksiz bâki kalacağı söylenebilir. Ancak, sâlih amelleri yoksa, o takdirde durumu, Allah'ın meşîetine kalmıştır. Doğruyu Allah bilir."

4- Hadiste zikredilen "sabret"mek kaydı, veba karşısında alınacak mühim tavırlardan biri olmalıdır. Sabredilmediği takdirde şehidlik sevabının elde edilemeyeceği hükmü çıkarılmıştır. İbnu Hacer der ki: "Sabrederek demek, kendisine üzüntü ve gam vermeyen, aksine Allah'ın kazasına razı olarak emrine teslim olan demektir. Bu hal, vebada ölene, şehâdet ecrinin husûlü için şart kılınmıştır. Bu da, vebanın çıktığı yerde kalıp, oradan kaçmak gayesiyle bir başka yere gitmemektir. Nitekim bu, başka hadislerde daha sarih bir üslubla yasaklanmıştır." (İbnu Hacer'in kastettiği hadis müteakiben kaydedilecek.)

4039 ٢- عن أسامة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا سَمِعْتُمْ بِالطَّاعُونِ بِأرْضٍ فَلاَ تَدْخُلُوهَا، وَإذَا وَقَعَ بِأرْضٍ، وَأنْتُمْ بِهَا فَلاَ تَخْرُجُوا مِنْهَا]. أخرجه البخاري الثلاثة والترمذي.

2. (4039)- *Hz. Üsâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "*Bir yerde veba çıktığını duyarsanız oraya girmeyiniz, bulunduğunuz yerde veba çıkmışsa oradan ayrılmayınız.*" [Buhârî, Tıbb 30, Enbiya 50, Hiyel 13; Müslim, Selâm 92, (2218); Muvatta, Câmi 23, (2, 896); Tirmizî, Cenâiz 66, (1065).]

4040 ٣- وعن يحيى بن عبدالله بن بحير قال: [أخْبَرَنِي مَنْ سَمِعَ فَرْوَةَ بْنَ مُسَيْكٍ المُرَادِيّ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَقُولُ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ عِنْدَنَا أرْضٌ يُقَالُ لَهَا أبْيَنُ هِيَ أرْضُ رِيفِنَا وَمِيرَتِنَا، وَهِيَ وَبِيئَةٌ؟ فَقَالَ: دَعْهَا عَنْكَ، وَإنَّ مِنَ القَرَفِ التَّلَفَ]. أخرجه أبو داود.

«الرِّيفُ»: الأرض ذات الزرع والخصب.

و«المِيرَةُ»: الطعام.

و«القَرَفُ»: الدنوّ من الشئ، وكل شئ دانيته قد قارفته.

و«التَّلَفُ»: الهلاك أراد أن من قرب من المريض، ودنا منه تلف، وليس هذا من باب العدوى بل من باب الطب.

3. (4040)- *Yahya İbnu Abdillah İbnu Bahîr* anlatıyor: "Bana, *Ferve İbnu Müseyk el-Murâdî* (radıyallahu anh)'ın şu sözünü dinleyen zât haber verdi: "Ey Allah'ın Resulü! dedim, yanımızda Ebyen denen bir yer var. Burası bizim ekim yerimiz ve geçim kaynağımızdır. Ancak vebalı bir yerdir. (Bize ne yapmamızı tavsiye edersiniz)?" Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: *"Orayı tamamen bırak. Zira hastalığa yaklaşmada helak var!"* [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3920).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki iki hadis veba bulunan yere yakınlaşmama hususunda *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan vârid olan sarih hadislerdendir. Âlimler, bu davranışın teşâüm inancı olmayıp tıb olduğunu bilhassa belirtirler. Hattâbî, "Çünkü der, sâlih hava aramak, bedenlerin sıhhati için yardımcı vasıtalardan biridir. Bozuk hava da tabiblere göre bedenlerin hasta olması için en zararlı unsurlardan biridir. Her şeye rağmen bütün bunlar Allah'ın izni ve dilemesiyle cereyan eder."

2- Önceki hadiste ifade edilen "vebalı yere gitme ve vebalı yerden çıkma yasağının hükmü âlimlerce münâkaşa edilmiştir: Haram mı ifade ediyor, tenzih mi?

Bazı âlimler bunun caiz olduğuna hükmetmiştir.

Bu görüşü iltizam edenler, sahabeden bazılarının vebalı yerden çıkmalarına örnek verirler: *Ebu Musa el-Eşarî, Muğire İbnu Şu'be* gibi. Keza Tâbiîn'den el-Esved İbnu Hilal, Mesrûk...

Bir grup âlim vebalı yere girmek veya oradan çıkmanın tenzîhen mekruh olduğuna, dolayısıyla tevekkülü galebe çalan kimselerin girip çıkmalarında bir mahsur olmadığına hükmetmişlerdir.

Bazı âlimler de, kaydedilen hadislerin zahirlerini esas alarak, "Bunlarda nehiy sabittir" diyerek vebalı yere gitmenin veya öyle bir yerden

çıkmanın "haram" olduğuna hükmetmişlerdir. Bu görüşte olan ülemâ, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bu mesele üzerine gelmiş bulunan vaîd'i (şiddetli tehdîdi) de delil olarak göstererek, görüşlerini takviye ederler: Ahmed İbnu Hanbel ve İbnu Huzeyme'den gelen uzunca bir hadiste şu ibâre geçer: .الْمُقِيمُ فِيهَا كَالشَّهِيدِ وَالْفَارُّ مِنْهَا كَالْفَارِّ مِنَ الزَّحْفِ *"Vebalı yerde ikâmet eden şehid gibidir, oradan kaçan da cepheden kaçan gibidir."* Keza bir başka hadiste الْفَارُّ مِنَ الطَّاعُونِ كَالْفَارِّ مِنَ الزَّحْفِ وَالصَّابِرُ فِيهِ كَالصَّابِرِ فِي الزَّحْفِ. *"Tâundan kaçan cepheden kaçan gibidir, tâunda sabreden cephede sabreden gibidir."* Bilindiği üzere, cepheden kaçmak büyük günahlardandır, yani haramdır. Ayrıca ülemâ, bir amele, haram olduğu belirtilen amellerinkine benzer şiddetli ceza takdirini (veya şiddetli ceza vaîdinin beyanını) o amelin de haram hükmüne girmesine delil yapmışlar ve bunu bir kaide olarak tesbit etmişlerdir.

Veba çıkan yere girmeme hususunda meşhur bir tatbikat Hz. Ömer' den rivayet edilmiştir. Buhârî'de de yer almış olmasına rağmen, Teysîr müellifinin buraya almadığı rivayetin tercümesini kaydediyoruz:

"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) Şâm'a (Suriye'ye müteveccihen yola) çıktı. Sarğ denen yere gelince *Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah* ve maiyetiyle karşılaştı. Bunlar bölgedeki İslam ordusunun komutanlarıydı. Hz. Ömer'e Suriye'de veba salgını çıktığını haber verdiler. Bunun üzerine Hz. Ömer (durumu ve alınacak kararı görüşerek, istişare etmeye karar verdi ve): "Bana ilk muhacirleri çağırın!" emretti. Onlar geldiler. Hepsiyle istişare etti, onlara Suriye'de veba salgını çıktığını bildirdi. Nasıl davranılacağı hususunda görüş birliğine varamadılar. Bazıları: "Biz bir maksadla çıktık, buradan geri dönülmesini uygun görmüyoruz" diyordu. Bazıları da: "İnsanların geri kısmı ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashab'ı seninle beraberdir. Bunları, vebanın üzerine sürmenizi münasip görmüyoruz" dediler. Hz. Ömer (radıyallahu anh) onlara: "Beni (bir müddet) yalnız bırakın!" dedi. Sonra: "Bana Ensârı çağırın!" emretti. Ben de onları çağırdım. Hz. Ömer onlarla da istişare etti. Ensar da Muhacirler gibi fikir birliğine varamadılar, öbürleri gibi (bir kısmı gidelim, bir kısmı dönelim diyerek) ihtilaf ettiler. Hz. Ömer onlara da "beni (bir müddet) yalnız bırakın!" buyurdu. Sonra bana: "Burada Fetih muhacirlerinden olan Kureyşli yaşlılardan kim varsa bana onları çağır!"dedi. Onları da çağırdım. Bunlardan iki kişi olsun bir ihtilafa düşen olmadı. Hepsi aynı görüşte idi. "Biz, buradan toptan geri dönmeyi, hiç kimseyi vebanın üzerine göndermeme-

nizi uygun görüyoruz!" dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer, halka ilan etti: "Ben sabahleyin geri dönüyorum, peşimden siz de gelin!" *Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh* bu emri muvafık bulmayarak, "Yani Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" (diyerek itiraz etmek istedi). Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ey Ebu Ubeyde! Bu sözü keşke başkası söyleseydi (de senden işitmeseydim). Evet biz Allah'ın kaderinden kaçıyor, Allah'ın kaderine iltaca ediyoruz! Şimdi sen devenle seyahat ederken iki yakalı bir vadiye uğrasan, bunun bir yakası münbit ve otlu, ötekisi kıraç ve otsuz, burada deveni münbit tarafta otlatman Allah kaderinden (değil de), kıraç tarafta otlatman mı Allah'ın kaderinden?" dedi. Bu sırada, bir ihtiyacı sebebiyle orada bulunmayan *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh) geldi. (Meseleye muttali olunca): Bu hususta ben kesin bir ilim sahibiyim, zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Bir yerde veba olduğunu işitince oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde veba çıkacak olursa, ondan kaçmak için orayı terketmeyin!"* dediğini işittim!" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh) (kararlarındaki isabet sebebiyle) Allah'a hamdetti ve geri döndüler."

Şunu da kaydedelim ki İbnu Hacer bu rivayeti açıklarken, Hz. Ömer'in bilahare bu geri dönme kararına pişman olduğuna dair bazı rivayetler de kaydeder.

Teferruata girmiyoruz. Ancak *Dr. Zeki Çıkman*'ın bir açıklamasını kaydediyoruz:

"Sirayet yoktur" ibaresi ile "veba bulunan yerden çıkmayınız veba bulunan yere girmeyiniz" hadis-i şerifleri birlikte mütalaa edilecek olursa, iki kesin ifadenin belirginliği ortaya çıkmaktadır.

1- Allahu Teâlâ takdir etmedikçe hastalık meydana gelmez. Bıçağın vazifesi kesmektir, buna rağmen Hz.İsmail aleyhisselâm'ı kesmesi yasaklandığı için kesmezken, taşı emredildiği için kesmesi gibi... Emir ve takdir altında bıçak eti kesmezken, taşı kesmişti.

Günümüz intaniye kliniklerinde yüzbinlerce doktor ve personel çalışmaktadır. Bunlar devamlı enfeksiyon viral hastalıklarla muhatap olmalarına rağmen, diğer klinik personellerine göre ölüm ve hastalık oranları eş değerdedir. Bu tesbit bile sâri hastalık iddiasının çürüklüğünü anlatmaya yeterlidir.

Şayet, temizlik ve dezenfeksiyon konularına dikkat edilmezse, her vaziyette olduğu gibi buralarda da hastalık insidansı (yüzdesi) artabilir. Bu da İslam'ın öngördüğü ve emrettiği temizlik şiarı ile ilgilidir.

2- İnsanlara karantina emredilmektedir. Bunun gerekçeleri şunlardır:

*1) "**Veba bulunan yere girmeyiniz**" ibâresi "kendi varlığınızı ve sıhhatinizi tehlikeye atmayınız" demektir.*

*2) "**Veba bulunan yerden çıkmayınız**" ibaresi:*

a- Hastalara yardımcı olmaktan uzak durmayınız ve kaçmayınız;

b- "Bünyenizde sessizce bulunan hastalık etkenini dışarıya taşıyarak, bağışıklığı bulunmayan insanlara bulaştırarak, onların sıhhat ve hayatlarını tehlikeye sokmayınız" ifadelerini taşımaktadır. Kaldı ki, hasta yanında bulunan ve sıhhatli olan insanlar bu hastalıklara karşı mukavemet ve bağışıklık kazanmışlardır."(Z.Ç.)

Ve son olarak meseleye farklı zaviyeden yaklaşan M. Fethullah Gülen Hocaefendinin açıklamalarına yer veriyoruz:

"Allah Resûlü, bir taraftan kalp ve gönüllerin tabibi olma vazifesini eda ederken, diğer taraftan da cismaniyete ait hususlarda âdetâ tabiblik yapıyor ve çevresindeki insanları hem maddî hem de manevî hastalıklardan koruyabilecek tedbirleri alıyordu.

Veba hastalığı, Efendimiz'in zuhûr buyurdukları dönemlerde önü alınamayan korkunç bir hastalıktı. Günümüzde AIDS ne ise o gün veba da o idi. Vebaya karşı sahâbe titizdi, tetikteydi. Çünkü Efendimiz, onları daima bu hastalığa karşı tenbih edip uyarıyordu. Bu nurlu cemaat, kendi içinde, kendi ülkesinde, kendi temizlik ve nezahetiyle yaşıyordu; ama, askerî harekatla Şam, Suriye, Halep ve Antakya gibi yerlere gidince, Bizansın hastalıklara açık dünyasında meydana gelen vebaya onlar da maruz kalıyordu. İşte Amvas'taki veba böyle bir vebaydı ve meş'um yerde otuz bin sahâbe şehit olmuştu.[29]

O gün, ümmetin emini *Ebû Ubeyde b.* Cerrâh da Amvas'ta bulunanlar arasındaydı. *Ebû Ubeyde* ki, Hz. Ömer seneler sonra bağrından hançerlenip yatağa serilince: "Eğer Ebu Ubeyde hayatta olsaydı onu kendi yerime tavsiye ederdim" diyecektir.[30]

Necranlılar, Allah Resûlü'ne müracaat edip bize, kendisine güvenebileceğimiz birisini gönder dediler. Allah Resûlü, ona bakmış ve "kalk bunlarla git" demişti.[31] Evet O, ümmetin emini ve Cennetle müjdele-

29- İbn Kesîr, el-Bidaye, 7/90, 91.

30- Ahmed b. Hanbel, Kitâbu Fadâili's- Sahâbe, 2/742.

31- Buhârî, Fezâilü'l-Ashâb, 21; Müslim, Fezailü's-Sahâbe, 53-54.

nen on kişiden biriydi. İşte o gün bu şanlı sahâbî de vebanın insanları kasıp kavurduğu bir yerde bulunuyordu.

Hz. Ömer (ra)'in hilafet günlerindeydi. Allah Resûlü'nün halifesi, fethedilen yerleri dolaşıyor ve gelişmeleri yakından takip ediyordu. Amvas'a da gidecekti. Ancak orada veba olduğunu duyunca geri dönmeye karar verdi. *Ebû Ubeyde*, önüne dikildi: "Ya Ömer! Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" dedi. Ömer: "Evet, Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçıyorum" dedi.(32) Bu da, Ömer'in bir ferasetiydi.

Acaba doğru mu yapmıştı? Geri dönmesi isabetli miydi? Ömer bu endişeye kapılınca, Abdurrahman b. Avf imdada yetişti ve şu hadîsi nakletti: اذا سمعتم به بارض فلا تقدموا عليه واذا وقع بأرض وانتم بها فلا تخرجوا فرارا منه "Eğer bir yerde vebanın olduğunu duyarsanız, sakın oraya gitmeyin! Eğer bulunduğunuz yerde bu hastalık zuhûr etmişse ondan kaçmak için oradan dışarıya çıkmayın."(33)

Rica ederek soruyorum: Günümüzde, modern tıbbın karantina adına söylediği de aynı şey değil mi? Bunu asırlarca önce Allah Resûlü söylüyor ve günümüzün tıbbı da O'na: "El-hak, doğru söyledin" diyor.(34)

32– Buhârî, Tıbb, 30; Müslim, Selam, 98.

33– Aynı yerler.

34– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/129-130.

DÖRDÜNCÜ FASIL

GÖZ DEĞMESİ

4041 ١– عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قالَ رسولُ الله ﷺ: العينُ حقٌّ، ولَوْ كَانَ شيءٌ سابقَ القَدرِ سبقَته العينُ، وإذا استغسلتم فاغسلُوا]. أخرجه مسلم والترمذي، ولم يذكر: العين حق.

1. (4041)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Göz değmesi haktır. Eğer kaderi (delip) geçecek bir şey olsaydı, bu göz değmesi olurdu. Yıkanmanız taleb edilirse yıkanıverin." [Müslim, Selam 42, (2188); Tirmizî, Tıbb 19, (2063), Tirmizî'de "Göz değmesi haktır" ibaresi yoktur.]

4042 ٢– وللشيخين وأبى داود وأبى هريرة رَضِيَ اللهُ عنه: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ قالَ: العينُ حقٌّ].
زاد غير البخاري: «ونَهىٰ عَنِ الوَشْمِ».

2. (4042)- Sahîheyn ve Ebu Dâvud'da *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh)' tan: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Göz değmesi haktır" dediği rivayet edilmiştir.

Buhârî dışındaki rivayetlerde: "Dövme yapmayı da yasakladı" ziyadesi vardır.[35] [Buhârî, Tıbb 36, Libas 86; Müslim, Selam 41, (2187); Ebu Dâvud, Tıbb 15, (3879).]

4043 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [كَانَ يؤمرُ العَائنُ أنْ يتوضأَ، ثُمَّ يغتسلُ منه المَعينُ]. أخرجه أبو داود.

3. (4043)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Göze değene (âin)

35– Bu ifade yanlıştır. Bilakis, *"Dövme yapmayı yasakladı"* ziyadesini Buhârî almış diğerleri almamıştır. Sebebi ileride açıklanacak.

abdest alması emredilir, onun abdest suyu alınır, bununla göz değmesine uğrayan (maîn) yıkanırdı." [Ebu Dâvud, Tıbb 15, (3880).]

4044 ٤ – وعن محمد بن أبي أمامة بن سهل بن حنيف أنه سمع أباه يقول: [اغْتَسَلَ أَبِي سَهْلُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ بِالْخَرَّارِ فَنَزَعَ جُبَّةً كَانَتْ عَلَيْهِ، وَعَامِرُ بْنُ رَبِيعَةَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ، وَكَانَ سَهْلُ شَدِيدَ الْبَيَاضِ حَسَنَ الْجِلْدِ، فَقَالَ عَامِرٌ: مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ، وَلاَ جِلْدَ مُخَبَّأَةٍ عَذْرَاءَ، فَوُعِكَ سَهْلٌ مَكَانَهُ فَاشْتَدَّ وَعْكُهُ فَأُخْبِرَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ، وَقِيلَ لَهُ: مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَكَانَ قَدِ اكْتَتَبَ فِي جَيْشٍ، فَقَالُوا: هُوَ غَيْرُ رَائِحٍ مَعَكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ، وَاللّٰهِ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ، فَقَالَ: هَلْ تَتَّهِمُونَ بِهِ أَحَداً؟ أَلاَ بَرَّكْتَ؟ اغْتَسِلْ لَهُ، فَغَسَلَ عَامِرٌ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ وَمِرْفَقَيْهِ وَرُكْبَتَيْهِ، وَأَطْرَافَ رِجْلَيْهِ، وَدَاخِلَ إِزَارِهِ فِي قَدَحٍ، ثُمَّ صَبَّ ذٰلِكَ الْمَاءَ عَلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ وَرَائِهِ، فَبَرَأَ مِنْ سَاعَتِهِ]. أخرجه مالك.

«الْخَرَّارُ» بخاء معجمة وراءين مهملتين: موضع بقرب الجحفة.

و«الْمُخَبَّأَةُ»: المخدَّرة.

و«الْعَذْرَاءُ»: البكر.

وقوله «أَلاَ بَرَّكْتَ»: أي هلا دعوت له بالبركة.

و«دَاخِلُ الإِزَارِ» الطرف الذي يلي جسد المؤتزر.

4. (4044)- *Muhammed İbnu Ebî Ümâme İbni Sehl İbni Hanîf,* babasından şunları işittiğini anlatmıştır: "Babam Sehl (radıyallahu anh) (Cuhfe yakınlarındaki) Harrâr nam mevkide yıkandı. Üzerindeki cübbeyi çıkardı. Bu sırada Âmir İbnu Rabî'a ona bakıyordu. Sehl, bembeyaz bir tene, güzel görünüşlü bir cilde sahipti. Âmir: "Ne bugünkü bir manzarayı, ne de böylesine ancak çadıra çekilmiş bâkirede bulunabilen bir cildi hiç görmedim" dedi. Sehl daha orada iken hummaya yakalandı ve rahatsızlığı şiddet peyda etti [ve yere yıkıldı]. Durum Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verildi ve: "Başını kaldıramıyor" dendi. Halbuki Sehl orduya kaydedilmişti. "Ya Resulallah o, sizinle gelemez Vallahi başını bile kaldıramıyor!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Onunla ilgili olarak herhangi bir kimseyi ittiham ediyor musunuz?"* diye sordu. "Âmir İbnu Rebî'a var" dediler. Resulullah, onu çağırtıp kendisine kızdı ve: *"Siz-*

den biri niye kardeşini öldürüyor? Niye bir "Bârekallah!" demedin? Onun için abdest al!" buyurdu. Bunun üzerine Âmir yüzünü, ellerini, kollarını, dizlerini ve ayaklarının etrafını ve izarının[36] içini bir kaba yıkadı. Sonra, bir adam bu suyu onun (Sehl'in) üzerine arkasından döktü; derken o ânında iyileşti." (Muvatta, Ayn 1, (2, 938).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen dört hadis, birbirini tamamlar mahiyettedir ve aynı hükmü ifade etmektedirler. Ülemânın açıklamalarına geçmeden mezkur hadislerde ifade edilen ana fikirleri şöyle özetleyebiliriz:

1) Göz değmesi haktır, inkar edilemez

2) Göz değmesine karşı bazı tedbirler alınmalıdır.

3) Göz değmesine meydan vermemek için bir şey hoşa gidince Bârekallah demek gerekir.

4) Göz değmesine uğrayan kimseyi, düştüğü rahatsızlıktan kurtarmak için gözü değen kimseye abdest aldırtıp, abdest suyunu bir kabta toplayarak gözzedeye dökmek gerekmektedir. Şu halde babın ilk hadisinde (4041) geçen "...*Yıkanmanız taleb edilirse yıkanıverin*" emrini, "Gözünüz değdi diye hükme varılarak gözzedenin tedavisi için abdest almanız istenirse, bu hususta aksilik çıkarmayın, bu maksadla usulüne uygun tarzda abdest alarak abdest suyunu verin" demektir.

Şimdi bunları açıklayalım:

1. Göz Değmesi Haktır:

"Göz değmesi haktır" sözünü âlimler "Bu inkârı mümkün olmayan bir hadisedir" diye anlamıştır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* göz değmesi hadisesinin mevcudiyeti hususunda ikna edebilmek için kader meselesine atıf yapmıştır: *"Değiştirilmesi mümkün olmayan kaderi değiştirecek güçte birşey olsaydı, bu göz değmesi olabilirdi, yani göz değmesi bu kadar kesin bir hâdisedir."*

Hadisi açıklayan şârihler, meseleyi çeşitli yaklaşımlarla aklın kabul edeceği izaha kavuşturmaya çalışırlar.

İbnu Hacer, bir kısım kimselerin -hususen tebiatçıların- "Göz, uzaktan nasıl bir faaliyetle, karşısındakine tesir edebilirler?" diye meseleyi inkar cihetine gittiklerini belirttikten sonra der ki: "İnsanlar bir tabiatta

36- *"İzarının içi"* tabiri ile ne kastedilmiştir? Bu münakaşalıdır. Böğür, üzerine izar bağlanan kısım, izarla örtülen ön, avret mahallinden kinayedir, uyluk kısmı vs.

değildir, çok çeşitli tabiatlara sahiptir. Bu, değici kimsenin gözünden çıkan bir zehir havadan geçerek gözzedeye ulaşmak suretiyle olabilir. Nitekim, bazı değici göze sahip olanların şöyle söylediği nakledilmiştir: "Hoşuma giden bir şey gördüğüm zaman, gözümden bir hararetin çıktığını hissederim" Bu hadisenin bir benzeri şudur: (Bazı) hayızlı kadınlar vardır, ellerini süt kabına koydukları zaman süt bozulur, halbuki temizlik zamanında koysalar hiç bir şey olmaz. Keza böylesi kadınlar, hayız halinde bir bahçeye girseler, elini değmese bile birçok bitkiye zarar verirler. Bu meseleye başka benzer örnekler de var. Sözgelimi sapasağlam insan, göz ağrısı olan birine baktığı zaman o da göz ağrısına yakalanır. Keza bir cemaatte bir kimse esnemeye başlasa başkaları da esnemeye başlar. Bu hususlara İbnu Battal işaret etmiştir. Hattâbî der ki: "Bu hadiste gözün nefislere tesir eden bir güce sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca hadis, tabiatçıların "Varlık, beş duyu ile hissedilen şeylerden ibarettir, onun dışındakilerin hakikatı yoktur" şeklindeki iddialarını da çürütmektedir."

Mâzirî, bunun ilâhî bir kanunla cereyan ettiğini belirttikten sonra, "Burada gözden çıkan görülmez gizli bir cevherin varlığından söz edilebilir mi, edilemez mi?" diye sorar ve şöyle devam eder: "Bu muhtemeldir, kesin bir iddia ileri sürülemez. İslam'a intisab eden tabiatçılardan bazısı kesin olarak: "Bakanın gözünden, görülmeyen latif cevherlerin fışkırıp, gözzedeye ulaşıp derideki mesâmattan içeriye hulûl ettiğini, Hâlık Teâlâ'nın da, zehir içinde helakı yarattığı gibi, bu hulûl ile birlikte helakı yarattığını" iddia eder. Ancak burada kesin iddada bulunan hata eder. Bunun kat'î, tabiî birşey olmaksızın bir âdet-i ilâhî olması caizdir." İbnu Hacer bu açıklamayı takdir eder.

Mâzirî, bizzat bazı tabiatçıların göz değmesini inkar edemeyip: "Gözü değen kimsenin gözünden, zehirli bir kuvvenin fışkırıp gözzedeye ulaştığını, onu helak veya ifsad ettiğini, bunun ef'a yılanının nazarının isabeti nevinden[37] inkarı mümkün olamayan bir hadise olduğunu söylediklerini belirtir."

el-Mevâhibu'l-Ledünniye'de *Kastalânî*, göz değmesinin inkâr edilmemesi gereğine -Mâzirî'den naklen- bir başka yaklaşımla temas eder: "Ehl-i bid'a'dan bazıları ma'nâsız bir tavırla göz değmesini inkara yeltendiler. Halbuki:

a) Zatında muhal olmayan;

37– Ef'â: Engerek yani zehirli yılan demektir. Bunun bir nevinin bakışına uzaktan hedef olan canlının helak olduğu şöhret bulmuştur.

b) Herhangi bir hakikatın tersyüz edilmesini netice vermeyen;

c) Bir delilin ifsadını gerektirmeyen birşey, aklen caizdir. Öyleyse Şâri'i mübin Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (böyle aklen caiz olan) bir şeyi haber vermişse onu tasdik etmek gerekir. Bunu inkâr ma'nâsız olur. Bunun inkarı ile âhirete müteallik haberlerini inkar arasında hiç bir fark yoktur." Böylece, sahih hadisle sâbit olan bir meseleyi inkâr etmenin dinî mahzuruna dikkat çekmiş olmaktadır.

Mevâhib-i Ledünniye'yi 1008 hicrî senesinde (yani dörtyüz yıl önce) temiz bir Türkçe ile dilimize çeviren Abdulbâki merhumun meseleye kattığı bir açıklama, göz değmesini kavramada yardımcı olacağı için buraya aynen alıyoruz: "Göz değmek dedikleri havâss-ı eşya kabilindendir, bir eserdir, görünür ve lâkin sırrı bilinmez ve sebebi ne idiği Hak Sübhânehu ve Teâlâ Hazretlerinden gayra malum olmaz. Görmez misin ki, mıknatıs demiri kendine çeker, sebebi ne idiğin kimse bilmez..."

★ *İbnu Hacer*'in, *"Göz değmesi haktır"* hadisinden çıkardığı hükümler meyanında şunu da kaydetmemiz gerekmektedir: "Göz değmesi, herhangi bir şeyin hoşa gitmesiyle hâsıl olur. Bakan kimse, hased etmiş olmasa da baktığı kimseyi seven bir dostu da olsa, salih bir kimse de olsa."

"Nazar hak olmakla beraber nasıl cereyan ettiğini bugünkü teknik imkanlar açıklayamamaktadır. Nazarın gerçek bir vakıa olduğu örneklerle sâbittir. Buna benzer bir hadise de, telapatidir. Telapati, arada herhangi bir vasıta olmaksızın uzaklarda bulunan iki kişinin haberleşmesidir.

Telapati hadisesi, bugün gerçek bir tesbit olmasına rağmen nasıl cereyan ettiği bilinememektedir. Bu ve buna benzer hadiselere, teknolojinin yeterli hassasiyete ulaşmadığını ve tatminkâr bir incelik arzetmediğini imâ etmektedir.

Nazar değen kişinin abdest suyunda şifa bulunduğunun sahih hadislerle bize aktarılmış olması, iyi bir laboratuvar ve klinik çalışmasına davet etmektedir.

Derisi ile de solunum yapan insan, devamlı terleme de yapmaktadır. Bu ter ile birlikte, vücuttaki bazı zararlı maddeler (toksin ve antijenler) de atılmaktadır. Abdest suyu ile toplanan bu maddeler, nazar değen kişide aşı etkisi uyandırarak tedavi edici etkisinin olabileceği düşünülebilir." (Z.Ç.)

2. Göz Değmesine Karşı Alınacak Tedbirler:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) göz değmesinin hak olduğunu beyan edince, ondan korunmanın çaresini de beyan etmesi tabiiydi. Nitekim hadislerde buna yer verildiğini görürüz:

★ Muavvizateyn okumak.

★ Fatiha suresi ve Ayete'l-Kürsi okumak.

★ *Resulullah*'ın öğrettiği bazı duaları okumaktır.

Hadislerde gelen dualardan biri şudur:

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ وَمِنْ عَيْنٍ لَامَّةٍ أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّةِ الَّتِى لَا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَذَرَأَ وَبَرَأَ وَمِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَمِنْ شَرِّ مَا ذَرَأَ فِي الْأَرْضِ وَمِنْ شَرِّ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمِنْ شَرِّ فِتَنِ اللَّيْلِ وَمِنْ شَرِّ طَوَارِقِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِلَّا طَارِقًا يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا رَحْمٰنُ.

"Allah'ın tam kelimeleriyle, her bir şeytandan ve öldürücü zehir taşıyanlardan (Allah'a) sığınırım. Allah'ın tam kelimeleriyle -ki bunları ne iyi kimseler, ne de fâcir ve kötüler tecâvüz edemezler- Allah'ın yarattığı, varettiği vücud verdiği şeylerin şerrinden gökten inenlerin ve göğe yükselenlerin şerrinden, yerde yarattıklarının ve yerden çıkanların şerrinden, gece fitnelerinin şerrinden , gece ve gündüz gelenlerin -hayırla gelenler hariç- şerrinden Ey Rahman Rabbim sana sığınırım."

Hz. Cebrail aleyhisselam'ın *Resulullah*'a okuduğu göz rukyesi şudur: بِسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ وَمِنْ كُلِّ دَاءٍ يَشْفِيكَ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ ذِى عَيْنٍ.

Müslim'de gelen bir rukye şudur: بِسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَىْءٍ يُؤْذِيكَ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنٍ حَاسِدٍ اللّٰهُ يَشْفِيكَ بِسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ. "Allah'ın adıyla, sana eza veren her şeyden, her nefsin ve her hâsid gözün şerrinden sana rukye yapıyorum. Şifayı Allah verir, ben Allah'ın adıyla rukye yaparım."

❑ FİİLÎ TEDBİR:

Göz değmesi, başkasının hoşlanıp gıpta ettiği bir güzellik sebebiyle vukûa geldiği için, birçok büyükler, göz değmesine tedbir olarak güzellikleri izhar etmeyip, setretmeyi yani kişinin kendisini olsun evladını olsun fazla süsleyip dikkat çekmemesini tavsiye etmiştir. İmam Begavî'nin nakline göre Hz. Osman yakışıklı bir oğlan görünce, sahiplerine çocuğa göz değmemesi için yüzünü biraz karartarak çirkinleştirmelerini tavsiye etmiştir.

❑ NAZARA KARŞI RESMÎ TEDBİR Mİ?

Nazar bahsinin İslam üleması nezdindeki ciddiyetini gösteren bir

husus, bazı âlimlerin bu meselede vermiş olduğu bir fetvadır. Bu fetvayı kaydetmeden önce şunu belirtmek isteriz: Nazar değmesi bahsine yer veren şârihlerimiz, bu fetvaya herhangi bir tenkid getirmek şöyle dursun, onu tasvib ifade eden sözlerle aynen tekrar ederler. Pratikte bunun fiilî bir uygulaması olmuş mudur bilemiyoruz. Bu hususta örneğine rastlamadık. Sırf nazariyatta da kalsa fetvayı bilmede fayda olduğuna inanıyoruz:

"Bir bölge yetkilisinin (İmam), gözü değen kimseyi bilmesi halinde halka karışmasını önlemesi ve evinde kalmasını sağlaması uygun olur. Şayet fakirse (ve kazanç için çıkmaya mecbursa) maîşetini de sağlar. Zira onun zararı, cüzzamlının zararından daha fazladır. Hz. Ömer bir cüzzamlıyı halka karışmaktan men etmişti. Keza o, Resulullah'ın cemaate gelmekten men ettiği sarımsak-soğan yiyenden daha fazla zararlıdır."

Nevevî der ki: "Bu söz doğrudur, açıktır, muhalif bir görüş beyan eden kimse bilinmemektedir."

❑ TECZİYE Mİ?

Resmî tedbir meyanında, âlimler, gözü değenin kadı tarafından cezalandırılması meselesini de münakaşa etmiştir. Kurtubî der ki: "Gözü değen kimse bir zarara sebep olsa onu tazmin eder, ölüme sebep olursa, üzerine kısas veya diyet gerekir. Şayet bunun vukûu, bir âdet halini almış olacak şekilde ondan tekrarla vâki olmuşsa..." *İbnu Hacer* der ki: "Şâfiîler, bu hususta kısasa hükmetmezler, bilakis, kısası yasaklarlar. Derler ki: "Böyle birisi öldürülmez, mühlik (zarar vermiş) de addedilmez." Hatta *Nevevî*, er-*Ravza*'da der ki: "Bu şahsa ne diyet ne de kefâret gerekir, çünkü hüküm, istikrar kesbetmiş umumî hallere terettüp eder, bazı ahvale tâbi olarak bazı şahıslarda görülen istikrar bulmamış hususî hallere değil. Nitekim, kişiden göz değme hadisesi, hased gayesi veya onun mazhar olduğu nimetin zevalini temenni etmesi halinde vâki oluyor. Keza, göz değmesinden neş'et eden şey, bazan o şahsa herhangi bir kötülüğün husûlüdür, bu kötülük hayatın zevâline has kılınamaz. O kimseye, göz değmesinin tesiriyle başka surette de bir kötülük gelebilir." İbnu Hacer derki: "Buna ancak, sihirbazın öldürülmesiyle ilgili hüküm uygun düşer. Çünkü, bunun hali onun haline uygundur, ikisi arasında fark bulmak zaten zordur."

3. Gözü Değen Ne Yapmalı?

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kaydettiğimiz üzere göz değme hadisesine karşı bir kısım önleyici tedbirler tavsiye eder. Bunların bazısı,

gözü değen zâtla ilgilidir. Bu cümleden olarak Aleyhissalâtu vesselâm böyle kimselere, hoşlarına giden birşey gördüğü zaman, bârekallah diye tebrikde bulunmalarını tavsiye etmektedir. 4044 numaralı hadiste bu husus işlenmişti. *Nesâî* ve *İbnu Mace*'de yine *Ebu Ümâme*'den gelen bir başka vecihte: اذا رأى احدكم من اخيه ما يعجبه فليدع له بالبركة. *"Biriniz kardeşinde hoşuna giden bir şey görünce ona bereket duası ediversin"* buyurulmuştur. "Allah onu sana mübarek kılsın. Hakkında hayırlı kılsın" ma' nâsına gelen bârekallah duasının gözdeki değmesinden korkulan hassayı gidereceği beyan edilmiştir. İbnu Abdilberr der ki: "Kişi bu durumda *"Tebâre-kallahu Ahsenu'l-Hâlikîn"*, *"Allahümme bârik fîhi"*demelidir. "Herhangi bir şey, hoşuna giden herkesin tebrik duası okuması ona vacibtir. Bereket duasında bulununca muhakkak surette mahzur bertaraf olur." el-Mâzirî der ki: "Burada hâsıl olan tesir, izahı ve anlaşılması aklen müm-kün olmayan hadiselerdendir. Her bilinen şeyin mahiyetini kavramak aklın gücü dışındadır. Öyleyse mahiyeti anlaşılmadı diye bu hadisenin inkârı gerekmez. Müteşerri yani şeriata bağlı, dindar biri bunu kabulde zorluk çekerse, kendisine: "Allah ve Resulü daha iyi bilir" demesini tavsiye eder, tecrübenin bunu destekleyip, müşahedenin de teyid ettiğini söyleriz. Fakat mütefelsif yani şahsî kanaatiyle hareket edip dinî kaynaklara itibar etmeyen biri, bu tedaviyi anlamakta zorluk çeker, inkâra kalkarsa, onu kısa yoldan reddetmek en doğru yoldur. Çünkü, ona göre de ilaçlar, mahiyeti bilinmeyen bir kuvvetle tesir hasıl eder. Ve durumu bu olan yani nazarlarında mahiyeti meçhul olan şeye de havas ismini takarlar." *İbnu'l-Kayyim* der ki: "Bu keyfiyeti inkar eden, alay konusu yapan, şekke düşen, ona inanarak değil de bir tecrübe olsun diye başvuran ondan istifade edemez. Tuhaf olan şudur: Tabibler, eşyanın tabiatında, havas dedikleri ve hastalıkların tedavisinde müessiriyetine inandıkları bir şeyin varlığını -bu hâsiyetin nasıl müessir olduğunu izah etmeksizin- akla vurmadan peşinen kabul ettikleri halde, sıra şer'î havass'a gelince iş değişiyor, cahil takımları bunu inkara kalkıyorlar. Üstelik bunu abdestsuyu ile gözzedenin tedavisi arasında akl-ı selim'in reddetmeyeceği kesin bir bağ olmasına rağmen yapıyorlar. Nitekim yılan zehirine karşı kullanılan panzehir de böyle; yılanın etinden yapılır. Öfkelenmiş nefislere tavsiye edilen ilaç da böyle: Öfkelinin bedenine eli koymakla öfkesi gider. Şu halde, bu göz değmesinin tesiride beden üzerine düşen bir ateş parçası gibidir, sanki abdestle bu ateş söndürülmektedir. Ayrıca şiddetle nüfuz eden bu habis keyfiyetin tesiri, bedenin ince yerlerinde zuhur etmesi ve büklümlerinde en ince yerleri teşkil etmesi sebebiyle, büklüm-lerin yıkanmasıyla o habis keyfiyetin tesiri iptal edilmiş olur, hele buralar, şeytânî ruhların husus mekanlarını teşkil ederse."

İbnu's-Sünnî'nin Saîd İbnu Hakîm'den rivayetine göre, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendi gözünden herhangi bir zarar değmesinden korkacak olursa: "Allahümme bârik fîhi (Alahım onu mübarek kıl) derdi ve ona zarar vermezdi."

Yine İbnu's-Sünnî ve Bezzâr'ın Enes (radıyallahu anh)'den yaptıkları bir tahriçte Resulullah şöyle buyurmuştur: "Kim bir şey görür, o da hoşuna giderse ve derhal "Mâşallah lâ kuvvete illâ billah. (Allah istemiş, kuvvet sadece Allah'tandır) derse, (onun nazarı) zarar vermez."

Şu halde bereket duasının tek bir formülü yok, muhtelif şekillerde yapılabilir. En müessiri, me'sur olanı yâni hadislerde gelenidir. Dilimizde mâşallah bârekallah demek yerleşmiştir.

4. Nazar Değen Kimseye Yapılacak Tedavi:

1- Kişinin nazarı değmemesi için tavsiyede bulunan Resulullah, herşeye rağmen nazar değmesine uğrayan gözzedenin tedavisine de reçete vermiştir. 4044 numaralı hadis mezkur reçeteyi beyan eder. Kısaca şudur: *"Kimin gözü değmişse ona bir leğenin içinde abdest aldırıp, leğende toplanan su, gözzedenin üzerine dökülecektir."*

Ancak, hemen belirtelim ki, burada zikredilen abdest, tam bir namaz abdesti değil, 4044 numaralı hadiste görüldüğü üzere bir nevi abdesttir. Bazı hadislerde abdest (vudû) kelimesi kullanılırken, bazılarında gusül ve iğtisâl kelimeleri kullanılmıştır. Şu halde bunu namaz abdesti veya cenabet guslü olarak anlamayacağız. Rivayetlere göre bu *bir nevi abdest*'in tarifleri farklıdır. Bu tariflerden biri zikri geçen rivayette yapılmışsa da, bazı mühim noktalar var. Sözgelimi, "ayaklarının etrafı" tabiriyle "sağ sol ayaklarının parmak dipleri"nin kastedildiği, bir başka rivayette açıklanmıştır. *Ebu Ümâme*'den Zührî tarikiyle Nesâî ve diğer bazı kaynaklarda gelen bir rivayette şöyle anlatılır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la bir grup çıkmıştı, yanlarında bende vardım. Bir su kaynağına geldik. Cuhfe'deki Harrar geçidine varınca Sehl İbnu Huneyf (açıkta) yıkandı. Beyaz tenli, beden ve endamca yakışıklı idi..." Hadiste 4044 numaradaki gibi anlatılır. Bazı farklılıklar şöyle: "Resulullah'ın emri üzerine Âmir yüzünü, ellerini, dirseklerini, dizlerini, ayaklarının yanlarını (parmaklarla birleşen yerleri), izarının iç kısmını bir kab içerisine yıkadı. Sonra birisi, bu suyu, hastanın arka tarafından başına ve sırtına döktü. Sonra kabı bıraktı. Bunu yapar yapmaz Sehl halkla birlikte hiçbir şey yokmuş gibi yürüdü."

Şunu da belirtelim ki, bir kısım âlimler gözü değen kimsenin bu ab-

desti alması işine vacib demişlerdir. Yani bu maksadla abdest alması taleb edildiği takdirde talebi reddetmez. "Zira derler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "kardeşin için abdest al" veya "...yıkanıver" şeklindeki buyrukları vücub ifade eder." Zürkânî devamla der ki: "Kimseye, kardeşine fayda verecek bir şeye mani olması veya zarar vermesi uygun olmaz, hele bu zarar kendisi yüzünden olmuşsa. Aksi takdirde ona karşı cinayet işlemiş olur. Öyleyse nazarı değen kimseye bu sebeple gusletmesi (abdest alması) vacibtir."

2- GÖZ DEĞMESİYLE İLGİLİ BAZI MÜTEFERRİK HÜKÜMLER:

Şârihlerimizin beyan ettiği bazı hükümleri de mevzumuzun tamamlanması için kaydediyoruz:

★ Gözü değen kimse, bilindiği takdirde yıkanmaya hükmedilir.

★ Yıkanma faydalı rukyelerdendir.

★ Mâ-i müsta'mel (abdest suyu) temizdir.

★ Göz değmesi bazan ölüme sebep olabilir.

★ Kalbe "hususi guslün" eseri en ince ve en çabuk nüfuz eden yerlerden ulaşır, bu su ile, gözün tahrik ettiği ateş söner.

3- 4044 numaralı hadisten açık yerde, avret yerleri açılmamak kaydıyla yıkanılabileceği hükmü çıkarılmıştır.

4- Yıkanan kimseye, avretine olmamak kaydıyla bakılabilir. Çünkü Resulullah, Rebîa'yı, baktığı için değil, rukye okumadığı için azarlamıştır.

6- GÖZ DEĞMESİ VE KADER: Göz değmesi meselesi mevzubahis olunca, kaderle olan irtibatı gündeme gelmektedir. Âlimler bu hususta da bir kısım açıklamalarda bulunarak göz değmesine inanmanın kader inancını haleldâr etmeyeceğini açıklar. *İbnu Hacer* der ki: "Bu meselede *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* inancına uyan nokta-i nazar şöyledir: "Göz, bakan kimsenin bakması esnasında öbürüne zarar verir, bu doğrudur, ancak bu hadise rastgele cereyan etmez; iki şahıs karşılaşınca birinden diğerine zarar gelmede cereyan eden ilâhî âdetle meydana gelir." Bilhassa *Hattâbî* açık ifadelerle, felsefecilerin gözde mevcut, mahiyeti bilinmeyen bir "ma'nâ"nın karşı tarafta zarar hâsıl ettiği fikrinin yanlışlığına dikkat çeker. O, bu hâdisenin, zarar husûlünde Allah'ın icra ettiği kanunla vukûa geldiğini belirtmede ısrar eder. Der ki: *"Allah âdetini, cisimlere ve ruhlara dercettiği bir kısım kuvvetlerin mevcudiyetiyle icre eder. Nitekim kişi, ken-*

disine haya ettiği birisi baktığı zaman, duyduğu utanma ile yüzünde, daha önce bulunmayan şiddetli bir kızarma hâsıl olur. Korktuğu birisini görünce de yüzü sararır. Birçok insan korktuğu şeyi mücerred görmekle rahatsızlaşır ve kuvvetleri zaafa uğrar. Bütün bu cereyan eden hadiseler Allah'ın ruhlarda yaratmış olduğu "tesirler"den hâsıl olur. İşte bu "tesirlerin", gözle olan irtibatının kuvveti sebebiyle vukua gelen fiil göze nisbet edilerek göz denmiştir. Aslında bu fiilin vukûunda asıl müessir (tesir sahibi) göz değildir, tesir ruha aittir. Ruhlar tabiatca, kuvvetce, keyfiyetce, havâsca çok farklıdırlar. Bir kısım ruhlar, kötülüğün şiddeti ve keyfiyetinin habisliği sebebiyle, bedende sırf rü'yetle tesir hâsıl eder, bunun ona ittisal peyda etmesi gerekmez.

Hülasa te'sir, Allah'ın iradesi ve yaratmasıyladır, cismânî bir ittisâle münhasır değildir. Gerçi bazan ittisalle de olur, ancak bazan karşı karşıya gelmekle, bazan sırf bir görme ile, bazan da ruhun teveccühüyle hâsıl olur. Bu cümleden olarak dualarla, rukyelerle, Allah'a iltica ile hâsıl olan tesir gösterilebilir. Keza tevehhüm ve tahayyül ile de tesirin vukûa geldiği bir gerçektir. Bakan kimsenin gözünden çıkan şey ise mânevî bir oktur, korumasız olan bir bedene değdi mi onda tesir meydana getirir. Beden korumalı olursa ok ona nüfuz etmez, belki de sahibine geri döner. Maddî ok da böyle değil mi?"

7- DÖVME (VEŞM) YASAGI: 4042 numaralı rivayetin sonunda, Buhârî dışındakilerin *"Dövme yapmayı yasakladı"* ibaresine yer verdiği not edilmiştir. Aslında bu ziyadeyi Buhârî kaydetmiş *Müslim* ve *Ebu Dâvud* kaydetmemiştir. Ortada bir ifade hatası olduğu açık. *İbnu Hacer*, rivayette, birbiriyle irtibatı gözükmeyen iki ayrı mesele yer aldığı için, aslında bunların iki hadis olabileceğini ve muhtemelen bu yüzden, *Ebu Dâvud* ve *Müslim*'in ikinci kısmı rivayete eklemediğini belirtir. Sonra Buhârî'nin bunu niçin beraber zikretmiş olabileceğini araştırır. Der ki: "Bu iki cümle arasında, benden önceki şârihlerin farkına varmadığı bir ilgiyi keşfettim. Şöyle ki: "(Dövme âdetinin yaygın olduğu muhitlerde) kişiyi dövme yaptırmaya sevkeden âmillerden biri de, sıfatında yapacağı değişiklikle göz değmesini önlemek gayesidir."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) göz değmesini teyid etmekle birlikte dövmeyi yasaklamaktadır. Öyleyse göz değmesine karşı, dövme yapma vs. gibi sünnette beyan edilmeyen tedbirlerin hiçbir faydası yoktur. Allah'ın takdir ettiği şey olacaktır.

İKİNCİ İLAVE)

TIBB-I NEBEVÎ

TIBB-I NEBEVÎ, MAHİYETİ VE EHEMİYETİ

(Tıbbb-ı Nebevî'ye Yeniden Eğilmenin Gereği)

Zamanımızda tıp ilmi eski devirlere nazaran çok terakki kaydetmiştir. Her geçen gün yeni gelişmelere de sahne olmaktadır. Öyle gözüküyor ki, istikbalde en harika keşiflerin yapılacağı sahalardan biri tababet olacaktır.

Tıbbî inkişaflar, sadece daha müessir yeni ilaçlar bulmaya, teşhis ve tedavide kullanılan yeni cihazlar keşfetmeye münhasır kalmıyor, prensip ve metodlara da şâmil oluyor. Nitekim bugün ilaçla tedâvi esasına dayanan alışılmış, mutad Batı tipi tedavi metoduna temelde aykırılık arzeden yeni metodlara şahit olmaktayız. Telkin, akapunktur gibi ilaçsız tedavi metodlarına ilaveten *"bıçaksız ameliyat"* metodları da duyulmaya, katılmaya başladı. En azından yurdumuzda, bundan birkaç on yıl öncelerine kadar, Batı tipi tabâbetle bağdaşmayan her çeşit tedavi usulü kesinlikle reddedilir, safsata , hurâfe, kocakarı işi olduğu söylenirdi. Halbuki bugün, aynı şeyler karşısında *"halk tababeti"*, "şifalı otlarla tedavi" gibi daha mûnis, daha ilmi bir yaklaşım benimsenmiş bulunmaktadır. Bu gelişmeler karşısında İslam âleminin geçmişte asırlarca müracaat kaynağı yaptığı ve milyonlarca insanın prensipleriyle şifaya kavuşturulduğu tıbb-ı nebevînin derin incelemelere konu edilmesi, diğer tıbbî metodlar seviyesinde geliştirilip sistematize edilmesi müslümanlara ciddî bir vazife olmaktadır.

Biz bu yazımızda, tıbb-ı nebevî hakkında toplu bir bilgi verebilmek için, onun dayandığı ana prensipleri belirtmeye çalışacağız. Göreceğiz ki, hakikaten tıbb-ı nebevî, nev-i şahsına münhasır tamamen orijinal bir tababet çeşididir. Katı, değişmez esaslara dayanmaz. İnsanlar için faydalı olan bütün metodlara sînesinde yer verir. Zira insan mizacındaki farklılıkları kabul ederek, bu metod ve ilaçlardan mizaca uygun gelenin netice vereceğini kabul eder.

Tıbb-ı nebevî sahasında, mütehassıslarca sistematik çalışmalar yapıldığı takdirde, insanlığa orijinal tedavi ve şifa yolları sunulabileceğine inancımız tamdır.

1- HZ. PEYGAMBERİN SAĞLIĞA VERDİĞİ EHEMMİYET:

Dinimiz tarafından insanlara yüklenen dünyevî ve uhrevî bütün vazifeleri ifası her şeyden önce sağlığa bakar. Bu sebeple İslamiyet, "mücerret hayat" değil, *"sağlıklı hayat"* üzerinde durur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a göre, sarsılmaz bir iman demek olan "yakîn"den sonra kişinin en kıymetli serveti "sıhhat"idir. Bir hadiste şöyle buyurur: *"Allah'dan af ve âfiyet dileyin. Zira, hiçbir kimseye "yakîn"den sonra, âfiyetten daha hayırlı bir şey verilmemiştir."* Bir diğer hadislerinde de: *"Allah'tan istenen şeyler arasında Allah'a en sevgili olanı âfiyettir"* buyurur. Bir zat "Hangi dua daha üstündür?" diye üç ayrı gün sorar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her defasında: "Rabbinden dünyada da âhirette de âfiyet vermesini iste" diye cevap verir. Etrafındakilere pek çok kereler "Allah'tan âfiyet taleb etmelerini" tavsiye eden Resulullah, şahsî dualarında, sıkca sıhhat talebetmek suretiyle fiilî örnek vermiştir.

Hemen belirtelim ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tebligâtında dua, ulaşılması gereken bir hedefin gerçekleşmesinde birbirini takiben yapılması gereken birçok fiil ve buna bağlı olarak alınması gereken tedbirlerin ilkini teşkil eder. Yani dua ile, hedef tayini yapmış, gerçekleşmesi gereken şeyi şuur haline getirip programa almış oluruz. Ondan sonra bunun tahakkuku için yapılması gereken şeyleri icraya sıra gelir. Öyle ise âfiyet talebi demek, sıhhatli olmak için gerekli olan şartları yerine getirmek, fiilen tedbirler almak demektir; Hıfzıssıhha kaidelerine uymak, doktora gitmek, perhiz yapmak, ilaç almak, ameliyat olmak vs..

2- KORUYUCU HEKİMLİK:

Tıbb-ı nebevî'yi birkaç prensibe irca etmek istesek ilk prensip olarak hıfzıssıhha karşımıza çıkar.

Yâni, tedavi olmak değil, *sağlığı korumak* veya *hastalanmamak için tedbirler almak* esastır. Gerçi öncelikle sıhhatin korunmasına bütün tababet sistemlerinde yer verilmiştir. Ancak dinimiz kadar bunu şuurla, ısrarla yapan başka sistem yoktur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* önce sıhhati korumanın ehemmiyetini belirten uyarılarda bulunur: "...Hasta olmazdan önce sağlığın kıymetini, ölmezden önce hayatın kıymetini bil!" gibi. Ayrıca sıhhati

koruyucu pek çok prensipler vaz'eder. Bunlardan bir kısmı doğrudan doğruya, bir kısmı da dolaylı olarak sıhhati gaye edinir. Aşağıda kısa kısa üzerinde durulacağı üzere, mesala temizlik, beslenme, spor ve istirahate giren emirler doğrudan hıfzıssıhha ile ilgili olduğu halde namaz, oruç gibi ibadetlerle, domuz eti başta olmak üzere bir kısım yiyecekler ve alkollü içki ve uyuşturucularla ilgili haram ve yasaklar da dolaylı olarak sıhhatin korunmasıyla ilgilidir.

❑ TEMİZLİK:

"Temizlik imanın yarısıdır" hadisinde ifadesini bulduğu üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* temizliği İslam'ın yarısı ilan etmiştir. Öyle bir yarı ki, ikinci yarısının muteberliği buna bağlı. Temizlik olmadıkça, ne namaz, ne oruç, ne diğer ibadetler hiçbiri makbul değildir. Nitekim hadiste *"Namazın anahtarı temizliktir"* buyrulmuştur.

Temizliğin dindeki ehemmiyetine binaen hadis kitaplarında olsun, fıkıh kitaplarında olsun tamamına yakınında ilk bölümü *Kitabu't-tahâre* adını taşıyan temizlikle ilgili bahisler teşkil eder.

Maddî ve manevî, ruhî ve bedenî her iki temizliğe beraberce yer veren İslam, maddî temizliği şu dört seviyede anlar ve emreder.

1- Elbise temizliği

2- Beden temizliği,

3- Mekan ve mesken temizliği,

4- Çevre temizliği.

❑ BESLENME:

Dinimiz sağlıklı beslenmeye de geniş yer vermiştir. Dinin ana kaynağında *"Yeyin, için, israf etmeyin"* denmiş olması bu mevzuun dinde kazandığı ehemmiyeti göstermeye yeterlidir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yenecek şeylerin çeşidinden miktarına, hangi şeyleri hangi şeylerle berâber yemek gerektiğinden hangi çeşit rahatsızlıkta hangi çeşit yemeklerin yenmesi gereğine kadar çeşitli tavsiyelerde bulunur. Teferuata girmeden şu esaslara temas edebiliriz:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yiyeceklerin mütenevvî olmasını emreder. Yani et, sebze, meyve, tahıl, yağ, tatlı, peynir, çiğ, pişmiş her çeşit gıda maddelerinden muvazeneli şekilde yenilmelidir. Müslüman her eline geçeni yiyemez, haram olan yiyecekler vardır. Sünnete

göre, sabah ve akşam olmak üzere günde biri tercihen meyve olmak üzere iki seferden fazla yenmemelidir. Biri sabah biri akşam. Aleyhissalâtu vesselâm, "akşam yemeğinin terki, ihtiyarlama [ve zayıflık] vesilesidir" diyerek akşamı terketmemeyi tavsiye eder. Mevzuyu tahlil eden Gazalî, İhya'da: "Evla olanı, kişinin yiyeceğini ikiye taksim etmesidir. Ve bir seherde, bir de iftar vaktinde olmak üzere iki sefer yemelidir" der. Bize öyle geliyor ki Aleyhissalâtu vesselâm işçiden zâhide kadar şartları farklı olan her sınıf insanın tâbi olabileceği beslenme rejimine örnekler vermiştir. Meseleyi bu genişlik ve ruhsat esprisiyle değerlendirmeden sadece zâhidâne rejimin esas olduğunda veya aksinde cezmetmek, nassları şahsî tercihimiz istikametinde yorumlamak olur. Bu hatalıdır. Mevzu üzerine gelen bütün rivayetlerin sıhhat durumlarını da nazar-ı dikkate alarak hakkını vermek gerekir. Bazı kefâretlerin ödenmesinde *"bir fakirin iki öyün yemeği"*nden hesaplanması veya iki sefer doyurulması, bir günlük öyün sayısı meselesine fukaha-i kiramın cevabını teşkil eder.[38] Yenince az yemeli, iyice doyuncaya kadar da yememelidir. Yemekten önce ve sonra el yıkanmalıdır. Sohbet etmenin esas olduğu sofranın uyulması gereken âdâbı vardır. Bu bahisler, Yemek bölümü'nde etraflıca açıklandı.

❑ SPOR:

Dinimiz bilhassa beden sağlığı için spora yer verir. Ancak İslam'ın spor anlayışı bugünün anlayışından farklıdır. Zamanımızda, insanların yayın organları vasıtasıyla veya stadyumun seyirci tribününde oturarak spor oyunlarını takip etmeleri *"sporla meşguliyet"* kabul edilir. İslam, belli ölçülerle "bizzat yapma"ya spor der. İslam açısından ne milyonları oyalama mesleğini icra maksadıyla sahaya çıkan profesyonellerin yaptığına, ne de bunu gözleriyle takipedenlerin yaptığına "spor" denmeyeceği kanaatindeyiz.

İslam koşmak, yüzmek, ata binmek, ok talimi yapmak, güreşmek gibi faydalı meşguliyetleri teşvik eder. Bir hadisde: *"İki hedef arasında koşan kimsenin her adımı için bir sevap vardır"* buyurulur. Bir başka hadiste: *"Ok yarışı yapın, (vücutça) sertleşin, yalın ayak yürüyün"* tavsiye edilir. Atıcılığa o kadar ehemmiyet verilmiştir ki, atıcılığı öğrendikten sonra unutanları Hz. Peygamber: *"Bizden değildir bana isyan etmiştir"*; *"Allah'ın nimetine küfranda bulunmuştur"* gibi ağır ifadelerle tehdit etmiştir.

38– Bu mevzudaki müdellel bir tahlili *"Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye"* adlı kitabımızda yaptık (s. 218-220).

Bahis ve kumar karışmamak kaydıyla sportif yarışmalara müsaade eder, derece alanları mükâfatlandırmayı hoş karşılar.

❑ İSTİRAHAT:

Vücudun sağlığını korumada istirahatin de yeri var. Kur'an-ı Kerim gecenin istirahata mahsus olduğunu bildirdiği gibi, gündüzleyin kaylûle denen uykuyu da istirahat vakti olarak zikreder.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) muhtelif hadislerinde aynı meşguliyetin insana bıkkınlık vereceğini belirtmiştir.

Ancak dinlenme konusunda bir husus, İslam'ın orijinalitesini teşkil eder: Dinlenmenin vasıtası ne eğlencedir, ne de bomboş oturma. Kur'an-ı Kerim **"Bir işten çıkınca tekrar yorul"** (İnşirah 7) emreder. Yani *meşguliyet değiştirmek suretiyle dinlenmek.* Hadislerde faydalı meşguliyetler: Geçimi kazanmak için çalışmak, ibadet etmek, ilim öğrenmek, nefis murâkabesi, tefekkür, ev işleri, ailevî meşguliyet, eş-dost ziyareti, sohbet olarak belirlenmiştir. Şu halde bunların birbirlerini tamamlayacak şekilde programlanması, birinden yorulunca diğerini yaparak istirahatin teminini gerekecektir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kur'an meclislerinde şiir okutarak ashabı dinlendirdiği rivayetlerde gelmiştir.

❑ İBADETLER:

İslam'da ibadetlerin de Tıbb-ı nebevînin bir parçasını teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Namaz, oruç, hacc, zekat, dua, zikir gibi bütün ibadetlerin gerek beden ve gerekse ruh sağlığı yönünden hem koruyucu, hem de tedavi edici tesirleri vardır. Bazıları herkesçe görülen, teyid edilen bir husustur. Sözgelimi namazın jimnastik yönü, orucun perhiz yönü, dua ve zikrin psikolojik telkin yönü, zekat, sadaka gibi yardımların insana psikolojik bakımdan getirdiği rahatlık ve huzur hali artık İslam'ın dışında kalan müşahidlerce de teyid edilen bir husustur.

İbadetlerin bu yönüne Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* da pekçok hadislerinde dikkat çekmiştir. Bir iki örnek verelim: Oruçla ilgili bahiste geçtiği üzere Aleyhissalâtu vesselâm: صُومُوا تَصِحُّوا *"Oruç tutun, sıhhate erin"*; اَلصِّيَامُ نِصْفُ الصَّبْرِ *"Oruç sabrın yarısıdır"* buyurmuştur.

Namaz, maddî ve manevî temizliğin, beden, elbise ve mekan temizliğinin kaynağıdır. Resulullah musalli müslümanı evinin önünden akan nehirde günde beş kere yıkanıp paklandığı için hiçbir maddî kiri kalma-

yan kimseye benzetir. Namaz da insanı bu nehir gibi bütün kirlerden paklar buyurur. Hıfzıssıhhanın yani koruyucu hekimliğin ilk şartı temizlikten geçtiğine göre, hakkıyla kılınan namaz bu meselede rakipsizdir.

Zekat bahsinde *Resulullah*'ın. الزَّكَاةُ قَنْطَرَةُ الاِسْلاَمِ *"Zekât İslam'ın köprüsüdür."* . اِذَا اَدَّيْتَ زَكَاةَ مَالِكَ فَقَدْ اَذْهَبْتَ عَنْكَ شَرَّهُ *"Malının zekâtını ödedin mi, onun şerrini kendinden defettin demektir"* buyurarak günümüzü allak bullak eden zengin-fakir kavgası gibi içtimâî marazların zekâtla önleneceğini bildirmiştir. Şu hadis de mevzumuz açısından ikna edicidir: "Mallarınızı zekatla koruyun, hastalarınızı sadaka ile tedavi edin, belâya dua ile karşı koyun."

❑ DUA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlık taleb eden çeşitli duaları mevcuttur. Bunlar bir bakıma hastalanmadan önce sıhhatin kıymetini idrake ve onu korumak için gerekli tedbirlere sevkeden âmillerdir. Hangi hususta olursa olsun, dua etmek, meseleyi lisanen zikretmek onu şuur haline getirmek, kendimize problem yapmak demektir. Binaenaleyh sıhhat talebiyle ilgili duaların hıfzıssıhhaya giren tedbirlere ilk adım olduğu muhakkaktır. Hadislere göre *"Dua, ibadetin özü ve iliğidir"; "Allah dua etmeyen kulunu sevmez"; "En hayırlı amel zikir ve duadır"; "Allah müslümanın her duasına cevap verir. Ya istediğini aynen verir, yahut onun bir misli kötülükten onu korur, yeter ki günah talebetmesin, sıla-ı rahmin gereğine aykırı bir istekte bulunmasın."*

Resulullah hastalıklara, bunamaya, cünûna, musibetlere, deccalın şerrine vs. kısacası, hayat ve ölümün karşılaşacağı bütün fitnelere karşı Allah'ın yardımını, korumasını talebetmiştir.

❑ HARAMLAR:

Dinimizin koyduğu haramlarda koruyucu hekimliğin bir parçası sayabiliriz. İçkinin, uyuşturucuların, domuz etinin sağlık açısından zararları, fazla bir söze hacet kalmayacak kadar ulûm-i müteârife sırasına girmiştir.

Frengi, belsoğukluğu gibi zührevî hastalıklara ilaveten şimdilerde bütün insanlığı tehdid eden AİDS hastalığının başlıca âmilinin zina ve homoseksüellik olması İslam'ın bu fiiller karşısındaki sert ve ciddî tavrının hikmetini bir kere daha herkese göstermiş olmaktadır.

Şüphesiz yasaklarımız içki, kumar, uyuşturucu ve zinadan ibaret değildir. Milli serveti üç beş zengin kasaya aktararak, bir tarafta sefâhat, öbür tarafta sefaleti artırma vasıtası olan "riba" (faiz) de doğrudan veya dolaylı, ferdî ve içtimâî sağlığı bozan en mühim âmillerden biridir. Bu sebeple riba da İslam'ın en şiddetli yasaklarından biri olmuştur.

3- HASTALIK VE TEDAVİ YOLLARI

❑ HASTALIK:

İslâm'a göre hastalık, وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ âyetinde (Bakara 155) haber verilen imtihan şartlarından biridir.

Yani insan diğer bir çok musibet gibi hastalıkla da imtihan olacaktır. Aleyhissalâtu vesselâm: مَا اَصَابَ الْمُؤْمِنَ مِمَّا يَكْرَهُ فَهُوَ مُصِيبَةٌ *"Mümine hoşlanmadığı her ne gelirse o bir musibettir"* diyerek, âyetin devamında geçen musibeti açıklamıştır. Müslümanın hastalık anlayışını tamamlamak üzere Cenâb-ı Hakk bir âyet-i kerimede مَا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ **"Kişiye her bela ve musibet kendi kesbiyle yetişir"** (Şura 30) buyurmuştur. Bu beyan tıbb-ı nebevî açısından ehemmiyet taşır. Zira kişi bu inançla, hasta olmamanın ön tedbirlerini alacaktır. Bazı hadislerde bu tedbirlerden biri günah işlemekten, Allah'ın emirlerine isyandan kaçınmaktır. Zira bir çok musibetler, kişiye, işlediği günahlar sebebiyle gelmektedir. Bu ifade daha açık olarak müslümana şu inancı vermektedir: Musibete uğramamak -ve bu arada hasta da olmamak- isteyen kişi günah işlemekten kaçınmalıdır: اَلاَ اَدُلُّكُمْ عَلَى دَائِكُمْ وَدَوَائِكُمْ اَلاَ اَنَّ دَائَكُمُ الذُّنُوبُ وَدَوَاءَكُمُ الاِسْتِغْفَارُ *"Hastalığınızı ve ilacınızı size açıklıyorum: Haberiniz olsun hastalığınız günahlardır, ilacınız da istiğfardır."* Böylece hastalıkların günahla, tedavinin de istiğfar ve dua ile irtibatına dikkat çeken Resulullah, maddî ve tıbbî tedaviyi reddetmez. Ona da yer verip teşvik eder, esaslarını beyan eder.

❑ TEDAVİ:

Tıbb-ı nebevînin, tedavi konusunda benimsediği birkaç esası şöyle sıralayabiliriz:

1) Hastalığı da şifayı da veren Allah'tır.

2) Allah her hastalığın şifasını yaratmıştır.

3) Hastalanınca şifa aramalıdır.

4) Şifa için başvurulacak çeşitli tedavi yolları vardır.

Şimdi bu hususları kısa kısa açıklayalım:

a) HASTALIĞI DA ŞİFAYI DA VEREN ALLAH'DIR.

İslâm'ın ilk ve ana prensibi olan tevhid akidesi burada da karşımıza çıkar. Yani, ister hastalık olsun, ister şifa olsun Allah'ın iradesi, bilgisi, meşîeti dışında cereyan eden tesâdüfi birşey değildir. İmtihan, ikaz, ceza, mükâfat gibi pek çok gaye ve hikmetlere binaen hem hastalığı yaratmıştır, hemde şifayı. Ağaçtan yere düşen bir yaprak bile O'nun bilgisinden hariç olmazsa, hilkat ağacının meyvesi, yeryüzünün halifesi olarak yaratılan insanların sağlığını hem de binlercesinin birden hayatını ilgilendiren hastalıkların, salgınların O'nun bilgisinden hariç kalması inanç mantığıyla bağdaşmaz. Kaldı ki, pek çok âyet ve hadisler hastalık ve sağlığın Allah'tan olduğunu açık olarak ifade eder. Bir âyet şöyle buyurur: **"Muhakkak ki sizi, biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz, sabredenlere müjdele. Onlara bir musibet geldiğinde: "Biz Allah'ınız ve elbette O'na döneceğiz"** derler. (Bakara 155-156).

Az ileride açıklayacağımız üzere karantine usulünü bir tedavi metodu olarak tatbik etmek suretiyle hastalıkların sirayetine inanan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, hastalıkların Allah'dan olduğu fikrini zihinlerde tesbit maksadıyla çok çarpıcı bir üsluba başvurarak sirayeti inkar eder:

"Ne sirayet vardır, ne uğursuzluk vardır, ne de (cahiliye devrinde inandığınız üzere öldürülenlerin başından çıkıp kan, kan, intikam! intikam! diye intikamı alınıncaya kadar bağıran hortlak ruh) hâme vardır. Bu inançların hepsi batıldır."

Dinleyenlerden biri: "Nasıl sirayet olmaz, hastalıklı bir deve sağlamların arasına girdi mi onlar da hastalanıyor" der. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* asıl maksadı tebliğ eder: *"Pekiyi hastalıklı deve nereden hastalık aldı?"*

Resulullah'ın burada maksadı, ne sirâyeti öğretmek ne de inkar etmek. Zira görüldüğü üzere sirayet zaten bilinmekte. O halde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o saatteki dersinin gayesi, bilinmeyen bir hususu böyle bir metodla öğretmektir. Muhakkak ki dinleyenlerin ilk etapta kendisine itiraz edeceklerini de biliyordu. Gaye en güzel şekilde hâsıl olmuştu: Öyle ya, sürüyü hasta eden hastalıklı deve nereden hastalık almıştı?

b) TEDAVİYE İNANÇ:

İslâm her hususta ümitsizlik ve ye'si reddeder. Tevbesi kabul edilmeyen günah olmadığı gibi, tedavisi olmayan hastalık da yoktur. Bizce Tıbb-ı Nebevî'nin dinamiği denecek derecede ehemmiyetli bir prensibi, tedavisiz hastalık yoktur inancıdır.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu konuda çok kesin ve net konuşur: "Allah, devası olmayan dert indirmemiştir, her hastalık için mutlaka şifa da indirmiştir." Resulullah'a göre tedavi gayretlerimizin neticesini görememek, derdimizin devasızlığından değil, henüz şifa verici ilacına rastlayamamış olmamızdandır. Şöyle buyurur: "Her hastalık için bir deva vardır. Eğer (tedavi sırasında) hastalığa deva olan ilaca tesadüf edilirse Allah'ın izni ile şifâ hâsıl olur."

c) TEDAVİ OLMALI, ŞİFA ARAMAYA DEVAM ETMELİ:

Tedaviye inanmanın tabiî neticesi, hasta olunca şifa aramaktır. Madem ki, şifa var madem ki hastalık değil, "sağlık ve hayatın korunması" esastır, öyle ise hastalanınca tedavi olma yollarına başvurmalıyız. İşte birkaç hadis: *"Ey Allah'ın kulları, tedaviye devam edin, zira Allah her hastalık için şifa da yaratmıştır, şifası olmayan tek hastalık ihtiyarlıktır."*

Her hastalığa şifa yaratıldığına göre, boşa giden gayretleri "bu hastalık tedavisizdir" diyerek yeisle noktalamak, belki şifayı bilen birine rastlayamadık diyerek, hayatın son anına kadar deva aramaya devam etmek gerekmektedir. Nitekim bu konuda da Resulullah şöyle buyurur: *"Allah her hastalık için şifa yaratmıştır. (Ancak, herhangi bir hastalığa neyin şifa vereceğini) bazıları bilir, bazıları bilmez."*

❑ TEDAVİ OLMANIN HÜKMÜ:[39]

Bu husus ihtilaflıdır. Hanefîlere, Malikîlere göre mübahtır, terki günah değildir. Şâfiîler tedavi evladır der. Ahmet İbnu Hanbel, "Terki evladır" der. Hanbelî âlimler ekseriyetle bu meselede imamlarına muhalefet ederek tedavi evladır demiştir. Nevevî, Selefin cumhuru, halefin âmmesi (tamama yakını) tedavinin efdaliyetine hükmettiğini belirtir. Bu ihtilafı, hem hadislerdeki farklılıklarla izah etmek, hem de o devirlerdeki tıbbın teşhis ve tedavi imkânlarındaki sınırlılıkla izah etmek mümkündür. Nitekim meseleyi tedaviden alınacak neticeler açısından ele alan İslam âlimleri, hastalıktan tedavi olmanın zaruri olup olmaması meselesine farklı cevap getirmişlerdir. Bunlara göre tedavi üç çeşittir.

39– Bu mevzu için, Hak Dini Kur'an Dili Tefsirine bakılmalıdır. (9. cilt, s. 6396-6397).]

1) Neticesi kesin olanlar: Su içmek, gıda almak gibi. Aksi takdirde susuzluk ve açlıktan ölüm mukadderdir. Hayatın korunması için buna uymak "farz"dır. Tedavide hangi teşhislerin buraya sokulacağı dostorlarca değerlendirilecek bir husustur. Bu gruba giren bir hastalığın tedavisini terketmenin tevekkül sayılmayacağı, ölüm korkusu olduğu takdirde haram olacağı belirtilmiştir. Nitekim İslam ülemâsı ölüme götürecek şekilde yeyip içmeyi terketmenin haram olduğunu söylemişlerdir. İntihar da haram kılınmıştır.

2) *Neticesi zann-ı gâlip verenler:* Umumiyetle kan aldırmak, ilaç almak gibi tıbbî muameleler bu gruba girer. Hiçbir ilaç için yüzde yüz müessir denemez, faydası olacağına zann-ı gâlible hükmedilir. Bu çeşit teşhislere uymak efdaldir. Bu tedaviye tevessül, tevekküle mani değildir. Ancak terki de haram değildir. Duruma, şartlara göre, bazı şahıslar hakkında terki efdal olur.

3) *Neticesi şüpheli olanlar:* Âlimler bu gruba giren tedavinin neticesi için mevhum derler, müsbet olma ihtimali yüzde ellinin altındadır. Rukye ve dua ile tedaviyi burada mütâlaa ederler. Tevekkülün gereği olarak bu terkedilebilir. Bazı âlimler "tevekkülün şartı bu tedavinin terkidir" demiştir. Amma, duayı ibadet telakki edip, hastalığı da, "dua ibadeti"nin vakti bilerek hastanın hastalık vesilesiyle Cenâb-ı Hakk'a ilticası efdaldir. Bu telakki ile yapılacak duaya âyet-i kerimenin (Gâfir 50) ve Resulullah'ın teşvikleri pek çoktur. *"Tevekkül icabı bunun terki evladır"* denemez.

Şunu da kaydedelim, tedavi için muska yaptırmak, taşımak, kaba âyet yazıp suyunu içmek gibi ameliyelerin cevazında ihtilaf vardır. Büyücülük ise haramdır.

d) KADER İNANCI VE TEDAVİ:

Şifa için başvurulacak tedavi yollarına geçmeden, bir hususa temas edeceğiz: Kader inancı ile tedavi inancı arasında tezad yok mu? Bu husus her zaman hatıra gelebilir. Zira inanç esaslarımızdan biri *kader*'dir ve bunun ezelde yazıldığına ve değişmeyeceğine inanıyoruz. Tedavi ise, gayretimize bağlı olarak şifa elde edeceğimiz inancına dayanır.

Bu sorunun cevabını bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* vermiştir: "Tedavi de kaderdendir." Kaderimizde ne olduğunu sadece Yaratan bilmektedir, biz ise bilemeyiz. Bizce meçhul olan şeyi, dinimiz, oturarak karşılamayı emretmiyor, arayarak karşılamayı emrediyor. Esas olan dine uymak olduğuna göre, kaderimizin Allah tarafından bilindiğine inanırken, hastalığımıza karşı şifayı da arayacağız, zira emir böyle.

Nitekim bu hususta Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir problem olarak hissedilmiş ve ortaya çıkan tereddüdü izale için Resulullah'a kadar gidilmiştir. İşte bir vakıa: Ebu Hüsâme, babasından şunu nakleder: "Hz. Peygamber'e sordum: "Ey Allah'ın Resûlü, tedavi için başvurduğumuz rukye, ilaç ve diğer korunma vasıtaları hususunda ne diyorsunuz? Bunlar Allah'ın kederinden bir şey değiştirir mi? Bunların faydası olur mu?" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi: "Onlar da Allah'ın kaderindendir. Hastalığı yarattığı gibi şifa sebebi olan devayı da O yaratmıştır." Hz. Peygamber'e bazı bedeviler de: "Tedavi olmaya çalışmasak bize günah terettüp eder mi?" diye sorarlar. Aldıkları cevap şu olur: "Ey Alllah'ın kulları, tedavi olunuz. Zira, Cenab-ı Hakk, yarattığı her hastalık için bir de şifa yarattı..."

Hz. Ömer'le ilgili misal de burada kayde değer. Şam'a giderken, yol esnasında Suriye'de veba salgını çıktığını duyan *Hz. Ömer* geri dönme kararı verince, *"Allahın kaderinden mi kaçıyorsun? itirazına şu cevabı verir: "Evet Allah'ın kaderinden kaçıyor, Allah'ın kaderine sığınıyoruz. Sen devenle beraber bir vadiye insen, vadinin bir yamacı yeşillik ve otlu, öbürü çorak ve otsuz olsa deveni otlu yamaçta gütsen, bu Allah'ın kaderinden değil de otsuz yamaçta gütsen mi Allah'ın kaderindendir?"*

Netice olarak tekrar edelim: Kul değişmeyeceğine inandığı ve fakat ne olduğunu bilmediği kadere göre hareket etmekle mükellef değil. Dinimizin böyle bir emirde bulunması saçmalık olurdu. Mü'min Kur'an'da ve hadiste kendisine emredilen şeylere göre hareketle mükelleftir ve ona göre ecir alacaktır. Buraya kadar kaydettiğimiz hadislerde görüldüğü üzere Resulullah tedavi aramamızı emretmektedir. Bununla sorumluyuz. Şifayı Allah'ın vereceğine inanarak, meşru tedavi yollarına başvuracağız.

e) TEDAVİ YOLLARI:

Tıbb-ı nebevînin bir diğer hususiyeti, tedavide değişik metodlara yer vermiş olmasıdır. Bugünkü Batı tıbbı bütün ağırlığını maddi metodlara verirken tıbb-ı nebevî maddînin yanı başında manevî metodlara da yer verir. Tedavi metodlarındaki zenginlik ve renklilik, büyük ölçüde İslam'ın insan tabiatı hakkındaki telakkisinden kaynaklanır. İslam'a göre insan, ruh ve bedenden meydana gelir. Öyle ise hastalıkların bir kısmı ruhî, bir kısmı bedenîdir. Ayrıca her insanın maddî ve manevî terkibi, mizacı, içtimâî ve fizikî şartları bir değildir. Bütün bu değişkenler hastalığa ve dolayısıyla tedaviye müessirdirler. Neticede, bir kimseye uygun gelen bir ilaç, bir metod, aynı hastalığa yakalanan bir başkasına uy-

gun gelmeyebilir veya tersi... Bu temel telakkidir ki Hz. Peygamber'e: *"Her hastalık için bir deva vardır. Eğer hastalığa deva olan ilaca tesadüf edilirse Allah'ın izni ile şifa hâsıl olur"* dedirtmiştir.

Başlıca tedavi yollarını şöyle sayabiliriz: Perhiz, kan aldırma, dağlama, ilaç, hava değişikliği, rukye, dua, sabır.

Şimdi bunları kısa kısa açıklayalım:

1. PERHİZ:

Bu, hastalara verilecek gıdaların miktar ve cinsi hususunda konan bazı tahdidleri ifade eder. Rivayetler, ev halkından biri hastalanınca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ilk iş olarak gıdasıyla ilgilendiğini, su, un ve yağdan müteşekkil, hafif bir yiyecek olan çorba hazırlanmasını emrettiğini haber verir. Çorba için şöyle buyurmuştur: *"Çorba, hastanın kalbini kuvvetlendirir, hastalığını temizler, tıpkı sizden birinin su ile yüzündeki kiri temizlediği gibi."* Bir başka rivayette, *"bal, süt ve undan yapılan bir çorbanın karnı yıkayacağı"* yeminle ifade edilmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hastalara ve hastalıktan yeni çıkanlara, gözünde iltihap olanlara hurma (gibi hareket verici gıdalar) yemeyi yasakladığı gibi, hastalık sebebiyle iştahı kesilenlere de gıda alma hususunda zorlamamayı emreder. Der ki: "Hastalarınızı yemeye ve içmeye zorlamayın. Zira Allah onlara yedirip içirmektedir."

Bu mevzu ile ilgili nebevî bir başka tavsiye, hastaya canının çektiği yiyeceklerden (zararlı olmayanlardan) behemahal vermektir.

2. KAN ALDIRMA:

Cahiliye devrinde rastlanan bir tedavi metodudur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu teyid etmekle kalmamış bizzat kan aldırmış ve ashabına da tavsiye etmiştir.

3. DAG VURDURMA:

Bu da Tıbb-ı Nebevîce teyid edilen İslam öncesi bir tedavi yoludur. Bazı hadislerde tavsiye ve hatta tatbikatına rastlandığı halde, bazı hadislerde de yasaklandığı görülür. Bu durumu, âlimler, ızdırap veren, tehlikeli ve maharet isteyen bir tedavi metodu olması hasebiyle, mecbur kalmadıkça, ehil kişi bulmadıkça başvurulmaması gerekir şeklinde yorumlarlar.

4. AMELİYAT:

Bugün tedavinin vazgeçilmez ve son derece müessir vasıtalarından

biri ameliyattır. Belki de o günün Arap cemiyetinde ve hatta komşu milletlerde tedavide bu metoda başvurulmadığından olacak *Hz. Peygamber*'in hadislerinde bu bahse, ne lehte ne aleyhte yer verilmez. Gerçi, boğaz iltihabına yakalanan çocukları, tedavi için, bez dolanmış parmakla bademciklerinin alındığı ve *Hz. Peygamber*in buna müdahale ederek, bir nevi damla tatbikatı olan ûd-ı hindîyi (topalak) tavsiye ettiği rivayetlerde vardır. Buna dayanarak ameliyat metodunu yasaklamak mümkün değildir. İnşirah suresinde göğüs yarılmasından söz edildiği gibi, Hz. Peygamber'in muhtelif seferler mucizevi tarzda göğsünün yarıldığı, içerisinin temizlenip, dikildiği ve hatta, dikiş izlerinin sonradan belli olduğu rivayetlerde mevcuttur.

5. İLAÇ:

Bir kısım hastalıkların tedavisinde ilaç esastır. İlacın o devirde bilinen her çeşidine hadiste rastlamak mümkündür. Ağızdan alınanlar, kulak, burun, göz ve boğaza damlatılanlar v.s.

İlaçların ham maddesi esas itibariyle şifâlı otlardır. Bal, çörek otu, ûd-i hindî, zeytinyağı, mantar, hasır külü, kına gibi çeşitli nebâtî maddeler hadislere zikredilmiştir.

★ HARAM MADDEDEN İLAÇ: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* haram edilen maddelerden ilaç yapılmayacağını beyan eder: "Allah haram kılınan şeyde şifâ yaratmamıştır"; "Haramla tedavide bulunmayın." Şarabı tedavide kullanmak için müracaat edenlere: "O, şifa değil, hastalıktır" diyerek reddeder. Keza kurbağadan ilaç yapmak isteyen bir doktoru bundan men eder, çünkü kurbağa, öldürülmesi haram hayvanlardandır.

6. SU TATBİKİ:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çeşitli hastalıkların hararetini düşürmek için vücuda soğuk su tatbikini tavsiye eder. Kendisini ölüme götüren hastalığı sırasında bile bunu bizzat tatbik etmiştir.

7. TEBDÎL-İ MEKAN:

İklim değişmesiyle hastaların bazılarını tedavi etmek için Hz. Peygamber tebdîl-i mekana başvurmuştur. Söz gelimi, Medine'nin rutubetli havasından rahatsızlanan bir grup bedeviyi, hazine develerinin otlatıldığı yaylaya göndererek tedavi olmalarını sağlamıştır. Yeni girdikleri evden hastalık ve uğursuzluk bulduklarını söyleyenlere de orayı terketmelerini tavsiye etmiştir.

8. RUKYE:

Cahiliye devrinde mevcut bir tedavi usulüdür. Dilimizde buna *okumak* veya *nefes etmek* denir. Bir kısım hadisler bunu, -tevekküle aykırılığı haysiyetiyle- yasaklar. Ancak, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın göz değmesi, zehirli hayvan ısırması, nemle denen yara kurduna karşı rukyeye başvurduğu da bilinmektedir.

İslam âlimleri farklı hadisleri değerlendirerek, yasağın, "rukye için okunan dua"da cahiliye küfrünü devam ettiren elfazın varlığına hamletmişlerdir. Bu yasak bilhassa hicretten önceki döneme aittir. Hz. Peygamber Medine'de hastalara rukye yapmayı meslek edinenleri dinleyerek dualarında elfâz-ı küfür olup olmadığını kontrol eder ve olmayanlara izin verir.

Âlimler rukyenin cevazında icma olduğunu açıklar. Şer'an yasak olan nefes, *"efsuncuların ve cinleri teshir iddia eden cincilerin nefesidir."*

9. DUA:

Tıbb-ı nebevîde dua, daha önce temas ettiğimiz üzere sadece hastalıktan korunma safhasında başvurulan bir metod değildir. Hastalanan kimsenin tedavisi sırasında da başvurulması gereken bir metoddur, çaredir. Az yukarıda kaydettiğimiz bir hadisin son kısmı şöyle idi: وَاعِدُّوا لِلْبَلاَءِ الدُّعَاءَ *"Belaya dua ile karşı koyun."* Bu durumda kişi, bizzat kendisi için dua edip, Allah'tan şifa taleb edebileceği gibi, yakınları da ona dua edebilirler. Her iki çeşit dua da Hz. Peygamber'in tavsiyeleri arasında yer alır. *"Mü'minin mü'mine duası müstecabtır"* diyen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hastaları ziyaret ettiğinde şöyle dua ettiği belirtilir: *"Ey inananların Rabbi! Şu hastalığı gider, şifâ ver, şifa veren ancak sensin. Senin şifandan başka şifa yoktur. Hiç bir hastalık bırakmayan şifa ile şifa ver."*

10. TEBDİL-İ HAVA:

Medine'nin havası iyi gelmeyen Ureynelileri Aleyhissalâtu vesselâm'ın tedavileri için kıra gönderme örneğini değerlendiren İslam ülemâsı tebdil-i mekan veya tebdil-i havanın da bir tedavi metodu olarak sünnette yer aldığını belirtmiştir. Buna başka örnekler de var.

11. KUVVE-İ MANEVİYEYİ TAKVİYE:

Âlimler, bazı hadisleri, tedavide moral takviyesi metodu olarak de-

ğerlendirmiştir... اذا دخلتم على المريض فنفسوا له في الأجل *"Bir hastanın yanına girince onu uzun yaşayacağı hususunda ümitlendirin. Bu (ümitlendirme) kaderi değiştirmez ama hastanın gönlünü hoş eder"* buyurulmuştur. İbnu'l-Kayyim der ki: "Bu tedavinin en şerefli bir çeşididir. Zira hastanın gönlünü hoş etmek onun tabiatını güçlendirir, kuvvetini harekete geçirir, garîzî harâretini uyandırır, hastalığın define yardımcı olur ve hafiflemesini sağlar."

12. SABIR:

Hastalığı hafifletecek, hatta tamamen bertaraf edip yokedecek vasıtalardan biri de sabırdır. İnsanların mala, cana gelecek çeşitli musibetlerle imtihan edileceğini bildiren az yukarıda kaydettiğimiz âyet-i kerime, bu musibetlerin çaresini de gösterir: Zira âyetin sonunda *"Sabredenleri müjdele"* denilir. Âyetten anlaşılan o ki, gelen musibeti asgari zararla atlatmanın yolu metaneti kaybetmemek, insanlara şikayet etmemek, bağırıp çağırmamaktır. Resulullah da hastalığa karşı sabretmeye teşvikte bulunmuştur. Kendisine hastalığına karşı Allah'tan şifa taleb edivermesi için başvuran bir kadına: *"Dilersen dua edeyim, Allah şifa versin, dilersen sabret cennet senin olsun"* demiştir. Tedaviye başvurulsa da hastalığın elemlerine karşı sabır esastır, çünkü tedavi hiçbir zaman kesin netice vaadetmez.

13. GAYR-İ MÜSLİM TECRÜBE:

Tıbb-ı nebevînin orijinal yönlerinden biri budur. Tedavide, insanlığın faydasını ortaya koyduğu tecrübelerinden istifade edilir. Gayr-i müslimlerin metodu veya ilacıdır alınmaz diye bir prensip mevcut değildir. Bunu, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın henüz müslüman olmadığı belirtilen meşhur tabib Hâris İbnu Kelde'ye gitmeyi tavsiye etmesi ifade ettiği gibi, gayle[40] hakkındaki şu açıklaması daha sarih olarak gösterir: *"Gayle'den nehyetmek istemiştim, sonra hatırladım ki, İranlılarla Bizanslılar bunu yapmaktalar ve çocuklarına da bir zarar olmamaktadır."* İslam âlimleri bu örneklere dayanarak tıbb'da ehl-i zimme'ye başvurmanın caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Biz bunu, İslam'ın herhangi bir prensibini rencide etmeyecek her çeşit beşerî tecrübelerden istifadeye cevaz olarak anlayabiliriz. *İslamî prensibe* uygunluk kaydına, yeni iddia-

---

40– *Gayle* (gıyle de denmektedir): Zevcin çocuk emzirmekte olan zevcesi ile cima yapmasına denir. Kadın hamile kaldığı takdirde süt, onu emen bebeğe zararlı bir mahiyet kazandığı için Araplar bu hali hoş karşılamazlarmış.

ların değerlendirilmesinde İslam ülemâsının fetvasına olan ihtiyacı belirtmek için yer verdik. Aksi takdirde "eski bir hakikatı tekrar etmektense yeni bir oyuncağı almak, böylece dini rencide etmek mevzubahis olur."

4.TEDAVİ EDİCİLER:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), tedavi ediciler üzerinde de durmuştur. Bunların liyakatli olması gerekir. Likayatli olmayan tedavici sebep olacağı kazadan sorumlu tutulacaktır.[41] Liyakat olunca, müslim gayr-i müslim ayırımı yapılmadığı gibi kadın erkek ayrımı da söz konusu değildir. Hadislerde gelen örneklerden hareket eden İslam âlimleri, yabancı bile olsa kadının erkeği, erkeğin de kadını tedavi edebileceğini, muayene için gerekli olan bakmak, elle dokunmak gibi ameliyelere yer verebileceğini hükme bağlamışlardır.

5- TIBBÎ TATBİKATI MURÂKABE:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tedaviye giren prensiplerin (liyakatli ellerde yürümesi, yasak tedavi metodlarına başvurulmaması gibi) tatbikatını kontrol etmeyi de ihmal etmemiştir.

Ebu Dâvud'un bildirdiğine göre, Medine'de hastalara rukye yapmakla tanınmış kimselerin okudukları duaları dinleyerek, kullandıkları elfâzı kontrol etmiş, küfür ve şirk ifade eden sözlerin bulunmadığından emin olunca onlara izin vermiştir. Cin dağıtmaya mahsus bir rukye çeşidini de (nüşre) içinde yer alan put, cin, şeytan isimleri sebebiyle yasaklamıştır.

Keza sünnetçi kadınları çağırtıp, sünnet sırasında dikkat etmeleri gereken incelikleri kendilerine açıklamışlardır.

6- KAYNAKLAR:

Tıbb-ı nebevînin kaynağı bizce, âyet ve hadislerdir. Gerek Kur'an'da ve gerekse hadislerde tıbbı ve sağlığı ilgilendiren pasajlar, doğrudan ve dolaylı işaretler, imalar hepsi tıbb-ı nebevînin gerçek kaynaklarını teşkil eder.

Belki de burada, bize itirazla, *"tıbb-ı nebevî"* üzerine yazılan birçok eserlerin varlığı hatırlatılacak. Biz gerek klasik devirlerde ve gerekse modern zamanlarda tıbb-ı nebevî üzerine verilen pek çok eserlerin varlığına bilerek tıbb-ı nebevînin gerçek kaynağını âyet ve hadislerin teşkil ettiğini söylüyoruz.

41- Doktorun sebep olacağı kazalar ve sorumluluklar çeşitli şartlara göre değişir. Burada teferruata girmeyeceğiz.

Klasik dönemde yazılan eserlerde, hadise dayanmayan birçok meseleler var. Bunlar bizi aldatabilir. Bazen eserin yazıldığı asrın tababet anlayışını, bazan bir kısım hükemâ sözlerini, halk tabâbetini, sağlıkla ilgili vecize ve atasözlerini hatta kadim yunan feylesoflarının tıbbî nasihatlarını bu kitaplarda, gerçekten hadislerden alınmış olan meselelerle iç içe, yan yana buluruz.

Bütün bunlar, *tıbb-ı nebevî* adını taşıyan bir kitapta rastlanınca hepsini nebevî tıbtan zannetme gibi vahim sonuçlara götürecek durumlar ortaya çıkabilmektedir. Biz müslümanlar olarak *Resulullah*'a nisbeti sahih olan rivayetlerin muhtevasına itimad eder, tıbbî müessiriyetinden, gerçeğin ifadesi olduğundan endişeye düşmeyiz. Tıbb-ı nebevî kitaplarında görülmesi sebebiyle, bir atasözüne veya etıbba sözüne veya halk tabâbetine de aynı itimadı, aynı kudsiyeti göstermek bizi çifte zarara sokar; şöyle ki:

1. Butlanı günümüzde ortaya çıkmış eski bir tıb anlayışında ve onun gayr-ı müessir tatbikatında ısrar etmek.

2. Bu yanlışlığın mesuliyetini hadislere yükleyerek gerçek tıbb-ı nebevîyi kusurlu bulmak ve itimadı sarsmak. Nitekim, zamanımızda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dinî olmayan bu gibi meselelerde yanılabileceğini ileri sürenlere, maalesef rastlanmaktadır.

Resulullah her meselesinde vahye müsteniddir veya ikaz ve irşad-ı ilâhînin garantisi altındadır. Yanlış ve hatalı karara varma durumunda takip edilecek edeb hususunda âlimden cahile, devlet reisinden dağdaki çobana varıncaya kadar bütün ümmete örnek vermek hikmetine binaen, Resulullah'ın bazı "yanılma" ve "içtihadından dönme" örnekleri vardır. Bu örnekler tıbb-ı nebevîye hariçten giren ve fakat yanlışlıkla tıbb-ı nebevîden bilinen meselelerle istismar konusu yapılarak, bütün hadisleri gözden düşürme faaliyetlerinde kullanılabilecektir. Bu sebeple, biz tıbb-ı nebevîyi sadece ve sadece Kur'an ve hadise dayanarak yeniden tedvin etmek, geliştirmek zorundayız.

"Bunu yaparken, tıbb-ı nebevî ile uğraşanlar, tıbbî konulara giren âyet, hadis ve bunların varsa şerhlerini, günümüz tıbbı bulgu ve çalışmaları ile yan yana getirmelidir. Âyet ve hadis-i şeriflerin ifadelerine uygun olan tıbbî bulgu ve çalışmalar doğru, ters düşüncelerin yanlış olabileceği kabul edilmelidir.

Tıbbın nevleri konusunda çalışma yapan kişi yanlışlığın nereden kaynaklandığını araştırmalı ve yapabileceği araştırmada buna işaret etmelidir.

Şöyle ki, son yıllara kadar Peygamberimiz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın iltifat ettiği tereyağı konusunda aleyhte konuşan tıbbımız bugün lehte konuşmaya başlamıştır. Gerçek anlaşılmıştır. Şeker hastalarına balı yasaklayan tıbbımız, bugün normal miktarda alınabileceğini vurgulamaya başlamıştır.

Perhiz hakkında yeterli fikre sahip olmayan günümüz tıbbı yeni yeni bu konuda ipin ucunu yakalamaya çalışmaktadır.

***"Hastalarınızı yemeye içmeye zorlamayınız"** hadis-i şerifindeki iştahsızlıkla ilgili arkada bulunan fizyolojik mantığı anlamakta halen güçlük çeken günümüz tıbbıdır"* (Z.Ç.)

7- TIBB-I NEBEVÎ NASIL İHYA EDİLEBİLİR?

Tıbb-ı nebevînin günümüz şartlarında yeniden sistematize edilmesi düşünüldüğü takdirde takibedilmesi gereken metod bizce şudur: Bu çalışmayı öncelikle Arapçayı çok iyi bilen tabibler yapmalıdır. Onlar Arapçadan başka hadis ve tefsirle ilgili belli başlı ilimlerde yetişmelidirler. Bu meyanda, hadis nazariyatının ve hadis kaynaklarının da iyi bilinmesi gerekir. Arapça formasyonu olan bir hekim hadis nazariyatını öğrenmesi, kaynakları tanıması çok zor bir iş değildir. Ama Arapçayı bilen bir ilahiyatçının tıbbî formasyon edinmesi kıyaslanamayacak kadar zordur.

Hatta şunu da ilave etmek isteriz: Zamanımızda tıb-ı nebevînin mükemmel bir sisteme kavuşturulması bir ekip çalışmasıyla gerçekleşebilir. Bugün tıbbın pek çok ihtisas bölümleri var: Göz, kulak, dahiliye, hariciye, nisâiyye, çocuk, psikiyatri, nöroloji.. gibi. Hadisleri bu ihtisas sahiplerinden her birisi kendi zaviyesinden değerlendirecektir. Bir hadisten psikiyatri mütehassısı tarafından keşfedilecek bir inceliğin, dahiliyeci tarafından sezilemeyeceği söylenebilir. Hele tıbbî formasyonu olmayan bir ilahiyatcının hekimlerce sezilecek tıbbî incelikleri görmesi hiç beklenemez. Öyle ise, hadislerdeki tıbbî yönleri arama ve sistematize etme işini hekimlerin teşkil edeceği bir hey'et ele aldığı takdirde, yüzbinleri bulan bütün hadis rivayetleri, yapılacak çalışmanın kaynağını teşkil edecektir. Aksi takdirde, bir ilahiyatçının yapacağı tıbb-ı nebevî çalışması hadis kitaplarının "kitabu't-tıb", "kitabu'l-marda" gibi, tıpla alakalı bölümlerin-de yer alan hadislerin dışına fazla çıkamaz.

Bu noktanın daha iyi anlaşılması için bir hâtıramı nakledeceğim: Bu eserimizin tıb bahsinde kıymetli katkılarını gördüğümüz Dr. Zeki Çıkman arkadaşım yıllarca önce tıbb-ı nebevî ile alakalı bazı araştırmalar yapmak üzere bir vakıf kurma düşüncesinden bahisle, bu vakfın çalışma-

larına esas olabilecek bir tıbb-ı nebevî kitabının hazırlanması işini, hadisci olmam haysiyetiyle bana teklif etmişti. Bir müddet düşündükten sonra, yukarıda belirttiğim gibi, işe yarar bir çalışmanın ortaya çıkması için tıbbî formasyon gerekeceğini açıklayarak özür beyanettim. İlk anda bu işi yapabileceğimde ısrar etti ise de, bir başka karşılaşmamızda "namazın göz sağlığına etkisini bildiren hadis var mı?" diye sordu. "Göz tedavisiyle ilgili hadis çok ama, namazın göz sağlığına etkisinden bahseden hadis hatırlamıyorum" dedim. "Var" dedi ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Dünyanızda bana üç şey sevdirilmiştir...* diye başlayan hadisini hatırlatarak orada geçen *"...ve gözümün nuru namaz"* tabirini gösterdi. Ben: "Burada "çok sevdiğim ma'nâsında olmak üzere *"gözümün nuru"* demiştir. Bu Arapçada söylediğim maksadla kullanılan bir tabirdir, nitekim biz de, çok sevdiğimiz bir şeye, "gözümün nuru" deriz. Bunun göz sağlığı ile ilgisini göremiyorum" diye itiraz ettim.

Tabib arkadaşım, öyle açıklamalar yaptı ki bu hadiste yer alan tıbb-ı nebevî hususunda ikna oldum. Ezcümle, "göz nuru" denen görme gücünün her yaşta zinde kalabilmesi için gözün, uzak, yakın, çok uzak, çok yakın olmak üzere farklı mesafelere devamlı uyum temrini yapmak zorunda olduğunu, namazda iken ayakta, rükuda, secdede, oturma ve selam verme hallerinde çok farklı mesafelere bakarak gözün bu "uyum temri"ni yaptığını, bazı göz bozukluklarını gidermek için tabiblerin kadınlara örgü tavsiye ettiklerini... vs. söyledi ve ilave etti: "Namazda gözleri kapamak niçin mekruhmuş, şimdi daha iyi anlaşılmalı."

Ben bu açıklama ile göz nurumuzun büyük ölçüde namaza bağlı olduğunu anlamış olmaktan başka, müessir bir tıbb-ı nebevî çalışmasını ancak tabiblerin yapabileceğine dair düşünceme, mukni bir delil bulmuştum. Meseleyi şimdilerde daha da açan doktorumuzun açıklaması şöyle:

"Gözün namazdaki tadil-i erkanı, namazın karanlıkta kılınmasının mekruhluğu, gözlerin namazda kapalı olmasının mekruhluğu, gözümüzün katarakt ve glokom'dan (yani karasu hastalığından) korunması için hususi işaretler olup "iki gözümün nuru namaz" hadisi, namazın değer verilen, sevilen bir kıymet olduğunu anlattığı gibi, "iki gözüme nur veren namaz" ibaresinin de saklı olduğu kanaatindeyiz. Kişi sevdiği ile karşılaştığı zaman "seni görünce gözüm gönlüm aydınlandı" diyerek psikolojik bir sevinci ifşa ettiği gibi; namaz direkt olarak maddî gözümüzün sağlığında etkilidir. Gözün içindeki lens denilen uyumla ilgili merceğin anatomik, fizyolojik ve biyolojik hususiyetlerini bilenler bu ifadelerin gerçekliğini daha iyi anlayacaklardır."(Z.Ç.)

TALÂK (BOŞANMA) BÖLÜMÜ

(Bu bölümde yedi fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

TALÂKTA KULLANILAN ELFAZ

★

İKİNCİ FASIL

DUHÜLDEN (GERDEKTEN) ÖNCE TALÂK

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYIZLI KADININ TALÂKI

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

İCBAR EDİLENİN (MÜKREH), DELİNİN, SARHOŞUN TALÂKI

★

BEŞİNCİ FASIL

NİKAHDAN ÖNCEKİ TALÂK

★

ALTINCI FASIL

KÖLE VE CARİYENİN TALÂKI

★

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

BOŞANMA

"*Boşanma;* ferdin nikâh kaydından sıyrılıp kendini boşa alması ameliyesidir. Nâdiren dinlendirip rahatlatıcı görünse de, çok defa huzursuzluk ve sefâleti de beraberinde getirir.

Boşanma, din nazarında mübahların en sevimsizidir. Ne var ki, ruhsat ve cevâzının sevimsizliği kadar, men'edilmesi de gayr-i tabiî ve gayr-i fıtrîdir.

Boşanmayı gerektiren zarûretleri görmemezlikten gelmek, insan mâhiyeti ve bu mâhiyetin hususîyetlerini bilememe.. evlenen herkesin birbiriyle imtizâc edeceğini beklemek ise, herkesi dümdüz, aynı fıtrat, aynı mîzâc, aynı yapı ve aynı karakterde tasavvur etme gibi bir safderûnluk ifâdesidir.

Her keyfî boşama; boşayan için bir nedâmet, boşanan için bir haksızlık ve aile fertleri için de öyle bir huzursuzluk kaynağıdır ki, bazen bütün bir hayat boyu kanayan bir yara gibi devam eder durur...

Boşamak, hastalıklı bir uzva karşı cerrâhi bir müdâhele ise, izdivâcın aklî, mantıkî bir çizgide cereyan etmesi ve sağlam şartlara bağlanması, hijyenik bir hassasiyetdir. Onun için boşamakla aileyi, boşanmayı kaldırmakla da vicdânı kahretmezden evvel, izdivac, nesc uyumluluğu titizliği içinde ele alınmalı ve gelecekte bu uyumu temin edecek şartlardan taviz verilmemelidir.

Bir dünya, uzun asırlar, boşamayı menetmek veya hiç olmayacak şartlara bağlamak suretiyle, beraber yaşamayı düşünmeyenleri zorla bir arada tutmaya çalıştı. Bir başka dünya ise, kadına, istediği zaman alma, istediği zaman da atma gibi bir anlayışla baktı ve onu bir eşyâ gibi gördü.

Bunlardan biri erkeğe azabın, diğeri de kadını insan görmemenin ifadesinden başka birşey değildir."[42]

Talâk, Arapçada lügat olarak bağı çözmek ma'nâsına gelir. Gönderme ve terketme ma'nâsına gelen itlâkdan müştaktır. Şerî bir ıstılah olarak, kadınla erkek arasında evlenme akdi ile tesis edilen nikah bağının çözülmesidir. Görüldüğü üzere talâk, bu ma'nâsıyla lügavî medlûlüne muvafık düşmektedir.

İslam dini, hristiyanlığın aksine talâkı meşru addeder, ancak hoş karşılamaz. Çünkü talâk içtimâî bir yaradır, çocukların sahipsiz kalmasına, terbiyelerinin aksamasına, ferdler ve aileler arasına huzursuzlukların girmesine sebep olur. Bir cemiyette boşanma nisbeti, bir bakıma içtimâî huzurun göstergesi durumundadır. Aileler ne kadar sağlam ve ferdleri dayanışma içinde olursa, cemiyet de o kadar sağlam ve güçlü demektir. *Resulullah* müslüman ailelere boşanmayı tavsiye etmez ve onu أبغض الحلال الى الله الطلاق *"Allah'ın en ziyade nefret ettiği mübah"* olarak tarif eder. Evet talâk dinimizde haram değildir, fakat Cenâb-ı Hakk'ın en çok nefret ettiği bir cevazdır, imkân nisbetinde ondan kaçınmak gerekir.

Şunu da bilelim ki, İslam'da talâk bahsi çok teferruatı olan bir mevzudur. Gerek kadın ve gerekse erkeğin hukukunu korumayı hedefleyen prensipler, sınırlamalar vardır. Bu cümleden olarak âlimler talâkı öncelikle, birkaç kategoride ele alırlar:

1- *Haram olan talâk:* Bu talâku'l-bid'a'dır, az ilerde kısaca temas edileceği üzere, farklı suretlerde cereyan eder.

2- *Mekruh olan talâk:* Kadın iyi bir hal üzere olduğu halde, makul, meşru bir sebep olmaksızın vukua gelen talaktır.

3- *Vacib olan talâk:* Bu da farklı suretlerde cereyan eder, geçimsizlik sebebiyle, âyet-i kerimede zikri geçen iki hakemin (Nisa 35) boşanmaya hükmetmesi halindeki boşanma gibi.

4- *Mendub olan talâk:* Kadının iffetini bozması durumundaki boşamadır.

5- *Caiz olan talâk:* Erkeğin kadını istememesi, cinsî yönden tatmin bulamadığı için kadının külfetini çekmeye nefsinin razı olmaması halindeki boşamadır. *İbnu Hacer*, boşamanın bu çeşidini Nevevî'nin nefyettiğini kaydeder.

Bir başka açıdan talâk üç kısma ayrılır.

42- M. Fethullah Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 3/101-103.

1- *Sünnî talâk* طَلَاقُ السُّنَّةِ Bu, kadını tahâret (temizlik) müddeti içerisinde temasta bulunmadan boşamaktır. İbnu Mes'uddan gelen bir açıklama, Rabb Teâlâ'nın فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ **"Kadınları iddetleri içerisinde boşayın..."** (Talâk 1) emrinden maksat budur: "Temizlik müddetlerinde, temas etmeksizin" demektir. Bu tefsir sadece *İbnu Mes'ud*'a has değildir, Sahâbe ve Tâbiinden birçokları aynı görüştedir.

Sünnî talâk, sünni-i hasen ve sünni-i ahsen kısımlarına ayrılır. Eğer boşama her tuhur müddetinde temasa yer vermeden üç kere tekrarlanırsa buna sünni-i hasen denir. Eğer duhûl edilmiş kadın, tuhur müddeti içerisinde bir talâk-ı ric'î ile boşanır ve bu şekilde, iddetini tamamlarsa yani üç hayız müddeti tamam olursa boşanma tamamlanmış olur. Buna sünni-i ahsen denir.

2- *Bid'î talâk* طَلَاقُ الْبِدْعَةِ: Bu, kadını hayız halindeyken veya temizlik halinde temas yapmış olduğu halde boşamaktır. Bu durumda kadının hamile kalmış olma ihtimali bulunduğu için bu boşanma bid'at addedilmiştir.

3- Üçüncü kısımı sünnî veya bid'î vasıfları ile tavsif edilemeyen bir kısımdır: Henüz çocuk olan zevcenin veya âyise olan (yani hayızdan kesilmiş, hamile kalma ihtimali kalmayan) zevcenin veya doğumu yaklaşmış hamile zevcenin yahutda henüz duhûl edilmemiş zevcenin boşanması bu kısmı teşkil eder. Hukukî durumu bilen bir kadının, kendi talebi üzerine vâki olan talâkla, kadının talebiyle vâki olan hul' da buraya girer. Şâfiîler nazarında bu, talâktır.

Hayızlı kadını boşamak esas itibariyle haram ise de bazı şekilleri haram değildir. Şöyle ki:

★ Eğer kadın hamile ise ve kan görmüşse Şâfiîlere göre, hayız gören hamilenin boşanması bid'î değildir, hususen, boşama doğuma yakın vâki olmuşsa.

★ Hâkim efendiden boşarsa ve bu boşama hayız haline rastlarsa.

★ İki hakemin boşaması usulünde, hakemler aradaki geçimsizliğin bertaraf edilmesi için buna karar vermişlerse.

★ Hul' (yani kadının talebi ile) gerçekleşen boşama. Zikredilen bu dört çeşit boşama, hayız sırasında vukûa gelse de haram sayılmaz.

BOŞANMAYA SEBEP OLAN HALLER

Din-i mübîn-i İslam, prensip olarak boşanmayı hoş karşılamaz ise

de, bazı hallerde kadın ve erkek her iki tarafa da boşanma talebinde bulunma hakkı tanır. Buna fıkıhta hıyâr-ı tefrika denir. Hemen belirtelimki, *hıyar-ı tefrika* erkekden ziyade kadın için mevzubahistir. Çünkü erkek boşama yetkisine sahip olması sebebiyle, *İmâm-ı Muhammed* gibi bazı fakihler, erkek için bir de hıyâr-ı tefrikanın mevzubahis olmasını gereksiz bulmuştur.

Bu husustaki teferruata girmeden, şunu belirtmek istiyoruz: Gerek erkekte ve gerekse kadında bulunan bir kısım özürler, hastalıklar, kötü huylar, mukabil tarafa boşanmak üzere hâkime müracaat hakkı tanımaktadır. Bu ârazları şöyle özetleyebiliriz:

1) *Cinsî teması önleyen ârazlar:* Kadınlarda karn, retak, fetk denen hallerle erkeklerde hadımlık, innet (adem-i iktidar), mecbubiyet (erkeklik uzvu ve husyelerin kesilme hali)... gibi haller. Evlilikten asıl maksad olmamakla birlikte, aranan hususlardan birinin cinsî tatmin olması sebebiyle, taraflardan birinde buna mani olan bir ârazın varlığı, mukabil tarafa boşanma hakkı doğurmaktadır.

2) *Hunûset:* Bir şahısta hem erkek ve hemde kadına ait tenâsül uzvunun varlığı.

3) *Cünûn* yani *delilik:*

4) *Bazı irsî bulaşıcı hastalıklar:* Bu grupta cüzzam, beres, zührevî hastalıklar zikredebilir.

Bu ârazların evlilikten sonra malum olma veya vukûa gelme durumları, tedavi edilebilir veya edilememe durumları, delilikte olduğu üzere tahammül edilebilecek veya edilemeyecek derecelerde olmaları gibi farklı durumlar vardır. Fıkıh kitapları meseleyi yeterli genişlikte tahlil ederler. Biz burada işaret etmekle yetineceğiz.

5) *Geçimsizlik:* Karı veya kocaya boşanma hakkı getiren bir diğer husus su-i imtizâctır, yani geçimsizlik diye ifade ettiğimiz huzursuzluk halidir. Bu, çoğunlukla taraflardan birinin haddini tecavüzde su-i ahlaktan ileri gelir. Bazan bu haller her iki tarafta da bulunabilir. Her hâl u kârda İslam dini geçimsizlik halini de boşanmada meşru bir sebep kabul etmiştir. Bu prensip, bilhassa boşama yetkisi olmayan kadın için avantajlı bir durum teşkil etmekte ve hâkime müracaat hakkı tanımaktadır. Hâkim iki hakem tayin ederek meseleyi tahkik eder, aralarını düzeltmeye çalışır, hakemlerin vereceğ rapora (ve hatta hükme) göre karara varır.

Bu gruba giren haller meyânında erkeğin kadının hukukunu yerine getirmemesi: Mesela nafakasını temin etmemesi, haksız yere dövmesi,

tahkir etmesi, sövmesi, kadını terkedip konuşmaması zikredilebilir. Ancak kadın, kocasının yapacağı yeni evlilik sebebiyle, dinin kocaya tanıdığı te'dîb hakkını kullanması sebebiyle muhayyerlik hakkı kullanamaz, şikayete gidemez.

Şu hususu da tekrar etmek isteriz: İslam sayılan noktalarda talâk meselesinde muhayyerlik hakkı tanımış ise de, bunun istismar edilmemesi gerekir. Zikri geçen bu ârâzlar çoğu kere izafi değerlendirmelerdir. Aslolan evliliğin devamıdır. Evlilikle bir araya gelen insanların birbirlerinin eksikliklerine, nâhoş taraflarına sabır ve tahammülü prensip edinmeleri gerekmektedir. *"Din bana hak tanıyor"* diye boşama veya mahkemeye gitmede istical etmek ne İslâmî ne de insanî bir davranıştır. İslam ülemâsı, yukarıda belirtilen ârazların sübutunda dahi sabır ve tahammülü tavsiye eder. Âlimlerimize göre, evliliğin asıl gayesi, bir aile tesis etmek, karı ile koca arasında bir dayanışma, bir yardımlaşma ve ünsiyet vücûda getirmektir. Cinsî tatmin, çocuk sahibi olmak gibi başka hususlar evliliğin semere ve meyvelerindendir. Öyleyse taraflardan birine gelen ârazla bu meyvelerden bir veya bir kaçının hâsıl olmaması, evliliğin sona erdirilmesine sevketmemelidir. Yukarıda sayılan hastalıkların tedavisi, sakatlıkların giderilmesi, bulaşmalara karşı mukabil tedbirlerin alınması bilhassa günümüz şartlarında imkan dahiline girmiştir. Fakihlerimiz bu bahisleri günümüzün tıbbî şartlarında yeniden tedvin edecek olsa, yukarıda sayılan bir kısım ârazları *"Boşanmaya sebep olan haller"* listesinden çıkarabilirler.

HAKEMEYN:

Talâk bahsinde bilinmesi gereken bir husus hakem meselesidir. Yani, karı-koca arasındaki geçimsizlikler, boşanmaya vardırılmadan halledilmesi gerekmektedir. Bunun da en iyi yolu biri erkek, diğeri de kadın tarafından seçilecek iki hakemin araya girerek, aradaki imtizaçsızlığın mahiyetini araştırıp hal yoluna gitmesidir. Bunlar barıştırma yollarını denerler. Her iki tarafa da nasihat ederler. Hakemler, Hanefî, Şâfiî, Zâhirî imamlara ve Ahmed İbnu Hanbel'den bir kavle göre sadece barıştırma selahiyetine sahiptirler. Boşandırmaya hükmedemezler. Mâlikîlere göre, boşandırma yetkileri de vardır. Onlara göre kendilerine hakem denilmesi de bu selahiyetin bir delilidir.[43] Ailevi geçimsizlikte hakem meselesinin ehemmiyetli bir yer tutacağını, meseleye Kur'an-ı Kerim'de yer

43– *Ömer Nasuhi Bilmen* merhum, günümüzün şartlarında, hakemeyn müessesenin *"eimme-i Mâlikiye hazerâtının akvali vechile"* işletilmesini "aile hayatı namına pek faideli" görmektedir. (Istılâhât-ı Fıkhiye Kâmusu 2. cilt, s. 368).

verilmiş olmasından da anlamaktayız: وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا **"(Eğer karı ile kocanın) aralarının açılmasından endişeye düşerseniz, o vakit (kendilerine erkeğin) ailesinden bir hakem, (kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarında(ki dargınlık yerine, geçime) onları (uyuşmaya) muvafık buyurur."** (Nisa 35).

Hakemlerin erkek, reşid, âdil, nüşûz hükümlerine vâkıf, hüküm verecekleri husus hakkında fakih olmaları şarttır. Binaenaleyh kadın, çocuk, mecnun, fâsık veya sefih olanların, nüşûz hükmüne vakıf olmayanların hükme bağlayacakları hususun şerî yönünü bilmeyenlerin boşanmaya veya evliliğin devamına dair verecekleri hüküm bâtıldır. Ancak fakih olmayanlar ülemâ ile istişare yaparak hareket etmeleri halinde hükümleri mûteber olur.

TALÂK (BOŞANMA) BAHSİNDE GEÇECEK BAZI TABİRLER

Daha önce de belirttiğimiz gibi, talâk bahsi pek çok teferruata şâmildir. Her bir tâli mesele için müstakil ıstılahlar vardır. Burada onların hepsine yer vermek bizi mevzumuzun dışına atar. Ancak, müteakiben gelecek hadislerin açıklanması esnasında kullanılacak bazı ıstılah ve tabirleri burada açıklamada gerek var.[44]

TALÂKIN ÇEŞİTLERİYLE İLGİLİ TABİRLER

Boşama bahsinde en çok geçecek tabirlerin bir kısmı talak çeşitleriyle ilgilidir. Öncelikle onların kısaca açıklanması münasiptir. Bunlardan her biri yeri geldikçe genişçe açıklanacak. Talâkın başlıca şu çeşitleri var:

1- Talâk-ı Bâin.

2- Talâk-ı Ric'î,

3- Talâku'l Bette.

4- Talâk-ı Selâse.

a) Hul'.

b) Lian.

c) İlâ.

5- Zıhâr.

44- Açıklamaları ve tarifleri, *Ömer Nasuhi Bilmen* merhumun Istılâhât-ı Fıkhiye Kâmusu'ndan aldık. Ancak anlaşılır kılmak için bazı tasarruflarda bulunduk.

1. TALÂK-I BÂİN:

Kesin boşanmayı ifade eden söz veya işaretle yapılan boşamadır. Erkek, bu suretle boşadığı hanımına tekrar kavuşabilmek için kadının rızasını almak, yeniden mehir ödemek ve nikah akdi yapmak zorundadır. Şu dört şekilde cereyan eden boşamalar bâin'dir.

1) Nikahtan sonra fakat temastan ve *halvet-i sahihadan* önceki boşama.

2) Kinâî sözlerle veya mübâlağa ve şiddet-i ifade eden sözlerle yapılan boşama.

3) *Muhâla'a* yoluyla yani kadının isteği ile karşılıklı anlaşarak yapılan boşama.

4) Üçüncü boşama hakkını da kullanarak yapılan boşama.

2. TALÂK-I RİC'Î:

Fiilen evlenip karı-koca olduktan sonra, erkeğin zevcesini sarahaten veya işareten üç adedine delâlet etmeyen sarih söz ve hareketle boşamasıdır. Bu çeşit boşamadan sonra, erkek tekrar nikah yapmaya ve mehir ödemeye muhtaç olmadan zevcesiyle normal aile hayatına dönebilir. Bu suretle kişi, hanımını iki kere boşayabilir, üçüncü kere boşadı mı, hanım bir başkasıyla evlenip ondan da boşanmış olmadıkça bir daha karı-koca olamazlar.

3- TALÂKU'L-BETTE:

el-Bette, kesinlikle demektir. *Talâku'l-Bette,* el-Bette kelimesi kullanılarak yapılan bir talâktır. أنتِ طالقٌ البتّة *"Sen kesinlikle boşsun"* cümlesinde olduğu gibi. Şu halde bu ayrı bir talak çeşidi değil. İçerisinde rakam olmadığı, onun yerine *kesinlikle* ma'nâsına gelen el-Bette tâbiri olduğu için bu tabir bâin mi ifade eder, ric'î mi ifade eder, ihtilaf konusu olmuştur. Müteakiben 4049. hadiste tafsilat gelecektir.

4- TALÂK-I SELÂSE:

Nikah bağı üç talâk üzerine müessesdir. Şu halde üç adedine mukârin bir söz veya işaretle yapılan talâktır. Bu talâkla kadın-erkek arasında nikah bağı kalmaz, beynunet-i kübra denen katî ve kesin ayrılık husule gelir.

A) HUL' (Hal' veya muhâla'a dahi denir): Geçimsizlik sebebiyle karı ile kocanın anlaşarak yaptıkları boşanma. Bu çeşit boşanmada umumi-

yetle kadın alacağı mehirden vazgeçmek, aldığı mehiri geri vermek veya kocasına başkaca bir ödeme yapmak gibi bir ivazda bulunur.

B) Lİ'AN (Mulâ'ane de denir): Karısının zina ettiği iddiasında bulunan fakat bunu dört şahitle ispat edemeyen koca ile, bunu inkâr eden kadın arasında cereyan eden boşanma şeklidir. Bunlardan her biri doğru söylediğini ifade ettikten sonra, yalan söyleyene Allah'ın lânetini dilerler ve bunu tam dörder kere tekrar ederler. Bu lanetleşmelerden sonra hâkim onların evliliğine son verir.

C) İLÂ: Lügat açısından yemin etmek ma'nâsına gelir. Istılah olarak zevceye en az dört ay süre ile tekarrüb etmemek (temasta bulunmamak) üzere yapılan yemindir. Bu yemin bazan belli bir müddet için yapılır, ki en azı dört aydır. Bazan ebedi olarak temasta bulunmamak üzere, bazan da vakit belli etmemek suretiyle yapılır. Yeri gelince gerekli açıklama yapılacaktır.

5- ZIHAR (Müzâhere):

Lügatte iki şey arasında bir mutabakat ve mümâselet vücuda getirmek ma'nâsındadır. "Arka" ma'nâsına olan zahr'dan alınmadır. Istılah olarak *"Kocanın, hanımını neseb, reza (süt emme) veya müsâheret suretiyle müebbeten mahremi olan bir kadının kendisine bakılması câiz olmayan arkası, karnı, uyluğu gibi bir uzvuna zıhar maksadı ile benzetmesidir. Bu bir nevi boşamadır. Zira böyle bir teşbihte bulunan kimse kefârette bulunmadıkça hanımına cinsî temasta bulunamaz, şehvetle dokunamaz ve öpemez."*

RİC'AT (Rec'at'da denir): Lügat olarak bir şeyi geri çevirmek, reddetmek ma'nâsına gelir. Boşanma talebi olarak ric'î talâktan sonra, iddet içinde henüz baki olan nikahı kavlen veya fiilen devam ettirmektir. Bu suretle zevciyet bağı devam ettirilmiş olur. *"Sen benim hanımımsın"*, *"sana geri dönüyorum"* gibi bir söz bu ric'ati sağlar. Hanıma temas veya şehvetle kucaklamak veya öpmek de fiilî bir ricat sayılır.

TEFVÎZ-İ TALÂK:

Talakda câri olan usullerden biri tefvîz'dir. Yani mükellef kimse, hanımını boşama yetkisini bir vekile veya bizzat zevcesinin velisine tevdi edebilir. İşte bu tevdi işine tefviz denir. Tefvizde üç tabir kullanılır:

Tahyir, emr bi'l-yed, meşiyyet.

❑ TAHYİR: Bu, kocanın hanımına: اخْتَرِى نَفْسَكِ *"nefsini ihtiyar et"* veya انتِ مخيرة *"Sen muhayyersin"* demek suretiyle gerçekleşen tefvizdir. Ka-

dın bu durumda "İhtiyar ettim" veya "Kendimi ihtiyar ettim" veya "Talâkı ihtiyar ettim" gibi boşanmayı ihtiyar ettiğini ifade eden bir tabir kullansa boşanma hâsıl olur.

★★ Tahyirde sayı, tahyir suretiyle hâsıl olan boşama bâin mi, ric'î mi ve adedi nedir? Bu husus ihtilaflıdır.

Hz. Ali: *"Kadın nefsini tercih ederse bâindir tekdir, kocasını tercih ederse ric'idir, tekdir"* demiştir.

Zeyd İbnu Sâbit: "Nefsini tercih ederse üçtür, kocasını tercih ederse bâin ve tekdir" demiştir. İmam Malik bununla amel etmiştir.

Hz. Ömer ve *İbnu Mes'ud: "Nefsini tercih ederse bâin ve tekdir, kocasını tercih ederse bir şey gerekmez"* demişlerdir. Ebu Hanîfe bunların fetvasıyla amel etmiştir.

İmam Şâfiî: "Tahyir bir kinayedir, öyleyse koca karısını muhayyer bırakırsa ve bununla hanımın kendisini boşamasını veya beraberliklerinin devamına karar vermesini murad etmişse ve kadın da kendisini ihtiyar ederek ayrılmaya karar vermişse, artık boşanırlar. Ancak kadın: "Ben nefsimi ihtiyar etmekle boşanmayı murad etmedim" derse sözü tasdik edilir" der, bu ifadeden tahyirde "nefs" kelimesini tasrih etmesi gerektiği ifade edilmiştir.

❑ EMR-İ Bİ'L-YED: Bu, kocanın, hanımına أمْرُكِ بِيَدِكِ "İşin kendi elindedir" demesi suretiyle beyan ettiği tefvizdir. Bu suretle vâki olan tefvize mukabil kadın da kocasına hitaben: *"Kendimi ihtiyar ettim"; "Nefsimi sana haram kıldım"; "Nefsimi sana bâin kıldım"; "Sen bana haramsın"; "Sen benden boşsun"* gibi tabirlerden birini kullansa boşanma meydana gelir.

Tahyir ile emr bi'l-yed'e ait sözler birer kinâyedir. Dolayısiyle bunlarla talâkın tefviz edilmesi niyyete veya delâlet-i hale mütevakkıftır. Meşiyyete ait sözler, sarih olduğundan niyet aranmaz.

❑ MEŞİYYET: Erkeğin hanımına: طَلِّقِي نَفْسَكِ انْ شِئْتِ *"Dilersen nefsini boşa"* cümlesiyle yaptığı tefvizdir. Bu iki suretle yapılır: "Ya meşiyyet-i sarihadır, hemen kaydettiğimiz cümle bunun örneğidir. Ya da meşiyyet-i zımniye'dir: *"Nefsini tatlık et!"* cümlesi ile tefviz edilen talâk gibi. Bu cümlede meşiyyet yani dileme keyfiyeti zımnen mevcuttur. Bu çeşit tefvizde kadının boşanma arzusunu ifade etmesiyle boşanma hâsıl olur: *"Nefsimi boşadım"; "Nefsimi bâin kıldım"; "Nefsimi sana haram kıldım"* demesi gibi. Meşiyyet suretiyle yapılan tefvizde kadının *"Ben nefsimi ihtiyar ettim"* cümlesinin boşanma ifade etmeyeceği belirtilmiştir.

★ Tefvizler ya mutlakdır, ya da zamanla mukayyeddir. Zaman da ya muayyen ya da gayr-ı muayyendir. Mesela: *"nefsini boşa"* sözü mutlak bir tefvizdir. *"Nefsini bugün boşa"* sözü muayyen bir zamanla mukayyed bir tefvizdir. *"Nefsini ne vakit istersen boşa"* sözü ile, gayr-i mukayyed bulunan bir tefviz-i âmmdır.

Mutlak tefvizler meclis ile mukayyeddir. Zevce, böyle bir tefvize muttali olduğu mecliste muhayyerdir. O mecliste kullanmadığı takdirde muhayyerliği kalmaz.

Mutlak tarzda yapılan tefvizler kocaya nazaran lâzım (bağlayıcı), kadına nazaran gayr-ı lâzımdır (bağlayıcı değildir). Bu sebeple koca yaptığı tefvizden rücu edemez, çünkü tefviz, tevkil değil, temliktir. Kadın ise bu tefvizi kabule mecbur değildir, dilerse reddeder.

Çok teferruatı olan bu mevzu fıkıh kitaplarından görülmelidir.

İDDET:

Lügat olarak tâdad, ihsâ (saymak) ve müddet ma'nâsına gelir. Istılah olarak bir erkek veya kadının boşanmadan sonra yeni bir evlenme yapamayıp beklemesi ma'nâsına gelir. Aynı zamanda beklemeleri gereken müddete de iddet denir. Boşanan bir kadın için üç hayız müddeti, kocası ölen kadın için dört ay on gündür.

İddet erkek için de câri ise de, mutlak kullanılınca kadının iddeti kastedilir.

NOT: Bu umumî açıklama kısmında son olarak şunu belirtmek isteriz; Boşanma bahsi dinimizin çok ehemmiyet verdiği, hassasiyet gösterdiği bir mevzudur. Mü'minlerin bu hususta çok dikkatli olmaları gerekir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, talâkın hiçbir şaka kabul etmediğini belirtmiş, bilhassa Hanefî ülemâsı yanlışlıkla, gafletle bile ağızdan sarih bir ifadeyle bir tabir veya *"boşamaya delâlet eden bir tavrın"* boşamaya sebep olacağına hükmetmiştir. Şüpheli bir durum vâki olduğu zaman, bu kitapta dermeyan edilen kısa açıklamalardan fetva çıkarılmayıp, meseleyi Talâk bahsini iyi bilen, diyaneti güven veren kimselere danışmalıdır. Aksi takdirde zina hayatı yaşanmış olma muhâtarası mevzubahistir. el-Iyâzu billah.

BİRİNCİ FASIL

TALÂKTA KULLANILAN ELFÂZ

4045 ١- عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [إذَا قَالَ أنْتِ طَالِقٌ ثَلاثاً بِفَمٍ وَاحِدٍ فَهِيَ وَاحِدَةٌ]. أخرجه أبو داود.

1. (4045)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Bir erkek hanımına bir defada "Sen üç talâkla boşsun!" dese, bu bir talâk sayılır." [Ebu Dâvud, Talâk 10, (2197).]

4046 ٢- وفي رواية ذكرها رزين: [إذَا قَالَ: أنْتِ طَالِقٌ. أنْتِ طَالِقٌ. أنْتِ طَالِقٌ ثَلاثَ مَرَّاتٍ، فَهِيَ وَاحِدَةٌ، إنْ أرَادَ التَّوْكِيدَ لِلأُولى، أوْ كَانَتْ غَيْرَ مَدْخُولٍ بِهَا].

2. (4046)- *Rezin*'in zikrettiği bir rivayette (İbnu Abbâs şöyle demiştir): "Erkek hanımına (aynı anda üstüste): *"Sen boşsun, sen boşsun, sen boş-sun" diye üç kere söylerse, bu bir boşama sayılır, yeterki bunlarla birinci defaki söylediği "Sen boşsun!" sözünü tekid etmeyi kastetmiş olsun veya hanımıyla henüz gerdek yapmamış olsun."*

AÇIKLAMA:

1- Hadisin anlaşılması için önce şu husus bilinmelidir: İslam şeriatine göre, nikah akdi kadınla koca arasında üç bağ te'sis eder. Bu bağlar varlığını koruduğu müddetçe evlilik devam eder. Boşama, bu bağların şerî ölçüler çerçevesinde çözülmesiyle gerçekleşir. Bu bağlardan birinin veya ikisinin çözülmesi evliliğin yenilenerek devamına mani değildir. Tek bağla da evlilik devam eder ve evliliğin sağladığı hak ve vazifeler varlığını sürdürür. Hadisten de anlaşılacağı üzere, erkeğin hanımına *"sen boşsun"* gibi boşanmayı icab eden bir tabiri sarfetmesi bu nikah bağlarından birini ortadan kaldırır. Hadiste mevzubahis edilen mesele

şudur: Kişi, bu cümleyi "üç" rakamını ekleyerek *"Üç talâkla boşsun"* diyerek sarfetse, üç nikah bağının üçü de çözülmüş, kadın tamamen boşanmış olur mu?

Bu mesele ihtilaflı bir husustur. Çünkü müteakip hadislerde görüleceği üzere Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde boşama, çoğunlukla her temizlik müddeti içerisinde bir kere olmak üzere üç temizlik müddetinde gerçekleşen bir hadisedir; ikisinin veya üçünün de bir anda icrası bazı rivayetlere göre, pek mevzubahis değildir.

Sadedinde olduğumuz birinci rivayet, İbnu Abbâs'ın herhangi bir kayda yer vermeksizin, *"üç talâkla boşsun!"* şeklinde telaffuz edilen boşayıcı sözlerin bir boşamayı sağlayacağı kanaatinde olduğunu aksettiriyor. Ancak Rezîn'in ilavesi olan ikinci rivayette ise bir anda sarfedilen üç ayrı boşamanın, "bir" sayılması için bazı şartlar kaydediyor.

★ Eğer erkek, üç talâk niyeti taşımadan yani ikinci ve üçüncü "boşsun!" lafzını, ilk defa söylediği "boşsun" lafzını tekid etmek (pekiştirmek) için söylediyse üç boşama bir sayılır ve nikâh bağlarından ikisi devam eder. Aksi halde üç sayılır.

★ Diğer bir şarta göre, erkek, henüz gerdek yapmadığı hanımını bu suretle boşamış ise, niyet aranmaz, bu üç talâk, bir talâk sayılır. Aksi halde gerdek yaptığı bir hanımı, tamamen boşamak niyetiyle üç kere üst üste *"sen boşsun"* dedi mi, bu üç ayrı talâk sayılır ve hanımıyla boşanmış olurlar.

2- Kaydedilen rivayetler bu ma'nâları ifade ederler. Ebu Dâvud bu meselede *İbnu Abbâs*'ın kanaat değiştirerek, neticede diğer birkısım sahâbî gibi üç talâkla, kadının kocasıyla gerdeğe girmiş olsa da olmasa da boş sayılacağı ve bir başkasıyla evlenmedikçe eski kocasına helal olmayacağı görüşünde karar kıldığını belirtir. *Ebu Dâvud*'un kaydettiği rivayetlerden birine göre, Muhammed İbnu İyâs demiştir ki: *"İbnu Abbâs, Ebu Hüreyye ve Abdullah İbu Amr İbni'l-Âs radıyallahu anhüm ecmâin'den bâkire olan hanımını üç kere boşayan erkek hakkında sormuşlar, hepsi de: "Bu kadın, artık ona bir başka erkekle evlen(ip boşan)madıkça helal olmaz" cevabını vermiştir."*

Azîmâbâdî, *İbnu Abbâs*'ın bu meseledeki farklı görüşlerini aksettiren rivayetleri şöyle özetler: "Ebu Dâvud'un bunlara dikkat çekmek-teki maksadı şunu belirtmektir: İbnu Abbâs, üç talâkın bir olacağına dâir fetvasını terketmiş ve şu görüşte karar kılmıştır: "Üç talâktan sonra, kadın bir başka erkekle evlenmedikçe kocasına geri gelemez." İbnu Abbâs'ın eski görüşünü aksettiren bir rivayeti Abdurrezzâk kaydeder: "Ma'mer

bize Eyyub'tan haber verdiğine göre Eyyub der ki: "Hakem İbnu'l-Uyeyne, Zührî'nin yanına girdi, ben de onlarla beraberdim. Zührî' ye üç sefer boşanan bâkire hakında sordular. Cevaben dedi ki: "Bundan İbnu Abbâs, Ebu Hüreyre ve Abdullah İbnu Ömer'e sordular, hepsi de: "Bir başka koca ile evlenmedikçe ona helal olmaz"dediler." Eyyub devamla der ki: "Bunun üzerine Hakem oradan ayrılıp Tâvus'a geldi. O mescidde idi. Üzerine eğilerek, *İbnu Abbâs*'ın bu meseledeki sözünü sordu ve Zührînin söylediklerini haber verdi. Ben Tâvus'un bu söylenenler karşısında hayretinden ellerini kaldırdığını gördüm. Dedi ki: "Allah'a yemin olsun, İbnu Abbâs (radıyallahu anh) bu üç talâkı bir sayıyordu.

Diğer taraftan Muvatta'nın rivayetinde, henüz gerdek yapmadığı hanımını üç kere boşayan bir bedevinin durumu hakkında *İbnu Abbâs*'a sorulduğunu, *İbnu Abbâs*'ın fetvayı yanında bulunan *Ebu Hüreyre*'ye bıraktığını, onun da الْواحِدة تبينها والثلاثة تحرمها حتى تنكح زوجا غيره "Bir talâk onun boşanmasını sağlar, üç talak ise bir başka kocayla evlenmedikçe eski kocasına haram kılar" der. *İbnu Abbâs*'ın da aynı görüşte olduğu belirtilen rivayetin sonunda İmam Mâlik rahimehullah: "Bizim nazarımızda da hüküm böyledir dul bir kadınla birisi evlense ve henüz temasta bulunmamış olsa, bu kadın hakkındaki hüküm de bâkirenin hükmü gibidir, bir talâk ayrılmayı gerektirir, üçü ise, bir başka erkekle evlenmedikçe ona haram kılar."

Cumhur, bir anda verilen talâkın üçünün de vâki olacağına hükmetmiştir. Hatta *İbnu Abdilberr* İcmâ'dan bahseder: *"Buna muhalefet şâzzdır. İltifat edilmez"* der. 4058 numarada daha geniş açıklama var.

4047 ٣- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ رَجُلاً قَالَ لَهُ: إِنِّي طَلَّقْتُ امْرَأَتِي مِائَةَ تَطْلِيقَةٍ، فَمَاذَا تَرَى عَلَيَّ؟ فَقَالَ: طَلَّقَتْ مِنْكَ بِثَلاثٍ، وَسَبْعٌ وَتِسْعُونَ اتَّخَذْتَ بِهَا آيَاتِ اللهِ هُزُواً]. أخرجه مالك بلاغا.

3. (4047)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'nın anlattığına göre, bir adam kendisine gelip: "Ben hanımımı yüz talâkla boşadım, bu hususta fikriniz nedir (bana bir şey gerekir mi?)" diye sordu. Benden şu cevabı aldı: "Kadın senden üç talâkla boşanmıştır. Geri kalan doksan yedisi ile Allah'ın âyetleriyle alay etmiş oluyorsun." [Muvatta, Talâk 2, (2, 552).]

AÇIKLAMA:

1- Hanımını üç talakla bir anda boşayanın talaklarının sahih olup,

hanımın boş sayılacağı bu meselede icma'dan bahsedilebilecek bir çoğunluğun fikir birliğine sahip olduğu önceki rivayette açıklandı.

2- *İbnu Abbâs,* üçten fazla talakla boşamayı ciddiyetsizlik, dinin ahkamıyla istihza olarak tavsif etmektedir. Çünkü Rabb Teâlâ talakı üç kılmıştır. Ağzından çıkanı tartmakla sorumlu olan müslüman, hanımını boşamaya karar verince üç talakla boşar, fazlası ne oluyor?

4048 ٤ – وعن محمود بن لبيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أُخْبِرَ رسولُ الله ﷺ عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امرأتَه ثلاثَ تَطْلِيقَاتٍ جَمِيعاً، فَقَامَ غَضْبَانَ، ثُمَّ قالَ: أَيُلْعَبُ بِكِتَابِ اللهِ وَأَنَا بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ؟ حَتَّى قامَ رَجُلٌ، فقالَ يا رَسُولَ اللهِ: أَلاَ أَقْتُلُهُ]. أخرجه النسائي.

4. (4048)- *Mahmud İbnu Lebîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adamın hanımın üç talakla birden boşadığını haber verdiler. Öfke ile kalkıp: "Daha ben aranızda iken Allah'ın kitabıyla mı oynanıyor?" buyurdu. Derken birisi kalkıp: "Ey Allah'ın Resulü, onu öldürmeyeyim mi?" dedi." [Nesâî, Talâk 6, (6, 142.)]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet üç talağın birden verilmesinin dindeki yerini ifade etmektedir: *"Allah'ın kitabıyla istihza etmek."* Şüphesiz, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu ifadesi meselenin dinen ne kadar reddedilip, kabih kabul edildiğini gösterir. *Resulullah* efendimiz, bu sözüyle اَلطَّلاَقُ مَرَّتَانِ... وَلاَ تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللهِ هُزُواً **"Boşama iki defadır, (bundan sonrası) ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır. ...Allah'ın âyetlerini de alaya almayın..."** (Bakara 229-232) ayetine işaret etmektedir. Bu âyetten, şerî boşamanın toptan yapılmayıp fasılalı yapılması gereği anlaşılmıştır. İki kere boşama talâk-ı ric'i ifade eder, buna rağmen evliliğin devamına karar verilebilir. Buna telmihen âyet-i kerime, "(bundan sonrası) ya iyilikle tutma..." demiştir. Boşamaya azmetmişse ikiden sonra, iyilik yaparak bırakmak gerekecektir.

2- Hadiste *"Allah'ın kitabıyla oynama"* tabiri küfür ifade ettiği için, Ashab irtidad cezasının tatbikini istemiştir. Ancak, Resulullah öldür emri vermemiştir. Çünkü gaye tevbih ve tağlizdir. Yani üç talakı birden vermenin kötülüğünü beyanla bundan zecrdir. Üç talakı birden verme hususunda imamlar biraz ihtilaf ederler. *Ebu Hanîfe, Mâlik, Evzâî, Leys* (rahimehümullah)'a göre bu bid'atdır. *Şafiî, Ahmed, Ebu Sevr* (rahimehü-

mullah)'a göre haram değildir, ancak onlara göre de evla olan ayrı ayrı yapılmasıdır. Hadisin zahiri tahrim ifade eder. Cumhur, üçünü birden veren kimseye üç talakın birden vâki olacağında müttefiktir, bu hususta muhalif bir görüşün onlar nazarında hiç bir değeri yoktur.

4049 ٥ – وعن عبدالله بن يزيد بن رُكَانَة عن أبيه عن جده قال: [قُـلْتُ يَا رَسُولَ الله إنِّي طَلَّقْتُ امْرَأتِي ألْبَتَّةَ، فقَالَ: مَا أرَدْتَ بِهَا، قُلْتُ: وَاحِدَةً، فقَالَ: وَالله مَا أرَدْتَ بِهَا إلاَّ وَاحِدَةً؟ قُلْتُ: وَالله مَا أرَدْتُ بِهَا إلاَّ وَاحِدَةً، فَـقَالَ: هُوَ مَا أرَدْتَ، فَرَدَّهَا إلَيْهِ، فَطَلَّقَهَا الثَّانِيَةَ فِي زَمَنِ عُمَرَ، وَالثَّالِثَةَ فِي زَمَنِ عُثْمَانَ رَضِيَ الله عَنْهُمَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (4049)- *Abdullah İbnu Yezid İbni Rükâne an abîhi an ceddihi* anlatıyor: "Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, (vallahi) ben hanımımı kesinlikle boşadım."

"Peki bununla ne kasdettin?" diye sordu. Bir (talak) kastettim" dedim. Bunun üzerine:

"Bununla bir kastettiğine dair Allah'a yemin eder misin?" dedi. Ben de: "Vallahi bununla sadece bir talak kastettim" dedim. Bunun üzerine: *"O halde bu senin kastettiğin şekildedir!"* buyurdu ve kadını ona geri verdi. O ise, hanımı ikinci kere *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) zamanında, üçüncü kere de *Hz. Osmân* (radıyallahu anh) zamanında boşadı." [Tirmizî, Talâk 2, (1177); Ebu Dâvud, Talâk 10, (2196), 14, (2206, 2207, 2208).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste cedd (dede) ile, Rükâne'nin kastedildiği belirtilmiştir. Ebb (baba) ile de Ali İbnu Yezid İbni Rükâne kastedilmiştir. Rükâne de Abdu Yezid İbni Hâşim İbni Abdi'l-Muttalib'dir.

2- Hadiste geçen *el-bette* kesinlikle demek, yani erkeğin, انْتِ طَالِقٌ البَتَّةَ *"Sen kesin boşsun"* demesidir. Bu talâka *talâku'l-bette* denir. *El-bette* yani "kesinlikle" tabirinin içinde rakam bulunmadığı için, takdir işi esas itibariyle niyete bağlı kılınmıştır. Ebu Dâvud'un rivayetinde bu kadının Süheyme olduğu tasrih edilir.

Hattâbî der ki: "Bu hadis, birden fazla talakı kastetmemiş olma halinde *talâku'l-bette*'nin bir tek sayılması gerekeceğine, dolayısiyle bunun ricî bir talak olup, bâin olmadığına delalet eder. Kişi bununla iki veya üç

talaka niyet ederse, hükmü niyete göredir." *Aliyyu'l-Kari,* talâku'l-bette'nin *Şâfiî* nezdinde "bir ve ricî talak" sayıldığını, onunla iki veya üçe niyet ederse niyetinin esas olduğunu, Ebu Hanîfe'ye göre de bir ve bâin sayıldığını, üç niyet ederse üç olacağını; Mâlik'e göre ise üç olduğunu kaydeder. Aynî, Umde'de *Hz. Ali, İbnu Ömer, İbnu Müseyyeb, Urve, Zührî, İbnu Ebî Leyla, Evzâî, Ebu Ubeyd* gibi selefden bazılarının da "üç" dediklerini kaydeder.

el-Kâdî'ya göre hadiste şu faideler var:

★ Sözlerinin zâhiri, tekzib etmediği müddetçe kocanın iddia ettiği husus yemin edince tasdik edilir.

★ Kesinlikle (el-bette) tabiri, talâkın adedinde müessirdir (yani birden fazla talâk ifade edebilir), aksi takdirde Aleyhissalâtu vesselâm, sadece bir talak kastettiğine dair yemin ettirmezdi. Nitekim Tirmizî'nin kaydettiği açıklamada talaku'l-betteyi Hz. Ömer'in bir talâk kabul ettiği, Hz. Ali'nin ise üç talak kabul ettiği belirtilir.

★ "Kendisine yemin terettüp eden kimse, hâkim yemin ettirmezden önce yemin etmiş olsa bu yemin muteber değildir. Şayet muteber olsaydı Resulullah, onun önceki yeminiyle yetinir, yemin teklif etmezdi." Hattâbîyi bu hükmü çıkarmaya götüren husus, rivayetin Ebu Dâvud'daki bir vechidir. Zira orada Rükâne (radıyallahu anh), Resulullah'ın yanına meselesini arzetmek üzere varınca, "vallahi..." diye yeminle başlıyor. Biz bu tabiri, tercümeye köşeli parantez içerisinde dercettik.

★ Hâkimin, muttali olduğu menfî hallere şikayetçi olmadan, muâheze ve hesaba çekme yetkisi vardır.

3- Son olarak şunu da kaydedelim: Bazı âlimler, hadisteki ızdırab ve Resulullah devrinde talakın tek olduğuna dair İbnu Abbâs rivayetine muhalefet gibi sebeplerle ortaya çıkan zaafı sebebiyle, hadisle amel etmenin, ihticacda bulunmanın mümkün olmayacağını söylemiştir.

4050 ٦ – وعن مَالك: [أَنَّهُ بلغه أَنَّه كُتِبَ إلى عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عنه مِنَ الْعِرَاقِ: أَنَّ رَجُلاً قَالَ لِامْرَأَتِه: حَبْلُكِ عَلَى غَارِبِكِ، فَكَتَبَ إلَى عَامِلِه: أَنْ مُرْهُ أَنْ يُوَافِيَنِي بِمَكَّةَ في الْمَوْسِمِ، فَبَيْنَمَا عُمَرُ يَطُوفُ إذْ لَقِيَهُ الرَّجُلُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: مَنْ أَنْتَ؟ فَقَالَ: أَنَا الَّذِي أُمِرْتَ أَنْ أُجْلَبَ إلَيْكَ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: أَسْأَلُكَ بِرَبِّ هذِهِ الْبَنِيَّةِ، مَاذَا أَرَدْتَ بِقَوْلِكَ: حَبْلُكِ عَلَى غَارِبِكِ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: لَوِ اسْتَحْلَفْتَنِي

فِي غَيْرِ هذَا الْمَكَانِ مَا صَدَقْتُكَ: أَرَدْتُ بِذلِكَ الْفِرَاقَ فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: هُوَ مَا أَرَدْتَ]. أخرجه مالك.

6. (4050)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallahu anh)'a, Irak'tan yazılarak sorulmuştur: "Bir erkek hanımına: "Senin ipin (benim elimde değil), boynundadır (dilediğin yere gidebilirsin)" dedi. (Bunun hükmü nedir, hanımı boş mu değil mi?)" Hz. Ömer bunun üzerine oradaki memuruna: "Hacc mevsiminde beni Mekke'de bulmasını emret!" diye yazdı... Hz. Ömer (radıyallahu anh) tavaf yaparken adam yanına gelip selam verdi. Hz. Ömer ona: "Sen kimsin" diye sordu. Adam kendini tanıtarak: "Ben seni bulmamı emrettiğin (Iraklı) kimseyim!" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ben sana şu Beyt-i Muazzama'nın Rabbi adına soruyorum: "İpin boynundadır!" derken ne kastettin?" dedi. Adam: "Sen bu mukaddes mekandan başka bir yerde yemin verseydin sana doğruyu söylemezdim. Ben bununla ayrılık kastetmiştim" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Bunun hükmü senin kastettiğin şeydir" buyurdu." [Muvatta, Talâk 5, (1, 551).]

AÇIKLAMA:

Rivayette geçen "ipin boynundadır" sözü talak ifade eden kinâî tabirlerden biridir. İfade sarih olmadığından bu tabirle kastedilecek şey farklı olabileği için terettüp edecek hüküm de farklı olacaktır. Bu sebeple Hz. Ömer, onunla neyi kastettiğini, onu söyleyen kimseye sorarak o sözün hükmünü tayin etmiştir. *İmam Mâlik* Müdevvene'de bunun üç talak sayılacağını söylemiştir. Kadınla gerdek edilmiş veya edilmemiş olması da belli olmadığı için her ikisi için de hükmün böyle olacağını söylemiştir.

4051 ٧- وعن نافع: [أَنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ: فِي الْخَلِيَّةِ وَالْبَرِيَّةِ، كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا ثَلاثُ تَطْلِيقَاتٍ]. أخرجه مالك.

7. (4051)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) haliyye ve beriyye hakkında der ki: "Bunlardan her biri üç kere boşanmış sayılır." [Muvatta, Talâk 7, (1, 552).]

AÇIKLAMA:

Buradaki haliyye ve beriyye kelimeleri boşama ifade eden kinaye sözlerdendir. Lügat olarak haliyye, bağlandığı ipten boşanan deveye den-

mektedir. Beriyye de kocadan kurtulmuş olan kadın demektir. Şu halde bir erkeğin, karısına: أنتِ خليّة "Sen ipinden kurtulmuş deve(ola)sın!" veya أنتِ بريّة "Kocadan halâs olmuş kadın (gibi) olasın" gibi bir söz sarfetmesi, *İbnu Ömer*'e göre üç talak sayılmalıdır. *İmam Mâlik* bunların ve benzeri başka kinâî sözlerin, gerdek yapılan kadın hakkında üç talak sayılacağını, henüz gerdek yapılmayan kadın hakkında ise, bir mi, üç mü kastettiğinin sorulacağını, "bir" dediği takdirde yemin ettirileceğini söyler.

4052 ٨- وعن مالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ كَانَ يَقُولُ فِي الرَّجُلِ يَقُولُ لامْرَأتِهِ أنْتِ عَلَيَّ حَرَامٌ: أنَّهَا ثَلاثُ تَطْلِيقَاتٍ].

8. (4052)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre: "Hz. Ali (radıyallahu anh) karısına: "Sen bana haramsın" diyen erkek hakkında: "Bu adam hanımını üç talakla boşadı" diyordu." [Muvatta, Talâk 6, (1, 552).]

AÇIKLAMA:

Erkeğin karısına söyleyeceği *"sen bana haramsın"; "...haram olasın"* gibi sözlerin kaç talak ifade ettiği de münâkaşalıdır. İbnu Abdilberr, sekiz farklı görüş kaydeder. Bunlardan en şedidi *İmam Mâlik*'e aittir: Müdevvene'de: "Niyetine bakılmaksızın, gerdek yapılmış hakkında üç talaktır" demiştir. Rivayette görüldüğü üzere *Hz. Ali* de bu görüştedir. *Zeyd İbnu Sâbit* ve birçok Tâbiîn'in aynı görüşte olduğu belirtilir.

4053 ٩- وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما: [أنَّهُ قَالَ: مَنْ حَرَّمَ امْرَأتَهُ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ هِيَ يَمِينٌ يُكَفِّرُهَا، وَيَقُولُ: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ]. أخرجه الشيخان، اللفظ لهما والنسائي.

9. (4053)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Kim hanımını (kendine) haram kılarsa, bu (boşanma ifade eden) bir şey değildir, bu söz bir yemindir, yemin kefaretinde bulunur. Nitekim âyet-i kerime'de Cenab-ı Hakk: **"Allah'ın Resulünde sizin için güzel örnek vardır."** (Ahzâb 21) buyurmuştur." [Buhârî, Talâk 8, Tefsir, Tahrim 1; Müslim, Talâk 19, (1473); Nesâî, Talâk 16, (6, 151).]

4054 ١٠- وعنه: [أتَى رَجُلٌ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فَقَالَ: إنِّي جَعَلْتُ امْرَأتِي عَلَيَّ حَرَاماً، فَقَالَ: كَذَبْتَ لَيْسَتْ بِحَرَامٍ، ثُمَّ تَلاَ هذِهِ الآيَةَ: يَا أيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ

مَا أَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ ثُمَّ قَالَ: عَلَيْكَ أَغْلَظُ الْكَفَّارَةِ: عِتْقُ رَقَبَةٍ].

10. (4054)- Yine Nesâî'de şu rivayet mevcuttur: "Bir adam İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ya gelerek: "Ben hanımımı kendime haram kıldım! (Ne yapayım, hükmü nedir?)" diye sordu. *İbnu Abbâs:* "Yalan söyledin, o haram değildir" dedi ve şu âyeti okudu. (Meâlen): **"Ey Peygamber, Allah'ın sana helal kıldığını sen niye kendine haram ediyorsun?"** (Tahrim 1)

İbnu Abbas âyeti okuduktan sonra dedi ki: "Sen, bu sayılan kefâretlerin en ağırı olan köle âzadını yerine getireceksin." [Nesâî, Talâk 16, (6, 151).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Tahrim suresinin nüzul sebebiyle ilgili bir açıklama gelmektedir. Hadise göre, kişinin hanımına "sen bana haramsın" demesi, bir boşama değil, bir yemindir. Zira, *Resulullah* da buna benzer bir söz sarfetmiş, bunun üzerine Tahrim suresi nâzil olmuştur. Bu surede talâk ahkâmı değil, yemini bozmakla ilgili ahkâm beyan edilmektedir.

Evet yukarıda kaydedilen *İbnu Abbâs* rivayetinin ifade ettiği ma'nâ budur.

Bu kitabımızın üçüncü cildinde Tahrim suresinin nüzul sebebini izah ederken kitaplarımızda birçok sebebin zikredildiğine işaret etmiş, "sebeb-i nüzul'den değil esbab-ı nüzul'den bahsetmek" gerektiğine dikkat çekmiş, orada kaydedilen hadis gereği bir tanesini yani bal şerbeti meselesini açıklamıştık (3. cilt, 219-223). Burada onu tekrar etmeyeceğiz. Ancak, mevzumuza girdiği için bir diğer sebebe işaret etmemiz gerekmektedir.

Tefsir kitaplarımızın geniş olarak yer verip açıkladıkları üzere, Tahrim suresinin nüzulüne, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cariyesi Mariye (radıyallahu anhâ) sebep olmuştur. Şöyle ki: Nesâî ve Taberî de *Hz. Enes* ve *Zeyd İbnu Eslem*'den gelen, birbirini tamamlayan bir kısım rivayetlere göre, Aleyhissalâtu vesselâm, bir gün, oğlu İbrahim'in annesi olan Mâriye (radıyallahu anhâ)'ya zevcelerinden birinin (Hz. Hafsa'nın) hücresinde temasta bulunur. Hücre sahibi "Ya Resulullah nasıl olur da benim odamda ve benim yatağımda.." diyerek feveran eder. Bunun üzerine *Resulullah* bunu sır tutması kaydıyla Mâriye'yi kendisine haram kılar. Hz. Hafsa: Ya Resulullah, sana helal olanı nasıl haram kılabilirsin?" diye sorar. Hz. Peygamber cevaben Mâriye'ye temas etmeyeceğine dair Allah'a yemin eder. İşte bu yemin üzerine *Tahrim suresi* nâzil olur.

Meşhur tâbii *Zeyd İbnu Eslem*, bu vak'ayı rivayet eder ve şu hükmü ekler: "Bir erkeğin hanımına sarfedeceği أنتَ عليّ حرامٌ *"Sen bana haramsın!"* sözü lağv'dır (yani bu, talak gerektiren bir söz değildir), şayet yemin de etmişse, ona yemin kefareti gerekir."

Şu halde *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) da aynı görüşü taşımakta ve sadedinde olduğumuz hadis onun bu görüşünü aksettirmektedir. *Tahrim suresinin* işaret edilen âyetinin devamında yeminlere karşı Allah'ın kefâreti farz kıldığı ifade edilerek, *Resulullah*'a yemin kefareti ödeyerek yemininde ısrar etmemesi emredilir. Âyet şöyle: **"Ey peygamber, sen zevcelerinin hoşnudluğunu arayarak, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin (kendine) haram kılıyorsun? (Bununla beraber üzülme), Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir. Allah yeminlerinizin keffâretle çözülmesini size farz kılmıştır.**

...Hani Peygamber, zevcelerinden birine gizli bir söz söylemişti. Bunun üzerine o (zevce) bunu ifşa edip de Allah da ona bunu açıklayınca Peygamber bunun (ancak) bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti..." (Tahrim 1, 3).

2- Yemin kefareti ile ilgili âyet Mâide suresinde gelmiştir. Orada yemin kefareti olarak şu dört şey sayılır:

★ **Ailenize yedirmekte olduğunuzun orta (derece)sinden on yoksulu doyurmak,**

★ **Ya onları giydirmek,**

★ **Yahut bir köle âzad etmektir.**

★ **Fakat kim bunları bulamazsa üç gün oruç (tutması lazımdır)"** (Mâide 89).

Bu sayılan dört şıktan biri, yemin edenin maddî durumuna göre uygulanacaktır. Sadedinde olduğumuz rivayet, bunlardan en ağırını, üçüncü sırada kaydedilen *"köle âzad etme"*nin teşkil ettiğini ifade etmektedir. *İbnu Abbâs*'ın soru sahibine bu cezayı takdir etmesini *İbnu Hacer:* "Onun zengin olduğunu anlaması"yla izah eder.

3- Yapılan açıklamalar, meselenin fıkhî durumunu nazardan uzak tutmamalı. Önceki açıklamalarda da belirtildiği üzere, kişinin hanımını kendine haram kılmasının hükmü çok farklı yorumlara sebep olan bir meseledir. Haram kılınan gerdek yapılmış bir hanım mıdır, henüz gerdek yapılmamış bir hanım mıdır, hür bir kadın mıdır, cariye midir? bilinmesi gerekir. Ayrıca bu hususlarda ülemâ farklı hükümlere gitmişlerdir:

A) Hür bir zevce içinse:

★ *Hanefî* mezhebine göre niyet esastır: *"Erkek bu sözüyle hanımını boşamayı niyet etmişse söz, bir talâk-ı bâindir. Üç talakı niyet etmişse üç talaktır, ikiyi niyet etmişse iki talaktır. Hiç bir şey niyet etmemişse yemindir, kefaret gerekir. Yalan niyet etmişse lağv olur. Ne kefaret, ne talak hiç bir şey gerekmez."*

★ *Şâfiî* mezhebine göre, erkek bu sözüyle karısını boşamayı niyet ederse talak: zıhâr niyet ederse zıhâr, sadece kadını kendine haram etmeyi niyet ederse yemin kefareti lâzım gelir, fakat sözü yemin değildir. Erkek, bu sözüyle hiçbir şey kasdetmediğini söylerse, -esahh olan kavle göre- yemin kefâreti gerekir. Şâfiî'nin diğer bir kavline göre bu söz lağv' dır, hiç bir şey terettüp etmez.

★ *İmam Mâlik*'in meşhur sözüne göre kadına temas edilmiş olsun olmasın, bu sözle üç talak vâki olur. Erkek üç talaktan daha aza niyet ettiğini söylerse bu iddiası temas edilmemiş kadın hakkında kabul edilir, temas edilen hakkında kabul edilmez.

B) Bu söz cariye (köle kadın) için söylenmişse:

★ *İmam Azam*'a göre, cariye olsun, yemek gibi başka bir şey olsun farketmez. Erkeğin kendine haram ettiği şey artık ona haramdır. Sözünden dönmedikçe, buna bir hüküm terettüp etmezse de döndüğü vakit yemin kefareti vermesi gerekir.

★ *İmam Şâfiî'ye* göre, cariyesine, " Sen bana haramsın" diyen efendiye niyetine göre hükmedilir: Âzad etmeyi kasdetmişse âzad olur, kendine haram kılma kasdiyle söylemişse yemin kefareti gerekir, ancak sözü yemin değildir. Hiç bir şeye niyet etmemişse yine yemin kefâreti gerekir.

★ *İmam Mâlik* cariyeye sarfedilen bu sözü lağv addeder ve bir şey gerekmeyeceğine hükmeder.

4055 ١١ــ وعن مالك: [أنّه بلغه أنّ رجلاً أتى ابن عمر رضي الله عنهما فقال: إنّي جعلتُ أمر امرأتي بيدها فطلّقت نفسها، فماذا ترى؟ فـقال ابن عمر: أراه كما قالت؛ فقال يا أبا عبدالرّحمـن: لا تفعل قال: أنا أفعل؟ أنت فعلته].

11. (4055)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, bir adam İbnu Ömer (radıyallahu anhâ)'ya gelerek: "Ben, hanımımın işini kendi eline koydum, o da kendini (benden) boşadı. Bu hususta ne dersiniz?" diye sordu. *İbnu*

Ömer (radıyallahu anhümâ): "Ben, kadının yaptığı gibi olduğuna kaniyim" deyince adam: "Ey Ebu Abdirrahmân, böyle yapma!" diye itiraz etti. *İbnu Ömer* ise: "Bunu ben değil, sen yaptın!" diye cevap verdi." [Muvatta, Talâk 10, (2, 553).]

AÇIKLAMA:

1- Hanımın işini kendi eline koymaktan maksad, talakı hanıma tefviz etmektir. Bu tarza *emr-i bi'l-yed* denir. أمرك بيدك *"İşin senin elindedir"* demekle sağlanmış olur. Böylece boşanma işi kendisine bırakılmış olan kadın, kocasına: "Kendimi ihtiyar ettim" veya "Nefsimi sana haram kıldım", "Sen bana haramsın" gibi boşanmayı ifade eden bir sözle kararını ifade etti mi artık boşanma gerçekleşmiş olur.

Tefviz yoluyla talak hakkında bazı ilave bilgileri Umumî Açıklamalar kısmında kaydettik.

4056 ١٢ – وعن خارجة بن زيد قال: [كُنْتُ جَالِساً عِنْدَ زَيْدِ بنِ ثَابِتٍ فَأَتَاهُ مُحَمَّدُ ابنُ أَبِي عَتِيقٍ، وَعَيْنَاهُ تَدْمَعَانِ، فَقَالَ لَهُ زَيْدٌ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: مَا شَأْنُكَ؟ فَقَالَ: مَلَّكْتُ امْرَأَتِي أَمْرَهَا فَفَارَقَتْنِي، فَقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلَى ذٰلِكَ؟ قَالَ: القَدَرُ. قَالَ زَيْدٌ ارْتَجِعْهَا إنْ شِئْتَ، إنَّمَا هِيَ وَاحِدَةٌ، وَأَنْتَ أَمْلَكُ بِهَا]. أخرجه مالك.

12. (4056)- *Hârice İbnu Zeyd* anlatıyor: "Ben Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh)'ın yanında oturuyor idim. *Muhammed İbnu Ebî Atîk* gözlerinden yaşlar boşandığı halde ona uğradı. Zeyd (radıyallahu anh): "Neyin var?" diye sordu: "Ben, dedi, hanımımın işini kendine bırakmıştım, o da beni bıraktı."

"Peki (boşanma işini ona bırakmaya) seni sevkeden şey ne idi?" dedi. Muhammed İbnu Ebî Atîk:

"Kader!" deyince, Zeyd: "Dilersen hanımına dönersin, zira bu bir (talak)dır. Sen ise ona (kadına) daha çok hak sahibisin" fetvasını verdi." [Muvatta, Talâk 12, (2, 554).]

AÇIKLAMA:

Daha önce de belirttiğimiz üzere tefviz suretiyle yapılan talak ric'î midir bâin midir, bir midir, üç müdür? ihtilaf edilmiştir. Ancak umumiyetle niyete bağlı olduğu benimsenmiştir. Yani, boşama yetkisini veren erkek, bu sırada tek talak veya iki veya üç talaka da niyet ederek kadına

tefviz edebilir. Bunu, tefviz sırasında belirtmelidir. Kadında, yetkisini kullanırken kaç talakla boşadığını belirtmelidir.

Tahyir suretiyle yapılan *tefviz* mutlak ise, üç talak icabettiği kabul edilmiştir. Yani erkek, hanımına: "Nefsini ihtiyar et" der de, kadın da "Nefsimi ihtiyar ettim" dedi mi üç talak vâki olur.

Zürkânî'ye göre, sadedinde olduğumuz rivayet, bu meselede Zeyd İbn Sabit (radıyallahu anh)'in tahyir suretiyle boşamada kadının mutlak olarak bir boşama hakkına sahip olduğu kanaatinde olduğunu göstermektedir. Çünkü rivayette, *Muhammed İbnu Atîk*'e "Sen ona daha çok hak sahibisin" diyerek sahip olduğu diğer iki talak yetkisine işaret etmiş olmalıdır.

4057 ١٣ – وعن مسروق قال: [مَا أُبَالِي خَيَّرْتُ امْرَأَتِي وَاحِدَةً، أَوْ مِائَةً، أَوْ أَلْفاً بَعْدَ أَنْ تَخْتَارَنِي، وَلَقَدْ سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: خَيَّرَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَفَكَانَ طَلَاقاً؟]. أخرجه الخمسة

13. (4057)- *Mesruk* rahimehullah demiştir ki: "O beni ihtiyar ettikten sonra hanımını bir veya yüz veya bin defa muhayyer kılmama aldırmam. Nitekim *Hz. Âişe*'ye sordum da bana: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi muhayyer bırakmıştı. [Hepimiz onu ihtiyar ettik.] Bu, talak mıydı?" diye cevap verdi." [Buhârî, Talâk 5; Müslim, Talâk 25, 1477; Ebu Dâvud, Talâk 12, (2203); Tirmizî, Talâk 4, (1179); Nesâî, Nikah 2, (6, 56).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, muhayyer bırakılan kadının kocasını tercih etmesi halinde her hangi bir şey gerekmeyeceğini ifade eder. Yani ne mehir vermek, ne de nikah tazelemek gibi bir şey mevzubahis değildir. Nitekim *Hz. Âişe,* soru üzerine, Resulullah'ın zevcelerini muhayyer bıraktığını, kendilerinin de hep birlikte Aleyhissalâtu vesselâm'ı ihtiyar ettiklerini, bunun bir boşama olmadığını ifade etmiştir. Dört mezhebin dördü de bu hükümde ittifak etmiştir.

Zeyd İbnu Sâbit, Hasan Basrî, Leys İbnu Sa'd gibi bazı âlimler de: "Tahyirin kendisiyle bâin talak hasıl olur, kadın zevcesini ihtiyar etse de etmese de" demişlerdir. Bu görüşü ve bununla ilgili münâkaşayı Hattâbî, İmam Mâlik'ten hikayeten nakletmiş ise de, *el-Kâdî,* bunun *İmam Mâlik*'ten rivayetinin sıhhatini reddeder ve: "Bu zayıf, merdud bir görüştür. Bunu söyleyenler, sadedinde olduğumuz hadisi görmemiş olmalıdır. Görselerdi, söylemezlerdi" der.

İKİNCİ FASIL

DUHÛLDEN (GERDEKTEN) ÖNCE BOŞAMA

4058 ١ - عن طاووس: [أنَّ أبَا الصَّهْبَاءِ قَالَ لابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا: أمَا عَلِمْتَ أنَّ الرَّجُلَ كَانَ إذَا طَلَّقَ امْرَأتَهُ ثَلاثاً قَبْلَ الدُّخُولِ بِهَا جَعَلُوهَا وَاحِدَةً؟ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: بَلَى، كَانَ الرَّجُلُ إذَا طَلَّقَ امْرَأتَهُ قَبْلَ أنْ يَدْخُلَ بِهَا جَعَلُوهَا وَاحِدَةً عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَأبِي بَكْرٍ، وَصَدْراً مِنْ إمَارَةِ عُمَرَ، فَلَمَّا رَأى النَّاسَ تَتَابَعُوا فِيهَا. قَالَ: أجِيزُوهُنَّ عَلَيْهِمْ]. أخرجه مسلم، وأبو داود والنسائي.

1. (4058)- *Tâvus* rahimehullah anlatıyor: "Ebu's-Sahbâ [adında birisi] İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ya [sık sık sualler sorardı]. Bir defasında: "Bir kimsenin, hanımını duhûlden (temastan) önce üç kere boşaması halinde, âlimlerin bunu, bir talak addetiklerini bilmiyor musunuz?" dedi. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şu cevabı verdi: "Elbette biliyorum. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz.Ebu Bekr devirlerinde ve Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ın hilafetinin de ilk yıllarında, bir erkek hanımını, daha onunla temastan önce boşayacak olsa, bu bir tek talak addediliyordu. Hz. Ömer, insanların talaka düşkünlüklerini görünce: "Erkeklerin aleyhine olarak bu talaklara müsaade ediyorum" dedi." [Müslim, Talâk 17, (1472); Ebu Dâvud, Talâk 10, (2199, 2200); Nesâî, Talâk 8, (6, 145).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *"kadına duhûlden sonra boşanma vâki oldu ise bunun üç talak, duhûlden önce vâki oldu ise tek talak olacağı"*na hükmedenler nezdinde hüccettir.

2- Bu hadis, başka rivayetlere ve ülemânın umumiyetle benimsedikleri hükme muhalefet ettiği için bir kısım itirazlara sebep olmuştur. Üç

talak bahsinin günümüzde de zaman zaman münâkaşa edildiği, ve hatta bir anda verilen üç talâkın, Hz. Ömer'den sonra "üç ayrı talak" kabul edilmeye başlandığı yanlış inancının hâlen mevcudiyeti sebebiyle, meseleye Nevevî'nin getirdiği açıklamayı tavzih edici küçük tasarruflarla aynen kaydediyoruz: Bu hadis, müşkil hadislerden sayılmıştır. Ülemâ, hanımına: *"Sen üç talakla boşsun"* diyen şahıs hakkınd ihtilaf etmiştir. *Şâfiî, Mâlik, Ebu Hanîfe, Ahmed* ve selef ve haleften cemâhiru'l-ülemâ: "Üç talak da vâki olur" demişlerdir. *Tâvus* ve *Ehl-i Zâhir*'den bazıları: "Bununla tek talak vâki olur" demişlerdir. Bu görüş, *Haccâc İbnu'l-Ertât, Muhammed İbnu İshâk*'dan da rivayet edilmiştir. Haccâc İbnu'l-Ertât'tan meşhur olan görüş: *"Bununla hiç bir şeyin vâki olmayacağı"*dır. Bu, İbnu Mukâtil'in de kavli, Muhammed İbnu Ömer'in hanımını hayızlı iken üç talakla boşayıp buna itibar etmediğine dair rivayetle, Rükâne hadisinde, onun hanımını üç kere boşamasına rağmen *Resulullah*'ın hanımına dönmeyi emrettiğine dair gelen rivayetlerle de ihticac ederler. Cumhur ise: ومن يتعد حدود الله فقد ظلم نفسه **"Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır..." Bunlar Allah'ın hudududur. Kim bunları aşarsa onlar zalimlerdir"**(Bakara 229) âyetiyle amel etmiştir. Âyetin başında, karılarını boşamak isteyenlere bunun usûlü anlatılır, sonunda ise belirtilen usule uymayanların zalimler olduğu ifade edilir. Cumhur der ki: "Âyette temas edilen hududu aşıp nefse zulmetmenin ma'nâsı şudur: "Hanımını üç kere boşayan, sonradan pişmanlık duyar. Ancak beynunet (kesin ayrılık) hâsıl olduğu için, bunun düzeltilmesi, dolayısiyle karısına dönmesi mümkün değildir. Eğer üç talak bir sayılsa idi, boşayan adam karısına dönebilir, pişmanda olmazdı." Rükâne hadisine gelince,[45] cumhur onu bir başka tarikten gelen vechiyle değerlendirir. Bu vechine göre: "O, hanımını *talâku'l-bette* ile boşamıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: Sen bir talak kastettiğine yemin eder misin?" dedi. O da: "Vallahi tek talak kastettim" dedi.

Bu da gösterir ki, kişi üçe niyet edince, üçü birden vâki olmaktadır. Aksi takdirde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Rükâne'ye yemin teklif etmesinin bir ma'nâsı olmazdı.

Muhalif görüşte olanların kaydettikleri rivayete gelince, buna göre, "Rükâne hanımını üç talakla boşadı ve bu üç talak bir sayıldı." Bu rivayet zayıftır. Zira râvileri arasında meçhul olanlar var. Bu meseleyle ilgili rivayetlerden sahih olanı, Rükâne'nin hanımını talâku'l-bette ile boşadığını ve el-bette kelimesinin "bir", "iki" ve "üç"e de delâlet edecek ma-

45– Bununla 4049 numarada geçen rivayet kastedilir.

hiyette olduğunu ifade eden rivayettir. Bu zayıf rivayeti yapan kimsenin, el-bette lafzının, "üç"ü de iktiza ettiğine itikad edip, anladığı ma'nâyı esas alan bir rivayette bulunmuş olması mümkündür, ancak burada bir galata düştüğü de açıktır.

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) hadisine gelince,[46] Müslim'in ve diğerlerinin zikrettiği sahih rivayetler onun hanımını bir defada boşadığını ifade etmektedir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'nın rivayetiyle [47] ilgili olarak verilen cevap ve tevilinde ülemâ ihtilaf eder. Esahh olan şu ki: İslam'ın başında (yani Aleyhissalâtu vesselâm zamanında) bir kimse karısına "sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun" der, ikinci ve üçüncü "boşsun" cümleleriyle tekid düşünmüş ve ayrı bir boşamaya niyet etmemişse, tek bir boşamanın vukû bulduğuna hükmedilirdi. Nitekim Resulullah devrinde bu çeşit ifadelerde ayrı bir boşama kasdı pek az olurdu, dolayısıyla bunun tevilinde galib durum esas alınmış olmaktadır ki bu da kasd-ı tekid'dir, kasd-ı talak değil. Ancak *Hz. Ömer* zamanında, insanlar değişti ve bu siganın kullanımı arttı. Ayrıca bu sigada geçen müteakip "sen boşsun"larla çoğu durumda "yeni bir boşama" kastedildi. Bundan ötürü, o zamanda mutlak bir şekilde kullanılmış olan "sen boşsun"larla, galib durum esas alınarak "üç ayrı boşama"ya hamledildi. Çünkü o asırda böyle bir söz işitilince akla ilk gelen, üç talâkın kastedilmiş olduğu idi.

Şöyle bir izahda yapılmıştır: "Hadisten maksad şudur: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde, umumî adet tek bir talakın verilmesi idi. Halbuki *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) zamanında âdet değişti, insanlar bir defada üç talâkı birden vermeyi âdet edindiler. Hz. Ömer de bunu infâz etti. Durum bu olunca, rivayetler, aynı meseleye ait hükümdeki değişmeyi değil, aksine insanların âdetlerindeki değişmeyi haber vermiş olmaktadırlar."

Mazirî der ki: "Gerçeği bilmeyen kimse, başlangıçta, bir defada verilen üç talakın bir sayıldığını, sonradan bu tatbikatın neshedildiğini zanneder. Bu çok yanlış bir anlayıştır. Çünkü *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) nesihde bulunmamıştır. Haşa huzurdan, kazara neshe tevessül etmiş olsaydı, Ashab (radıyallahu anhüm), ona (bu usule aykırı davranışı sebebiyle)[48] şiddetle reddedip, karşı çıkarlardı. Nesh iddiasını ileri süren kimse buradaki neshin *Resulullah* devrinde cereyan etmiş bulunduğunu

46– Bununla 4061 numaralı hadisi kastetmektedir.

47- Bununla 4045-4046 numaralı hadis kastedilir.

48– Usûle aykırı diyoruz, çünkü nesh yetkisi sadece Hz. Peygambere aittir. Bir başka kimse neshe yeltenemez.

söyle-yecek olsa, bu iddia daha makul olur, ancak, hadisin zâhirinden dışarı çıkar. Zira, böyle bir şey olsaydı, ravinin "bu hükmün, Hz. Ebu Bekr devri ile *Hz. Ömer* devrinin ilk yıllarına kadar devam ettiğini" söylemesi caiz olmazdı."

Şöyle denecek olursa: "Ashab nesh hususunda icma ederse, bu onlardan kabul edilir." Cevabımız şu olur: "Evet Sahâbenin icmaı makbuldür, ancak onların icmaları ile nâsihe istidlal edilir. Kendi arzularıyla neshetmeleri meselesi mevzubahis olursa, maazallah bu düşünülemez. Zira böyle bir kabul, onların hata üzerine icma etmeleri ma'nâsına gelir. Halbuki onlar böyle bir duruma düşmekten masumdurlar.

Şöyle denecek olursa: "Böyle bir neshin varlığını Ashabın önceleri bilemeyip, Hz. Ömer zamanında farkına varmış olması da mümkündür?" Deriz ki: "Bu düşünce de yanlıştır. Çünkü bu durumda *Hz. Ebu Bekr* zamanında hata üzerine icmanın vâki olmuş bulunduğu m'nâsı çıkar. Halbuki usulcü muhakkikler, icmanın sıhhati için, o asrın inkırazını şart koşmazlar.

Ebu Davud'un Sünen'inde gelen: "Bu hüküm henüz gerdek yapılmamış olan kadın hakkındadır" ifadesine gelince, bu hükmü, İbnu Abbas'ın ashabından bazıları ileri sürmüştür. Onlar dediler ki: "Temas edilmemiş olana üç talak vâki olmaz, çünkü böyle bir kadın bir defa اَنْتِ طَالِقٌ "Sen boşsun" denmekle talakı bâin ile boş olur, ve "üç talakla" sözü, beynunet (yani kesin ayrılık) vukua geldikten sonra söylenmiş olur, ayrılığın husulünden sonra söylenen üç talakla sözüne yeni bir hüküm terettüp etmez." Cumhur bu iddiaya karşı demiştir ki: "Bu ifade yanlıştır. Bilakis, üç talakla sözü üzerine üç talak vâki olur. Çünkü اَنْتِ طَالِقٌ "sen boşsun" sözünün ma'nâsı sen talak sahibisin demektir. Bu söz bir talak için geçerlidir ve aded ifade eder. Ama ondan sonra söylenen "üç" rakamı bunu tefsir eder ve adedin üç olduğunu açıklar. Ancak Ebu Dâvud'da geçen bu rivayet zayıftır. Bunu Eyyub es-Sahtiyâni meçhul şahıslar yoluyla Tâvus'tan, o da İbnu Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bu vasıftaki bir hadisle ihticac edilmez." Doğrusunu Allah bilir." (Nevevî'nin açıklaması bitti.)

4059 ٢ – وعن محمد بن إياس بن البُكَير قال: [طَلَّقَ رَجلٌ امرأتَه ثلاثاً قبلَ أنْ يدخلَ بِهَا، ثُمَّ بدا له أنْ ينكِحَها، فجاء يستفتِي فذهبتُ معه فسأل ابن عبَّاسٍ وأبا هريرة رضيَ اللهُ عنْهم فقَالاَ: لاَ نرَى أنْ تنْكِحَهَا حتَّى تنْكِح زوْجاً غيْرَكَ، فقَالَ إنَّمَا طَلاقِي إيَّاهَا

وَاحِدَةً، فَقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا: إنَّكَ أرْسَلْتَ مِنْ يَدِكَ مَا كَانَ لَكَ مِنْ فَضْلٍ]. أخرجه مالك، وهذا لفظه، وأبو داود.

2. (4059)- *Muhammed İbnu İyâs İbnu'l-Bukeyr* anlatıyor: "Bir adam karısını, temastan (gerdekten) önce üç talakla boşadı. Sonra da onunla nikahının devamını uygun gördü. Fetva sormaya gitti, ben de beraberinde idim." *İbnu Abbâs* ve *Ebu Hüreyre* radıyallahu anhüm'ün yanlarına geldi. Onlar: "Senden başka bir erkekle evlenmedikçe o hanımla evlenmen mümkün değil!" dediler. Adam, "İyi ama ben onu bir talakla boşadım" dedi. *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Sen, kendine ait fazlalığı elinden bırakmışsın!" buyurdu." [Muvatta, Talâk 37, 39, (2, 570, 571); Ebu Dâvud, Talâk 10, (2198), Bu metin, Muvatta'daki metindir.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *İbnu Abbâs*'ın bir anda verilen üç talak'ın bir değil, üç talak sayılacağı kanaatinde olduğunu gösteren rivayetlerdendir. Dolayısıyle 4045 numaralı hadiste ifade edilen görüşe muârızdır. İşte Ebu Dâvud, bu çeşit rivayetleri gözönüne alarak, İbnu Abbâs'ın bidayette bir defasında verilen üç talakın bir talak sayılacağı kanaatini taşıdığı halde, sonradan fikir değiştirerek "üç sayılacağı" kanaatini benimsediğini söylemiştir.

4060 ٣- وعن عطاء بن يسار قال: [سَألَ رَجُلٌ ابنَ عَمْرو بنِ العَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرأتَهُ ثَلاثاً قَبْلَ أنْ يَمَسَّهَا، فَقَالَ عَطَاءٌ رَحِمَهُ اللهُ فَقُلْتُ إنَّمَا طَلاقُ البِكْرِ وَاحِدَةٌ: فَقَالَ لِي عَبْدُاللهِ: إنَّمَا أنْتَ قَاصٌّ. الوَاحِدَةُ تُبِينُهَا وَالثَّلاثُ تُحَرِّمُهَا حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ]. أخرجه مالك.

3. (4060)- *Atâ İbnu Yesâr* rahimehullah anlatıyor: "Bir adam Abdullah *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ)'ya, temastan (gerdekten) önce hanımını üç talakla boşayan kimsenin durumunu sordu. Atâ rahimehullah der ki: "Ben bakirenin talakı birdir" dedim. Ancak Abdullah bana dedi ki: "Sen hikâyecisin (kafadan attın). Bir talak, talâk-ı bâinle kadını boş kılar, üç ise, kadını bir başkasıyla evlenip ondan boşanıncaya kadar eski kocasına haram kılar." [Muvatta, Talâk 33, (2, 570).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ)'nın

da bir anda verilen üç talâkın, temas edilmiş olsun olmasın, kadını üç talakla boş kılacağı kanaatinde olduğunu gösteriyor.

2- *Abdullah*'ın, Atâya sarfettiği: أنْتَ قَاصٌ *"sen hikayecisin"* sözü, "Sen bu meselenin fıkhî hükmünü bilmiyorsun. Kulağına gelen rastgele sözle fetva verdin" ma'nâsına gelir. Kâss, "kıssa anlatan" demektir. Dilimizde hikayeci tabiriyle karşılamamız uygundur. Bilenlerin, yaşlıların meydanlarda, köşe başlarında, çarşı-pazarda halkalar teşkil edip tarihi kıssalar eyyâmu'l-Arap vs. anlatmaları, *Tâha Hüseyin*'in bir nevi otobiyografisi olan *el-Eyyâm*'dan anlaşıldığına göre, yakın zamana kadar devam etmiş olan eski bir Arap geleneğidir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYIZLI KADININ TALAKI

4061 ١- عن ابن عمر رضي الله عنهما: [أنّه طلّق امرأته وهي حائض، فسأل عمر رضي الله عنه النبي ﷺ فقال: مره فليراجعها، ثمّ يمسكها حتى تطهر، ثمّ تحيض فتطهر، فإن بدا له أن يطلقها فليطلّقها قبل أن يمسّها، فتلك العدّة كما أمر الله عزّ وجلّ]. أخرجه الستة.

وفي رواية لمسلم: [مره فليراجعها، ثمّ ليطلّقها طاهراً، أو حاملاً].

1. (4061)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre, hanımını hayızlı iken boşamış, babası Hz. Ömer (radıyallahu anh), durumu Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sormuştur. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Ona emret, hanımına dönsün. Kadın temizleninceye kadar yanında tutsun. Sonra tekrar hayz olup temizleninceye kadar beklesin. Kadın temizlenince boşamak dilerse, temastan önce boşasın. İşte bu, azîz ve celîl olan Allah'ın (boşama hususunda) emir buyurduğu iddettir" buyurdu.

Müslim'in bir rivayetinde: *"...Ona söyle, hanımına dönsün, sonra onu temizken veya hamile iken boşasın"* demiştir. [Buhârî, Talâk 2, 3, 44, 45, Ahkâm 13, Tefsir, Talâk 1; Müslim, Talak 1, (1471); Muvatta, Talâk 53, (2, 576); Ebu Dâvud, Talâk 4, (2179-2185); Tirmizî, Talâk 1, (1175); Nesâî, Talâk 1, 3, 4, (6, 137-141).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis muhtelif vecihlerle rivayet edilmiştir. Bazı rivayetlerde *Hz. Abdullah* (radıyallahu anh)'ın boşadığı hanımın Âmine Bintu Gıfâr olduğu tasrih edilmiştir.

2- Hadiste, kadının boşaması için "Allah'ın emir buyurduğu iddet" tabiri geçer. Resulullah bu sözleriyle, Talak suresinin ilk âyetine işaret

etmektedir. Orada meâlen şöyle buyurulmuştur: "Ey Peygamber, kadınları boşayacağınız vakit iddetlerine doğru boşayın. O iddeti de sayın. Rabbiniz olan Allah'tan korkun."

Âyet-i kerime'de zikri geçen iddet, sayılı âdet günleridir. Öyleyse, âyet-i kerime bu müddetin nazar-ı dikkate alınmasını, rastgele boşama yapılmamasını emretmiş olmaktadır. Yani kadın, bir temizlik müddetini çıkaracak, o esnada kadına temas edilmeyecek, müteakip bir temizlik müddetine girince temastan önce boşayacak. Sünnî talakta bu, tam üç hayız müddetidir. Bu suretle kadının hamile kalıp kalmadığı da ortaya çıkmış olacaktır.

Şâfiîler, âyette geçen iddet (تِلْكَ الْعِدَّةُ) tabirinden, boşanan kadınların iddetinin üç hayız müddeti olduğunu istidlal ettiler. Dediler ki: "*Resulullah'ın kadını tuhur halinde boşamayı emretmesi ve bunu iddet kılması ve hayz içerisinde boşamayı yasaklaması ve hayızı iddet olmaktan çıkarması sebebiyle sâbit olmuştur ki, kurû' zamanları*[49] *temizlik zamanlarıdır.*" Hanefîlere göre ise âyette geçen kurû' zamanlar hayız zamanlarıdır. Şafiî görüşü benimseyenlere göre, iddetin nihayeti üç temizlik devresinden sonraki hayız kanının görülmesidir. Böylece iddet sona erer. İddetin üç hayız devresi olduğunu söyleyen Hanefîlere göre iddet, kadının üçüncü hayızından yıkanması veya bir namaz vaktinin geçmesiyle sona erer.

Kadının, belirtilen üç tuhur müddetinin her birinde bir kere olmak üzere talaklarının tamamlanarak boşanmasına sünni-i hasen denir. Eğer birinci talakla üç tuhur müddetinin geçmesi, yani iddetinin tamamlanması sağlanırsa bu çeşit boşamaya sünni-i ahsen denir.

3- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kadını tutmayı emretmesindeki hikmet nedir? Bu hususta ülemâ değişik sebepler teklif etmiştir:

★ *İmam Şâfiî* şöyle açıklar: "Bununla, kadını boşamış bulunduğu hayızdan sonra tam bir tuhur müddeti, arkasından da tam bir hayız müddetince tutarak istibrasını (hamile mi değil mi, bilinmesini) sağlamayı arzu etmiş olması muhtemeldir. Kadın, iddetinin hamilelikle mi hayızla mı geçeceğini böylece bilir. Erkek de kadını hamile olarak mı boşadığını bilir ve yaptığı işin cahili olmaz. Hamile olduğunu anlayınca, ola ki bu sebeple boşamaktan da vazgeçer."

49- Kurû'dan maksad وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ **"Boşanan kadınlar bizzat kendileri üç kurû müddeti beklerler"** (Bakara 228) âyetinde geçen kurû'dur. Bu kelime ezdaddandır. Yani zıd ma'nâlarda gelen kelimelerdendir. Hem temizlik devresi hem de hayız devresi ma'nâsına gelir.

★ Neylü'l-Evtâr'daki bir açıklamaya göre, "Bundaki hikmet ric'atın talak garazıyla olmamasıdır. Eğer kadını, boşamanın kendisine helal olduğu bir müddet boyunca yanında tutarsa ric'atın faydası ortaya çıkar. Zira, bazan erkeğin, kadınla beraberliği uzar da erkek onunla cima yapar, böylece kadına karşı duyduğu husumet bertaraf olur ve boşamaktan vazgeçer."

4- Hadisin bazı vecihlerinde Resulullah'ın Hz. Ömer'e: *"Ona emret, kadına rücû etsin, sonra temizlenince onu boşasın..."* dediği rivayet edilmiştir. Hanefiler bunu esas alarak, kadını, boşadığı hayızı takip eden tuhur müddeti içerisinde boşamanın caiz olduğu hükmüne varmıştır. Ahmet İbnu Hanbel'den yapılan iki rivayetten biri ve Şâfiî'den gelen iki vecihten biri de böyledir. Şâfiî'den ve Ahmed İbnu Hanbel'den gelen ikinci rivayetlerle İmam Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre bu tuhur içerisinde boşamanın yasak olması esastır.

5- Bazı rivayetlerde gelen *"..hamile iken boşasın"* ziyadesini değerlendiren ülemâ, ekseriyet itibariyle hamile olduğu belli olan kadını boşamanın caiz olduğu görüşünde ittifak etmiştir. Hattâbî, "Hamileyi boşayan kimse sünnî talakla boşamıştır, hamilelik içerisinde ne zaman isterse o vakit boşar" der. *Ehl-i Rey*'den *Ebu Hanîfe* ile Ebu Yusuf rahimehullah "iki boşama arasında bir ay bir müddet geçmelidir" demişlerdir. İmam Muhammed, Züfer ve Mâlik ise, "Hamile kadın, doğuruncaya kadar sadece bir talakla boşanmalıdır, bir talak verildikten sonra doğurun-caya kadar kadın bırakılır, diğer talaklar doğmadan sonra vâki olur" demişlerdir.

6- Hadiste dikkatimizi çeken bir husus Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hz. Ömer'e: *"Ona emret..."* buyurmasıdır. Ülemâ, "bir şeyin başkasına emredilmesi, emrinin verilmesi ile o şey emredilmiş sayılır mı?" diye ihtilaf etmiştir. Bazı âlimler bunun bir emir sayılmayacağına kâildir, bazıları tam aksine bunun emir olduğuna hükmetmiştir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

İCBAR EDİLENİN, DELİNİN, SARHOŞUN TALAKI

4062 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ طَلاَقٍ جَائِزٌ إلاَّ طَلاَقَ الْمَعْتُوهِ، وَالْمُكْرَهِ، وَالْمَغْلُوبِ عَلَى عَقْلِهِ]. أخرجه الترمذي.

1.(4062)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mâtuh ve mükreh ve mecnunun talakı hariç bütün talaklar caizdir."* [Tirmizî, Talâk 15, (1191).]

4063 ٢- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ طَلاَقٍ جَائِزٌ إلاَّ طَلاَقَ الْمَعْتُوهِ وَالْمُكْرَهِ، وَقَالَ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الْقَلَمَ رُفِعَ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يُدْرِكَ، وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ]. أخرجه البخاري في ترجمة.

2. (4063)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mâtuh ve mükreh'inki hariç bütün talaklar mûteberdir"* ve ilave ettiler: *"Bilmez misin, kalem üç (kişi)den kaldırılmıştır: İfakat buluncaya kadar "mecnun"dan, idrak edinceye kadar "çocuk"tan, uyanıncaya kadar "uyuyan"dan."* [Buhârî, Talâk 11. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir.)]

4064 ٣- وفي أخرى له عن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [لَيْسَ لِسَكْرَانَ، وَلاَ مَجْنُونٍ طَلاَقٌ].

3. (4064)- Yine *Buhârî*'nin Hz. Osman (radıyallahu anh)'tan kaydettiği diğer bir rivayette şöyle buyurulmuştur: *"Ne sarhoşun ne de mecnunun talakı mûteber değildir."* [Buhârî, Talak 11. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir.)]

4065 ٤- وله في أخرى عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [لَيْسَ لِمُسْتَكْرَهٍ، وَلاَ لِمَجْنُونٍ طَلاَقٌ].

4. (4065)- Yine *Buhârî*'nin İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan kaydettiği bir diğer rivayette şöyle buyurulmuştur: "Ne müstekreh ne de mecnunun talakı mûteber değildir." [Buhârî, Talak, 11. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir.)]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, kişinin hür iradesini şuurlu olarak kullanmadığı hallerde îka ettiği boşamanın hükmüne temas etmektedir. Son üç hadis Buhârî'de: *"İğlâk (gadab, icbar) ve ikrah haliyle, sarhoş ve mecnundan vaki olan talak..."* diye başlayan bir bab'ta senetsiz olarak kaydedilir.

2- Hadislerde zikri geçen haller, kişinin iradesini normal olarak kullanmadığı durumları ifade eder. Şöyle ki:

Ma'tûh: Yaşlılık sebebiyle aklî zaafa (ateh) uğramış kimseye denir. Ma'tûh'un dilimizdeki tam karşılığı bunak'tır.

Mükreh: Korku ile zorlanıp, bir işi yapmaya icbar edilen demektir. Yani iradesi ve aklı ile hareket edemeyip şu veya bu tehdid altında iş yapan kimsedir.

Mecnun: Bilindiği üzere, aklî noksanlığı olan kimsedir, dilimizde karşılığı delidir.

Çocuk: Dinimize göre, bülüğa ermemiş kimseler çocuk sayılır ve hukuki ehliyeti yoktur, hacr altındadır. Bu onun henüz aklî olgunluğa ermemiş olmasından ileri gelir.

Uyuyan: Bu da aklî kontrole sahip olunmayan haldir. Uykuda sarfedilen sözlere konuşma denmez, sayıklama denir.

Sarhoş: Bu, sekir verici yani alkollü bir şeyi içerek aklî kontrolünü kaybeden insan demektir.

Hülasa, zikredilen bu hallerin hepsi de, insan iradesini, aklın kontrolü altında hür olarak kullanamadığı hallerdir.

3- Bu hallerde kişinin fıkıh açısından sorumluluğu mevzuunda selef ülemasının ihtilafı vardır. Yukardaki rivayetlere bakınca, bu altı meseleyi sorumluluktan istisna etmede hepsinin ittifak içinde olmadığı ilk nazara çarpan hususlardan biri olmaktadır. Ayrıca Hz. Osman'a ve İbnu Abbâs'a ait Buhârî rivayetleri merfu değil, mevkuf olarak kaydedilmiştir. Şimdi bunların her biri hakkındaki ülemânın hükmünü belirtelim:

★ **MÜKREH:** İhtilaflıdır. İbrahim Nehâî "mükreh'in talâkı müteberdir, çünkü bunlar nefsini kurtarmıştır" der. Ehl-i Rey (Hanefîler) de bu

görüştedir. *İbrahim Nehâî:* "Mükreh tevriye ile (kelime oyunu ile yanıltma) boşarsa talak vâki olmaz" demiştir. Şâbî: "Hırsızların zorlaması ile boşarsa vâki olur, sultan zorlarsa vâki olmaz" der. Hırsızın öldürebileceği, sultan'ın ise öldürmeyeceği melhuz olduğu için bu ayrıma yer verir.

Ancak cumhur, mükrehten vâki olan söze itibar edilmemesi gerektiğine hükmetmiştir.

Bu görüşten olan *Atâ* إلاّ من أكره وقلبه مطمئن بالإيمان **"Gönlü imanla dolu olduğu halde zor altında olan kimse müstesna, inandıktan sonra Allah'ı inkâr edip gönlünü kâfirliğe açanlara Allah katında bir gazab vardır. Büyük azab da onlar içindir."** (Nahl 106) âyetine dayanır. "Şirk, talak'tan daha büyüktür" der.

İmam Şâfiî de bu görüşü benimser ve der ki: "Allah Teâlâ hazretleri, zor altında küfrü telaffuz etmek mecburiyetinde kalanı affeder ve o kimseden küfürle ilgili hükümleri kaldırırsa, zor altında işlenen küfür dışındaki günahları haydi haydi affeder, çünkü günahların en büyüğü küfürdür. Öyleyse o affedildi mi ondan küçük olanların affı evleviyetle caizdir."

★ **SORHOŞ**'un durumu da ihtilaflıdır. *Atâ, Tâvus, İkrime, Kasım, Ömer İbnu Abdilaziz*'in sarhoşken verilen talakın vaki olmayacağı kanaatinde olduklarını *İbnu Ebî Şeybe* kaydeder. Rebîa, Leys, İshak, Müzenî ve Tahâvî'nin de sarhoşun talâkının vâki olmayacağı kanaatinde oldukları; Tahâvînin: "Ülema ma'tuh'un talâkı vâki değildir demekte icma eder, sarhoş da sarhoşluğuyla ma'tûhdur" dediğini İbnu Hacer kaydeder.

Ancak Tâbiînden *Said İbnu Müseyyeb, Hasan Basrî, İbrahim Nehaî, Zührî, Şâbî* gibi bir kısmı, sarhoşun talakının vâki olduğuna hükmetmişlerdir. *Evzâî, Sevrî, İmam Mâlik, Ebu Hanîfe* de bu görüştedirler. Şâfiî hazretlerinden iki görüş rivayet edilmiştir. Esahh olanı talakın vukuudur. Hanbelî görüş ihtilaflıdır.

Sorhoşun talakı mutlak şekilde vâkidir diyenlerin nokta-ı nazarı şöyledir: *"Sarhoş, sekir vericiyi içmekle zâten Allah'a âsi olmuştur, isyanı sebebiyle ne itaptan ne de günahtan kurtulamaz, çünkü ona namaz ve sair vâciblerin ifası, sarhoşluğa düşmeden önce emredilmektedir."*

Tahâvî bu görüşe şöyle cevap verir: "Aklını kaybedene terettüp eden ahkâm -aklın gidişi, kendinden gelen bir sebeple veya kendi dışından gelen bir sebeple olmuş olmamış- farketmemelidir. Zira, namazı ifadan aciz kalan kimsenin Allah'tan gelen veya nefsinden gelen bir sebeple aciz kalması arasında fark yoktur. Nitekim kendi ayağını kesen kimse de böyledir. Ondan namazın "kıyam" (ayakta durmak) farzı düşer." Tahâ-vî'

ye: "Kıyam düşmemiş, kuûd'a (oturmaya) intikal etmiştir, namazla sarhoşluğun hükmü burada karışmaz, ayrıdır" diye itiraz edilmiştir.

İbnu Battâl der ki: "Sarhoşta asıl olan akıldır, sarhoşluk ise, onun aklına ârız olan bir haldir. Öyleyse, ondan herhangi bir mefhumu ifade eden her ne kelam vâki olursa -aklın gittiği sabit olana dek- asla hamledilir.

İbnu Hacer, sarhoşu tarif zımnında şunu söyler: "Sarhoş bazan, حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ **"Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar... namaza yaklaşmayın"** (Nisa 43) âyeti mucibince, ayıkken söylemediğini söyler, yapmadığını yapar. Öyleyse, söylediğini bilen kimsenin sarhoş olmadığına âyette delil var."

★ **HATA VE UNUTMA:** Bu vesile ile şu hususu da kaydetmede fayda var: İslam âlimleri hangi hallerde talakın vâki olacağını tahlil ederken, kişinin ağzından hatâen veya nisyânen yani yanılarak ve unutarak talak ifade eden söz çıkacak olsa, talak vaki olur mu, olmaz mı hususunda münakaşa etmiştir. Bazı âlimler, âyet ve hadisten delil göstererek "vâki olmaz" derken, bazıları "olur" demiştir. "Vâki olmaz" diyenler رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا اَوْ اَخْطَاْنَا **"Ey Rabbimiz, unutur veya hatâ edersek bizi sorumlu tutma"** (Bakara 286) âyeti ile *İbnu Mâce*'de gelen اِنَّ اللّٰهَ تَجَاوَزَ عَنْ اُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ *"Allah Teâlâ Hazretleri ümmetimden yanılarak, unutarak, zorlanarak yaptıklarını affetmiştir"* hadisine dayanırlar. Bilhassa bu rivayette, üç durumun hükmü bir tutulmuş, aralarında eşit kılınmıştır. Hata, unutma, icbar (ikrah). Cumhur bu hallerde nikah vâki olmaz görüşüne sahip olmuştur. Hanefîler, aksi kanaattedir: "Bir kimse hanımına bir şey demek istese ancak yanlışlıkla ağzından "sen boşsun" cümlesi çıkıverse, hanımı boş olur."

★ **MECNUN:** Mecnunun (delinin) fiillerinden sorumlu olmayacağı hussunda âlimler icma etmişlerdir. Ayrıca talaklarının sayılmayacağı da sarih rivayetler de gelmiştir.

★ **ÇOCUK:** Çocuğun talakı hususunda bazı ihtilaflar olmuştur. Bu belki de "çocuk" yani (tıfl ve sabiy) kelimelerinin doğumdan bülûğa kadar olan safhadakilerin hepsi için kullanılmasından ileri gelmektedir. Halbuki bu yaşlar arasındaki küçüklerin hepsi aynı akıl ve olgunluk seviyesinde değildir. Nitekim *İbnu'l-Müseyyeb* ve *Hasan Basrî*'nin: *"Çocuğun aklı eriyor ve temyiz edebiliyorsa talakının caiz olduğu"*nu söylerler. Ahmed İbnu

Hanbel *"oruca dayanabilen çocuğa hadd tatbik edilebileceğini"* söyler. Atâ da oniki yaşına gelen çocuğun böyle olacağını söylemiştir. İmam Mâlik de "büluğa yaklaşmışsa" çocuğa bu ahkâmın cari olacağını söylemiştir. Ancak cumhur büluğa ermedikçe çocuğun hukukî ehliyete sahip olmayacağına, dolayısiyle talakının da caiz olmayacağına hükmetmiştir.

Buhârî'nin bir rivayetinde *Hz. Ali*'nin كُلُّ طَلَاقٍ جَائِزٌ الاَّ طَلَاقَ الْمَعْتُوهِ *"Ma'tuhunki hariç, bütün talaklar caizdir"* dediği rivayet edilmiş ve buradan çocuğun talakı da caizdir ma'nâsının çıkarılabileceğine dikkat çekilmiştir. Tirmizî, bu hadisi, sonuna الْمَغْلُوبَ عَلَى عَقْلِهِ ibaresinin ziyadesiyle merfu olarak kaydeder. Ülemâ yanlışlığa meydan vermemek için *ma'tûhtan* muradın en-nâkısu'l-akl yani aklı noksan kimse olduğunu belirtir ve bu ibarenin içine çocuk, deli ve sarhoş'un girdiğini söyler.

Tekrar edelim: Cumhur ma'tûhtan sâdır olan talaka itibar edilmemesi gereğine hükmetmiştir.

Bu hadise dayanan âlimler, MÜVESVİS'in de talakının vâki olmayacağına hükmetmiştir.

BEŞİNCİ FASIL

NİKAHDAN ÖNCEKİ TALÂK

4066 ١ – عن مالك: [أنّهُ بلغهُ أنَّ عُمرَ بنَ الخطّاب، وعَبْدَ الله بنَ مَسْعُود، وَسَالِمَ ابنَ عَبْدِ الله، وَالْقَاسِمَ بنَ مُحَمّد، وابْنَ شِهَاب، وسُلَيْمَانَ بنَ يَسَار رَضِيَ اللهُ عَنْهم كَانُوا يَقُولُونَ: إذَا حَلَفَ الرَّجُلُ بِطَلاَقِ المَرْأةِ قَبْلَ أنْ يَنْكِحَهَا ثُمَّ أثِمَ أنَّ ذلِكَ لاَزِمٌ لَهُ إذَا نَكَحَهَا].

1. (4066)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *Ömer İbnu'l-Hattâb* ve *Abdullah İbnu Mes'ud, Salim İbnu Abdillah, Kasım İbnu Muhammed, İbnu Şihab, Süleyman İbnu Yesâr* (radıyallahu anhüm) şöyle hükmediyorlardı: "Kişi evlenmezden önce hanımını boşadığına dair yemin eder de sonra (yeminini tutmayarak) günah işlerse, işte bu, evlenince o adama gerekli olur." [Muvatta, Talâk 73, (2, 584).]

AÇIKLAMA:

Burada, henüz bekar iken, hanımının nikahı üzerine bir hususta yemin edip sonra o söylediğini yapamayarak hânis olan kimsenin durumu açıklığa kavuşturulmaktadır. Evlendiği takdirde hanımı boş olur. Bu mesele, bir şarta muallak olan talak'ın, o şart yerine getirilmediği takdirde vâki olacağına dair bahse girmektedir. Rivayette adı geçen zevat dışında başkaları da aynı görüşü paylaşmıştır.

Ancak cumhur, *Ahmed, Şâfiî, Mâlik* gibi daha başkaları da böyle bir durumda talâkın vâki olmayacağına hükmetmişlerdir.

Ebu Hanîfe ve Ashabı: "Mutlak olarak vâki olur, çünkü bir şarta talik etmek yemindir, yeminin sıhhati, yemin edilen şeyin kendisine sahip olmayı gerektirmez, nitekim Allah Teâlâ'ya yapılan yeminde öyledir" demiştir.

Görüldüğü üzere bu, ülemanın ihtilaf ettiği hususlardan biridir. İbnu Abdilberr der ki: "Talak'ın vuku bulmayacağına dair birçok hadis var ise de hadisciler nazarında hepsi illetlidir. Gerçi, bazıları bu hadislerden bir kısmının sahih olduğunu ileri sürmüştür. Bu rivayetlerden en sıhhatlisi *Tirmizî* ve *Kasım İbnu Esbağ*'ın merfu olarak rivayet ettikleri şu hadisle لاَ طَلاَقَ الاَّ بَعْدَ نِكَاحٍ *"Talak nikahtan sonra caizdir"*; Ebu Dâvud'un rivayet ettiği (لاَ طَلاَقَ الاَّ فِيـــمَا يَمْلِكُ) *"Malik olunanın talakı caizdir"* hadisleridir. Buhârî: "Bu evlenmezden önce boşama meselesindeki hadislerin en sahihidir" demiştir. Bu iki hadisin hükmüne, muhalif taraf şu cevabı verir: "Biz, onların hükmünü reddetmiyoruz. Zira onların delalet ettikleri şey, nikahtan önce talakın olmaması keyfiyetidir bu hususta ihtilaf yok. İhtilafımız nikahtan önce ona uymaklığımızdadır."

İbnu Abbas'a: "Falan kadınla evlenirsem boş olsun" diyen kimsehakkında sorulunca: "Bunun bir değeri yoktur, zira talak, Mâlik olunan şey hakkındadır" cevabını vermiştir. Ona: "Ama *İbnu Mes'ud:* "Bir kimse bir vakte talik ederek bir şey söylerse, dilediğine göre hükmolunur" buyurdu" denilmişti. "Allah Ebu Abdirrahman'a rahmet kılsın, eğer dediği gibi olsaydı, Allah şöyle derdi: "Siz mü'min kadınları boşar sonra da onlarla evlenirseniz..." cevabını verdi. Bu cevapta demek isteneni şu rivayette daha açık olarak görmekteyiz:

Taberânî'nin rivayetine göre, *İbnu Abbas*'a, *İbnu Mes'ud*'un: "Kişi evlenmediği kadını boşayacak olsa, bu talak caizdir" dediği ulaşmıştı. *İbnu Abbâs:* "Bu görüşünde hata etmiştir. Zira Allah Teâlâ: **"Mü'min kadınları nikah ettiğiniz zaman temastan önce onları boşarsanız..."** (Ahzâb 49) diyor, ama, "Mü'min kadınları boşayıp sonra da nikahladığınız zaman.." demiyor" diye cevap verdi.

4067 ٢– وعن ابن مسعود رضيَ اللهُ عنه: [أنَّهُ كانَ يَقولُ فِيمَنْ قالَ: كُلُّ امرأةٍ أنْكِحُها فَهِيَ طالِقٌ إذا لَمْ يُسَمِّ قَبِيلَةً، أو امرأةً بِعَيْنِها فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ إلاَّ فِيما يَمْلِكُ]. أخرجه مالك.

2. (4067)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh), "Evleneceğim her kadın boştur diyen kimse hakkında derdi ki: "Bu kimse, kadının mensup olduğu kabileyi veya muayyen bir kadını ismen belirterek zikretmemişse, -malik olduğu hariç-onun bu sözüne hiç bir şey gerekmez." [Muvatta, Talâk 73, (2, 585).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, matbu Muvatta nüshasındaki aslında -malik olduğu hariç- istisnası mevcut değildir.

2- Hadis hakkında *İmam Mâlik* der ki: "Bu hadis (bu babta) işittiklerimin en sahihidir." Ve şu açıklamayla devam eder: "Bir kimse hanımına: Şu şu işim olmazsa sen boşsun", "...Nikahladığım her kadın boştur." "...Malım sadaka olsun" der ve hânis olursa (yani yeminini yerine getirmezse) bu kimsenin durumu şöyledir: "Hanımı, dediği gibi boştur. Fakat, "..Nikahladığım her kadın boştur" sözü ise, kadını ismiyle veya kabilesiyle veya yaşadığı yerle veya benzer bir şeyle iyice belirtmedikçe boşama terettüp etmez, dilediğiyle evlenebilir. Malını bağışlayana gelince, o malının üçte birini tasadduk eder."

4068 ٣- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ طَلاَقَ، وَلاَ عِتْقَ، وَلاَ بَيْعَ إلاَّ فِيمَا يَمْلِكُ. مَنْ حَلَفَ عَلَى مَعْصِيَةٍ فَلاَ يَمِينَ لَهُ، وَمَنْ حَلَفَ عَلَى قَطِيعَةِ رَحِمٍ فَلاَ يَمِينَ لَهُ، وَلاَ نَذْرَ إلاَّ فِيمَا يُبْتَغَىٰ بِهِ وَجْهُ اللهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (4068)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Boşama, âzadlık, satış mâlik olunan şeyler için caizdir. Kim günah bir şey üzerine yemin ederse ona yemin yoktur. Kim sıla-ı rahmi keseceğim diye yemin ederse, ona da yemin yoktur. Nezir de kendisiyle Allah'ın rızası taleb edilen şeyler üzerine yapılır."* [Ebu Dâvud, Talâk 7, (2190, 2191, 2192); Tirmizî, Talâk 6, (1181).]

4069 ٤- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [جَعَلَ اللهُ الطَّلاَقَ بَعْدَ النِّكَاحِ]. أخرجه البخاري في ترجمة.

4. (4069)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:"Allah talâkı, nikahtan sonraya koymuştur." [Buhârî, Talâk 9. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydetmiştir.)]

AÇIKLAMA:

1- Ülemâ, yabancı kadın için yapılan talak-ı nâciz'in mûteber olmadığında icma eder. Ancak *"falanca kadınla evlenirsem o boştur"* gibi bir şarta tâlik edilen sözle yapılan talak, Sahâbe, Tâbiîn ve daha sonra gelenlerin cumhuruna göre, vâki olmaz.

★ *Ebu Hanîfe* ve Ashabı'ndan talakın mutlak olarak caiz olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

★ *İmam Malik* -kendisinden meşhur olan- görüşünde *Rebîa, Sevrî,*

Leys, Evzâî, İbnu Ebî Leyla da bu meseleyi tafsil etmişler, "Eğer kişi: "Falanlardan veya falan köyden nikah edeceğim her kadın boştur" dese talak sahihtir, kadın boştur; ama, umumî bir ifade ile "alacağım kadınlar boştur" dese hiçbir şey gerekmez." Bunlara göre, nikah vuku bulmadan talâk vâki olmaz.

2- Hadis, kişinin sahibi olmadığı bir şeyi satamayacağını, mülkiyetinde olmayan bir köleyi âzad edemeyeceğini ifade eder. Meselâ kendine ait olmadığı halde, "Şu köleyi âzad ettim" dese bu söz lağvdır. O köleyi bilahare satın alsa yeniden âzad etmedikce, eski sözüyle köle âzad edilmiş olmaz.

3- Mâsiyet üzerine yemin, "*Şu günahı işleyeceğim*" diye yapılan yemindir. *Resulullah* bir kardeşi ile küsmeye yemin etmeyi de bu gruba dahil ederek "bu, yemin olmaz" buyurmuştur.

Hattâbî, bu ifadenin iki ma'nâya geldiğini belirtir:

★ Bununla mutlak yemini kastetmiş olabilir. Bu durumda ma'nâ şöyle olur: "Ona yemin yoktur" yani yeminini tutarak paklanma yok, fakat hânis olarak kefaret öder. Nitekim bir hadiste Resulullah: *"Kim bir mesele için yemin eder, sonra bunun aksini yapmanın daha hayırlı olacağını anlarsa bu hayırlıyı yapsın ve ettiği yemini bozarak kefarette bulunsun"* buyurmuştur. Şu halde yemin etmişim diyerek zararlı şeylerde inatlaşmanın bir gereği yok. Rehberimiz, yemin dahi etmiş olsak faydalı varken faydasızda, çok faydalı varken az faydalıda direnmememizi emretmektedir.

★ Hadisten anlaşılan ikinci ma'nâ şu: *"Bu sözle yemine dayalı bir nezirde bulunmuş olabilir."* Bir kimsenin, "şu işi yaparsam yemin olsun çocuğumu keseceğim" demesi gibi. Bu yemin bâtıldır. Buna uymak caiz değildir. Bu yemin sebebiyle adama ne kefaret ne de fidye gerekmez. Keza iyilik ve Allah'a yaklaşmak gayesiyle çocuğunu kesmeyi nezreden kimse hakkındaki hüküm de böyledir. Burada nezir sahih değildir, böyle bir nezre uymak da gerekmez, bu sebeple kefaret ödemesi de gerekmez. Zira bu nezir, nezir değil, yemin de yemin değildir.

Yapılacak nezir, Allah'ın rızasının kazanıldığı şeylerden olmalı, *"...şu kadar oruç tutarım"; "...şu kadar namaz kılarım"; "...şu miktar sadaka veririm, kurban keserim, bağışta bulunurum"* gibi. Bunların her biri ibadete girer ve onlar Allah'ın rızasını kazanmak için yapılırlar.

ALTINCI FASIL

KÖLE VE CARİYENİN TALAKI

4070 ١- عن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال رسول الله ﷺ: طلاق الأمة تطليقتان وعدتها «وفي نسخة وقرؤها» حيضتان]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (4070)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cariyenin talakı iki talaktır, iddeti de - bir nüshada: "kurû'u da"- iki hayız müddetidir."* [Ebu Dâvud, Talâk 6, (2189); Tirmizî, Talâk 7, (1182); İbnu Mâce, Talâk 30, (2080).]

AÇIKLAMA:

Hür olanlarda talâk üç olduğu halde, hadis, kölelerde bunun iki talâk olduğunu takrir etmektedir. Hattâbî der ki: *"Ülema bu meselede ihtilaf etmiştir. Bir grup, "talak erkeğe, iddet kadına âittir" der. Bu hüküm, İbnu Ömer ve Zeyd İbnu Sâbit ve İbnu Abbâs radıyallahu anhüm'den rivayet edilmiştir. Atâ da bu görüşü benimsemiştir. Bu aynı zamanda İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve İshak'ın da kavlidir. Bunlara göre, câriye şâyet hür bir kimsenin nikâhında ise, bunun talakı üçtür, iddeti de iki kurû'dur. Eğer hür bir kadın, kölenin nikahında ise bu kadının talâkı ikidir ve iddeti üç kurû'dur.*

Ebu Hanîfe ve Ashâbı'na ve *Süfyân-ı Sevrî*'ye göre, "hür kadın üç kurû" müddetince iddet bekler, hür veya kölenin nikahı altında olmuş farketmez, talakı da üçtür iddette olduğu gibi câriye ise, hür veya kölenin nikahında olduğuna bakılmaksızın iddeti iki kurû, talakı iki talaktır. Hadîs, sâbit ise Ehl-i Irak için hüccettir, ancak hadîs ehli, bunu zayıf addederler. Hatta, kocasının köle olmasıyla da te'vil ettiler."

4071 ٢- وعن ابن عمر رضي الله عنهما، أنه كان يقول: [إذا طلق العبد امرأته اثنتين

حَرُمَتْ عليه حتى تنكح زوجاً غيره، حرة كانت أو أمة، وعدة الحرة ثلاث حيض، وعدة الأمة حيضتان]. أخرجه مالك.

2. (4071)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ derdi ki: "Köle, hanımını iki talakla boşadı mı artık kadın, başka bir kocaya var(ıp ondan boşan)madıkça ona haram olur. Bu kölenin hanımı hür de olsa, köle de olsa hüküm böyledir. Hür kadının iddeti üç hayız müddeti, köle kadının iddeki iki hayız müddetidir." [Muvattâ, Talâk 50, (2, 574).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs boşama meselesinde öncelikle kocanın nazar-ı itibara alındığını, iddet müddeti meselesinde ise kadının nazar-ı itibare alındığını göstermektedir.

4072 ٣ – وعن أبي حسن مولى بني نوفل قال: [قلتُ لابن عباس رضي الله عنهما، مملوكٌ كانت تحته مملوكةٌ فطلقها تطليقتين ثم عتقا بعد ذلك، هل يصلح له أن يخطبها. قال: نعم بقيت له واحدة، وقضى بذلك رسول الله ﷺ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

3. (4072)- *Ebu Hasan Mevlâ Benî Nevfel* anlatıyor: "İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'ya dedim ki: "Bir köle, nikahı altında bulunan köle bir kadını iki talakla boşasa, sonra bunlar âzad edilseler, onunla yeniden evlenmek istemesi caiz olur mu?"

İbnu Abbas radıyallahu anhüma şöyle cevapladı: "Evet! Ona bir talâk daha kalmıştır, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle hükmetti." [Ebu Dâvud, Talâk 6, (2187, 2188); Nesaî, Talâk 19, (6, 154, 155).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bildiğim kadarıyla âlimlerden hiç kimse bu hadîse uygun fetva vermedi. Hadîsin isnadı zayıftır. Ülemanın bu husustaki görüşü şöyledir: Köle kadın, bir kölenin nikahında ise ve kocası bunu iki talakla boşamışsa, bu kadın ona, bir başka kocaya gitmedikçe helal olmaz."

4073 ٤ – وعن نافع قال: [كان ابن عمر رضي الله عنهما يقول: من أذن لعبده أن ينكح فالطلاق بيد العبد. ليس بيد غيره من طلاقه شيء فأما أن يأخذ الرجل أمة

غُلَامِهِ أَوْ أَمَةِ وَلِيدَتِهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ]. أخرجه مالك.

4. (4073)- *Nâfi* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer radıyallahu anhüma derdi ki: "Kim kölesine evlenme izni verirse, boşama yetkisi kölenin elinde olur. Onun boşama yetkisinden hiç biri başkasının elinde olamaz. Ancak, kişi kendi kölesinin cariyesini veya câriyesinin cariyesini almasında bir günah yoktur." [Muvattâ, Talâk 51, (2, 575).]

AÇIKLAMA:

Efendi kölesinin evlenmesine izin verince boşama yetkisi köleye ait olmaktadır. Fakat efendi kölesinin cariyesini alabilir, çünkü efendi, kölesinin malını alma yetkisine sahiptir.

4074 ٥- وعن سليمان بن يسار: [أَنَّ نُفَيعاً مُكَاتَباً كَانَ لِأُمِّ سَلَمَةَ زَوجِ النَّبِيِّ ﷺ، أَوْ عَبْداً كَانَ تَحْتَهُ امْرَأَةٌ فَطَلَّقَهَا ثِنْتَيْنِ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يُرَاجِعَهَا فَسَأَلَ عُثْمَانَ وَزَيْدَ بنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَقَالَا: حَرُمَتْ عَلَيْكَ حَرُمَتْ عَلَيْكَ]. أخرجه مالك.

5. (4074)- *Süleyman İbnu Yesâr* rahimehullah anlatıyor: "Nüfey' Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pakleri Ümmü Seleme'nin mükâtebi idi veya, nikahında hür bir kadın olan bir köle idi. Nüfey' bu kadını iki talakla boşadı. Sonra kadını geri almak istedi. Durumu Hz. Osmân ve Zeyd İbnu Sâbit radıyallahu anhümâ'ya sordu. Bunlar: "O artık sana haram oldu, o artık sana haram oldu!" dediler. [Muvatta, Talâk 47, (2, 574).]

AÇIKLAMA:

Mükâteb, kazanacağı para ile hürriyetini satın almak üzere efendisiyle anlaşma yapmış bulunan köleye denir. Borcunu tamamen ödemedikçe hür sayılmaz. Öyleyse Nüfey' köledir. Köle olması haysiyetiyle, 4070 numaralı hadîste görüldüğü üzere, iki talak hakkı bulunan Nüfey', hanımını iki talâkla boşayınca bir üçüncü talâka hakkı olmadığı için *Hz. Osman* ve *Zeyd İbnu Sâbit* radıyallahu anhümâ, kendisine, zevcesini geri alamayacağını soylemiştir.

4075 ٦- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [طَلَاقُ الأَمَــةِ خَمْسٌ: عِتْقُهَا وَطَلَاقُ زَوجِهَا، وَبَيعُ سَيِّدِهَا، وَهِبَتُهُ لَهَا، وَمِيرَاثُهَا]. أخرجه رزين.

6. (4075)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ demiştir ki: "Cariyenin

boşanması beş suretle vukûa gelir: Âzad edilmesi, kocasının boşaması, efendisinin satması, efendisinin hibe etmesi, miras olmasıyla." [Rezîn tahric etmiştir.]

4076 ٧- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [أَرَدْتُ أَنْ أُعْتِقَ عَبْدَيْنِ لِي زَوْجَيْنِ فَأَمَرَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ أَبْدَأَ بِالرَّجُلِ قَبْلَ الْمَرْأَةِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وزاد رزين: «لِئَلاَّ يَكُونَ لَهَا خِيَارٌ».

7. (4076)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben, karı-koca iki kö-lemi âzad etmek istemiştim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* önce erkekten başlayıp sonra da kadını âzad etmemi emretti." [Ebu Dâvud, Talâk 22, (2237); Nesâî, Talâk 28, (6, 161).]

Rezîn, (Resûlullah'ın bu emrinin sebebini belirtmek üzere) şu ziyâdede bulunmuştur: "*...kadına hakk-ı hıyâr (erkeği kabul veya reddetme muhayyerliği) olmasın diye.*"

AÇIKLAMA:

Önceki rivayet, câriyelerin kocalarından boşanma durumlarını ifâde etmektedir. Yani cariyeler evli iseler sadece kocalarının "boşamaları" ile değil, sayılan diğer durumlarda da kocalarından boşanmış sayılacaklarını ifade ediyor. Bu hadîs mevkuf ise de, *Hz. Âişe*'nin rivâyeti (4076), âzad etme şıkkına merfu bir örnek teşkil etmektedir: Eğer önce kadın âzad olursa ve rızası alınmadan efendisinden başkasıyla evlendirilmiş ise hür olmakla kalmayıp kocasından boşanmada muhayyer olacaktır. Bu durumda cariye kocasından ayrılmayı tercih edebilecektir. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselam, Hz. Âişe*'ye önce erkeği âzad etmesini tavsiye eder. Erkeğin âzad olması, nikahın feshini getirmez. *Aliyyu'l-Kârî:* "uygun olanı önce erkeği âzad etmektir, çünkü erkek ekmel ve efdaldir veya, çoğunlukla kadın köle bir kocaya razı olmaz, erkek ise bilakisdir" diye açıklar. Hattâbî der ki: "Bu hadis, câriyenin, bir kölenin nikahında olması halinde, âzadlık sonunda, kadına muhayyerlik hakkının doğduğunu göstermektedir. Câriye, hür bir erkeğin nikahı altında iken, muhayyerlik hakkı bulunmuş olsaydı, "kocasının ondan önce âzad edilmesi'nin bir ma'nâsı ve faidesi olmazdı.

4077 ٨- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ فِي بَرِيرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ثَلاَثُ سُنَنٍ أُعْتِقَتْ فَخُيِّرَتْ فِي زَوْجِهَا، وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ فِيهَا: الْوَلاَءُ لِمَنْ أَعْتَقَ، وَدَخَلَ وَالْبُرْمَةُ

تفور فقرِّب إليهِ خبز وأُدم من أُدمِ البيت فـقال: أَلم أَر البرمة تفور؟ قالوا: إنَّه لحم تُصُدِّق بهِ على بريرة، وأنت لا تأكُلُ الصَّدقة. فـقال: هو عليها صدقة، ولنا هدية]. أخرجه الستة.

8. (4077)- Yine *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Berîre radıyallahu anhâ'da üç sünnet vardı:

1- Âzad edildi ve kocasını tercih edip etmemede muhayyer kılındı.

2- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onun hakkında: "Velâ, âzad edenedir" buyurdu.

3- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, tencere kaynarken eve girmişti. Kendisine ekmek ve evde bulunan katıktan bir sofra kuruldu.

"Galiba bir tencerenin kaynadığını görüyorum" buyurdu." Oradakiler "Evet ama, bu Berîre'ye tasadduk edilen bir ettir. Sen ise sadaka yemiyorsun?" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Bu ona sadakadır, (ama ondan) bize hediyedir!" buyurdu. [Buhârî, Talâk 14, Nikâh 18, Et'ime 31, Itk 10, Ferâiz 22, 23, 19, 25; Müslim Itk 14, (1504); Muvatta, Talâk 25, (2, 562); Ebu Dâvud, Talâk 19, (2233, 2235, 2236); Tirmizî, Radâ' (1154, 1155); Nesâî, Talâk 29, 30 (6, 162, 163).]

AÇIKLAMA:

1- Berîre (radıyallahu anhâ) *Hz. Âişe*'nin cariyesi idi ve Muğis adında bir köle ile evli idi. *Hz. Âişe*, Berîre'yi âzad etmiştir. O âzad olunca hakk-ı hıyârını kullanarak köle kocasından boşanmayı tercih etmiştir. Kocası ise, müteakip hadiste görüleceği üzere Berîre'yi hayret uyandıracak şiddetli bir sevgi ile sevmektedir. Ancak Berîre, Resulullah'ın Muğis'le evlenmesi hususundaki şefâatini kabul etmeyecek derecede kocasını sevmemektedir.

2- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ, bu hadîslerinde, Berîre vesîlesiyle üç ahkâmın teşrî edildiğini belirtir:

★ Âzad edilince muhayyerlik hakkı tanınmış, o da bunu kullanmış ve köle olan kocasından ayrılmıştır. Bir rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Berîre'ye ان قربكِ فلا جبارلكِ *"(Muhayyer olduktan sonra hakkını hemen kullanmalısın. Âksi takdirde hıyâr hakkını kullanmadan önce kocan) sana temasta bulunursa muhayyerliğin kalmaz"* der.

★ *Hz. Âişe*'nin belirttiği ikinci teşriat, Resûlullah'ın: "Velâ âzad edene aittir" sözüdür. Velâ, hükmî ve hukukî bir akrabalıktır. Verâsete se-

beptir. Velâ akidle te'sis edilirse velâ-i muvâlât denir. Âzad etme ile hâsıl olursa velâ-i atak denir.

Şu halde hadîs, Berîre'nin velâ'sının Hz. Âişe'ye ait olduğunu, onun hükmen Hz. Âişe ile akraba sayılacağını, şartlar tahakkuk ettiği takdirde veli olarak Hz. Âişe'nin Berîre'ye mirasçı olabileceğini belirtmektedir. Ancak bu hüküm sâdece Berîre-Hz. Âişe arasındaki bir mesele olmayıp köle- âzad eden arasında umumî bir hükümdür, Aleyhissâlatu vesselam bu vesile ile teşrî buyurmuştur.

★ *Hz. Âişe*'nin belirttiği üçüncü teşrîat bir kimseye sadaka olarak verilen bir mal, o kimse tarafından hediye, bağış vs. tarzında tasarrufu hâlinde sadaka olma vasfını kaybedeceğidir. Bilindiği üzere Resûlullah'a ve âl-i beyt-i mükerremîne sadaka kesin bir haramdır. Bu sebeple onlara devlet gelirlerinden zekat-sadaka bölümüne giren kısımdan maaş verilmez, pay ayrılmaz. İşte durumu bu olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Berîre'ye sadaka olarak gelen etten yiyor. Bunun ona sadaka olarak geldiği hatırlatılınca, "Bu, Berîre'ye sadaka ise de, bize değil. Çünkü o, bize sadaka olarak vermiyor, kendi malından hediye etmiş olmaktadır..." açıklamasında bulunuyor.

2- Berîre'nin kocası hür müdür, köle midir, rivayetlerde ihtilâf var. Bazısı hür, bazısı da köle olduğunu belirtir. Ancak köle olduğunu ifâde eden rivayetler esahh kabul edilmiştir.

Kocanın köle olduğunu esas alan bir kısım ülemâ: *"Cariye, hür kocanın nikâhında ise, âzad olunca hakk-ı hıyârı olmaz, hakk-ı hıyâr köle kocanın nikahında ise doğar"* diye hükmetmiştir. Şâfiî, Ahmed, Mâlik, İshak ve cumhur bu görüştedir.

Berîre'nin kocasının hür olduğunu ifade eden rivayetleri esas alan bir kısım âlimler ise, câriye, hür kocanın nikahında olsa da, eğer efendisi tarafından cariyenin rızası hilafına zoraki evlendirilmiş ise âzad edilince hakk-ı hıyar'a sahip olduğuna hükmetmiştir. Ebu Hanîfe ve Ashabı, Süfyân-ı Sevrî bu görüştedir.

Delillerin münakaşasını gereksiz görüyoruz.

4078 ٩– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [إنَّ زَوْجَ بَرِيرَةَ كَانَ عَبْداً يُقَالُ مُغِيثٌ،
كَأَنِّي أَنْظُرُ إلَيْهِ خَلْفَهَا يَطُوفُ، وَدُمُوعُهُ تَسِيلُ عَلَى لِحْيَتِهِ. فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ
لِلْعَبَّاسِ: أَلاَ تَعْجَبُ مِنْ حُبِّ مُغِيثٍ بَرِيرَةَ، وَمِنْ بُغْضِ بَرِيرَةَ مُغِيثاً؟ فَقَالَ لَهَا ﷺ لَوْ

رَاجَعْتِيهِ؟ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ يَأْمُرُنِي؟ قَالَ: لاَ. إِنَّمَا أُشْفَعُ قَالَتْ: لاَ حَاجَةَ لِي فِيهِ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

9. (4078)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Berîre'nin kocası, Muğis adında bir köle idi. Ben onu, Berîre'nin etrafında ağlayarak tavaf edercesine dolaştığını görür gibiyim. Gözyaşları sakallarını ıslatmıştı. Hatta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ara amcası Abbâs radıyallahu anh'a: "Muğis'in Berîre'ye olan sevgisine mukabil, Berîre'nin Muğîs'e olan nefreti seni hayrete sevketmiyor mu?" buyurdu. (Muğis'in haline acıyarak) Berîre'ye "Muğîs'e ric'at etmez misin?" diye şefaatte bulundu. Ancak Berrîre kararlı idi: "Ey Allah'ın Resûlü, bunu emir mi buyuruyorsunuz? (Eğer, emirse hayhay. Hemen ayrılma kararımdan döneyim!)" dedi. Resûlullah: "Hayır! ben sâdece onun lehine şefaatte bulunuyorum!" deyince, Berîre: "Öyleyse ona ihtiyacım yok!" cevabını verdi." [Buhârî, Talâk 15, 16; Ebu Dâvud, Talâk 31, (2231, 2232); Tirmizî, Radâ' 7 (1156); Nesâî, Kudât 27, (8, 245).]

AÇIKLAMA

Bu hadisten, bâzı âlimler, hâkimin hüküm vermezden önce -veya sonra- hasımlar arasında şefaatte bulunarak meselelerini sulh yoluyla halletmeye çalışmasının cevazına hükmetmişlerdir.

Rivayet ayrıca, *Resûlullah*'ın her ricasının kesin bir emir olmayıp, bazan Ashab tarafından kabul veya reddedilebilecek bir şefaat mâhiyetinde olduğunu, Ashab'ın, kesinlik ifâde eden nebevî talebleri reddetmekten kaçındığını da göstermektedir.

4079 ١٠ – وعن مالك قال: [بَلَغَنِي أَنَّ حَفْصَةَ أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: أَعْلَمَتْ زَبْرَاءَ، أَمَةً كَانَتْ لِبَنِي عَدِيٍّ؛ عَتَقَتْ تَحْتَ عَبْدٍ، أَنَّهُ إِنْ سَكَتَتْ فَلاَ خِيَارَ لَكِ. فَقَالَتْ: هُوَ الطَّلاَقُ ثُمَّ الطَّلاَقُ ثُمَّ الطَّلاَقُ. فَفَارَقَتْهُ ثَلاَثاً].

10. (4079)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri, ümmü'l-mü'minîn Hafsa radıyallahu anhâ, Benî Adiyy'e ait bir câriye olan Zebrâ'ya -ki bir kölenin nikahı altında idi ve efendisi âzad etmişti- haber salıp yanına çağırttı ve dedi ki: [Şimdi sen, zevcin sana temas etmedikçe muhayyersin.] Eğer sükût edersen, muhayyerliğin kalmaz."

Böyle bir hakkın varlığını öğrenen kadın derhal: "O boştur, yine boştur, yine boştur" diyerek kocasını üç talakla boşadı." [Muvattâ, Talâk 27, (2, 563).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin Muvattâ'daki aslı daha uzundur. İbnu Deybe, buraya aktarırken rivayet-i bil-ma'nâ sûretiyle, ahkâm kısmını özetleyerek aktarmış. Ma'nânın bütünlüğü için gerekli gördüğümüz bir ibâreyi köşeli parantez içerisinde aktardık.

2- Rivayet, âzad edilen câriyeye, Hz. Hafsa'nın yeni durumda sâhip olduğu hak hususunda bilgi verdiğini göstermektedir.

3- Hafsa validemiz, Zebrâ'yı uyarırken "Kocan sana temas etmedikçe muhayyersin, temas etti mi bu hakkın düşer (artık onu kullanamazsın)" der. Zebrâ bunu öğrenince beraberliği arzu etmez ve üç talakla boşar.

İbnu Abdilberr der ki: "Bu hususta Hz. Hafsa ve kardeşi İbnu Ömer radıyallahu anhüm'e Ashab arasında muhalefet eden var mı bilmiyorum. Berîre kıssasında, açık bir şekilde buna merfu bir delil rivayet edilmiştir."

Esasen *İmam Mâlik* de bu görüşü benimser ve âzad edilen câriye, fikrini, kocasının temasından sonra beyan ederse kabul edilmeyeceğini, "ben bilmiyordum, sonradan öğrendim" gibi getireceği mâzeretin de mûteber addedilmeyeceğini söyler.

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

4080 ١ – عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما قال: [طَلاَقُ السُّنَّةِ أنْ يُطَلِّقَهَا طَاهِراً مِنْ غَيْرِ جِمَاعٍ]. أخرجه النسائي. قلت: وترجم به البخاري، والله أعلم.

1. (4080)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Talâku's-sünne (sünnete uygun boşama), kadını temizlik döneminde cimada bulunmadan yapılan boşamadır." [Nesâî,Talâk 2, (6, 140).]

4081 ٢ – وعن مالك قال: [سَمِعْتُ ابنَ المُسَيَّبِ وحُمَيدَ بنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بن عَوْفٍ وعُبَيدَ اللهِ بنَ عَبْدِاللهِ بن عُتْبَةَ وسُلَيْمَانَ بن يَسَارٍ، كُلُّهُم يقُولُ: سَمِعْتُ أبا هريرة رَضِيَ اللهُ عنه يقُولُ: سَمِعْتُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عنه يَقُولُ: أيُّمَا امرأةٍ طَلَّقَهَا زَوْجُهَا تَطْلِيقَةً أوْ تَطْلِقَتَيْنِ ثُمَّ تَرَكَهَا حَتَّى تَحِلَّ وَيَتَزَوَّجَهَا زَوْجٌ غَيْرُهُ فَيَمُوتُ عَنْهَا أوْ يُطَلِّقُهَا ثُمَّ يَرُدُّهَا الأوَّلُ، أنَّهَا تَكُونُ عِنْدَهُ عَلَى مَا بَقِيَ مِنْ طَلاَقِهَا].

قال مالك رحمه الله: وتلك السنة التي لا خلاف فيها عندنا.

2. (4081)- *İmam Mâlik* anlatıyor: "İbnu'l-Müseyyeb'i, Humeyd İbnu Abdirrahmân İbni Avf'ı, Ubeydullah İbni Abdillah İbni Utbe'yi, Süleyman İbnu Yesâr'ı dinledim, hepside Ebu Hüreyre'nin şöyle söylediğini işitmiş olduklarını bildirdiler: "Ben Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ı dinledim. Demişti ki: "Bir kadını kocası, bir veya iki talakla boşayıp, kadını (iddeti bitip de başkasına) helal oluncaya kadar bıraksa, kadın da bir başka erkekle evlense, bu ikinci koca ölse veya kadını boşasa, sonra kadın tekrar ilk kocası ile evlense, bu kadın onun yanında, önceden baki kalan talak(lar) üzerine olur."

İmam Mâlik der ki: "İşte bu, hiç bir ihtilaf olmaksızın kabullendiğimiz sünnettir." [Muvatta, Talâk 77, (1, 586).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, bir kadın bir veya iki talakla boşanıp, iddetin dolması ile talak-ı bâin hâsıl olunca ikinci bir erkekle evlendikten sonra meşru şartlar çerçevesinde eski kocasına tekrar yeni bir evlilikle dönmesi durumunda, talak adedinin önceki boşanmadan bâki kalan miktar üzerine olacağını ifade eder.

İmam Mâlik, Dâru's-sünne olan Medine'de bu görüşün benimsendiğini belirtir. Eimme-i selâse, Sahâbe ve Tâbiîn'in cumhurları da bu görüştedir. Bunlara göre, ikinci koca, üçten aşağı talakları ketmedemez (yok edemez). Çünkü o, evlenmezden önce evvelkinin kadına ricatine mani olamaz.

Ebu Hanîfe ve *Sahâbe* ve Tâbiînden bazıları ise, ikinci kocanın üçü ketmettiği gibi üçten aşağı talakları da ketmedeceği görüşündedirler. Öyle ise, bunlara göre kadın önceki kocaya döndü mü, bununla ismet-i kâmile üzere olur yani üç talâk bağıyla evlenir.

4082 ٣– وعن محارب بن دثار عن ابن عمر رضيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: مَا أحَلَّ اللهُ شَيْئاً أبْغَضَ إلَيْهِ مِنَ الطَّلاَقِ].

وفي أخرى «أبْغَضُ الحَلاَلِ إلى اللهِ الطَّلاَقُ». أخرجه أبو داود.

3. (4082)- *Muharib İbnu Disâr, İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'dan naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'ın, helal kıldıkları arasında en sevmediği şey talaktır."*

Bir diğer rivayette ise şöyle gelmiştir: "Allah'ın en sevmediği helal, talaktır." [Ebu Dâvud, Talâk 3, (2177, 2178).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, boşama meşru olmakla birlikte Allah'ın en çok nefret edip, sevmediği bir fiil olarak ifade edilmektedir. Şu halde hadis, her helalin mahbub (sevilen) bir şey olmadığını anlatmaktadır. Bu durumda, helalleri sevilen sevilmeyen diye ikiye ayırmak mümkündür.

Şunu da belirtelim ki, "boşama" hadisesini mutlak olarak mekruh, çirkin, istenmeyen bir vakıa kabul etmek de doğru değildir. Hattâbî şöyle der: "Hadiste ifade edilen kerâheti, boşamaya sevkeden sebeple açıkla-

mak mümkündür. Geçimsizlik, boşanmayı gerektirecek ciddî bir şey olmaması gibi. Bu çeşit boşamalar çirkindir. Aslında "boşama" hadisesi mutlak ma'nâda çirkin değildir. Nitekim Allah talâkı mübah kılmış ve *Resulullah*'tan da bazı kadınlarını boşayıp tekrar rücu ettiği sabit olmuştur. İbnu Ömer karısını seviyordu, ama babası Hz. Ömer, oğlu Abdullah'ın onunla beraberliğini istemiyordu. Durumu Resulullah'a şikayet etti. Aleyhissalâtu vesselâm İbnu Ömer'i çağırttı ve: *"Ey Abdullah, hanımını boşa!"* diye emretti, o da boşadı. Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm Allah'ın hoşlanmayacağı emri vermez."

2- *Münâvî*, boşamanın kötülenmiş olmasını, ondan hâsıl olan menfî neticelerle izah eder:

★ Birlik bağı kopmakta.

★ İsmet bağı çözülmekte, bundan da, ümmetin çoğalma sebebi olan "nesil" azalmaya uğramaktadır.

Boşanma, cemiyetin huzuruna da menfi tesir eder. Aileler, fertler arası tatsızlıklara sebep olur. Ayrıca, çocukların terbiye işi aksar.

Âlimler, bu hadisi açıklarken, talakın hadd-î zâtında haram ve mekruh olmadığını, buna ârız olan haricî bir sebeple kötülendiğini belirtmeye gerek duyarlar. *Resulullah*'ın îlâ hadisesini misal vererek: "O Aleyhissalâtu vesselâm mekruh iş yapmaz!" derler. Talakın kötülüğünü vaktine riayet etmeden rastgele boşama ile de açıklayan var. Talakın temizlik vakti içinde, temasta bulunmadan yapılması gerekir. Sünnete uymayan talaklar çirkindir. Hadiste: مَا بَالُ اَقْوامٍ يَلْعَبُونَ بِحُدُودِ اللّٰهِ طَلَّقْتُكِ رَاجَعْتُكِ طَلَّقْتُكِ رَاجَعْتُكِ *"İnsanlara ne oluyor ki, hanımına "Seni boşadım, geri döndüm, boşadım geri döndüm" diyerek Allah'ın hududu ile oynarlar?" buyurur. Bir başka hadiste de: "Niye biriniz hanımına: "Seni boşadım, geri döndüm" der? Bu müslümanların boşaması değildir. Kadınları (boşayacaksanız) temizlik müddeti içerisinde boşayın."*

Tîbî der ki: "Hadiste, bazı helalleri çirkin addetme, onlara buğzetmenin meşru olduğu, Allah'ın da onlara buğzettiği belirtilmektedir. Nitekim, özürsüz olarak evde kılınan münferid namaz, gasbedilen elbise içinde kılınan namaz da böyledir."

Irâkî der ki: "Hadis, Allah'ın birşeye buğzetmesinin onun haram olmasını gerektirmediğini de gösterir. Çünkü bazı şeyler vardır, Allah'ın buğzu sâbit olsa da, asıl vasfı helal olmaktadır. Öyleyse hadis, birşeyde iki ayrı vasfın birleşebileceğine delildir: "Allah'ın buğzu ve helallik. Bu iki vasıf, aralarında birbirine zıdlık arzetmezler."

Bir haberde geldiği üzere, şeytanın en ziyade sevdiği şey karı-koca arasını açmaktır.

Sadedinde olduğumuz hadisteki buğzdan murad, neticedir, mebde değil. Zira buğz, Allah'ın değil mahlukatın sıfatlarındandır. Allah ondan münezzehtir. Benzer sıfatlarla ilgili prensip şudur: "*Gadab, rahmet, ferah, sürûr, haya, tekebbür, istihza gibi nefsani ârazların bir evveliyatı bir de nihâyâtı vardır. Bunlar Allah Teâlâ hakkında cisimlerin hâsseleri olan evveliyata değil, gayelere (nihayetlere) hamledilir. Öyleyse, bu hususu hatırında iyi tut, çünkü o, çokca karşılaşacağın benzer şeylerde sana faydalıdır.*"

4083 ٤ – وعن ثوبان رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلَاقَهَا مِنْ غَيْرِ مَا بَأْسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

4. (4083)- *Sevbân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "*Hangi kadın, (çok ciddî) bir gerek yokken kocasına boşanma talebinde bulunursa, bilsin ki, cennetin kokusu kendisine haramdır.*" [Ebu Dâvud, Talâk 18, (2226); Tirmizî, Talâk 11, (1187); İbnu Mâce, Talâk 21, (2055).]

AÇIKLAMA:

1- Kadının müracaatı ile hâsıl olan boşamaya muhâla'a veya hul' denir. Hul' lügat olarak elbiseyi çıkarmak ma'nâsına gelir. Mecazi olarak, kadın erkeğin elbisesine teşbih edilmiştir. Boşanma bunun çıkarılması olmaktadır. Umumiyetle bunu sağlayabilmek için kadın kocaya bazı maddî avantajlar sağlar: Mehirden vazgeçmesi, mehr-i mu'accel olarak aldıklarını iâde etmesi vs. gibi. Bunun belli bir miktarı yoktur. Prensip, her iki tarafın mutabakatıdır.

2- *Hul'* usülünde boşanmaya âyet-i kerime temas eder: **"Eğer onların Allah'ın sınırlarını hakkıyle muhafaza ve ifa edemeyeceklerinden korkarsanız, o halde (kadının serbest boşanması için) fidye vermesinde (hakkından vazgeçmesinde) ikisi üzerinde de vebal yoktur..."** (Bakara 229).]

3- "Cennetin kokusunu bulamaz" ifadesi şârihlerce iki ma'nâya hamledilmiştir:

1) Burada zecr ve tehdid, vaîd ve mübalağa tarikine yer verilmiş olmaktadır, değilse kafir olur, ebedî cennet yüzü göremez demek değildir.

2) Yahut "cennetin kokusundan mahrumiyet", ebedî bir mahrumiyet

değil, bazı vakitlerde mahrum kalmayı ifade eder. Şöyle ki: "Cennetin kokusunu o kadın, muhsinlerin bulduğu ilk zamanlarda bulamaz" demektir.

Hadiste, *asla bulamaz* ma'nâsı da mevcuttur. Bu üslub tehdidde başvurulan mübalağadan biridir. Hadislerde ve âyetlerde bunun örneğine sıkça rastlanır.

4084 ٥ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ الرَّجُلُ يُطَلِّقُ امْرَأَتَهُ مَا شَاءَ أَنْ يُطَلِّقَ، وَهِيَ امْرَأَتُهُ إذَا رَاجَعَهَا وَهِيَ فِي الْعِدَّةِ، وَإنْ طَلَّقَهَا مِائَةَ مَرَّةٍ أَوْ أَكْثَرَ حَتَّى قَالَ رَجُلٌ لامْرَأَتِهِ: وَاللهِ لاَ أُطَلِّقُكِ فَتَبِينِينَ مِنِّي وَلاَ أُؤْوِيكِ أَبَداً. قَالَتْ: وَكَيْفَ ذلِكَ؟ قَالَ: أُطَلِّقُكِ، فَكُلَّمَا هَمَّتْ عِدَّتُكِ أَنْ تَنْقَضِيَ رَاجَعْتُكِ فَذَهَبَتِ الْمَرْأَةُ فَدَخَلَتْ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فَأَخْبَرَتْهَا بِذلِكَ. فَسَكَتَتْ حَتَّى جَاءَ النَّبِيُّ ﷺ فَأَخْبَرَتْهُ فَسَكَتَ. فَنَزَلَ الْقُرْآنُ: الطَّلاَقُ مَرَّتَانِ فَإمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإحْسَانٍ. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: فَاسْتَأْنَفَ النَّاسُ الطَّلاَقَ مُسْتَقْبَلاً مَنْ كَانَ طَلَّقَ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ طَلَّقَ]. أخرجه الترمذي.

5. (4084)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Erkek hanımını boşamak isteyince hemen boşuyordu. Erkek, yüz ve hatta daha çok kerelerde boşamış olsa, iddeti içerisinde iken, döndüğü takdirde kadın yine de onun hanımı olmaya devam ediyordu. Bu hal şu hadiseye kadar devam etti. Bir adam hanımına: "Vallahi seni ne tam boşayacağım ne de himayeme alacağım, ebedî şekilde böyle tutacağım!" dedi.

Kadın: "Bu nasıl olur?" deyince:

"Seni boşayacağım, iddetin bitmek üzere iken geri döneceğim. (Bu şekilde tekrar edeceğim) cevabını verdi. Kadın bunun üzerine Âişe (radıyallahu anhâ)'ya gidip durumu haber verdi. Âişe, Resulullah gelinceye kadar cevap vermedi. Durumu O'na anlattı. Aleyhissalâtu vesselâm da sükut buyurdular. Derken şu âyet indi. (Meâlen): **"Boşama iki def'adır. (Ondan sonrası) ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır. (Ey kocalar! Boşandığınız zaman) onlara (kadınlara) verdiğiniz bir şeyi (mehri geri) almanız size helal olmaz...."** (Bakara 229). Âişe (radıyallahu anhâ) der ki: "Bunun üzerine halk [o günden itibaren] talaka [yeniden yönelip] gözden geçirdi, bir kısmı boşadı, bir kısmı boşamadı." [Tirmizi, Talâk 16, (1192).]

AÇIKLAMA:

Hadis, görüldüğü üzere, cahiliye devrinde câri, kadınlar aleyhine işlenen bir zulmü aksettirmektedir: Erkek kadını dilediği kadar boşayabilmekte, buna rağmen kendinde tutabilmekte, yeter ki iddeti dolmadan rücû etsin. Rücû etmediği takdirde *beynunet* denen kopma hâsıl olmaktadır.

İslam, talâkı âyet-i kerime ile ikiye indirmiştir. İkiden sonra ,erkek ya rücu edip boşama işine son verecek ya da üçüncü talakı kullandığı takdirde beynunet-i kübra hasıl olacak, kesin boşanma vukûa gelecektir.

Böyle bir bâin talak vukûa gelince kadın bir başkasıyla evlenmedikçe, eski kocasına nikahlanamaz.

4085 ٦– وعَنْ عمران بن حُصين رَضِيَ الله عَنْهما: [أنّهُ سألهُ رَجلٌ طلّق امرأتهُ ثمّ وقعَ بها ولَمْ يشْهِدْ على طلاقِهَا ولاَ على رجْعتِهَا. فقَالَ: طَلَّقْتَ لِغيْرِ السنَّةِ، وَرَاجعْتَ لِغيْرِ السنَّةِ. أشْهِدْ على طلاقِهَا وعلى رجْعتِهَا ولاَ تعُدْ]. أخرجه أبو داود.

6. (4085)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ)'nın anlattığına göre kendisine, hanımını boşayıp sonra da onunla cima yapan, kadını ne boşadığı ne de rücu ettiği hususunda işhâdda (beyanda) bulunmayan bir adam, durumunusormuş, onun da cevabı şu olmuştur:

"Sen hanımını sünnî olmayan talakla boşamışsın, sünnî olmayan tarzda geri dönmüşsün. Boşadığına da, döndüğüne de işhadda bulun ve (şâhidleme işini) bir daha terketme." [Ebu Dâvud, Talâk 5, (2186); İbnu Mâce, Talâk 5, (2025).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi esas alan bazı âlimler, talâk ve ric'ata işhad'ın vacib olduğuna hükmetmişlerdir. Ancak Ebu Hanîfe, Ashabı ve iki kavlinden birinde Şâfiî ricatte işhad'ın vacib olmadığına hükmetmişlerdir. Bunlar İbnu Ömer'den gelen bir başka hadisle amel ederler. O rivayette Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* فَلْيُرَاجِعْهَا *"rücû et"* der, fakat işhad'ı zikretmez.

İmam Mâlik ve bir kavlinde *Şâfiî:* "Ricatte işhad vacibtir" derler.

Bazı şârihler de bu rivayetle ihticac edilmeyeceğini çünkü ihticaca elverişli olmadığını, rivayetin ihticacın cari olduğu bir meselede bir Sahabi sözü olduğunu, bu çeşit ifadelerin hüccet olmayacağını söylemiştir.

4086 ٧- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يحِلُّ لامْرَأةٍ أنْ تَسألَ طَلاَقَ أُخْتِهَا لِتَسْتَفْرِغَ صَحْفَتَهَا وَلِتَنْكِحَ فإنَّمَا لَهَا مَا قُدِّرَ لَهَا]. أخرجه الستة.

7. (4086)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kadının kız kardeşinin tabağındakini boşaltmak ve kendisi evlenmek için boşanmasını talebetmesi helal değildir. Kendisine de (rızık, nafaka nevinden Allah tarafından) takdir edilen şey vardır."* [Buhârî, Nikâh 53, Kader 4; Müslim, Nikâh 38, (1408); Muvatta, Kader 7, (2, 900); Ebu Dâvud, Talâk 2, (2176); Tirmizî, Talâk 14, (1190); Nesâî, Büyû 19, (7, 258).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen kız kardeşinden maksad, din kardeşidir.

2- Bu hadis, kendisi evlenmek gayesiyle bir başka karıyı kocasından ayırmak isteyecek kadınları bu çeşit davranışlardan yasaklamaktadır. Tabağındakini boşaltmak, kinayeli bir sözdür, ayırmayı, boşandırmayı kasteder. Hadiste geçen وَلْتَنْكِحْ ibaresi burada "evlensin" şeklinde emr-i gaibtir. Bazan وَلِتَنْكِحَ şeklinde gelmiş, *"evlenmek için"* ma'nâsını ifade etmiştir. Biz metinde bu ma'nâya tevcih ettik. Önceki şekil esas alınırsa ma'nâ "evlensin" olur ki, yapılan birçok tevcihlerden biri şöyledir: "Kardeşinin boşandırılmasını isteyen bu kadın, bir başkasıyla evlensin, bu kocayı hanımına bıraksın" veya, "Bu kadın, eğer beraber olmaya sâlih ise, kız kardeşinin kocasıyla evlensin ve ona ortak (kuma) olsun, ama boşanmasını istemesin."

Hadisin sonu şöyle tevil edilmiştir: "Allah Teâlâ hazretleri, bu kadına takdir ettiği nafaka ve saireyi kendisine ulaştıracaktır, tek başına da olsa başkalarıyla da olsa, farketmez."

4087 ٨- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ: النِّكَاحُ، وَالطَّلاَقُ، والرَّجْعَةُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

8. (4087)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Üç şey vardır ki onların ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir: Nikâh, talâk, ric'at." [Ebu Dâvud, Talâk 9, (2194); Tirmizî, Talâk 9, (1184).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Ehl-i ilmin kâhir çoğunluğu şu hususta ittifak

etmiştir: "Talâka delâlet eden sarih lafız, bâliğ, âkil bir insanın dilinden dökülecek olursa o bundan sorumlu tutulur." Onun: "Ben şaka yapıyorum"; "lâf olsun diye söylemiştim"; "boşamaya niyet etmemiştim" gibi mazeretler ileri sürmesi fayda vermez. Bu hükme, bir kısım âlimler şu âyetten delil getirmişlerdir: وَلَا تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا **"Allah'ın âyetlerini eğlence yerine tutmayın"** (Bakara 231). Denir ki: "Eğer bu meselede halka suhûlet gösterilmiş olsaydı, bunlarla ilgili hükümler muattal hale gelirdi. Öyle ki boşayan veya evlenen veya köle âzad eden kimsenin "Ben bu sözümde şaka yapmıştım" demeyeceğinden emin olunamazdı. Bu davranışla da Allah'ın hükmü iptal olurdu. Bu ise caiz değildir. Bu hadiste zikri geçen şeylerden herhangi birini kim telaffuz ederse, hükmü ona terettüp eder. Aksi bir iddiada bulunsa ondan kabul edilmez. Bu üç şeyin zikri ferçle ilgili umurun ehemmiyetini tekid içindir."

Bazı rivayetlerde şakası olmayan üç şeyin üçüncüsü olarak Itâk zikredilir: "Üç şey vardır onlarda eğlence caiz değildir: talâk, nikah, ıtak... Kim bunları telaffuz ederse vacib oluverirler."

4088 ٩- وعن عَبْدِالرَّحْمٰنِ بنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: [أنَّهُ طَلَّقَ امرأَتَه فمتَّعَها بِولِيدَةٍ].

أخرجه مالك.

9. (4088)- *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh)'tan rivayete göre o, "hanımını boşamış, ve onu bir cariye ile nimetlendirmiştir." [Muvatta, Talâk 45, (2, 573).]

AÇIKLAMA:

Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh)'ın boşadığı hanım Temâdır adında bir kadındır. Başka rivayetler daha sarih bir ifadeyle, Abdurrahman *İbnu Avf* (radıyallahu anh)'ın, boşadığı Temâdır'a seksen dinar değerinde siyahî bir cariyeyi bağışladığını belirtir. Böylece, âyette emredilen "Güzellikle salma"nın bir örneğine şahid olmaktayız. Şu halde kadın boşanmış olsa da onun gönlünü, rızasını alıcı bağışlar, ihsanlar yapılması gerekmekte, İslâmî edeb bunu emretmektedir.

UĞURSUZLUK VE FAL BÖLÜMÜ

4089 ١– عن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ يَتَطَيَّرُ مِنْ شَيءٍ، وَكَانَ إذَا بَعَثَ عَامِلاً سَأَلَ عَنِ اسْمِهِ، فَإنْ أعْجَبَهُ فَرِحَ بِهِ، وَرُؤِىَ بِشْرُ ذلِكَ فِى وَجْهِهِ وَإنْ كَرِهَ اسْمَهُ رُؤِىَ ذلِكَ فِي وَجْهِهِ. فَإذَا دَخَلَ قَرْيَةً سَأَلَ عَنِ اسْمِهَا، فَإنْ أعْجَبَهُ فَرِحَ بِهَا، وَإنْ كَرِهَهُ عُرِفَ ذلِكَ فِى وَجْهِهِ]. أخرجه أبو داود.

1. (4089)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (halkın uğursuzluk çıkardığı) hiç bir şeyden uğursuzluk çıkarmazdı. Bir memur göndereceği zaman ismini sorardı, hoşuna giderse sevinirdi ve hatta bunun neşesi yüzünde görülürdü. İsimden hoşlanmazsa buda yüzünden belli olurdu. Bir köye girecek olsa onun da ismini sorardı, hoşuna giderse sevinirdi, hoşlanmazsa, bu yüzünden okunurdu." [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3920).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Araplarda mevcut olan uğursuzluk inancını reddettiğini gösteren hadislerden biridir. Uğursuzluk inancı, farklı tezahürler altında pek yaygın olması sebebiyle, *Resulullah* bunu ortadan kaldırma sadedinde pek çok beyanlarda bulunmuş, tavırlar takınmıştır.

Tetâyur, teşâüm gibi kelimelerle ifade edilen uğursuzluğu reddeden *Aleyhissalâtu vesselâm,* tefâül denen hayra yormaktan hoşlanırdı. Göndereceği memurun veya gireceği köyün isminin güzel olmasından memnun olması bundandır. Kötü isimden hoşlanmaması uğursuzluk duymasından değil, tefâülün ortadan kalkmasındandır.

Resulullah tefâüle imkan tanımayan kötü isimleri güzelleriyle değiştirmiştir. Bunların bazı örneklerini daha önce kaydetmiştik.[50]

Resulullah sadece çirkin olan şahıs isimlerini değil, köy ve geçit gibi başka isimleri de değiştirmiştir. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın güzel isimle tefâül buyurmasının bir gayesinin, güzel isim koyma emrini mü'minlere benimsetme gayesine yönelik olduğu söylenebilir. Zira, çocuğa güzel isim verilmesine, *çocuğun babası üzerindeki haklarından biri* ilan edecek kadar ehemmiyet vermiştir. Bu emrin başka tedbirlerle de takviyesi gerekli idi.

Kötü ismin yasaklanmış olmasıyla ilgili olarak İbnu Melek bir başka yorum getirir. Kaydediyoruz: "Sünnet, kişinin çocuğu ve hizmetçisi için güzel isimleri tercih etmesini gerektirir. Zira kötü isimler de bazan kadere tevâfuk eder. Sözgelimi, Allah'ın kazası, çocuğunu Hasâret (zarar) diye isimlendiren kimseye de gelecek olsa bu adama veya çocuğuna gelen zararın, bazı kimseler, o isim sebebiyle geldiğine itikad ederler ve uğursuzluk çıkarmaya yeltenirler, onunla oturup kalkmaktan ve beraberlikten kaçınırlar."

Görüldüğü üzere, *Resulullah*'ın iyi ismi tercih etmesi, güzel isimlerden tefâül edip sevinç izhar etmesi, kötü isimden uğursuzluk çıkardığı ma'nâsına gelmez. Bilakis uğursuzluk çıkarma geleneği ile mücadele gayesini de taşır.

4090 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا سَمِعَ كَلِمَةً أعْجبته قَالَ: أخَذْنَا فَألَكَ مِنْ فيكَ]. أخرجه أبو داود.

2. (4090)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hoşuna giden bir kelime işitince: ("Amin!"; "Dediğin çıksın!"; "Allah muradını versin!" ma'nâsında olmak üzere): "Senin uğurunu kendi ağzından işittik!" buyururlardı." [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3917).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, hoşuna giden bir şey işitince أخذنا فألك من فيك buyurduğunu haber vermektedir. İbareyi kelimesi kelimesine tercüme edince ma'nâ şu olur: "Senin uğurunu ağzından aldık." Dilimizde bu, fazla birşey ifade etmez. Öyleyse ma'nâyı tam olarak anlamak için, bu sözü söylendiği makam ve muhatabı da göz önüne almamız, hatta aynı muhtevada gelmiş benzer başka rivayetleri

50– 1. cilt 293-297. sayfalar.

de görmemiz gerekmektedir. Nitekim, *Ebu Nuaym*'ın et-Tıbb'da kaydettiği bir rivayette, *Aleyhissalâtu vesselâm*, hoşuna giden sözü sarfeden kimseye يَا لَبَّيْكَ نَحْنُ اَخَذْنَا فَأْلَكَ مِنْ فِيكَ karşılığında bulunuyor. Burada, baştaki *"Yâ lebbeyk"* ibaresi, dilimizdeki *"Buyurun!"*; *"Başüstüne!"*; *"Tamam!"* *"Olsun!"* gibi tabirlerin yerine geçen bir sözdür. Öyleyse Aleyhissalâtu vesselâm bu ifadeleriyle, güzel bir söz sarfeden muhatabını teşci etmek, ferahlatmak, ümidini artırmak maksadına raci olmak üzere "Senin uğrunu, karşılaşacağın iyi sonucu, senin ağzından işittik, muradına eresin!" ma'nâsında bu ifadeyi kullanmıştır. Metnin tercümesini bu telakki çerçevesinde yaptık.

Müteakip iki hadisle ilgili açıklamalar bu anlayışımızın isabetliliğine delil olacaktır. رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا

4091 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: كَانَ يُعْجِبُهُ إِذَا خَرَجَ لِحَاجَةٍ أَنْ يَسْمَعَ يَا رَاشِدُ يَانَجِيحُ]. أخرجه الترمذي.

3. (4091)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir ihtiyacı görmek üzere (yola) çıktığı zaman yâ râşid (uğurlar olsun) yâ necîh (hayırlı muvaffakiyetler) temennîlerini işitmekten hoşlanırdı." [Tirmizî, Siyer 47, (1616).]

AÇIKLAMA:

Bir iş için çıktığı zaman *Resulullah*'ın işitmeyi arzu ettiği kelimeler "Yâ râşid-yâ necîh"dir. Râşid, dilimizdeki rüşd'den gelir,doğru yolu bulan demektir. Necîh de ihtiyacı görülen yani muradına eren demektir.

Bu tabirlerin dilimizdeki tam karşılığını bulmak için bu makamda söylediğimiz tabirleri aramamız gerekir. Gayeli olarak yola çıkan kimseye, ayrılışı sırasında, "Uğurlar olsun! Allah rast getirsin!" deriz . Öyleyse yâ râşid, yâ necîh -bazı rivayetlerde, ya vâcid- gibi tabirleri *"İstikametten ayrılmayasın"*; *"Doğrulukta muvaffak olasın!" "Güle güle"*; *"Hayırlı işler!"*; *"Hayırlı muvaffakiyetler!"* gibi hem dua, hem nezaket, hem örf ve âdâb makamında söylenen sözlerimizle karşılamamız gerekecektir.

4092 ٤– وعن عروة بن عامر القرشي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [ذُكِرَتِ الطِّيَرَةُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ: فَقَالَ: أَحْسَنُهَا الْفَأْلُ، وَلاَ تَرُدُّ مُسْلِماً. فَإِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ مَا يَكْرَهُ فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ لاَ يَأْتِي بِالْحَسَنَاتِ إِلاَّ أَنْتَ، وَلاَ يَدْفَعُ السَّيِّآتِ إِلاَّ أَنْتَ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ

بِكَ]. أخرجه أبو داود.

4. (4092)- *Urve İbnu Âmir el-Kureşî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında uğursuzluktan bahsedilmişti. Buyurdular ki:

"Bunun en iyisi fe'l (uğur çıkarma)dır. (Uğursuzluk inancı) bir müslümanı yolundan alıkoymasın. Biriniz, hoşlanmadığı bir şey görecek olursa şu duayı okusun: "Allahümme la ye'ti bi'l-hasenâtı illâ ente ,ve lâ yedfe'u's-Seyyiâti illâ ente velâ havle ve lâ kuvvete illâ bike. (Allahım! Hayrı ancak sen verebilirsin, kötülüğü de ancak sen defedebilirsin. (İbadet, çalışma, korunma vs. için muhtaç olduğumuz) güç ve kuvvet de ancak sendendir.)" [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3919).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),* yanında "uğursuzluk" bahsi açılınca, uğursuzluğa inanmanın değil, uğura inanmanın daha iyi olduğunu söyler. Bu hususu *İbnu'l-Esîr,* en Nihoye'de şöyle açıklar: "Resûlullah fe'l'i yani uğur çıkarmayı sevmiştir, çünkü insanlar, Allah'tan hayır geleceği emelinde olur ve her bir zayıf veya kuvvetli sebeple bile Allah'ın yardımını ümîd ederlerse hayır üzere olurlar. (Beklediklerine eremeyerek) ümidleri boşa bile çıkmış olsa ümid onlar için yine de daha hayırlıdır. Çünkü Allah'ın rahmetine emel etmeyip, ümidlerini kesecek olsalar bu onlar için mutlak şerdir. Uğursuzluğa gelince bunda Allah hakkında su-i zanda bulunmak, belanın gelmesini beklemek vardır. Tefâülün (uğura inanmanın) ma'nâsı şunun gibidir: Hasta bir adam varıp işittiği bir sözle tefâül eder, yâni bir başkasının "yâ sâlim (selamete eresin)" dediğini işitir veya yitiğini arayan bir adam da, bir başkasının "Yâ vâcid (aradığını bulasın)" dediğini işitir. O vakit birinin içine sıhhate kavuşacağı, diğerinin içine de yitiğini bulacağı hususunda bir ümid ışığı doğar... Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: *"Fe'l nedir?"* diye sorulunca *"Güzel sözdür"* diye târif etmiştir.

2- *Resûlullah,* uğursuzluk inancının, müslümanı, yapacağı işten alıkoymamasını tavsiye etmektedir. Çünkü müslüman, hayır ve şer her şeyin Allah'tan olacağına inanması sebebiyle, ona terettüp eden ve muvafık olan şey, bütün, işlerinde Allah'a tevekküldür. Allah ve Resûlünün emirlerine uyarak meşru şekilde esbâba tevessül eder, aklın, şeriatın ışığında elinden geleni yapar, neticeyi tevekkülle Allah'a bırakır. Karşısına çıkan kimseden, kuşun sağa veya sola uçmasından uğursuzluk çıkara-

rak başladığı işi yarıda bırakıp geri dönmez. "Uğursuzluk inancı bir müslümanı yolundan alıkoymasın"ın ma'nâsı budur.

3- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, insanlardaki bir zaaf sebebiyle, uğursuzluk inancından tamamen kurtulamıyabileceklerini nazar-ı dikkate alarak, bu hisse kapılanlara bir rukye (dua) tavsiye ediyor. Kişi öyle durumlarda bunu okuyup işine devam etmelidir.

4093 ٥– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الـطِّيَرَةُ شِرْكٌ قَالَهَا ثَلاثاً، وَمَا مِنَّا إلاَّ. وَلَكِنَّ اللهَ يُذْهِبُهُ بِالتَّوَكُّلِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (4093)- *İbnu Mes'ûd* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Uğursuzluk çıkarmak şirktir, uğursuzluk çıkarmak şirktir, uğur-suzluk çıkarmak şirktir. (İhtiyarsız kalbine uğursuzluk vehmi gelip içinde bazı şeylere karşı neferet duyan) hâriç bizden kimsede bu yoktur. Lakin Allah onu tevekkülle giderir." [51] [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3910); Tirmizî, Siyer, 47, (1614).]

AÇIKAMA

1- Burada uğursuzluğa inanmak şirk ilan edilmektedir. Âlimler şöyle izah ederler: "Bir kimsenin kendisine zarar veren, fayda celbeden şeyler olduğuna inanması sebebiyle şirke düşer. Eğer bir de bu inancın mûcibiy-le amel ederse sanki Allah'a şirk koşmuş olur ve buna şirk-i hafî denir. Bir de Allah dışında bir şeyin müstakillen zarar ve fayda vereceği itikadına düşerse bu şirk-i celî olur." *el-Kâdî* der ki: "Resulullah bunu şirk olarak isimlendirdi, çünkü Araplar uğursuz addettikleri şeyi kötülüğün hâsıl olmasında müessir bir sebep biliyorlardı. Esasen esbaba tesir vermek şirk-i hafidir. Buna bir de cehâlet ve kötü itikad inzimâm edince durumun ne olacağı açıktır.

2- *Resûlullah*'ın *"uğursuzluk çıkarmak şirktir"* diye üç kere tekrarı, mesele hususundaki zecri mübalağalı kılmak, müessiriyeti artırmak içindir.

3- Hadîsin sonunda, kalbe eski alışkanlıktan ötürü veya ihtiyarsız olarak uğursuzluk düşüncesinin ârız olması sebebiyle hâsıl olacak zarar vehiminin Allah'a tevekkül sayesinde bertaraf olacağı belirtiliyor.

4094 ٦– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ عَدْوَى وَلاَ طِيَرَةَ،

51-Bu terçümenin parantez içerisindeki kısmı ile ilgili bir açıklama için bakınız: 2710. hadisin açıklama kısmı.

وَيُعْجِبُنِي الْفَأْلُ قالُوا: وَمَا الْفَأْلُ؟ قالَ: كَلِمَةٌ طَيِّبَةٌ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

وزاد البخاري، قال: [وَيُعْجِبُنِي الْفَأْلُ الصَّالِحُ، الْكَلِمَةُ الْحَسَنَةُ].

6. (4094)- *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ne sirayet (bulaşma), ne de uğursuzluk vardır. Benim fe'l hoşuma gider." Yanındakiler sordu: "Fe'l nedir?"

"Güzel bir sözdür!" buyurdu."

Buhârî'nin rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Benim, dedi, fe'l-i sâlih, güzel bir kelime hoşuma gider." [Buhârî, Tıbb 44, 54; Müslim, Selam 113, (2224); Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3916); Tirmizî, Siyer 47, (1615).]

4095 ٧– وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنْ كَانَ (يَعْنِي الشُّؤْمَ) في شَيْءٍ فَفِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأةِ وَالْمَسْكَنِ]. أخرجه الثلاثة.

7. (4095)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh): "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir şeyde (uğursuzluk) olsaydı, bu atta, kadında, meskende olurdu."* [Buhârî, Cihad 47, Nikah 17; Müslim, Selam 119, (2226); Muvattâ, İsti'zân 21.]

4096 ٨– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ عَدْوَى وَلاَ صَفَرَ وَلاَ غُولَ]. أخرجه مسلم.

يقال «الصَّفَرُ» حية في البطن تصيب الإنسان إذا جاع فتؤذيه، وكانت العرب تزعم أنها تعدي، وقيل هو تأخير المحرم إلى صفر وهو النسيء الذي كانت الجاهلية تفعله فأبطله الإسلام.

8. (4096)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ne sirâyet, ne safer, ne de gûl vardır." [Müslim, Selam 109, (2222).]

4097 ٩– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ عَدْوَى وَلاَ صَفَرَ وَلاَ هَامَةَ. قَالَ أعْرَابِيٌّ: يَا رسولَ اللهِ، مَا بَالُ الإبِلِ تَكُونُ فى الرَّمْلِ كَأنَّهَا الظِّبَاءُ فَيَأتِي الْبَعِيرُ الأجْرَبُ فَيَدْخُلُ فِيهَا فَيُجْرِبُهَا. فقَالَ ﷺ: فَمَنْ أعْدَى الأوَّلَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

9. (4097)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ne sirâyet, ne safer ne de hâme vardır!" Bunu işiten bir bedevî atılıp:

"Ey Allah'ın Resulü! Öyle de, kumda geyik gibi olan develer, uyuzlu bir deve aralarına girince hepsine uyuz bulaşması nasıl oluyor?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm* şu cevabı verdi: "Peki, birinciye kim sirâyet ettirdi?" [Buhârî, Tıbb 54; Müslim, Selam 101, (2220); Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3911, 3912, 3913, 3914, 3915).]

4098 ١٠ – وعن قطن بن قبيصة عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سمعتُ رسولَ الله ﷺ يَقُولُ: الْعِيَافَةُ وَالطِّيَرَةُ وَالطَّرْقُ مِنَ الْجِبْتِ]. أخرجه أبو داود.

« العِيَافَةُ » زجر الطير والتفاؤل بها كانت العرب تفعله.

و« الطَّرْقُ » الضرب بالحصى وقيل هو الخط في الرمل، وفي كتاب أبي داود: إن « الطَّرْقَ » الزجر.

و« العيافة » الخط.

و« الجِبْتُ » كل ما عبد من دون الله وقيل هو الكاهن والشيطان.

10. (4098)- *Katan İbnu Kubeysa* babası (radıyallahu anh)'tan naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"İyâfe, tıyere, tark sihirdendir."* [Ebu Dâvud, Tıbb 23, (3907).]

AÇIKLAMA:

1- Bu kaydedilen hadislerde, *Resulullah* devrinde yer verilen birçok uğursuz addetme nevlerinin zikri geçmekte ve hepsinin de Aleyhissalâtu vesselâm tarafından reddedildiği, yasaklandığı görülmektedir: "Bazı tabirlerin hemen hemen bütün hadislerde tekrarla geçtiği için, bu hadisleri birleştirerek, geçen tabirleri ayrı ayrı açıklamayı uygun bulduk. Açıklamayı sırayla yapacağız:

□ ADVA' *adâ*'dan gelir, sirayet etmek yani hastalığın bulaşması demektir. Öyleyse burada hastalığın bulaşma hadisesi inkar edilmektedir: لاَعَدْوَى yani *"Bulaşma yok!"* Halbuki daha önce, başka hadislerde (4038, 4039) sirayetin kabul edilip bulaşmayı önlemek için karantina tedbirinin vaz'edildiğini görmüş idik. Öyleyse burada tevile gerek vardır. Âlimler bunu "hastalığın Allah'ın bilgisinden hariç olarak kendiliğinden

bulaşma inancının reddedildiğini" belirtirler. Yani asıl olan hastalığın sirayetidir. Bu kabul edilmekle beraber, sirayet hadisesinin Allah'ın iradesiyle, kazasıyla olduğuna inanılacaktır. Öyleyse hadiste, sirayete yüzde yüz gözüyle bakıp, hastalar kaderlerine terkedilmeyecek, onlara gereken insanî alaka ve yakınlık da ihmal edilmeyecek ma'nâsı mevcuttur.

❑ TIYARE'nin izahı daha önce geçti. Ancak bu kelime bazen tetayyur şeklinde geçer. Bazı âlimler ikisi arasında fark görmüş, tetayyur'a uğursuzluk inancı, tiyare'ye de bu inançla ameldir demişlerdir.

Bu kelimeler tayr kelimesinden gelir; "kuş" demektir. Uğursuzluk çıkarma işi daha ziyade kuşların uçmasına göre yapıldığı için, mefhum o kökten bir kelime ile tesmiye edilmiştir.[52] Ancak, araplarda uğursuzluk inancı, bazıları hadislerde görüldüğü üzere kuşlardan dışarı çıkmış, senenin bazı aylarına bile sirayet edecek şekilde vüs'at kazanmıştır.

❑ FE'L: Dinimizdeki fal kelimesi buradan gelir. Fe'l delâlet ettiği mefhum itibariyle bizim "fal"dan farklı olduğu için, iltibası önlemek maksadıyla kelimenin aslî şeklini korumayı uygun gördük. Fe'l'in ne olduğunu bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açıklamaktadır (4094. hadis): **Kelimetun tayyibetün.** Bununla, duruma göre "Hayırlı yolculuklar"; "İşin rast gitsin"; "Allah kavuştursun"; "Muradına eresin", "Aradığını bulasın" gibi nezaketen söylenen dua ve temenni cümlelerinin kastedildiğini daha önce (4090. hadis) açıkladık.

❑ SAFER: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"yok"* diye reddettiği safer, *İbnu'l-Esîr*'in açıklamasına göre, bir yılandır: "Arablar zannederdi ki karınlarında safer denen bir yılan var, acıkınca insanı sokar ve ezaya sebep olur." Bunun, insan veya hayvan karnında bulunup sirayet ettiğine inanılan bir hastalık olduğu; bununla bizzat safer ayının kastedildiği, safer'e girilince uğursuzluğa uğranılacağına inanıldığı vs. de söylenmiştir. Şu halde hadis, hepsini reddetmiş olmaktadır.

❑ GÛL: *İbnul-Esîr* bunu, "Arapların çölde bulunduğuna inandıkları cin ve şeytanlardan bir nev" olarak açıklar. Öyle bir nev ki, çok çeşitli renklere, şekillere bürünerek insanlara gözükür, yollarını şaşırtıp helâke atar. Aleyhissalâtu vesselâm böyle bir şeyin olmadığını söylemiştir.

Bazı âlimler: "Resûlullah "gûl" denen varlığı inkar etmiş değildir, ona izafe edilen çeşitli renklere bürünüp insanları aldatma gibi inançları reddetmiştir" demişlerdir. Buna göre لاَغُولَ (Gûl yoktur)"un ma'nâsı *"Gûl*

52- Kuşlarla ne surette tetayyurda bulunduğu daha önce genişçe ilan edildi. Oraya bakılsın. (2710. hadisin açıklama kısmı).

hiç kimseyi şaşırtamaz" olur. Bu te'vile şahid olarak şu hadîsi gösterirler: لاَغُولَ وَلَكِنْ السَّعَالِي *"Gûl yoktur, seâli vardır."* Se'âli ise cinlerin sihirbazlarıdır. Öyleyse ma'nâ şu olur: "Gûl yok, ancak cinlerin sihirbaz takımı vardır, onlar insanın gözlerini boyayarak bir kısım iltibaslara sevkederler."

❑ HÂME: Birçok ma'nâya gelmektedir:

★★ Bir kuştur, bu kuşun baykuş olduğu da söylenmiştir. İnanca göre, bir kimsenin damına kondu mu oraya bela iner.

★★ Lügat olarak baş demektir, her şeyin başı. Arapların inancına göre, öldürülen kimsenin ruhu, başından bir kuş olarak çıkar, intikamı alınıncaya kadar "beni sulayın, beni sulayın; kan, kan" diye bağırır. İntikamı alınınca uçup gider.

★★ Arapların bir diğer inancına göre, bu ölenin kuş olup uçan ve sadâ diye isimlendirdikleri "kemiği"dir, "Ruhu"dur diyen de olmuştur.

Şu halde Resûlullah hem bunların varlığını reddetmiş, hem de bu inançların bâtıl olduğunu beyan etmiş olmaktadır.

❑ IYÂFE: Kuş falıdır. Çeşitli şekillerde olabilir. Mesela kuş uçurulur, sağa giderse hayra, sola giderse şerre yorulur. Bazan önüne çıkan bir kuşun ismini veya cinsini değerlendirmek suretiyle tefâül edilir. Mesela ukâb dedikleri bir kuşla *"ikab"*a, gurâb (karga) ile gurbete , hüdhüd ile hidâyete tefâül ederlerdi. Bu bâzan da kuşun arkasından bağırıp çağırmak suretiyle icra edilir. Kamus'taki tarifi şöyle: "Kuş kısmıyla tetayyur ve tefe'ül eylemek ma'nâsınadır ki bedevî âdetidir. Mesela kuşun ismini ve savtını (sesini) ve nüzûl ve mürûru mâkûlesi evzâ ve ahvâlini i'tibar edip zu'mlarına muvafık muktezâları üzere tefâ'ül ve teşâ'üm ederler." *İbnu'l-Esîr*'in açıklaması daha vecîz olarak şöyle: "Bu kuş falıdır, kuşun ismi, sesi ve geçtiği yerle tefâülde bulunmak (uğur veya uğursuzluk) çıkar-maktır. Arapların çokça başvurdukları bir âdetleri idi." Yine İbnu'l-Esîr'in açıklamasına göre aynı kökten ism–i fâil olan âif, bir nevi kâhindir, fal beyan eden sezgi ve zannda bulunan kimsedir. Mesela *Şureyh*'in âif olduğunu yani isabetli sezgi ve zannlarda bulunan biri olduğunu örnek olarak kaydeder. Araplar zannında isabetli olana kâhin, sözünde tesirli olana sâhir dedikleri gibi, sezgi ve zannında yanılmayana da âif derlermiş.

Kısacası *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bunu sihrin bir çeşidi ilân ederek yasaklamıştır.

❑ TARK: Bu kadınların çakıl vurarak icra ettikleri bir fal çeşididir. *İbnu'l-Esîr* bazılarının kum üzerine çizilen hatlarla yapılan kehâneti tark

olarak isimlendirdiklerini kaydeder. Şu halde bu da bir kehânet çeşididir. Resûlullah bunu da yasaklamıştır.

❑ NEV': Burada kaydedilen hadîslerde geçmiyor ise de, bu çeşit rivayetlerin bazılarında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nev'i de yasakladığı belirtilir. Nev' yıldız demektir. Ancak nevin yasaklanması, yıldızlarla ilgili bâtıl bir inancın yasaklanması demektir. Bu inanca göre biri şarkta, diğeri garbta iki yıldız var. Şarktaki doğunca onun mukabili de garbtan batmaktadır, yağmur ve rüzgar bu doğan veya batan yıldızların tesiriyle hâsıl olmaktadır.

Bazı şârihler ise, nevin, sabahın gelmesiyle menâzilü'l-kamerden bir yıldızın batmasından ibaret olduğunu söylemiştir. Bu yıldızlar yirmisekizdir. Her onüç gecede bir tanesi güneşin doğmasıyla mağribten batar, buna mukabil aynı anda bir diğeri doğudan doğar.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mazinin karanlıklarından intikal edip, insanların kalplerinde tevhid nurunun bütün haşmetiyle doğmasına mani olup onları küsûfa tutup, lekeleyen gölgeleyen bu hakikatsız inançların hepsine hâtime çekmiş, bâtıl olduklarını, şirk olduklarını, kesin bir dille, haram edilmiş bulunan sihr'in, kehânetin birer şubesi olduklarını açık şekilde ilan etmiştir. Ancak ne var ki, ilim asrı olmakla iftihar eden, ilmîliği, aydınlığı kimseye bırakmayan günümüz insanı bile hala yıldız falları, çeşitli isimler altında tezahür eden falcılık ve kehânetlerle meşgul olmakta kendini aldatmakta, şarlatanlara soyulmaktadır.

2- Burada, 4095 numaralı hadiste temas edilen *at, kadın ve meskende uğursuzluk* meselesine de temas etmemiz gerekmektedir. Hadiste Resulullah: "Eğer birşeyde (uğursuzluk) olsaydı, bu atta, kadında, meskende olurdu" buyurmaktadır. Hadis bu muhtevası ile eşyada uğursuzluğu kökten reddetmektedir. Ancak hadisin bazı vecihleri لاَ عَدْوَى وَلاَ طِيَرَةَ وَإِنَّمَا الشُّؤْمُ فِي ثَلاَثَةٍ الْمَرْأَةِ وَالْفَرَسِ وَالدَّارِ *"Ne sirayet ne de uğursuzluk yoktur. Uğursuzluk sadece üç şeyde vardır: "Kadında, atta, evde"* şeklindedir.

Hadisin bu vechi ile sadedinde olduğumuz vechi arasındaki teâruz açıktır. Birinde uğursuzluk toptan reddedilirken, diğerinde üç şeyde olduğu takrir edilmektedir. Ülemâ bu hususta farklı yorumlar beyan etmiştir. *Nevevî* der ki: "Ülemâ bu hadis hususunda ihtilaf etti. İmam Mâlik ve bir grup âlim: "Hadisin zâhirî ma'nâsı esastır, Allah Teâlâ hazretleri bazan bir evde oturmayı zarar ve helâke sebep kılar. Muayyen bir kadın veya atın veya hizmetcinin ittihaz edilmesi de Allah'ın kazasıyla helak hâsıl edebilir. Öyleyse hadisin ma'nâsı, bazı rivayetlerde tasrih

edildiği şekilde, bazan bu üç şeyden uğursuzluk hâsıl olur demektir. Hattâbî ve pek çokları, bunun istisna manasında olduğunu, yani, oturulması hoşlanılmayan ev veya sohbetinden hoşlanılmayan kadın, veya hoşlanılmayan at ve köle hariç (uğursuzluk hiç bir şeyde yok). Öyleyse boşama, satma, terketme vs. yollarla onlardan ayrılmak gerekir" demiştir."

İbnu'l-Esir'in yorumu şöyle: "Hadisin ma'nâsı şudur: Eğer hoşlanılmayan ve âkibetinden korkulan bir şey bulunsaydı şu üç şeyde olurdu. Uğursuzluğu bu üç şeye tahsis etmiştir. Çünkü, Arapların sağdan ve soldan gelen kuş, geyik vs. gibi şeylerden uğur veya uğursuzluk çıkarma anlayışlarını iptal edince, buyurdu ki:

"Eğer birinizin oturmaktan hoşlanmadığı bir evi veya beraberliğini istemediği bir kadını veya beslemesinden zevk almadığı bir atı varsa, bunlardan ayrılsın. Sözgelimi bir başka eve geçsin, hanımı boşasın, atı satsın." Ayrıca: *"Evin uğursuzluğu, darlığı ve komşularının kötülüğüdür; kadının uğursuzluğu kısırlığıdır; atın uğursuzluğu, üzerinde cihad yapılmamasıdır"* da denmiştir."

İbnu Hacer'in zaafına dikkat çekerek kaydettiği bir İbnu Ömer hadisinde Resulullah şöyle buyurmuştur:

"Eğer at uysal değil hırçınsa o uğursuzdur, eğer kadın, daha önce bir başka kocaya gitmiş, şimdi eski kocasını özlüyorsa o da uğursuzdur. Ev ezan ve ikamet işitilmeyecek kadar mescidden uzaksa o da uğursuzdur. Eğer bu üç şey, bu vasıflardan uzaksa mubârektirler."

4099 ١١ – وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللّهِ: إنَّا كُنَّا فِي دَارٍ كَثِيرٌ فِيهَا عَدَدُنَا كَثِيرٌ فِيهَا أمْوَالُنَا. فَتَحَوَّلْنَا إلى دَارٍ أُخْرَى فَقَلَّ فِيهَا عَدَدُنَا وَقَلَّتْ فِيهَا أمْوَالُنَا. فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: ذَرُوهَا ذَمِيمَةً]. أخرجه أبو داود.

11. (4099)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Biz bir evdeydik, oradayken sayımız çok, malımız bol idi. Sonra bir başka eve geçtik. Burada sayımız da azaldı, malımız da."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Burayı zemîm (addederek) terkedin!"* buyurdular." [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3924).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, sanki *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın evde uğursuzluk inancını teyid ediyor ma'nâsı çıkmaktadır. Çünkü sual sahibi, gel-

dikleri bu ikinci evde uğursuzluğa uğrayarak sayılarının azaldığını, mallarında kayıplara uğradıklarını beyan ederek bu ikinci evi terkedip etmeme hususunda fetva ve izin istemektedir. Uğursuzluk inancı, yasaklanmış olmasına rağmen, *Resulullah* evi terketmelerine irşad buyuruyor. *İbnu'l-Esîr*, evin zemim addedilerek terkedilmesi uğursuzluk inancıyla hareket etmek değildir dedikten sonra: "Evin zemîm (kötü) olmasının ma'nâsı "havası sizin için muvafık değil" demektir" der. Erdebilî'nin el-Ezkâr'daki yorumu daha farklı: "Bunun ma'nâsı şudur: "Onu terkedin" demek, "orası hakkında düştüğünüz sû-i zandan ve orada uğradığınız musibeti görmekten kurtulmak için bir başka yere geçin" demektir."

Hattâbî ve *İbnu'l-Esîr* de şu kanaati beyan ederler: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, içlerine düşen, meskenleri sebebiyle belaya uğradıkları zannını iptal için onlara evlerini değiştirmeyi emretmiştir. Evlerini değiştirdiler mi bu vehmin kaynağı kuruyacak kalplerine giren şüphe onlardan uzaklaşacaktı."

Şu halde, Resulullah'ın bu hadislerinden, insanın, imkan nisbetinde, hoşuna gidecek bir meskende oturmaya çalışması prensibi çıkarılabilmektedir. Ömrümüzün büyük bir kısmı evde geçmesi haysiyetiyle, onun komşuları, genişliği, havası, çarşı, pazar, cami, mektep gibi içtimâî müesseselere yakınlığı yönüyle uygun ve hoşa gidecek mahiyette olması son derece ehemmiyetlidir. Hatta Resulullah bir hadislerinde "Kişinin saadeti üç şeye bağlıdır: İyi kadın, iyi mesken, iyi binek" buyurarak meskeni saadetimizin temel unsurlarından biri olarak tavsif buyurmuştur.[53]

Şu halde sadedinde olduğumuz hadisten evde teşâüm olduğunun ihsasını değil, evin saadetimizdeki ehemmiyetinin takrîrini görmemiz gerekmektedir.

53- İslamî meskenle ilgili geniş açıklamayı 2. ciltte sunduk (s. 55-95).]

ZIHÂR BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Zıhâr veya *müzâhere*, lügat olarak, arka ma'nâsına gelen zahr'dan gelir. İki şey arasında bir mutabakat ve mümâselet vücuda getirmek manasındadır. Boşanma bahsinin bir ıstılahı olarak: Kocanın, hanımını neseb, reza (süt emme) veya müsâharet (evlenmeden hâsıl olan akrabalık bağı) suretiyle müebbeden mahremi olan bir kadının, kendisince bakılması caiz olmayan arkası, karnı, uyluğu gibi bir uzvuna teşbih etmesidir. Bu muamelede daha ziyade *zahr* (sırt) kelimesi kullanıldığı için zıhâr denmiştir. *Zahr* kelimesi çoğu kere, edeb icabı, karın ve tenâsül uzvu yerine kullanılmış olur.

Bu, bir nevi boşamadır. Zira helal olan hanımını, haram olan bir yakınına benzetmek suretiyle, onu kendisine haram kılmış olmaktadır, mezmum bir davranıştır.

Böyle bir benzetme muamelesinde bulunan kimseye, zıhar kefâretinde bulunmadıkça hanımı haram olur. Cinsî temas, öpme, şehvetle kucaklama ve lems (değme) gibi muamelelerde bulunamaz. Mesela bir kimsenin, hanımına: *"Sen bana annemin arkası gibisin"*; *"ben sana zıhâr ettim"*; *"sen bana anam gibisin"*[54] *"sen bana anam gibi haramsın"* nevinden sözler sarfeden kimse zıharda bulunmuş olur.

Kefâret olarak şunlardan birini yapması gerekir:

★ Köle âzad etmek.

★ İki ay muttasıl oruç tutmak.

★ Altmış fakire sabahlı akşamlı günde iki öğün olmak üzere yemek yedirmek.

54- Bu söz mutlak olduğu için zıhar niyetiyle söylenmişse tahrimiyete sebep olur. Aksi halde olmaz.

Bu üç şıktan birini tercih hakkı yoktur. Maddi imkanı olan köle âzad eder. Olmayan sıhhati elveriyorsa oruç tutar; değilse fakir doyurur.

Teferruat için ilmihal kitaplarına bakılmalıdır.

4100 ١- عن سلمة بن صخر البياضي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنْتُ امرأً أُصيبُ من النّساء ما لا يُصيبُ غيري فلمّا دخل شهر رمضان خفتُ أن أُصيبَ من امرأتي شيئاً يتتابع بي حتى أُصبح فظاهرتُ منها حتى ينسلخ شهر رمضان فبينا هي تخدمني ذات ليلة إذ تكشّف لي منها شيء. فلم ألبث أن نزوتُ عليها. فلمّا أصبحتُ خرجتُ إلى قومي فأخبرتهم الخبر. قال: فقلتُ امشوا معي إلى رسول الله ﷺ. قالوا: لا والله فانطلقتُ إلى رسول الله ﷺ فأخبرته. فقال: أنت بذاك يا سلمة؟ قلتُ: أما بذاك يا رسول الله مرّتين وأنا صابر لأمر الله فاحكم فيّ بما أراك الله قال: حرّر رقبة. قلتُ: والّذي بعثك بالحق نبيّاً ما أملك رقبة غيرها، وضربتُ صفحة رقبتي قال: فصم شهرين متتابعين. قلتُ: وهل أصبتُ الّذي أصبتُ إلاّ من الصّيام. قال فأطعم وسقاً من تمر بين ستّين مسكيناً. قلتُ: والّذي بعثك بالحقّ نبيّاً لقد بتنا وحشين ما لنا طعام. قال: فانطلق إلى صاحب صدقة بني زريق فليدفعها إليك. فأطعم ستّين مسكيناً وسقاً من تمر وكل أنت وعيالك بقيّتها. فرجعتُ إلى قومي. فقلتُ: وجدتُ عندكم الضّيق ووجدتُ عند رسول الله السّعة وحسن الرّأي وقد أمر لي بصدقتكم]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (4100)- *Seleme İbnu Sahr el-Beyâzî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, bir başkasında rastlanmayacak derecede kadın mevzuunda zaafı olan (ve şiddetli ihtiyaç duyan) bir kimseydim. Ramazan ayı girince (tahammül edemeyip oruçlu iken) hanımına temas ediveririm diye korktum. Ve Ramazan boyu devam edecek bir zıhârda bulundum. Sabah olunca yakınlarıma gidip durumu haber verdim. Ve: "Benimle Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelin (durumumu sorayım)" dedim."

"Vallahi hayır! Gelmeyiz!" dediler.

Resulullah'a tek başıma gittim, durumu haber verdim.

"Yani sen böyle mi yaptın ey Seleme?" buyurdular.

Ben: "Evet ben öyle yaptım! Evet ben öyle yaptım. Ancak Allah'ın emri karşısında sabırlıyım, Allah size her ne göstermişse onu bana hükmedin!" dedim. *"Bir köle âzad et!"* emrettiler. Ben: "Sizi hak peygamber olarak gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun şundan başka rakabem yok deyip rakabeme elimle şaplattım."[55] *"Öyleyse peş peşe iki ay oruç tutacaksın!"* buyurdular. Ben: "Ama ben bu günahı oruç yüzünden işledim, (dayanamam)!" dedim. *"Öyleyse buyurdular, altmış fakire bir vask kuru hurma taksim et!"*

"Seni hak peygamber gönderen Zât-ı Zülcelâle yemin olsun (ben ve hanım, her) ikimiz aç ve yiyeceksiz olarak geceyi geçirdik" dedim. (Aleyhissalâtu vesselâm bu sözüm üzerine):

"Benî Zureyk'in sadaka mallarına bakan memura git, o miktar (hurma)yı sana versin, sen altmış fakire yedir. Geri kalan bakiyeyi de sen ve iyalınız yeyin" buyurdular. Ben kavmime döndüm. Onlara: "Sizden zorluk ve bed fikir gördüm. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'da ise genişlik ve güzel fikir buldum. Bana sadakanızdan verilmesini emretti! dedim." [Ebu Dâvud, Talâk 17, (2213); Tirmizî, Talâk 20, (1200); Tefsir, Mücâdile 3295; İbnu Mâce, Talâk 25, (2062).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, zıhârda bulunduğu halde yeminini tutmayan bir sahâbîye Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın verdiği hükmü ve bunun tatbikatına bir örnek görmekteyiz.

2- *Vask:* Altmış sa'dır. Bir sa' ise 2, 20 ile 2,650 litre arasında bir hacim ölçüsüdür.

3- Hadis, kefâret olarak altmış fakirin doyurulmasını âmirdir. Nitekim *İmam Şâfiî* ve *İmam Mâlik* hazretleri böyle hükmederler. Ancak *Ebu Hanîfe* merhum bir fakiri altmış gün doyurmakla da kefaretin yerine getirileceğine hükmetmiştir.

4- Bu hadisten hareketle *Sevrî, Ebu Hanîfe* ve Ashâbı bir fakir için hurma, darı, arpa veya kuru üzümden bir sa', buğdaydan da yarım sa' vermenin vacib olduğuna hükmetmişlerdir.

İmam Şâfiî ise, bu hususta gelen ve vask yerine arâk tabiri geçen baş-

55- Rakabe, köle demek ise de lügat olarak boyun demektir. Sahâbî, burada, "âzad edebilecek başka bir boynum (yani kölem) yok" ma'nâsında kendi boynuna eliyle şaplatıp: "Bundan başka boynum yok!" der.

ka rivayetleri göz önüne alarak: "Vacib olan, her fakir için bir müdd miktarı vermektir" demiştir. Arâk ise onbeş sa' miktarında bir hacim ölçüsüdür.

5- Hadisin zâhirine göre, kişi her üç nevini de yerine getirmekten aciz de olsa kefâret yine de sâkıt olmamaktadır. Zira, adam köle âzad edemiyeceğini, üstüste iki ay oruç tutamayacağını, altmış fakiri de doyuramayacağını söyleyince, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, ona, kefaretini yerine getirecek miktarda yardımda bulunmuştur. *İmam Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* böyle hükmetmişlerdir.

Bazı âlimler, bu durumda kefâretin düşeceğine hükmetmiştir.

Bazıları da, tafsili esas almış, "Ramazan orucunun kefâreti düşer, diğer kefâretler düşmez" demiştir.

6- Köle âzadı hususunda da ülemânın farklı bir değerlendirmesine dikkat çekmede fayda var: Hadisin ıtlakını esas alan Atâ, Nehâî ve Ebu Hanîfe rahimehumullah: "Kölenin mü'min olup olmamasına bakılmaz, herhangi bir kölenin âzadı yeterlidir" demişlerdir. *İmam Mâlik, Şâfiî* ve diğer bir kısım ülemâ: "Kâfir kölenin âzad edilmesi ne câizdir ne de yeterli!" demişlerdir. Bunlara göre, bu mutlak hadis, katille ilgili kefareti beyan eden âyette "iman" şartı ile kayıtlanmıştır. Bu iddiaya: "Bir hükmü diğer bir meselenin hükmüyle kayıtlamak caiz olmaz" diye cevap verilmiştir. Meselede bazı tafsil daha varsa da, bu kadarını yeterli görüyoruz.

4101 ٢ - ولأبي داود في أخرى: [أَنَّ جَمِيلَةَ كَانَتْ تَحْتَ أَوْسِ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. وَكَانَ رَجُلاً بِهِ لَمَمٌ. وَكَانَ إِذَا اشْتَدَّ لَمَمُهُ ظَاهَرَ مِنِ امْرَأَتِهِ فَأَنْزَلَ اللهُ فِيهِ كَفَّارَةَ الظِّهَارِ].

« التَّتَابُعُ » التهافت في الشر واللجاج فيه ولا يكون إلا في الشر.

ومعنى « نَزَوْتُ » وثبت عليها، وأراد به الجماع.

وقوله « بتنا وَحْشَيْنِ » أي لاطعام لنا، يقال أوحش الرجل: إذا جاع، وتوحش: إذا خلا بطنه.

2. (4101)- *Ebu Dâvud*'un bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Cemîle, Evs İbnu's-Sâmit (radıyallahu anhümâ)'nın nikahı altında idi. Evs ise, kendisinde kadına karşı şiddetli istek bulunan birisi idi. Bu duygusu şiddet peyda edince (nefsini frenlemek maksadıyla) hanımına zıharda bulundu. Bunun üzerine, Allah Teâlâ Hazretleri, onun hakkında kefaret-i zıhâr(la ilgili âyet)i inzal buyurdu." [Ebu Dâvud, Talâk 17, (2218).]

AÇIKLAMA:

1- *Cemîle* (radıyallahu anhâ)'nın hikayesi burada özet olarak görülmektedir. Ancak hadise muhtelif rivayetlerde tafsilatlı olarak gelmiştir. Buna göre, bir diğer adı Huveyle olan Cemîle, kocası Evs (radıyallahu anh)'ın zıhârda bulunması üzerine, telaşla Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm'a gelir, durumunu anlatır. Cemîle'nin telaşı, zıhâr'ın, cahiliye devrinde talâk sayılmasından ileri geliyordu.

Cemîle'yi dinleyen Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sen kocana haram oldun!"* der. Cemîle: "Ama kocam talâk kelimesini kullanmadı" derse de Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sen kocana haramsın"* cevabında ısrar eder. Cemîle: "Meselemi Allah'a arzedeceğim!" diyerek Resulullah'a gider gelir, yüzünü semaya kaldırarak Allah'a şikayetlerde bulunur. Resulullah, kocası hakkında onu teskin etmeye, ikna etmeye çalışır: *"Allah'tan kork, o senin amcanın oğludur"* buyurur. Ama kadın direnmesine gidip gelmelerine, Allah'a şikayetlerine devam eder. Derken âyet nâzil olur: **"(Habibim), zevci hakkında seninle direşip duran, (nihayet halinden) Allah'a da şikâyet etmekte olan (kadın)ın sözünü (umulduğu vech ile) Allah dinlemiştir. Allah sizin konuşmanızı zâten işitiyordu. Çünkü Allah, hakkıyla işitici, kemaliyle görücüdür.**

İçinizden zıhâr yapagelenlerin (karıları) onların anaları değildir. Anaları kendilerini doğuranlardan başkası değildir. Şüphe yok ki onlar her halde çirkin ve yalan bir laf söylüyorlar. Muhakkak Allah çok bağışlayıcı, çok mağfiret edicidir. Kadınlardan zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alacaklar (için), birbirleriyle temas etmezden evvel, bir köle âzad etmek (lazımdır). İşte size bununla öğüt veriliyor. Allah ne yaparsanız hakkıyla haberdardır.

Fakat kim (bunu) bulamazsa, (yine) birbirleriyle temas etmezden evvel, fasılasız iki ay oruç (tutsun). Buna da güç yetiremezse altmış yoksul (doyursun). (Kefaretteki) bu (hafifletme) Allah'a ve peygamberine iman (da sebat) etmekte olduğunuz içindir. Bu (hükümler) Allah'ın (tayin ettiği) hallerdir. (Bunları kabul etmeyen) kâfirler için ise elem verici bir azab vardır" (Mücâdile 1-4).

Âyet üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Kocan bir köle âzad edecek!"* buyurur. Kadın: "Bunu bulamaz! der. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Öyleyse, peşpeşe iki ay oruç tutar!"* buyurur. Kadın: "Ey Allah'ın Resûlü! Kocam

yaşlı bir kimsedir, oruç da tutamaz!" der. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Öyleyse altmış fakiri doyursun!" ferman eder. Kadın: "Onun tasadduk edecek bir şeyi de yok!"* der. Bunun üzerine *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bir arâk kuru hurma getirir. Kadın: "Ey Allah'ın Resulü! Ben ona bir başka arâkla da yardım ederim" der.

Aleyhissalâtu vesselâm: "İyi yaparsın, git, bununla kocan adına altmış fakiri doyur ve amca oğluna dön!" emreder.

Ebu Dâvud: "Bu rivayette, Cemîle'nin kocasıyla istişare edip, iznini almadan kocası adına kefâretini ödediği ve *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da bunu tecviz edip teyid ettiği görülmektedir" der.

2- Bu rivayet, zıhâr yapan kimseye, kefarette bulunmazdan önce hanımına temasın haram olduğunu ifade eder. Ülemâ bu hususta icma etmiştir. Şayet temas etmişse, kefaret düşmediği gibi, cezada artma da olmaz. Salt İbnu Dînâr der ki: "On kadar fakîhe, kefareti yerine getirmeden hanımına temas eden kimsenin hükmü hususunda sordum. Hepsi de: "Tek bir kefaret öder" dedi." Bu hususta dört imam da aynı görüştedir.

Şunu da belirtelim ki: "Hasan Basrî ve İbrahim Nehâî hazretleri: "Kefaretten önce temas eden erkeğe üç kefaret gerekir" demişlerdir. Diğer taraftan Zührî, Sâid İbnu Cübeyr ve Ebu Yusuf da, "Temasla kefâretin düşeceğine" kâil olmuşlardır.

İLİM BÖLÜMÜ

(Bu bölümde yedi fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

ÂLİMLERİN FAZİLETİ

İKİNCİ FASIL

İLME TEŞVİK

ÜÇÜNCÜ FASIL

İLİM ÂDÂBI

DÖRDÜNCÜ FASIL

İLİM ÖĞRETME ÂDÂBI

BEŞİNCİ FASIL

HADİS RİVAYETİ VE NAKLİ

ALTINCI FASIL

HADİSİN YAZILMASI

YEDİNCİ FASIL

İLMİN KALDIRILMASI

UMUMÎ AÇIKLAMA

İLİM

"Günümüzde ilmî gelişmeler görülmedik bir hız ve seviyeye ulaştı ve çağımız âdeta bir sürprizler çağı haline geldi. Diyebiliriz ki; şu son çeyrek asırda, ilmin insanoğluna armağan ettiği yeni buluş ve keşifler, önceki devirlere ait bütün buluş ve keşiflerden daha fazla olmuştur. Gün geçmiyor ki, mikro-âlemden makro-âleme kadar çok geniş bir sahada, bir sürü yeni yeni şeyler ortaya konmasın ve varlığa ait bir yığın meçhul ve karanlık noktalar aydınlığa kavuşturulmasın. Atomlar âleminden nebülozlara, canlılar âleminden insan uzviyatına (organizma), teknoloji ve elektronikten lazer'e kadar sayısız keşif ve tesbitlerin hemen hergün, gazete ve mecmualar vasıtasıyla dünyanın dört bir bucağına yayıldığını duyuyor, ya seviniyor veya korku ve paniğe kapılıyoruz.

Bu hız ve tempo ile gelişen ilim ve teknolojinin, çok yakın bir gelecekde, topyekün kanaat, düşünce ve ilim anlayışına tesir edebilecek, yeni keşifler ortaya koyacağı da, gözden ırak tutulmamalıdır. Dönüp yakın geçmişimize baktığımız zaman, dünden bugüne, çok şeyin değişmiş olduğunu görürüz. Daha dün, herkesce değişmezliği kabul edilen Galileo'nun mekân telâkkisi, Newton'un cazibe-i umumiyesi (genel çekim) yerlerini "rölativizm"e terk ederek bugün tarihî birer faraziye (teori) haline geldiler. Maddenin, herşeyin esası olma görüşü, bir hayli zamandan beri, herkesin kuşkuyla baktığı bir mevzu olmuştu. Bugün ise, artık madde kadar, madde ötesi şeylerin de kendilerine has çizgide, araştırıcının perspektifine girdiğini görüyoruz. Öyle anlaşılıyor ki, yakın bir gelecekte, madde kadar anti-madde, atom kadar anti-atom, ilim mahfillerinin müşterek araştırma mevzuu haline gelecek ve fiziğin ele alındığı her yerde, mutlaka, metafizikten de bahsedilecektir.

İlim, *"duyu organlarımız"*la kavranan nesnelerle meşgul olur. Bunun

dışında kalan gerçekleri de, tecrübelere dayanılarak elde edilen neticelerin ışığı altında izah etmeye çalışır. Duyularla (hasse) tesbit edilememiş, doğruluğu ispatlanamamış bilgileri ise, ilmî metodolojiyle, gerçek olduğu belirleneceği âna kadar, bünyesinde onlara yer vermez. Meselâ: Gözle gördüğümüz şeylerin keyfiyetleri bir tarafa, onların sabit birer hakikat olduğunda kimse tereddüt etmez. Keza; kulaklarımızla duyduğumuz, dokunarak hissettiğimiz ve diğer duyu organlarımızın sahasına giren eşya için de, aynı şeyleri düşünebiliriz. Duyu organlarımızla varlığını sezemediğimiz "manyetik" ve "elektronik" alanların mevcudiyetini ise, pusula ve benzeri aletlerle tesbite çalışırız. İlim, bugün, sahip bulunduğu alet ve vasıtalarla, ancak bu kadarını tesbit edebilmekte, "elektrik", "manyetik" ve "kütle-çekim" sahalarının dışına çıkamamaktadır. Bu alanların mevcudiyet ve keyfiyetini ispatlayacak alet ve vasıtalar keşfedildikçe, bunlar da ilmin araştırma mevzuu içine girecektir.

Bu itibarla günümüzde, ilmin herşeyi ihâta ettiğini ve gidip nihaî hedefine ulaştığını iddia etmek, hem büyük bir yanlışlık, hem de fennin ortaya koyduğu şeyleri görmemezlikten gelmenin ifadesidir. Aslında bugün, ilmin ortaya koyduğu keşif ve buluşlara bakıldığında, bildiğimiz şeylerin, bilmediklerimizin yanında "hiç" denecek kadar az olduğu görülecektir. Bunun aksini iddia etmek, hem realitelere aykırı, hem de mevcutla yetinme gibi, bir himmet zaafı ve bir irticai harekettir. Her devirde, ilmin ulaştığı noktaları, varılabilecek en son hedef telâkkî edenler, böyle düşünmekle ilmî araştırmaların yolunu tıkamış ve kültür hayatının sîmâsını karartmışlardır.

Onun için bizler, bugüne kadar öğrenip bildiklerimizin, yeni baştan kritiğe tabi tutulmasını, eski bilgilerimizin, yeni keşiflerin ışığı altında tekrar ele alınmasını; hem yanlışlarımızın düzeltilmesi; hem de mevcut tıkanıklıkların açılması bakımından zarurî görmekteyiz.

Evet, yeniden semâ ve yeryüzünün umumî durumları; birbirleriyle olan münasebetleri; gece ve gündüzün düzenli şekilde, ardarda gelmesi; canlı-cansız varlıkların kendi dünyaları içindeki hususiyetleri; insan ve hayvan organizmasının hareket, fonksiyon, hedef ve gayeleri, nihayet toprak-su, bunların terkipleri ve canlılarla olan münasebetleri mutlaka ele alınmalı ve modern metodlarla tahlile tâbi tutulmalıdır. Bu suretle, ilmî araştırma usulüne (ilmî metodoloji) göre ispatlanamamış nazariyeler, yanlış tesbitlerle ortaya konmuş kaideler, yeni baştan gözden geçirilecek ve yanlışlar düzeltilmeye çalışılacaktır.

Bir ilim adamı için usûlüne göre araştırma yapmak, ilmin haysiye-

tine saygılı olmanın ifadesidir. İlim yapıyorum diyerek, isbatlanamamış faraziyelerle, ilim yuvalarını meşgul edenler, hem yığınları aldatmış, hemde ilmin haysiyetiyle oynamış olurlar.

En basit şekliyle ilmî bir araştırmada usul şudur: Evvelâ mevzu belirlenerek, öğrenilmek istenen şey açık-seçik olarak ortaya konur; sonra o mevzuda, daha önce yapılmış araştırmaların neticeleri gözden geçirilir; daha sonra, toplanıp değerlendirilen bu bilgilerden elde edilen sonuçlar tesbit edilir; yapılan bu tecrübelerle ortaya konan neticelerin, doğru olup olmadığını tam tayin etmek için, bir düzine yeni denemelere girişilir; bu denemelerle, ortaya konan nazariyenin doğrulanmadığı görülürse, yeniden başa dönülerek, daha başka araştırmalar yapılır; bilgiler toplanır ve eski-yeni bilgiler bir araya getirilerek, bu bilgilerin ışığı altında nazariyeye yeni şekil verilir. Böylece, tecrübelerle gerçek olduğu ortaya konan şeyler kaydedilir; sonra da, sabit bir prensip hâline getirilmek istenen bu gerçeğin, umumîleştirilip umumîleştirilemeyeceği araştırılır; umumîleştirilebilecekse, onunla benzeri hadiseler arasındaki münasebetler değerlendirilerek bütünlük teminine gidilir.

Modern metodolojinin de benimsediği bu araştırma usulü, ilmî tesbitler için "objektif", bir usûldür. Binaenaleyh, böyle bir usulle araştırmaya gidilmeden, bu şeyin doğru ve sabit olduğunu iddia etmek ve ona ters gelen şeyleri de red ve inkâr katiyyen ilmî değildir. Zan ve tahminlere bina edilerek ortaya sürülen düşünceler, sadece birer nazariye ve bu nazariyelere dayanılarak elde edilen umumî kaideler de birer aldatmacadır. Bu türlü zan ve tahminlerle ilmi gerçeklere gidilmeyeceği gibi, bunlara dayanılarak, müşahede veya sıhhatli haberlerle teyid edilmiş, ya da usulüne göre ispatlanmış hakikatlar da inkâr edilemez."[56]

Evet, son zamanlarda ilim çağı, ilim cemiyeti gibi tabirler yaygınlık kazandı. İnsanlığın ortak otomasyon devrini de bırakıp ilim çağına geçtiği, geleceğin insanlığının ilim cemiyeti meydana getireceği söylenmektedir.

Bütün bu ifadeler ilmin ehemmiyetini vurgulamaya yöneliktir. İlim her devirde insanlık için gerekli olmuş, ilimle mücehhez insanlar ve cemiyetler, ilmen geri olanlara dâima üstünlüklerini korumuşlardır. Eğer, insanlık tarihi, ilim mikyasıyla bir taksime tabi tutulacak ve illa da bir ilim devrinden bahsedilecekse, kanaatimizce bunu Kur'an vahyi ile başlatmak gerekir. Beşeriyete "Oku!" diye başlayan risalet-i Muhammediye böyle bir devreyi başlatmış, **"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur**

56- M. Fethullah Gülen, Buhranlar Anaforunda İnsan, s. 128-131.

mu?" (Zümer 9); **"Allah içinizden inanmış olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin..."** (Mücadele 11) gibi pek çok âyetlerle ilmin yüceliğine dikkat çekmiş, dünyayı isteyene de, âhireti isteyene de, hem dünya hem âhiret her ikisini de isteyene hep ilmin kesbedilmesini tavsiye etmiştir.

İslam dışı dünya, ilme olan ciddî ve alarmant çağrısını son yıllarda ele alarak geleceğin bir ilim çağı olacağını söylemiştir.

BİRİNCİ FASIL

ÂLİMLERİN FAZİLETİ

4102 ١ – عن أبي أمامة رضي الله عنه قال: [ذُكِرَ لِرَسُولِ الله ﷺ رَجُلَانِ عَابِدٌ وَعَالِمٌ. فَقَالَ: فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ]. أخرجه الترمذي وصححه.

1. (4102)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a biri âbid diğeri âlim iki kişiden bahsedilmişti.

"Âlimin âbide üstünlüğü, benim sizden en basitinize olan üstünlüğüm gibidir" buyurdu." [Tirmizî, İlm 19, (2686).]

4103 ٢ – وفي رواية له: [ثُمَّ قَالَ: إِنَّ اللهَ تَعَالَى وَمَلَائِكَتَهُ وَأَهْلَ السَّمَوَاتِ وَأَهْلَ الأَرْضِ حَتَّى النَّمْلَةَ فِي جُحْرِهَا وَالْحِيتَانَ فِي الْبَحْرِ يُصَلُّونَ عَلَى مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرَ].

2. (4103)- Yine Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "...Aleyhissalâtu vesselâm sonra buyurdular ki: *"Allah Teâlâ Hazretleri, melekleri, semâvat ehli, deliğindeki karıncaya, denizindeki balıklara varıncaya kadar arz ehli, halka hayrı öğretene mağfiret duasında bulunur."* (Hadis Tirmizî'nin aynı babındadır.)

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Aliyyu'l-Kârî'nin açıklamasına göre, *âbid*'le farz ibadetlerini yapabilecek kadar ilmi olup, kâmil şekilde ibâdetini yapan kimseyi; âlimle de, ibadetlerini eksiksiz yapmakla birlikte ulûm-ı şer'iyyeyi iyi bilen kimseyi kastettiğini belirtir.

2- Âlimin şerefce âbide üstünlüğü, *Resulullah*'ın şerefce en âmi bir sahâbîye üstünlüğüne teşbih edilmiştir. *Aliyyu'l-Kârî* der ki: "Burada Aleyhissalâtu vesselâm ilmin faziletini beyanda, mübâlağa üslûbuna yer vermiştir. Zira, *"...benim, en âlanıza üstünlüğüm gibidir" demiş olsaydı, bu ifade de ilmin fazilet ve şerefini belirtmede kâfi idi..."*

3- *Aliyyu'l-Kârî* hadiste geçen meleklerle Arş'ın hamelesi olan meleklerin kastedildiğini, arz ehli tabiriyle insanlar, cinler, hayvanlar, bütün canlıların kastedildiğini söyler.

4- Hadiste geçen يُصَلُّونَ'yi *"mağfiret duasında bulunur"* diye tercüme ettik. Ancak "her çeşit hayır ve bereket talebinde bulunurlar" diye de anlamak muvafıktır.

5- *"Hayır öğreten"* ibaresindeki hayırdan öncelikle kastedilen şeyin din ilmi olduğu belirtilmiştir. Çünkü hem dünyada istikamete, hem de âhirette kurtuluşa vesiledir. Dolayısıyla her iki dünyanın da saadeti herşeyden önce dinin öğretilmesine ve öğrenilmesine bağlıdır. Günümüzde "çalışmak da ibadettir" diye ibadeti istiskal edici sözleri müslümanlar söylemezler. "Farz ibadetlerini yapanların meşru çalışmaları da ibadettir" dendiği takdirde dinimize uygun bir söz olur. Farzlarını yapmadan yapılan çalışmalar meşru bile olsa nursuzdur veya nuru güdüktür. Âhirete intikal eder mi bilemeyiz. Zira Cenâb-ı Hakk يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ **"...Âhireti bildikleri halde dünyayı ona tercih ederler"** (İbrahim 3) mealindeki âyette âhirete inandığı halde âhiret için çalışmayı ihmal eden, yani "ailemin nafakası için çalışmam da ibadettir" fetvayı fasidesi ile kendini aldatıp farzları terkeden kimseleri kasdetmiş olmalıdır. Nitekim bir başka âyette "ailenizin rızkını kazanmak ibadetinizin terkini meşru kılmaz" irşadında olmak üzere Hakîm ve Kerîm olan Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعِمُونِ **"(Herkesin rızkını veren benim, benim yarattıklarım için herhangi bir) rızık vermelerini taleb etmiyorum, (başkalarını) doyurmalarını da istemiyorum (ben onları bana ibâdet etmeleri için yarattım), rızkı veren, o pek çetin kuvvet sâhibi Allah'ın kendisidir"** (Zâriyât 57-58).

6- Şârihlerimiz şu hususa da dikkatlerimizi çekerler: Hadîste dikkat çekilen mağfiret duası'na liyakat kasbedebilmek için öğretme işi "hayır" la kayıtlanmıştır. Yani her öğretici, hadîste vaadedilen hayra, berekete mazhar değildir, arz ve semâ ehlinin duasına layık değildir. "Hayır" öğreten buna layıktır. Hayır ise, kişiyi kurtuluşa götüren şeydir, Allah rızası için yapılan iştir.

7- Bu rivayet, efdaliyet sebebine de işâret etmektedir: İlmin hayrı yaygındır, sonsuzca sirâyet eder, ibâdetin hayrı kısadır, onu yapanla sınırlıdır, çünkü ilm nuru başkasına da geçen peygambere benzetilmiştir.

4104 ٣- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : فَقِيهٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ

عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ]. أخرجه الترمذي.

3. (4104)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Tek bir fakih, şeytana bin âbidden daha yamandır."* [Tirmizî, İlim 19, (2083).]

AÇIKLAMA:

Burada fakîhin şeytan tarafından çok zor aldatılacağı ifâde edilmektedir. Çünkü fakih ilmiyle şeytanın aldatmalarına, iğvalarına kapılmaz, üstelik halka hayrı emreder, şeytanın hileleri hususunda halkı aydınlatır.

Bin rakamından murad, kesret yani çokluktur. "Ne kadar çok olursa olsun âbidlerin aldatılmasında şeytan zorluk çekmez' ma'nâsındadır. Âlimler bunun sebebini şöyle açıklar: "Çünkü şeytan, insanlara ne zaman bir heva kapısı açar ve kalplerinde bir kısım şehvetleri uyandırır ve câzip hale getirirse onun hîlelerini bilen fakîh, doğru yolda gitmek isteyen, hayrı taleb eden sâlihlere şeytanın açtığı bu kapıyı kapatmanın yollarını öğretir ve böylece şeytanı hüsrana uğratır, gayesini boşa çıkarır. Âbid ise, ibadetle meşguliyeti sebebiyle, şeytanın hîlelerinden gâfil olabilir." Şevkânî bazılarınca zayıf sayılan şu hadîsi kaydeder: *"Allah indinde din ilmi kadar faziletli bir şey yoktur. Tek bir fakih, şeytana bin âbidden daha yamandır. Her şeyin bir direği vardır. Bu dinin direği fıkıhtır." Sehavî*, farklı tariklerden geldiği için, el-*Makâsıd*'da, "hadîsin güçlendiğini" söylemiştir.

4105 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ: أَيُّ النَّاسِ أَكْرَمُ عِنْدَ اللهِ تَعَالى؟ قَالَ: أَكْرَمُهُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَاهُمْ قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هذَا نَسْأَلُكَ. قَالَ: فَيُوسُفُ نَبِيُّ اللهِ ابْنُ نَبِيِّ اللهِ ابْنِ خَلِيلِ اللهِ. قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هـذَا نَسْأَلُكَ قَالَ: فَعَنْ مَعَادِنِ الْعَرَبِ تَسْأَلُونِي؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: فَخِيَارُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الإِسْلَامِ إِذَا فَقِهُوا]. أخرجه الشيخان.

4. (4105)- *Hz. Ebu Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Allah indinde en efdal insanın kim olduğu sorulmuştu: *"Allah indinde en kıymetlileri en muttaki olanlardır!"* buyurdular. "Biz bunu sormadık!" demeleri üzerine: *"Öyleyse o, Halilullah'ın oğlu, Nebiyyullah'ın oğlu Nebiyyullah'ın oğlu Yusuf'tur"* buyurmuştu. Yine itirazla: "Hayır, bunu da sormadık" dediler. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm: "Siz bana Arap hanedanlarından mı soruyorsunuz?"* dedi. "Evet

(Ey Allah'ın Resûlü!)" dediler. *"Onların cahiliye dönemindeki hayırlıları, fıkıh öğrendikleri takdirde, İslâm'da da en hayırlılarıdır!"* cevabını verdi." [Buhârî, Enbiya 8, 14, 19, Menâkıb 1, 25, Tefsir, Yusuf 1; Müslim, Fezâil 168, (2378).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a, "Allah indinde en kıymetli (ekrem) kimse" sorulunca, Hucurat suresinin 13. âyetinde geçen إن أكرمكم عند الله أتقيكم âyetine muvafık olarak: *"İnsanların Allah indinde en kıymetlisi, en muttakî olanıdır"* diye cevap veriyor.

2- Hadîste *Hz. Yusuf*'un fazîleti de dile getirildikten sonra mesele hânedanlara geliyor. Gerçi hadîste madenler tabiriyle meseleye temas ediliyor. *İbnu Hacer*, burada mâdenler kelimesiyle "kendilerine intisab ve iftihar edilen kökler (ecdâd)ın kastedildiğini" belirtir. "Bunu der, madenler olarak ifade etti, zira onlarda muhtelif istidatlar mevcuttur. Mamafih, onları madenlere benzetmesi, onların şeref kapları olmalarındandır, tıpkı mâdenlerin cevher kabı oldukları gibi."

İbnu Hacer, hadîste şerefin dört kısımda beyan edildiğine dikkat çeker.

1) En efdal kimse, hem cahiliyede hem de İslâm'da şeref sahibi olandır. Bunların cahiliye devrindeki şerefleri hem kendilerinde, hem de ecdadlarında beğenilen vasıfların bulunmasından ileri gelen güzel hasletleri taşımalarındandır. İslâm'daki şeref ise, şer'an güzel olan hasletleri taşımalarından ileri gelir.

2) İkinci derecede yüce olan, öncekine din ilminde derinlik (tefakkuh) ilave etmesini bilendir. Bunun mukabili, cahiliyede şerefli olup, İslâm'da (yeni bir haslet ilave etmeden) eski şerefini devam ettirendir. Bu ise şerefte en düşük mertebedir.

3) *Üçüncü kısım:* Cahiliyede şerefli olmadığı halde İslâm'da şerefli olan ve fıkıh (ilim) elde edendir. Bundan düşüğü, İslâm'la şereflenmekle kalıp ilim elde etme şerefini ilave etmeyendir.

4) *Dördüncü kısım:* Cahiliyede şerefli olup İslâm'la şereflenendir. Bu, bir öncekinin altındadır. Eğer fıkıh öğrenirse onun mertebesi cahil şerefliden üstün olur.

3- Hadis, cahiliyeden çıkıp, İslâm'a giren cemiyetlerde şeref statüsünün değişeceğini, eski şerefin korunmasının ve hatta daha da yüceltilmesinin mümkün olduğunu, bunun öncelikle ilme bağlı olduğunu ifade etmekle, ilim iktisabına teşvik etmektedir.

4106 ٥- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: نِعْمَ الرَّجُلُ الْفَقِيهُ فِي الدِّينِ إِنِ احْتِيجَ إِلَيْهِ نَفَعَ، وَإِنِ اسْتُغْنِيَ عَنْهُ أَغْنَى نَفْسَهُ]. أخرجه رزين.

5. (4106)- *Hz. Ali* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dinde fakîh (bilgili) olan kimse ne iyi kimsedir! Kendisine muhtaç olununca faydalı olur. Kendisine ihtiyaç olmayınca ilmini artırır."* [Rezîn tahric etmiştir.]

4107 ٦- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَحْيَا سُنَّةً مِنْ سُنَّتِي أُمِيتَتْ بَعْدِي فَقَدْ أَحَبَّنِي، وَمَنْ أَحَبَّنِي كَانَ مَعِي]. أخرجه رزين.

6. (4107)- Yine *Hz. Ali* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, benden sonra öldürülmüş olan bir sünnetimi ihya ederse beni seviyor demektir. Beni seven de benimle beraberdir."* [Rezîn tahric etmiştir]

4108 ٧- وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ سَلَكَ طَرِيقاً يَطْلُبُ بِهِ عِلْماً سَلَكَ اللهُ بِهِ طَرِيقاً مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ. وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضًى لِطَالِبِ الْعِلْمِ، وَإِنَّ الْعَالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّموَاتِ وَمَنْ فِي الأَرْضِ وَالْحِيتَانُ فِي جَوْفِ الْمَاءِ، وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ، وَإِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الأَنْبِيَاءِ، وَإِنَّ الأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورِّثُوا دِينَاراً وَلَا دِرْهَماً وَلَكِنْ وَرَّثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحَظٍّ وَافِرٍ]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه، والترمذي.

7. (4108)- Ebu'd-Derda radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle dediğini işittim: *"Kim bir ilim öğrenmek için bir yola sülûk ederse Allah onu cennete giden yollardan birine dahil etmiş demektir. Melekler, ilim talibinden memnun olarak kanatlarını (üzerlerine) koyarlar. Semâvat ve yerde olanlar ve hatta denizdeki balıklar âlim için istiğfar ederler. Âlimin âbid üzerindeki üstünlüğü dolunaylı gecede kamerin diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, ne dinar ne dirhem miras bırakırlar, ama ilim miras bırakırlar. Kim de ilim elde ederse, bol bir nasib elde etmiştir."* [Ebu Dâvud, İlm 1, (3641); Tirmizî, İlm 19, (2683); İbnu Mâce, Mukaddime 17, (223).]

AÇIKLAMA:

1- Bu *Resûlullah*'ın ilmi tafdîl sadedinde beyan buyurduğu mühim hadîslerden biridir. İçerisinde ilmi ve âlimi tafdil edici değişik hususlara yer verilmektedir.

★ İlm için yola çıkana Allah cenneti kolaylaştırmaktadır.

★ Melekler, ilim tâlibine tâzim göstermektedir.

★ Arz ve semada mevcut bütün hayat sahipleri tâlib-i ilme rahmet duası okumaktadırlar.

★ İlim ibadetten fevkalâde üstündür, kamerin yıldızlara üstünlüğü gibi...

★ Âlimler peygamberlerin vârisleridir.

★ İlim elde eden, dünyada elde edilebilecek nasiblerin en ziyadesini elde etmiştir.

2- Meleklerin kanatlarını koyması ne demektir? Bu hususta âlimlerimiz birkaç yorum getirmişlerdir:

★ Bir açıklamaya göre, bundan maksad hakkını tâzim, ilmini tevkîrdir (büyükleme). Zira başka âyette aynı tâbir bu ma'nâda kullanılmıştır. وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ **"Anne ve babana acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger"** (İsra 24).

★ Bazı âlimler: "Kanat koymadan maksad yanına inmek için uçmayı terketmektir" demişlerdir. Nitekim hadîste مَا مِنْ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلاَّ حَفَّتْ بِهِمْ الْمَلاَئِكَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ *"Allah'ı zikreden bir grup varsa mutlaka melekler sarar ve onları rahmet bürür"* buyurulmuştur.

★ Bazı âlimler: "Bunun ma'nâsı, ilim tâlibini, üzerinde, dilediği memlekete, istediği hedefe götürüp ulaştırmak için kanatları açıp yaymaktır" demişlerdir.

★ Keza: "Bunun ma'nâsı, ilim talebinde tâlibe yardım ve çalışmasını kolaylaştırmaktır" dahi denmiştir.

3- Denizlerde balıklar(a varıncaya kadar bütün canlılar)ın âlime istiğfar etmesi mevzuunda *Hattâbî* der ki: "Allah Teâlâ hazretleri, balık ve sâir bütün hayvanlar hakkında onların faydaları, maslahatları rızıklarıyla ilgili bir ilmi âlimlerin dillerine koydu. Böylece hayvanlar hakkındaki haramlar, helaller nelerdir, onlar açıklamaktadır, hangi şeyler leh-

lerine ve faydalarınadır, hangi şeyler aleyhlerine ve zararlarınadır, insanlara âlimler bildirmekte, onlara iyilik yapılmasını, zarar vermekten kaçınılmasını vs. hep âlimler tavsiye etmekte, öğretmektedir. Buna binâen Allah, -kendilerine ülemânın bu şefkatle hizmetlerine bir karşılık olarak- istiğfar etmelerini hayvanlara ilham etmiş olmaktadır."

4- Âlimlerimiz, bu hadîste beyan edilen fazîlete, farzları ve müekked sünnetleri yerine getiren ilim tâlibi ve âlimlerin mazhar olacağını, dünyevî maksadlarla ilim yapanların mazhar olamayacağını belirtmede ittifak ederler. Keza âbid'den de murad, ibadetinin sahih olmasını sağlayacak gerekli ilme sahip olan, boş vakitlerini nâfile ibadetle geçirmek suretiyle kendisinde âbidlik galebe çalan kimsedir.

5- *el-Kâdı* der ki: "Resûlullah'ın âlimi kamere, âbidi de yıldıza benzetmesinde şu incelik var: İbadetin kemal ve nuru âbidden başkasına geçmez, hep kendinde kalır, halbuki âlimin nuru başkasına geçer."

6- Hadîste peygamberlerin dirhem ve dinar bırakmayacakları belirtilmiştir. Bunlarla dünyanın fâni olan her şeyi ifâde edilmiştir. Zira dirhem, "gümüş"; dinâr da "altın" para demektir. Bu iki şey bir değer birimi olmaları haysiyetiyle bütün dünyalıkları temsîl ederler. Bunların zikri diğerlerini sayıp dökmeye müstağni kılar. Resûller bu fâni dünyalıklardan ancak zaruret miktarında almışlar ve ölümlerinde de paylaşılacak herhangi bir maddi miras bırakmamışlardır, tâ ki insanlar, onların tevarüs edilebilecek dünyalık peşinde oldukları vehmine kapılmasınlar.

7- Son olarak, *Resûllullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, ilmî bir nasîbin fevkalâde bir bereket, dünyalıkla ölçülemeyecek kadar ziyade bir hayır olduğunu belirtmekte ve bu bolluğa ermek isteyenleri teşvîk etmiş bulunmaktadır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilme olan bu övgülerini dünyaya ve tekniğe bakan ilim açısından ele alsak dahi doğruluğunu te'yidden kendimizi alamayız: Yeni bir teknik, yeni bir ilaç, yeni bir formül gibi, ma'lûma ilave edilen yeni bir ilmî tefevvuk sahiplerine, hem ferd ve hem de millet olarak şerefler ve üstünlükler kazandırmaktadır. Bugün "Nobel kazananlar"; "süperler"; "zengin ve ileri memleketler" hep ilimde öncülüğü elinde tutan fertler ve milletlerdir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ondört asır önce söylenmiş bu sözleri bile tek başına bir mucize ve nübüvvetinin hak olduğuna bir delil olmaktadır.

İKİNCİ FASIL

İLME TEŞVÎK

İLİMDEN BEKLENEN GAYE

"İnsanoğlu için gerçek hayat, ilim ve irfanla kabil olacağından, öğrenip öğretmeyi ihmâl edenler, hayatta dahi olsalar ölü sayılırlar. Zira, insanın yaratılışının gayesi, görüp bilmek ve öğrendiklerini başkalarına bildirmekten ibarettir.

Bir ferdin tedbir ve isabetli kararları, onun akıl ve mantıkla münasebeti nisbetindedir. Akıl ve mantık ise, ilim ve marifetle aydınlığa kavuşur ve kemâle erer. Onun içindir ki, ilim ve marifetin olmadığı bir yerde, akıl âtıl, mantık aldatıcı, kararlar da isabetsizdir.

Bir insanın insanlığı, öğrenip öğretmek ve başkalarını tenvir etmekle belli olur ve ortaya çıkar. Bilmediği halde öğrenmeyi düşünmeyen; öğrendikleriyle kendini yenileyip başkalarına da örnek olmayan, suretâ insan görünse bile, düşündürücüdür!

Öğrenip öğretilecek şeyler, insanın mâhiyetini, kâinatın sırlarını keşfe matuf olmalıdır. Benlik sırlarına ışık tutmayan, mekândaki karanlık noktaları ve tıkanıklıkları açıp aydınlatmayan ilim, ilim değildir.

İlim ve marifetle elde edilen mansıb ve pâye, başka yollarla elde edilen makamdan daha yüksek ve daha uzun ömürlüdür. Zira ilim, sahibini, dünyada fenalıklardan uzak ve faziletli; öbür âlemde de, irfanıyla aydınlattığı makamların temâşasıyla mest ve mutlu kılar.

Her anne ve baba, çocuklarının kafaları gereksiz şeylerle işgal edilmezden önce, onları ilim ve irfanla doyurmalıdırlar. Çünkü, hakikat adına boş gönüller ve marifetden mahrum ruhlar, her türlü fena düşüncenin serpilip gelişmesine müsait birer tarla mesâbesindedirler. Önceden kim onlara sahip çıkar ve tohum saçarsa, ona teslim olur ve onu aksettirirler.

İlim öğrenmekten maksat, bilginin insanoğluna mürşit ve rehber olması ve öğrenilen şeylerle, insanî kemâlâta giden yolların aydınlığa kavuşturulmasıdır. Binaenaleyh, ruha mâl edilmemiş bir ilim, sahibinin sırtında bir yük; insanı ulvî hedeflere tevcih etmeyen ma'rifet de, bir aldanmışlıktır.

"İlim, ilim bilmektir,
İlim kendin bilmektir;
Sen kendini bilmezsen,
Ya nice okumaktır."

Hedef ve maksadı belirlenmiş bir ilim, sahibi için, "ile'l-ebed" devam edecek bir bereket vesilesi ve tükenmez bir hazinedir. Bu hazineye mâlik olanlar, yaşadıkları sürece ve ondan sonra, bir tatlı su kaynağı gibi daima ziyaret edilir ve hayra vesile olurlar. Gönüllere şüphe ve tereddüt atan ve ruhları karartan hedefi belirlenmemiş boş faraziyeler ise, ümitsiz ve bulanık ruhların, etrafında uçuşup durduğu bir erâcif yığını ve azab vesilesidir.

İlim ve fen, çeşit çeşit dalları ve her dalın ihtivâ ettiği fâideleriyle, hemen herkes için yararlı ise de; insanın ömrü mahdût, imkânları sınırlı olduğundan, bunların hepsini belleyip istifade etmesi mümkün değildir. Bu itibarla, her fert kendisi ve milleti için gerekli olan şeyleri öğrenip değerlendirmeli, diğerleriyle ömrünü beyhude zayi etmemelidir.

Gerçek ilim adamı, çalışma ve araştırmalarını, en doğru haberlerin; en aldatmaz beyanların ışığı altında ve ilmî tecrübelere göre düzenleyip sürdüreceğinden, gönlü rahat, işleri de âsân olacaktır. Gerçeğin bilgisinden mahrum bir kısım zavallı ruhlar ise, durmandan yol ve yön değiştirip bir türlü ham-hayâllerden kurtulamadıkları için, hep "âh u vah" edip inkisar içinde kalacaklardır.

Her şahsın kadir ve kıymeti tahsil ettiği ilmin muhteva ve zenginliğine göredir. İlmi, sırf bir "dedikodu" unsuru olarak kullananın kıymet ve değeri o kadar; onu, eşya ve hadiseleri tanımada bir "menşur" olarak kullanıp, mekânın en karanlık köşelerine kadar aydınlık saçan ve irfanıyla kanatlanıp "tabiat" ötesi hakikatlarla kucaklaşanınki de o kadar...[57]

4109 ١ – عن حميد بن عبدالرحمن قال: [سمعت معاوية رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه يقول: سمعت

57- M. Fethullah Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 1/9-14.

رسول الله ﷺ يقـول: مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ]. أخرجه الشيخان وأخرجه الترمذي عن ابن عباس.

1. (4109)- *Humeyd İbnu Abdirrahmân* anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'ı işittim demişti ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Allah kimin için hayır murad ederse onu dinde fakih kılar."* [Buhârî, Farzu'l-Humus 7, İlm 13, İ'tisâm 10; Müslim, İmâret 98, (1038), Zekât 98, 100, (1038); Tirmizî, İlm 1, (2647).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki vechi bazı ziyadeler ihtiva eder. Şöyle ki: *"Allah kimin için hayır murad ederse onu dinde fakih kılar. Ben taksim ediciyim, esas veren Allah'tır. Bu ümmet Allah'ın emrini yerine getirmeye (Kıyamete kadar) devam edecektir. Allah'ın emri (Kıyamet) gelinceye kadar muhalifleri, ümmetime zarar veremiyecekler."*

2- *İbnu Hacer* bu hadisin üç hüküm ihtiva ettiğini belirtir.

★ *Dinde tefakkuh (ilim sahibi olma)nın fazileti.*

★ *İlmi veren gerçekte Allah'tır.*

★ *Bu ümmetten bazıları kıyamete kadar daima hak üzere olacaktır.*

Devamla der ki: "Birincisi ilimle ilgili bölüme muvafıktır, ikincisi, sadakalarla ilgili kısma muvafıktır. Bu sebeple de Müslim, hadisi Zekât bölümünde tahric etmiştir. Buhârî de Humus bölümünde tahric etmiştir. Üçüncüsü, Eşrâtu's-Sa'at (Kıyametin Alametleri) ile ilgili bölümde zikredilmeye muvafıktır, nitekim Buhârî, hadisi İ'tisâm bölümünde de tahric etmiştir, zira hadiste müçtehidin hiçbir vakit eksik olmayacağı hükmü mevcuttur."

3- Kıyamete yakın geleceği belirtilen *Allah'ın emrinden* murad, kalbinde az da olsa iman bulunan herkesin ruhunu kabzedecek olan bir rüzgardır. Kıyamete yakın böyle bir rüzgarla mü'minler teslim-i ruh ettikten sonra geriye şerirler hayatta kalacak ve Kıyamet onların tepesine yıkılacak, Kıyametin korkunç hadisâtını ceza olarak onlar yaşayacaklardır.

4- Hadis, fıkıh ilminin sadece iktisabla olmayacağını, ilaveten Allah'ın lütfunun tecellisiyle olacağını ifade etmektedir. Bu da, her halde ilmin Allah rızası için talebi şartına bağlıdır. Selefi tekzib etmek, dil uzatmak gayesiyle fıkıh öğrenmeye çalışanlara ilâhî rahmetin hiç bir zaman açılmayacağı söylenebilir, çünkü niyette ihlas mevcut değil.

Âlimlerimizin anladığına göre hadis, ihlasla tefakkuh edip Allah'ın

rahmetine mazhar olacakların, bu ümmet-i merhume'den Kıyamete kadar eksik olmayacağını ifade etmektedir.

5- *Buhârî*, bu grubu, sünneti bilenlerin teşkil ettiğinde cezmetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel: "Bunlar ehl-i hadis değilse, başka kim olur bilemem!" demiştir. Kadi İyaz: "Ahmed İbnu Hanbel, bu sözüyle ehl-i sünneti ve ehl-i hadis mezhebine itikad edenleri kastetmiştir" der.

Nevevî de şu kanaattedir: "Bu taifenin Allah'ın emrini yerine getiren çeşitli mü'min fırkalar olması muhtemeldir: Mesela mücahid, fakih, muhaddis, zâhid, emr-i bi'l-maruf, nehy-i ani'l-münker yapanlar gibi her çeşit hayra koşanlardan her biri bu taife olabilir. Ayrıca, bunların bir mekanda olmaları da şart değil. Bir arada olmaları da, her tarafta dağınık bulunmaları da caizdir. Keza bu taifelerden bir kısmının olup bir kısmının olmaması da caizdir, bu hayır fırkalarının yeryüzünden birer birer tükenerek en sona tek bir fırkanın kalması da caizdir. İşte, bunların hepsi inkıraz buldu mu Alah'ın emri (rüzgar) gelecektir."

6- *İbnu Hacer* der ki: "Bu hadisin ifade ettiği mefhum şudur: Kim dinde tefakkuh etmezse yani İslam'ın esaslarını ve bu esasların gerektirdiği teferruatı (furû'u) öğrenmezse hayırdan mahrum kalır." Bu ma'nâya delil olarak hadisin Ebu Ya'la'da gelen bir vechindeki ziyadeyi kaydeder: وَمَنْ لَمْ يَتَفَقَّهْ فِي الدِّينِ لَمْ يُبَالِ اللّٰهُ بِهِ *"Kim dinde tefakkuh etmezse Allah ona kıymet vermez." İbnu Hacer*, hadisin sened yönüyle zayıf olduğunu, ancak ma'nânın sahih bulunduğunu belirtir ve: Zira der, kim dinin meselelerini bilmezse ne fakih (bilgili) olur, ne de fıkıh tâlibi. Böylece "Onun için hayır murad edilmemiştir" diye tavsif etmek muvafık olur. Bu durumda, ülemânın diğer insanlara karşı üstünlüğünün açık bir şekilde ifade edilmiş olduğu görülmektedir.

4110 ٢ – وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ حَتَّى يَرْجِعَ]. أخرجه الترمذي.

2. (4110)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İlim talebi için yola çıkan kimse dönünceye kadar Allah yolundadır." [Tirmizî, İlm 2, (2649); İbnu Mâce, Mukaddime 17, (227).]

AÇIKLAMA:

Resulullah bu hadislerinde ilim talebi için mü'minleri seyahate çıkmaya teşvik buyurmaktadır. Bilhassa Resulullah devrinin şartlarında seyahat hem meşakkatli ve hem de hayati muhâtaraları (riskleri)

olan bir iştir. Bu zahmet ve muhâtarayı göze aldıracak pek mergub sebeplere, muknî teşviklere ihtiyaç vardı. Hadis, tefsir, siyer, tarih gibi rivayete dayanan ilimlerin gelişmesinde seyahatler zaruri idi. İslam medeniyetinin planlayıcısı ve mimarı mesabesinde olan Aleyhissalâtu vesselâm bu çeşit teşvikleri çokça yapmış ve böylece Sahâbe, Tâbiîn ve Etbâuttâ-biîn ve müteakip İslam nesilleri seyahate gereken ehemmiyeti vererek İslamî ilimlerin tedvinini ve İslam medeniyetinin teşekkül ve terakkisini gerçekleştirmişlerdir.

Seyahatin ehemmiyetini müslümanların nazarında tesbit eden bir de Kur'ânî âmili yeri gelmişken hatırlatabiliriz: Kehf suresi 65-82 âyetleri arasında Hz. Musa'nın Hz. Hızır ile seyahat macerası hikaye edilir. Özetle Hz. Musa, "Sana öğretileni bana, hayra götüren bir ilim olarak öğretmen için, peşinden gelebilir miyim?" diyerek izin alır; deniz aşırı bir seyahata çıkarlar, gemiye binerler, köylere uğrarlar vs...

4111 ٣– وفي أخرى له عن سخبرة مرفوعاً: [مَنْ طَلَبَ العِلْمَ كَانَ كَفَّارَةً لِمَا مَضَىٰ].

3. (4111)- Yine *Tirmizî*'nin Sahbere (radıyallahu anh)'tan kaydına göre, *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Kim ilim taleb ederse, bu işi, geçmişteki günahlarına kefaret olur" buyurmuştur." [Tirmizî, İlim 2, (2650).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı âlimler, buradaki ilimden maksadın amel edilecek şer'î ilim olduğunu söylemiştir. Hadiste "ilim" mutlak geldiği gibi, "Allah rızası için", "ümmet-i merhumenin maslahatları için" gibi başka kayıtlar da muvafıktır. Sû-i niyetle veya sırf dünyevî niyetle öğrenilen ilim şerî ilim de olsa kişiye fayda getirmez. Esas olan niyettir.

2- *Aliyyü'l-Kârî*'ye göre, hadiste dikkat çeken bir husus, hadisin, kefaret veya hudud gerektiren bir kısım günahlara da şâmil olacak bir üslubla mağfireti zikretmiş olmasıdır. Halbuki Kur'an ve bir kısım meşhur sünnetle sabittir ki bazı günahları temizlemenin yolu had cezası veya kısas veya maddî kefarettir. Öyle ise, ilim talebini, "küçük günahlara karşı kefarettir" diye kayıtlı olarak anlamak daha muvafıktır. Nitekim ülemâ: "*Zâhire göre, kefâret:*

★ *Ya küçük günahlara,*

★ *Veya tedariki bulunmayan hukukullah'a.*

★ *Veya tedariki mümkün olmayan hukuku'l-ibad'a hastır"* demiştir. Bu durumda ma'nânın şöyle olması muvafıktır: "İlim talebi, kişinin gü-

nahlarına kefaret olacak, tevbe, işlenen zulmün telafisi vs. gibi şeylerin hepsine vesiledir.

٤ - وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَعَلَّمُوا قَبْلَ الظَّانِّينَ، يَعْنِي قَبْلَ الَّذِينَ يَتَكَلَّمُونَ بِالظَّنِّ]. أخرجه رزين وعلقه البخاري. 4112

4. (4112)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zancılardan önce, ilim öğrenin yani zanlarıyla konuşanlardan önce."* [Rezin tahric etmiştir. Buharî de bunu bir bab başlığında muallak (senetsiz) olarak kaydetmiştir. (Ferâiz 2).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki aslında, bu söz merfu değil, *Ukbe İbnu Âmir*'in şahsî sözü olarak (قَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ) kaydedilmiştir.

2- *İbnu Hacer,* bu rivayeti açıklama sadedinde der ki: "Bu rivayette şu hususa işaret vardır: O asrın insanları, nass karşısında duruyorlar, onu tecâvüz etmiyorlardı. Bazılarından re'ye dayanan fetva nakledilse de bu, nisbeten azdı. Hadiste, re'ye göre konuşanların çoğalmasından hâsıl olacak fenalıklara karşı bir ihbar, bir inzar (korkutma) mevcuttur." Şu da söylenmiştir. "Bu hadisin muradı, "Daha ilim indirâs etmemiş ve bir ilme dayanmadan zannına göre konuşanlar çıkmamış iken..." demektir.

٥ - وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَالْقُرْآنَ وَعَلِّمُوا النَّاسَ فَإِنِّي مَقْبُوضٌ]. أخرجه الترمذي، وعن ابن مسعود بمعناه. 4113

وزاد رزين: «وَإِنَّ مَثَلَ الْعَالِمِ الَّذِي لاَ يَعْلَمُ الْفَرَائِضَ كَمَثَلِ الْبُرْنُسِ الَّذِي لاَ رَأْسَ لَهُ».

5. (4113)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ferâizi ve Kur'an'ı öğrenin ve halka da öğretin, zira benim ruhum kabzedilecek (ve ben aranızdan gideceğim)."* [Tirmizî, Ferâiz 2, (2092).] İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'tan aynı ma'nâda bir rivayet yapılmıştır.

Rezin şu ziyadede bulunmuştur: "Ferâizi bilmeyen âlimin misâli, baş kısmı olmayan bürnus gibidir."

AÇIKLAMA:

1- Ferâiz, *"farîza"*nın cem'idir. Kesmek ma'nâsına olan farz kelimesinden alınmadır. Âyet-i kerimede geçen نَصِيبًا مَفْرُوضًا ibaresinden alına-

rak, mirastaki pay ma'nâsına kullanılmıştır. Şu halde Ferâiz miras taksiminde vârislere düşen paylar demek olur. Böylece Ferâiz ilmi deyince, bu payların miktarlarını belirleyen, tesbit eden, bu meselelerle meşgul olan ilmi anlamak gerekecek.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadiste ferâiz ilmini öğrenmeye teşvik buyurmaktadır. Buna teşvik eden başka hadisler de var. *İbnu Mes'ud*'un bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm şöyle devam eder: فَإنّي امرءٌ مقبوضٌ وإنّ العِلمَ سيقبضُ حتّى يختلفَ الإثنانِ في الفريضةِ فلا يجدانِ من يفصلُ بينهما *"Ben gidici bir kimseyim. Bu ilim kaldırılacak. Öyle ki iki kişi ferâiz hususunda ihtilafa düşecek. Ancak, aralarında ihtilafı halledecek bir kimse bulamayacaklar."* Bir başka hadiste: تعلّموا الفرائضَ فإنّها نصفُ العلمِ وإنّه أوّل ما ينزعُ من أمّتي *"Ferâizi öğrenin. Zira o, ilmin yarısıdır. Bilesiniz ümmetimden ilk çekip alınacak ilim de odur."*

Ferâizle ilgili bölümde fazla açıklama gelecek (4706-4757. hadisler).

4114 ٦– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قـالَ رَسـولُ اللهِ لَنْ يَشْبعَ مُؤْمِنٌ مِنْ خَيْرٍ يَسمعه حتّى يكُونَ مُنْتهاهُ الْجَنَّةَ]. أخرجه الترمذي.

6. (4114)- *Ebu Sâid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mü'min, sonu cennet oluncaya kadar hayır işitmekten asla doymayacak."* [Tirmizî, İlm 19, (2687).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kâmil mü'minin bir vasfını beyan ediyor: Öğrenmeye doyamamak... لَنْ Arapçada devam üzere nefy ifade eder. Müntehası cennet olmak, "ölmek" demektir. Yani, *"mü'min-i kâmil, ölüp cennete girinceye kadar hayır işitmekten asla doymayacak, hayatta kaldığı müddetçe, son ânına kadar hayır işitmekten zevk almaya devam edecek"* demektir.

4115 ٧– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: الْكَلمَةُ الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمؤمِنِ فحيثُ وجدها فهو أحقُّ بها]. أخرجه الترمذي.

7. (4115)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hikmetli söz mü'minin yitiğidir. Onu nerede bulursa, onu hemen almaya ehaktır."* [Tirmizî, İlm 19, (2688).]

AÇIKLAMA:

1- Hikmet, birçok ma'nâya gelen câmi bir sözdür. Burada da farklı anlamalar mümkündür. Mesela İmam Mâlik الفقه فى الدين "din ilmi" olarak anlar. Âyet-i kerime'de Cenâb-ı Hakk: يؤتى الحكمة من يشاء **"Allah hikmeti dilediğine verir"** (Bakara 269) buyurur. Hikmeti: "Temelleri nakil ve akılla sağlam kılınmış, içerisinde dakik hakikatlar bulunan ve ma'nâları kargaşa, hata ve fesaddan korunmuş söz" diye de tarif etmişlerdir.

2- Hikmetli söz diye tercüme ettiğimiz tabir, aynı ma'nâda olmak üzere كلمة الحكمة veya الكلمة الحكمة gibi farklı şekillerde rivayet edilmiştir.

Bu hadisten şu ma'nâlar çıkarılmıştır:

★ Hakîm, hikmeti arar, bulursa, hikmete ehaktır, başka bir deyişle onunla amel edip, ona uymaya ehaktır.

★ *Hikmetli* sözü, bazan ona ehil olmayan bir kimse de söyleyebilir. Sonra bu kelime ehil olana rastlar, işte bu kimse, o kelimeye -yanında bulmuş olduğu kimsenin hasisliğine iltifat etmeksizin- söyleyenden ehaktır.

★ İnsanlar, ma'nâları anlamada, gizli hakikatları ortaya çıkarmada, rümuzlarla ifade edilen esrarı açmada farklılıklar arzederler. Öyleyse, âyetlerin hakikatlarını ve hadislerin inceliklerini anlamakta nâkıs kalanların, Allah'ın anlayış fehmettiği ve tahkik ilham ettiği kimseleri inkara kalkışmamaları gerekir. Tıpkı, kaybolan bir mal bulunacak olsa, kayıp sahibi ile o mal hususunda ihtilaf edilmediği gibi. Zira malı, sahibi alır, itiraz edilmez.

Veya bir kayıp mal bulunsa, bu terkedilmez, alınır, ancak sahibi araştırılır ve kendisine iade edilir. İşte dinleyici de böyledir. Ma'nâsını anlamadığı, künhüne vâkıf olamadığı bir söz işitse, o kimseye buna zayi etmemesi, bilakis kendinden daha anlayışlı olana ulaştırması gerekir, ola ki o bunu anlar, veya onun anlamadığı ma'nâlar istinbat eder.

Veya nasıl ki, yitik sahibini yitiğini almaktan alıkoymak helal olmaz, zira o buna ehaktır. Aynı şekilde âlime bir şeyin ma'nâsı sorulduğu zaman gizlemesi buna helal olmaz, yeter ki soranda bunu anlama kapasitesi görmüş olsun.

4116 ٨– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : الْعِلْمُ ثَلاثَةٌ، وَمَا سِوَى ذلِكَ فَهوَ فَضْلٌ: آيَةٌ مُحْكَمَةٌ، أوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ، أوْ فَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ]. أخرجه أبو داود.

«الآيَةُ المُحْكَمَةُ» هي التي لا اشتباه فيها ولا اختلاف وما ليس بمنسوخ.

«والسُّنَّةُ القَائِمَةُ» هي الدائمة المستمرة التي العمل بها متصل لا يترك.

«والفَرِيضَةُ العَادِلَةُ» هي التي لاجور فيها ولا حيف في قضائها.

8. (4116)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İlim üçtür. Bunlardan fazlası fazilettir. Muhkem âyet, kâim sünnet, âdil taksim." [Ebu Dâvud, Ferâiz 1, (2285); İbnu Mâce, Mukaddime 8, (54).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* sağlam ve gerçek ilmin üç olduğunu ifade buyuruyor:

★ Muhkem âyet: Kur'an-ı Kerim'in müteşâbih olmayan, ma'nâsı zâhir olan âyeti. Bu âyette herhangi bir iştibah, ihtilaf olmadığı gibi mensuh da değildir. Bu çeşit âyetler kesin ilim ifade eder.

★ *Kâim sünnet:* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan beri fâsılasız amel edilegelmekte olan, herkesçe fiilen tatbik edilmekte, yaşanmakta olan sünnet, "Resulullah'tan sıhhatli bir senetle sahih ve sâbit olan sünnet" diye de tarif edilmiştir.

★ *Adil farîza*'dan maksad, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen nisbetlere uygun olarak taksim edilen miras payıdır. Burada ilâhî ölçüye uyulduğu için haksızlık mevzubahis olamaz. Herkese layık olduğu hakkı Allah vermiştir. Bazı âlimler şöyle der: "Hadiste geçen farîza'dan murad kendisiyle amel vacib olan her şeydir, âdile'den murad daKur'an ve sünnetten alınan şeylere vücub-i amel hususunda müsâvî olan şeylerdir. Bununla, icma ve kıyas'a işaret edilmiş olmaktadır."

2- *"Fazlası fazilettir"* ibaresi, geri kalan ilimlerin öğrenilmesi zaruret değil, öğrenilmese de olur, öğrenilirse fazilet sağlar demektir.

3- *Hattâbî* der ki: "Bu hadiste ferâiz öğrenmeye teşvik var ve onun öğrenilmesinin öncelikle ele alınması istenmektedir. Muhkem âyet, Kitabullah'tır. Bu hususta ihkam (sağlamlık) şart koşmuştur. Zira âyetlerden bir kısmı mensuhtur, onlarla amel edilmez, nâsih olanlarla amel edilir. Kâim sünnet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan rivayet edilenlerden sâbit olanlardır." *el-Farîzatu'l-âdile* hakkında az önce kaydettiğimize yakın bir açıklama kaydetmiştir.

4117 ٩- وعن أبي واقد الليثي قال: [بينَا رسولُ الله ﷺ جالسٌ في المَسْجد إذْ أقْبَل ثَلاثَةُ نفرٍ فأقْبَل اثْنان إلى رسولِ الله ﷺ فوقفَا علَى رَسولِ الله ﷺ، فرَأى أحَدُهما فُرْجَةً فِي الْحلقة فَجلَس، وَجلَسَ الآخرُ خلْفهمْ، وأمّا الثّالثُ فذَهبَ مُدْبراً فلمّا فرَغ رسولُ الله ﷺ قَال: ألاَ أُخبِركُمْ عَنِ النّفرِ الثّلاثة؟ أمّا أحَدُهمْ فآوَى إلى الله فآوَاهُ اللّه، وأمّا الآخرُ فاستَحيَا فاستَحيَا اللّهُ منْهُ، وأمّا الآخرُ فأعْرَضَ فأعْرَضَ اللّهُ تعَالى عنْهُ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

الفصل الثالث: في آداب العلم

9. (4117)- ***Ebu Vâkid el-Leysî*** (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescidde otururken üç kişi çıktı geldi. İkisi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yönelerek önünde durdular. Bunlardan biri, bir aralık bularak hemen oraya oturdu. Diğeri de onun gerisine oturdu. Üçüncü kimse ise, geri dönüp gitti.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (dersinden) boşalınca buyurdular:

"Size üç kişiden haber vereyim mi? Bunlardan biri Allah'a iltica etti, Allah da onu himayesine aldı. Diğeri istihyada bulundu, Allah da onun istihyasını kabul etti. Üçüncüsü ise geri döndü, Allah da ondan yüz çevirdi." [Buhârî, İlm 8, Salât 84; Müslim, Selam 26, (2176); Muvatta, Selam 4, (2, 960, 961); Tirmizî, İsti'zan 29, (2725).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde *Resulullah*'ın önünde bir halka olduğu tasrih edilir. Ve buna dayanılarak ilim ve zikir meclislerinin halka şeklinde olmasının müstehab olduğuna hükmedilmiştir.

2- Hadisten, önde olanın, boş yere oturmaya ehak olduğu, halkadaki boşlukları kapamanın müstehab olduğu istinbat edilmiştir. Nitekim namazda da saflardaki açıklıkların kapatılması emredilmiştir. Öndeki boşlukların kapatılması için arkadakilerin cemaati yararak ilerlemesi caiz görülmüştür, yeter ki oturanlar rahatsız edilmesin. Nitekim ikinci zat, cemaat edebine uyarak, yer aramamış, arka kısma oturuvermiştir. Aleyhissalâtu vesselâm da onu: *"O, Allah'tan istihya etti (utanarak edeb tavrı takındı). Allah da onun bu utanma halini rızasına muvafık bularak kabul etti."* ma'nâsında beyanıyla takdir etmiştir.

İbnu Hacer, birinci zâtın davranışı ile ilgili olarak: "Hayır arama yolunda müzâheme (sıkıştırma) yapana övgü vardır" der. Ancak müzâheme yapmayıp arkadaşının gerisindeki müsait yere oturan da takdir edilmiştir.

Hadiste takbîh edilen davranış üçüncü şahsın davranışıdır: İlim (veya zikir) meclisini terketmek. O meclisten, Allah da ondan yüz çevirmiştir. Allah'ın ondan yüz çevirmesi, ona gadab etmesi, rahmetini esirgemesidir.

Âlimler: *"Bu ayrılış özürsüz ise, ayrılan müslüman ise..."* diye kayıtlar. Ancak o kimsenin münafıklardan biri olabileceği belirtilmiştir.

3- Âlimler, hadisten: "Günahkarın halini, ondan zecretmek maksadıyla, haber vermenin caiz olduğu" hükmünü de çıkarırlar ve bunun gıybet sayılması gerektiğini belirtirler.

4- Hadis, âlimlerin mescidde zikir ve ilim halkaları kurmalarının, halkın da bu halkalara devam etmesinin faziletli bir amel olduğunu ifade edip teşvikte bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

İLİM ÂDÂBI

4118 ١ - عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ أُلْجِمَ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه.

والمراد بذلك العلم الذي يلزم تعليمه ويتعين فرضه ككافر يسأل عن الإسلام والدين، وكحديث عهد بالإسلام يسأل عن الصلاة، وكمن جاء مستفتياً في حلال وحرام فيلزمه تعليمه وجوابه. ومن منعه استحق الوعيد، وليس الأمر كذلك في نوافل العلم التي لا يلزم تعليمها.

1. (4118)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, bir ilimden sorulur, o da bunu ketmedip söylemezse (kıyamet günü) ateşten bir gem ile gemlenir."* [Ebu Dâvud, İlm 9, (3658); Tirmizî, İlm 3, (2651).]

AÇIKLAMA:

Bu ilimden maksad öğretilmesi gereken, farz olduğu açıkça bilinen ilimlerdir. Sözgelimi kâfir, İslam ve din hakkında bir şeyler sorsa bunun ketmedilmemesi gerekir. Keza yeni müslüman olmuş bir kimse namaz hakkında soracak olsa veya bir kimse gelip, haram-helal hakkında soracak olsa bütün bunların cecvaplanması, öğretilmesi gerekir. Bildiği halde bunları cevaplamayan hadisteki tehdide müstehak olur. Ancak hüküm, öğretilmesi gerekmeyen nafile şeyler hakkında böyle değildir.

4119 ٢ - وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : وَاللهِ لأَنْ يَهْدِيَ بِهُدَاكَ رَجُلٌ وَاحِدٌ خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ]. أخرجه أبو داود.

2. (4119)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Vallahi, senin hidayetinle bir tek*

kişiye hidayet verilmesi, senin için kıymetli develerden müteşekkil sürülerden daha hayırlıdır." [Ebu Dâvud, İlm 10, (3661); Buhârî, Ashabu'n-Nebi 9; Müslim, Fedâilu'l-Ashâb 34, (2046).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Buhârî'de daha uzun olarak kaydedilmiştir. Mezkur rivayetteki ziyadeye göre, hadis, Hz. Ali (radıyallahu anh)'a Hayber'in fethi sırasında söylenmiştir. Fedâil bölümünde (4407) geleceği için burada yer vermiyoruz.

2- Na'am, "en'âm"ın müfredidir, sığır, davar, gibi otlatılan hayvanların müşterek ismi ise de daha ziyade deve kastedilmiştir. Humru'n-na'am devenin güçlüsü kıymetlisi demektir, *el-ibilü'l-humru* tabiriyle arap, en enfes malını ifade etmiştir. Şu halde hadiste, bir kişinin hidayetine sebep olmanın ehemmiyeti, getireceği sevap böyle bir teşbihle ifade buyrulmuştur. Ma'nâ: "Bir kişinin hidayetine vesile olmakla elde edeceğin sevap, en kıymetli malı tasadduk ederek elde edeceğin sevaptan daha üstün" demek olur.

4120 ٣– وعن أبي هارون العبدي قال: [كُنَّا نَاتِي أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللهُ عنه فَيَقُولُ مَرْحَباً بِوَصِيَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، إنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَنَا: إنَّ النَّاسَ لَكُمْ تَبَعٌ، وَإنَّ رِجَالاً يَأْتُونَكُمْ مِنْ أَقْطَارِ الأَرْضِ يَتَفَقَّهُونَ فِي الدِّينِ. فَإذَا أَتَوْكُمْ فَاسْتَوْصُوا بِهِمْ خَيْراً]. أخرجه الترمذي وضعفه.

3. (4120)- *Ebu Hârun el-Abdî* anlatıyor: "Biz Ebu Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh)'a uğradık. O bize: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (bize) vasiyetine merhaba" (derdi ve ilave ederdi): Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* demişti ki: *"İnsanlar (dinde) size tabidirler. Size (aktar-ı âlemden yani) dünyanın her tarafından bir kısım erkekler gelip İslam dinini öğrenecekler. Onlar geldikleri vakit, onlara hep hayrı tavsiye edin."* [Tirmizî, İlm 10, (3661).]

AÇIKLAMA:

Burada, *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî*'nin hadis vs. öğrenmek üzere, kendisine uğrayan tâliblere Resulullah'ın vasiyeti diye hitab ettiğini görmekteyiz: "Ey Resulullah'ın vasiyetleri! Hoş geldiniz, merhaba, buralarda rahat olasınız!" ma'nâsında bir hoşâmedî hitabı.

Niye böyle hitab ettiğini de açıklıyor. Çünkü Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*, vefatından sonra İslam'a giren nice diyarlardan insanların, dinlerini öğrenmek üzere Daru's-sünne olan Medine'ye veya sünnetin hameleleri durumunda olan Ashab-ı kirâm'a fevç fevç geleceklerini haber vermiş, bu taliblere iyi davranmalarını vasiyet etmiş, *"Sizler sünneti benden gördünüz, sözlerimi işittiniz, öğreniniz, o hususlarda bana uydunuz. İnsanlar bunları öğrenmek üzere size gelince, siz de onlara iyi davranın, hayrı tavsiye edin, hayra uymayanlarını emredin, onlara nasihat edin, dini eksiksiz öğretin"* ma'nâsında vasiyette bulunmuştur. Gerçekten de Resulullah'ın bu ihbarı aynen çıkmıştır. Hatta el-Alâî: "Bu, Efendimizin mucizelerinden biridir, aynen olmuş, bu sayede Allah dinini korumuştur" der.

Bu hadiste, hariçte olanlara, dini öğrenmek üzere Medine'ye, Ashab'a koşmak emredildiği gibi, Ashab'a da bu gelenlere karşı iyi davranmaları, anlayışlı olup hüsn-ü kabul göstermeleri, iyi ağırlamaları tavsiye edilmiş olmaktadır.

Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu vasiyeti, sadedinde olduğumuz rivayette de görüldüğü üzere gerçekten müessir olmuştur. Münâvî der ki: "Bazı sahâbeler, kendisine bir tâlib gelince, ona: "Hoş geldin Resulullah'ın vasiyeti!" diye hitab ederdi. Hadisten bilistifade, tâlib'in kendi katında insanların en azizi olduğunu, kendine ehlinden daha yakın bulunduğunu kabul ederdi. Bu sebeple, selef ülemâsı hayatlarında ve ölümlerinden sonra halka faydalı olacak bir talebe avlayabilmek için içtihad ağları atarlardı. Ayrıca, talebelerine karşı fevkalâde mütevâzi davranırlar. Onlar yanlarına geldikleri zaman hoşâmedî ederler, ikramlarda bulunurlar, hal ve hatırlarını sorarak gönüllerini alırlar, güler yüzle muamelede bulunurlardı.

Görüldüğü üzere, *Resulullah*'ın bu tavsiyesi, İslam memleketlerinde talebelerin himayesine, onların hocalarıyla olan münasebetlerinin iyileşmesine müessir olmuş, ilmin artmasına, medeniyetimizin gelişmesine fevkalâde katkıda bulunmuştur. Evet tekrar ediyoruz, insanlık tarihinin iftihar edeceği İslam medeniyetinin birinci mühendis ve mimarı *Resulü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)*'dır. Onun fiil ve sözleri, bu medeniyetin pek detaylı bir planını ve sonra da yapı taşlarını teşkil etmiştir.

عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ مِنَّا أَكْمَلُ السَّلَامِ وَأَطْيَبُ التَّسْلِيمَاتِ

4121 ٤ – عن يزيد بن سلمة الجعفي قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنِّي سَمِعْتُ مِنْكَ حَدِيثاً كَثِيراً أَخَافُ أَنْ يُنْسِيَنِي أَوَّلَهُ آخِرُهُ فَحَدِّثْنِي بِكَلِمَةٍ تَكُونُ جِمَاعــاً. فَقَالَ: اتَّقِ اللّٰهَ

فيما تعلم]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين: [واعمل به] « يقال كلمة جماع » إذا جمعت كلمات.

4. (4121)- Yezîd *İbnu Seleme el-Cûfî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! dedim, ben senden pek çok hadis işittim. Ancak bunlardan, sonradan işittiklerimin, önceden işittiklerimi unutturacağından korkuyorum. Bana (hepsinin yerini tutacak) câmî bir kelime söyle!"

"Bildiklerinde Allah'a karşı müttakî ol (bu sana yeter)!" buyurdular." [Tirmizî, İlm 19, (2684).]

Rezîn şu ziyadeyi yaptı: *"...ve onunla amel et!"*

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah,* istikamet üzere olmak için çok ilim gerekmediğini, az ilimle de insanın istikametini koruyabileceğini talim buyurmaktadır. Zira, hadise göre, istikametin temelini, ilim değil Allah korkusu teşkil etmektedir. Gerçek bu değil mi? Dinimizin haramlarını, farzlarını bilmeyen çıkar mı? Ya bunları yerine getirenler? İşte bunlar az. Elbette ilmin getireceği kemal inkâr edilemez. Ama o da âmil olanadır. Bildikleriyle amel eden kişi ilimle kemâle ulaşır, her amelini mükemmel yapar ama, ameli olmayan kimseye ilim, ikinci bir vebal getirir. Şu halde öncelikle esas olan Allah'tan korkup amele koşmaktır.

4122 ٥- وعن ربيعة بن أبي عبدالرحمن قال: [لا ينبغي لمن عنده شيء من العلم أن يضيع نفسه]. أخرجه البخاري تعليقاً.

5. (4122)- *Rebî'a İbnu Ebî Abdirrahmân* der ki: "Yanında bir miktar ilim olan kimseye, nefsini zayi etmesi münasib düşmez." [Buhârî bab başlığında kaydetmiştir. (İlim 21).]

AÇIKLAMA:

1- *Buhârî* bu hadisi "İlmin kalkması, cehaletin zuhur etmesi" diye başlıklanmış bir babta muallak olarak kaydeder. Bu bab, esas itibariyle ilme teşvik için tanzim edilmiştir. Çünkü ilmin kalkması demek, ülemanın yok olması, yerine âlimin yetişmemesi demektir. Değilse ilim, insanlara unutturulmak veya kalplerinden sökülüp alınmak suretiyle cemiyetten çıkacak değildir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* muhtelif hadis-

lerinde, ilme himmet gösterilmesi, ülemanın yetiştirilmesi hususunda dikkat çekmek, bunun ehemmiyetini duyurmak için "ilmin kaldırılacağı" "çekip alınacağı" tehlikelerinden bahsetmiştir. Nitekim müteakiben yedinci fasılda ilmin kaldırılmasıyla ilgili bazı hadisler göreceğiz.

2- Sadedinde olduğumuz hadis maktu bir hadistir. Çünkü, kâili (söyleyeni) Medine'nin meşhur fakihlerinden *Rebi'atu'r-Re'y'dir*. Tâbiin' dendir. *Hz. Enes* (radıyallahu anh) ve başka sahabîlerden hadis almıştır. İçtihadla fazla meşgul olduğu için *Rebîatu'r-Re'y* diye meşhur olduğu söylenir. 133-142 yılları arasında vefat etmiştir. Sünneti iyi bilen re'yde dirayetli bir kimse idi. İmam Mâlik: "Rebî'a'nın vefat ettiği günden beri fıkhın tadı kalmadı" demiştir.

3- *İbnu Hacer*, Rebî'a'nın bu sözden kasdettiği şey hususunda birkaç vecih kaydeder:

★ Kimde ilim için bir anlayış ve kabiliyet varsa, ona, nefsini ihmal etmesi ve ilimle meşguliyeti terketmesi yakışmaz, tâ ki, bu hal ilmin kalkmasına müeddi olmasın.

★ Veya maksadı, ehli yani liyakatliler arasında ilmin neşrine teşviktir, tâ ki âlim, ilmi başkasına aktarmadan önce ölmesin, zira bu suretle de ilim ortadan kalkmış olur.

★ Veya muradı, âlimin kendini ortaya çıkarması, herkese arzetmesi ve başkalarının kendinden ilim almasını sağlamasıdır, tâ ki, ilmi (kendi ölümüyle) zayi olup gitmesin.

★ Şöyle diyen de olmuştur: *"Bundan muradı ilmi tazim ve ona saygıdır. Öyleyse nefsini dünyalığa arzederek alçaltmamalıdır."*

DÖRDÜNCÜ FASIL

İLİM ÖĞRETME ÂDÂBI

4123 ١ - عن عكرمة أن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [حَدِّث النَّاسَ مَرَّةً في الْجُمُعَةِ فَإِنْ أَبَيْتَ فَمَرَّتَيْنِ، وَإِنْ كَثَّرْتَ فَثَلاثاً، وَلاَ تُمِلَّ النَّاسَ هذَا الْقُرآنَ. وَلاَ أُلْفِيَنَّكَ تَأْتِي الْقَوْمَ وَهُمْ فِي الْحَدِيثِ مِنْ حَدِيثِهِمْ فَتَقُصُّ عَلَيْهِمْ فَتَقْطَعُ عَلَيْهِمْ حَدِيثَهُمْ فَتُمِلُّهُمْ، وَلٰكِنْ أَنْصِتْ. فَإِذَا أَمَرُوكَ فَحَدِّثْهُمْ وَهُمْ يَشْتَهُونَهُ. وَانْظُرِ السَّجْعَ مِنَ الدُّعَاءِ فَاجْتَنِبْهُ، فَإِنِّي عَهِدْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَأَصْحَابَهُ لاَ يَفْعَلُونَ ذٰلِكَ]. أخرجه البخاري.

1. (4123)- *İkrime* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "İnsanlara haftada bir kere hadis anlat. Buna uymazsan iki kere olsun. Daha çok yapmak istersen üç olsun. Sakın halkı şu Kur'an'dan usandırma! Halk kendi meselelerini konuşurken, senin onlara gelip, sözlerini keserek, bir şeyler anlatıp onları bıktırdığını görmeyeceğim. Onlar konuşurken sus ve dinle. Onlar sana gelip "Konuş!" diye talebte bulununca, istiyorlar demektir, o zaman konuşursun. Dua'da seci meselesine dikkat et ve ondan kaçın. Zira ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ashab-ı Kirâm'ın devrinde yaşadım, bunu yapmıyorlardı." [Buharî, Da'avât 20).]

AÇIKLAMA:

1- Burada halkı irşad ve talimde mühim bir edeb beyan edilmektedir: Haftada bir çok kere değil, en ziyade üç kere irşad etmek. Normali bir defadır. Sebebi de açıklanmaktadır: Usandırmamak..

2- İkinci bir husus, tâlib olmayan, istek izhâr etmeyene de tahdiste bulunmamak, İbnu Hacer buna mekruh der.

3- Hadis, ayrıca insanların konuşmalarını keserek talimde bulun-

mayı da yasaklıyor. Âlimler buradan hareketle *"ilim, isteyene, hırs gösterene öğretilmelidir"* demiştir. Öyleyse, ilmi neşredenler, önce öğrenmeye arzu uyandırıcı tedbirler almalı, arzuların uyanacağı fırsatları kollamalı, ondan sonra anlatmaya geçmelidir. Bu durumlar göz önüne alınmadan yapılacak neşr-i ilim faaliyeti nefret uyandırır, akim kalır.

4- Hadis, bir de duada secî denen nesirde kafiyemsi ses benzerlikleri kullanmayı yasaklamaktadır. Zira bunda bir gayr-ı tabiîlik (tekellüf) vardır. Ayrıca secî yapacak kelimeler ma'nâ yönünden kısırlık, zıtlık getirebilir.

Bu sebeplerle ne *Resulullah*, ne ashab, secîye özenmemişlerdir. Ancak tabiî şekliyle, kendiliğinden vâki olan secînin mekruh olmayacağı, burada belirtilen yasağa girmeyeceği de kabul edilmiştir. Nitekim hadiste bunun örnekleri var. Biri şöyle: اَللّٰهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ سَرِيعَ الْحِسَابِ هَازِمَ الأحْزَابِ "*Allahümme münzilü'l-Kitab,serî'u'l-hisâb, hâzimu'l-ahzâb.* "*Ey kitabı indiren, hesabı çabuk yapan, hizibleri dağıtan Allahım!...*"

Ezherî der ki: "Secîli sözü *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mekruh kılışının sebebi, onun kâhinlerin sözlerine benzemesidir."

4124 ٢– وعن علي رَضِيَ اللّٰه عَنْهُ قال: [حَدِّثُوا النَّاسَ بِمَا يَعْرِفُونَ أتُحِبُّونَ أنْ يُكَذَّبَ اللّٰه وَرَسُولُه]. أخرجه البخاري.

2. (4124)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) demiştir ki: "İnsanlara anlayacakları şeyleri anlatın. Allah ve Resulünün tekzib edilmelerini ister misiniz?" [Buhârî, İlm 49.]

4125 ٣– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰه عَنْهُ قال: [مَا أنْتَ بِمُحَدِّثٍ قَوْماً حَدِيثاً لاَ تَبْلُغُه عُقُولُهُمْ إلاَّ كَانَ لِبَعْضِهِمْ فِتْنَةً]. أخرجه مسلم.

3. (4125)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) diyor ki: "Sen bir cemaate akıllarının almayacağı bir şey söylersen mutlaka bu, bir kısmına fitne olur." [Müslim, Mukaddime 5.]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ali* burada, muhatabın anlayacağı şeylerle irşad yapmayı, anlayamayacakları şeylerden bahsetmemeyi emretmektedir. Hadisin bir başka vechinde "... وَدَعُوا مَايُنْكِرُونَ "*Anlaşılması zor olacak şeyleri de terkedin*" denmiştir.

2- Âlimler bu hadisten hareketle "müteşâbih" meselelerin ulu orta halka açıklanmasını mekruh addetmişlerdir.

İbnu Hacer, bir kısım hadislerin tahdis edilmesini (anlatılmasını) mekruh addeden Selef'ten örnekler verir:

★ *Ahmed İbnu Hanbel,* zâhiri sultana isyan etmeyi ifade eden hadisleri;

★ *İmam Mâlik,* Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarıyla ilgili hadisleri;

★ Ebu Yusuf, garâibe giren hadisleri;

★ *Hz. Ebu Hüreyre* de halkın anlayamayacağı endişesiyle bir kısım hadisleri rivayet etmediğini söylemiştir ki bunların Huzeyfe (radıyallahu anh) tarafından rivayet edilen fitne ile ilgili rivayetler olduğu kabul edilmiştir.[58]

★ *Hasan Basrî* hazretleri, Hz. Enes (radıyallahu anh)'ın Resulullah'ın Ureynelilere verdiği cezaya müteallik haberi Haccâc'a anlatmasını hoş karşılamamıştır. Zira Haccâc, müslümanların kanını ölçüsüzce dökmede onu esas almış, hiç bir fıkhî usule uymayan hükümler çıkarmıştır.

Rivayet edilip edilmeyecek meseleyi tesbitte ölçü, hadisin zâhirinin bid'ayı takviye etmesidir. Aslında, bu çeşit hadislerde zâhir murad değildir. Bu çeşit hadislerin zâhirini almaya kalkılacağından korkulduğu durumlarda, o hadisleri (veya meseleleri) rivayet etmemek daha iyidir.

58– *Ebu Hüreyre* der ki: "Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)' dan iki kap dolusu hadis belledim. Bunlardan birini halka yaydım. Ötekine gelince, şayet onu yaymış olsam şu gırtlak kesilirdi."

BEŞİNCİ FASIL

HADÎS RİVAYETİ VE NAKLİ

4126 ١- عن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: نَضَّرَ اللهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا شيْئاً فبلَّغَهُ كَما سَمِعَهُ فَرُبَّ مُبَلَّغٍ أوْعَى مِنْ سَامِعٍ]. أخرجه الترمذي وصححه.

«نَضَّرَ اللّهُ امرأً» بتخفيف الضاد وتشديدها معناه: حسنه وجمله.

1. (4126)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Benden bir şey işitip onu (artırıp eksiltmeden) işittiği şekilde başkasına ulaştıran kimsenin (Kıyamet günü) Allah yüzünü taze kılsın. Zira, kendisine ulaştırılan öyleleri var ki, bizzat işitenden daha iyi kavrar."* [Tirmizî, İlm 7, (2658).]

4127 ٢- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً، وَحَدِّثُوا عَنْ بَنِي إسْرَائِيلَ وَلاَ حَرَجَ، وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه البخاري والترمذي.

قوله «حَدِّثُوا عَنْ بَنِي إسْرَائِيلَ وَلاَ حَرَجَ» ليس فيه إباحة الكذب في الاخبار عنهم ورفع الإثم عمن نقل عنهم كذبا، ولكن معناه الرخصة في الحديث عنهم على معنى البلاغ وإن لم يتحقق ذلك بنقل الإسناد لأنه أمر تعذر لبعد المسافة وطول المدة.

2. (4127)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir âyet bile olsa benden başkasına götürün. Benî İsrail (hikayelerin)den de rivayet edin, bunda bir mahzur yok. Ancak kim bile bile bana yalan nisbet ederse cehennemdeki yerini hazırlasın."* [Buharî, Enbiya 50; Tirmizî, İlm 13, (2671).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Ashabını hadis rivayetine yapmış olduğu teşviklere örnek teşkil etmiştir. Şeriat-ı garramızın ikinci kaynağı olarak hadisin ehemmiyetine mütenasib bir ciddiyet ve ısrarla Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hadislerin öğrenilmesine ve rivayet edilmesine gereken ihtimamı göstermiştir.

2- Birinci hadis, yapılacak rivayetlerin aslına uygun olması gereğini vurgulamaktadır. Anlamasa bile, nasıl işitti ise öyle rivayet etmesi istenmekte, doğrudan dinleyen, yeterince anlamamış olsa bile kendisine ulaştırılanın ondan daha iyi anlayabileceğine dikkat çekilmektedir. Bu sonuncu ifade dahi, asla uygunluğa riayeti sağlamaya yöneliktir.

Resulullah'ın hadislerini rivayette, en mühim hususlardan biri asla uygunluktur. Âlimler lafzî rivayeti, manevi rivayete üstün kabul etmiştir. Ancak, manen rivayete de cevaz verilmiştir, çünkü hadisler, Kur'an vahiyleri gibi Resulullah'ın sıkı kontrolü altında yazdırılmadı.

3- İkinci hadiste farklı bir husus, İsrailiyat'ın rivayetine cevazdır. Zira İsraili hikayelerde bir kısım ibretler var. Bu hikayelerin asla uygunluğu oldukça meşkuk bir durum arzeder. Bunlar zaman içinde uydurulmuş da olabilir. Bu, uydurma olma ihtimaline rağmen, Resulullah'ın onları rivayet etmeye müsaade etmesi yalan rivayetlere ruhsat verme değildir. Uydurma hadis rivayet etmenin hükmü de hadiste belirtilmiştir.

Şu halde, İsrailî olduğu belirtilerek yapılan rivayetler *"yalanı rivayet etme"*nin şümulüne girmeyecektir.

4- *Resulullah*'a yalan nisbeti yasaklayan rivayet çoktur ve mütevatirdir. Belki de en çok sahabe tarafından rivayet edilme şerefine bu hadis ermiştir. Resulullah'ın "işittiğiniz şekliyle rivayet edin" emriyle, "Bana yalan nisbet eden cehennemdeki yerini hazırlasın" tehdidini birleştiren, pek çok sahabeyi, Resulullah'tan duyduklarımı rivayet ederken aynıyla rivayet edemez miyim, kendimden bir kelime mi katarım veya bir kelime eksik mi bırakırım, böyle olunca Resulullah'a yalan nisbet etmiş duruma mı düşerim? diye fevkalâde ciddi endişeye sevketmiş rivayet hususunda kendi kendini frenlemeye, az rivayet etmeye -ve hatta Saîd İbnu Zeyd örneğinde olduğu üzere- hiç rivayette bulunmamaya sevketmiştir.

Bu çeşit durumlar, bizim hadise karşı olan güvenimizi artırmaktadır. Zira bunlar bir taraftan Resulullah'ın tedbirini, diğer taraftan Ashab'ın bu tedbirlere riayetini göstermektedir.

5- *İbnu Hacer*, İsrâilî hikayelerden rivayet izninin muahhar ve hatta, ahkamın ve dînî kaidelerin istikrar bulmasından sonraya rastladığını, daha önce fitne endişesiyle onlardan rivayet ve hatta kitaplarını okumasının dahi yasaklandığını belirtir.

6- *"Mahzur yoktur"* ibaresi ile şu manaların kastedildiği belirtilmiştir.

★ Onlardan işittiğiniz acib şeylere kalbiniz daralmasın, bu onların başına sıkça vâki olmuştur.

★ Onlardan anlatmanızda da bir mahzur yok. Zira önceki حَدِّثُوا ifadesi emir sîgasıdır ve vücub ifade eder. Şu hade bu sîga ile vücub kastedilmediğine *"...mahzur yoktur"* ibaresiyle işaret edilmiştir.

★ Bundan murad, onların hikayelerini anlatan kimsenin kullanacağı kötü kelimeler sebebiyle hatıra gelecek mahzurun ondan kaldırıldığını ifade eder. Mesela ayette, onların Hz. Musa'ya söyledikleri اذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا **"Sen ve Rabbin, ikiniz gidin ve savaşın biz burada kalacağız"** (Mâide 24) sözlerini nakil böyledir, benzeri edebsizliklerini naklide mahzur yok demektir.

★ Benî İsrâil'den murad, bizzat İsrâil'in çocuklarıdır. Bunlar da Hz. Yakub'un evlatlarıdır. Böyle olunca murad, "Onların babaları Yusuf *(aleyhisselâm)*'la olan kıssalarını anlatın" olur. Ancak bu tevilin en uzak tevil olduğu belirtilir.

★ *İmam Mâlik* der ki: "Bundan murad onların güzel hallerinin anlatılmasının cevazıdır. Yalan olduğu bilinenlerin rivayeti caiz değildir."

★ "Onlardan, Kur'an ve sahih hadiste gelmiş olan meselelerini tahdis edin" demektir.

★ Onların hikayesi, inkıtâ, belâğ her ne suretle vâki olduysa öyle rivayete cevazdır, çünkü onları rivayette ittisal kurmak mümkün değildir. Ancak İslamî ahkâmı tesbit eden rivayetler böyle değil. Zira bunları rivayette asıl olan, ittisaldir. Öbürü, zamanca uzaklık sebebiyle ittisal mümkün değil ise, beriki zamanın yakınlığı sebebiyle ittisal mümkündür.

★ *İmam Şâfiî* der ki: "Malum olduğu üzere, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yalan haberin rivayetini tecviz etmez. Öyleyse ma'nâ: "Benî İsrail'den yalan olduğunu bilmediklerinizi rivayet edin. Size tecviz edilenlerin onlardan rivayet edilmesinde sizin için bir mahzur yoktur. Bu Resulullah'ın şu sözüne benzer: *"Ehl-i kitap size bir rivayette bulunursa onları ne tasdik edin ne de tekzib."* Sıdkı kesin olan şeylerin söylenmesi hususunda ne yasaklama, ne de izin vârid olmadı."

7- Ehl-i sünnet ülemâsı, *Resulullah*'a yalan nisbet etme karşısında tavizsiz olmada ittifak eder ve büyük günahlardan addeder. *Şeyh Ebu Muhammed el-Cüveynî* daha da ileri gidip, Resulullah'a yalan nisbet etmeye küfür hükmünü vermiştir. *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî* de buna meyletmiştir. Başta Kerramiye olmak üzere sapık fırkalara mensup bazıları, dinî umura hizmet, sünnet ehlininin yolunu güçlendirmek, tergib ve terhibe yardımcı olmak gibi gayelerle Resulullah'a yalan nisbet etmenin caiz olduğunu söylemiş ve şöyle bir gerekçe ileri sürmüşlerdir: "Bu hususta vaîd, Resulullah'ın aleyhindeki yalan hakkında vârid oldu, lehindeki yalan için değil. İbnu Hacer der ki: "Bu bâtıl bir gerekçedir, zira vaîd Aleyhissalâtu vesselâm'dan yalan nakil hakkında gelmiştir, lehinde veya aleyhinde diye bir ayırım yoktur. Dinimiz ise, Allah'a hamdolsun kâmildir, yalanla tamamlanacak bir eksik yönü yoktur. Takviye görmek için yalana, bâtıla muhtaç değildir.

4128 ٣– وعن محمود بن الربيع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [عَقَلْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ مَجَّةً مَجَّهَا فِي وَجْهِي مِنْ دَلْوٍ مِنْ بِئْرٍ كَانَتْ فِي دَارِنَا وَأَنَا ابْنُ خَمْسِ سِنِينَ]. أخرجه الشيخان.

3. (4128)- *Mahmud İbnu'r-Rebî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ben beş yaşlarımda iken, evimizin kuyusunun kovasından ağzına aldığı suyu yüzüme püskürttüğünü hatırlıyorum." [Buhârî, İlm 18; Müslim, Mecâcid 54 (33).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi Buhârî "Çocuğun hadis dinlemesi ne zaman sahih olur" adını taşıyan bir babta kaydeder. Öyleyse hadis, çocuğun daha büluğa ermezden önce hadis dinleyebileceğini ve dinlediği hadisin muteber addedilmesi için bülûğun şart olmadığını ifade etmektedir. Aksi takdirde beş yaşında görülen bir hadisenin bilahare rivayeti makbul olmamalı idi.

Ancak şunu belirtelim ki bu husus biraz ihtilaflıdır. Yahya İbnu Maîn, hadis dinleme yaşını en az onbeş kabul eder, delil olarak henüz büluğa ermemiş olan İbnu Ömer'in Uhud savaşına alınmayışını gösterir. Bu görüş Ahmed İbnu Hanbel'e ulaşınca: "Hayır, işittiğini aklında tuttu mu hadis dinler; İbnu Ömer hadisesi savaşla ilgilidir" der.

Hatibu'l-Bağdâdî el-Kifâye'de küçük yaşta öğrendiklerini sonradan rivayet eden ve muhaddislerce makbul addedilen zevattan örnekler verir.

Muhaddisler arasında esas olan görüş de budur: Temyiz halinde dinlediğini bilahare büluğdan sonra rivayet etti mi makbuldür.

Buhârî, bu rivayeti kitabına aldığına göre, o da küçük yaşta dinlemenin caiz olduğu görüşündedir.

2- Hadiste başka faideler de var:

★ İmam, arkadaşlarının evini ziyaret eder.

★ Ziyaret sırasında çocuklara şaka yapar.

★ Beş ve hatta daha küçük yaştaki çocuklar ilim halkalarına götürebilir.

★ İlim meselesinde yaşa itibar edilmez, hitab edileni tam olarak anlama durumuna bakılır.

★ Fukaha temyiz yaşını 6-7 olarak tesbit eder.

4129 ٤ - وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وِعَاءَيْنِ فَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَبَثَثْتُهُ فِيكُمْ. وَأَمَّا الآخَرُ فَلَوْ حَدَّثْتُكُمْ بِهِ لَقَطَعْتُمْ هٰذَا الْبُلْعُومَ]. أخرجه البخاري. وقال «البلعوم» مجرى الطعام.

4. (4129)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan iki kap ilim hıfzıma aldım. Bunlardan birini aranızda neşrettim. Ama diğerini söyleyecek olsam şu gırtlağımı kesersiniz." [Buhârî, İlm 42.]

AÇIKLAMA:

Ebu Hüreyre hazretleri, burada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan öğrendiği hadislerden bir kısmını rivayet etmekten çekinerek ketmettiğini belirtmektedir. Ülemâ, neşredilmeyen ilmin, kötü emirlerin isim ve ahvalini ve çıkacakları zamanı beyaneden hadisler olduğunu söylerler. *Ebu Hüreyre*'nin bunların bazılarına kinâye yoluyla işaret ettiği, ama tasrih etmekten korktuğu söylenmiştir. Mesela şu sözü onlardan biridir: أَعُوذُ بِاللهِ مِنْ رَأْسِ السِّتِّينَ وَإِمَارَةِ الصِّبْيَانِ "*Altmışın başından ve çocuğun başkanlığından Allah'a sığınırım.*" Bununla Yezîd İbnu Muâviye'nin hilafetine işaret ettiği belirtilir. Çünkü, onun hilafeti hicretin 60. yılında idi. Allah Ebu Hüreyre'nin duasını kabul etmiş ve ruhunu bir yıl önce kabzetmiştir.

Ebu Hüreyre, "Gırtlağımı keserdiniz" sözüyle, zalim idarecileri kastetmiştir. Ayıplarını işitmekten rahatsız olarak, hayatına kıyacaklarından korktuğunu belirtmiştir.

Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'ın rivayetten çekindiği fitne ile ilgi-

li hadisleri, "Herkes hayırdan sorarken, gelip bana bulaşır mı korkusuyla ben senden sorardım" diyen Huzeyfe (radıyallahu anh), kısmen rivayet etmiştir. *Ebu Hüreyre*'nin haklılığını, yani Resulullah'ın fitne ilgili olarak çok sayıda ve pek teferuatlı açık beyanlarının bulunduğunu anlamak için, *Ebu Dâvud*'da yer alan bir Huzeyfe hadisini kaydediyoruz. Der ki: "Vallahi bilemiyorum, arkadaşlarım gerçekten unuttular mı, yoksa unutmuş mu görünüyorlar. Vallahi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kıyamete kadar gelecek ve adamlarının sayısı üçyüz ve daha fazla olacak bütün fitne başlarını bize adıyla, babasının ve kabilesinin adıyla zikretti."

4130 ٥- وعن أبي ذرّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنه قال: [لَوْ وَضَعْتُمُ الصَّمْصَامَةَ عَلَى هٰذِه، وأَشَارَ إلى قَفَاه، ثُمَّ ظَنَنْتُ أنِّي أُنْفِذُ كَلِمَةً سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَبْلَ أنْ تُجِيزُوا عَلَيَّ لأَنْفَذْتُهَا]. أخرجه البخاري تعليقا.

«الصَّمْصَامَةُ» والصمصام: السيف.

5. (4130)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Eğer kılıncı şuraya koysanız -eliyle ensesini göstermiştir- ben bu esnada, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işitmiş bulunduğum bir hadisi, sizin işimi bitirmezden önce söyleyebileceğime kanaatim gelse onu mutlaka söylerim." [Buhârî, İlm 10.]

AÇIKLAMA:

Ebu Zerr (radıyallahu anh)'ın bu sözü, Ashabtan bir kısmının, Resulullah'ın sözlerinden bildiklerini rivayette pervasız olduklarını söylemek, rivayet etmek hususunda ölüm dahil hiçbir şeyden korkmadıklarını göstermektedir. İşte Hz. Ebu Zerr bu gruba girenlerden biridir.

Hz. Ebu Zerr, daha önce de temas ettiğimiz üzere ihtilalci hak bildiğini dobra dobra söylemekten çekinmeyen bir mizaca sahiptir. Günlük hayatta sadelik ve tevazuyu esas alan zâhid bir meşrebe mensup. Bu meşrub *Resulullah*'ın şahsî hayatında da mevcut, *Ebu Zerr* ister ki, herkes bu meşreb üzere olsun, zira ona göre kâmil İslam budur. Bunu açıkça tebliğ eder. Sadeliği esas almayan debdebe ve israfa da yer veren idarecilere müdahale eder. Sert tepkiler gösterir. Sebep olduğu rahatsızlık *Halife-i zişân Hz. Osman-ı Zinnureyn* (radıyallahu anh) efendimize şikayet edilir. Medine'ye çağrılan *Ebu Zerr*'e orada bazı kısıtlamalar tatbik edilir. O yine pervasız davranmaya devam eder. Sorulan soruları cevaplar, açıklamalar yapar. Fetva verme hussundaki yasaklamayı hatırla-

tan bir kimseye, cevab olarak sadedinde olduğumuz sözleri sarfeder: "Allah'a yemin olsun, Resulullah'tan duyduğum bir kelimeyi terketmem için kılıcı boğazıma dayasanız, siz kesme işini tamamlayıncaya kadar ben onu yine de söylerim."[59]

Dârimî'nin Müsned'inde, Ebu Zerr (radıyallahu anh)'ın, bu sözü, Mina'da el-Cemretu'l-Vusta'nın yanında, kendinden fetva sormak maksadıyla halkın etrafını sardığı bir hengâmda bir adamın gelerek: "Sen fetvadan men edilmedin mi?" demesi üzerine, başını kaldırıp adama yönelerek: *"Yoksa sen benim müfettişim misin?"* diye çıkıştıktan sonra sarfettiğini kaydeder. Rivayetler arasındaki ihtilafa burada girmeyeceğiz.

59- Ebu Zerr'in ihtilafı diğer bir sahabî Hz. Muâviye ile idi. Tevbe suresinin 34. âyetinin tevili hakkında idi.

ALTINCI FASIL

HADİSİN YAZILMASI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Hadislerin yazılması bahsinde, burada nazariyetle igili teferruata girmeyip, sadece hadislerin kısa meallarini ve zaruri durumlarda müphem noktalarını kısaca tavzihini yapıp geçeceğiz.

4131 ١ – عن ابن عمرو بن العاص رضي الله عنهما قال: [كُنْتُ أكْتُبُ كُلَّ شَيْءٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَنَهَتْنِي قُرَيشٌ. وَقَالُوا: تَكْتُبُ كُلَّ شَيْءٍ وَرَسُولُ اللهِ ﷺ بَشَرٌ يَتَكَلَّمُ فِي الرِّضَا وَالْغَضَبِ فَأمْسَكْتُ عَنِ الْكِتَابِ حَتَّى ذَكَرْتُ ذلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ. فَأوْمَأ بِإصْبَعِهِ إلَى فِيهِ وَقَالَ: اكْتُبْ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا يَخْرُجُ مِنْهُ إلاَّ حَقّاً]. أخرجه أبو داود.

1. (4131)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittiğim her şeyi yazıyordum. Kureyş bu işten beni men etti. Dediler ki: "Sen her (işittiğin) şeyi yazıyorsun, halbuki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir insandır, memnun ve öfkeli halde de konuşur."

Bunun üzerine yazmaktan vazgeçtim. Sonra durumu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattım. Parmağı ile ağzına işaret ederek:

"Yaz, nefsimi elinde tutan zata yemin olsun, ondan haktan başka bir şey çıkmaz!" buyurdu." [Ebu Dâvud, İlm 3, (3646).]

4132 ٢ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [شَكَا رَجُلٌ مِنَ الأنْصَارِ إلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: يَارَسُولَ اللهِ إنِّي لأسْمَعُ مِنْكَ الْحَدِيثَ فَيُعْجِبُنِي وَلاَ أحْفَظُهُ. فَقَالَ ﷺ:

اسْتَعِنْ بِيَمِينِكَ وَأَوْمَأَ بِيَدِهِ إلى الْخَطِّ]. أخرجه الترمذي.

2. (4132)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensârdan bir zat *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a (hafızasını) şikayet ederek dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! ben senden hadis işitiyorum, çok hoşuma gidiyor, ancak hafızamda tutamıyorum. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona şu cevabı verdi:

"Sağ elini yardıma çağır!" ve eliyle yazma işareti yaptı." [Tirmizî, İlm 12, (2668).]

4133 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [خَطَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَذَكَرَ قِصَّةً فِي الْحَدِيثِ. فَقَالَ أَبُو شَاهٍ: اكْتُبُوا لِي يَا رَسُولَ اللهِ؟ فقَالَ: اكْتُبُوا لأَبِي شَاهٍ]. أخرجه الترمذي وصححه.

3. (4133)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün, halka) hitabetti, (Ebu Hüreyre, hadisin vürûdu ile ilgili) bir kıssa anlattı (hadiste şu ibare de vardı): "Ebu Şah dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! (bu hutbeyi) bana yazıverin!" Bu taleb üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Evet Ebu Şâh'a yazıverin!"* emir buyurdular." [Tirmizî, İlm 12, (2669); Buhârî, İlm 39, Lukata 7, Diyât 8; Ebu Dâvud, İlm 3, (3649).]

AÇIKLAMA:

Hadiste işaret edilen kıssa, hadisin vürûdu ile ilgili. Rivayetin Buhârî'deki bir vechinde kıssa mevcuttur. Şöyle der: "Huzâ'alılar, Mekke' nin fethedildiği senede, Benî Leys'ten birini, onların kendilerinden bir kimseyi katletmelerine mukabil olarak öldürdüler. Bu durum, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verildi. Bunun üzerine bineğine atlayarak bir hitapta bulundu. Dedi ki: "Allah Mekke'den katli veya fiili engelledi."

-Buharî fiil veya katl şekkinin hocadan geldiğini belirtir.- *Ancak Resulullah'ı ve mü'minleri onlara musallat etti. Bilesiniz, Mekke'de kan dökmek benden önce kimseye helal değildir. Benden sonra da kimseye helal olmayacak. Bilesiniz, bana da, bir gündüzün belli bir anında helal kılındı. Haberiniz olsun, o da şu ândır. (Mekke herkese) haramdır. Dikenine varıncaya kadar hiç bir otu yolunamaz, ağacı sökülemez, yerde görülen yitik mallar alınamaz, ilan etmek, sahibini aramak için alınabilir. Kim öldürülürse iki şıktan biriyle muhayyerdir: "Katil öldürülür veya öldürülen tarafın ailesine diyet ödenir."*

(Resulullah'ın bu hutbesi üzerine), Yemenlilerden biri gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Bu hutbeyi bana yazıverin!" dedi. Resulullah: *"Ebu Fülâna yazıverin!"* emir buyurdu. Kureyş'ten biri: "Ey Allah'ın Resûlü! İzhir'i yasaktan hariç tutun, çünkü biz, onu evlerde ve kabirlerde kullanıyoruz!" dedi. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* da: *"İzhir hâriç, izhir hâriç!"* dediler.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadiste işaret edilen kıssa budur. Böylece *Ebu Şâh*'ın, Mekke'nin fethedildiği gün *Resulullah* tarafından irad edilen hutbenin metnini istediği anlaşılmış olmaktadır. *Resulullah* bu metnin yazılıp Ebu Şâh'a verilmesini emir buyuruyor. Buhârî, bu rivayeti *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, hadislerin yazılmasına karşı olmadığını göstermek için kaydetmiş bulunmaktadır.

4134 ٤- وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [مَا كَانَ فِى أَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ أَكْثَرَ حَدِيثاً مِنِّى إِلاَّ مَا كَانَ مِنِ ابْنِ عَمْرٍو. فَإِنَّهُ كَانَ يَكْتُبُ وَلاَ أَكْتُبُ]. أخرجه البخاري والترمذي.

4. (4134)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) diyor ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabı arasında *İbnu Amr* hâriç, benden daha çok hadis bilen yoktu. (Onun beni geçmesi şuradan ileri geliyordu:) O hadisleri yazıyordu, ben ise yazmıyordum." [Buhârî, İlm 39; Tirmizî, İlm, (2670).]

4135 ٥- وعن زيد بن ثابت رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أَمَرَنِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَتَعَلَّمْتُ لَهُ كِتَابَ يَهُودَ بِالسُّرْيَانِيَّةِ، وقَالَ: إِنِّي وَاللّٰهِ مَا آمَنُ يَهُودَ عَلَى كِتَابِي. قَالَ: فَوَاللّٰهِ مَا مَرَّ بِي نِصْفُ شَهْرٍ حَتَّى تَعَلَّمْتُهُ وَحَذَقْتُهُ فَكُنْتُ أَكْتُبُ لَهُ إِلَيْهِمْ وَأَقْرَأُ لَهُ كُتُبَهُمْ إِلَيْهِ]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

5. (4135)- *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana emretti, ben de onun için, Süryanice (yahudi) yazısını öğrendim. Şöyle demişti: *"Allah'a yemin olsun, ben yazı işimde yahudiye emniyet edemiyorum!"*

(Zeyd) der ki: "Allah'a yemin olsun bir ayın yarısı geçmeden, o yazıyı öğrendim ve hazâkat kazandım. Resululah'ın onlara olan mektuplarını yazıyor, onların gönderdiklerini de ona okuyordum." [Buhârî, Ahkâm 40; Ebu Dâvud, İlm 2, (3645); Tirmizî, İstizân 22, (2716).]

4136 ٦– وعن المطلب بن عبدالله بن حنطب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [دَخَلَ زَيْدُ بنُ ثَابتٍ إلى مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا. فَسَأَلَهُ مُعَاوِيَةُ عَنْ حَدِيثٍ فأَخْبَرَهُ بِهِ فَأَمَرَ مُعَاوِيَةُ إنْسَاناً يَكْتُبُهُ. فَقَالَ زَيْدٌ: أمَرَنَا رسُولُ اللهِ ﷺ أنْ لاَ نَكْتُبَ شَيْئاً مِنْ حَدِيثِهِ فَمَحَاهُ].

أخرجه أبو داود.

6. (4136)- *el-Muttalib İbnu Abdillah İbni Hantab* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zeyd İbnu Sâbit Hz. Muâviye (radıyallahu anhümâ)'nın yanına girmişti. *Hz. Mu'âviye* ona bir hadisten sual etti. Zeyd de hadisi ona söyledi. *Hz. Muâviye* (orada hazır bulunan bir adama) hadisi yazmasını emretti. Zeyd müdahalede bulunarak *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, hadislerinden hiçbir şey yazmamamızı emretmişti" dedi. Bunun üzerine *Hz. Muâviye* yazılanı derhal imha etti." [Ebu Dâvud, İlm 3, (3647).]

4137 ٧– وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَكْتُبُوا عَنِّي شَيْئاً غَيْرَ القُرْآنِ، وَمَنْ كَتَبَ شَيْئاً غَيْرَ القُرْآنِ فَلْيَمْحُهُ]. أخرجه مسلم.

والإذن في الكتابة ناسخ للمنع منه بإجماع الأمة على جوازه ولا يجتمعون إلا على أمر صحيح، وقد قيل إنما نهى أن يكتب الحديث مع القرآن في صفحة واحدة فيختلط به فيشتبه.

7. (4137)- Ebu Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle emrettiler: *"Benden Kur'an dışında bir şey yazmayın. Kim, Kur'an'dan başka bir şey yazmış ise, onu imha etsin."* [Müslim, Zühd 72, (3004).]

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetler hadis yazmayı yasaklarken, diğer bazıları teşvik eder, ruhsat tanır. Ülemâ yasağın kayıtlı olduğunu, -İslam'ın başında yazı bilenin az olduğu sırada, hafızası kuvvetli olanlara mahsus olarak- ruhsat ifade eden hadislerin, öbürlerini neshettiğini belirtirler. Nitekim sadedinde olduğumuz hadise şu açıklama eklenmiştir.

"Yazı izni, yazı yasağını, yazının cevazı hususundaki icma-ı ümmet ile neshetmiştir. Ümmet, hiçbir zaman sahih olmayan bir meselede icma etmez. "Resulullah, hadisi, Kur'an'la birlikte aynı safyaya yazmayı yasaklamıştı. Çünkü bu durumda Kur'an'la hadis birbirine karışır, müşkilata sebep olurdu" dahi denmiştir."

YEDİNCİ FASIL

İLMİN KALDIRILMASI

4138 ١ – عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ لاَ يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعاً يَنْتَزِعُهُ مِنَ النَّاسِ وَلَكِنْ يَقْبِضُ العِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ. حتَّى إذَا لَمْ يَبْقَ عَالِماً اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤُساً جُهَّالاً، فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4138)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah ilmi [verdikten sonra], insanların [kalbinden] zorla söküp almaz. Fakat ilmi, ülemâyı kabzetmek suretiyle alır. Ülemâ kabzedilir, öyle ki, tek bir âlim kalmaz. Halk da cahilleri kendine reis yapar. Bunlara meseleler sorulur, onlar da ilme dayanmaksızın [kendi reyleriyle] fetva verirler, böylece hem kendilerini hem de başkalarını dalâlete atarlar."* [Buhârî, İlm 34, İ'tisam 7; Müslim, İlm 13, (2573); Tirmizî, İlm 5, (2654).]

AÇIKLAMA:

1- Köşeli parantez içerisindeki ziyadeler hadisin başka vecihlerinden alınmıştır.

2- Burada *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, farklı bir üslubla ilme teşvik etmektedir: İlim müslümanlar arasından kaldırılacaktır. Ancak bu kaldırma işi, bilenlerin göğsünden mucizevi bir tarzda ilim çıkarılarak değil, âlimlerin birer birer ölmeleriyle olacaktır. Öyleyse İslam ümmeti böyle bir tehlikeyi gözönünde canlı tutarak, tedbirde kusur etmemelidir. Bunun tedbiri de yeni âlimlerin yetişmesi için gayret göstermektir: Mektep ve medreseler açmak, talebelere barınak temin etmek, burs vermek, onların ilmî gayretlerini artırmak için, derece alanlara

mükâfatlar vermek, eser verenleri madden ve ma'nen taltif ve tatmin etmek gibi... Zamanımızda sportif faaliyetlerin gelişmesi için memleketimizde yapılan teşvikleri görmekteyiz. Başarılı sporculara araba, villa, büyük meblağları bulan nakit para, alkış, şöhret... Bütün bunlar o sahaya teşvik etmek, himmetleri o istikamete yönlendirip kabiliyetleri o sahada tenmiye etmek, geliştirmek için yapılmaktadır. Resulullah sadedinde olduğumuz hadisle bu teşvik seferberliğinin ilme yapılmasını irşad buyurmaktadır.

İbnu Hacer der ki: "İlim taleb edenler varolduğu müddetçe ilim kaldırılmaz." *Hz. Enes*'in yaptığı bir rivayette, ilmin kaldırılmasının Kıyamet alâmetlerinden biri olduğu ifade edilmektedir.

3- Hadisin, *Ahmed İbnu Hanbel*'de gelen bir vechinde *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu meseleyi Veda Haccı sırasında beyan buyurduğu görülmektedir. Ebu Ümâme'nin rivayet ettiği bu hadis şöyle: "Veda Haccı'nda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuşlardı: *"İlim kabzedilmezden -veya refedilmezden (kaldırılmazdan)- önce onu alın!"* Bir bedevî: "İlim nasıl kaldırılır?" diye sordu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Bilesiniz, ilmin gitmesi onun hamelesi olan ülemânın gitmesi demektir"* dedi ve bunu üç kere tekrar etti."

İbnu'l-Münir der ki: "İlmin göğüslerden çıkarılması da Allah'ın kudreti dahilindedir. Ancak bu hadis, böyle bir hadisenin olmayacağına delildir."

4- Görüldüğü üzere hadis, sadece ilmin muhâfazasına teşvik etmekle kalmıyor, aynı zamanda cahillerin iş başına getirilmemesini de ders veriyor.

★ Hadis, fetvanın gerçek riyaset olduğuna delildir.

★ İlimsiz fetvaya cür'et edenler zemmedilmektedir.

★ Cumhur, her zaman müçtehidin bulunacağına hükmetmiş, "müçtehidin yetişmeyeceği devir gelecek" diyenlerin aleyhine hadisten delil çıkarmıştır.

5- Ülemânın gitmesiyle ilmin de gideceği endişesine düşen *Ömer İbnu Abdilaziz*, âlimle birlikte onun kesbettiği ilmin kaybolmama çâresini ilmin yazı ile tesbitinde bularak hadislerin tedvini için devlet emri çıkarmıştır.

4139 ٢– وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَشَخَصَ بِبَصَرِهِ
إِلَى السَّمَاءِ. ثُمَّ قَالَ: هٰذَا أَوَانٌ يُخْتَلَسُ الْعِلْمُ مِنَ النَّاسِ حَتَّى لَا يَقْدِرُوا مِنْهُ عَلَى

شَيْءٍ فَقَالَ: زِيَادُ بنُ لَبِيدٍ الأَنْصَارِيُّ: كَيْفَ يُخْتَلَسُ الْعِلْمُ مِنَّا وَقَدْ قَرَأْنَا الْقُرآنَ؟ فَوَاللهِ لَنَقْرَأَنَّهُ وَلَنُقْرِئَنَّهُ أَوْلاَدَنَا وَنِسَاءَنَا. فَقَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا زِيَادُ، إنْ كُنْتُ لأَعُدُّكَ مِنْ فُقَهَاءِ الْمَدِينَةِ، هذِهِ التَّوْرَاةُ وَالإِنْجِيلُ عِنْدَ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى، فَمَاذَا تُغْنِي عَنْهُمْ؟ قَالَ جُبَيْرٌ: فَلَقِيتُ عُبَادَةَ بنَ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنهُ فَقُلْتُ: أَلاَ تَسْمَعُ مَا يَقُولُ أَخُوكَ أَبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنهُ؟ فَأَخْبَرْتُهُ الَّذِي قَالَ، فَقَالَ: صَدَقَ؛ فَإنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ مَا أَوَّلُ عِلْمٍ يُرْفَعُ؟ أَوَّلُ عِلْمٍ يُرْفَعُ مِنَ النَّاسِ الْخُشُوعُ يُوشِكُ أَنْ تَدْخُلَ الْمَسْجِدَ الْجَامِعَ فَلاَ تَرَى فِيهِ رَجُلاً خَاشِعاً]. أخرجه الترمذي.

«شَخَصَ ببصره» إذا نظر إلى شئ دائماً فلم يردّ عنه نظره كنظر المبهوت والمغمى عليه.

و«الاخْتِلاَسُ» الاستلاب، وأخذ الشئ بسرعة.

و«الثُّكْلُ» فقد الأمّ ولدها.

2. (4139)- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Gözünü semaya dikti. Sonra: *"Şu anlar, ilmin insanlardan kapıp kaçırıldığı anlardır. Öyle ki, bu hususta insanlar hiçbir şeye muktedir olamazlar!"* buyurdular.

Ziyad İbnu Lebîd el-Ensârî araya girip: "Bizler Kur'an'ı okuyup dururken ilim bizlerden nasıl kapıp kaçırılır? Vallahi biz onun hem okuyacağız, hem de çocuklarımıza, kadınlarımıza okutacağız!" dedi. Resulullah da: *"Anasız kalasın, ey Ziyad, ben seni Medine fakihlerinden sayıyordum. (Bak) işte Tevrat ve İncil, yahudilerin ve nasranilerin elinde, onların ne işine yarıyor (sanki onunla amel mi ediyorlar)?"* buyurdu. Cübeyr der ki: "Ubâde İbnu's-Sâmit (radıyallahu anh)'a rastladım. Kardeşin *Ebu'd-Derda* ne söyledi, işittin mi? dedim. Ve ona *Ebu'd-Derda*'nın söylediğini haber verdim. Bana: "Ebu'd-Derda doğru söylemiş, dilersen kaldırılacak olan ilk ilmin ne olduğunu sana haber vereyim: İnsanlardan kaldırılacak olan ilk ilim huşudur. Büyük bir camiye girip huşu üzere olan tek şahsı göremeyeceğin vakit yakındır!" dedi." [Tirmizî, İlm 5, (2655).]

AÇIKLAMA:

1- *Ziyad İbnu Lebîd*, aslen Medinelidir. Ensarî'dir. Ancak, hicretten önce Mekke'ye *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanına gelmiş, Efendimizle hic-

rete kadar orada ikâmet etmiştir. Bu sebeple "Muhacirî Ensari" lakabını almıştı. Akabe, Bedir, Uhud, Hendek vs. bütün gazvelere Resulullah'la beraber katılmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm Hadramevt'e âmil olarak göndermiştir. Hz. Muaviye (radıyallahu anh)'ın hilafetinin başlarında vefat etmiştir, (radıyallahu anh).

2- *Ziyad İbnu Lebîd*, hadiste Resulullah'ın ilmin kaldırılacağına dair ihbarını hayretle karşılamakta: "Biz ve çocuklarımız hep Kur'an okuyoruz, bu hal Kıyamete kadar da böyle devam edecek, nitekim Kur'an-ı Kerim'de إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ **"Kur'an'ı biz indirdik, onu biz koruyacağız"** (Hicr 9) buyrularak, *"Kur'an'ın Kıyamete kadar korunacağı ilâhî garanti altına alınmıştır, bu halde nasıl ilim kalkar?"* ma'nâsında hayrete düşer. Ancak *Resulullah,* İncil ve Tevrat'ın, Ehl-i Kitap arasında mevcudiyetine, onlar tarafından okunmakta olmasına rağmen, onların ahkâmıyla amel etmediklerini, dolayısıyla, sanki yokmuş gibi onlara hiçbir fayda sağlamadığını misal verir ve bu durumun Kur'an'ın da başına gelebileceğini hatırlatır. Bu hatırlatma ile Resulullah, ilmiyle amel etmeyen âlimi cahil derecesine indirmiş olmaktadır. Dahası, böyleleri hımar durumundadır. Çünkü, Cuma suresinde, kitabı okuduğu halde amel etmeyenler, kitap yüklü hımara teşbih buyurulmuştur: **"Kendilerine Tevrat öğretildiği halde, onun gereğini yapmayanların durumu, sırtına kitap yüklenmiş merkebin durumu gibidir"** (Cuma 5).

Aliyyu'l-Kârî der ki: "Yani onların İncil ve Tevrat'ı amel etmeden okumaları sebebiyle istifade etmedikleri gibi, ey müslümanlar siz de böylesiniz, Kur'an'ın içindekilerini anlayıp amel sahasına intikal ettirmedikçe, Kur'an'dan istifade edemezsiniz demektir."

3- Huşû *"ses"* ve *"göz"* de namazın edebine tam uyma halidir. Hudû da bedenin edebi olduğu gibi...

4140 ٣ - وعن عمر بن عبدالعزيز رحمه الله [أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى أَبِي بَكْرِ بْنِ حَزْمٍ: انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَاكْتُبْهُ. فَإِنِّي خِفْتُ دُرُسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ الْعُلَمَاءِ، وَلاَ تَقْبَلْ إِلاَّ حَدِيثَ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَلْيَفْشُوا الْعِلْمَ وَلْيَجْلِسُوا لَهُ. حَتَّى يَعْلَمَ مَنْ لاَ يَعْلَمُ. فَإِنَّ الْعِلْمَ لاَ يَهْلِكُ حَتَّى يَكُونَ سِرّاً]. أخرجه البخاري ترجمة.

« يفشوا » يظهروا.

3. (4140)- *Ömer İbnu Abdilaziz* rahimehullah'dan nakledildiğine

göre, (Medine valisi) *Ebu Bekr İbnu Hazm*'a şöyle yazmıştır: "Bak, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadisinden ne varsa yaz. Zira ben, ilmin kaybolmasından ve ülemânın gitmesinden korkuyorum. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadisinden başka bir şey kabul etme. Âlimler ilmi yaysınlar, ilim için (herkese açık yerlerde) halkalar teşkil etsinler, tâ ki bilmeyenler de böylece öğrensin. Zira ilim, gizli kalmazsa helak olmaz." [Buhârî, İlm 34.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, sünnetin tamamının, devlet eliyle resmen yazdırılması demek olan tedvin'in başlamasını noktalar. *Ömer İbnu Abdilaziz*'in bu mektubu, bütün taşra vilayetlerine gönderdiği bazı rivayetlerde tasrih edilmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet, mektubun sâdece Medine Valisi *Ebu Bekr İbnu Hazm*'a yazıldığını ifade etmektedir.

AF VE MAĞFİRET BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Af ve *mağfiret* bahsinin günah, tevbe gibi başka bahislerle de ilgisi vardır. Bilhassa günah mefhumu olmak üzere bu tabirlere, geçmiş bahislerde zaman zaman temas edilmiştir. Esasen bunları birbirinden ayrı mütalaa etmek mümkün değildir. Sözgelimi insan günah işleme fıtratında yaratılmıştır, ama tevbe emredilmiştir. Cenab-ı Hakk tevbe edenleri sevmekte ve tevbeleri kabul etmekte, günahkârı affetmektedir. Böylece kul da kulluğunu anlamak suretiyle manevi yükseklik kazanmaktadır.

Şu halde bu mefhumları, İslam'ın bu meseledeki umumi telakkileri çerçevesinde kavramaya çalışmak daha uygun olacaktır. Öyleyse meselenin anlaşılmasını, yaratılışla başlatıp insanın kemaliyle sonuçlanan bir vetire çerçevesinde anlamak gerekecektir.

Yaratılış: İnsanoğlu, hayvan ve melek dediğimiz iki sınıf şuur ve hayat sahipleri arasında orta bir mevkidedir: Hayvanlar, şehvet (arzular) sahibi fakat aklı olmayan bir tabaka teşkil ederler. Akılları olmadığı için davranışlarını tabiî insiyaklarla -ki buna içgüdü diyoruz- yürütürler, bu yüzden sorumlulukları yoktur. Melekler ise, şuur ve hayat sahibi olmakla birlikte şehvetleri yoktur. Onların şerre kabiliyetleri de yoktur.Verilen vazifeleri yaparlar. Dereceleri ne düşer ne de yükselir, hep sâbit kalır. İnsanlar ise, orta bir tabakadır. Hayvanlarla müşterek olan şehvetlere de sahip, meleklerle müşterek olan akla da... Kendisine içgüdüye bedel şeriat verilmiştir, irade verilmiştir. İradesi ile şeriata uyarak aklını o yolda kullanırsa melekleri geçebilir. İradesi ile şehvete uyar aklını o yolda kullanırsa hayvanlardan aşağı düşer. Şu halde Cenâb-ı Hakk insana sonsuzca alçalma ve sonsuzca yükselme imkanı tanıyan bir fıtrat, bir mertebe vermiştir. Yükselmenin yolu, ihtiyar da denen irade-i cüz'iyyesini kullanarak, şuurla dinin emrettiği şeyleri tercih etmekten, aklını bu

yolda kullanmaktan geçer. Alçalmanın yolu ise, şeriata değil, şehvetlere uymaktan, aklını o yolda kullanmaktan geçer. İnsanoğlunun bu kaçınılmaz kaderi en veciz şekilde Tîn suresinde beyan edilmiştir: **"Biz insanı en güzel şekilde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Ancak iman edip de güzel güzel amellerde, bulunanlar başka. Çünkü onlar için kesilmez mükâfatlar vardır"** (4-6).

İnsanın, hayır-şer arasında imtihana maruz bir fıtrata sahip olduğunu Gazali şöyle ifade eder: "Şer, insanın yaratılış toprağına katılıp yoğurulmuştur, çok nadir hallerde onu terkeder. Öyleyse insanın gayretlerinin hedefi, hayrını şerrine gâlib kılmak olmalıdır."

Diğer mahluklar arasında böyle bir durumda yaratılan insan, şehvete uymakla şeriata uymak, inanmakla-inanmamak, hayır yapmakla-şer yapmak, iradesini iyi veya kötü istikamette kullanmak arasında imtihan edilecektir.

Bu imtihan onun kaçınılmaz kaderidir. Zira o, ne hayvandır ki, sadece şehvetine tabi olsun, ve ne de melektir ki sâdece hayra va akla tâbi olsun.

İmtihan müddeti, yani hayatı boyunca, insan, kötülük işlemekle imtihanı ebediyyen kaybetmiş olmadığı gibi, iyi iş yapmakla da kurtuluşu garanti etmiş değildir. İyilikten sonra kötülüğe düşebileceği gibi, kötülükten sonra da tekrar iyiliğe geçebilir.

İnsan bu iyilik-kötülük cepheleri arasında bir saat rakkâsesi durumunda olduğu için, Cenâb-ı Hakk tevbe emretmiştir. Kötülük yapınca tevbe etmelidir, Allah tevbeleri kabul eder, affeder, Allah'ın bellibaşlı sıfatları arasında rahmet (kullara acıma) vardır. Tevvâb, yani tevbeleri kabul edici olmak O'nun bir diğer vasfıdır.

Gafûr (günahları örtücü) olmak, Afuvv (bağışlayıcı, cezayı terkedici) olmak gibi, Allah başka sıfatlara da sahiptir.

Şu halde, bu sıfatlarıyla da Cenâb-ı Hakk'ın kullar tarafından idrak edilebilmesi için, o sıfatlarıyla Allah'a müracaatlarımızı gerektirecek hallere düşeceğiz demektir. Tıpkı hastalanınca Şâfi, rızka muhtaç olunca Rezzâk, âciz kalınca Kadîr... isimlerine müracaat ettiğimiz ve o sıfatlarıyla Allah'ı tanıdığımız gibi...

Şu halde günah, Allah'ın, insanlar tarafından bütün sıfatlarıyla tanınmasında zaruri olan vâsıtalardan biridir. İslâm'ın günah görüşünün hristiyanlarınki ile karıştırılmaması gerek. Onlar, insanoğlunun, Hz. Âdem'le Havvâ'nın cennette yasak meyveden yemekle işledikleri günahı tevarüs ettiğine ve bu sebeple günahkar olarak doğduğuna inanır. İslâm

böyle demez, "Her insan günahsız doğar ama günah işleyecek fıtrattadır. Bülüğa kadar günahsız sayılsa da, günah işlemesi kaçınılmazdır" der. Bu telakkinin devamında, hristiyanlar doğuştan gelen aslî günahtan kurtuluşu vaftiz (hristiyan) olmaya bağlar. İslâm işlenen günahın tevbe ile affedilebileceğini söyler. Ayrıca tevbe doğrudan Allah'a yapılmalıdır, araya hiçbir mahluk konmaz, kişi her zaman her yerde tek başına tevbe edebilir. Şu günah affedilir, bu günah affedilmez diye bir ayırım yoktur. İhlasla, sıdkla, azimle, kesin kararla yapılan tevbe ile en büyük günahlar dahi affedilir. İslâm'a göre en büyük günah, küfür veya şirktir. Küfür ve şirk'ten dönüş, tevhîde geliş demek olan tevbe en makbul tevbedir, mutlaka kabul edilebileceğine inanılan tevbedir. Şu halde İslâm'a göre, af dışı tutulan bir günah yoktur. ان الله يغفر الذنوب جميعا **"...Ey kendilerine kötülük edip (günahta) aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir"** (Zümer 53).

GÜNAHLA MANEVÎ MERTEBE KAZANMAK

İslâm'ın günah telakkisinde son derece ehemmiyetli bir nokta var ki, buna diğer dinlerde net olarak rastlamak imkansızdır. Kişi işlediği günahla, Allah'a daha ciddi bir ilticaya, daha ihlaslı bir yönelişe geçebildiği için, işlemiş olduğu günah sebebiyle mânevî yükselişe erebilmektedir. Âyet-i kerîme bu mühim hakikatı "günahların sevaba dönüştürülmesi" diye ifâde etmiştir: الا من تاب وامن وعمل عملا صالحا فاولئك يبدل الله سيئاتهم حسنات **"Meğer ki (şirkden) tevbe edip iyi amel (ve hareket)de bulunan kimseler ola. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah gafûr ve rahîmdir"** (Furkân 70).

Bu ma'nâyı açıklayan hadîsler var. Bunlardan biri 4142 numarada gelecektir: Resûlullah orada kişinin, yapmakta olduğu güzel ameller sebebiyle *"günah işlemiyorum"* havasına düşmesini, onun tevbe istiğfar gibi kulluğunu idrak ettirici son derece kıymeli bir ibadetten uzak kalmasına sebep olacağı için, günah işlemekten daha kötü bir ruh hali yani ucüb olarak tavsif etmekte, ümmeti için bundan korktuğunu ifâde buyurmaktadır. Evet, bu dinin sahibi, günah, sevab meselelerinde Allah namına beyanda bulunma yetkisine sahip yegane söz sahibi, Şârî olarak "ucb" un günahtan daha kötü bir şey olduğunu haber veriyor.

Bu, üzerinde durulması, düşünülmesi, hakkıyla anlaşılması gereken bir husustur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* günahlara karşı mâsum (korunmaya mazhar) olmasına ve hatta Tevbe sûresinde geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiği müjdesinin verilmiş olmasına rağmen, günde en az yüz sefer tevbe ettiğini ifade etmiş, günah işlemediği, tevbeye ihtiyacı olmadığı hatırlatılınca da, *"Allah'ın çok şükreden (şekûr) bir kulu olmayayım mı?"* diye cevap vermiştir. 4143 numaralı hadîsin şerhinde zikri gelecek olan خِيَارُكُمْ كُلُّ مُفْتَنٍ تَوَّابٍ *"En hayırlınız, tekrar tekrar günah işlediği halde tevbe edendir"* hadisi de burada zikre değer.

Bazı ârifler demişlerdir ki: "Resûlullah, burada, ümmetinin hayırlılarının, işlediği günahın aldatamadığı, Allah'ın affedici olduğunu unutturamadığı böylece tevbe ile O'na dönen kimseler olduğunu haber veriyor." Bazı âlimler de: "Bazı günahlar vardır, mü'min için, birçok ibadetten daha faydalıdır. Böylece, çok tevbe eden biri olur. Tevbeden ayrılmayan kimse ise, bu sayede Allah'ın sevdikleri arasında yer alır. Nitekim âyet-i kerime'de اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ **"Muhakkak ki Allah tevbe edenleri sever"** (Bakara 222) buyrulmuştur."

Şu halde tevbede herkesin anlayamayacağı bir sır, insanı makbûl kullukta muvaffak eden bir iksir var. Bu sırrı anlayıp da günah lekelerine bulaşmadan tevbeyi kendine şiar edinenler mânevî kazançların bereketine ererler. Bunu idrak edemeyenler, günahlarla kirlendikten sonra bu kirliliğin şuuruna erip, ondan arınmak için tevbeye koşarsa, işte bunlara Cenâb-ı Hakk rahmetiyle yüce mertebeler vaadetmekte ki, bunlardan biri de günahların sevaba dönüşmesidir. Bu nasıl olur? diye tereddüte gerek yok, ilâhî ihbar öyledir, ilâhî rahmet bu kadar geniştir; bize, inanıp teslim olmak, o zanla O'na koşmak gerek. Zira Rab Teâlâ Hazretleri, -bir hadîs-i kudsîde tebliğ edildiği üzere- kuluna, o kulun Allah hakkında beslediği zanna göre muamele edecektir. Öyleyse bize düşen, işlediğimiz günahların sevaba çevrilebileceğine inanarak sıdk ile, ihlas ile, tevbe-i nasuh ile tevbe etmek, yalvarmak, dergah-ı ilahide gözyaşı dökmektir.

KULLUK EDEBİ:

Burada şunu belirtmemiz gerekir: Yukarıda yapılan açıklamaları menfi istikamette anlayıp, bir kısım günahlara fetva yapmak da mümkündür: "Öyle ya, madem günahlar sevaba dönüşebiliyor, önce günah işleyip sonra da tevbe etsek olmaz mı?"

Böyle bir düşünce, her şeyden önce kulluk edebine yakışmaz. Cenâb-ı

Hakk'ı imtihan etmek, dinin ahkâmıyla alay etmek, ciddiye almamak gibi bir ma'nâ taşır. Bu halet-i ruhiye ile işlenen günahların tevbesi makbul olur mu; Cenab-ı Hakk'ın rahmetini celbedebilir mi, garantimiz yok. Zira bir başka âyet-i kerime, affedilecek günahın cehaletle işlenmiş olma şartını zikretmektedir. انما التوبة على الله للذين يعملون السوء بجهالة **"Allah, kötülüğü cehaletle (bilmeyerek) yapıp da hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul etmeyi üzerine almıştır. Allah işte onların tevbesini kabul eder. Allah bilendir, hakîm olandır"** (Nisâ 17).

Bu âyetle, daha önce kaydettiğimiz "bütün günahları affeder" âyeti arasında tezat mevcut değildir. Zira orada her çeşit, yani bilerek işlenen günahları da affedebileceği ifade edilmekte ise de bu âyette, cehaletle işlenen günahların affına "garanti" verilmektedir. Ayrıca "tevbe ederim" düşüncesi ile günah işleyen kimse, tevbe etme fırsatı bulabilecek mi, ömrü vefa edecek mi, davranışı gadab-ı ilahiye dokunduğu takdirde Allah kendisine tevbeye dönüş fırsatı verecek mi, bunları da düşünmesi gerekir.

Hangi açıdan bakarsak bakalım, Allah'ın affedici oluşunu gözönüne alarak günah işlemek büyük bir aldanmadır. Kulluk edebine hiç uymamaktadır, böyle bir durumdan Allah'a sığınırız.

TEVBENİN EDEBİ:

Tevbemizin kabul olması hepimizin arzusudur. Bu sebeple âlimlerimiz, âyet ve hadislerde gelen açıklamaları gözönüne alarak makbul tevbenin şartlarını tesbit etmeye çalışmışlardır.

Nevevî hazretleri şöyle der: "Tevbe, lügat olarak dönüş (rucû) demektir. Öyleyse tevbe de günahtan dönüştür. Bu dönüşün (tevbenin) üç rüknü vardır:

★ *Günahtan kopmak, kesinlikle terketmek.*

★ *Bu günahı işlediğine pişman olmak.*

★ *Bir daha o günahı işlememeye azmetmek, kesin karar vermek."*

Nevevî devamla der ki: "Eğer tevbe edilen günah, bir insanın hukukuna karşı işlenmiş ise, bir dördüncü rükün daha var:

★ *Bu hak sahibi ile helallaşmak."*

Nevevî şu kıymetli bilgileri vermeye devam eder: "Tevbenin aslı nedamettir, pişmanlıktır. Bu, onun en büyük rüknünü teşkil eder. Ülemâ, bütün günahlardan tevbe etmenin vacib olduğunda ittifak eder. Ve tevbeyi, günah işler işlemez yapmak gerekir, geleceğe bırakmamalıdır.

Günah büyük olmuş, küçük olmuş farketmez. Tevbe, İslam'ın en mühim prensiplerinden te'kid edilmiş esaslarından biridir. *Ehl-i Sünnete* göre şer'an, Mu'tezile'ye göre aklen vacibtir. Bütün şartlarına uyularak yapılmış olsa bile, *Ehl-i Sünnet*'e göre, tevbenin kabul edilmesi Allah'a vacib değildir. Ancak Allah'ın kerem ve fazlı ile kabul edeceği umulur. Allah'ın kabul edeceğini Mutezile'nin aksine şeriatla ve icma ile biliyoruz. Bir kimse bir günahına tevbe etse, o günahı, bilahare tekrar hatırlayınca tevbeyi yenilemek gerekir mi; bu hususta Ehl-i Sünnet ihtilaf etmiştir. İbnu'l-Enbarî: "Vacibtir" der, İmamu'l-Harameyn "Vacib değildir" der. Bir kimse bir başka günahta musır olsa bile, bir günahtan yapacağı tevbe sahihtir. Bir kimse bir günaha karşı şartlarına uyarak sahih bir tevbe yapsa, sonra bu günaha tekrar dönse, ona bu ikinci günah yazılır, önceki tevbesini ibtal etmez. İki meseledeki Ehl-i Sünnetin görüşü budur...

Ayrıca, kafirin küfründen tevbesi, kesinlikle makbuldür. Diğer çeşit tevbeler kesinlikle makbul müdür, yoksa zannî mıdır, Ehl-i Sünnet bu hususta ihtilaf eder. İmamu'l-Haremeyn zannî olduğunu kabul etmiştir. Esahh olan görüş de budur."

TEVBENİN MAKBUL OLMASININ DİGER ŞARTLARI

Yaptığımız tevbenin makbul olması için ülemânın koyduğu dört şartı Nevevî'den naklen kaydettik. Burada şunu da ilave etmemiz gerekmektedir: Tevbe, duanın bir çeşididir. Öyleyse dua bahsinde belirtilen şartlara da tevbe sırasında riayet etmek, tevbemizin makbul olma şansını artıracaktır.

★ Önce maddi sadaka vermek.

★ Mübarek mekanlarda (Ravza-i Mutahhara, Ka'be, Mescid-i Aksa, camiler, ön saf... gibi) yapmak.

★ Mübarek zamanlarda (Ramazanda, Kadir gecesinde, diğer mübarek gün ve gecelerde, cuma gününde, saat-ı icabe'de, her gün seher vaktinde, ilk vaktinde kılınacak farz namazların arkasında, abdest alınca kılınacak iki rekat nafilenin peşinde... vs.) yapmak.

★ Tevbeye salavatla başlamak, salavatla bitirmek.

★ Kur'an ve hadiste gelen *(me'sur)* tevbelerle tevbe etmek.

★ Abdestli olarak tevbe etmek... vs.

Af ve müsamaha hakkında M. Fethullah Gülen Hocefendinin aynı başlıkla yıllar önce kaleme aldığı makalesini de sunarak hadislere geçelim.

MÜSAMAHA VE AF

"İnsan, üstün yönleriyle beraber kusurları da çok olan bir varlıktır. Ona gelinceye kadar hiçbir canlı, bağrında bu kadar zıdlıkları barındırmamıştır. O, cennetlerin semâlarında kanat çırpıp pervâz ettiği aynı anda, beklenmedik inhiraflarıyla gayyalara[60] kadar da inen bir ucûbedir. Onda uçurumlaşan, bu korkunç iniş ve çıkışlar arasında münasebetler aramak da nâfiledir. Zira insanoğlunda, sebepler, neticeler bambaşka bir çizgide hareket etmektedir.

Zaman gelir, bir ekin gibi durmadan yatar kalkar; zaman olur, heybetli bir çınar görünümü arzetmesine rağmen, devrilir gider de; bir daha doğrulamaz. Melekleri, hâline imrendirdiği anları az olmadığı gibi, şeytanları utandıracak zamanları da az değildir insanoğlunun.

İstidâdında bu kadar inişler ve çıkışlar olan insan için, günah asıl olmasa bile mukadderdir. Kirlenme ârızî olsa dahi muhtemeldir. Kirlenip de fıtratını ifsad edecek olan böyle bir varlık için, af ise her şeydir.

Af dileme, af bekleme ve kaçırılan fırsatlar için inleme, bir idrak ve şuur işi olması itibariyle nasıl kıymetli ise, affetme de o kadar, hatta ondan ileri bir yücelik ve fazilet işidir. Affı faziletden, fazileti de afdan ayrı düşünmek kat'iyyen yanlışdır. "Küçükten kusur, büyükten af" darb-ı meselini bilmeyen yokdur. Ve ne kadar yerindedir!

Affediliş, bir tamir, bir öze dönüş ve yeniden kendini buluş demektir. Bundan ötürüdür ki, Rahmeti Sonsuz'un katında en sevimli davranış, hareket, bu dönüş ve arayış hafakanları içinde sürdürülmüş olandır.

Canlı-cansız bütün varlık affı, insanla tanıdı. Hakk, insanda affediciliğini gösterdiği gibi, affetmekdeki güzelliğini de onun kalbine koydu. İlk insan, insanlık fıtratının gereği olan sürçmesiyle, özüne bir darbe indirirken, vicdanında duyulan şey bir inilti ve yakarış, bu feryada semâdan kopup gelen de bir afdı...!

İnsanlık ilk atası ile elde ettiği bu armağanı; ümidi, tesellisi olarak asırlarca muhafaza etti. Her hata işleyişinde, o sihirli tahtın üstüne binerek, günahların hacâletinden ve ümit kırıcılığından yükselip, sonsuz rahmetlere ulaşdığı gibi, başkalarının işlediği günahlara karşı da onu, gözüne perde yapma âlicenaplığını gösterdi.

Affedilme ümidi sayesinde insan, ufkunu saran kasvetli bulutların

60- Gayyâ: İçine düşenin kolay kolay kurtulamayacağı çok derin ve korkunç kuyu.

verâsına[61] yükselip, dünyasını aydın görme imkânına ulaşır. Affın yükseltici kanatlarından haberdar olan talihliler, bütün bir hayat boyu, ruhlara inşirah veren bu zemzeme[62] içinde yaşarlar.

Affedilmeye gönül bağlamış bir insanı, affedicilikten uzak düşünme imkânı yokdur. O bağışlanmayı sevdiği gibi, bağışlamayı da sever. Hatalarının iç aleminde tutuşturduğu ızdırap ateşinden kurtulmayı, af kevserlerinden kana kana içmede olduğunu bilen birisinin, affetmemesi mümkün müdür..?

Hele affedilmenin yolunun, affetmeden geçdiği bilinirse... Affedenler affa mazhar olur. Bağışlamasını bilmeyen bağışlanmaz. İnsanlara karşı müsâmaha yolunu tıkayanlar insanlığını yitirmiş canavarlardır. Bir kere olsun, kendi günahının muhasebesiyle iki büklüm olmamış bu hoyratlar, hiçbir zaman affedicilikdeki yüce zevki idrak edemeyeceklerdir.

Hz. Mesih (as), taşlanmaya götürülen bir mücrim karşısında, eli taşlı kalabalıklara şöyle seslenmişdi: "İlk taşı hiç günahı olmayan birisi atsın!" Bu bağlayıcı ifadedeki inceliği anlayan hangi ferd, taşlanacak başı varken, başkasını taşlamaya yeltenir? Keşke, hayatını başkalarının hayat muhasebesinde tüketen günümüzün talihsizleri bunu anlayabilselerdi..!

Vâkıa, mücrim cezalandırılır ve cezalandırmada şefkat dahil, hiçbir yüce duygu, fermanı yüksek yerden çıkan bu hükmün infâzına mâni olamaz. Ne var ki kin ve nefretlerimizin mahkum ettiği kimseleri taşlamağa dair bir hüküm bulunduğunu iddia etmek de imkânsızdır. İşin doğrusu şu ki; biz, benliğimiz içindeki putu, bir Hz. İbrahim (as) cesaretiyle kırmadıkdan sonra, ne nefsimiz adına, ne de başkaları adına hiçbir zaman isabetli karar vermeye muktedir olamayacağız...

Af, insanoğluyla günyüzüne çıkmış ve onunla kemâle ermişdir. Bu itibarla en Yüce Kâmet'te, en geniş affediciliğe şahit oluruz.

Kin ve nefret ise, habis ruhların, insanlar arasına saçdığı cehennem tohumlarıdır. Yeryüzünü gayyâya çeviren bu kin ve nefret körükleyicilerine mukabil, binbir bunalım içinde, itile kakıla hep meçhullere sevk edilen insanımızın imdadına, affedicilikle koşmalıyız. Arkada bıraktığımız şu bir-iki asır, af bilmezlerin, müsamaha tanımazların gaseyânlarıyla en kirli ve en sevimsiz hale getirildi. Geleceğe de bu nasibsizlerin hükmedeceği düşünüldükçe, ürpermemek elden gelmiyor.

61- Verâ: Öte, başka taraf, arka.

62- Zemzeme: Nağme, hoş ses.

Onun içindir ki, bugünkü nesillerin kendi evlât ve torunlarına en büyük armağanı "affetmesini" öğretme olacaktır. En kaba davranışlar, en iç bulandırıcı hadiseler karşısında dahi affetmesini... Ne var ki, ruhu hırçınlaşmış, vicdanı acı çekdirmekden zevk alan insan azmanlarının, affedilmesini düşünmek de, af müessesesine karşı bir hürmetsizlik olacakdır. Evet, onları affetmek, hem elimizden gelmez, hemde insanlığa karşı bir saygısızlıkdır. Böyle bir saygısızlığı makul görecek ve gösterecek kimse de bilmiyoruz.

Belli bir geçmişiyle, düşmanlık telkinleri altında yetişen bir nesil, içine itildiği karanlık dünyalarda hep arenaların dehşet ve vahşetini seyretti. Ufkunun ağardığı anda, öten horozların nağmelerinde dahi, o, hep kan ve irin görüyordu. Böylesine, sesi kan, soluğu kan, düşünüşü kan, gülüşü kan bir topluluktan ne öğrenebilirdi. Ona verilen şeylerle, kalbinin binbir hafakan içinde arzuladığı şeyler, tamamen birbirine zıt ve ters şeylerdi. Senelerin ihmâli ve yanlış telkinleri altında ikinci bir fıtrat kazanmış bu nesli, bir sel ve tufan halini aldığı şu dakikada bâri anlayabilseydik! Heyhât! Nerede o basiret...

Affın ve hoşgörünün, yaralarımızın büyük bir kısmını saracağına inanıyoruz. Elverir ki bu semâvî silah, dilinden anlayanların elinde olsun. Yoksa şu âna kadar, tedâvi deyip de sürdürdüğümüz yanlış muâleceler, karşımıza pek çok komplikasyonlar çıkaracak ve bizi şaşkına çevirecektir.[63]

"Bil illeti, kıl sonra müdâyata tasaddi:

Her merhemi, her yâreye derman mı sanursun."[64]

Ziya Paşa

4141 ١ - عن أبي أيوب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لَوْلاَ أَنَّكُمْ تُذْنِبُونَ لَذَهَبَ اللهُ تَعالى بِكُمْ وَخَلَقَ خَلْقاً يُذْنِبُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ]. أخرجه مسلم والترمذي.

1. (4141)- *Ebu Eyyub* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah Teâlâ hazretleri sizi helak eder ve yerinize, günah işleyecek (fakat tevbeleri sebebiyle) mağfiret edeceği kimseler yaratırdı." [Müslim, Tevbe, 9, (2748); Tirmizî, Da'avât 105, (3533).]

4142 ٢ - ولمسلم عن أبي هريرة قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ لَمْ

63- M. Fethullah Gülen, Çağ ve Nesil, s. 57-60.

64- Önce hastalığı bil, sonra tedaviye başvur. Her merhemi her yaraya derman mı sanarsın.

تذنبوا لخشيت عليكم ما هو أشد منه، وهو العجب».

2. (4142)- *Müslim*'de Ebu Hüreyre'nin bir rivayeti şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Nefsim kudret elinde olan Zat'a yemin ederim ki, eğer siz hiç günah işlemeseniz, Allah sizi toptan helak eder; günah işleyen, arkadan da istiğfar eden bir kavim yaratır ve onları mağfiret ederdi."* [Müslim, Tevbe 9, (2748).]

Rezîn şu ziyadede bulundu: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Nefsim elinde bulunan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun ki, günah işlemediğiniz takdirde ondan daha büyük olan ucb'e düşeceğinizden korkarım."* [Bu rivayet, Münzirî'nin et-Terğîb ve't-Terhîb'inde kaydedilmiştir (4, 20).]

AÇIKLAMA:

Tîbî der ki: "Hadiste, Allah hususunda aldananların vehmettikleri gibi, günah işlemekte berdevam olanlara teselli mevcut değildir. Zira, Peygamberler aleyhimüsselam, insanları günahlara banmaktan kurtarmak için gönderildiler. Hadis, Allah Teâlâ Hazretlerinin affını, günahkârları tevbeye teşvik için onlara olan mağfiretini beyan etmektir. Öyleyse hadisten murad olan ma'nâ şöyle olmalıdır: Allah Teâlâ, muhsin olanlara vermeyi sevdiği gibi, günahkar olanları da affetmeyi sevmektedir. Buna, Allah'ın birçok ismi delalet eder: "Gaffâr, Halîm, Tevvâb, Afüvv gibi. Yahud, kullarını tek bir şe'n üzere yaratmamıştır, nitekim melekler günah işlemekten uzak olarak yaratıldığı halde, insanlar farklı meyillerle yaratılmıştır. Bir kısmı hevâya meyyaldir, onun gereklerini yapma durumundadır. Allah, bu fıtratta olanları hevaya uymaktan kaçınmakla mükellef kılar ve ona yaklaşmayı yasaklar. Hevâ ile mübtela ettikten sonra tevbeyi öğretir. Eğer ibtilaya rağmen hevaya uymazsa ecri Allah'a aittir. Eğer yolu şaşırırsa, önünde tevbe vardır."

4143 ٣– وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: فِيمَا يَحْكِي عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ. قَالَ أَذْنَبَ عَبْدٌ فَقَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي. فَقَالَ اللهُ تَعَالَى: أَذْنَبَ عَبْدِي ذَنْباً، فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبّاً يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ. ثُمَّ عَادَ فَأَذْنَبَ. فَقَالَ: أَيْ رَبِّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي. فَقَالَ اللهُ تَعَالَى: أَذْنَبَ عَبْدِى ذَنْباً، فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبّاً يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ. ثُمَّ عَادَ فَأَذْنَبَ فَقَالَ: يَا رَبِّ اغْفِرْ لِي. فَقَالَ اللهُ تَعَالَى: أَذْنَبَ عَبْدِي، فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبّاً يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ. اعْمَلْ مَا شِئْتَ فَقَدْ غَفَرْتُ

لَكَ]. أخرجه الشيخان.

3. (4143)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir hadis-i kudsî'de) Rabbinden naklen buyururlar ki: *"Bir kul günah işledi ve: "Ya Rabbi günahımı affet!" dedi.*

Hak Teâlâ da: "Kulum bir günah işledi; arkadan bildi ki günahları affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır."

Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve: "Ey Rabbim günahımı affet!" der.

Allah Teâlâ Hazretleri de:

"Kulum bir günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır."

Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve: "Ey Rabbim beni affeyle!" der. Allah Teâlâ da:

"Kulum günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle muâheze eden bir Rabbi olduğunu bildi. Dilediğini yap, ben seni affettim!" buyurdu." [Buhârî, Tevhid 35; Müslim, Tevbe 29, (2758).]

AÇIKLAMA:

1- Âlimler umumiyetle tevbe ile istiğfar arasında bir fark gözetirler ve bu hadisin açıklaması sadedinde bu farkı belirtmeye çalışırlar. İbnu Hacer'den kaydedeceğimiz müteakip nakiller ve yorumlarda bu husus görülecektir.

İbnu Battal demiştir ki: "Bu hadis, günahta ısrar eden kimsenin durumunun Allah'ın meşîetine kaldığını gösterir: Allah dilerse azab verecek, dilerse affedecektir. Affı, onun yaptığı haseneleri galib kılarak olacaktır. O haseneler de kendini affeden ve azab eden bir Rabbinin var olduğuna olan inancı ve buna binaen O'ndan mağfiret dilemesidir. Bu hususa şu âyet delâlet eder: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا **"Kim bir hasene getirirse ona on misli ecir vardır"** (En'âm 160). Tevhid'den daha büyük bir hasene yoktur. Denirse ki: "Kişinin Rabbine istiğfarı kuldan vâki olan bir tevbedir." Cevaben deriz ki: "İstiğfar mağfiret talebinden daha ileri bir şey değildir. Onu, bazan günahta ısrarlı olan kimse de, tevbekâr da taleb eder. Hadiste, affedilmesini istediği günahta tevbekâr olduğuna delil yoktur. Zira tevbenin tarifi: Günahtan vazgeçmek, bir daha geri dönmemeye azmetmek ve ondan tamamen kopmaktır. Tek

başına istiğfardan bu ma'nâ anlaşılmaz." Başka âlimler de şöyle demiştir: "Tevbenin şartı üçtür: "Günahtan ayrılmak, pişman olmak, bir daha dönmemeye azmetmek." Günahtan vazgeçme tabiri nedamet ma'nâsını ifade etmez, bilakis o, kopma ma'nâsına daha yakındır." Bazı âlimler de: "Tevbede, kendinden günahın vâki olması üzerine nedametin tahakkuk etmesi kafidir, zira, bu (nedamet) ondan kopmayı ve bir daha dönmeme azmini gerektirir. Bu iki şey, nedametten neş'et eder, onunla birlikte bulunan diğer iki asıl değildir. Bu sadedde olmak üzere hadiste النَّدَمُ تَوْبَةٌ *"Nedamet tevbedir"* hükmü gelmiştir."

Kurtubî, el-Müfhim'de der ki: "Bu hadis, istiğfarın faydasının büyüklüğüne, Allah'ın fazlının büyüklüğüne, rahmetinin, hilminin, kereminin genişliğine delalet eder. Fakat bu istiğfar, günahta ısrar düğümlerini çözen ve nedameti hâsıl eden bir dile mukârin olarak, ma'nâsı kalbte sabit olan istiğfardır. İşte bu, tevbenin tercümesidir. Buna şu hadis şehadet eder: خِيَارُكُمْ كُلُّ مُفَتَّنٍ تَوَّابٍ "Hayırlınız günaha düşmüş tevbekârdır." Müfetten'in ma'nâsı, "günahı tekerrür edip[65] tevbe eden kimse" demektir. Yani her ne zaman günah işlerse derhal tevbeye koşan kimsedir. Diliyle "estağfirullah" deyip kalbiyle o günahta ısrar eden değil; böyle birisi, istiğfarı da istiğfara muhtaç olan kimsedir."

İbnu Hacer, bu hususa İbnu Ebi'd-Dünya'nın İbnu Abbâs'tan tahriç ettiği şu merfu hadisi şahid olarak kaydeder: "التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لاَ ذَنْبَ لَهُ وَالْمُسْتَغْفِرُ مِنَ الذَّنْبِ وَهُوَ مُقِيمٌ عَلَيْهِ كَالْمُسْتَهْزِئِ بِرَبِّهِ "Günahtan tevbe eden, günah işlememiş kimse gibidir, günahtan istiğfar edip işlemeye devam eden, Rabbi ile istihza (alay) eden gibidir." Râcih olan şu ki, "Günahtan istiğfar edip..." diye başlayan kısım İbnu Abbâs'ın sözüdür. Evvelki kısım, *İbnu Mâce* ve *Taberânî*'de *İbnu Mes'ud* hadisi olarak kaydedilmiştir. خِيَارُكُمْ كُلُّ مُفَتَّنٍ تَوَّابٍ hadisini de *Deylemî,* Müsnedü'l-Firdevs'te Hz. Ali'den kaydetmiştir. Kurtubî der ki: "Bu hadisten elde edilen fâide şudur: "Günaha tekrar bulaşmaya yönelmek, tevbeyi bozmak olması haysiyetiyle ikinci sefer işlenen günah her ne kadar yeni başlamaktan daha kötü ise de, tevbeye avdet, onu ilk defa yapmaktan daha iyidir, çünkü tevbeye ikinci kere meyil, kerim olan Allah'tan talebe devam ve istediğinde ısrar ve O'ndan başka affedicinin olmadığını itiraftır." Nevevî de şunu söyler: "Hadiste şu hüküm vardır: Günahlar, yüz kere, hatta bin ve daha çok kere tekrar

65- Müfetten: Münâvî, bu kelimeyi: "Allah tarafından günahla imtihan edilen, sonra tevbe edip sonra günaha dönen, sonra tekrar tevbe eden" diye açıklar.

edilse de kişi her seferinde tevbe etmişse tevbesi makbuldür. Veya bütün günahlardan bir tek tevbe ile tevbe etse yine de tevbesi sahihtir.

2- Hadisin sonunda geçen "Dilediğini yap..." ibaresinin ma'nâsı: "Gü-nah işlemeye devam edip arkadan da tevbe ettikçe seni affederim" demektir. Kitabu'l-Ezkar'da er-Rebî İbnu Haysem'in şu sözü kaydedilmiştir: "Estağfirullah ve etubu ileyhi (Allah'tan mağfiret diliyor, O'na tevbe ediyorum)" deme. Bu söz, yapmadığın takdirde yalan ve günah olur. Bilakis şöyle söyle: "Allahümmağfir lî ve tüb aleyye. (Allah'ım, beni mağfiret et ve bağışla.)" Nevevî der ki: "Bu güzeldir, ancak estağfirullah demenin mekruh olması ve bunu "yalan"la tesmiye muvafık olmaz. Zira, estağfirullah'ın ma'nâsı Allah'ın mafiretini taleb ediyorum demektir, bu yalan olamaz." İbnu Hacer, bu meselede Nevevî'ye değil, er-Rebî'ye hak verir ve "Tevbe edip de tevbesini yerine gtirmemek Rebînin dediği üzere "yalan"dır der. Ayrıca Rebî'nin sadece estağfirullah kısmını değil her iki lafzı da kasdetmiş olmasının muhtemel olduğunu ve sözünün tamamının sahih olduğunu belirtir.

3- İSTİĞFAR'la da ilgili olarak *İbnu Hacer* şu açıklamayı kaydeder:"*es-Sübkî el-Kebîr'in, Hulbiyat'ında* gördüm, diyordu ki: "İstiğfar, mağfiret talebidir, bu lisanla veya kalble veya her ikisiyle de olur. Birincisi faydalıdır, zira söylemek sükuttan hayırlıdır, hem de dil hayırlı söze alışır. İkincisi de cidden faydalıdır. Üçüncü ise, her ikisinden daha faydalıdır, ancak kalb ve lisan, tevbe olmadıkça günahı temizleyemezler. Zira günahta musır olan âsi mağfiret diler de, bu, ondan tevbenin de olmasını gerekli kılmaz." Sübkî, sözünü şöyle noktalar: "İstiğfarın "tevbe"den farklı bir ma'nâ taşıdığı hususunda söylediğim söz, kelimenin vaz'edilişi itibariyledir. Ancak pek çok âlim nazarında gâlib olan husus *estağfirullah* lafzının tevbe ma'nâsında olduğudur. Öyleyse kimin inancı böyle ise, bu kimse şüphesiz estağfirullah'la tevbe murad ediyor demektir."

Sübkî son olarak der ki: "Bazı âlimler, "Tevbenin, istiğfâr olmadıkça eksik olacağını, tamam olması için mutlaka istiğfar da gerektiğini söylerler ve bu kanaatlerine şu âyeti delil gösterirler: وان استغفروا ربكم ثم توبوا اليه **"Rabbinizden mağfiret dileyin ve Ona tevbe edin ki..."** (Hud 3).

4144 ٤ — وعن أنس رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَقُولُ اللهُ تَعَالى : يَا ابنَ آدَمَ، إنَّكَ مَا دَعَوتَنِي وَرَجَوتَنِي غَفَرْتُ لَكَ عَلَى مَا كَانَ مِنْكَ وَلاَ أُبَالِي، يَا ابنَ آدَمَ لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ عَنَانَ السَّمَاءِ ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ وَلاَ أُبَالِي يَاابْنَ آدَمَ إنَّكَ لَوْ

أَتَيْتَنِي بِقُرَابِ الأَرْضِ خَطَايَا ثُمَّ لَقِيتَنِي لاَ تُشْرِكُ بِي شَيْئاً لأَتَيْتُكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً]. أخرجه الترمذي.

« والعنانُ » السحاب، وقيل ما عنّ لك منها. أى ظهر.

« وقُرَابُ الأرض » ما يقارب ملئها.

4. (4144)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ Hazretleri diyor ki: "Ey âdemoğlu! Sen bana dua edip, (affımı) ümid ettikçe ben senden her ne sâdır olsa, aldırmam, ben seni affederim. Ey âdemoğlu! Senin günahın semanın bulutları kadar bile olsa, sonra bana dönüp istiğfar etsen, çok oluşuna bakmam, seni affederim. Ey âdemoğlu! Bana arz dolusu hata ile gelsen, sonunda hiç bir şirk koşmaksızın bana kavuşursan, seni arz dolusu mağfiretimle karşılarım."* [Tirmizî, Da'avât 106, (3534).]

4145 ٥- وعن جندبَ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : قَالَ رَجُلٌ وَاللهِ لاَ يَغْفِرُ اللهُ لِفُلاَنٍ. وَإِنَّ اللهَ تَعَالَى قَالَ: مَنْ ذَا الَّذِي يَتَأَلَّى عَلَيَّ أَنْ لاَ أَغْفِرَ لِفُلاَنٍ. فَإِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُ وَأَحْبَطْتُ عَمَلَكَ]. أخرجه مسلم.

و« التَّأَلِّي » الحلف واليمين

و« إحباطُ العَمَلِ » إبْطاله وترك الجزاء عليه.

5. (4145)- *Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir adam: "Vallahi Allah falancayı mağfiret etmiyecek!" diye kesip attı. Allah Teâlâ Hazretleri de: "Falancaya mağfiret etmiyeceğim hususunda yemin eden de kim? Ben ona mağfiret ettim, senin amelini de iptal ettim!"* buyurdu." [Müslim, Birr 137, (2621).]

AÇIKLAMA:

Nevevî der ki: "Hadiste, Ehl-i Sünnet'in, Allah affetmek isteyince, tevbesiz de günahı affedebileceğine dair görüşüne delil vardır. Mutezile ise, bu hadisle büyük günahların ameli ibtal edeceğine istidlal etmişlerdir. Ehl-i Sünnet, amelin ancak küfürle düşeceğine hükmetmiştir. Bu hadisteki adamın amelinin ibtali meselesi "seyyiatının mukabili olarak düşmüştür de, mecazi olarak ibtal diye isimlenmiştir" şeklinde te'vil edilmiştir. Ehl-i Sünnet, ayrıca, adamın küfrü gerektiren bir başka amelin

cereyan etmiş olma ihtimalini de ileri sürmüştür. "Mamafih, bu haber bizden önceki şeriatlerin birine aittir ve o şeriatte hüküm böyledir (büyük günahlar da ameli iptal ederdi)."

4146 ٦– وَعَنْ أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَانَ فِى بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُلاَنِ مُتَواخِيَانِ أَحَدُهُمَا مُذْنِبٌ وَالآخَرُ فِي الْعِبَادَةِ مُجْتَهِدٌ. فَكَانَ الْمُجْتَهِدُ لاَ يَزَالُ يَلْقَى الآخَرَ عَلَى ذَنْبٍ. فَيَقُولُ: أَقْصِرْ. فَوَجَدَهُ يَوْماً عَلَى ذَنْبٍ. فَقَالَ: أَقْصِرْ. فَقَالَ: خَلِّنِي وَرَبِّي، أَبُعِثْتَ عَلَيَّ رَقِيباً؟ فَقَالَ لَهُ: وَاللهِ لاَ يَغْفِرُ اللهُ لَكَ، أَوْ قَالَ لاَ يُدْخِلُكَ الْجَنَّةَ. فَقَبَضَ اللهُ أَرْوَاحَهُمَا فَاجْتَمَعَا عِنْدَ رَبِّ الْعَالَمِينَ. فَقَالَ الرَّبُّ تَعَالى لِلْمُجْتَهِدِ: أَكُنْتَ عَلَى مَا فِي يَدَيَّ قَادِراً؟ وَقَالَ لِلْمُذْنِبِ: اذْهَبْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِي، وَقَالَ لِلآخَرِ: اذْهَبُوا بِهِ إِلَى النَّارِ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: تَكَلَّمَ وَاللهِ بِكَلِمَةٍ أَوْبَقَتْ دُنْيَاهُ وَآخِرَتَهُ]. أخرجه أبو داود.

ومعنى «أوْبقت» أهلكت.

6. (4146)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Benî İsrail'de birbirine zıd maksad güden iki kişi vardı: Biri günahkârdı, diğeri de ibadette gayret gösteriyordu. Âbid olan diğerine günah işerken rastlardı da: "Vazgeç!" derdi. Bir gün, yine onu günah üzerinde yakaladı. Yine, "vazgeç" dedi. Öbürü:*

"Beni Allah'la başbaşa bırak. Sen benim başıma müfettiş misin?" dedi. Öbürü: "Vallahi Allah seni mağfiret etmez. Veya: "Allah seni cennetine koymaz!" dedi. Bunun üzerine Allah ikisininde ruhlarını kabzetti. Bunlar Rabbülâlemînin huzurunda bir araya geldiler. Allah Teâlâ Hazretleri ibadette gayret edene: "Sen benim elimdekine kâdir misin?" dedi. Günahkâra da dönerek: "Git, rahmetimle cennete gir!" buyurdu. Diğeri için de: "Bunu ateşe götürün!" emretti."

Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) der ki: "(Adamcağız Allah'ın gadabına dokunan münâsebetsiz) bir kelime konuştu, bu kelime dünyasını da, âhiretini de heba etti." [Ebu Dâvud, Edeb 51, (4901).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, amele güvenmemek gereğinde canlı bir örnek sunmaktadır. Yapılan hayırlı amellere rağmen nasıl bir sonla karşılaşacağını

kimse bilemez. Keza şer üzere olan kimselere karşı da peşin hükümlü olmamak, onların da hayırlı bir sonla bahtiyarlar zümresinden olabileceğini nazar-ı dikkate almak gerekmektedir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir Müslim hadisinde فوالّذى لا اله غيره انّ احدكم ليعمل بعمل اهل الجنة حتى ما يكون بينه وبينها الا ذراع فيسبق عليه الكتاب فيعمل بعمل اهل النار فيدخلها. "Kendisinden başka ilah olmayan zata yemin olsun, biriniz cennet ehlinin amelini işler işler, cennetle arasında bir zira'lık bir mesafe kala, kader galebe çalar, ateş ehlinin amelini işleyiverir ve ateşe gider. Biriniz cehennem ehlininin amelini işler işler, cehennemle arasında bir zirâ mesafe kala kader galebe çalar ve cennet ehlinin amelini işler ve cennete girer."

Şu halde dinimizde amele güvenmemek, ölünceye kadar, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden ümid, gadabından da korku üzere olmak esastır. Âlimler, kesinlikle "cennetliğim" veya kesinlikle "cehennemliğim" demeyü büyük günahlardan addetmişlerdir. Bir başkası hakkında verilecek hüküm de böyle. Kimse hakkında kesinlikle "cennetliktir", "cehennemliktir" gibi kesin hüküm verilemez. Bu gayba âşinâlık iddası olur. Dinimizde kesinlikle cennetlik olduğu belirtilen belli sayıda insan vardır, onlara Aşere-i Mübeşşere (on müjdelenmişler) denir.

Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet, bu islâmî prensibi tesbit ve takrir etmektedir.

4147 ٧- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَانَ رَجُلٌ يسرِفُ عَلَى نَفْسِهِ فَلَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ قَالَ لِبَنِيهِ: إذَا أَنَا مِتُّ فَأَحْرِقُونِي ثُمَّ اسْتَحِقُونِي ثُمَّ ذَرُونِي فِي الرِّيحِ. فَوَاللهِ لَئِنْ قَدَرَ عَلَيَّ رَبِّي لَيُعَذِّبَنِّي عَذَاباً مَا عَذَّبَهُ أَحَداً. فَلَمَّا مَاتَ فُعِلَ بِهِ ذَلِكَ. فَأَمَرَ اللهُ الأَرْضَ فَقَالَ: اجْمَعِي مَا فِيكِ مِنْهُ. فَفَعَلَتْ: فَإذَا هُوَ قَائِمٌ. فَقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا فَعَلْتَ؟ فَقَالَ: مَخَافَتُكَ يَا رَبِّ. فَغَفَرَ لَهُ بِذَلِكَ]. أخرجه الثلاثة والنسائي.

7. (4147)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir adam vardı, (günah işleyerek nefsine zulmetmekte) çok ileri idi. Ölüm gelip çatınca oğullarına dedi ki: "Ben ölünce, cesedimi yakın, külümü iyice ezin ve rüzgarın önünde saçın, Allah'a yemin olsun, eğer Rabbim beni bir yakalarsa hiç kimseye vermediği azabı verir!"*

Ölünce, bu söylediği ona yapıldı. Allah da arz'a emrederek:

"Sende ondan ne varsa bana toplayıver!" dedi. Arz da topladı. Adam

ayakta duruyordu. "Sen böyle bir vasiyeti niye yaptın?" diye Rabb Teâlâ sordu.

"Senden korktuğum için ey Rabbim!" cevabını verdi. Allah Teâlâ hazretleri bu cevap üzerine onu affetti." [Buhârî, Tevhid 35, Enbiya 50; Müslim, Tevbe 25, (2756); Muvatta, Cenâiz 51, (1, 240); Nesâî, Cenâiz 117, (4, 113).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis Buhârî'de çeşitli vecihlerde gelmiştir ve her vechinde bir kısım farklılıklar mevcuttur.

2- Hadiste, adamın *"Rabbim beni bir yakalarsa"* (kelimesi kelimesine *"Rabbim beni yakalamaya muktedir olursa"* demesi, ölümden sonra dirilme hadisesini ve hatta, Allah'ın kudretini inkar ma'nâsı taşıdığı halde, bu adamın aff-ı ilahiye mazhar olması, ülemânın münakaşasına sebep olmuştur. Hattâbî şöyle der: "Adam dirilmeyi inkar etmiyor. Cahillik sebebiyle zannetti ki, kendine böyle yaparsa bir daha geri dönmeyecek ve azab görmeyecek. Nitekim bunu Allah'ın korkusundan yaptığını söylemekle imanını izhar etmiş olmaktadır."

İbnu Kuteybe der ki: "Mü'minlerden bir kısmı bazı sıfatlarda yanılırlar, bundan dolayı onlar tekfir edilmezler."

İbnu'l-Cevzî bu görüşü reddeder ve: "Kader sıfatının inkarı ittifakla küfürdür. Allah beni yakalamaya muktedir olursa" sözünün ma'nâsı, daraltmaktır. Nitekim فقدر عليه رزقه âyetinde de böyledir: *"Allah kimin rızkını daraltırsa.."* demektir" diye tevil eden de olmuştur" der.

Bazıları bu kimsenin Fetret devrinde olması sebebiyle imanın bütün şartlarını bilmeyeceği, bu sebeple bazı yanılgılara düşebileceği bizim açımızdan ciddi bir hata sayılabilecek yanlış sözler söyleyebileceği, bütün bunlara rağmen tekfir edilemeyeceği hususunu belirtmişlerdir.

Bazı âlimler, ye'sin dehşetinden ve üzerinde korkunun galebe çalmasıyla aklının gitmiş olacağından dolayı yanlış kelam ve davranışlara düşebileceği, o yanlış sözleri kasden, ifade ettiği ma'nâda söylemediğini, içinde bulunduğu halet icabı gaflet, zühul ve unutma gibi, sahibinin muâheze edilemeyeceği bir vasatta söylemiş olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu meyanda "O şahsın şeriatinde kâfirin de mağfirete mazhar olmasının caiz olması" gibi kabulü mümkün olmayan tevile bile yer veren olmuştur.

Hadiste, anlatılan vak'anın, işlenen günah ne kadar büyük bile olsa Allah'ın rahmetinden ümid kesilmemesi gerektiği hakikatının herkesçe

anlaşılabilecek ve zihinlerde kolayca yer edebilecek canlı bir temsil, bir mizansen üslubuyla anlatılmış olması da ihtimalden uzak değildir. Muhtevaya bu açıdan bakınca temsilde hata olmaz prensibiyle detaya değil, maksada hasr-ı nazar edilir ve bir kısım tekellüflü tevillere gerek kalmaz.

4148 ٨– وعن أمّ الدرداء رضي الله عنها قالت: [سَمِعْتُ أبَا الدَّرْدَاءِ رضي الله عنه يقول سَمِعْتُ رَسُولَ الله ﷺ يَقُولُ: كُلُّ ذَنْبٍ عَسَى الله أنْ يَغْفِرَهُ إلاَّ مَنْ مَاتَ مُشْرِكـاً، أوْ مُؤمِنٌ قَتَلَ مُؤمِناً مُتَعَمِّداً]. أخرجه أبو داود.

8. (4148)- *Ümmü'd-Derdâ* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh)'ı işittim. Demişti ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle buyurdu: *"Müşrik olarak ölenle, bir müslümanı haksız yere öldüren hariç, Allah bütün günahları affedebilir."* [Ebu Dâvud, Fiten 6, (4270).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, uzunca bir rivayetten bir parçadır. Hadisin zahiri, bir mü'mini meşru bir sebep olmadan taammüden (bile bile, kasıdla) öldüren kimsenin mağfirete mazhar olamayacağını ifade etmektedir. Nitekim bu ma'nâyı teyid eden âyet-i kerime de var: ومن يقتل مؤمنا متعمدا فـــجزاءه جهنم خالدا فيها **"Kim bir mü'mini taammüden öldürürse onun cezası ebedî kalacağı cehennemdir"** (Nisa 93). İşte bu, İbnu Abbâs'ın görüşüdür. Ancak selefin cumhuru ve Ehl-i Sünnetin tamamı âyette gelen hükmü tağlize hamlettiler ve katilin tevbesinin de diğer günahkârların tevbesi gibi sahih olacağını söylediler. Ve dediler ki: فجزاءه جهنم "Cezası cehennemdir" sözünün ma'nâsı, "Hak Teâlâ'nın ان الله لا يغفر ان يشرك به ويغفر ما دون ذلك لمن يشاء *"Allah kendisine şirk koşanı affetmez, bunun dışında dilediğini affeder"* âyetine temessüken (uyarak), dilerse onu mükâfatlandırır" demektir. Bu hususa delil doksandokuz kişiyi öldürüp sonra tevbe için râhibe gelince, "Bunun tevbesi yok" cevabı üzerine onu da öldürüp yüze tamamlayan İsrailli katildir. Bu durum, bu ümmetten öncekiler için sâbit olursa, kendinden önce mevcut olan birçok ağır teklifler üzerinden kaldırılmış olan bu ümmet için evleviyetle mevcuttur."

Yani, âlimler getirdikleri açıklamalara dayanarak bu hadisin zâhiriyle amel etmezler, teviliyle amel ederler.

ÂZAD ETME, MÜDEBBER KILMA VE MUKÂTEBE YAPMA VE KÖLE İLE MUSAHABE (ARKADAŞLIK) BÖLÜMÜ

(Bu bölüm dört babtır)

BİRİNCİ BAB

KÖLE ÂZAD ETMENİN FAZİLETİ

İKİNCİ BAB

KÖLE İLE MUHASEBE VE KÖLE EDİNME ÂDÂBI

★ İYİ MUAMELE

★ KÖLEYİ AFFETMEK

★ KÖLEYİ DÖVME VE KAZF

★ KÖLEYİ TESMİYE

ÜÇÜNCÜ BAB

ÂZAD ETME

DÖRDÜNCÜ BAB

MÜDEBBER KILMA, MÜKÂTEBE YAPMA

UMUMÎ AÇIKLAMA

Kölelik insanlığın eski bir müessesesidir. Bunu İslamiyet vaz'etmemiştir. Kölelik esas itibariyle savaştan kaynaklanmaktadır. Zira kazanan taraf, mağlub olan tarafı esir etmekte ve köleleştirmektedir. İslam geldiğinde bu müessese vardı.

İslam bunu tek başına kaldıramazdı, çünkü beynelmilel bir yaygınlığa sahip idi. Öyleyse bunun ilgası beynelmilel karşılıklı anlaşmalarla mümkün idi. İslam'ın bunu tek taraflı yasaklaması olamazdı. Zira savaşta elde edilen esirlere yapılacak muamele, her iki tarafın mutabakatı ile tesbit edilir. İslam, Batılıların yaptığı gibi hür insanları köleleştirmeyi kabul etmez. Bilindiği gibi, bugün Amerika'daki siyahîlerin menşei Afrika'dan baskınlarla yakalanıp Amerika'da köleleştirilen hür insanlardır. İslamiyet bunu tecviz etmez.

İslam kölelere bir kısım haklar tanıyarak onların durumunu düzeltmiştir. Bazılarını hatırlatalım:

★ Kölelere okuma-yazma öğretilmesi teşvik edilmiştir.

★ Mekteplerde muallimlerin köle-hür hiçbir çocuğa ayırım yapmaması, hepsine eşit muamelede bulunması emredilmiştir.

★ Kölelerin, efendisinin yediğinden yemesi, giydiğinden giydirilmesi tavsiye edilmiştir.

★ Kölelere hürriyete kavuşma fırsatları verilmiştir. Kefaret gerektiren bir çok cezada ilk şık köle âzad etmektir.

★★ Yemin kefareti.

★★ Zıhâr kefâreti.

★★ Katl kefâreti.

★★ Oruç kefâreti gibi.

★ *Mukâtebe,* yani efendiyle anlaşarak hürriyetini kazancıyla satınalma anlaşması yapma hakkı, 4184 numaralı rivayette görüleceği üzere bu âyetle sâbit olan bir haktır. Birçok âlimler kölenin mükâtebe talebine efendinin itiraz hakkı olmadığı görüşündedir.

★ *Mahkeme hakkı:* Köle haksız muameleye maruz kalırsa kadıya çıkabilir. Efendi köleye dilediği muameleyi yapamaz.

★ *Hayat hakkı:* Efendi köleyi öldüremez, işkence edemez, herhangi bir uzvunu sakatlayamaz. Aksi takdirde suçlu duruma düşer.

★ Müteakiben görüleceği üzere köle âzadı en hayırlı amellerden biri kılınmıştır. Kölelik statüsüne İslam'ın getirdiği bu iyileşme, tarihte İslam dışı memleketlerden kölelerin İslam beldesine kaçmasına sebep olmuştur.

İslam tarihi, dinin getirdiği bu ıslah sayesinde kölelikten yetişen nice sultanlar, vezirler, valiler, askeri komutan ve fatihler tanır. Hele âlim o kadar çok ki... Daha ilk asırda, Sahâbe ve Tâbiîn devrinde ilim hayatı köle asıllıların eline geçmiş durumdadır. Bir rivayeti buraya kaydedeceğiz.

Zührî anlatıyor:

"Abdülmelik İbnu Mervân'ın huzuruna çıkmıştım. Bana: "Ey Zührî nereden geliyorsun?" diye sordu. Ben: "Mekke'den geliyorum" deyince, aramızda şu konuşma geçti:

"Mekke halkına mürşidlik edecek geride kim kaldı?"

Atâ İbnu Ebî Rabâh."

"Arap asıllı mı, mevâli mi?" (Mevâli, âzadlı köle demektir.)

"Mevâlîdendir."

"Pekâla Mekkelilere ne ile hükmeder?"

"Diyânet ve rivayetle" (Hz. Peygamber'in sünneti ile.)

"Diyanet ve rivayet ehli irşad etmeye layıktır. Yemen ehline kim mürşidlik ediyor?"

"Tâvus İbnu Keysân."

"Arap asıllı mı, mevâlîden mi?"

"Pekâla onlara ne ile hükmedecek?"

"Mevâlidendir."

"Atâ'nın hükmettiği ile (yani Diyanet ve Rivayetle)."

"Öyleyse layıktır. Mısır ahalisine kim mürşidlik edecek?"

"Yezid İbnu Ebî Habib."

"Arap asıllı mı, mevalîden mi?"

"Mevâliden."

"Şam ahalisine kim mürşidlik ediyor?"

"Mekhul."

"Arap asıllı mı, mevâlîden mi?"

"Mevâlidendir. Huzeyl kabilesine mensup bir kadın tarafından âzad edilmiş. (Sudan asıllı) Nûbî bir köledir."

"Cezîre ahalisine kim mürşidlik ediyor?"

"Meymun İbnu Mihrân."

"Arap asıllı mı, mevâlîden mi?"

"Mevâlîdendir."

"Horasan ahalisine kim mürşidlik ediyor?"

"Dahhâk İbnu Müzâhim."

"Arap asıllı mı, mevâliden mi?"

"Mevâlîden."

"Basra ahalisine kim mürşidlik ediyor?"

"el-Hasan İbnu Ebî'l-Hasan (Hasan Basrî) Hazretleri."

"Arap asıllı mı mevâliden mi?"

"Mevâlîden."

"Helâk olasıca, Kûfe'ye kim mürşidlik ediyor?"

"İbrahim en-Nehâî."

"Arap asıllı mı, mevâlîden mi?"

"Bu Arap asıllıdır."

"Ey helâk olasıca Zührî, beni biraz ferahlattın. Allah'a kasem olsun, mevâlî, Araplar üzerine efendi olmuş bulunuyor. Araplar minberin dibinde otursun da mevâli üstüne çıkıp bunlara hutbe okusun ha (olacak şey değil)!"

"Ey mü'minlerin emîri, bu Allah'ın takdiridir. O'nun dinini kim tatbik eder korursa, efendi olur, kim de tatbik etmez, elden kaçırırsa zelil olur!"

Günümüz anlayışı içinde bakışları buğulanmış, bu sebeble sahip olduğu değerlerin farkına varmayan hatta onları tezyif ve

tahkir edenlere, M. Fethullah Gülen Hocaefendinin kölelik mevzuu ile alakalı vermiş olduğu çok şumüllü cevabı kaydederek, hadislere geçelim.

"Köleliğin tarihî, içtimâî ve psikolojik yönleri bulunmaktadır. Sabırla takib ettiğimiz zaman, hem sualimizin cevabını hem de daha sonra aklımıza gelebilecek istifhamların cevabını bulabiliriz.

Evvelâ, köleliğe karşı duyduğumuz tiksinti ve ürpertinin eski ve yeni bir kısım sebepleri olduğunu hatırlatmakda faide var.

1) Tarihî materyalizmin tarih ve dünya görüşü, yani, işveren-işçi; zengin-fakir, ezilen ve ezen gibi düşünceler... Sonra içtimâînin tekâmülü içinde, tabiat ve fıtrat, kölelik ve esâret ve daha sonra, işçilik ve âdil olmayan ücret gibi mefhumlar biraz da istismâr edilerek öyle yaygınlaştı ki; hemen herkes ortada gezen bu düşünceleri, aksine ihtimal vermeyecek şekilde alkışlamaya başladı. Hiç olmazsa, aksine de ihtimal verilerek, ihtiyatlı davranılması gerekirken tek taraflı düşünüldü, tek taraflı karar verildi.

2) Tarih'in eski devirlerinde; hususiyle Roma ve Mısır'da, kölelere yapılan vahşiyâne ve zâlimâne muamele, içimizde burkuntular hâsıl ediyor ve tiksindiriyor. Onun içindir ki; asırlar sonra dahi olsa, kölelerin ehramlara taş çektiğini, bir saman çöpü gibi harcın içine karışıp kaybolduğunu; zalim idarecileri eğlendirmek için arenâlarda arslanlarla boğuştuğunu; boynundaki utandırıcı tasmasıyla görüyor, kölelikten de köleleştirenden de nefret ediyoruz.

3) Son olarak yakın tarihte ve günümüzde, esirlere karşı yapılan gayri insanî muamele; mürüvvetsizlik, her vicdan sahibi gibi bizim neslimizi de alâkadar etmiş, öfkelendirmiş ve ayağa kaldırmıştır.

İşte bütün bu sebeplerden ötürü neslimiz kölelikten nefret etti ve onu müdafaa eden sistemlere de düşman oldu. Bu düşünce ve ona karşı reaksiyonda o yerden göğe kadar haklıydı. Fakat, İslâm'a hücum ve tenkidinde büyük bir haksızlık irtikâb ediyordu. Çünkü, menşe itibariyle kölelik İslâm'a dayanmadığı gibi, mevcudiyeti de onunla devam ettirilmiyordu. Kölelik geçmişinde ve bugün, daima başka millet ve devletlere dayandı ve mevcudiyetini sürdürdü. Bu itibarla biz de önce onu meydana getiren âmiller üzerinde durmak istiyoruz.

Kölelik, harbler yoluyla oluşur ve sonra devamını isteyen milletler içinde devam edip gider. Müreffeh bir hayat yaşamayı hedef almış Roma, kendi tarihinin şehâdetiyle bir zevk ve safâ devleti idi. Elbiselerin en

güzelini giyerek; sofralarını çeşit çeşit süsleyerek; insanı utandırıcı en sefil arzular içinde, behîmî bir hayat yaşıyordu. Bu israf ve sefâhatın; bu lüks ve debdebenin devam etmesi için de, bitmeyen servet, sürekli ganîmet; esirler ve halâik gerekti. Bunun için, Romalı harb ediyor, müstemlekeler kuruyor ve bu istikâmette dünya üzerindeki hakimiyetini sürdürmek istiyordu. Müslümanlar, Mısır'ı fethettiklerinde bu havayı, bütün çirkinliğiyle orada müşâhede etmişlerdi. Ticarî emtia pazarları gibi, esir pazarları... Kadın-erkek en haysiyetsiz şekilde zincirler içinde o pazarlara götürülmesi ve açık-saçık olarak müşterilerin önünde teşhir edilmesi.. Akşamları dönüp evlerine gidenlerin, pis kokulu ve haşarâtın gayet mebzul bulunduğu izbe ve dehlizlerde yatırılması... Hatta çok defa böyle bir yerde dahi, onlara yatıp istirahat etme imkânının verilmemesi... Ellisinin-yüzünün üst üste yığılıp bir yerde kalması, müslümanların bilmediği ve görmediği şeylerdi. Ve, bundan da çok müteessir olmuşlardı. Onlar uğradıkları her yerde, İslâmî prensiplerle, bu yarayı tedavi etmelerine karşılık, Batılı, eski Roma ve Mısır'ın bu çirkin mirasını, her hangi bir rötuşlamaya tabi tutmadan, olduğu gibi alıyordu. Bundan sonra köle, batılı ağalara uşaklık yapacak; onların keyfi için dövüşecek; onları eğlendirmek için ölecek ve öldürecekti. Tıpkı sefih ve sefil Romalıyı eğlendirmek için, glâdyâtörlerin yaptığı gibi...

İslâm, evvelâ, onu bir vak'a olarak ele aldı. Sonra onların ne ticaret ne de eğlence metâı olmadığını hatırlattı ve insan olduklarına dikkati çekti: **"Sizin bazınız bazınızdandır"** (Nisa 25) "Kim kölesini öldürürse onu öldürürüz, kim onu hapseder veya gıdasını keserse onu hapseder ve gıdasını keseriz, kim onu hadım yaparsa onu hadım yaparız." (Buhârî, Müslim, Tirmizî) gibi ilâhî prensipleri ilân ederek, düşünceye istikâmet verip inhirâfın önüne geçti. *"Siz Âdem oğullarısınız. Âdem de topraktandır"* (Müslim). "Bilinizki, hiçbir Arabın arab olmayana ve hiç bir Arab olmayanın da Arab olana, hiçbir beyazın siyaha hiç bir siyahın da beyaza üstünlüğü yoktur. Üstünlük takvâ iledir." Yani bütün üstünlük ve meziyet, Yaradının insana bakışı ve insanın bu bakış ve hitab karşısında tavır ve davranışlarını düzeltmesine bağlanıyordu. İslâm'ın bu yumuşak havası sayesinde bütün bir mâzisi esârette geçmiş-hadisin ifadesiyle-nice saçı başı dağınık kimseler vardır ki, eşrâf ve ileri gelenlerden hep ta'zim görmüşlerdir. Hz. Ömer (r.) "Bilâl efendimiz, ve onu efendimiz Ebu Bekr (r.) hürriyete kavuşturdu" derken, bu ma'nâya saygısını ifade ediyordu. İslâm, onları da, âlemşümûl kardeşliği içinde mütalâa ediyor ve her şeyden evvel *"Hizmetçi ve köleleriniz kardeşlerinizdir. Kardeşi, elinin altında bulunan her ferd, O'na yediğinden yedirsin, giydiğinden giydir-*

sin. Onların yapamayacakları işleri emredip onlara yüklemesin. Eğer zor işler teklif ederseniz, behemahal onlara yardım ediniz." (Buhârî) "Sizden hiçbiriniz, bu kölemdir, bu câriyemdir, demesin. Kızım veya oğlum, yahut kardeşim desin." (Müslim, Ebu Dâvud) Buna binâen, Hz. Ömer (r.) Mescid-i Aksâ'nın teslim alınması için yaptıkları seyahatlarında, Medine'den oraya kadar hizmetçisiyle bineği, nöbetleşe kullanmışlardı. Hz. Osman (r.) devlet reisi oduğu devrede kölesinin kulağını çektiği için, halkın gözünün önünde kulağını kölenin eline verip çektirmişti. Ebu Zer (r.) takım elbisesinin bir parçasını hizmetçisine giydiriyor, bir parçasını da kendi sırtına alıyordu...

Bütün bunlarla kölenin de bir insan olduğunu, hatta diğer insanlardan farkı olmayan bir insan olduğu anlatılıyor ve böylece bu birinci merhale sağlama bağlanıyordu. Tekrar hatırlatmak gerekirse, dünyanın en metruk, en ücrâ bir yerinde, duyguları itibariyle bâkir bir topluluk için, bu büyük bir inkılâbdı. Zira muâsır millet ve devletler, kölenin insanlığı hususunu düşünmeye bile yanaşmadıkları bir dönemde, arenalardaki vahşi boğuşmalara, iş yerlerindeki insafsızca kırbaçlara ve onların insanlıklarıyla istihzâ ve alaya karşı, en çaplı en tutarlı ve en müsbet bir davranış ma'şeri vicdânın kabûlüne takdim ediliyordu.

Bu yapıcı ve müsbet muâmelenin köleler üzerinde de değişik bir tesiri olmuştu. Köle müsavât prensibiyle insanlığına kavuşup, efendisinin yanında yerini almasına; hatta hürriyetini elde edip serbest bırakılmasına rağmen, efendisinden ayrılmak istemiyordu. Zeyd bin Hârise ile başlayan bu durum, devam edip gitmişti. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Zeyd'i hürriyete kavuşturup, babasıyla gidebilme hususunda serbest bırakmasına rağmen, o; Efendimizin yanında kalmayı tercih etmişti. Ve daha sonra bir sürü köle de hep aynı şeyleri yapmışlardı. Zira, bunlar o kadar güzel muâmele görmüşlerdi ki, kendilerini, efendilerinin ailelerinden birer fert sayıyorlardı. Efendileri de öyle biliyor ve titizlikle onların hukukuna riayete çalışıyorlardı. Esasen başka türlü yapamazlardı da. Çünkü bugün onlara mâlik görünseler bile yarın kimin kime mâlik olacağını kestirmek mümkün değildi. Kaldı ki prensipler de çok sert ve bu anlayışı ayakta tutacak güçte idi. "Kim kölesini öldürürse onu öldürürüz, kim kölesini hapseder veya gıdasını keserse onu hapseder ve gıdasını keseriz." (Buhârî, Müslim) Bu türlü cezâî müeyyideler karşısında efendi, ihtiyat ve tedbir içinde, köle ise gâyet emindi. Bütün bunlar, evvel ve âhir, tarihte eşi gösterilemeyecek büyük hâdiselerdi ki, bu mevzuda İslâm'ın getirdiği şeylerin birinci merhalesini teşkil ederler.

İkinci merhale, hürriyete kavuşturma merhalesidir. İnsanda asıl olan hürriyetdir. Hür olan bir insanı köleleştirme büyük günahlardan sayılır ve bundan elde edilen geliri kullanmak ve istifâde etmek ise, katiyyen haramdır. Hürriyete dokunan her hareket ve davranış kınanmış olmasına mukâbil, ona hizmet edici her hamle de, İslâm nazarında takdir görmüştür. Bir insanın yarısını hürriyete kavuşturmak; hürriyete kavuşturan için vücudunun yarısını ahiret azabından kurtarmak, bütününü âzad etmek ise, vücudunun tamamını teminat altına almak sayılmıştır. İslâm'da köleleri hürriyete kavuşturma, uğrunda bayrak açılan bir mevzudur. İslâm, yerinde onu bir vazife sayar, yerinde fazilet der, teşvik eder, yerinde efendi ve köle arasındaki anlaşma ve mukavelelerle, ona giden kapıları açık tutar.

Bu hususta gösterilen en çalımlı gayretde her gayret gibi, yine İslâm'ın zuhuruyla başlamış ve devam etmiştir. Peygamberimizin (s.a.v.) ve Hazreti Ebu Bekr'in (r.) köle alıp âzad etme mevzuundaki gayretleri ve bu uğurda tükettikleri servet herkes tarafından bilinen hususlardandır.

Önceleri şahsî mal ve servetlerle sürdürülen bu faaliyet, daha sonraları devletçe ele alınıp yapılan vazifeler arasında mütâlaa edilmeye başlandı. Peygamberimiz (s.a.v.) on kişiye okuyup yazma öğreteni hürriyete kavuşturuyor ve bunu mâlî imkânsızlıklar içinde kıvrandığı bir devrede yapıyordu. Daha sonraki devre, hususiyle Ömer b. Abdülaziz döneminde ise, zekâtın sarf yerlerinden biri şekliyle tatbikat zemini buluyor ve sağdan soldan gelen yığın yığın esir, hazineden paraları ödenerek hürriyete kavuşturuluyordu. Bunlardan başka, bazı dinî vazifelerdeki hatalar, bazı davranışlardaki inhiraflar ve bir kısım günah irtikapları, hep köle hürriyete kavuşturma mükellefiyetini getiriyordu.

Yemin edip, sonra da yemini bozmada, zıhâr[66] muamelesinde, adam öldürme cinayetinde hep bir tutsağın âzad edilmesi tavsiye ediliyordu. **"Kim hatâen bir mü'mini öldürürse, onun keffâreti bir mü'min kölenin âzâdı ve ölenin ehline teslimen ödenecek bir diyetdir."** (Nisa, 92)

Bir cinayetin hem cemiyete, hem de öldürülenin ailesine bakan yönleri bulunduğundan, diyet, maktulün ehline verilmiş bir tarziye vesilesi olduğu gibi, esiri hürriyete kavuşturmak da -topluma hür bir ferd ka-

66- *Zıhâr:* Bir kocanın, karısını, ebediyyen nikâhı kendisine haram olan annesi, kızkardeşi ve kızı gibi maremi olan birisinin, bakması caiz olmayan bir yerine benzetmesi. Meselâ "sen bana anam gibisin" demek. İslâmiyet böyle bir şeyi yasaklamış ve zıhâr yapanlara keffâret koymuştur.

zandırma ölçüsüyle- cemiyete ödenmiş bir hak sayılmaktadır. Buna göre de, bir ölü karşılığında, diğer bir insanın hürriyete erdirilmesi, âdetâ bir ferdi ihyaya denk tutulmuştur.

Bunlardan başka İslâm'da "mükâtebe" ve "tedbir" yolları ile de, köleler hürriyete kavuşturulur. Bunlardan birincisi; efendisiyle köle arasında, üzerinde anlaşabilecekleri bir miktar mal te'diyesiyle yapılan yazışmadır. Böyle bir yazışma ile köleye hürriyet yolu açılır. Kur'ân'ın bu mevzudaki açık beyanından anlıyoruz ki, kölenin bu mevzuda getireceği teklifi, efendi kabul ettikten sonra, geriye, üzerinde anlaşmaya varılan paranın kazanılıp getirilmesi kalıyor. İkincisi ise; efendinin vefâtı veya herhangi bir hadiseye bağlamakla yapılan hürriyet vadidir ki, "ben vefat edince sen hürsün" şeklinde, söz verdikten sonra, tedbir yapılmış ve esire artık hürriyet yolu açılmıştır. Bundan başka sevap maksadıyla hürriyete kavuşturma faaliyeti her türlü tavsifin üstünde geniş bir yer işgal etmektedir. Geçmişte yüzlerce tutsağı birden salıverip de, bununla Allah'ın ihsan ve lütfunun umulduğu devirler olduğu gibi, mübarek aylar ve mübarek gün ve geceler gözetilerek esirlerin alınıp hürriyete kavuşturulduğu devirler de olmuştur.

Burada denilebilir ki; *"Kölelerin hürriyete kavuşturulması ve onlara insanca muamele yapılmasında, ne kadar ileriye gidilirse gidilsin; hatta isterse hepsi birden hürriyete kavuşturulsun, yine de köleliğin kabul edildiğini, hükümlerinin buna göre getirilmiş olduğunu ve fıkıh kitaplarında da ahkâmın bu istikamette cereyan ettiğini görüyoruz ki, bu da köleliği kabullenmesinden başka bir şey değildir. İnsanlığın dem ve damarına işlemiş pekçok fena huy ve âdetleri, bir hamlede kaldıran İslâm'ın, köleliği kaldıramaması düşünülemez. Kaldırabilirken kaldır-maması, onu tahkir etme ma'nâsına gelmez mi?"*

Herşeyden evvel bilinmelidir ki, İslâm köleliği vaz' ve icad etmediği gibi, onun koruyucusu ve devam ettiricisi de olmamıştır. Kölelik, devletlerin ve milletlerin savaşlar münasebetiyle oluşturdukları bir müessesedir. Devletler arasında harbler devam ettiği müddetçe -ki, insanlık tabiatını değiştirmedikten sonra kıyamete kadar devam edecektir- esaret ve köleliğin önüne geçmek de, tek başına hiçbir millete mukadder olmayacaktır. Şimdi düşünelim:

Biz bir devletle harbe tutuştuk; esir aldık ve bizden esir aldılar. Bu esirlere karşı yapılacak çeşitli muamele şekilleri vardır;

1- Bazı zâlim idarelerde olduğu gibi, hepsini kılıçtan geçirme,

2- Yahut esir kamplarında bakım ve görümlerini yapıp muhafaza etme.

3- Veya onlara kendi memleketlerine dönüp gitme imkânlarını sağlama.

4- Yahut da, alıp onları mü'minlere dağıtıp, ganîmetten bir parça sayma.

Şimdi geriye dönüp teker teker bunların üzerinde duralım:

1- Evvelâ hangi vicdan ve insaf, kadın-erkek, çoluk-çocuk bütün insanları acımaksızın kılıçtan geçirmeye taraftar olur. Aradan asırlar geçmiş olmasına rağmen, Kartacalılara revâ görülen mezâlim, hâlâ Romalının alnında utandırıcı bir leke olarak kendini göstermektedir. Buhtunnasır'ın acımaksızın yaptığı muamele; firavunların gadri ve cevri, beşerin hafızasından silinmeyen zulüm tablolarındandır. Uzağa gitmeye ne lüzum var; Balkanlarda bizim çekip gördüklerimiz; Rusya'da doğranan otuz milyon kurban; Naziler tarafından katledilen binlerce insan... Bütün bunları hoş görecek bir insan gösterilebilir mi?

2- Esir kamplarının tiksindiriciliği de bundan geri değildir. Yirminci asır, esir kamplarının en çirkinlerine şâhid olmuştur. Bilumum Balkanlardaki esir kampları, hususiyle Edirne (Sarayiçi), vahşilere rahmet okutturacak kadar şenâetlerle doludur. Amerikalılar, Japon kamplarından şikayet ederler, eğer kadınlarının memelerinin kesilip, iffetlerine ilişildiği; erkeklerin, ağaç kabuğu yiyerek ölüme terkedildiği (Sarayiçi) mazlumlarının; Azerbaycan ve Rusya'daki mağdurların uğradıkları zulümleri görselerdi, Japonlardaki çektiklerini de, onlara çektirdiklerini de çok hafif ve ehemmiyetsiz addedeceklerdi. İkinci Cihan Harbiyle, hem Avrupa, hem de Asya esir kamplarını en acı şekilleriyle hem gördü hem de yaşadı. Demek ki bu yol ve bu usûlü denemek ve tatbik etmek, insaf ve insanlıkla telifi mümkün olmayan bir vahşet ve hunharlıktan başka birşey değil!..

3- Esirleri kendi memleketlerine iâde gibi insanî bir yolu takdirle karşılarız; ancak, onlar bizden aldıkları esirleri öldürüyor ve iâde etmiyorlarsa, bu kendi insanımıza karşı vefasızlık ifadesi olur.. Hele iâde ettiğimiz kimselerin, bizden bir kısım ma'lumatlarla yurtlarına ve birliklerine dönmeleri; hem düşmana strateji kaptırma, hem de kendi birliklerimizde moral çöküntüsüne mukabil, düşmanı cesaretlendirme, güçlendirme ve daha dinamik olarak saldırıya geçmelerine yardımcı olmadan başka bir şey değildir. Belki böyle bir iâde muamelesi, ancak, devletlerin

karşılıklı anlaşmalarıyla tecviz edilebilir ki; bu da dün ve bugün sık sık başvurulan hususlardan biri olmuştur. Bundan sonra da başvurulabilir ve bir ölçüde köle döküntüleri önlenmiş olur.

4- Bütün bunlardan sonra geriye, esirlerin, harbe iştirak edenler arasında taksimi mevzuu kalıyor ki, İslâm, işbu muvakkat esir etme yolunu tercih etmişdir. Ne öldürme, ne toptan imha yolu... Ne esir kampları ve oradaki mezâlim, ne de düşmanı cesaretlendirecek bir yol; belki bütün bunların çok fevkinde tabiat-ı beşere de yakışır bir yol..

Her mü'minin hanesindeki esir, doğruyu, güzeli, yakından görme imkânını bulacak. Gördüğü iyi muamele ve insanca davranışlarla gönlü fethedilecek -Nitekim binlerce misaliyle de öyle olmuştur- sonra da hürriyete kavuşturularak, müslümanların istifade ettiği bütün haklardan istifâde etme imkânı kendisine verilecektir. Bu yol ve bu usullerle binlerce mükemmel insan yetişmiştir. *İmam Mâlik*'in şeyhi Nâfi'den alın da, Tâvus Bin Keysan ve Mesruk gibi yüzlerce Tâbiîn imamını da içinde sayacağımız büyük bir "Mevâlî" topluluğu hep bu yolla yetiştirilmiştir.

Bununla beraber, biz bu tatbikata muvakkat dedik; zîrâ bu şekilde bir tatbikat tekerrür edip dursa bile, İslam'da hürriyetin esas olması, esaretten kurtulma hususunda istifâde edilecek yolların çokluğu ve dinin değişik yollarla bu mevzuda yaptığı ısrarlı teşvikler, köleliğin ârızî ve tebeî olduğunu gösteriyor. Ne var ki, dünya devletleri aynı şey üzerinde ittifaka varacakları ana kadar, başka kesimlerde kölelik üretibelecek ve işlettirilecektir. İslâm'ın bu mevzuda, tek başına verdiği hükümler ise, sadece kendi cemaatı dairesi içinde kalacaktır. Nitekim o, hükmünü vermiş ve prensiplerini vaz'etmiştir. Cihan sulhunu temine gayret gösterenler, sadece bu prensiplere âlem-şümûl tatbikat zemini hazırlamakla mükellefdirler. Zaten bu da İslâm'ın ta'dil ve ıslah etmek üzere ele aldığı hususlardandır ki; en vahşi ve gayr-i insanî bir durumdan hayra ve güzelliğe çıkarma yolunu gösterir. Ve kendi sınırlarını aşan hususları da, geleceğin devlet idarecilerine teklif eder.

Bu mevzuda diğer bir husus da, kendi cemaatimizin bütün ferdlerinin, İslâmî ma'nâda olgunlaşmış olmamasıdır. Esasen herkesi melekler seviyesine çıkaracağına dair dinin, herhangi bir tekeffülü yoktur. O'nun, kudsî prensiplerine sımsıkı sarılmak suretiyle yükselip melekleşenler olduğu gibi, kendini aşamamış bir kısım ham-ruhlar da bulunabilecektir. Ve böylelerin, teferruata ait meselelerde ihmâl ve kusurları da görülecektir. İşte bu tip insanlarda, köleliğin yaşaması arzusu ve bu hususda diğerlerinin, yani kölelik üreten milletlerin yanında bulunmaları da olabilecektir.

Bir mesele kaldı ki; o da; belli devirlerde, hürriyete kavuşturma yolları mevcutken ve biliniyorken, uzun zaman mü'minler ellerinde esir ve köle bulundurmuş olmalarıdır. Bu ise, anlatılan şeylerle, pratikte görülen şeylerin tenâkuzu gibidir.

Evet, ilk asırdan başlayarak, belli devirlerde mü'minlerin bu müesseseyi işlettiğini görmekteyiz. Fakat, bunda iki ciddi sebep ve sâik var. Bunlardan biri efendilerle alâkalı, diğeri de kölelerle. Biraz evvel temas ettiğim gibi, İslâm tatbikatta mükemmel insan teminatını, insandaki irade ve hürriyetle alâkalı olarak mütalâa etmektedir. Binaenaleyh, nâkıs ve nâtamam ferdler, olgun insanlara ait bir kısım işleri eksiksiz yapamayacaklardır. İşte, bu türlü ferdlerin, terbiye-i Muhammediye (s.a.v.) ile olgunlaşacakları âna kadar, bu işin tam tatbikat bulmaması bir bakıma normâldir. Kaldı ki, üç beş sergerdanın behîmî hislerini yaşamalarını vesile ederek İslâm'ı karartmağa çalışmak da haksızlık ve insafsızlıkdır.

İkinci şık, kölelerin kendileriyle alâkalıdır. Bu hususda da, İslâm'ın tatbıkatı, tabiat-ı beşeri hesaba katma ölçüsü içindedir ve orjinaldır. İlk müslümanlar, köleleri evvelâ insan olduklarına inandırma, hürriyete karşı olan vahşetlerini izâle etme, aile kurma yolunu gösterme ve hayata alıştırma gibi terbiye edici prensiplerle ele almışlardır.

İtiyat ve alışkanlıklar, insanda ikinci bir tabiat meydana getirir. Bunu giderme ve eski hali ihyâ etme, bir vahşi hayvanı terbiye kadar zordur. Kölelik de öyledir. Ve o, bir fıtrat deformasyonudur. Islahı uzun zaman ister. İşte mü'minler de, bunu yapmışlardır.

Her mü'min, "Kardeşim" deyip bağrına bastığı kölesine, müstakil çalışma, müstakil kazanma; yuva kurma ve aile idare etme gibi hususları teker teker öğretmiş, alıştırmış -zarar melhuz değilse veya hayır ümid ediyorsa- sonra da hürriyete kavuşturmuştur.

Eğer bu ameliyelere tabi tutulmadan o istidat ve kabiliyetleri köreltilmiş insanlar, sırtlarında bir "âr" olarak taşıdıkları insanlıkla, topluluk içine salınsalardı, akvaryum balıkları veya kafes kuşları gibi, içtimâînin karmakarışık dolapları karşısında şaşkına dönecek ve eski hâllerine avdet hissine kapılacaklardı. Bu ise, köleler adına hiçbir hayır ifâde etmeyecekti. Nitekim, hayat kanunlarına karşı câhil pekçok köle daha sonraları arz edildiği şekilde hareket etmiştir. Amerika Reisicumhurlarından Abraham Lincoln'in bir hamlede bütün köleleri hürriyete kavuşturması, kölelerin yeniden eski efendilerininin yanına dönmesi şeklinde neticelenmişti. Başka türlü olması da düşünülemezdi. Bütün hayat boyu veya hayatının bir kısmında esir yaşamış bir insan, hep emir

almağa alışmıştır. Belli çok güzel işler verdiği de olmuştur; ancak, makina gibi dıştan idare edildiği için, böyle biri, elli yaşında da olsa, çocuk mesâbesindedir. Hayatı bilen ve hayata açık olan birinin yanında, tâlim ve terbiye görmeye, hayat ve onun kanunlarını öğrenmeye ihtiyacı vardır. Bu husus, değil hürriyetini yitirmiş köleler için, belki müstemleke haline getirilmiş ve uzun zaman istismar edilmiş pekçok devletlerde de hissedilen bir marazdır. Evet, bu milletlere dahi, uzun zaman terbiye verilip şahsiyet ve benlik kazandırılmazsa, yabancı devletlere yabancı milletlere karşı bağlılıktan ve alkış tutmaktan geri kalmayacaklardır. Hattâ diyebilirim ki, şahsiyetini yitirmiş milletlere, yeniden benlik şuuru kazandırmak, esirlere insan olduklarını öğretmekten daha zordur. Her ne ise, sadet hârici oldu...

İşte İslâm, köleye benlik, insanlık şuurunu kazandırmakla işe başlamış, onun inhiraf etmiş ruhuna muvâzene getirmiş; kalbine hürriyet anlayış ve aşkını yerleştirmiş; âdeta "iste vereyim" der gibi yapmıştır. Sonra da, hayata salıvermişdir. Zeyd bin Hârise'nin yetiştirilip hürriyete kavuşturulması ve arkasından da soylu bir kadınla evlendirilmesi, sonra, içinde, eşrâfın da bulunduğu bir İslâm ordusuna kumandan tayin edilmesi, kademe kademe plânlanan hedefin gözetilmesinden başka bir şey değildir.

Bilâl-i Habeşî'nin (r.a.) ilk saflarda yerini alması, Huzeyfe'nin kölesi Sâlim'in (r.a.) müslümanlar nazarında gıpta edilecek bir mevkide olması, Selmân-i Pâk'in ehl-i beyt-i Resûlullah'dan sayılması, kölenin müslümanlıkda ve müslümanların hânelerinde ne hâl aldığının canlı misâlleridir. Bunları, yüzlerceye iblâğ edebiliriz. Ancak soru cevap mevzuu içinde bu kadar kabarık muhtevâ sıkıcı olur mülâhazasıyla kısa kesiyorum...

Hülâsâ olarak diyebiliriz ki; İslâm köleliği vaz'etmedi; bilâkis onu ta'dile koyuldu ve kurutma yollarını gösterdi. Şayet harblerin döküntüsü esirler ve bir kısım sefil ruhların bunu teşvik ve terviçleri olmasaydı kölelik İslâm'ın muâlla bünyesinde, tenkid edildiği şekliyle asla pâyidâr olamazdı. Zaten, zarurî olarak karşısına çıkan kölelik için de o, ahkâm vaz' etmişti ve onu arzedildiği şekilde sefâlet ve perişaniyetden; mazlumiyet ve mağduriyetden halâs ederek, mutlak hayra ve mutlak güzele yönelmişti.

İslâm'ın başlattığı, ferdî köleliği kaldırma hamlesiyle bugün, bu cins kölelik artık kurutulduğu gibi, devlet ve milletlerin köleliklerinin de, sona ermesi niyaz ve dileği ile sözlerime son veriyorum."[67]

67- M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 1/98-113.

BİRİNCİ BÂB

KÖLE ÂZAD ETMENİN FAZİLETİ

4149 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَيُّمَا رَجُلٍ أَعْتَقَ امْرأً مُسْلِماً، اسْتَنْقَذَ اللهُ تَعالى بِكُلِّ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْواً مِنَ النَّارِ].

زاد في روايةٍ أُخرى: «حَتَّى فَرْجَهُ بِفَرْجِهِ». أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4149)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir müslüman erkeği âzad ederse, onun her bir uzvuna mukabil, bunun bir uzvunu Allah ateşten âzad eder."*

Bir diğer rivayette şu ziyade var: "...hatta fercine mukabil fercini..." **[Buhârî, Itk 1; Müslim, Itk 24, (1509); Tirmizî, Nüzûr 19, (1547).]**

4150 ٢ – وعن واثلة بن الأسقع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَيْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي صَاحِبٍ لَنَا أَوْجَبَ: يَعْنِي النَّارَ بِالْقَتْلِ. فَقَالَ: أَعْتِقُوا عَنْهُ يَعْتِقِ اللهُ بِكُلِّ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْواً مِنَ النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

2. (4150)- *Vâsile İbnu'l-Eska'* (radıyallahu anh) anlatıyor: " Kendisine -katl sebebiyle ateş- vacib olan bir arkadaşımızla Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelmiştik.

"Ona bedel bir köle âzad edin, Allah da onun her bir uzvuna bedel sizden bir uzvu ateşten âzad etsin!" buyurdu." [Ebu Dâvud, Itk 13, (3964).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet köle âzad etmenin faziletini beyan etmektedir: Âzad eden, âzad ettiği kölenin her bir uzvuna mukabil bir uzvunu cehennem

ateşinden korumaktadır. Kur'an-ı Kerim'de فَكُّ رَقَبَةٍ (*fekkü rakabe*) tabiri de bu meseleye temas eder. Bir hadiste fekkü rakabe, "kölenin hürriyetine kavuşma işinde ona yardımcı olmak" olarak açıklanır. Rabbimizin "zor geçidi aşmak" olarak tavsif ettiği *fekkü rakabe* (Beled 11-13)'nin âzad etme ma'nâsına da geldiği söylenmiştir. Âzad olmasında yardımcı olmak "zor geçidi aşmak" kıymetinde ise, bütünüyle âzad etmek çok daha kıymetli bir amel olmalıdır.

2- Nesâî'nin bir rivayeti şöyledir: *"Hangi müslüman, iki köle müslüman kadını âzad ederse, onlar bunun ateşten kurtuluşunu sağlarlar, onlardan iki kemik bunun bir kemiğine bedel olur. Hangi müslüman kadın, bir kadın müslümanı âzad ederse, onun hürriyeti, bunun ateşten âzadlığına sebep olur."* Bu hususta başka rivayetler de var.

3- Rivayetler âzad etmenin faziletini ifade ederler, ancak erkeğin âzad edilmesi kadının âzad edilmesinden daha kıymetli olmaktadır. İbnu Hacer bunun sebebini: "Çünkü, kadının hür kılınması, çoğu kere onun zayi olmasına sebep olmaktadır. Halbuki erkeğin hürriyete kavuşmasında, kadında bulunmayan bazı umumî ma'nâlar mevcuttur. Kaza (hakimlik yapma) yetkisi, cihad, şehâdet gibi erkeklere mahsus ammeye bakan menfaat ve yetkiler var." diye açıklar.

4- Hadiste geçen "Allah onun herbir uzvuna mukabil, bunun bir uzvunu ateşten halas eder" ifadesi, tam istifadenin olması için kölenin eksiksiz olmasının, bütün uzuvlarının mevcut bulunmasının gereğine bir işarettir. Hattâbî, iğdişlik gibi, bir menfaat sağlayan eksikliğin, elde edilen o menfaatle telafi edileceğine dikkat çekmişse de, Nevevî diğer âlimler eksiksiz olanın âzad edilmesinin her halukârda evlâ olacağını söylemiştir.

5- *İbnu'l-Münir,* kefâret olmak üzere âzad edilecek kölenin müslüman olması gereğine hadiste işaret olduğunu belirtmiştir. "Zira der, kefaret ateşten kurtarıcıdır, öyleyse, bunun ateşten kurtulmuş biriyle olması gerekir."

İKİNCİ BAB

KÖLEYLE MUSÂHABE VE MUÂMELE ÂDÂBI

❑ İYİ MUAMELE

4151 ١- عن أبي بكر رَضيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ سَيِّءُ الْمَلَكَةِ]. أخرجه الترمذي.

1. (4151)- *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kötü muamele sâhibi cennete giremez." [Tirmizî, Birr 29, (1947).]

4152 ٢- وعن رافع بن مكيث رَضِيَ اللهُ عَنْه، وَكَانَ من جهينة قد شهد الحديبية مع رَسُولِ اللهِ ﷺ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: حُسْنُ الْمَلَكَةِ نَمَاءٌ، أَوْ قَالَ يُمْنٌ، وَسُوءُ الْخُلُقِ شُؤْمٌ]. أخرجه أبو داود.

«النَّمَاءُ» الزيادة. و«اليمن» ضد الشؤم.

2. (4152)- *Rafi' İbnu Mekîs* (radıyallahu anh) -ki Cüheynelidir, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Hudeybiye seferine katılmıştır- anlatıyor; "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İyi muamele artmadır -veya uğurdur dedi- kötü huyda uğursuzluktur." [Ebu Dâvud, Edeb, 133, (5162, 5163).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen hüsnü'l-meleke, "köleye iyi muamele etmek" ma'nâsına gelir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), emri altında bulunan kimselere, efendi durumunda olan büyüğün iyi muamele etmesini tavsiye etmekte,

bunu uğur olarak tavsif etmekte, kötü muameleyi de uğursuzluk. Şârihler: Efendi, emri altındakilere iyi davranırsa onlar da samimi hislerle, severek, isteyerek güzel hizmet ederler. Böylece karşılıklı muhabbet, saygı doğar. Bundan da huzur ve bereket hâsıl olur. Kötü davranış da aksi bir netice hasıl ederki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu, uğursuzluk diye tavsif etmiştir.

2- Köleye iyi muameleyi tavsiye eden Ebu Dâvud hadislerinden birkaçını kaydediyoruz: كَانَ آخِرُ كَلاَمِ رَسُولِ اللهِ ﷺ الصَّلاَةُ الصَّلاَةُ اتَّقُوا فِيمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ölmezden önce söylediği en son sözü: *"Namaz, namaz, ellerinizin sahib olduğu köleler hususunda Allah'tan korkun!" oldu."* إِخْوَانُكُمْ جَعَلَهُمُ اللهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ فَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ *"Köleleriniz kardeşlerinizdir. Allah onları sizin ellerinizin altına (emaneten) koymuştur. Öyleyse kimin elinin altında kardeşi varsa, ona, yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin, yapamayacağı işi buyurmasın, buyurduğu takdirde yardım etsin."*[68]

مَنْ لَطَمَ مَمْلُوكَهُ أَوْ ضَرَبَهُ فَكَفَّارَتُهُ أَنْ يَعْتِقَهُ "Kim kölesine tokat atar veya döverse bunun kefareti onu âzad etmesidir."

❑ KÖLEYİ AFFETMEK

4153 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ كَمْ أَعْفُو عَنِ الْخَادِمِ؟ فَصَمَتَ ﷺ. ثُمَّ سَأَلَهُ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ كَمْ أَعْفُو عَنِ الْخَادِمِ؟ فَقَالَ اعْفُ عَنْهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (4153)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: 'Hizmetciyi ne kadar affedeyim?' diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm susup cevap vermedi. Adam tekrar:

"Ey Allah'ın Resûlü! Hizmetcimi ne kadar affedeyim?" diye sordu. Bu sefer: *"Her gün yetmiş kere affet!"* cevabını verdi. [Ebu Dâvud, Edeb 133, (5164); Tirmizî, Birr 31, (1950).]

4154 ٢ – وَعَنِ الْمَعْرُورِ بْنِ سُوَيْدٍ قال: [رَأَيْتُ أَبَا ذَرٍّ وَعَلَيْهِ حُلَّةٌ وَعَلَى غُلاَمِهِ مِثْلُهَا.

68– Bir rivayette de "gündüz iş buyurursa gece buyurmasın, gece buyurursa gündüz buyurmasın" emredilir.

فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ. فَـقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: هُمْ إِخْوَانُكُمْ وَخَوَلُكُمْ جَعَلَهُمُ اللهُ تَعَالَى تَحْتَ أَيْدِيكُمْ. فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ وَلاَ تُكَلِّفُوهُمْ مِنَ الْعَمَلِ مَا يَغْلِبُهُمْ. فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأَعِينُوهُمْ عَلَيْهِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

«الْخَوَلُ» حشم الرجل وأتباعه.

2. (4154)- *Ma'rur İbnu Süveyd* rahimehullah anlatıyor: "Ebu Zerr'i gördüm, üzerinde bir takım (hulle) vardı, kölesi de aynı şekilde bir takım giyiyordu. Bunun sebebini sordum. Bana şu cevabı verdi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan şöyle söylediğini işitmiştim:

"Onlar sizin kardeşleriniz ve yakın adamlarınızdır. Allah Teâlâ Hazretleri onları ellerinizin altına (emaneten) koymuştur. Kimin kardeşi eli altında ise, yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin, yapamayacağı iş buyurmayınız, eğer buyurursanız onlara yardım edin." [Buhârî, İman 22, Itk 15, Edeb 44; Müslim, Eyman 40 (1661); Ebu Dâvud, Edeb 133, (5157, 5158, 5161); Tirmizî, Birr 29, (1946).]

AÇIKLAMA:

Nevevî der ki: "Hadiste gelen "yediğinden yedirme, giydiğinden giydirme" emri vecibe değil, istihbab ifade eder. Efendiye vacib olan, kölenin yiyecek ve giyeceğini ma'ruf üzere te'mindir. Maruf demek bölgenin, şahısların âdetlerine, durumlarına uygun olarak demektir. Bu, efendinin yediği ve giydiği cinsten de olabilir, daha düşük de olabilir, daha fevkinde de olabilir. Hatta efendi, âdete muhalefet ederek, kendisi, zühd veya cimrilik sebebiyle emsâlinden daha düşük bir seviye ile iktifa edecek olsa, kölesine cimrilik etmesi, rızası olmadan kendisi gibi olmaya zorlaması helal olmaz."

4155 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا أَتَى أَحَدَكُمْ خَادِمُهُ بِطَعَامِهِ، فَإِنْ لَمْ يُجْلِسْهُ مَعَهُ فَلْيُنَاوِلْهُ لُقْمَةً أَوْ لُقْمَتَيْنِ، أَوْ أُكْلَةً أَوْ أُكْلَتَيْنِ فَإِنَّهُ وَلِيَ حَرَّهُ وَعِلاَجَهُ]. أخرجه البخاري، وهذا لفظه، وأبو داود والترمذي.

3. (4155)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Birinize hizmetçisi yemeğini geti-*

rince, onu beraber yemek üzere oturtmayacaksa, hiç olsun bir iki lokma veya bir iki yiyecek versin. Zira yemeğin hararet (pişirme) ve muamele (zahmeti)ni o çekmiştir." [Buhârî, Et'ime 55, Itk 18; Tirmizî, Et'ime 44, (1854); Ebu Dâvud, Et'ime 51, (3846); (Müslim, Eymân 42, (1663).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *"lokma"* veya *"yiyecek"* tabirleri ravinin bir tereddüdü olmaktadır, aynı ma'nâda kullanılmıştır.

2- Hizmetçiye bir iki lokma verilmesi, yemeğin azlığı veya çokluğuna göre, şartlara göre az veya çok miktarda yapılacak ikramı ifade eder.

3- Bu hadis daha önce *Ebu Zerr*'den kaydedilen rivayette ifade edilen efendi ile köle arasında eşitlik sağlama meselesinin bir istihbab olduğunu, yemede ve giymede eşitliği sağlamak veya köleyle beraber yemenin efendinin ihtiyarına bırakılan müstehab bir tavır olduğunu ifade eder. *İbnu Hacer* der ki: "İbnu'l-Münzir bütün ilim ehlinden şunu nakletmiştir: Vacib olan, efendinin köleye, o bölgede emsalinin çoğunlukla yediğinden yedirmektir, katık ve giyecek için de hüküm böyledir. Efdal olanı hizmetçiyi de ortak etmek ise de, efendi nefis olanları kendine ayırabilir."

❑ HİZMETÇİNİN DÖVÜLMESİ VE KAZFI

4156 ١ – عن أبي سعيد الخدري رَضيَ اللهُ عنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إذَا ضَرَبَ أحَدُكُمْ خَادِمَهُ فَذَكَرَ اللهَ تَعالى فَارْفَعُوا أيْدِيكُمْ عنهُ]. أخرجه الترمذي.

1. (4156)- *Ebu Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz hizmetçisini dövünce, hizmetçi Allah'ın ismini zikrede(rek Allah aşkına vurma diye)cek olursa derhal elinizi kaldırın."* [Tirmizî, Birr 32, (1951).]

AÇIKLAMA:

1- *Tîbî*, te'dib maksadıyla dövme sırasında Allah'tan yardım dilemek kasdıyla ismi anıldığı takdirde Allah'ı tazimen dövmeyi bırakmak gerektiğini, ancak hadd cezası tatbik edilirken, Allah'a sığınacak olursa dinlememek gerektiğini söyler.

2- Kritik durumlarda Allah'ın adına müracaat etmek, Kur'ânî bir irşaddır. Binaenaleyh, mü'min kişi sıkışık anlarında O'na başvurduğu gibi, kendisine karşı başvurulduğu takdirde, onun hakkını vermeli, Allah'a ta-

zimen isteneni yerine getirmeli, davranışından vazgeçmelidir. Âyet şöyle: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَآءً وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ. **"Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getiren Rabbinize hürmetsizlikten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'ın ve akrabanın haklarına riayetsizlikten de sakının"** (Nisa 1).

4157 ٢– وعن معاوية بن سويد بن مقرن قال: [لَطَمْتُ مَوْلًى لَنَا فَهَرَبْتُ، ثُمَّ جِئْتُ قُبَيْلَ الظُّهْرِ فَصَلَّيْتُ خَلْفَ أَبِي. فَدَعَاهُ وَدَعَانِي، ثُمَّ قَالَ لِلْخَادِمِ: امْتَثِلْ مِنْهُ، فَعَفَا. ثُمَّ قَالَ: كُنَّا بَنِي مُقَرِّنٍ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. لَيْسَ لَنَا خَادِمٌ إلاَّ وَاحِدَةٌ فَلَطَمَهَا أَحَدُنَا. فَبَلَغَ ذٰلِكَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: أَعْتِقُوهَا، فَقِيلَ لَهُ: لَيْسَ لَهُمْ خَادِمٌ غَيْرُهَا قَالَ: فَلْيَسْتَخْدِمُوهَا فَإِذَا اسْتَغْنَوْا عَنْهَا فَلْيُخَلُّوا سَبِيلَهَا]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

ومعنى «امْتَثِلْ مِنْهُ» اقتصّ مثل ما فعل بك.

و«الخَادِمُ» الذى يخدمك ذكراً كان أو أنثى.

2. (4157)- *Muâviye İbnu Süveyd İbni Mukarrin* anlatıyor: "Bizim bir âzadlımıza bir tokat attım ve kaçtım. Sonra öğleden az önce döndüm, babamın arkasında namaz kıldım. Babam âzadlıyı da beni de çağırdı. Sonra hizmetçiye: "Misilleme (onun sana yaptığının mislini) yap!" dedi. Hizmetçi affetti. Bunun üzerine babam anlattı: "Biz Benî Mukarrin, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında tek bir hizmetciye sahiptik. Ona birimiz bir tokat vurdu. Bu hadise Aleyhissalâtu vesselâm'ın kulağına ulaşmıştı: *"Onu âzad edeceksiniz!"* emir buyurdular. Kendisine: "Ondan başka hizmetçileri yok!" dendi. Bunun üzerine: *"Öyleyse onu hizmetlensinler. Ancak ne zamandan ondan müstağni olurlarsa, derhal yol versinler!"* buyurdular." [Müslim, Eymân 31, (1658); Tirmizî, Nüzûr 14, (1542); Ebu Dâvud, Edeb 133, (5166, 5167).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hizmetçi ve kölelere iyi muameleyi, gönül alıcı davranmayı emretmektedir. Hadiste geçen امثل منه "misilleme yap" cümlesini bazı âlimler "kısas olarak sana yapılanın aynını yap" diye açıklamışlar-

dır. Ancak buradaki kısas şerî kısas değildir. Çünkü, kısas hudûd'a giren ağır suçlarda muteberdir. Halbuki atılan bir tokat, şerî kısas olmaz. Bu çeşit cezalar tâzirdir. Öyleyse "misilleme yap" emri hizmetçinin gönlünü almaya râcidir, vecibe değildir. Ayrıca tokat vurana da bir derstir.

2- Bazı rivayetlerde Süveyd'in yedi kardeş oldukları, tokadın yüze atıldığı, yüze vurmanın haram edilmiş olduğu vs. bazı teferruat daha gelmiştir.

3- Rivayetlerde *mevlâ*, hâdim aynı ma'nâda kullanılmaktadır. Köle demektir. Hâdim erkek ve kadın her ikisi için kullanılır. Rivayetten tokatlanan hâdim'in kadın olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen hâdime diye ifade edilmemiştir, çünkü Araplar hâdime şeklini kullanmazlar, kadın içinde hâdim derler.

4158 ٣- وعن أبي مسعود البدري رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [كُنْتُ أضْرِبُ غُلاَماً لِي بِالسَّوطِ فَسَمِعْتُ صَوْتاً مِنْ خَلْفِي يَقُولُ: اعْلَمْ أبَا مَسْعُودٍ. فَلَمْ أفْهَمِ الصَّوْتَ مِنَ الغَضَبِ. فَلَمَّا دَنَا مِنِّي إذَا هُوَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَقُولُ: اعْلَمْ أبَا مَسْعُودٍ، اعْلَمْ أبَا مَسْعُودٍ فَألْقَيْتُ السَّوْطَ مِنْ يَدِي. فَقَالَ: اعْلَمْ أبَا مَسْعُودٍ أنَّ اللّٰهَ أقْدَرُ عَلَيْكَ مِنْكَ عَلَى هذَا الغُلامِ. قَال فَقُلْتُ: لاَ أضْرِبُ مَمْلُوكاً بَعْدَهُ أبَداً]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

3. (4158)- *Ebu Mes'ud el-Bedrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben köleme kamçıyla vuruyordum. Arkamdan bir ses işittim. "Ebu Mes'ud, bil!" diyordu. Öfkeden sesi tanıyamadım. Bana yaklaşınca onun Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* olduğunu gördüm.

"Ebu Mes'ud bil! Ebu Mes'ud bil!" diyordu. Kamçıyı elimden attım.

"Ebu Mes'ud bil! Allah senin üzerinde senin bunun üzerindekinden daha fazla muktedir" dedi. Ben: "Bundan sonra ebediyen köle dövmeyeceğim" dedi. [Müslim, Eyman 34, (1659); Ebu Dâvud, Edeb 133, (5159, 5160); Tirmizî, Birr 30, (1949).]

4159 ٤- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ قَذَفَ مَمْلُوكَهُ وَهُوَ بَرِئٌ مِمَّا قَالَ جُلِدَ يَوْمَ القِيَامَةِ إلاَّ أنْ يَكُونَ كَمَا قَالَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

« القَذْفُ » الرمي بالزنا ونحوه.

4. (4159)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim kölesine kazıfta bulunursa*

(zina isnadı yaparsa) kölesi bu iftiradan beri ise, Kıyamet günü celde uygulanır. Dediği doğru ise o başka." [Buhârî, Hudûd 45; Müslim, Eyman 77, (1660); Ebu Dâvud, Edeb 133, (5165); Tirmizî, Birr 30, (1948).]

AÇIKLAMA:

1- *Kazf,* iftira demektir. Öncelikle zina iftirasına denir ise de, başka çeşit suçların iftirası için de kullanılabilir. Şeriatımızda zina suçu isnad etmenin cezası ağırdır. Kâzıfa yani iftiracıya seksen sopa vurulur.

2- Bu rivayet, kölesini zina ile suçlayan efendiye dünyada celde cezası verilmeyeceğini ifade eder. Çünkü, dünyada da ceza verilecek olsaydı, Resulullah'ın onu belirtmesi gerekirdi. *"Resulullah bunu, hürle köleyi ayırmak için beyan buyurmuştur"* denmiştir. Zira köle kazıfta bulunsa cumhura göre celde cezasının yarısı tatbik edilir.

Mühelleb: "Hür kimse, köleye kazıfta bulunsa celde tatbik edilmeyeceği hususunda icma var" demiş ise de icma iddiası hatalı bulunmuştur. Zira, İbnu Ömer, Hasan Basrî, Ehl-i Zâhir bir başkasının ümmü veledine zina iftirasında bulunan kimseye hadd vurulacağı görüşündedirler.

Nevevî der ki: "Hadiste, köleye kazıfta bulunan kimse dünyada hadd tatbik edilmeyeceğine işaret edilmiştir, bu hususta icma vardır. Ancak, yine de kâzıf, tâ'zir edilir. Çünkü köle, muhsan kabul edilmez. O isterse tam köle, isterse hürriyet şâibesi bulunan köle olsun, müdebber, mükâteb veya ümme veled olsun farketmez, hepsi böyledir (gayr-ı muhsan kabul edilirler.)" İmâm Mâlik ve Şâfiî rahimehümullah: "Köle zannıyla hür kimseye kazıfta bulunana hadd cezası gerektiğine hükmetmişlerdir.

Müdebber; Efendisinin "Ben öldükten sonra hür olsun" dediği köledir.

Mükâteb: Efendisiyle anlaşarak hürriyetini satın almak üzere ödeme yapan köledir.

Ümmü Veled: Efendisinden çocuk doğuran köle. Bu artık satılamaz, efendisi ölünce hür olur, kimse ona vâris olamaz.

❑ KÖLENİN TESMİYESİ

4160 ١ـ عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُـولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَقُولَنْ أحَدُكُمْ عَبْدِي وأمَتِي. وَلاَ يَقُولُ الْمَمْلُوكُ رَبِّي وربَّتِي. لِيَقُلِ الْمَالِكُ: فَتَايَ وفَتَاتِي ولْيَقُلِ الْمَمْلُوكُ: سَيِّدِي وَسَيِّدَتِي. فَـإنَّكُمْ الْمَمْلُوكُونَ، والرَّبُّ هُوَ اللهُ عزَّ وجَلَّ]. أخرجه

الشيخان وأبو داود.

1. (4160)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kimse "kölem", "cariyem" demesin. Köle de Rabbî (sahibim), rabbetî (sahibem) demesin. Mâlik (efendi) "Oğlum" "kızım" desin. Memluk (köle) de Seyyidî (efendim), seyyidetî desin. Zira hepiniz memluklersiniz. Rabb de aziz ve celil olan Allah'tır."* [Buhârî, Itk 17; Müslim, Elfâz 14, (2249); Ebu Dâvud, Edeb 83, (4975, 4976).]

4161 ٢– وفي رواية: [لاَ يَقُولَنَّ أَحَدٌ: أَطْعِمْ رَبَّكَ، وَضِّئْ رَبَّكَ، اسْقِ رَبَّكَ، وَلْيَقُلْ: سَيِّدِي وَمَوْلاَيَ، وَلاَ يَقُلْ أَحَدُكُمْ: عَبْدِي وَأَمَتِي، وَلْيَقُلْ: فَتَايَ وَفَتَاتِي وَغُلاَمِي].

2. (4161)- Bir rivayette şöyle gelmiştir: *"Hiç kimse "Rabbini (efendini) doyur; "Rabbine abdest suyu dök"; "Rabbine su ver" demesin. Bilakis "Seyidim"; "efendim" desin.*

Sizden kimse abdî (kulum), emetî (cariyem) de demesin. Bilakis "oğlum", "kızım, "yavrum"desin." [Müslim, Elfaz 15, (2249).]

4162 ٣– وفي أخرى لمسلم: [لاَ يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ عَبْدِي وَأَمَتِي. كُلُّكُمْ عَبِيدُ اللهِ وَكُلُّ نِسَائِكُمْ إِمَاءُ اللهِ].

3. (4162)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde: "Sizden kimse "kölem!" "cariyem!" diye söylemesin. Hepiniz Allah'ın kölelerisiniz, bütün kadınlarınız da Allah'ın kullarıdır." [Müslim, Elfaz 13, (2249).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* bu hadislerde köle ve hizmetçilerle efendiler arasında birbirlerine hitab etme edebini öğretmektedir.

Efendinin büyüklenme havası taşıyan *kölem, cariyem, hizmetçim* gibi tabirlerle hitabını *Resulullah* yasaklamaktadır. Bu tabirler efendide büyüklenme ifade ettiği gibi, muhatab tarafta da eziklik meydana getirir. Buhârî, hadisi "Köle üzerine büyüklenme (tetâvül)'ün mekruh olması adını verdiği bir babta kaydeder. Böylece, her çeşit büyüklenme tavrının mekruh olduğu ifade edilmiş olmaktadır. Bu durumda büyüklerin en uygun ifade tarzı "oğlum", "kızım" "yavrum", "evladım" gibi şefkat, sevgi ve merhamet ma'nâlarını beraberinde getiren kelimelerin kullanılması

uygun olmaktadır. Bu kelimeler muhatapta da saygı ve hürmet hislerini uyandırır.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), köle ve hizmetçilerin, aynı zamanda Allah için de kullanılan Rabb kelimesini, efendileri için kullanmamalarını emretmektedir. Rabb arapçada sahip, evin büyüğü, terbiyecisi gibi ma'nâlara gelir. Rabb kelimesi Allah için kullanılır. Rabbülâlemîn, Alemlerin sâhibi, idarecisi, terbiyecisi ma'nâsında Allah için kullanılmaktadır. Bu kelimenin Arapçada kullanılışı günlük olarak çok yaygın da olsa, Resulullah, efendi ma'nâsında insanlar için köleler ve hizmetçiler tarafından kullanılmasını hoş karşılamıyor.

İbnu Hacer, nehyin sebebini "Rububiyyetin hakikatı Allah'a mahsustur, zira gerçek rabb (sahip) mâlik olan ve eşyaya kıyam verendir. Bunun hakikatı ise ancak Allah'da bulunur" diyerek açıklar. Hattâbî der ki: "Yasağın sebebi, insan merbub (terbiye edilen, sahip olunulan)dır ve Allah'a karşı her çeşit şirki terkederek tam bir tevhidle kulluk yapmak zorundadır. Bu yüzden O'na, isimde bile benzerlik mekruhtur, ta ki en küçük bir şirk ma'nâsına düşmesin. Bu hususta hür ile köle arasında fark yoktur. Ancak, diğer hayvanlar ve cansızlar arasında ibadete mahal olmayan şeyler için, izafet (tamlama) ile birlikte kullanılmasının bir mahzuru yoktur. Rabbu'd-dar (ev sahibi), rabbu's-sevb (elbise sahibi) gibi."

Haliyle bu ruhsat Araplar için. Bizim dilimizde eşya için de kullanılması münasebet almaz.

İbnu Battal der ki: "Allah'tan başka hiç kimse için rabb kelimesinin kullanılması caiz değildir. Tıpkı ilah kelimesinin kullanılması gibi..." İbnu Hacer, bu yasağın kelimenin izafetsiz ve mutlak kullanılışı ile ilgili olduğunu, izafetli olunca mahzurun kalkacağını, Kur'an'dan da bir delil kaydederek açıklar: Hz. Yusuf, meşhur kıssasında: اذكرني عند ربك **"Efendinin yanında beni an"** (Yusuf 42) demiştir. Hadiste ise Kıyamet alametleri sayılırken: ان تلد الأمة ربها **"Câriyenin efendisini doğurduğu zaman"** buyurulmuştur.

4163 ٤– وعن جرير رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: أيما عبد أبق فقد برئت منه الذمة ولا تقبل له صلاة حتى يرجع]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

4. (4163)- *Hz. Cerîr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hangi köle kaçarsa, bilsin ki ondan zimmet (garanti) kalkmıştır, dönünceye kadar namazı kabul edilmez."* [Müs-

lim, İmân 122-124, (68, 69, 70); Ebu Dâvud, Hudûd 1, (4360); Nesâî, Tahrimu'd-Dem 12, (7, 102).]

AÇIKLAMA:

İslam, köleye iyi muamele yapılmasını emrederken, efendinin de hukukunu ihmal etmemiştir. Kölelerde efendilerine sadakatlı olmak, üzerlerine düşen hizmeti hakkıyla yapmak zorundadır. Sadedinde olduğumuz hadis, kaçmayı yasaklamaktadır. Kaçan köleden zimmetin kalkması, şeriatın ona tanıdığı koruma garantisinin kalkmasıdır. Hadisin Ebu Dâvud'daki vechi bu hususta daha açıktır: اذا ابق العبد الـــــى الشرك فقد حل دمه *"Köle dar-ı harbe kaçarsa kanı helal olur."* Yani böyle birisi öldürülecek olsa katiline herhangi bir ceza terettüp etmez. Hele bir de irtidad etmiş ise. Tîbî der ki: "Dinden dönmemiş de olsa hüküm böyledir, çünkü, kanını heder edecek işler yapmıştır. İslam diyarını terketmek, müşriklerin himayesine (civâr) girmek gibi. Nesâî'nin bir rivayetinde اذا ابق من مواليه العبد لم تقبل له صلاة وان مات مات كافرا. *"Köle efendilerinden kaçarsa namazı kabul edilmez, (dönmeden) ölürse kâfir olarak ölür" buyurulmuştur."*

ÜÇÜNCÜ BAB

ÂZAD ETME

4164 ١ – عن ابن عمر رضيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أعْتَقَ عَبْداً بينَهُ وبينَ آخرَ قُوِّمَ عليهِ في مَالِهِ قيمةَ عَدْلٍ لاَوَكْسَ وَلاَ شَطَطَ ثُمَّ عَتَقَ عَلَيْهِ في مَالِهِ إنْ كَانَ مُوسِراً، وإلاَّ فَقَدْ عَتَقَ مِنْهُ مَا عَتَقَ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

«الْوَكْسُ» النقصان.

و«الشَّطَطَ» مجاوزة الحد والمقدار.

1. (4164)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, kendisi ile bir başkası arasında (ortak) olan bir köle(deki kendine mahsus hisse)yi âzad ederse, köleye onun malından adilane bir kıymet biçilir, ne eksik nede fazla. Sonra, eğer zenginse, onun malından [Ortaklara hisseleri verilerek] köle âzad edilir. Değilse köleden âzad ettiği kısım âzad olmuştur."* [Buhârî, Şirket 5, 14, Itk 4, 17; Müslim, Itk 1, (1501); Muvatta, Itk 1, (2, 772); Ebu Dâvud, Itk 6 (3940, 3941, 3942, 3943, 3944, 3945, 3946, 3947); Tirmizî, Ahkâm 14 (1346, 1347); Nesâî, Büyû 106, (7, 319).]

AÇIKLAMA:

Birkaç kişi arasında ortak olan bir köleyi, ortaklardan biri, kendi hissesini âzad edecek olursa, imamlar farklı hükümler beyan etmiştir. Rivayette görüldüğü üzere, âzad eden zengin ise, köleye adilane bir değer biçildikten sonra öbür ortaklarının hisselerini de verir ve köle onun adına âzad edilmiş olur. Mâlik ve Şâfiî hazretleri böyle hükmeder. Adam fakirse ondan geri kısmın parası taleb edilmez. Ebu Hanîfe'ye göre ortağı muhayyerdir, dilerse hissesini âzad eder veya hizmet mukabili köleyi âzad eder. Her iki durumda velâ hakkı ortakların olur. Veya âzad eden,

zenginse, kendi hissesinin kıymetini tazmin eder. Veya tazmin ettiği hisseyi köleden bilahare alır, bu durumda velâ hakkı âzad edenindir.

Ebu Yusuf ve *İmam Muhammed*'e göre, zengin olma halinde âzad eden, diğer borcu tazmin eder, fakirse köleden hizmet ister ama köleden geri para isteyemez, velâ her iki halde de âzad edene aittir.

4165 ٢– وعن أبي الدرداء رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَثَلُ الَّذِى يُعْتِقُ عِنْدَ الْمَوْتِ كَمَثَلِ الَّذِى يُهْدِى إِذَا شَبِعَ]. أخرجه أبو داود.

2. (4165)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Köleyi ölme anında âzad edenin misâli, doyduğu zaman hediyede bulunan adam gibidir."* [Ebu Dâvud, Itk 15, (3968); Tirmizî, Vesâya 7, (2124).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, başta köle âzadı olmak üzere her çeşit bağış ve hayrın, nefsin hırsına, şahsî arzusuna rağmen yapılmasını teşvik etmektedir. Doymuş olan değil, aç adamın, yani yemeye ihtiyaç ve iştahı olan adamın yapacağı bağış daha kıymetlidir. Böylesi bağışlar, Allah rızası içindir veya ahiretin dünyaya, nefsin bencilliğine tercih edilerek yapılan bağıştır. Bu çeşit bağıştan ferdin istifadesi çok olur.

İnsanlar, şahsi arzularını tatminden sonra bağışta bulunmayı esas almaya başlasalar, bağışlar gerçekten son derece azalır. Çünkü, dünya hırsı tatmin olmak bilmez. Çoğu insanın bugün-yarın derken, eceli beklenmedik bir anda geliverir, bağış yapmaya fırsat da bulamaz. Hülasa hangi açıdan bakarsak bakalım hadis gerçekten hikmetlidir.

4166 ٣– وعن عمران بن حصين رضي الله عنهما: [أَنَّ رَجُلاً أَعْتَقَ سِتَّةَ مَمْلُوكِينَ لَهُ عِنْدَ مَوْتِهِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ مَالٌ غَيْرُهُمْ. فَدَعَاهُمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَجَزَّأَهُمْ أَثْلاَثاً ثُمَّ أَقْرَعَ بَيْنَهُمْ فَأَعْتَقَ اثْنَيْنِ وَأَرَقَّ أَرْبَعَةً. وَقَالَ لَهُ قَوْلاً شَدِيداً]. أخرجه الستة إلا البخاري.

3. (4166)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam, öleceği sıra, kendine ait altı köleyi âzad etti. Onlardan başka malı da yoktu. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onları çağırdı. Onları üç gruba ayırdı, sonra aralarında kur'a çekti. İkisini âzad etti, dördünü köle olarak bıraktı. Adamı da şiddetle azarladı." [Müslim, Eyman 56, (1668); Muvatta, Itk 3, (2, 774) Tirmizî, Ahkam 27, (1364); Ebu Dâvud, Itk 10, (3958, 3959, 3960, 3961); Nesâî, Cenâiz 65, (4, 64).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ölüm anında yapılan bağış hibe, vasiyet gibi tasarrufların, ölüme muallak tasarruflar gibi olduğunu göstermektedir.

2- Şeriatımız, maldan üçte bir nisbetinde vasiyeti meşru kılmış ise de fazlasına müsaade etmemiştir. Üçte iki varislerin hakkıdır, o vasiyet edilemez, bağışlanamaz. Bu sebeple Resulullah bütün malı altı köleden ibaret olduğu halde onları da âzad ederek, vârislere hiç mal bırakmayan adama kızıyor ve bu gayr-ı meşru bağışı bozarak meşru şekle sokuyor.

3- *Nevevî,* bu hadiste, *İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed, İshak, Dâvud-ı Zâhirî, İbnu Cerîr* ve cumhur'un kura hakkındaki görüşlerne delil olduğunu belirtir. Onlara göre, bu çeşit durumlarda âzad edilecek olanların tesbitinde kur'a esastır. *Ebu Hanîfe* merhum: "Kur'a bâtıldır, bu işte onun medhali yoktur, her bir köle, hissesi nisbetinde âzad edilmiş olur, mütebâki kısmını hizmetle ödeyerek hürriyetine kavuşur" demiştir. Şabî, Nehâî, Şureyh, Hasan Basrî ve İbnu Müseyyeb de Ebu Hanîfe gibi düşünmüşlerdir.

4167 ٤ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما أن عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أيُّمَا وَلِيدَةٍ وَلَدَتْ مِنْ سَيِّدِهَا فإنّه لاَ يَبِيعُهَا وَلاَ يَهَبُهَا وَلاَ يُورِثُهَا وَهُوَ يَسْتَمْتِعُ مِنْهَا فإذَا مَاتَ فَهِيَ حُرَّةٌ]. أخرجه مالك.

4. (4167)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) diyor ki: "Hangi cariye, efendisinden bir çocuk dünyaya getirirse, artık efendi bu cariyeyi satamaz, hibe edemez, miras da kılamaz. Hayatta oldukça ondan istifade eder, öldü mü artık cariye hür olur." [Muvatta, Itk 6, (2, 776).]

AÇIKLAMA:

Efendisinden çocuk doğuran cariyeye ümmü veled denir. Ümmü veled artık sıradan bir köle değildir. İbnu Ömer'in belirttiği gibi, satılamaz, hibe edilemez, ona varis de olunamaz. Efndisinin vefatından sonra hürriyetine kavuşur. Bu hususta icma vardır. Bütün imamlar böyle hükmetmiştir.

4168 ٥ – وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ مَحْرَمٍ فَهُوَ حُرٌّ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«وذُو الأرحَامِ» هم الأقارب وكل من يجمع بينك وبينه نسب. ويطلق في الفرائض على الأقارب من جهة النساء، والمحرم من ذوي الأرحام من لا يحلّ نكاحه كالأم والبنت والأخت، ومذهب الشافعي أنه يعتق عليه الأصول والفروع دون الأخوة.

5. (4168)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim zû-rahm mahrem birisine mâlik olursa o hürdür."* [Ebu Dâvud, Itk 7, (3949); Tirmizî, Ahkâm 28, (1365); İbnu Mâce, Itk 5, (2524).]

AÇIKLAMA:

Zû-rahm, ebediyen nikah edilmesi haram olan yakınlar, akrabalar demektir. en-Nihâye'de Feraiz bahsinde, kadın tarafından akrabalara zû-rahm dendiği belirtilir: Anne, kız, kızkardeş, teyze, hala gibi nikahlanması haram olanlar. Muhrim (veya mahrem veya muharrem) denmesi, diğerle-rinden tefrik içindir.

Hadis, yakın akraba, şu veya bu şekilde kişinin mülkiyetine geçmesi halinde onların hür olacaklarını, yakınların köle statüsünde tutulmayacağını beyan etmektedir. *İbnu'l-Esir, Sahâbe* ve Tâbiînden ehli ilmin ekseriyetinin buna hükmettiğini belirtir. Ebu Hanîfe, Ashabı, Ahmed İbnu Hanbel, hep bu görüştedirler.

★ *İmam Şâfiî* ve diğer bazı selef ülemâsı ise evladın, babaların, annelerin âzad edileceğine, diğer yakınların âzad edilmeyeceğine hükmederler.

★ *İmam Mâlik*, "evlad, ebeveyn ve kardeşler hür olur, başkaları olmaz" diye hükmetmiştir.

4169 ٦– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [جَاءَ رَجلٌ مُستَصرِخٌ الى رَسـولِ اللهِ ﷺ فـقَالَ: جَارِيَةٌ لَهُ يا رَسُولَ اللهِ. فـقَالَ: وَيْحَكَ، مَالَكَ؟ قَالَ شَرّاً. أَبْصَرَ لِسَيِّدِه جَارِيَةً فَغَارَ فَجَبَّ مَذَاكِيرَهُ. فـقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَلَيَّ بِالرَّجُلِ. فَطُلِبَ فَلَمْ يُقْدَرْ عَلَيْهِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اذْهَبْ فَأَنْتَ حُرٌّ. فقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَى مَنْ نُصرَتِي؟ فقَالَ: نُصرَتُكَ عَلَى كُلِّ مُسلِمٍ]. أخرجه أبو داود.

«الجَبُّ» القطع. و«المَذَاكِيرُ» جمع ذكر على غير قياس.

6. (4169)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallahu anh) an-

latıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yardım taleb etmek üze-re bir adam gelip: "Ey Allah'ın Resulü! (Efendim) falana ait şu cariye var ya (onun yüzünden efendim bana sıkıntı veriyor)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm "Vah! Neyin var?" deyince adam: "Bela hâsıl oldu. Köle (ben demek istiyor) efendinin cariyesine bakmıştı, efendi kıskançlıkla erkeklik uzvunu burdu (hadım etti)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Adamı bana getir!"* emretti. Efendi çağırıldı ama getirilemedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Öyleyse git, sen hürsün!" ferman buyurdu. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü! (Efendimin kölesi olmamda direnmesi halinde) kim bana yardımcı olacak?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sana yardımcı olmak bütün müslümanlara terettüp eder"* cevabını verdi." [Ebu Dâvud, Diyât 7, (4519); İbnu Mâce, Diyât 29, (2680).]

AÇIKLAMA:

Hadis, görüldüğü üzere, efendisi tarafından, cariyesine baktığı için, erkeklik uzvu burularak hadım edilen bir kölenin şikayetine *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın verdiği hükmü aksettiriyor.

★ Köle hür olacak.

★ Bu hükmün uygulanmasında bütün müslümanlar kölenin yardımcısı olacaklar.

4170 ٧– وعن سفينة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنْتُ مَمْلُوكاً لأُمِّ سَلَمةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها. فَقَالَتْ: أعْتِقُكَ وَأشْتَرِطُ عَلَيْكَ أنْ تَخْدُمَ رَسُولَ اللهِ مَا عِشْتَ. فَقُلْتُ: وَلَوْ لَمْ تَشْتَرِطِي عَلَيَّ لَمْ أفْعَلْ غَيْرَهُ، فأعْتَقَتْنِي وَاشْتَرَطَتْ عَلَيَّ]. أخرجه أبو داود.

7. (4170)- *Sefine* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nın kölesi idim. Bir gün bana: "Seni âzad ediyorum, ancak yaşadığın müddetçe *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a hizmet etmeni şart koşuyorum dedi. "Sen bu şartı koşmasan da başka bir şey yapacak değilim!" dedim. Beni âzad etti ve bana bu şartı koştu." [Ebu Dâvud, Itk 3, (3932); İbnu Mâce, Itk 6, (2526).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bu, şart adıyla ifade edilen bir vaaddir. Bu vaade uymak gerekli değildir. Fakihlerin çoğu, âzad ettikten sonra şart koymayı sahih kabul etmiyorlar. Zira âzadlık başkasının mülkiyetini kabul etmeyen bir şarttır. Hür kimsenin hâsıl edeceği menfaatlere, kendisinden

başka kimse, ücret karşılığı ve benzeri bir durum olmadan, mâlik olamaz."

Begavî'nin Şerhu's-Sünne'sinde denir ki: "Bir kimse, kölesine: "Bana bir ay hizmet etmen şartıyla seni âzad ettim" dese, o da kabul etse, derhal hür olur ve ona bir aylık hizmet terettüp eder. Eğer: "Bana ebediyyen hizmet etmen şartıyla" deseydi veya "Bana hizmet etmen şartıyla" deyip mutlak bıraksaydı, o da kabul etseydi, derhal hür olur, efendisine kölelik kıymetini borçlanırdı. Bu şart âzad olmaya makrun olursa, köleye kıymetini ödeme borcu terettüp eder, hizmet terettüp etmez. Ama âzad olduktan sonra bu şart koşulursa, bu şarta uymak gerekmez, köle üzerine bir borç da terettüp etmez, fukaha çoğunluk itibariyle böyle hükmet-miştir."

Neylü'l-Evtâr'da: "Bu hadisle, bir şarta muallak (bağlı) âzad etmenin sıhhatine istidlal edilmiştir" denir ve *İbnu Rüşd*'ün: "Köleyi efendisi, senelerce hizmet şartıyla âzad etse, onun âzadlığı hizmet etmedikçe tahakkuk etmeyeceği hususunda ihtilaf edilmemiştir" dediği kaydedilir.

İbnu Raslân da şunu söyler: "Bu meselede ihtilaf edildi. İbnu Sîrîn, buna emsal meselelerde şartı sabit görürdü. Ahmet İbnu Hanbel'e aynı mesele soruldu. "Bu hizmeti köle, onu kendine şart kılan sahibinden satın alır" cevabını verdi, "parayla mı?"denince, "evet" dedi.

4171 ٨– وعن مالك أنه بلغه أن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: [سُئِلَ عَنِ الرَّقَبَةِ الْوَاجِبَةِ تُشْتَرى بِشَرْطِ الْعِتْقِ، فقَالَ: لاَ].

8. (4171)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'e âzad etme şartıyla satın alınan rakabe-i vâcibe'den sorulmuştu. "Hayır, olmaz" cevabını verdi." [Muvatta, Itk 12, (2, 778).]

AÇIKLAMA:

Rakabe-i vâcibe, kişiye, dinî bir vecibe olarak âzad etmesi gereken köledir. Yani, Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen hallerin birinde âzad edilmesi gereken köleye denir. Sözgelimi *yemin kefâreti, katl kefâreti, zıhâr kefâreti olarak* zikredilen köle âzadları vacib olan âzadlardır. Bunlara rakabe-i vâcibe denmiştir. Bir de tetavvu âzadlar vardır; Resulullah'ın vaadettiği sevabı elde etmek üzere köle âzadı. Şu halde bu iki âzad mahiyetce farklı olduğu gibi, âzad edilecek kölelerde aranacak şartlar da farklı olabilecektir.

İşte İbnu Ömer'e sorulan husus şu olmaktadır: "Üzerinde köle âzad etme borcu bulunan bir kimse, bunu yerine getirmek üzere, bir başkasından bazı şartlarla kayıtlı olarak bir köle satın alıp onu âzad edebilir mi?" İbnu Ömer (radıyallahu anh) buna "Hayır!" diye cevap veriyor.

Öyle ise, rakabe-i vâcibe'nin tam bir köle âzadı olması gerekmektedir. Bir başkasının ortak olduğu, bir başkasına biraz borç ödemek, hizmet etmek gibi herhangi bir şartla kayıtlı olan kimsenin âzad edilmesi, o vâcib âzad etme borcunu yerine getirmiyor.

İmam Mâlik, İbnu Ömer'in "Hayır!" cevabını şöyle açıklar: "Çünkü, bu tam bir rakabe (köle) değildir. Zira satıcı, âzad etmek şartıyla satın alana, fiyatından bir miktarını eksik tutmuştur."

İmam Mâlik devamla der ki: "Kişinin tetavvu niyetiyle âzad edeceği köleyi âzad etme şartıyla satın almasında bir beis yoktur."

Yine der ki: "Rakabe-i vâcibe'de hristiyan, yahudi köleyi, mükâteb köleyi, müdebber köleyi, ümmü veled'i, birkaç yıl sonraya hürriyetine kavuşma şartına sahip köleyi, âmâ köleyi âzad etmek caiz değildir."

Şu halde rakabe-i vâcibenin hem müslüman hem de rakabe-i tâmme (tam köle) olması gerekir. Tetavvu olarak, nasranî, yahudi, mecusi âzad edilebilir.

İmam Mâlik, Muvatta'da rakabe-i vâcibe'nin rakabe-i mü'mine olması gerektiğini söyledikten sonra, kefâret olarak yedirilmesi gereken yemeğin de mutlaka müslüman fakirlere yedirilmesi gerektiğini ilave eder.

★ Şunu belirtmede fayda var; *İmam Mâlik*'i rakabe-i vâcibe'nin müslüman köleden olma şartını koymaya sevkeden husus Kur'an-ı Kerim'deki katl kefaretiyle ilgili âyetten çıkarılmıştır. Orada âzad edilecek kölenin mü'min olması şart koşulur (Nisa 92). Diğer kefaretlerde ise bu şart görülmez. Ancak mutlakın mukayyede hamli umumî bir prensip olması haysiyetiyle mezkur âyetin hükmü diğer mutlaklara teşmil edilmiştir.

4172 ٩– وعن فضالة بن عبيد الأنصاري رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّهُ سُئِلَ عَنِ الرَّجُلِ يَكُونُ عَلَيْهِ رَقَبَةٌ، هَلْ يَجُوزُ لَهُ أنْ يَعْتِقَ وَلَدَ زِنىً؟ قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه مالك.

9. (4172)- *Fudâle İbnu Ubeyd el-Ensârî* (radıyallahu anh)'tan anlatıldığına göre Fudâle'ye, "üzerinde bir köle âzad etme borcu bulunan kimsenin veled-i zina'yı âzad etmesi caiz olur mu?" diye sorulmuş, o da "Evet" demiştir. [Muvatta, Itk 11, (2, 777).]

AÇIKLAMA:

Burada da rakabe-i vâcibe hakkında sorulmakta ve zina mahsûlü bir kölenin âzad edilmesinin caiz olup olmadığı mevzubahis edilmektedir. Bu soru Ashab'tan Fudâle'ye sorulmuş, o da "caiz olur" demiştir.

Zürkânî, bilhassa katl kefaretinin edasında bu kölenin mü'min olması gereğinde icma ve nass olduğunu kaydeder. Zıhâr kefareti ihtilaflıdır.

Önceki hadisle ilgili açıklamamıza da bakılmalıdır.

4173 ١٠ – وعن عبدالرحمن بن أبي عمرة الأنصاري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: [أَنَّ أُمَّهُ أَرَادَتْ أَنْ تَعْتِقَ فَأَخَّرَتْ ذَلِكَ إِلَـى أَنْ تُصْبِحَ. فَمَاتَتْ. فَقُلْتُ لِلْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ: يَنْفَعُهَا أَنْ أُعْتِقَ عَنْهَا؟ فَقَالَ الْقَاسِمُ: إِنَّ سَعْدَ بْنِ عُبَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: إِنَّ أُمِّي هَلَكَتْ، فَهَلْ يَنْفَعُهَا أَنْ أُعْتِقَ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه مالك.

10. (4173)- *Abdurrahman İbnu Ebî Amra el-Ensârî* rahimehullah'ın anlattığına göre "annesi, bir köle âzad etmek istemiş ve bunu sabaha tehir etmiş, köle de bu sırada ölmüştür. Abdurrahman Kâsım İbnu Muhammed'e: "Ben anneme bedel bir köle âzad etsem, anneme faydası olur mu (sevabı ulaşır mı)?" diye sorar. Kâsım: "Sa'd İbnu Ubâde (radıyallahu anh) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip: "Annem vefat etti, ben onun adına bir köle âzad etsem ona faydası olur mu?" diye sormuştu. *"Evet!"* cevabını aldı" dedi. [Muvatta, Itk 13, (2, 779).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Zürkânî'nin açıkladığı üzere muhtelif vecihlerden gelmiştir. Rivayetlerin çoğunda *Sa'd İbnu Ubâde* (radıyallahu anh)'ın, Resulullah'tan annesi adına tasaddukta bulunmanın annesine bir faydası olup olmayacağını sorduğu rivayet edilmiştir; bazılarında da burada olduğu gibi, köle âzad etmenin bir faydası olup olmayacağını sormuş olmalıdır. Her hal ve kârda ülemâ ölü adına tasaddukta bulunmanın da, köle âzad etmenin de caiz olduğunda icma eder.

Bu durumda âzad edilen kölenin velâ'sına gelince:

★ *İmam Mâlik* ve ashâbına göre, kimin adına âzad edildi ise ona aittir.

★ *İmam Şâfiî* ve ashâbına göre, âzad edene aittir.

★ Kûfîlere göre, Ölenin emri (vasiyeti) ile yapılmışsa ölene ait, değilse âzad edene aittir.

4174 ١١ – وعن يحيىٰ بن سعيد قال: [تُوفِّي عَبْدُ الرَّحْمَـٰنِ بنُ أبي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما في نَوْمَةٍ نَامَها فعتقَتْ عنه أختُه عائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْها رِقَاباً كَثِيرةً]. أخرجه مالك.

11. (4174)- *Yahya İbnu Saîd* rahimehullah anlatıyor: "Abdurrahman İbnu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ), uyuduğu bir uykuda vefat etti. Kız kardeşi Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) onun adına birçok köle âzad etti." [Muvatta, Itk 14, (2, 779).]

4175 ١٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أعْتَقَ عَبْداً وَلَه مَالٌ فَمَالُ الْعَبْدِ لَهُ إلاَّ أنْ يَشْتَرِطَ سَيِّدُهُ]. أخرجه أبو داود.

وقوله «فَمَالُ الْعَبْدِ لَهُ» أخرجوا هذا على وجه الندب والاستحباب إلا أن سمح المالك له بذلك إذا كان العتق منه إنعاماً ومعروفاً فندب كانَ إلى مسامحته بما في يده من المال إتماماً للنعمة والمعروف.

12. (4175)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim malı olan bir köle âzad ederse, kölenin malı kendisinin olur, yeter ki efendisi bu hususta bir şart koşmamış olsun."* [Ebu Dâvud, Itk 11, (3962); İbnu Mâce, Itk 8, (2529).]

AÇIKLAMA:

1- Normal olarak kölenin kazancı efendisine aittir. Öyleyse, köleye mal nisbet edilerek, malı olan köle denmesi, kölenin mal sahibi olduğu ma'nâsında değildir. Öyleyse bu, "elinde mal bulunan ve kesbiyle hâsıl" ma'nâsına gelir.

2- "Kendisine aittir" ifadesinde kendisi ile kim kastediliyor? Köle mi efendi mi; ikisine de râci olabilmektedir. Âlimler ihtilaf etmiştir. Çoğunluk, âzad eden efendi demiştir. Şu halde ma'nâ "Kölenin elindeki malı, efendi köleye bağışlarsa onun olur, değilse efendinindir" demektir.

4176 ١٣ – وعن ربيعة بن أبي عبدالرحمن: [أنَّ الزُّبَيرَ بنَ الْعَوَّامِ اشْتَرَى عَبْداً فأعتَقَه ولِذَلكَ الْعَبْدِ بَنُونَ مِنِ امْرأَةٍ حُرَّةٍ فَـقَالَ الزُّبيرُ: إنَّ بَنِيـهِ مَوالِيَّ. وقَالَ مَوالِي أُمِّهِمْ؛ بَلْ هُمْ مَوَالِينا، فاخْتَصَمُوا إلى عُثْمانَ رَضِيَ اللهُ عَنْه، فَقَضَى لِلزُّبيرِ بِوَلائِهِمْ]. أخرجه مالك.

13. (4176)- *Rebîa İbnu Ebî Abdirrahmân* anlatıyor: "Zübeyr İbnu'l-Avvâm (radıyallahu anh) bir köle satın aldı ve onu âzad etti. Bu kölenin,

hür bir kadından oğulları vardı. Hz. Zübeyr: "Oğulları benim mevâlimdir" dedi. Annesinin efendileri: "Hayır, onlar bizim mevâlimizdir" dediler. Bunun üzerine dâvaları Hz. Osman (radıyallahu anh)'a intikal etti. O, velâ'nın Hz. Zübeyr'e ait olduğuna hükmetti." [Muvatta, Itk 21, (2, 782).]

AÇIKLAMA:

Velâ, daha öncede geçtiği üzere, lügat açısından tasarruf, muâvenet, muhabbet demek olup kurb (yakınlık) ma'nâsına olan velî kelimesinden alınmadır. Ancak fıkıh tabiri olarak, verâsete sebep olan hükmî bir akrabalığı ifade eder. Bu akrabalık bazan akidle teessüs eder ki, buna velâ-i müvâlât denir, bazanda âzad etme sonucu efendi ile âzadlı arasında teessüs eder ki, buna da velâ-i ataka denir. Şu halde, bu hadiste geçen velâ' dan murad velâ-i atakadır. Mevlâ, bir ma'nâda, arada velâ-i ataka bağı bulunan hükmi akraba demektir. Daha âmiyane tabiriyle âzad edilmiş köle diyoruz.

Mevlâ'nın bir diğer ma'nâsı, köle âzad etmiş efendi demektir. Sahip ma'nâsına, Allah için de kullanıldığı malumdur.

4177 ١٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الـرِّقَابِ أيُّها أفْضَلُ فقَالَ: أغْلاَهَا ثَمَناً وَأنْفَسُهَا عِنْدَ أهْلِهَا]. أخرجه مالك.

14. (4177)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "Hangi köleyi âzad etmek efdaldir?" diye sorulmuştu.

"Fiyatça yüksek olanı ve efendisinin nazarında en nefis olanıdır!" cevabını verdi." [Muvatta, Itk 15, (2, 779); Buhârî, Itk 2; Müslim, İman 136 (84).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin rivayetinde soru sâhibinin *Ebu Zerr el-Gıfarî* (radıyallahu anh) olduğu tasrih edilmiştir.

2- Hadis'te en efdal âzad için iki ölçü verilmiştir:

1) Pahası yüksek olan.

2) Sahibinin yanında nefis olan.

Ulemâ, meselenin tahlilinde bazı farklı neticeler ileri sürmüştür:

Nevevî der ki: "Allah bilir ya, bu hadis tek bir köle âzad edecek kimse içindir. Amma, bir kimsenin, mesela bir dirhemi olsa, bununla bir köle satın almak ve âzad etmek istese, derken bu paraya nefis bir köle veya

değerce düşük iki köle alabilecek olsa, iki köleyi alıp âzad etmesi efdaldir." Devamla der ki: "Bu, kurbanlığın hilafınadır. Şişman bir kurbanlık daha efdaldir, çünkü bunda matlub olan etin iyi olması, öbüründe köle âzadıdır."

İbnu Hacer der ki: "Bana zâhir olan şudur: "Bu meseledeki hüküm, şahsa göre değişir. Bazı tek şahsın âzad edilmesi ile, âzad eden, çok sayıda kimseyi âzad etmekten daha fazla istifadede bulunur. Bazısı güzel etten ziyade, daha fazla dağıtabilmek için miktarca çok olan ete muhtaçtır, çünkü ete muhtaç olanlar çoktur. Şu halde bunda esas olan, azlık-çokluktan ziyade (içinde bulunulan şartlara göre) en çok faydalılıktır."

Hadisten hareketle: "Bir kimsenin müslüman köleden daha pahalı olan kâfir kölesini âzad etmesi efdaldir" diye hükmedilmiştir. Ancak bu hükme, Esbağ ve başka âlimler muhalefet ederek: "Murad müslümanlar arasında kıymetce üstün olandır" demişlerdir.

Kâdî İyaz der ki: "Kafiri âzad etmenin câiz olduğunda ihtilaf yok, ancak tam fazilet mü'minin âzad edilmesindedir."

İmam Mâlik'in: "Fiyatca yüksek olanın âzad edilmesi, kafir de olsa efdaldir" diye, hadisin zahirine göre hükmettiği rivayet edilmiştir. Ancak, ashabından olan-olmayan pek çok âlim ona bu meselede muhalefet etmiştir. Esahh olan da muhalif görüştür. Hatta Kurtubî demiştir ki: "Müslimi âzad etmenin efdal olması, hem müslümanın hürmeti, hem de şehâdet, cihad (kaza, zekât gibi kafire câiz olmadığı halde hür müslümana caiz olan ammeye faydalı hizmetler) sebebiyledir." Bir kısım hadisler, ayrıca erkeği âzad etmenin, kadını âzad etmekten efdal olduğunu ifade eder.

Tirmizî'nin bu hususa açıklık getiren bir rivayeti şöyle: أيما امرىءٍ مسلم أعتق امرأتين مسلمتين كانتا فكاكه من النار *"Hangi müslim, iki müslüman köle kadını âzad ederse, bunlar onun ateşten kurtuluşuna sebep olur..."* (Hadisi 4151 numaralı hadisin şehrinde tam olarak kaydettik). Bu rivayette bir erkeğin âzad edilmesi, iki kadının âzad edilmesine denk tutulmuştur. Bunun sebebi, fayda açısından bakınca, erkeğin içtimâî faydası kadından fazladır. Dediğimiz gibi cihada katılabilir, kadılık yapabilir, zekat verebilir, şehadette bulunabilir vs. Ayrıca erkeğin hizmeti daha çok aranan bir hizmettir, verimlidir. Bu sebeple geçmiş devirlerde erkek köleler daha çok görülmüştür. Âlimler, bir kısım cariyelerin âzad edilmesine, onların ziyan olması gözüyle bakmışlardır, korunmalarının devamı için âzad edilmemelerini haklarında hayırlı bulmuşlardır.

Bazı âlimler, meseleye bir başka noktadan yaklaşarak: "Koca hür de

olsa, köle de olsa kadından doğanlara hürriyetin daha çok sirayet edeceğini söylerek kadının âzad edilmesinin efdal olacağını söylemiş ise de, böyle söyleyenlere erkekleri âzad etmedeki yukarıda zikredilen umumî menfaatlerle, kadınların zâyi olma durumları hatırlatılarak âzad edilmesinin efdal olduğunu söylemişlerdir.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadisin zâhiriyle hüküm vermezden önce, nazar-ı dikkate alınması gereken başka rivayetler ve bir kısım izâfi durumları bilmek gerekmektedir; ülemâmız bunu yapmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÂB

MÜDEBBER KILMA, MÜKÂTEBE YAPMA

4178 ١ - عن جابر رضي الله عنه: [أنَّ رجلاً أعتق غلاماً له عن دبرٍ فاحتاج فأخذه النبيُّ ﷺ فقال: من يشتريه مني؟ فاشتراه نعيم بن عبد الله بن النحام رضي الله عنه بكذا وكذا فدفعه إليه]. أخرجه الخمسة.

1. (4178)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, kölesini "benden sonra hür olsun" diye âzad etmişti. Sonradan ona ihtiyacı doğdu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* köleyi alarak: *"Bunu benden kim satın alacak?"* dedi. *Nuaym İbnu Abdillah İbni'n-Nehhâm* (radıyallahu anh) şu şu miktar fiyata satın aldı. Resulullah o parayı (köle sahibine) verdi." [Buhârî, Büyû 59, 110, İstikrâz 16, Husumât 2, Itk 9, Kefâretu'l-Eymân 7, İkrâh 4, Ahkâm 32; Müslim, Eymân 41, (997); Ebu Dâvud, Itk 9, (3955, 3956, 3957); Tirmizî, Büyû 11, (1219); Nesâî, Büyû 84, (7, 304).]

AÇIKLAMA:

1- Kölesi olan bir kimse: *"Kölem, ben öldükten sonra hürdür"* derse, bu köleye müdebber denir. Çünkü, hürriyeti ölme şartına bağlanmıştır. Kelime geri, arka ma'nâsına gelen dübürden gelir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, *müdebber* kölenin, ihtiyaç halinde satılabileceğini, bunun cevazını göstermektedir. Çünkü rivayet, müdebbirin kölenin parasına muhtaç duruma geldiğini ifade ediyor. Rivayette yok ise de, adam durumu Resulullah'a arzetmiş, Aleyhissalâtu vesselâm da bizzat satış işiyle ilgilenerek cevazı göstermiştir. Buhârî'nin bir rivayetinde ise, "Başka hiçbir malı bulunmayan bir kimsenin yegâne mülkü olan tek kölesini müdebber kıldığı Resulullah'ın kulağına gelmiş, Resulullah da köleyi sekizyüz dirheme satıp, parasını adama göndermiştir."

3- Tariklerin çoğunda, kölenin sekizyüz dirheme satıldığı belirtilir.

4- Bazı rivayetlerde adamın borçlu olduğu, diğer bazılarında muhtaç olduğu, diğer bazılarında başka malı bulunmadığı açıklanır. Aslında bunların hepsi bir kapıya çıkarak *müdebberin* satılmasını meşrû kılan gerekçeyi gösterir. Çoğunluğun ittifak ettiği husus, müdebberin, sahibinin sağlığında satılmış olmasıdır. Sadece *Seleme İbnu Küheyl*'den Şerîk'in rivayetinde أنّ رجلاً مات وترك مُدبّرًا ودينًا فأمرهم النّبيّ فباعه في دينه "Bir adam öldü, geriye bir müdebber ve borç bıraktı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emriyle, borçlarının ödenmesi için müdebber satıldı" denir. Hadisi kaydeden Dârakutnî, Şerîk'in bu rivayette hata ettiğini şeyhi *Ebu Bekr en-Neysâburî*'den kaydetmiştir.

Alaeddin Mağoltay, Telvîh'de der ki: "Ülema, müdebberin satılıp satılamayacağı hususunda ihtilaf etmiştir:

★ *Ebu Hanîfe, Mâlik* ve bir grup *Ehl-i Kûfe*, efendinin müdebberini satamayacağına hükmetmiştir.

★ *Şâfiî, Ahmed, Ebu Sevr, İshâk* ve *Ehl-i Zâhir* câiz demiştir. Hz. Âişe, Mücâhid, Hasan Basrî, Tâvus da bu görüştedir.

★ *İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sabit, Muhammed İbnu Sîrîn, İbnu Müseyyeb, Zührî, Şâ'bî, Nehâî, İbnu Ebî Leyla, Leys İbnu Sâd* mekruh olduğuna hükmetmişlerdir.

★ Evzâ'î, "âzad etmek isteyen satın alabilir" demiştir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* de *"efendisi borçlu olmak kaydıyla câizdir"* demiştir.

★ Mâlik *"ölüm sırasında satabilir, hayatta iken satamaz"* demiştir."

4179 ٢– وعن نافع أنّ ابنَ عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [دبّرَ جاريتينِ لهُ فكانَ يطؤهما وهما مُدبّرتانِ]. أخرجه مالك.

2. (4179)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), kendine ait iki cariyeyi müdebber kıldı. Onlar müdebber oldukları halde İbnu Ömer onlara temasta bulunuyordu." [Muvatta, Müdebber 4, (2, 814).]

4180 ٣– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَتَبَ عبدَهُ على مائةِ أُوقيةٍ فأدّاها إلاّ عشرَ أواقٍ فهو عبدٌ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (4180)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallahu anh) an-

latıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim kölesi ile yüz okiyye üzerinden mükâtebe yapsa da, kölesi bunun on okiyyesi hariç hepsini ödese, yine de köledir." [Ebu Dâvud Itk 1, (3927); Tirmizî, Büyu' 35, (1260); İbnu Mâce, Itk 3, (2519).]

4181 ٤ – ولأبي داود: [المُكَاتَبُ عَبْدٌ ما بَقِيَ عَلَيْهِ مِنْ كِتَابَتِهِ دِرْهَمٌ].

4. (4181)- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde şöyle buyurulur: "Mükâteb, üzerinde bir dirhemlik borç kaldığı müddetçe köledir." [Ebu Dâvud, Itk 1, (3926).]

AÇIKLAMA:

Mükâtebe veya kitâbet, efendi ile köle arasında cereyan eden hürriyetini satın alma anlaşmasıdır. Köle, varılacak mütabakatla tesbit edilen belli bir meblağı kazanarak, efendisine ödemek karşılığında hürriyetini satın almak isteyebilir. Bu antlaşmayı yapan köleye mukâteb, efendiye de mükâtib denir.

Yukarıdaki rivayetler, kölenin, borcunu son kuruşuna kadar ödemedikçe kölelikten kurtulamayacağını ifade eder. İbnu't-Tîn mükâtebe akdinin İslam'dan önce de mevcut olduğunu, İslam'ın bunu ikrar ettiğini belirtir. Mesele üzerine selef ihtilaf etmiştir:

★ *Abdullah İbnu Sâbit, Hz. Zübeyr, Süleyman İbnu Yesâr, Zeyd İbnu Sâbit, Hz. Âişe, İmam Mâlik* mukâtebin az bir borcu da olsa köle olmaya devam ettiği kanaatinde idiler.

★ *Hz. Ali:* "Yarısını ödedi mi artık kölelikten çıkar, borçlu durumuna geçer" demiştir. Hz. Ali'nin, "ödediği nisbette hürriyete kavuşur" dediği de rivayet edilmiştir.

★ *İbnu Mes'ud:* "Köle ikiyüz dirheme mükâtebe yapmış ve fakat gerçek değeri yüz dirhem ise, yüz dirhemi ödedi mi hür olur" demiştir.

★ *Atâ:* "Mükâteb kitabetinin dörtte üçünü ödedi mi hür olur" demiştir.

★ *İbnu Abbâs,* merfûan, المكاتب يعتق منه بقدر ما أدّى *"mukâteb ödediği miktarca âzad edilir"* hadisini rivayet etmiştir (Nesâî).

Zürkânî'nin kaydına göre, bu meselede cumhurun delili, Berîre ile ilgili rivayettir. Mukâtebe yapmış olmasına rağmen borcunu ödeyemediği için satılmıştır. Onun hakkında Zeyd İbnu Sâbit'le Hz. Ali (radıyallahu anhümâ) tartışmışlardır. Zeyd: "Zina yapacak olsa recmeder, şehâdette bulunacak olsa şâhidliğini kabul eder misin?" der.

Hz. Ali "Hayır!" deyince, Zeyd: "Öyleyse, üzerinde borç kaldıkça o köledir" der. Hattabî: "Bu hadis, mükâtebin satılması caizdir" diyenlere delildir, çünkü o köle ise memluktur, asıl vasfı olan mülk olma durumunda devam edince, onda bir başkasının mülkü meydana gelmez. Böylece satılması yasaklanamaz. Hadiste ayrıca, mükâteb taksidlerini tam olarak ödemeden ölürse, âzadlığına hükmedilemez, hatta borcunu karşılayacak mal bırakmış da olsa. Çünkü, köle olarak ölünce ölümden sonra da hür olamaz. Efendisi malı alır, evladları varsa efendiye köle olurlar. Bu hüküm *Ömer İbnu'l-Hattab* ve *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anhümâ)'dan rivayet edilmiştir. Ömer İbnu Abdilaziz, Zührî, Katâde de bu görüşü benimsemiştir. *İmam Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* de bu görüştedirler."

★ *el-Erdebili*, el-Ezkâr'da der ki: "Çoğunluk, "Mukâteb taksidlerini ödemezden önce ölse, kalan az da olsa çok da olsa, borcunu ödeyecek mal bıraksa da bırakmasa da, geride çocuğu kalsa da kalmasa da, bu hadise göre köle olarak ölür" diye hükmetmiştir.

Ebu Hanîfe der ki: "Mükâteb, geriye borcunu karşılayacak mal bırakarak ölmüşse âzad edilir, bırakmamışsa âzad edilmez."

İmam Mâlik der ki: "Geriye evlad bırakmışsa âzad edilir, değilse edilmez."

Hadiste, mükâtebin bütün taksitlerini ödemedikçe âzad edilmeyeceği hususuna delil vardır. Sahâbe, Tâbiîn ve Etbâuttâbiîn'den çoğunluk böyle hükmetmiştir.

4182 ٥ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا أصَابَ الْمُكَاتَبُ جَداً أوْ مِيـرَاثاً وَرِثَ بِحِسَابِ مَا عَتَقَ مِنْهُ، وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ يُؤَدِّى الْمُكَاتَبُ بِحِصَّةِ مَا أدَّى دِيَةَ حُرٍّ، وَمَا بَقِىَ دِيَةَ عَبْدٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي واللفظ للترمذي.

5- (4182)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mükâtebe karşı bir hadd işlenir, (diyet almaya hak kazanırsa) veya mirasa mazhar olursa, (borcunu ödeyerek) hürriyetinden kazandığı miktarca onlara vâris olur."* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Mükâteb, ödediği hisse nisbetinde hür diyeti öder, geri kalanı köle diyetinden öder."* [Tirmizî, Büyû' 35, (1259); Ebu Dâvud, Diyât 22, (4582); Nesâî, Kasâme 36, (8, 45, 46).]

AÇIKLAMA:

Hadis şunu demek istemektedir: Mükâteb için bir diyet veya mirâs

sabit olursa, diyet ve mirastan, hürriyetten kazandığı miktarca hak alır. Mesela kitabetinin yarısını ödemiş, o sırada babası hür olarak vefat etmiş ise mükâtebden başka vârisi de yoksa, ondan malın yarısına varis olur veya mükâtebe karşı bir cinayet işlenmiş ise, o da mükâtebe borcundan bir miktar ödemiş ise, câni, öldürülen mükâteb'in vârislerine, diyet olarak, ölenin mükâtebe karşılığı olarak ödediği miktarın karşılığını hür diyetinden, efendisine de mütebâkisini köle diyetinden öder. Mesela, efendisiyle bin dirhem üzerine mukâtebe yapan kimsenin kıymeti yüz dirhem ise ve beş yüz dirhemi ödemiş olsa ve öldürülse, kölenin vârislerine, diyetin yarısı binden beşyüz, efendisine de kıymetinin yarısı olan elli dirhem verilir (Mirkât'dan).

4183 ٦ – وعن أم سلمة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قَالَ لَنَا النَّبِيُّ ﷺ إذَا كَانَ عِنْدَ مُكَاتَبِ إحْدَاكُنَّ مَا يُؤَدِّي فَلْتَحْتَجِبْ مِنْهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

6. (4183)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize buyurdular ki: "Sizden birinin mükâtebetinin size hala ödeyeceği borcu varsa da, ona karşı örtünsün." [Ebu Dâvud, Itk 1, (3928); Tirmizî, Büyû' 35, (1261); İbnu Mâce, Itk 3, (2520).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, mükâtebe yapan kadına kölesi ödemeye devam ederken, artık hürriyetine kavuşmuş yabancı gibi davranmasını emretmektedir. Zira, artık onun üzerindeki mülkiyetinin kalkması yakındır, bir şey yaklaştı mı, onun hükmü verilir. Bunun ma'nâsı, mükâteb kölenin artık kadın efendisinin yanına önceden olduğu şekilde serbestçe girmesini yasaklamaktadır.

Bu hüküm 4180'de *Amr İbnu Şuayb*'dan kaydedilen hadisin hükmüne muhalefet etmektedir. Çünkü orada ödenmemiş son kuruşa kadar, mükâteb köle addedilmektedir. İmam Şâfiî bu iki rivayeti şöyle cem eder: "Bu son rivayet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine hastır, böylece ümmehâtu'l-mü'minîn, mükâteblerine karşı örtünmelidirler, onlar borçlarını tamamen ödememiş olsalar da: "Mevzuun bazı teferruatı var ise de günümüzde tatbikatı olmadığından bu kadarını yeterli görüyoruz.

4184 ٧ – وعن موسى بن أنس بن مالك رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [سَأَلَ سِيرِينُ أَنَسًا الْمُكَاتَبَةَ وَكَانَ كَثِيرَ الْمَالِ فَأَبَى، فَانْطَلَقَ سِيرِينُ إلَى عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عنه فدعاه عُمَر. فَقَالَ

لَه: كَاتِبْهُ فَأَبَى، فَضَرَبَهُ بِالدِّرَّةِ. وَتَلاَ: فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيــهِمْ خَيْراً، فَكَاتَبَهُ].

أخرجه البخاري.

7. (4184)- *Musa İbnu Enes İbn-i Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sîrîn, Hz. Enes'e mükâtebe yapma talebinde bulundu. Hz. Enes çok zengindi, mükâtebe yapmayı reddetti. Sîrîn Hz. Ömer (radıyallahu anh)'a başvurdu. Hz. Ömer, Enes (radıyallahu anhümâ)'yı çağırarak: "Sîrîn'le mükâtebe yap!" emretti. Enes (radıyallahu anh) yine kabul etmedi. Hz. Ömer, çubuğuyla Enes'e vurdu. Ve şu âyeti okudu: فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِ خَيْراً **"Kölelerinizden hür olmak için bedel vermek (mukâtebe yapmak) isteyenlerin, -onlardan bir iyilik görürseniz- bedel vermesini kabul edin"** (Nur 33). Bunun üzerine Hz. Enes mükâtebe yaptı." [Buhârî, Mükâteb 1.]

AÇIKLAMA:

1- Sîrîn, meşhur fakih Muhammed İbnu Sîrîn'in babasıdır. Aynu't-Temr esirlerindendi. Hz. Enes (radıyallahu anh), onu Hz Ebu Bekr'in hilafeti zamanında satın almıştı. Hz. Ömer ve başkalarından hadis rivayet etmiştir. Sîkalardandır. Hz. Enes'le 40 bin dirhem üzerinden mükâtebe yaptığı rivayetlerde gelmiştir.

2- Mükâtebe yapmanın bu hadise göre vacib olduğu anlaşılmaktadır. Zira, Sîrîn'in talebini Hz. Enes reddedince, Sîrîn Hz. Ömer'e şikayet eder ve Hz. Ömer, Hz. Enes'i buna mecbur eder. Bilhassa çubuk vurma hadisesini bazı alimler vücuba delil kılmışlardır. Atâ, İshak (rahimehümullah) vacib olduğuna hükmedenlerdendir. *İmam Şâfiî* ve Zahirîler de bu görüştedirler. İbnu Cerîr'in tercihi de böyledir.

Bir kısım âlimler de âyette geçen: اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْراً "Onlarda bir hayır görürseniz" kaydını gözönüne alarak gayr-ı vâcib olduğuna hükmetmiştir.

4185 ٨- وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْهـا: [أنَّ بَرِيرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا جَاءَتْ تَسْتَعِينُهَا فِي كِتَابَتِهَا الْحَدِيثَ].

وقد تقدّم بتمامه في كتاب البيع من رواية الستة.

8. (4185)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Berîre mükâtebe bedelini ödemede yardım istemeye geldi..."

Bu rivayet Bey' bölümünde tam olarak Kütüb-i Sitte rivayeti olarak kaydedildi (281. hadis, 1. cilt, s. 495).

4186 ٩- وزاد النسائي: [كَاتَبَتْ بَرِيرَةُ عَلَى نَفْسِهَا فِي تِسْعِ أَوَاقٍ فِي كُلِّ سَنَةٍ أُوقِيَّةٌ. فَخَيَّرَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ زَوْجِهَا وَكَانَ عَبْداً فَاخْتَارَتْ نَفْسَهَا. قَالَ عُرْوَةُ: وَلَوْ كَانَ حُرّاً مَا خَيَّرَهَا].

9. (4186)- *Nesâî*'nin rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "Berîre (radıyallahu anhâ) kendi nefsinin hürriyete kavuşması için dokuz okiyye üzerine mükâtebe yaptı. Her sene bir okiyye ödeyecekti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu, (hürriyetine kavuştuğu zaman) kocası ile beraberliğe devam etme veya boşanma hususunda muhayyer bıraktı. Kocası köle idi. Berîre kendini (kocadan ayrılmayı) tercih etti. Urve der ki: "Kocası hür olsaydı, Aleyhissalâtu vesselâm Berîre'yi muhayyer bırakmazdı."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis 281 numarada (1. cilt, s. 495) ve 4077-4078 numaralı hadislerde açıklandı ve kaynakları da gösterildi. Oralara müracaat edilsin.

2- Burada şunu ilave edelim: Bazı rivayetler, İslamî dönemde cariyelerden ilk mükâtebeyi yapanın Berîre olduğunu söyler. Erkeklerden de ilk mükâteb *Selman Fârisî veya Ebu'l-Müemmil (radıyallahu anhüm)* olmalıdır.

İbnu Hacer'in kaydına göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra ilk defa mükâtebe yapan Ebu Umeyye Mevlâ Ömer'dir, onu da Sîrîn Mevla Enes takip etmiştir. Hadise çok yaygın olmasa bile, halifeye başvurup zorla bu hakkı kullanacak derecede hükmünün kölelerce bilinmesi, kölelerin kültür seviyesini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

İDDET VE İSTİBRA BÖLÜMÜ

(Beş fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

MUTALLAKA VE MUHTELEA'NIN İDDETLERİ

İKİNCİ FASIL

VEFAT İDDETİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

İSTİBRA

DÖRDÜNCÜ FASIL

SÜKNA VE NAFAKA

BEŞİNCİ FASIL

İHDÂD (MATEM)

UMUMÎ AÇIKLAMA

İddet, boşanma veya ölümden sonra geri kalan nikah âsârının ortadan kalkması için şer'an belirlenen muayyen bir müddete denir. Bu müddet dolmadan, erkek veya kadın bir başkasıyla ve bazı hallerde birbirleriyle tekrar evlenemezler.

Şu halde iddet hem erkek için, hem de kadın için gerekli olabilir. Fakat kadınlarda cereyanı asıldır. Bu sebeple yapılan açıklamalar esas itibariyle kadınlarla ilgilidir.

İddeti gerektiren husus, öncelikle neseb karışmasını önlemektir. Bu maksadla kadın-erkek beraberliğini ifade eden durumlardan sonraki ayrılmalar iddet gerektirir. Sözgelimi duhûl veya halvet veya ölüm ile kuvvet bulan sahih nikah iddeti gerektirdiği gibi şibh-i nikah veya şübhe-i nikah ile mukarenet de iddet gerektirir.

İDDETİN ÇEŞİTLERİ

Üç çeşit iddet vardır: Hayız, şühur ve haml-i vaz' denen doğumdur. Bazan talak ile vefat iddetlerinin hangisi daha uzunsa ona uyulur.

★ **Hayız ile iddet:** Sahih bir nikahla evlenmiş bulunan bir kadın takarrübden veya sahih yahut fâsid halvetten sonra kocasından ric'iyyen veya bâinen talak ile veya kadın-erkek arasında denkliğin bulunmayışı gibi bir sebeple fesh ve tefrik ile ayrılan henüz âyise olmamış[69] ve hayızdan kesilmemiş bulunan hür kadınların iddet müddeti tam üç hayızdır. Cariye olan zevcelerin iddet müddeti tam iki hayızdır. Talak veya fesh veya mutâreke hayız sırasında vukû bulmuşsa, bu sayılmaz. Bundan sonra gelecek üç hayız -veya cariye için- iki hayız müddeti beklemek gerekir.

69- Âyise, belli bir yaşa varıp hayızdan kesilen kadınlara denir. Bu hale de iyâs denir. İyâs yaşı her şahsa göre değişebilir. Ortalama 55 yaş kabul edilmiştir.

Teferruat için fıkıh kitaplarına bakılmalıdır.

★ **Şühur (aylar) ile iddet:** Sahih bir nikâhla evlenen bir kadın takarrüb veya halvetten sonra kocasından talâk ile veya fesh ile ayrılan veya ayrılmazdan önce iyâs çağına girmiş bulunan bir kadının iddet müddeti, ayrıldığı tarihten itibaren üç aydır. Cariyelerin iddeti birbuçuk aydır.

Sahih nikahla evlenmiş olan fakat gebe olmayan kadınların kocaları vefat ederse, iddetleri dört ay on gündür. Bunların hayız görüp görmemeleri, aralarında takarrüb ve halvet vuku bulup bulmaması birdir, bu hükme tesir etmez.

Bu müddet, cariye olan zevceler hakkında iki ay beş gündür.

★ **Vaz-ı haml ile olan iddet:** Sahih nikahla evlenen kadın, gebe iken kocası vefat eder veya kocasından talak veya feshle ayrılan bir kadının iddeti, hamlini yani karnındaki yükünü vaz etmekle nihayet bulur. Vaz-ı haml, doğum veya düşük gibi bir hadise ile karnındakini atmasıdır. Şu halde bu hadise, ölüm veya boşanma vak'asından hemen sonra vukûa gelse iddet derhal sona erer. Çünkü bununla rahmin önceki kocadan temizliğine yakîn hâsıl olur. İddetten de zaten maksad budur.

Kadın birden fazla çocuğa yüklü ise, son çocuğun da doğmasıyla iddet sona erer.

Düşük halinde, tamamen veya kısmen hilkat belli ise vaz-ı hamle hükmolunur, değilse onunla iddet sona ermez.

Dolayısiyle kadın, boşanmış olup hayız görmekte ise hayız ile, hayızdan kesilmiş veya iyâs devresine girmiş ise ay ile; kocası ölmüş ise şühur ve eyyam ile (dört ay on gün) iddet bekler.

BİRİNCİ FASIL

MUTALLAKA VE MUHTELEA'NIN İDDETLERİ

4187 ١ - عن أسماء بنت يزيد بن السكن الأنصارية رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّهَا طُلِّقَتْ عَلى عَهْدِ رَسُــولِ الله ﷺ، ولَمْ يَكُنْ لِلْمُطَلَّقَة عِدَّةٌ. فأنْزَلَ اللهُ تَعــالى حِينَ طُلِّقَتْ أسْمَاءُ بِالْعِدَّةِ لِلطَّلَاقِ. فَكَانَتْ أوَّلَ مَنْ نَزَلَ فِيهَا الْعِدَّةُ لِلْمُطَلَّقَاتِ]. أخرجه أبو داود.

1. (4187)- *Esmâ Bintu Yezîd İbni's-Seken el-Ensâriyye* (radıyallahu anhâ)'nın anlattığına göre, "Esmâ, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında kocasından boşanmıştır. Ve o sıralarda boşanan kadın için henüz iddet bekleme hükmü yoktu. İşte bu sebeple, Esmâ boşanınca, Allah Teâlâ Hazretleri, boşanan için iddet bekleme emrini indirdi."[Ebu Dâvud, Talâk 36, (2281).]

AÇIKLAMA:

Rivayet, talakla ilgili ilk vahyin *Esmâ Bintu Yezîd* hakkında indiğini ifade etmektedir. Burada zikri geçen âyet şudur: وَالْمُــطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَثَةَ قُرُوءٍ وَلاَ يَحِلُّ لَهُنَّ أنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللهُ في أرْحَامِهِنَّ **"Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler, eğer Allah'a ahiret gününe inanmışlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helal değildir"** (Bakara 228).]

4188 ٢ - وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ اللهُ تَعَــالى: وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأنْفُسِهِنَّ ثَلَثَةَ قُرُوءٍ؛ وَقَالَ اللهُ تَعَــالى: وَاللاَّئي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَــآئِكُمْ إنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَـــثَةُ أشْهُرٍ... فَنَسَخَ مِنْ ذلِكَ وَقَالَ: وَإنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَالَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«التربّص» المكث والانتظار.

و«القُروء» جمع قرء بفتح القاف، وهو الطهر عند الشافعي، والحيض عند أبي حنيفة رحمهما الله تعالى.

2. (4188)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Allah Teâlâ Hazretleri: **"Boşanan kadınlar kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler"** (Bakara 228) buyuruyor. Yine Allah Teâlâ hazretleri: **"Kadınlarınız arasında ay hali görmekten kesilenler ile ay hali görmemiş olanların iddetleri hususunda şüpheye düşerseniz, bilin ki, onların iddet beklemesi üç aydır..."** (Talak 4). (Önceki âyet) bu ikinci ile neshedilmiş oldu. Keza Allah Teâlâ hazretleri (birinci âyetten bazı hükümleri neshederek) buyurmuştur ki: **"Mü'min kadınlarla nikahlanıp, onları, temasta bulunmadan boşadığınızda, artık onlar için size iddet saymaya lüzum yoktur. Kendilerine bağışta bulunarak onları güzellikle serbest bırakın"** (Ahzâb 49). [Ebu Dâvud, Talâk 10, (2195), 37, (2282); Nesâî, Talâk 54, (6, 187), 74, (6, 212).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Nesâî'nin bir rivayetinde nesh hadisesini açıklarken, örnek olarak, talakta vâki olan neshi gösterme zımnında, yukarıdaki beyanatta bulunmuştur.

Hadiste söylenmek istenen, *Sindî*'nin açıklamasına göre şudur:

a) Önce Bakara suresindeki 228 numaralı âyet nâzil olmuş, bu âyetle boşanan kadınların iddetleri üç aybaşı hali müddeti olarak takrir etmiştir. Arkadan nâzil olan Talak suresinin 4. âyeti ile boşanma ile ilgili bazı surelerde nesih vâki olmuştur, yani âyise olan kadının iddeti ile henüz ay hali girmeyenlerin iddetleri, *"üç aybaşı hali"* yerine, *"üç ay"* olarak tadil edilmiştir. Keza İbnu Abbâs üçüncü bir âyetle yani, Ahzâb suresinin 49. âyeti ile gelen neshe dikkat çekmiştir. Temasta bulunmadan boşanmış olan kadınlara iddet gerekmeyeceği beyan edilmiştir.

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), Bakara suresindeki "boşanan kadınlar" şeklinde mutlak ifadenin, müteakip âyetlerle çeşitli boşanma şekillerine ve her bir şekille ilgili farklı iddet hallerine yer verildiğine dikkat çekiyor ve müteâkip âyetlerde gelen tavzihatı, önceki âyetle ilgili "nesih" olarak değerlendiriyor.

4189 ٣- وعنه رَضِيَ اللهُ عنه في قوله تعالى: [وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِى أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ،

إلى قـولـه: إنْ أرَادُوا إصْلاَحـاً؛ وذلك أنَّ الرَّجُلَ كَانَ إذا طَلَّقَ امْرَأتَه فهُوَ أحقّ بها يُرَاجِعُهَا، وإنْ طَلَّقَها ثَلاثاً فنسخ ذلك فـقَالَ: الطَّلاَقُ مَرَّتَانِ فَإمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أوْ تَسْرِيحٌ بِإحْسَانٍ]. أخرجه النسائي.

3. (4189)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), **"Boşanan kadınlar kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanmışlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl değildir, kocaları bu arada barışmak isterlerse, karılarını geri almakta daha çok hak sahibidirler"** (Bakara 223) âyeti için der ki: **"Bu âyete göre, erkek hanımını üç kere de boşasa ona dönmeye hakkı vardı. Bu hüküm şu âyetle neshedildi. "Boşanma iki defadır. (Ondan sonrası) ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır"** (Bakara 229). [Nesâî, Talâk 74, (6, 212).]

4190 ٤ – وعن سليمان بن يسار: [أنَّ الأحْوَصَ هَلَكَ بِالشَّامِ حِينَ دَخَلَتِ امْرَأتُهُ فِي الدَّمِ مِنَ الْحَيْضَةِ الثَّالثَة، وَقَدْ كَانَ طَلَّقَهَا. فَكَتَبَ مُعَاوِيَةُ بن ابي سُفْيَانَ إلى زَيْدِ بنِ ثَابِتٍ يَسْألُه عَنْ ذلك فَكَتَبَ إلَيْهِ زَيْدٌ: إنَّهَا إذَا دَخَلَتْ فِي الدَّمِ مِنَ الْحَيْضَةِ الثَّالثَةِ فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْه وَبَرِئَ مِنْهَا، وَلاَ يَرِثُه وَلاَ يَرِثُهَا]. أخرجه مالك.

4. (4190)- *Süleyman İbnu Yesâr* rahimehullah anlatıyor: "el-Ahvas, hanımını boşamıştı. Hanımı üçüncü hayızın kanama müddetinde iken Şam'da öldü. *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh), Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh)'a yazarak bunun hükmünü sordu. Zeyd cevaben şöyle yazdı: "Eğer kadın, üçüncü hayz'ın kanama devresine girmiş idiyse, kocadan tamamen ayrılmış, koca da ondan ayrılmıştır. Ne kadın, kocaya, ne de koca, kadına vâris olamaz." [Muvatta, Talâk 56, (2, 577).]

AÇIKLAMA:

1- *Ahvas İbnu Abd İbni Ümeyye, Hz. Muâviye*'nin Bahreyn'deki âmili idi, bazı rivayetlere göre sahâbî olmalıdır.

2- Bu rivayet, Kur'anda geçen kuru kelimesi ile tuhûr anlaşıldığının bir delili olmaktadır. Daha önce de temas edildiği üzere, bu Kur'ânî tabir ezdâd'dandır, hem temizlik, hemde kanama devresi ma'nâlarına gelmektedir. Ülemânın bir kısmı "temizlik" bir kısmı da "hayız" hali olarak anlamıştır. Şâfiî ve Ehl-i Hicaz, "tuhur = temizlik" kabul edenlerdendir. Ebu Hanîfe ve Ehl-i Irâk ise "hayız" kabul edenlerdendir. Kelimenin zıt

ma'nâda kullanılış sebebini *İbnu'l-Esir*, kar' الْقَرْء kelimesinin asıl itibariyle malum vakit ma'nâsına gelmesiyle izah eder.

4191 ٥ – وعن الربيع بنت معوذ رضي الله عنها: [أَنَّهَا اخْتَلَعَتْ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَمَرَهَا النَّبِيُّ ﷺ أَوْ أُمِرَتْ أَنْ تَعْتَدَّ بِحَيْضَةٍ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

«الاختلاع في ألفاظ الفقه» وهو أن يطلقها على عوض، وفائدته إبطال الرجعة إلا بنكاح جديد.

5. (4191)- *Rebî Bintu Muavvız* (radıyallahu anhâ)'nın anlattığına göre, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, kocasından muhâla'a yoluyla ayrılmıştır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da ona bir hayız müddetince iddet beklemesini emretmiştir (veya kadına... emredilmiştir)." [Tirmizî, Talâk 10, (1185); Nesâî, Talâk 53, (5, 186).]

AÇIKLAMA:

1- Muhâla'a veya hul' elbise, ayakkabı gibi eşyayı bedenden soyup çıkarma ma'nâsına gelen hall' kelimesinden alınmadır. Âyette kadının erkek için, erkeğindekadın için bir elbise olduğu ifade edilmesine (Bakara 187) mebni, boşanmaya da hul' veya muhâla'a denmiştir. Bu suretle boşanan kadına da muhteli'a denir. Ancak bu boşanma, kadının erkeğe bir karşılık ödeyerek elde ettiği boşanmadır. Bu, bazan mehirden vazgeçmekle gerçekleşir. Bazan da ilave bir şeyler ödeyerek. İslâm, esas itibariyle boşama yetkisini erkeğe tanımıştır, ama kadınında boşanma hakkını tamamen ortadan kaldırmamıştır. Nikahın gerçekleşmesinde, kadının razı olacağı bir meblağda mehir ödeme işini erkek yaptığı için, nikah akdinin bozulması, erkek tarafını maddi zarara uğratır. Şu halde kadının boşanma isteği karşısında erkeğin bu zararı telafi edilmelidir. İslam muhala'a yoluyla boşanmayı tecviz ederek bu zararı kaldırmıştır. Kadının ödeyeceği ivazın miktarı karşılıklı mutabakata bırakılmıştır.

2- "Muhâla'a yoluyla boşanan kadının iddeti bir hayız müddetidir" diyenler bu hadisle istidlal etmiştir. Hattâbî, muhala'aya iddet olarak bir hayız müddetinin belirlenmesini delil kılarak, bunun bir boşanma değil, nikah akdinin feshi olduğunu söyler. "Çünkü der, Cenâb-ı Hakk boşananların üç kuru' müddeti beklemelerini (Bakara 228) emretmektedir, muhala'a boşanma olsaydı bunun için tek kuru' ile yetinilmezdi."

Tirmizî, hadisin sonunda şu bilgiyi verir: "Resulullah'ın ashabından ve diğerlerinden ilim ehlinin çoğuna göre muhtelia'nın iddeti, mutallaka'nın iddeti gibidir. Süfyan-ı Sevrî, Kûfe ülemâsı, Ahmed İbnu Hanbel, İshak bu görüştedir. Ashab ve diğerlerinden bazıları da muhteli'a'nın iddeti bir hayız müddetidir" demiştir. İshak bu görüş için: "Bunu benimseyen çıksa, bu sağlam bir görüştür" demiştir."

İKİNCİ FASIL

VEFAT İDDETİ

4192 ١ – عن أم سلمة رضي الله عنها: [أنَّ امرأةً من أسلمَ يقالُ لها سبيعةُ توفي عنها زوجها وهي حبلى فخطبها أبو السنابل بن بعكك من بني عبد الدار. فأبت أن تنكحه، فقال: والله ما يصلح أن تنكحي حتى تعتدي آخر الأجلين. فمكثت قريباً من عشر ليال ثم نفست ثم جاءت النبي ﷺ فقال: انكحي]. أخرجه الستة إلا أبا داود، وهذا لفظ البخاري.

1. (4192)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Benî Eslem'den Sübey'a adında bir kadın hamile iken kocası ölmüştü. Benî Abdi'd-dâr'dan Ebu's-Senâbil İbn Ba'kik, kadınla evlenmek istedi. Kadın onunla evlenmekten imtina etti. Adam: "Vallahi, iki müddetin sonuncusuna kadar iddet beklemedikçe evlenmen caiz değil!" dedi. Kadın yirmi gün kadar bekledi, derken nifas oldu. Sonra da *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek durumu arzetti. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Evlen!"* buyurdu." [Buhârî, Talâk 39, Tefsir, Talak 2; Müslim, Talâk 57, (1485); Muvatta, Talak 83, (2, 589, 590); Tirmizî, Talâk 17, (1193); Nesâî, Talak 56, (6, 190, 191).]

4193 ٢ – ولفظ مسلم [أنَّ أمَّ سلمة قالت: إنَّ سبيعة نفست بعد وفاة زوجها بليال وأنها ذكرت ذلك لرسول الله ﷺ فأمرها أن تتزوج].

2. (4193)- Müslim'deki rivayet şöyledir: "Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) dedi ki: "Sübey'a, kocasının vefatından birkaç gece sonra nifas oldu. Kadın, durumunu Resulullah'a zikretti, Aleyhissalâtu vesselâm evlenmesini söyledi." [Müslim, Talâk 57, (1485).]

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz rivayette bazı teferruata yer verilmemiş.

Başka rivayetlerdeki ziyadelere göre, kocası ölen Sübey'a (radıyallahu anhâ)'ya biri genç, diğeri yaşlı iki talip çıkar. Sübey'a gence evet der ve yaşlıyı reddeder. Kadının bu esnada ailesi Medine'de değildir.

Evlenmesi biraz geciktiği takdirde, yakınları gelecek. Yaşlı zatın ümidi bu gecikmede... Ailesi döndükleri takdirde, onlar vasıtasıyla *Sübey'a*'yı kendisiyle evlenmeye razı edebilecek. Bu sebeple, onun derhal evlenemeyeceğini, "iki müddet"in sonunu beklemesi gerektiğini söyler. Kadın, bunun üzerine Resulullah'a gidip durumunu arzeder. Aleyhissalâtu vesselâm, evlenebileceğini söyler. Hikayede zikredilen yaşlının, hadisin sadedinde olduğumuz vechinde ismi geçen *Ebu's-Senâbil* olduğu anlaşılmaktadır.

2- Hadiste geçen آخِرُ الأَجَلَيْنِ "iki müddetinin sonuncusunu bekleyeceksin" tabiri şu demektir: "Eğer dört ay on gün geçmeden önce doğurursa bu müddetin dolmasını bekleyecek; sırf doğumla kadın helal olmaz, eğer doğumdan önce dört ay on günlük müddet dolarsa doğuma kadar bekleyecektir."

3- Selefin cumhuru ve fetva veren imamlar, *"Hâmile kadın çocuğunu doğurur doğurmaz iddetini tamamlamış olur ve evlenebilir"* demekte ittifak ederler.

Sahabe ve diğer selef büyüklerinden bazıları: İki müddetin sonuncusuna kadar iddet bekler demiştir. Bunun ne demek olduğunu açıkladık. *Hz. Ali* ve *İbnu Abbâs*'ın bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Şârihler, önceki görüşün esahh olduğunu, muhalif görüş sahiplerine, sadedinde olduğumuz rivayetlerin ulaşmamış olabileceğini söylerler.

4194 ٣ - وعن أبي سلمة بن عبدالرحمن قال: [بيْنَا أنَا وأبُو هريرة عِنْدَ ابنِ عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُم. جاءَتْهُ امرأةٌ فقالَتْ: تُوفِّيَ عنها زَوجُها وهِيَ حامِلٌ فولَدَتْ لأَدْنَى مِنْ أربعةِ أشْهُرٍ مِنْ يومِ ماتَ. فقالَ ابنُ عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عنهما: آخِرُ الأجَلَيْنِ. فقالَ أبُو سَلَمَةَ: أخْبَرَنِي رجلٌ مِنْ أصْحابِ رسولِ اللهِ أنَّهُ ﷺ أمرَ مِثْلَ هذهِ أنْ تتزوَّجَ. قالَ أبُو هُرَيْرَةَ: وأنَا أشْهَدُ على ذلِكَ]. أخرجه النسائي.

3. (4194)- *Ebu Seleme İbnu Abdurrahman* anlatıyor: "Ben ve Ebu Hüreyre, İbnu Abbâs (radıyallahu anhüm)'ın yanında iken, bir kadın gelerek: "Ben hamileyken kocam öldü, çocuk da kocamın ölmesinden dört ay geçmeden doğdu. (İddetim dolmuş sayılır mı)?" diye sordu. İbnu Abbâs

(radıyallahu anhümâ): "İddetin, iki müddetin sonuncusudur" dedi. Ebu Seleme: "Bana Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashab'ından bir adam, böyle bir durumda *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın evlenmeyi emrettiğini haber verdi" dedi. Ebu Hüreyre der ki: "Buna ben de şehâdet ederim." [Nesâî, Talâk 56, (6, 194).]

4195 ٤ – وعن نافع قال: [سُئِلَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ الْمَرْأَةِ يَتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا وَهِيَ حَامِلٌ. فَقَالَ: إِذَا وَضَعَتْ فَقَدْ حَلَّتْ. وَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: لَوْ وَضَعَتْ وَزَوْجُهَا عَلَى السَّرِيرِ لَمْ يُدْفَنْ بَعْدُ حَلَّتْ]. أخرجه مالك.

4. (4195)- *Nâfi* rahimehullah anlatıyor: "Hz. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e hamile iken kocası ölen kadından sorulmuştu. "Çocuğu doğurunca helal olur, (evlenebilir)" cevabını verdi. [Orada bulunan bir adam ilave etti]: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) de: "Kocası yatakta, henüz defnedilmemiş iken doğum yapsa da kadın (evlenmeye) helaldir" demişti." [Muvatta, Talâk 84, (2, 589).]

4196 ٥ – وعن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لَا تُلَبِّسُوا عَلَيْنَا سُنَّةَ نَبِيِّنَا ﷺ. عِدَّةُ الْمُتَوَفَّي عَنْهَا زَوْجُهَا أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ، يَعْنِي فِي أُمِّ الْوَلَدِ]. أخرجه أبو داود.

5. (4196)- *Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anh) dedi ki: "Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetini bize çarpıtmayın. Kocası ölen kadının iddeti dört ay on gündür yani ümmü veled hakkında." [Ebu Dâvud, Talâk 48, (2308).]

4197 ٦ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: عِدَّةُ أُمِّ الْوَلَدِ إِذَا تُوُفِّيَ عَنْهَا سَيِّدُهَا حَيْضَةٌ]. أخرجه مالك.

6. (4197)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) diyordu ki: "Efendisi olan ümmü veledin iddeti bir hayız devresidir." [Muvatta, Talâk 92, (2, 593).]

AÇIKLAMA:

Son iki rivayet ümmü veledin, yani efendisinden çocuk doğuran cariyenin iddeti hakkındadır. Görüldüğü üzere, bu mesele ihtilaflıdır:

★ *Evzaî, İshak İbnu Râhûye, İbnu'l-Müseyyeb, Saîd İbnu Cübeyr, İbnu Sîrîn, Hasan Basrî* gibi bir kısım ülemâ Amr İbnu'l-Âs hadisini (4196) esas alarak ümmü veled'in iddetini hür kadınların iddetiyle bir tutarak dört ay on gün kabul etmiştir.

★ *Süfyan Sevrî, Ashab-ı rey, Atâ, Nehâî, Ali İbnu Ebî Tâlib, İbnu Mes'ud* gibi bir kısım selef de "ümmü veled'in iddeti üç hayız müddetidir" demiştir.

★ *İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İbnu Ömer, Urve İbnu Zübeyr, Kasım İbnu Muhammed, Şâbî, Zührî* gibi bir kısım selef de "ümmü veled'in iddeti bir hayız müddetidir" demiştir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

İSTİBRA

İstibra برء (berî olmak)'dan gelir. Burada, kadının rahminin hamile olup olmadığının açıklık kazanması ma'nâsınadır. Bu kelime, küçük abdestten sonra, idrar yolundaki son sızıntıdan halas olma ma'nâsına da kullanılır.

4198 ١ – عن أبي سعيد رضي الله عنه قال: [بعث رسولُ اللهِ ﷺ يومَ حنينٍ جيشاً إلى أوطاسٍ فلقِي عدوّاً فقاتلوهم فظهروا عليهم وأصابوا لهم سبايا فكأنّ ناساً من أصحابِ النبيِّ ﷺ تحرّجوا من غشيانهنّ من أجلِ أزواجهنّ من المشركين. فأنزلَ اللهُ عزّ وجلّ في ذلك: والمحصناتُ من النساءِ إلاّ ما ملكت أيمانُكم: أي فهنّ لكم حلالٌ إذا انقضت عدّتهنّ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

1. (4198)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huneyn seferi sırasında Evtâs'a bir ordu gönderdi. Ordu düşmanla karşılaştı ve çarpıştılar. Müslüman askerler onlara galebe çaldı, bir miktar kadını da esir etti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabından bir kısımları, ele geçirilen cariyelere teması, müşrik kocaları sebebiyle sanki günah addettiler. Bunun üzerine azîz ve celîl olan Allah şu âyeti inzal buyurdu. (Meâlen): **"Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Mâliki bulunduğunuz cariyeler müstesna..."** (Nisa 24) Yani "bunlar (esir aldıklarınız) iddetlerini doldurunca size helaldir." [Müslim, Radâ' 33, (1456); Tirmizî, Nikâh 36, (1132); Ebu Dâvud, Nikah 45, (2155, 2157) Nesâî, Nikah 59, (6, 110).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, savaşta elde edilen esirlerin, müslüman erkeklere helal

olduğunu ifade etmektedir. Esaret, kadınların kocalarıyla olan nikah akidlerini feshetmektedir. Öyleyse, kadının istibrası ile müslüman erkeklere helal olmaktadır. Bu durumdaki kadınların istibrası:

★ Hamile ise, doğumla hâsıl olur.

★ Hamile değilse, hayız olmakla hâsıl olur.

Hattâbî der ki: "Hadîs şunu beyan etmektedir: "Eğer karı-koca birlikte esir edilecek olsa, aralarında ayrılık hâsıl olur. Sanki birisi tek başına esir edilmiş gibi... *İmam Mâlik, Şâfiî, Ebu Sevr* bu görüştedirler. Derler ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* esirleri taksim edip şöyle emretti: *"Hamileye doğuruncaya kadar, hâmile olmayana da hayız oluncaya kadar temas etmeyin"* Bu meyanda onların kocalı olanı olmayanı, kocasıyla beraber esir edileni veya tek başına esir edileni hiç mevzubahis etmedi."

Hattâbî açıklamasına devam eder:

★ "Ebu Hanife der ki: "Karı-koca beraber esir edilirlerse, onlar eski nikahları üzere devam ederler."

★ *Evzaî* der ki: "Taksimde beraber olanlar eski nikahları üzeredirler. Kadını bir erkek satın almışsa, dilerse kocasıyla birleştirir, dilerse aralarını ayırır ve istibradan sonra kadını kendisi câriye yapar."

★ *İbnu Abbâs*, âyeti: "satın alınan ve kocası olan cariye hakkındadır" diye te'vil etti ve dedi ki: "Onun satışı, talâkıdır. Müşteri kendisine ayırabilir." Ancak bu söz, ülemânın sözüne aykırı düşmektedir. Berîre hadisi bunun hilafına delalet eder."

4201 numaralı hadîste bazı ilave açıklama görülecektir.

4199 ٢– وعن العرباض بن سارية رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنْ تُوطَأَ السَّبَايَا حَتَّى يَضَعْنَ مَا فِي بُطُونِهِنَّ]. أخرجه الترمذي.

2. (4199)- *İrbâz İbnu Sâriye* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, karınlarındaki yükü vaz' etmedikçe (doğurmadıkça) esîrelere temasta bulunmayı yasakladı." [Tirmizî, Siyer 15, (1564).]

4200 ٣– وعن رويفع بن ثابت الأنصاري رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَحِلُّ لاِمْرِئٍ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أَنْ يَسْقِيَ مَاءَهُ زَرْعَ غَيْرِهِ: يَعْنِى إِتْيَانَ الْحَبَالَى، وَلاَ يَحِلُّ لاِمْرِئٍ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أَنْ يَقَعَ عَلَى امْرَأَةٍ مِنْ سَبْيٍ حَتَّى يَسْتَبْرِئَهَا، وَلاَ

يَحِلُّ لامْرِئٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أَنْ يَبِيعَ مَغْنَماً حَتَّى يُقْسَمَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (4200)- *Ruveyfi' İbnu Sâbit el-Ensârî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kimseye, suyunu başkasının ekinine dökmesi, yani hâmile (esîre)ye teması helal değildir. Keza Allah'a ve ahirete inanan mü'min kişiye, istibra hâsıl olmazdan önce esîre kadına temas helal olmaz. Keza Allah'a ve âhirete inanan kimseye, taksim edilmezden önce ganimet malından satması helal değildir."* [Ebu Dâvud, Nikâh 45, (2158, 2159); Tirmizî, Nikah 35, (1131).]

4201 ٤ - وعن أبي الدرداء رضي الله عنه قال: [نَظَرَ رسولُ الله ﷺ في بَعْضِ أَسْفَارِهِ إلى امْرَأَةٍ مُجِحٍّ بِبَابِ فُسْطَاطٍ. فَسَأَلَ عَنْهَا. فَقِيلَ أَمَةُ فُلاَنٍ. فَقَالَ: لَعَلَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُلِمَّ بِهَا. فَقَالُوا نَعَم. قَالَ: لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَلْعَنَهُ لَعْناً يَدْخُلُ مَعَهُ قَبْرَهُ. كَيْفَ يُوَرِّثُهُ وَهُوَ لاَ يَحِلُّ لَهُ؟ أَوْ كَيْفَ يَسْتَخْدِمُهُ وَهُوَ لاَ يَحِلُّ لَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

«المجحّ» بجيم ثم حاء مهملة: المرأة الحامل إذا دنا وقت ولادتها.

و«الفُسطَاط» الخيمة الكبيرة.

و«أَلَمْ بِهَا» يلم إذا قاربها والمراد به هنا الجماع؛ والضمير في يورثه ويستخدمه راجع إلى الولد الذي في بطنها. والمعنى أن أمرها مشكل، إن كان ولده لم يحل له استعباده، وإن كان ولد غيره لم يحل له توريثه.

4. (4201)- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* seferlerinin birinde, bir çadırın kapısında, doğumu yakın olan hâmile bir kadın gördü. Kadın hakkında sual etti:

"Falancının câriyesi!" dediler.

Aleyhissalâtu vesselâm: *"Herhalde o, câriyeye temas etmek istiyor!"* buyurdu. Muhatapları "Evet!" deyince: *"Ona, kabre kadar onunla beraber olacak bir lânetle lanet etmek içimden geldi. O nasıl olur da kendine helal olmadığı halde (kadının karnındaki çocuğu) kendine vâris kılar veya nasıl olur da kendine helal olmayan (bebeği) hizmetçi kılar?"* buyurdular." [Müslim, Nikah 139, (1441); Ebu Dâvud, Nikah 45, (2156).]

AÇIKLAMA:

Resûllullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadîslerde, savaş sırasında esîr alınan kadınlara temasla ilgili temel prensibi vaz' etmektedir:

★ Hamile olanlarına, doğumlarına kadar temas haramdır. Allah'a ve âhirete inanan mü'min bunu asla yapmamalıdır. 4201 numaralı rivayette, hâmileye teması, *"Helal olmadığı halde çocuğu mirasçı yapmak, haram olduğu halde çocuğu hizmetçi yapmak"* olarak tavsif etmektedir. Bu ne demektir? Nevevî bunu şöyle açıklar: "Kadının, çocuğu doğurması altı ay gecikebilir. Bu durumda çocuğun, kadını esir alan bu adamdan olması da muhtemeldir, kendisinden önceki kocasından olması da muhtemeldir. Çocuğun kendinden olması halinde, çocuk onundur ve baba-oğul birbirine vâris olurlar. Çocuğun eski kocadan olması halinde, aralarında karâbet olmadığı için bunlar birbirlerine vâris olamazlar. Bilakis, adamın çocuğu istihdam etme hakkı vardır, zira onun kölesidir. Bu esas anlaşılınca hadîsi şöyle takdir etmek gerekir: "Adam, çocuğu kendi evladı sayarak onu kendine vâris kılabilir, halbuki, çocuğun kendinden olmaması sebebiyle bunu yapması ona helal değildir. Öte yandan, çocuğun kendine ait olmasına rağmen, onu eski kocadan sayarak köle addetmesi de mümkün. Bu durumda helal olmadığı halde, hür insanı köleleştirmiş olacak, köle muamelesi yapmış bulunacaktır. Öyleyse, kadın, çocuğun her ikisinden de olması ihtimaline imkan verecek bir müddet içerisinde doğurması hâlinde, bu kargaşa araya gireceği için, câriye sâhibine, ona temastan imtina etmesi vâcib olur. Hadîsin zâhirinden çıkan ma'nâ budur."

Kâdî İyaz, hadîse bir başka te'vil getirmiştir: "Hadisin ma'nâsı, bu çocuğun, kadını elinde tutan efendinin menîsiyle büyüyeceğine, böylece çocuğun iki kişiye birden ait olmak gibi orta bir durum taşıyacağına ve istihdamdan kaçınmasına bir işarettir." Kâdî İyaz devamla bu hadîsin, muhteva itibariyle, (4200 numarada kaydedilmiş olan) "Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kimseye, suyuyla başkasının çocuğunu sulaması helal olmaz" mealindeki hadîsin bir nazîri olduğunu söyler.

Nevevî, Kâdî'nin bu te'vilini makul bulmaz.

Hamile olan esîre'ye, doğum yapıncaya kadar temas edilmeyeceği hususunda *Şâfiîler, Hanefîler, Nehâî, Mâlik* ittifak ederler.

★ Hadislerin vaz'ettiği diğer prensip, hamile olmayan esîrelerle ilgili. Bunlarla da temas yapabilmek için istibranın hâsıl olması lazım. Yani, hamile olup olmadıklarının tebeyyün etmesi ve açıklık kazanması gerekir, bu da bir hayız müddetinin geçmesi ile olur. Çünkü, kadın hayız gördü mü, bu, onun hâmile olmadığının delilidir.

★ Burada şunu da belirtelim, ülemâ bâkire olan esîrelere temas hususunda ihtilaf etmiştir. Bazıları hadîslerin zâhirine bakıp, bâkirelerle ilgili bir istisnanın olmayışına binaen, onlar için de istibra gerekir demiş ve bu maksadla bir hayız müddetince beklemeye hükmetmiştir. Nitekim iddet meselesiyle ilgili kıyas da bu hükmü te'yîd eder. Çünkü, rahmin beraeti bilindiği halde iddet müddeti geçmeden kadın yeni evlilik yapamaz.

Ancak, bazı âlimler, *"İstibra, rahmi hamilelikten berî olup olmadığı bilinmeyenler hakkında gereklidir. Bu husus bilinen kadın hakkında istibra yoktur. Öyle ise bâkire hakkında istibra olmamalıdır"* demiştir. Buhârî de, İbnu Ömer'den yapılan bir rivayete göre "Cariye bâkire ise, sahibi isterse istibra aramaz" demiştir.

Mevzu üzerine bazı ilave açıklamalar 4198 numaralı hadîste geçti.

4202 ٥— وعن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهما قال: [إذَا وُهِبَتِ الْوَلِيدَةُ الَّتِي تُوطَأُ أَوْ بِيعَتْ أَوْ أُعْتِقَتْ فَلْيَسْتَبْرِئْ رَحِمَهَا بِحَيْضَةٍ، وَلاَ تُسْتَبْرَأُ الْعَذْرَاءُ]. أخرجه رزين. قلت وعلقه البخاري، والله أعلم.

5. (4202)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Temas edilmiş bulunan bir cariye hediye edilir veya satılır veya azad edilirse onun rahmi bir hayız müddetince istibra edilsin. Bâkirenin istibrası aranmaz." [Rezîn tahric etmemiştir. Buhârî, bu rivayeti muallak olarak zikretmiştir. (Büyû 111).]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer, bu rivayetin açıklaması sadedinde, önceden kaydettiklerimiz meyanında yer vermediğimiz bazı farklı nakillere yer verir. Onların mühimlerini zikrediyoruz:

★ *Hasan Basrî Hazretleri,* istibra'dan önce câriyeyi öpme ve mübâşerette bulunma da bir beis olmadığı kanaatindedir ve ferci dışında cariyenin her tarafına dokunabileceğini söylemiştir. Ancak İbnu Sîrîn bunu mekruh addetmiştir.

★ *İbnu Ömer,* "Bâkirede istibra aranmaz" görüşünü, bekâretin hâmileliğe mani olacağı veya hamileliğin bulunmadığına veya temasta bulunulmamış olduğunu delil teşkil ettiği kanaatine dayandırmıştır.

DÖRDÜNCÜ FASIL

SÜKNÂ VE NAFAKA

4203 ١ – عن فاطمة بنت قيس رضيَ الله عنها: [أنَّ زَوْجَهَا طَلَّقَهَا أَلْبَتَّةَ وَهُوَ غَائِبٌ فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا وَكِيلُهُ بِشَعِيرٍ فَسَخِطَتْهُ. فَقَالَ: وَاللهِ مَالَكِ عَلَيْنَا مِنْ شَيْءٍ فَجَاءَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لَهُ. فَقَالَ: لَيْسَ لَكِ عَلَيْهِ نَفَقَةٌ، وَأَمَرَهَا أَنْ تَعْتَدَّ فِي بَيْتِ أُمِّ شَرِيكٍ الأَنْصَارِيَّةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. ثُمَّ قَالَ: تِلْكَ امْرَأَةٌ يَغْشَاهَا أَصْحَابِي. اعْتَدِّي عِنْدَ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ فَإِنَّهُ رَجُلٌ أَعْمَى، تَضَعِينَ ثِيَابَكِ. فَإِذَا حَلَلْتِ فَآذِنِينِي. فَلَمَّا حَلَلْتُ ذَكَرْتُ لَهُ أَنَّ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ وَأَبَا جَهْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا خَطَبَانِي. فَقَالَ ﷺ: أَمَّا أَبُو جَهْمٍ فَلاَ يَضَعُ عَصَاهُ عَنْ عَاتِقِهِ، وَأَمَّا مُعَاوِيَةُ: فَصُعْلُوكٌ لاَ مَالَ لَهُ. أَنْكِحِي أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. فَكَرِهْتُهُ؛ ثُمَّ قَالَ: أَنْكِحِي أُسَامَةَ. فَنَكَحْتُهُ فَجَعَلَ اللهُ فِيهِ خَيْراً وَاغْتَبَطْتُ بِهِ]. أخرجه الستة إلا البخاري.

قوله: « يَغْشَاهَا أَصْحَابِي » أي يأتون منزلها كثيراً.

وقوله: « فآذنيني » أي أعلميني.

وأراد بقوله: « لاَ يَضَعُ عَصَاهُ عَنْ عَاتِقِهِ » التأديب والضرب، وقيل أراد به كثرة الأسفار عن وطنه.

1. (4203)- *Fâtıma Bintu Kays* radıyallahu anhâ'nın anlattığına göre, "kocası kendisini talâk-ı bette ile boşamıştır. Kocası ortalıkta olmadığı halde, vekilini (bir miktar) arpa ile Fatıma'ya göndermiş, Fatıma da bunu pek az bulmuştu. (Veya vekile kızmıştı.) Vekil: "Vallahi bizim

üzerimizde (nafaka hakkı olarak) bir şeyin yok!" demiştir. Fatıma da *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek durumu anlatmış. Aleyhissalâtu vesselam da : "Senin onun üzerinde nafakan yok" buyurmuş ve Ümmü Şerik el-Ensâriyye radıyallahu anhâ'nın yanında iddetini geçirmesini emretmiştir. Sonra, Fatıma'ya: *"Bu kadın, ashâbımın çokça uğradıkları birisidir. Sen iddetini İbnu Ümmi Mektûm'un yanında geçir. Zira o, âmâ birisidir, örtünü de (onun yanında) çıkarabilirsin. (İddetin bitip) helal oldun mu bana haber ver!"* buyurdu. (Fatıma der ki): "Helal hale geldiğim zaman, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip Muâviye *İbnu Ebî Süfyân* ve *Ebu Cehm* (radıyallahu anhümâ)'nın benimle evlenmek istediklerini haber verdim. Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki "Ebu Cehm, sopasını omuzundan indirmez. Muâviye ise fakirdir, parası yoktur. Sen Üsâme İbnü Zeyd radıyallahu anhümâ ile evlen!"

Üsame hoşuma gitmedi. (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu seçmiş olacak ki tekrar): *"Sen Üsame'yle evlen!"* buyurdu. Ben de onunla evlendim. Allah Teâlâ Hazretleri onu bana hayırlı kıldı. Onunla mes'ud oldum." [Müslim, Talâk 36, (1480); Muvatta, Talâk 23, (2, 580, 581); Ebu Dâvud, Talâk 39, 40, (2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291); Tirmizî, Nikâh 38, (1135), Talâk 5, (1180); Nesâî, Nikâh 21, (6, 74); Talâk, 69, (6, 207), 71, 72, (6, 210).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette, kocası tarafından boşanan Fatıma Bintu Kays radıyallahu anhâ'ya, kocasının nafaka vermediğini, vekille gönderilen arpanın pek az olması üzerine Fatıma radıyallahu anhâ'nın durumu Resûlullah'a şikayet ettiğini, ancak Aleyhissalâtu vesselâm'ın da Fatıma'nın nafakaya hakkı olmadığını söylediğini görüyoruz. Aleyhissalâtu vesselam, onu, iddeti tamamlanıncaya kadar, önce Ümmü Şerîk radıyallahu anhâ'nın yanına göndermek istemiş, ancak oranın sıkça uğranılan bir ev olduğunu hatırlayınca gözleri âmâ olan İbnu Ümmi Mektum'un yanına göndermiştir. Zengin bir Ensârî olan Ümmü Şerîk radıyallahu anhâ'nın evi, misafirlerin ağırlandığı bir merkez durumunda idi: Fatıma Bintu Kays' ın, âmânın yanında kalabilmesine ruhsat veren bu rivayete dayanan bazı âlimler, kadının erkeğe bakabileceği, bunun haram olmayacağını söylemiş, ancak Cumhur bu görüşü reddetmiştir. Şöyle derler: *"Erkeğin yabancı kadına bakması haram olduğu gibi kadının da yabancı erkeğe bakması haramdır. Çünkü âyette kadına bakmak erkeğe yasaklandığı gibi, erkeğe bakmak da kadına yasaklanmıştır"* (Nur 30-31), Keza Ümmü Seleme hadîsinde de أفعمياوان انتما *"(Âmâ sizi görmüyorsa) siz de mi onu*

görmüyorsunuz, (madem ki siz onu görüyorsunuz, öyleyse âmâ'nın yanında örtünün)" buyurulmuştur. Keza bu hadîste Fatıma'ya âmâya bakma ruhsatı yoktur. Bilakis, kadının onun yanında yabancı nazardan emniyette olacağı ifade edilmiştir. O zaten gözünü, ondan sakınmakla emredilmiştir.

2- *Ebu Cehm*'le ilgili olarak "sopasını omuzundan indirmez" tabiri iki ma'nâya muhtemel görülmüştür:

★ Çok seyahat yapar.

★ Çok döver. Bu ma'nâ esahh kabul edilmiştir, çünkü başka rivayette ضَرَّابٌ لِلنِّسَاءِ "kadınları çok döven kimse" olduğu tasrîh edilmiştir.

3- *Nevevî:* "Bu hadîs, istişare sırasında bir insanın kusurunu söylemenin, nasîhat taleb etmenin cevazına delildir. Bu, haram olan gıybet değildir, vacib olan nasîhattendir" der.

4- *Resûlullah,* Üsame'nin mümtaz vasıflarını yakînen bildiği için Fatıma'ya onu tavsiye etmiştir. Üsame, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın terbiyesinde yetişme şerefine eren nadir bahtiyarlardan biridir, radıyallahu anh. Nitekim, Fatıma da ondan hayır ve berekete ve saadete mazhar olduğunu kendisi itiraf etmiştir.

5- Hadîs üç talakla boşanan kadınların iddet esnasında, nafaka ve süknâ hakkı bulunmadığını söyleyenlere delil olmaktadır. Nevevî der ki: (70) "Bâin talakla boşanan, hâmile olmayan kadınlar hakkında ülemâ ihtilaf etmiştir: Bunların nafaka ve süknâ hakkı var mı yok mu?" diye...

★ Ömer İbnu'l-Hattâb, Ebu Hanîfe ve başka bazı selef: "Kadın, nafaka ve süknâ hakkına sahiptir" demiştir.

★ *İbnu Abbâs* ve *Ahmed:* "Nafaka hakkı da yok, süknâ hakkı da yok" demiştir.

★ *İmam Mâlik* ve *Şâfiî* ve başkaları, "Süknâ gerekir, nafaka gerekmez" demiştir.

Süknâ ve nafaka, her ikisi de var diyenler, أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ **"Boşadığınız, fakat iddeti dolmamış kadınları gücünüz nisbetinde, kendi oturduğunuz yerde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın"** (Talâk 6) âyetiyle ihticac ederler, *"burada süknâ emri var"* derler. Onlara göre kocanın yanında

---

70– Nevevî'den bazı teferruatı almadık.

mahpus durumda olunca, nafaka verme gereği de anlaşılır. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu meselede şöyle demiştir:

"Biz bilmeyen yahut unutmuş bulunan bir kadının sözüyle Rabbimizin Kitabını, Peygamberimizin sünnetini bırakacak değiliz." Âlimler, "Rabbimizin kitabındaki" ile süknâ'nın kastedildiğini söylerler.

"Süknâ ve nafaka vacib değildir" diyenler de sadedinde olduğumuz Fatıma Bintu Kays hadisiyle amel etmişlerdir.

Nafaka olmaksızın süknâ'ya vacib diyenler, az yukarıda kaydettiğimiz âyetin zâhiriyle amel ederler, çünkü orada kocanın beraberinde ikamet ettirilmesi emredilmektedir.

Fatıma hadîsinden başka, **"Boşadığınız, fakat iddeti dolmamış kadınları gücünüz nisbetinde kendi oturduğunuz yerde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğurmalarına kadar nafakalarını verin..."** (Talâk 6) mealindeki âyet de kadınlar hâmile olmadıkları takdirde nafaka verilmeyeceğini ifâde etmektedir.

★ Hâmile kadın, bâin talakla boşandığı takdirde (iddet sırasında) hem süknâ, hem nafaka vâcib olur.

★ Ric'i talakta her ikisinin de vacib olduğu bi'l-icma sâbittir. Kocası ölene de nafaka bi'l-icma vacib değildir.

"Bize (Şâfiîlere) göre esahh olan, kadına süknânın vacib olmasıdır, kadın hâmile de olsa meşhur görüşe göre nafaka yoktur, tıpkı gayr-ı hâmileye olmadığı gibi. Ancak nafaka da vacibtir diyen olmuş ise de, bu galattır." (Nevevî)

4204 ٢ - وعن نافع: [أَنَّ بِنْتَ سَعِيدِ بنِ زَيْدٍ كَانَتْ تَحْتَ عَبْدِاللهِ بنِ عَمْرِو بنِ عُثْمَانَ فَطَلَّقَهَا أَلْبَتَّةَ. فَانْتَقَلَتْ. فَأَنْكَرَ ذلِكَ عَلَيْهَا عَبْدُاللهِ بنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا]. أخرجه مالك.

2. (4204)- *Nâfi'* rahimehullah anlatıyor: "Saîd İbnu Zeyd'in kızı Abdullah *İbnu Amr İbnu Osmân*'ın nikahı altında idi. Kadını, kocası talâk-ı bette ile boşadı. Kadın, kocasının evini (iddeti dolmadan) terketti. Onun bu davranışını Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) hoş karşılamadı." [Muvatta, Talâk 64, (2, 579).]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhümâ kadının evini terketmesini

ayet-i kerime'ye muhalif bulduğu için hoş karşılamamıştır. Çünkü önceki hadîsin açıklamasında kaydettiğimiz üzere, Talâk sûresinin altıncı âyetinde, boşanan kadınların (iddet boyunca) kocalarının yanlarında iskan ettirilmeleri emredilmiştir. Bu âyete dayanarak, çoğunlukla âlimlerimiz boşanan kadının süknâ hakkını kabul ederler (Önceki hadîste Nevevî'den kaydettiğimiz açıklama görülmelidir).

4205 ٣– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [طُلِّقَتْ خَالَتِي فَأَرَادَتْ أَنْ تَجُدَّ نَخْلَهَا فَزَجَرَهَا رَجُلٌ أَنْ تَخْرُجَ. فَأَتَتِ النَّبِيَّ ﷺ. فَقَالَ: بَلَى، فَجُدِّي نَخْلَكِ، فَعَسَىٰ أَنْ تَصَدَّقِي أَوْ تَفْعَلِي مَعْرُوفاً]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

«جَدَّ النَّخْلَ» إذا قطع ثمرها.

3. (4205)- *Hz. Câbir* radıyallahu anh anlatıyor: "Teyzemi kocası [üç talakla] boşamıştı. Teyzem hurmalarının meyvesini kesmek istedi Bir adam onu evden çıkmaktan men etti. Teyzem de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip durumunu arzetti. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Tabiî, hurmalarını devşir, ondan dilersen tasadduk eder, dilersen ma'ruf* üzere *tasarruf edersin!"* buyurdu." [Müslim, Talak 55, (1483); Ebu Dâvud, Talâk 41, (2297); Nesâî, Talak 70, (6, 209).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Hadisin hükmü şudur: "Boşanma iddeti bekleyen bir kadın gündüzleyin evden dışarı çıkabilir. Zira, hurma toplama işi, örfte ancak gündüzleri yapılabilir. Gece toplaması yasaklanmıştır." Ensâr'ın hurmalıkları evlerine yakındı. Kadın sabah erkenden bu maksadla çıktı mı, mesafenin yakınlığı sebebiyle akşama evinde olması mümkündü. Bu hüküm üç talakla boşanan kadınlar hakkındadır. Eğer talak ric'î ise, gece de çıkamaz, gündüz de." Ebu Hanîfe rahimehullah der ki: "Mebtûte [71] olan kadında, tıpkı ri'ciyye gibi gece-gündüz de çıkamaz." Şâfiî hazretleri ise; "Hadisin zahirine göre, gündüz çıkar, gece çıkamaz" demiştir.

Aliyyu'l-Kâri der ki: "Hadiste zikredilen illet ya çıkmak içindir-böylece anlaşılır ki: "Eğer tasadduk olmasaydı, kadının çıkması da caiz olmayacaktı- ya da tenvî içindir. Bu ikinci durumda farz olan tasadduktan (zekât), farz olmayan hayır, hediye, komşuya ihsan gibi nafile tasaddukların arzu edilmiş olması esastır. Yani Aleyhissalâtu vesselâm,

71– *Mebtûte*, tâlak-ı bette (kesinlikle) boşanan demektir. Ric'iyye geri dönebilecek durumda olan demektir. (Tabirler Talâk bölümü'nün baş kısmında açıklandı.)

"Malın nisaba ulaşmışsa zekatını öde, değilse tasadduk, ihsan, hediye gibi iyilikler yap(mak kaydıyla çık)" demiş olur. Hadiste, malın muhâfazasına, onun hayırda harcanması için el altına alınmasına ruhsat verilmiş olmaktadır."

Talâk-ı bâinle boşanan kadının gece de gündüz de evinden çıkamayacağını söyleyen Hanefîler şu mealdeki âyete dayanırlar: **"Onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar, ancak âşikar bir kötülük yapmışlarsa o başka"** (Talâk 1).

Âyette temas edilen âşikar kötülük için "zina" denmiştir. Zâniye, hadd-ı şer'înin tatbiki için evden çıkarılır. Bazı hükümler: *"Bundan murad "kadının itaatsizliği"dir, itaatsiz kadınlar süknâ (mesken) hakkını kaybederler"* demiştir. Bununla *"ağzı bozukluk"* kastedildiğini söyleyen de olmuştur.

Şu halde kötülük hali olmadıkça kadın evinden çıkamaz, zaten nafakası kocasına aittir, çıkmaya ihtiyacı yoktur. Ancak, önce de belirtildiği gibi vefat iddetinde nafaka olmadığı için çıkabilir, geçimliğini temin eder. Bu maksadla çıkınca günün erken saatinden gecenin ilk saatlerine kadar dışarıda kalabilir.

Geceyi iddetini beklediği evde geçirmesi şarttır.

4206 ٤ - وعن مجاهد في قوله تعالى: [وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجاً الآيَة. قَالَ: كَانَتْ هذهِ الْعِدَّةُ، تَعْتَدُّ عِنْدَ أَهْلِ زَوْجِهَا وَاجِباً فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالى: وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجاً وَصِيَّةً لأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعاً إلى الْحَوْلِ غَيْرَ إخْرَاجٍ فَإنْ خَرَجْنَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ في أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ. قَالَ: جَعَلَ اللهُ تَعَالى لَهَا تَمَامَ السَّنَةِ، سَبْعَةَ أَشْهُرٍ وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَصِيَّةً، إنْ شَاءَتْ سَكَنَتْ في وَصِيَّتِهَا، وَإنْ شَاءَتْ خَرَجَتْ. وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالى غَيْرَ إخْرَاجٍ فَإنْ خَرَجْنَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ. فَالْعِدَّةُ كَمَا هِيَ وَاجِبٌ عَلَيْهَا. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: نَسَخَتْ هذِهِ الآيَةُ عِدَّتَهَا عِنْدَ أَهْلِهَا فَتَعْتَدُّ حَيْثُ شَاءَتْ. قَالَ عَطَاءٌ: ثُمَّ جَاءَ الْمِيرَاثُ فَنَسَخَ السُّكْنَى فَتَعْتَدُّ حَيْثُ شَاءَتْ وَلاَ سُكْنَى لَهَا]. أخرجه البخاري وأبو داود والنسائي.

4. (4206)- Mücâhid rahimehullah, **"İçinizden ölenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler"** (Bakara

234) mealindeki âyetle ilgili olarak demiştir ki: "Kadının, bu iddeti, kocasının yanında beklemesi vacibtir. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hazretleri şu âyeti inzal buyurdu: **"İçinizden ölüp, eşler bırakacak olanlar, evlerinden çıkarılmaksızın senesine kadar eşlerinin geçimini sağlayacak şeyi vasiyet etsinler. Eğer kadınlar çıkarlarsa kendilerinin meşru olarak yaptıklarından dolayı size sorumluluk yoktur"** (Bakara 240).

Mücahid devamla der ki: "Allah Teâlâ Hazretleri böylece kadına tam bir yıl (iddet) kıldı, bunun yedi ay yirmi günü vasiyet yoluyla tanınacak. Kadın dilerse bu vasiyet müddetinde kocasının evinde kalacak, dilerse terkedecek. Âyette geçen **"evlerinden çıkarılmaksızın... Eğer çıkarlarsa... size sorumluluk yoktur"** ibaresinin ma'nâsı budur. Esas iddet ise, onu beklemesi kadına vacibtir."

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) der ki: "Bu âyet, kadının kocası yanında iddet geçirme mecburiyetini neshetmiştir, kadın dilediği yerde iddetini geçirir."

Atâ der ki: "Sonra miras âyeti geldi, o da, süknâyı neshetti. Böylece kadının, koca yanındaki süknâsı kalktı, artık dilediği yerde iddetini geçirir." [Buhârî, Tefsir, Bakara 41, Talâk 50; Ebu Dâvud, Talâk 42, 45, (2298, 2301); Nesâî, Talâk 60, (6, 200).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere ülemânın ihtilaf ettiği bir mesele ile karşı karşıyayız. *İbnu Hacer,* Mücahid'in görüşüne ne müfessir ne fakih hiç kimsenin katılmadığını ve benzeri bir anlayışa hiç kimsenin yer vermediğini belirtir.

İddet meselesinde esas olan, bir yıllık iddetin mensuh olmasıdır. Ölen kocanın ailesinden kadının nafaka istemesi de mevzubahis olmamaktadır, çünkü miras âyeti, kocanın malına kadını da varis kıldığı için ayrıca birde nafakaya gerek kalmamıştır.

Esasen bir yıllık nafaka vasiyet etmeyi âmir olan 240 numaralı âyet, zevceye mirasın gelmediği ilk yıllara ait olmalıdır. Çünkü, miras âyeti inince hem "ölenin hanımını mirasa iştirak ettirip vâris kılmış, hem de varislere vasiyette bulunmayı yasaklamıştır." Öyleyse kocasının evinde bir yıllık iddetle ilgili âyet mensuhtur. Mezkur âyeti nesheden muahhar âyet de iddet müddetini dört ay on gün olarak tesbit eden âyettir.

2- Atâ'nın "miras âyeti süknâyı kaldırdı" demesi, miras âyetiyle na-

faka kalktı demektir. Süknâ nafakanın bir parçası sayılmıştır. Miras hakkının verilmesiyle nafaka kalkınca, süknâ da kendiliğinden kalkmış oluyor. Sadece *İmam Şâfiî* nafaka ile süknâyı ayrı mütâlaa etmiş ise de, bu dirayeten zayıf görülmüştür. Keza bu meselede, yukarıda kaydettiğimiz Mücahid'in münferid kavlinin esas alınmış olması sebebiyle rivayeten de zayıf addedilmiştir.

4207 ٥ـ وعن يحيى بن سعيد قال: [جاءت امرأة إلى ابن عمر رضي الله عنهما فذكرت له وفاة زوجها وذكرت حرثا لهم بقناة، وسألته: هل يصلح لها أن تبيت فيه فنهاها عن ذلك. وكانت تخرج إليه سحرا فتظل فيه. ثم تدخل المدينة فتبيت في بيتها]. أخرجه مالك.

5. (4207)- *Yahya İbnu Saîd* rahimehullah anlatıyor: "Bir kadın, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e gelip kocasının öldüğünü ve kendilerinin (Medine'nin) Kanât nam mevkiinde bir ekinlerinin olduğunu söyledi ve geceyi orada geçirmesinin kendisi için caiz olup olmadığını sordu."

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) kadını bundan nehyetti. Bu sebeple kadın, erkenden oraya gider, orada gölgelenir, sonra akşama Medine'ye döner, evinde gecelerdi." [Muvatta, Talâk 88, (2, 592).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet kocası ölen bir kadının iddeti içerisinde, ihtiyaçlarını görmek üzere, gündüzleri kocasının evinden çıkabileceğini ifade etmektedir.

BEŞİNCİ FASIL

İHDÂD (MÂTEM)

4208 ١ – عن حميد بن نافع قال: أخبرتني زينب أبي سلمة بهذه الاحاديث الثلاثة. قالت: [دَخَلْتُ عَلى أُمِّ حَبِيبَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ حِينَ تُوُفِّيَ أَبُوهَا أَبُو سُفْيَانَ ابْنُ حَرْبٍ فَدَعَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ بِطِيبٍ فِيهِ صُفْرَةٌ، خَلُوقٌ أَوْ غَيْرُهُ، فَدَهَنَتْ مِنْهُ جَارِيَةً ثُمَّ مَسَّتْ بِعَارِضَيْهَا. ثُمَّ قَالَتْ: وَاللهِ مَالِي بِالطِّيبِ مِنْ حَاجَةٍ، غَيْرَ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ يَحِلُّ لامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أَنْ تُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلاَثِ لَيَالٍ إِلاَّ عَلى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً. قَالَتْ زَيْنَبُ: فَدَخَلْتُ عَلَى زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ حِينَ تُوُفِّيَ أَخُوهَا فَدَعَتْ بِطِيبٍ فَمَسَّتْ مِنْهُ. ثُمَّ قَالَتْ: أَمَا وَاللهِ مَالِي بِالطِّيبِ مِنْ حَاجَةٍ غَيْرَ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ يَحِلُّ لإِمْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ، وَذَكَرَتْ نَحْوَهُ. قَالَتْ زَيْنَبُ: وَسَمِعْتُ أُمِّي أُمَّ سَلَمَةَ تَقُولُ: جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَتْ: إِنَّ ابْنَتِي تُوُفِّيَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَقَدِ اشْتَكَتْ عَيْنَهَا أَفَنَكْحُلُهَا؟ فَقَالَ ﷺ لاَ، مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاثاً. كُلُّ ذلِكَ يَقُولُ لاَ. ثُمَّ قَالَ: إِنَّمَا هِيَ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ. وَقَدْ كَانَتْ إِحْدَاكُنَّ فِي الْجَاهِلِيَّةِ تَرْمِي بِالْبَعْرَةِ عَلَى رَأْسِ الْحَوْلِ. قَالَتْ زَيْنَبُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا كَانَتِ الْمَرْأَةُ إِذَا تُوُفِّيَ زَوْجُهَا دَخَلَتْ حِفْشاً وَلَبِسَتْ شَرَّ ثِيَابِهَا وَلَمْ تَمَسَّ طِيباً حَتَّى تَمُرَّ بِهَا سَنَةٌ. ثُمَّ تُؤْتَى بِدَابَّةٍ، حِمَارٍ أَوْ شَاةٍ أَوْ طَيْرٍ، فَتَفْتَضُّ بِهِ، فَقَلَّمَا تَفْتَضُّ بِشَيْءٍ إِلاَّ مَاتَ. ثُمَّ تَخْرُجُ فَتُعْطَى بَعْرَةً فَتَرْمِي بِهَا. ثُمَّ تُرَاجِعُ بَعْدُ مَا شَاءَتْ مِنْ طِيبٍ أَوْ غَيْرِهِ].

قَالَ مَالِكٌ: «تَفْتَضُّ» تَمْسَحُ بِهِ جِلْدَهَا أخرجه الستة.

«الحِفْشُ» بيتٌ صَغِيرٌ قَصِيرٌ سُمِّيَ خَفْشاً لضيقه.

1. (4208)- *Humeyd İbnu Nâfi'* anlatıyor: "Bana Zeyneb Bintu Ebî Seleme şu üç hadisi haber verdi:

Dedi ki: "Babası Ebu Süfyan İbnu Harb vefat edince, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri Ümmü Habîbe'nin yanına girdim. (Ben yanında iken) Ümmü Habîbe içerisinde sarı renk bulunan bir sürünme maddesi (tîyb) getirtti, bu halûk veya bir başkası idi. Ondan bir cariyeye sürdü, sonra da yanaklarına süründü. Sonra dedi ki: "Vallahi benim sürünüp süslenmeyi ihtiyacım yok. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kadına, bir ölü üzerine üç geceden fazla mâtem tutması helal olmaz. Fakat kocası müstesna, ona dört ay on gün mâtem tutar."*

Zeyneb dedi ki: "Kardeşi öldüğü zaman Zeyneb Bintu Cahş (radıyallahu anhâ)'nın yanına girdim. O da bir tîyb istedi ve ondan süründü. Sonra dedi ki: "Doğrusu, vallahi sürünmeye bir ihtiyacım yok. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kadına..."* diye başlayan önceki hadisi aynen zikretti."

Zeyneb (üçüncü rivayetinde) dedi ki: "Annem Ümmü Seleme'yi işittim, diyordu ki: "Bir kadın *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Kızımın kocası öldü. Gözünden de hasta, gözüne (ilaç niyetiyle) sürme çekebilir miyiz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Hayır!" dedi. Kadın iki veya üç sefer aynı talebte bulundu. Aleyhissalâtu vesselâm her seferinde "Hayır!" dedi ve sonuncuda ilave etti: "Onun mâtem müddeti dört ay on gündür. Cahiliye devrinde sizden biri, sene başına mayıs atardı."

[Ravi Humeyd der ki: "Zeyneb'e "Senenin başına mayıs atma" nedir?" diye sordum] Zeyneb (radıyallahu anhâ) dedi ki: "Kocası ölen bir kadın hıfş (denen hücre)'ına çekilir, en kötü elbisesini giyer, üzerinden bir yıl geçmedikçe tîyb sürünmez (yıkanmaz, tırnak kesmez, hiçbir temizlik ameliyesinde bulunmaz, sonra bir yıl tamam olunca berbat bir manzara ile çıkar)dı. Sonra ona bir hayvan getirilirdi. Bu eşek veya koyun veya bir kuş olabilirdi. Bu (hayvanı önüne sürmek suretiyle iddet halini) kırardı. İddetini kırmada kullandığı hayvan hemen hemen ölürdü. Sonra (iddetten) çıkardı, kendisine mayıs verilirdi, o da bunu [önüne] atardı. (Böylece evlenmeye helal olurdu.) İşte bundan sonra tîyb ve diğer (süslenme ve başka) şeylere müracaat ederdi." [Buhârî, Talâk 46, 47, 50, Cenâiz 31;

Müslim, Talâk 58 (1486-1489); Muvatta, Talâk 101, (2, 596-598); Ebu Dâvud, Talâk 42, (2299) Tirmizî, Talâk 18, (1195, 1196, 1197); Nesâî, Talâk 61, (6, 201), 60, (6, 205).]

AÇIKLAMA:

1- İHDÂD: Mâtem olarak tercüme ettiğimiz bu kelime, *İbnu'l-Esir*'in, en-Nihaye'de açıklamasına göre, daha çok kadınlar için kullanılır: Kocası ölen kadının, bu ölüme üzülmesi, üzüntüsünü üzüntü elbisesi giyerek izhar etmesidir. Bu halde olan kadına *muhidd* (مُحِدّ) veya *hâdd* (حادّ) denmiş olması, yani ism-i failin müzekker sîga ile gelmesi bu kelimenin sadece kadınların mâtem halini ifade için kullanıldığını gösterir. Bu haliyle dilimizde tam karşılığı olmayan bir kelimedir. Zira mâtem kelimesini erkek ve kadın için de kullanırız. Diğer taraftan yas tutmak da ihdâd'ı tam karşılamaz. Çünkü yas, ölenin arkasından ilk günlerde ağlayıp sızlayarak; onun iyiliklerini, hâtıralarını, ölümüyle maruz kalınacak zararları, acıları ifade zımnında acıklı sözler söyleyerek sesli surette yapılan mâteme denir.

İhdâd ise, kadının, kocasını kaybetmiş olmanın alâmeti olarak, her çeşit süslenmeyi, normal giyimi terkedip, mâtem alameti taşıyan bir kıyafete girmesidir. Sadedinde olduğumuz rivayetin son kısmı, cahiliye devrinde İhdâd'ın örfen bir yıl sürdüğünü, sağlık kaidelerine, insan haysiyetine uymayan bir mahiyet taşıdığını ifade etmektedir. Bir yıl boyu - en-Nihaye'nin ifadesiyle- tavanı son derece basık, dar ve adi bir hücreden ibaret hıfş'a çekilip, yıkanma, tıraş, tırnak kesimi, çamaşır değişmesi gibi her çeşit temizliği terketmek, sonra da berbat bir manzara ile çıkmak... İslam bu haysiyet kırıcı işi kaldırıp, mahiyetini de değiştirerek ihdâd'ı dört ay on güne indirmiştir. Üstelik İslam'ın kadınlardan talebi, süslenmenin terkinden ibarettir. Bundanda maksad, kadının o esnâda evlenemeyecek durumda olduğunun ilânıdır. Zira süslendi, tîybini süründü mü evlenebilecek durumda demektir.

Burada, esasen Kur'anî bir tesbit olan bu dört ay on gün rakamı nereden çıkmış hangi mülâhaza ile bu rakam tesbit edilmiş olabilir? diye hatıra gelebilecek bir sorunun da cevabını verelim. İbnu Kesir, tefsirinde ilgili âyeti açıklarken der ki: "Saîd İbnu'l-Müseyyeb, Ebu'l-Âliye ve başkalarının zikrine göre, ölüm iddetini dört ay on gün kılmadaki hikmet, kadının rahminde, hamilelik ihtimalinin bulunmasıdır. Kadın bu müddet esnasında bekledi mi, hamileliğin olup olmadığı ortaya çıkar. Nitekim Sahîheyn'de *İbnu Mes'ud* ve başkalarınca da rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: *"Sizden birinizin yaratılışı anne rahminde ilk*

kırk günde (aza-yı esasiyeyi muhtevî bir rüşeym halinde) bütünlenen bir nutfe olur. Bundan sonra aynı müddette alaka (rahmin cidarına asılmış bir parça), sonra da bu kadar zamanda mudga (et parçası) olur, sonra da bir melek gönderilerek ona ruh üflenir."

Bu hadiste üç tane kırk zikredilir ki tam dört ay yapar. Bazı aylar eksik olduğu ve bir de ruh üflenmesinden sonra hareketin zuhuru için on gün de ihtiyat payı ilave edilmiş, dört ay on gün olmuştur. Gerçeği Allah bilir. *İbnu'l-Esir*, müteakiben "Ongün"ün hikmeti hususunda muhtelif âlimlerin yorumlarını kaydeder. Aşağı yukarı hepsi bu müddeti ruhun üflenme vakti olarak değerlendirirler.

Şunu da ilave edelim: *İbnu Kesir*'in kaydettiği üzere, âlimler çoğunluk itibâriyle cariyelerin iddetini, hürre'lerin iddetinin yarısı olarak değerlendirdiği halde meseleyi yukarıda açıkladığımız fıtrî durum açısından değerlendiren *Muhammed İbnu Sîrîn* ve bazı Zâhirî alimler hür ve köle herkesin aynı fıtrî kanunlara tabi olduklarını ileri sürerek arada fark görmemiş, cariyelerinde hürler gibi aynı müddet esnasında iddet beklemeleri gerektiğini söylemiştir.

2- Hadiste Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mâtem halinde olan kadına, tedavi maksadıyla da olsa, sürme çekilmesine izin vermiyor. Âlimler, bu hususu münakaşa etmiş, bazıları mutlak haram olarak değerlendirirken, diğer bazıları da İslam'ın kolaylık dini olmasından hareketle, tedavi için sürme kullanmanın haram olmayacağını söylemiş ve hadisin Muvatta'da gelen bir vechini de delil olarak göstermiştir. O vecihte, Aleyhissalâtu vesselâm: "Sürmeyi geceleyin çek, gündüz olunca sil" buyurmuştur. Nihâî hüküm şöyle olmaktadır: "İddetli kadın, normalde sürme çekemez, sıhhî gerek olursa gündüz silmek kaydıyla gece çekebilir." Şu halde hadisteki nehiy tahrim değil, kerâhet-i tenzihiyye ifade etmektedir.

Nevevî, kocası ölen kadının, bir sene iddet bekleyeceğinden bahseden âyetin bu hadisle sarahaten neshedildiğini de söyler.

3- Hadiste geçen *mayıs atma*'nın ne olduğu da farklı yorumlara sebep olmuştur.

★ İmam Mâlik'ten yapılan bir rivayete göre, "Kadın bir koyun veya deve mayısını atardı. Mayısı önüne atar, bu onun iddetten çıkışı olurdu."

★ İbnu'l-Vehb'in rivayetinde: "Koyun mayısını arkasına atardı" diye açıklanmıştır.

★ Bazı âlimler: "İddeti, hayvan mayısı atar gibi attığına işarettir" demiştir.

★ "Kadının tezeği tefe'ül için yani bir daha böyle bir hal başıma gelmesin" ma'nâsında attığını söyleyen de olmuştur. Bir cahiliye âdeti olması sebebiyle hurâfemsi ma'nâlar da mümkündür, nitekim başka yorumlar da yapılmıştır.

4- Mâtem halinin hayvanla kırılması tabiri de farklı yorumlara bâis olmuştur. فتفتض به tabiri Hattâbî'ye göre, "Kadın, içinde bulunduğu mâtem halini bu hayvanla kırardı" demektir. Zira kelimenin aslı olan فضى kırmak, dağıtmak ma'nâsına gelir. Ahfeş'e göre, "Kadın o hayvanla temizlenirdi" demektir. Ona göre, kelime gümüş demek olan فضّة'dan alınmadır, temizlik de beyazlığı, saflığı temsil eden gümüşle ifade edilmiştir.

İbnu Kuteybe der ki: "Ben bu kelimeyi Hicazlılara sordum. Dediler ki: "Cahiliye devrinde iddet bekleyen kadın koku sürünmez, yıkanmaz, tırnak kesmez, hiç bir temizlik yapmaz. Bir sene sonunda çok berbat bir halde çıkar, sonra içinde bulunduğu hali, önüne sürdüğü bir kuş ile kırar ve kuşu atardı. Kuş da artık hemen hemen yaşayamazdı." Ezherî, İmam Şâfiî'nin فتفتصى kelimesini فتقصى şeklinde rivayet ettiğini yazmıştır. Bu durumda bir şeyi parmaklarıyla yakalardı ma'nâsına gelir.

İmam Mâlik'in kelimeyi "Kadın hayvanla cildini silerdi" diye anladığı, *İbnu Vehb*'in: "Kadın eliyle hayvana ve onun sırtına dokunurdu" diye anlattığı rivayet edilmiştir. Bazı âlimler de "Kadın hayvana dokunur, sonra temiz su ile gümüş gibi bembeyaz oluncaya kadar paklanırdı" şeklinde anlamıştır.

Şu halde bunlar cahiliye adeti olması hasebiyle farklı yorumlara açık hurafelerdi.

İslam bunlara hâtime çekmiştir.

4209 ٢– وعن أم عطية رَضيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنَّا نُنهَى أَنْ نُحِدَّ عَلى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلاَثٍ إلاَّ عَلى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً. وَلاَ نَكْتَحِلُ، وَلاَ نَتَطَيَّبُ، وَلاَ نَلْبَسُ ثَوْباً مَصْبُوغاً إلاَّ ثَوْبَ عَصْبٍ، وَقَدْ رُخِّصَ لَنَا عِنْدَ الطُّهْرِ إذَا اغْتَسَلَتْ إحْدَانَا مِنْ مَحِيضِهَا في نُبْذَةٍ مِنْ كُسْتِ أَظْفَارٍ، وَكُنَّا نُنْهَى عَنِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

«النُّبْذَةُ» القدر اليسير من الشئ.

«والكُسْتُ» لغة في القسط وهو معروف.

«وَالأَظْفَارُ» ضرب من العطر.

2. (4209)- *Ümmü Atiyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biz, kocalarımız hâriç, herhangi bir ölü üzerine üç günden fazla mâtem tutmaktan men edilmiştik. Kocalarımız için dört ay on gün mâtem tutmalıydık. Bu esnada ne sürme çekerdik, ne tîyb sürünürdük, ne de boyalı elbise giyerdik. Giyebildiğimiz, sadece asb (denen daha dokunmazdan önce boyanmış kumaşlardan mâmul) elbise idi. Mâtemli kadına, hayız halinden çıkıp temizlik dönemine girince, yaptığı yıkanmada azıcık koku kullanmasına izin verildi." [Buhârî, Talâk 48, 49, Hayız 12, Cenâiz 30, 31; Müslim, Cenâiz 34, (938), Talâk 66, (938); Ebu Dâvud, Talâk 46, (2302, 2303); Nesâî, Talâk 63-64, (6, 203, 204).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet de kadınların kocaları dışındaki yakınlarının ölüleri için üç günden fazla mâtem alameti taşımalarının yasaklandığını, mâtemin kocaları için de dört ay on gün olarak sınırlandığını belirtir. Ayrıca hadiste mâtem âdâbı da açıklanmaktadır: Sürme, tîyb, koku, renkli elbise yasağı.

Ruhsat verilen koku, hayızdan çıkarken yapılan gusülde azıcık kust veya za'fer kokusudur. Kust (küst veya küşt de denir). Bedevilerce kullanılan bir nevi buhurdur. *İbnu Baytar* buna *isin* de dendiğini söylemiştir.

Ezfâr da bir nevi siyah buhurdur. Parçası tırnağa benzediği için bu ismi almış olmalı.

Nevevî, bu maddelerin kullanılmasına, kokulanmak için değil, hayız kanının bıraktığı pis kokunun bastırılıp giderilmesi için ruhsat tanındığını belirtir. İbnu Battâl der ki: "Hayız gören kadına gerek iddetli olsun ve gerek olmasın, hayızdan yıkanırken kanın kokusunu gidermek için kust ile buhurlanmasına ruhsat verilmiştir. Bunu, namaz kılmak ve kanın eseri olarak devam edecek olan pis kokudan melekleri korumak için yapar."

Hadiste, iddet sırasında renkli elbiseler de yasaklanmakta, sadece asb denen bir kumaşa izin verildiği belirtilmektedir. Asb Yemen'de yapılan bir kumaştır. Daha iplikken boyandığı belirtilir. Bazı âlimler bunu çizgili kumaş olarak açıklar. Şöyle de tarif edilmiştir: "İpliği toplanır, sımsıkı bağlanır, sonra boyanır, sıkı bağlanması sebebiyle bazı yerlerinde boya işlemez, dokununca tabiî bir desen, bir nevi çizgiler hâsıl eder." Âlimler mâtem döneminde siyah renkli kumaşın meşru ve helal olduğunu da belirtirler.

4210 ٣- وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَلْبَسُ الْمُتَوَفَّى عَنها زَوجُها الْمُعصفرَ من الـثّيَابِ، وَلاَ الْمُمَشَّقَةَ، وَلاَ الْحُلِيَّ، وَلاَ تَخْتَضِبُ، وَلاَ تَكْتَحِلُ، وَلاَ تَمْشِطُ بِشَيْءٍ إلاَّ بالـسِّدْرِ تُغَلِّفُ بِهِ رَأْسَهَا]. أخرجه الأربعة إلا الترمذي، وهذا لفظ أبي داود.

«الْمُمَشَّقَةُ» ما صبغ بالمشق، وهي المغرة بسكون الغين.

3. (4210)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kocası ölen kadın sarıya boyanmış veya kırmızıya boyanmış elbise giymez, zinet takınmaz, kına yakınmaz, sürmelenmez, başını tararken kokulu madde kullanmaz, başını sidre ile kaplar."* [Ebu Dâvud, Talâk 46, (2304); Nesâî, Talâk 65, (6, 203); Muvatta, Talâk 104-108, (2, 598, 600).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Ebu Dâvud'da gelen bir vechi, iddet bekleyen kadınların durumu ile ilgili olarak daha bir açıklık getirmektedir. Şöyle ki: "Muğîre İbnu'd-Dahhâk anlatıyor: "Ümmü Hakîm Bintu Esîd, annesinden bana nakletti ki, kocası ölmüştü, kendisi iddet bekliyordu. Bu sırada gözleri hastalandı ve (ilaç niyetiyle) gözlerine cila sürmesi'nden çekti. Bir hizmetçisini de Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'ya gönderdi ve cila sürmesinden sordu. Bu halde gözüne çekmesi caiz mi? diye. Ümmü Seleme: "Sana sıkıntı veren ciddi bir sebep olmadıkça çekme! Bu durumda da gece çeker gündüz silersin" diye cevap verdi. Ayrıca bu sırada Ümmü Seleme dedi ki: "(Eski kocam) Ebu Seleme öldüğü sıralarda ben iddette iken, (bir gün) yanıma Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* girdi. O sırada gözüme sabır çekmiştim. Bana: *"Bu da ne ey Ümmü Seleme?"* buyurdu. "Ya Resulallah, bu sabırdır içerisinde tîyb (koku) yoktur!" dedim. *"Ama, dedi, o yüze tazelik verir, sakın sürünmeyesin. Ancak, gündüz kaldırman şartıyla gece sürebilirsin. Saçlarını ne tîyb ne de kına ile tara. Zira kına boyadır."*

Ümmü Seleme der ki: "Ey Allah'ın Resûlü, öyleyse ne ile taranayım? dedim de şu cevabı aldım: "Sidr ile, onunla başını kapla!."

Sübülü's-Selam'da bu hususla ilgili olarak şu açıklama dermeyan edilir: "Cumhur, Mâlik, Ahmed, Ebu Hanîfe ve Ashâbı, iddet bekleyen kadına iddeti içerisinde (ihtiyaç halinde) ismid sürmesi çekebileceğine hükmetmiştir. Bu hükme giderken -yukarıda kaydettiğimiz- Ebu Dâvud'da ge-

len Ümmü Seleme hadisine dayanmışlardır." İbnu Abdilberr der ki: "Benim nazarımda da cevaz esastır, hatta bu, Ümmü Seleme'nin, gözden endişe edilmesine rağmen sürme çekmeyi yasaklayan bir diğer rivayetine[72] muhalif olsa da. Ancak her iki muhalif rivayeti cem etmek mümkündür. Şöyle ki: Aleyhissalâtu vesselâm, yasakladığı durumda, gözün sürmeye olan ihtiyacının ciddi ve zarurî olmadığını bildi. Onun için mevcut rahatsızlığa rağmen müsaade etmedi. Geceleyin çekmeye izin verdiği durumda ise, gözdeki rahatsızlık ciddi idi, sürmeye olan ihtiyaç şiddetli ve zaruri idi."

4211 ٤ – وعن ابنِ المُسَيّبِ وَسليمان بن يسار: [أنَّ طُلَيْحَةَ الأسدِيَّةَ كَانَتْ تَحْتَ رَشِيدٍ الثَّقفِيِّ فطلَّقَها فنَكَحَتْ فِي عِدَّتِها. فضربها عُمر وزوجها بالمخفقة ضربات، وفرّق بينهما ثُمَّ قال: أيُّما امرأةٍ نَكَحَتْ فى عِدَّتِها، فإنْ كَانَ زَوْجُهَا الَّذى تزوَّج بِها لَمْ يَدْخل بِها فُرِّقَ بينهما، واعْتَدَّتْ بَقِيَّةَ عِدَّتِها مِنَ الأوّلِ، ثُمَّ كانَ الآخرُ خاطِباً مِنَ الخُطَّابِ. فإنْ دَخَلَ بِها فُرِّقَ بينهما، ثُمَّ اعتدَّتْ بقيّةَ عدَّةِ الأوَّلِ، ثُمَّ اعتَدَّتْ مِنَ الآخرِ. ثُمَّ لاَ يَجْتَمِعانِ أبداً. قال ابنُ المُسيَّبِ ولَها مَهرُها كامِلاً بِما استَحَلَّ مِنْها]. أخرجه مالك.

4. (4211)- *İbnu'l-Müseyyeb* ve *Süleymân İbnu Yesâr* rahimehumullah anlatıyor: "Tuleyhâ el-Esediyye, Reşîd es-Sakafî'nin nikahı altında idi. Reşîd, Tuleyhâ'yı boşadı. Kadın, iddeti içerisinde iken evlendi. Hz. Ömer (radıyallahu anh), ona da kocasına da değnekle çokça vurdu ve aralarını ayırdı. Sonra şunu söyledi: "İddeti içerisinde hangi kadın evlenirse, onun evlenen kocası, gerdek yapmamış bile olsa araları ayrılacak ve kadın, önceki iddetinden geri kalan kısmı tamamlayacak. Sonra ikincisi, taliblerden bir talib olacak. Eğer erkek; kadınla gerdek yapmış idiyse, araları ayrılır, kadın önceki iddetini tamamlar. Sonra ikinciden dolayı yeniden iddet bekler. Bunlar ebediyyen evlenemezler."

İbnu'l-Müseyyeb der ki: "Erkek, kadını kendine helal addettiği için ona tam mehir öder." [Muvatta, Nikah 27, (2, 536).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, iddeti içerisinde kadınla evlenmenin haram olduğunu

72– Bu rivayet bu babın birinci hadisinde (4208) geçti.

göstermektedir. Gerdek yapmamış olanların nikahları bozulmakta, kadın iddetini tamamlayınca, önceki nikah akdi erkeğe hiçbir rüçhan hakkı tanımaksızın, kadınla evlenebilme imkanı doğmaktadır. Kadın, dilerse onunla, dilerse bir başkasıyla evlenmektedir.

İddeti dolmadan nikah akdi yapan erkek, kadınla gerdek yapmışsa, nikah yine bozulmakta, kadın önceki iddete yeni bir iddet daha ekleyip, iddetini tamamlamakta, ama bu sefer, erkek, kadına mehrini tam olarak ödemekle birlikte, onunla ebediyyen evlenememektedir.

4212 ٥- وعن نافع: [أَنَّ صَفِيَّةَ بِنْتَ أَبِي عُبَيْدٍ اشْتَكَتْ عَيْنَيْهَا وَهِيَ حَادٌّ عَلى زَوْجِهَا ابْنِ عُمَرَ فَلَمْ تَكْتَحِلْ حَتَّى كَادَتْ عَيْنَاهَا تَرْمَصَانِ]. أخرجه مالك.

«الرَّمَصُ» البياض الذي تقذفه العين رطبا.

5. (4212)- *Nâfi* anlatıyor: "Safiyye Bintu Ebî Ubeyd, kocası İbnu Ömer'den iddet beklerken gözlerinden hastalandı. Gözleri nerdeyse çapaklanıyordu, yine de sürme çekmedi." [Muvatta, Talâk 107, (2, 599).]

4213 ٦- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ تَلاَ قَوْلَهُ تَعَالَى: وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلاَثَةَ قُرُوءٍ، وَقَوْلَهُ تَعَالَى: إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ؛ وَاللاَّئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلاَثَةُ أَشْهُرٍ، وَاللاَّئِي لَمْ يَحِضْنَ. فَقَالَ هذِهِ عِدَدُ الْمُطَلَّقَاتِ وَاسْتَثْنَى اللهُ تَعَالَى مِنْ ذلِكَ غَيْرَ الْمَدْخُولِ بِهَا بِقَوْلِهِ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا. وَقَالَ تَعَالَى: وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجاً يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً. ثُمَّ أَنْزَلَ اللهُ رُخْصَةَ الْحَوَامِلِ مِنْهُنَّ بِقَوْلِهِ وَأُولاَتُ الأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ مِنْ مُطَلَّقَةٍ أَوْ مُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا]. أخرجه رزين.

6. (4213)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh), kendi anlattığına göre, şu âyeti okumuştu (Meâlen): **"Boşanan kadınlar, kendi kendilerine, üç aybaşı hali beklerler..."** (Bakara 228). Ve şu âyeti (meâlen): **"Ey peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları, iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'tan sakının. Onları, -**

apaçık bir hayasızlık yapmaları hali bir yana- evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Allah'ın sınırlarını kim aşarsa, şüphesiz, kendine yazık etmiş olur. Bilmezsin, olur ki, Allah bunun ardından (gönlünüzde sevgi gibi) bir hal meydana getirir. Kadınların iddet süreleri biteceğinde, onları ya uygun şekilde alıkoyun, ya da uygun bir şekilde onlardan ayrılın; içinizden de iki adil şâhid getirin, şahidliği Allah için yapın. İşte bu, Allah'a ve âhiret gününe inananan kimseye verilen öğüttür. Allah kendisine karşı gelmekten sakınan kimseye kurtuluş yolu sağlar, ona beklemediği yerden rızık verir. Allah'a güvenen kimseye O yeter. Allah buyurduğunu yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü var etmiştir. Kadınlarınız içinde ay hali görmekten kesilenler ile, henüz ay hali görmemiş olanların iddetleri hususunda şüpheye düşerseniz, bilinki, onların iddet beklemesi üç aydır..." (Talâk 1-4).

Ve dedi ki: "Bu, boşanan kadınların iddetleridir. Allah Teâlâ hazretleri bundan henüz temas edilmemiş olan kadınları, **"Ey iman edenler, mü'min kadınlarla nikahlanıp, onları, temasta bulunmadan boşadığınızda artık onlar için size iddet saymaya lüzum yoktur. Kendilerine bağışta bulunarak onları güzellikle serbest bırakın"** (Ahzab 49) meâlindeki âyetle istisna etmiştir.

Yine Allah Teâlâ buyurur ki, (meâlen): **"İçinizden ölenlerin bırakmış olduğu eşler, kendi kendilerine dört ay on gün beklerler; müddetleri sona erdiğinde, onların kendi haklarında uygun şekilde yaptıklarından dolayı size sorumluluk yoktur"**(Bakara 234). Sonra Allah Teâlâ Hazretleri, kadınlardan hamile olanların ruhsatını şu âyetle indirmiştir. (Meâlen): **"(Boşanan veya kocası ölen kadınlardan) gebe olanların iddeti doğumları ile tamamlanır..."** (Talâk 4). [Rezîn tahric etmiştir.]

ÂRİYET BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Âriyet, dinimizin, müslümanlar arasında yardımlaşmayı sağlamak için meşru kıldığı bir müessesedir. Bir malın menfaatinden geçici olarak istifade etmek için sahibinden istenebilir. Bu malı, sahibi herhangi bir menfaat beklemeden vermişse buna iâre denir. Verilen mal *âriyet*'tir. Veren muîr'dir, alana da müsteîr denir. Şu halde müste'îr, âriyetin menfaatine meccânen mâlik olur. Bir menfaat araya girse bu iâre değil, icâre olur. İâre akdinin tahakkuku icab ve kabule veya teâtiye bağlıdır. Dolayısiyle bir kimse bir şahsa: "Şu malımı sana iâre ettim" veya "âriyet verdim" deyince, o şahıs da "kabul ettim" dese sarahaten iâre yapılmış olur. O şahıs bir şey söylemeden o malı kabzetse sarahaten icab, delâleten kabul bulunmuş olur. İârede mal sahibinin sükûtu, akdin tahakkuku için yeterli sayılmamıştır. Mesela birisi bir şahsın bir malını âriyeten istese, mal sahibi sükut etse, isteyen aldığı takdirde gâsıb olur. Şu halde mal sahibinin sarih rızası gerekmektedir. Rızasını işaretle de bildirse geçerlidir. Ancak, muîr mükreh (zor altında) olmamalıdır. Başka teferruatı olan bu bahis için fıkıh kitaplarına başvurulmalıdır.

4214 ١ – عن صفوان بن أمية رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ اسْتَعَارَ مِنْهُ أَدْرَاعاً يَومَ حُنَيْنٍ. فَقَالَ: أَغَصْباً يَا مُحَمَّدُ؟ قَالَ: لاَ، بَلْ عَارِيَةٌ مَضْمُونَةٌ]. أخرجه أبو داود.

1. (4214)- *Safvân İbnu Ümeyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huneyn savaşı sırasında benden bir miktar zırhı âriyet olarak istedi. Ben de: "Zorla (gasbederek) mi almak istiyorsun?" dedim. *"Hayır!"* dedi, *"garantili olarak taleb ediyorum!"* [Ebu Dâvud, Büyû' 90, 3562).]

AÇIKLAMA:

1- *Safvân İbnu Ümeyye* (radıyallahu anh) Mekkeli ve Kureyşlidir. Babası Ümeyye İbnu Halef Bedir'de kâfir olarak öldürülenlerdendir. Safvân da Mekke'nin fethinden sonra müslüman olanlardandır. Mekke fethedilince Cidde'ye kaçmış idi. Safvân'ın amca oğlu *Umayr İbnu Vehb,* oğluyla birlikte Resulullah'a gelip Safvân için emân taleb ederler. *Aleyhissalâtu vesselâm* şefaatlerini kabul eder, emân verir. Emân nişanı olarak rıdasını veya bürdesini veya Mekke'ye girişte başındaki sarığını gönderir. Vehb İbnu Umayr, gidip Safvân'ı bulur. Beraber dönerler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna, bir kalabalık esnada çıkar. Kalabalık arasında durarak seslenir.

"Ey Muhammed! Bak şu Vehb İbnu Umayr var ya! Bu, senin bana iki aylık bir emân tanıdığını söylüyor!" der.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm), "Ebu Vehb'e misafir ol!"* der.

Safvân: "Sen bana açık cevap vermezsen hayır!" deyince, *Aleyhissalâtu vesselâm: "Sen ona misafir ol, sana dört ay mühlet verdim"* buyurur. Oraya inen Safvân, henüz müslüman değildir. Müslümanlarla birlikte Huneyn seferine katılır. İşte bu sırada Resulullah ondan, sadedinde olduğumuz hadiste mevzubahis olan silah talebinde bulunur. Rivayette de görüldüğü üzere, *Resulullah,* silahları satın alma teklifinde bulunmuyor, âriyeten istiyor.

Safvân, henüz müslüman olmadığı, üstelik kendisine tanınan bir emânla ikamet edebildiği ve Aleyhissalâtu vesselâm da Mekke'nin fatihi ve hâkimi olmak haysiyetiyle o silahları, dilediği takdirde müsadere de edebilecek bir vaziyet ihraz etmesi sebebiyle, Safvân bu talebin mahiyetini öğrenmek ister: Bu taleb, zorla alma talebi mi, yoksa mülkiyet hakkına saygı içerisinde cereyan eden normal bir taleb mi, sorar "Gasben mi istiyorsun?" diye. Bir rivayette "Zorla mı, gönül rızasıyla mı?" dediği kaydedilir. Şüphesiz, nebevî bir talebe böyle bir karşılık, mü'min bir kimseden sâdır olsaydı nezâketsizlik olurdu. Ama Safvân henüz kâfirdir. Aleyhissalâtu vesselâm sükûnetle cevap verir: (بَلْ طَوْعًا عَارِيَةً مَضْمُونَةً) *"Bilakis, gönülrızasıyla âriyet olarak ve garantili olarak."* Safvân, Huneyn'e kâfir olarak katılır. Hatta, seferin ilk safhasında müslümanlar hezimete uğrayınca Safvân'ın anne bir kardeşi *Kelede İbnu'l-Hanbel,* "Sihir bozulmadı mı?" deyince, Safvân: "Sus, çenesi kırılasıca! Vallahi, bana Kureyş'ten birinin hâkim olması, Hevâzin'den birinin hâkim olmasından iyidir!" der.

Huneyn seferi zaferle tamamlanınca, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Safvân'a ganimetten müellefe-i kulûb faslından hisse ayırmıştır. Bilahare Safvân demiştir ki: "Huneyn gününde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana da pay verdi. O ana kadar en çok nefret ettiğim insan olagelmişti. Bana verdikçe sevgim arttı ve nihayet, en çok sevdiğim insan oldu."

Resulullah'ın cömertliği, Safvân (radıyallahu anh) üzerinde ziyade te'sir etmiş olmalı ki, "Böylesine (bol bağışa) ancak bir peygamber nefsi razı olabilir" diyerek müslüman olur. Rivayetler Resulullah'ın ona yüz deve verdiğini belirtir.

Ebu Dâvud'un bir rivayeti, Safvân'ın Huneyn gününde Resulullah'a 30-40 arası zırh verdiğini, savaş sırasında bir kısmının kaybolduğunu belirtir. Hz. Peygamber, Safvân'a: "Zırhlarından bazılarını kaybettik. Onları sana borçlanalım mı?" diye sorar. Safvân: "Hayır ey Allah'ın Resulü, Çünkü bu gün kalbimde olan, o gün yoktu!" der.

Safvân (radıyallahu anh) İslam'a girmiş, samimiyetle bağlanmıştır. Kendisine: "Hicret etmeyen helak olmuştur, hicreti olmayanın müslümanlığı da yoktur"(73) denmiş, o da hemen hicret ederek Medine'ye gelmiş. *Abbas İbnu Abdu'l-Muttalib*'in yanına inmiştir. Onun durumu Aleyhissalâtu vesselâm'a haber verilince: لاهجرة بعد الفتح "Mekke'nin fethinden sonra hicret yoktur" buyurur. Mekke'ye dönmesini irşad buyurur. *Safvân* bunun üzerine Mekke'ye döner ve ölünceye kadar orada ikamet eder.

Safvân (radıyallahu anh) cahiliyye döneminde Mekke'nin ileri gelenlerinden biridir. Fesâhatı ile meşhurdur. Mut'im yani insanlara yemek yedirmesiyle de meşhurdur. İki göbek gerideki ecdadından iki göbek ilerdeki ahfadına, hepsi mut'im olarak şöhret yapmıştır. Yani şu zincirde yer alan bütün isimler mut'imdir: Amr İbnu Abdillah İbni Safvân İbni Ümeyye İbni Halef...

Safvân İbnu Ümeyye hicretin 42. yılında Hz. Muaviye'nin hilafetinin başlarında vefat etmiştir, radıyallahu anhüm (Usdü'l-Gâbe).

2- Hadiste geçen ve garantili diye tercüme ettiğimiz "mazmûne (مضمونة)" tabirini âlimler iki farklı şekilde anlamışlardır:

1) Mazmûne kelimesi, âriyet'in hakikatını ortaya koyan bir sıfattır. Yani, âriyetin şe'ni garantili olmaktır, garantisiz âriyet olmaz. Bu anlayışta olanlara göre "âriyet garantilidir."

73- Bu söz aslında doğrudur. Hicrete teşvik için Resulullah bunu söylemiştir. Ancak Mekke Fethi'nden sonra bu hüküm kaldırılmıştır. Geniş açıklamayı hicretle ilgili bölümün sonunda kaydedeceğiz (5775-5777).

2) Mazmûne kelimesi, âriyet tahsis eden bir sıfattır. Yani Resulullah, Safvân'ın sorusu üzerine: "Ben, zırhları senden "garantisi olan âriyet" şeklinde alıyorum. Garantiden mücerred olan, garantisi olmayan âriyet olarak değil" demiş olmaktadır. Bu anlayışa göre âriyet olarak alınan mallar esas itibariyle garantili değildir, gayr-ı mazmûne'dir. Garantili olması için, alış sırasında, sadedinde olduğumuz hadisteki gibi, bunu belirleyici bir ifade olması gerekir.

el-Kâdî der ki: "Bu hadis, âriyet mal, bunu âriyet olarak alanın (yani müsteîr'in) üzerine garantilenmiştir. Şayet bu mal elinde telef olsa, onu tazmin etmesi, ödemesi gerekir." İbnu Abbâs, Ebu Hüreyre (radıyallahu anhümâ) böyle söylemişlerdir. Atâ, Şâfiî, Ahmed bu görüşü benimserler.

Hz. Ali, İbnu Mes'ud, Şureyh, Hasan Basrî, Nehâî, Ebu Hanîfe, Sevrî (radıyallahu anhüm) ise, âriyetin, müsteîr'in elinde emanet olduğuna, teaddî (haddi aşan bir durum) olmadıkça tazmine mecbur kalmayacağına hükmetmişlerdir.

4215 ٢ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه: [أنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ: استَعارَ قَصعةً فضَاعَتْ عليه فَضَمِنَها لَهُمْ]. أخرجه الترمذي.

2. (4215)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir tabak istiâre etmişti, kap ziyana uğradı. Sahiplerine tazmin etti." [Tirmizî, Ahkâm 23, (1360).]

AÇIKLAMA:

1- Tirmizî, bu hadisin bir başka vechini daha kaydeder ve senet bakımından onun daha sıhhatli (esahh) olduğunu belirtir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden biri [yani Zeyneb Bintu Cahş (radıyallahu anhâ)] Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir tabak içerisinde yemek hediye etti. Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) tabağa eliyle vurdu. İçerisinde bulunanları attı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Yemeğe yemek, kaba kab (tazmîn edilecek)"* buyurdu."

Buna yakın başka rivayetler de gelmiştir. Kimisinde bu hadiseyi, Hz. Âişe'nin, Ümmü Seleme'ye karşı icra ettiği, bazılarında ise *Hz. Hafsa* veya Hz. Safiyye'ye karşı icra ettiği zikredilir. Ayrıca, yemeğin dökülmekle kalmayıp, tabağın da kırıldığı, gelen tasrihat arasında İbnu Hacer, sadedinde olduğumuz hadisteki mübhem kimsenin *Hz. Zeyneb Bintu Cahş* olduğunu belirttikten sonra diğer rivayetlerin başka hadiselere delalet ettiğini söyler.

2- Bu hadis istiâre edilen malın ziyana uğraması hâlinde tazmin edileceğine delildir. Tazmin işi, misli varsa misliyle yapılacak, misli yoksa kıymeti üzerinden yapılacaktır. Buhârî'nin bir rivayetinde, tabağı kırılana Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ait sağlam bir tabak verilir.

★ *Şâfiî* ve *Hanefiler* bu hükümle ihticac ederler.

★ *İmam Mâlik:* "Kıymet biçilenler mutlak surette kıymetiyle tazmîn edilir" demiştir. Mamafih İmam Mâlik'ten yapılan bir rivayette, önceki görüşte olduğu, bir başka rivayette de: "İnsanlar tarafından yapılan şey misliyle hayvan ise kıymeti üzerinde tazmîn edilmelidir" demiştir. Bir başka rivayette de: "Mevzun (tartıyla satılan) ve mekîl (hacimle satılan) olanlar kıymetle, böyle olmayanlar misliyle tazmîn edilir" demiştir.

İkinci görüşü benimseyenler, sadedinde olduğumuz hadis ve aynı ma'nâdaki diğer rivayetlerle ilgili şöyle bir yorumda bulunurlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki zevcesinin hücrelerinde birer tane olmak üzere iki tabağı vardı. Resulullah, kıranı cezalandırmak üzere, kırığı onun hücresine, sağlamı da diğerinin hücresine koydu. Dolayısıyla, ortada bir tazmin mevcut değildir." Ancak bu tevil İbnu Hibbân'ın bir rivayetinde gelen مَنْ كَسَرَ شَيْئًا فَهُوَ لَهُ وَعَلَيْهِ مِثْلُهُ "Kim bir şey kırarsa, kırdığı şey kendisinin olur, ona da bir mislini tazmin etmek terettüp eder" buyurduğu belirtilir.

4216 ٣- وعن سمرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَلَى الْيَدِ مَا أَخَذَتْ حَتَّى تُؤَدِّيَهُ. قَالَ قَتَادَةُ: ثُمَّ نَسِيَ الْحَسَنُ. فَقَالَ: هُوَ أَمِينُكَ لاَ ضَمَانَ عَلَيْهِ. يَعْنِي الْعَارِيَةَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (4216)- *Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Aldığı şeyi sahibine ödemek "el'e vecibedir."* Katâde der ki: "Hasan (bunu rivayet ettiğini) unuttu ve dedi ki: "O, [yani âriyet] emânetindir. (Zayi olması halinde) sana tazmîn gerekmez." [Ebu Dâvud, Büyû' 90, (3561); Tirmizî, Büyû' 39, (1266).]

AÇIKLAMA:

1- Âlimler, hadisi: *"El"*e, yani kişiye, aldığı şeyi sahibine eda etmek vacibtir" diye anlamıştır. "Alınan şey" râvi tarafından her ne kadar âriyet olarak açıklanmış ise de, bu *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a nisbet edilen ibârede mevcut değildir. Bu sebeple "el"in aldığı şeyin cinsi "gasb",

"âriyet", "emânet" gibi mülkiyeti başkasına ait olan şey olarak açıklanmıştır. "Gasb ise, sâhibi istemeden vermesi: âriyet ise, sahibi istemese bile önceden tesbit edilmiş müddeti varsa, dolar dolmaz vermesi; vedîa (emanet) ise, sahibi isteyince vermesi "ele vacibtir" denmiştir. İbnu'l-Melek'in kaydettiği bu açıklamayı Aliyyu'l-Kârî güzel bulmuştur.

2- *Katâde,* Hasan Basrî hazretlerinin bu hadisi Resulullah'tan rivayet ettiğini, zaman içinde unutarak, âriyetle ilgili bir başka kanaate vardığını söyler. Muahhar olan bu görüşüne göre, âriyet mal, emanet gibidir; müsteîr de emânetci durumundadır. Öyleyse emânetin zâyiinden emânetci sorumlu olmadığı gibi âriyet malın zayiinden de müsteîr sorumlu değildir, zâyii halinde tazmîn etmez.

3- *Şevkânî,* Hasan Basrî'nin rivayetiyle ameli arasındaki ihtilafla ilgili olarak bir usûl kaidesini hatırlatır: "Böyle durumlarda rivayetle amel edilir, reyle değil" der.

4- Hadis, vedî' (emanet malı elinde tutan) ve müsteîr'ın ellerındeki şey zâyi olduğu takdirde tazmin edeceklerini söyleyen ülemânın delili olmuştur.

Ancak *Resulullah*'tan rivayet edilen لاَضَمَانَ عَلَى مُؤْتَمَن "Güvenilen kimseye tazmîn yoktur" veya aynı ma'nâda olmak üzere, لَيْسَ عَلَى الْمُسْتَعِيرِ غَيْرِ الْمُغِلِّ ضَمَانٌ *"Hiyânete girmeyen müsteîr'e tazmin yoktur"* hadisini esas alan bazı âlimler, elinde başkasının malını -emanet, âriyet, icâret gibi bir surette- bulunduran kimse emin olduğu ve şahsî bir taksir ve ihâneti olmadan, tabii bir âfet, çalınma, gasbedilme, kaybolma, yağmalanma gibi iradesi dışı bir sebeple zayi olan malı tazmîn etmeyeceği hükmüne varmıştır. Şâfiîler ve Hanbelîler gibi.

4217 ٤– وعن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْعَارِيَةُ مُؤَدَّاةٌ، وَالْمِنْحَةُ مَرْدُودَةٌ، وَالزَّعِيمُ غَارِمٌ، وَالدَّيْنُ مَقْضِيٌّ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«الزَّعِيمُ» الضمين والكفيل.

4. (4217)- Ebu Ümâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Âriyet (sahibine) verilecektir. Kefil borçludur, borç ödenmelidir."* [Tirmizî, Büyû 39, Vesâyâ 5, (2121), (1265); Ebu Dâvud, Büyû' 90, (3569).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisle, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* ticari hayatta gerek-

li bazı müesseselerin kanununu vaz'etmektedir: Âriyet olarak alınan mal sahibine (ziyanı halinde) ödenmelidir. Nasıl ödeneceği hususundaki ihtilaf daha önce açıklandı.

Keza kefil (zaîm), üzerine aldığı, garanti verdiği borcu ödemelidir.

Keza borç kaza edilmeli, ödenmelidir.

4218 ٥ـ وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: نِعْمَ الْمَنِيحَةُ اللِّقْحَةُ، الصَّفِيُّ، وَالشَّاةُ الصَّفِيُّ مِنْحَةٌ تَغْدُو بِإِنَاءٍ وَتَرُوحُ بِإِنَاءٍ]. أخرجه الشيخان.

«المَنِيحَةُ» الناقة أو الشاةُ يعطيها صاحبها غيره لينتفع بها ثُمَّ يعيدها.

و«اللِّقْحَةُ» الناقة ذات اللبن.

«وشاةٌ صفيٌّ» إذا كانت غزيرة اللبن كريمة.

5. (4218)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Başkasına sütünden istifade etmesi için verilecek bir hayvan olarak, sütlü deve ve bol sütlü koyun ne muvafıktır. Sabah bir kap, akşam bir kap süt verir."* [Buhârî, Hibe 35, Eşribe 14; Müslim, Zekât 73, (1019).]

AÇIKLAMA:

Menîha, esas itibariyle atiyye ma'nâsına gelir. Ancak Araplar deve, koyun gibi hayvanı bir kimseye sütünden ve yününden istifade etmesi için bir müddet için vermeye menîha demişlerdir. Bir bakıma âriyetin bir çeşididir. Sadedinde olduğumuz hadiste sütlü hayvanların âriyeti ma'nâsına gelir. el-Kazzâz menîha diye öncelikle deve ve koyunun âriyetine dendiğini belirtilir.

Lakha, doğumu yakın sütlü deve demektir.

Safiy, değerli, sütü bol ma'nâsına gelir, safiyye de denir. Müslim'in rivayetinde şöyle denir: *"Haberiniz olsun! Bir aileye sabah bir kap, akşam bir kap süt veren bir deveyi menîha olarak veren kimse var ya, onun ecrî gerçekten büyüktür."*

UMRÂ VE RUKBA BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

1- en-Nihâye'de açıklandığına göre, cahiliye devrinde, bir adama hayatı boyunca istifade etmesi için ev, tarla gibi şeyler bağışlanıyor, adam öldükten sonra o bağış eski sahibine geri dönüyormuş. Mesela أعمرته الدار عمرى demek *"Ona bu evi ömür boyu bağışladım, ölünceye kadar evde oturacak"* demektir. Adam ölünce evin mülkiyeti asıl sahibine dönecektir. İşte buna *umrâ* denmekte idi. Rukbâ'ya gelince, bu da umrâ'ya benzer, ancak burada bağışlayan: "Eğer ben evvel ölürsem o senindir, sen evvel ölürsen mal bana geri dönecektir" diyerek malı vermiştir. *Rukbâ* kelime olarak murâkebeden gelir. Bu akde rukbâ denmesi, her iki tarafın ve hatta varislerin birbirlerinin ölümünü murakebe etmeleri (gözetlemeleri) sebebiyledir.

Şunu da belirtelim ki, İmam Mâlik ve ashabı bu aktin bağış ma'nâsına gelen başka kelimelerle de ifade edilebileceğini söylemişlerdir. Mesela i'timar, süknâ, iğtilâl, irfâk, inhâl vs. gibi.

2- Umrâ ve rukbâ akidlerinin hükmü ve bazı meseleleri ihtilaflıdır:

★ Cumhur, bu akdin sıhhatine kâildir.

★ Bazı âlimler böyle bir bağışı temlik kabul ederken, bir kısmı âriyet kabul etmiştir. İbnu Hacer cumhur'un umrâ vâki olduğu takdirde, malın, sarih olarak şart kılınmadıkça onu alana mülk olacağına, bir daha ilk sahibine dönmeyeceğine hükmettiğini belirtir.

★ Ülemâ şu hususta da ihtilaf etmiştir: "Temlik neye teveccüh edecektir? Menfaate mi, yoksa rakabe hibesinde olduğu gibi mi? Cumhur, diğer hibeler gibi bunun da rakabe hibesi gibi, ayn'a teveccüh edeceğine hükmetmiştir. Öyle ki, bu suretle hibe edilen mal, köle ise, bunu kendine hibe

edilmiş olan azâd etse infaz edilir hibe eden âzad etse infaz edilmez. Ancak bazı âlimler rakabeye değil, mülkün sağlayacağı menfaate teveccüh ettiğini söyler. *İmam Mâlik* ve kadim görüşünde Şâfiî bu kanaattedir.

★ Bunda vakıf muamelesi mi âriyet muamelesi mi takip edilecek, bu da bir diğer ihtilaf noktasıdır. Hanefîlere göre, umrâ'da temlik, rakabe'ye; rukbâ'da ise menfaate teveccüh eder. Mâlikîler iki farklı görüş beyan etmişlerdir.

★ Umrâ meselesinde, ülemâ bazı ihtilaflara düşmüş ise de, Cumhur, bu yolla, bağışlanan malın geri dönmeyeceği kanaatindedir. Aradaki ihtilaflar, hükme esas teşkil eden hadislerdeki farklılıklardan kaynaklanır.

İbnu Hacer, bu meseleyi bazı rivayetleri de kaydederek tahlilde bulunur. Biz mevzuun anlaşılması için özetleyerek sunmayı faydalı mülâhaza ediyoruz:

Onun zikrettiği rivayetlerden biri, Ma'mer tarikiyle Zührî'den kaydettiği şu rivayettir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın caiz kıldığı umrâ, kişinin "bu ev sana ve senin arkandan gelecek ahfâdınadır"[74] diyerek yaptığı umrâdır. Ancak kişi: "Bu ev, yaşadığın müddetce senindir" diyerek umrâ kılarsa bu, onun ölümüyle sahibine rücû eder." Ma'mer Zührî'nin böyle fetva vermekte olduğunu kaydeder. Hz. Câbir (radıyallahu anh)'tan gelen bir rivayete göre, demiştir ki: "Ensar (radıyallahu anhüm), muhacirlere mallarından umrâ kılıyorlardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Mallarınızı kendinize saklayın, onları ifsad etmeyin, zira kim bir malı umrâ kılarsa, bu mal, hayatta olsa da, ölse de umrâ kılınan kimsenin ve onun ahfâdının olur."

İbnu Hacer, üç ayrı rivayet kaydettikten sonra bunlardan üç durum çıktığını belirtir.

1) Kişinin: "Bu, sana ve ahfadına ait" diyerek kıldığı umrâ. Burada, bağışın bağış yapılan kimseye ve ahfadına ait olduğu açıktır.

2) Kişinin: "Bu, hayatta olduğun müddetçe sana aittir, ölünce bana dönecektir" diyerek umrâ kılmasıdır. Bu muvakkat bir âriyettir. Bu umrâ akdi de sahihtir. Adam ölünce mal, verene geri döner. Bunu ve önceki durumu Zührî'nin rivayeti beyan etmiştir. Ülemânın çoğu buna hükmetmiştir. Şâfiîlerden bir grup da bu görüşü tercih etmiştir. Ancak çoğunluğun nezdindeki esahh görüş, malın, hibe edene dönmeyeceğine dairdir. Bunlar, geri dönme şartının fasid bir şart olduğunu ileri sürerek görüşlerini ortaya koymuşlardır.

74– *Akib*, çocuğu, çocuğunun çocuğu demektir. Ahfâd diye de ifade ederiz.

3) Kişinin mutlak bir ibare ile *"Onu sana umrâ kıldım"* diyerek akidde bulunmasıdır. Hz. Câbir'den kaydedilen rivayet, böyle bir akde terettüp edecek hüküm, kaydettiğimiz birinci haldeki hükmün aynıdır. Bunun esası da hibe edilen malın eski sahibine dönmeyeceğidir. Cumhur'un ve kavl-ı cedidinde Şâfiî'nin görüşü bu merkezdedir. Şâfiî hazretleri kavl-i kadiminde: *"Akid, aslı itibâriyle bâtıldır"* demiştir. Ancak ondan İmam Mâlik'in görüşü gibi bir görüş de rivayet edilmiştir: "Onun kadim görüşü de cedid görüşü gibidir" de denmiştir. Nesâî, Katâde'nin *Süleyman İbnu Hişam İbni Abdi'l-Melik*'in fukahaya mutlak surette yapılan umrâ akdi hakkında sorup, "caizdir" cevabını aldığını hikaye ettiğini kaydeder... Zührî ülemânın fetvalarını özetleyerek şöyle demiştir: "Caiz olan umrâ, kişi ve kendinden sonra da ahfâdı için yapılan umrâdır. Eğer, kendinden sonra ahfadına yapılmamışsa, mal, şartı koyan kimse içindir."

Müteakip hadisler bu açıklama çerçevesinde anlaşılmalıdır.

4219 ١ – عن جابر رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ : من أعمر رجلا عمرى هي له ولعقبه، فقد قطع قوله حقه دونها، وهي لمن أعمر وعقبه]. أخرجه الستة.

وفي أخرى: للشيخين: «قضى النبي ﷺ بالعمرى لمن وهبت له».

وفي أخرى: «العمرى جائزة».

ولمسلم: «العمرى ميراث لأهلها».

1. (4219)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir başkasına hayat boyu ev bağışında bulunursa, artık bu ev onun ve vârislerinin olur. Bu söz, o maldaki hakkını keser. Ev, kendine ömür boyu bağışlanana ve onun vârislerine aittir."* [Buhârî, Hibe 32, Müslim Hibât 21, (1625); Muvatta, Akdiye 43, (2, 752); Ebu Dâvud, Büyû' 87, 88, 89, (3550-3558); Tirmizi, Ahkâm 15, (1350); Nesâî, Umrâ 2, 3, 4, (6, 272-278).]

Sahîheyn'de gelen bir diğer hadiste: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* umrâ hakkında "kendisine bağışlananın lehinde hükmetti" şeklinde gelmiştir.

Bir başka rivayette: "Umrâ caizdir" denmiştir.

Müslim'in rivayetinde: "Umrâ onun ehline mirâstır" denmiştir.

4220 ٢ – وعن زيد بن ثابت رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ : من أعمر شيئا فهو

لِمُعْمِرِه، مَحْيَاهُ وَمَمَاتُهُ. وَلاَ تُرْقِبُوا فَمَنْ أَرْقَبَ شَيْئاً فَهُوَ سَبِيلُهُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«العُمْرَى» أن يعطى الإنسان آخر داراً أو أرضاً ويقول له: هي لكل عمري أو عمرك فإذا مت رجعت إليَّ.

و«الرُّقْبى» أنْ يُعْطِيَ إياها على أنْ تكون للباقي منها، فيقول إن متُّ قبلك فهى لك وإن متَّ قبلي فهي لي. لأن كل واحد منهما يرقب موت صاحبه.

2. (4220)- *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir şeyi umrâ kılarsa o şey artık mu'mer'e (umre kılınan şahsa) aittir, hayatta iken de ölmüş iken de. Malı rukbâ kılmayın. Kimde rukbâ kılarsa [bu mal miras] yolundadır."*
[Ebu Dâvud, Büyû' 89, (3559); Nesâî, Rukbâ 1, (6, 269).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste *umrâ* ve *rukba* beraber zikredilmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere bunlar birbirine pek yakın, benzer akidlerdir. Umrâ'da: "Evimi sana bağışladım, eğer benden önce ölürsen ev bana dönecek, ben senden önce ölürsem o senin olacak" diyerek bağış yapmasıdır.

Bazı âlimler rukba ile umrâ arasında fark gözetmiş, sadedinde olduğumuz hadisi esas alarak umrâyı tecviz etmiş, fakat rukbâ'yı tecviz etmemiştir. Zürkânî, tecviz etmeyenler arasında *Ebu Hanîfe* ve *Mâlik*'i zikreder ve "Bir cemaat" der. Ayrıca ekseriyetin câiz gördüğünü belirtir. Öte yandan *Ahmed İbnu Hanbel* ile *İshak İbnu Râhûye* "rukbâ umrâ'nın mislidir, verilen şey, alan kimsenindir, verene dönmez" demiştir.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste gelen rukbâ'dan nehiy, gerçek bir nehiy olmayıp, "uygun değildir" ma'nâsınadır. Yani "maslahatınız açısından muvafık değil, buna rağmen yaparsanız akid sahihtir" ma'nâsında bir nehiydir. Zaten hadisin sonunda: "Kim, bir şeyi rukbâ akdiyle hibe ederse, bu, (miras) yolundadır" denmektedir. *Ebu Dâvud*'un Hz. Câbir' den kaydettiği bir rivayette Aleyhissalâtu vesselâm: العُمْرَى جَائِزَةٌ لأَهْلِهَا وَالرُّقْبَى جَائِزَةٌ لأَهْلِهَا *"Umrâ ehline (yani kendisine umrâ yapılana), rukbâ da ehline caizdir"* buyurmuştur. Bu rivayet rukbâ ile umrâyı bir tutanlara delil olduğu gibi, rukbâ'nın da gerçek ma'nâda nehyedilmediğine delildir.

4221 ٣– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُرْقِبُوا أَمْوَالَكُمْ

فَمَنْ أَرْقَبَ شَيْئاً فَهُوَ لِمَنْ أُرْقِبَهُ].

3. (4221)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mallarınızı rukbâ kılmayın. Kim rukbâ kılarsa mal artık rukbâ kılınan kimsenin olur."*

4222 ٤- وفي رواية: [العُمْرىٰ جَائِزَةٌ لِمَنْ أُعْمِرَهَا. وَالرُّقْبىٰ جَائِزَةٌ لِمَنْ أُرْقِبَهَا وَالْعَائِدُ فِي هِبَتِهِ كَالْعَائِدِ فِي قَيْئِهِ]. أخرجه النسائي.

4. (4222)- Bir başka rivayette: "Umrâ, umrâ kılınan şahıs için caizdir. Rukbâ da rukbâ kılınan kimse için caizdir. Hibesinden dönen, kusmuğuna dönen gibidir" buyurulmuştur.

4223 ٥- وله في أخرى. قال ابن عباس: [لاَ تَحِلُّ الرُّقْبىٰ وَلاَ الْعُمْرىٰ، فَمَنْ أَعْمَرَ شَيْئاً فَهُوَ لَهُ، وَمَنْ أَرْقَبَ شَيْئاً فَهُوَ لَهُ].

5. (4223)- Yine *Nesâî*'nin bir diğer rivayetinde İbnu Abbâs der ki: "Ne rukbâ ne de umrâ helâl değildir. Kime bir şey umrâ kılınmışsa bu onundur, kime de bir şey rukbâ kılınmışsa o şey onundur." [Nesâî, Rukbâ 1-2, (6, 269).]

4224 ٦- وعن نافع: [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ وَرِثَ مِنْ أُخْتِهِ حَفْصَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دَاراً كَانَتْ قَدْ أَسْكَنَتْ فِيهَا بِنْتَ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ مَا عَاشَتْ فَلَمَّا تُوُفِّيَتْ بِنْتُ زَيْدٍ قَبَضَ ابْنُ عُمَرَ الْمَسْكَنَ، وَرَأَى أَنَّهُ لَهُ]. أخرجه مالك.

6. (4224)- *Nâfi'* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhüm)'e, kız kardeşi Hafsa (radıyallahu anhâ)'dan bir ev tevarüs etti. Hafsa (radıyallahu anhâ), bu eve hayatı boyunca olmak kaydıyla Zeyd İbnu'l-Hattab'ın kızını oturtmuştu. Zeyd'in kızı ölünce İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) meskeni kabzetti. O bu evin kendine ait olduğu reyinde idi." [Muvatta, Akdiye 45, (2, 756).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda nazarî olarak anlatılan umrâ meselesine fiilî bir örnek görmekteyiz: İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), kız kardeşi Hz. Hafsa validemizin, umrâ yoluyla bağışladığı evin, kullanıcısı vefat edince evin kendisine geri döndüğü kanaatine varmıştır. Şöyle ki: "Burada iskân, umrâ ma'nâsındadır. Umrâ ise, mu'mir'in [yahut müskin'in] vârisine rücu etmektedir."

GAZVELER BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

1- Gazve kelimesi, lügat olarak kasdetmek ma'nâsına gelir. Mesela *mağza'l-kelam* demek, kelamdan kasdedilen ma'nâ, maksad demektir. Resulullah'ın siyerine giren bir tabir olarak, Aleyhissalâtu vesselâm'ın şahsen veya tarafından hazırlanmış bir ordu ile küffâra karşı "kasd"ını ifade eder. Cemi olarak gazavât ve meğâzî kelimeleri kullanılır. Megâzî, yine aynı asıldan olan mağza'nın cem'idir.

Gazve ile küffar'ın şahıslarının kastedilmesi, memleketlerinin veya Uhud, Hendek gibi indikleri yerlerin kastedilmesinden daha âmmdır.

2- Müslümanlar, hicretten önce, kâfirlere karşı savaşmaktan men edilmişlerdi. Öyle ki, Kureyş müşriklerinin, işkence, hakaret ve zulümlerinden çok çeken müslümanlar, zaman zaman yapılanlara tahammül edemeyerek, silahla mukabele için Resulullah'tan ısrarlı müsaade istemişler fakat *Aleyhissalâtu vesselâm* her seferinde talebi reddedip müsaade etmemiş, mesele üzerine gelen âyetler de hep sabır tavsiye etmiştir.(75)

Megâzî müellifleri ve hatta müfessirler, küffârla silahlı mücadeleye izin veren ilk âyetin أذن للذين يقاتلون بأنهم ظلموا **"Haksızlığa uğratılarak kendilerine savaş açılan kimselerin karşı koyup savaşmasına izin verilmiştir"** (Hacc 39) olduğunu söyler.

Burada dikkat edilirse, savaşın izni sınırlı bir izindir. Bütün Müslümanlara değil, "kendilerine savaş açılmış olan ve zulme uğratılanlar"adır; yâni Mekkeli muslümanlara. Bu âyetin Medine'de nâzil olduğu kabul edildiğine göre hicretten sonra savaş izni verilmişse de, izin sadece

75– Bu hususu, Hicretle ilgili bölümün sonunda, daha derin bir tahlile tabi tutarak, *sabır, hicret* ve *savaşın* şartlara göre hedefe götüren farklı -fakat aynı müessiriyette- vasıtalar olduğunu göstereceğiz.

muhacirleredir. Nitekim, Bedir gazvesine kadar, çıkarılan ilk seriyyelere katılanlar ismen bellidir ve incelendiği zaman hepsinin Mekkeli muhacir oldukları görülür. Gerçi bu hususa siyer ve megâzî müellifleri de dikkat çeker.

Bilahare nâzil olan şu âyet mutlak bir cihad emri vermektedir: انفروا خفافا وثقالا وجاهدوا بأموالكم وأنفسكم **"İsteyen, istemeyen hepiniz savaşa çıkın. Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihad edin. Bilirseniz bu sizin için hayırlıdır"** (Tevbe 41).

Bu hususta belli bir tedriçle gelen vahiyleri Hicret bahsinin sonunda göstereceğimiz için burada teferruata girmeyeceğiz.

İbnu Hişam'ın Sire'sine göre *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Medine'de gerçekleştirdiği ilk gazve, ilk asrerî çıkış, Hicretin birinci yılı Safer ayının onikinci gününde yaptığı *Veddân seferidir.* Kureyşle karşılaşmak için çıkılmışsa da karşılaşma olmadan geri dönülmüştür. Bu sefere çıkarken yerine Sa'd İbnu Ubâde'yi halef bırakmıştır.

Buhârî'nin İbnu İshak'tan kaydettiğine göre ise Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ilk gazvesi Ebvâ'ya olmuştur. İbnu Hacer, bu iki rivayet arasında ihtilaf olmadığını söyler. "Çünkü der, Ebvâ ile Veddân birbirine yakın olan iki yerdir, ikisi arasında altı veya sekiz millik mesafe var, bu sebeple Sa'd İbnu Cüsâme hadisinde "İlk gazve Ebvâ'ya veya Veddân'a idi" diye gelmiştir." *İbnu Hacer,* tahliline devamla, Megâzî'l-Ümevî'de: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şahsen gazveye çıktı ve Veddân'a kadar geldi, burası Ebvâ'dır" dendiğini belirterek, bazı müelliflerin Veddân ile Ebvâ'yı, iki ayrı ismi olan aynı yer olarak anladıklarına dikkat çeker.

Musa İbnu Ukbe gibi başka müelliflerin de Resulullah'ın ilk gazvesinin Ebvâ'ya olduğunu söylediklerini kaydeden *İbnu Hacer, İbnu Abbâs*'tan rivayet edilen şu açıklamayı kaydeder:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebvâ'ya varınca, Ubeyde İbnu'l-Hâris'in komutasında altmış kişiyi gönderdi. Bunlar bir grup Kureyşli ile karşılaştılar. Birbirlerine ok attılar. Bu sırada *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* bir ok attı. Allah yolunda ilk ok atan o idi." İbnu Hacer, Ümevî'nin Megâzî' sinde ilk ok atanın Hamza İbnu Abdilmuttalib'in olduğunun yazılı bulunduğunu, hatta "Kendisine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından ilk sancak verilen kimsenin de Hamza olduğunun" yazıldığını, Musa İbnu Ukbe, Ebu Ma'şer, ve el-Vâkidî gibi diğer megâzî sahiplerinin de bu hususta cezm ettiklerini belirtir. Bu husustaki rivayetleri aynen şöyledir: "Hz. Hamza (radıyallahu anh)'ın sancağını taşıyan Hamza'nın halîfi olan

Ebu Mürsed idi. Hadise Hicretin birinci senesi Ramazan ayında cereyan etti. Bu sefere katılanların sayısı otuz kişi idi, gayeleri Kureyş'in ticaret kervanını kesmek idi. Büyük bir kalabalığın [Üçyüz kişi] başında olan Ebu Cehil'le karşılaştılar..."

BAZI TEKNİK BİLGİLER:

★ İbnu Sa'd, Tabakât'ında Resulullah'ın bizzat katıldığı gazvelerin 27 olduğunu, gönderdiği seriyyelerin ise 47 olduğunu, Hz. Peygamber'in savaştıklarının bi'l-icma gazve olduğunu; *Bedir, Uhud, Müreysi, Hendek, Kureyza, Hayber, Mekke Fethi, Huneyn, Taif, ayrıca Benî Kureyza, Hayber* dönüşü *Vâdi'il-Kura'da el-Gâbe'de* de savaştığının rivayet edildiğini belirtir.

❑ İLK SERİYYELER:

Bedir gazvesi dahil, çıkarılan ilk askeri seriyyelerin gayesi, siyer kitaplarının belirttiği üzere, her defasında, Şam'a gitmekte veya Şam'dan dönmekte olan Kureyş tüccarlarını karşılamak idi. İbnu Sa'd, Bedir Gazvesine kadar şu seriyyelerin yapıldığını kaydeder:[76]

Hz. Hamza Seriyyesi: Ebu Cehil'in başkanlığı da üçyüz kişinin himayesindeki bir kervana karşı yapılmıştı. Her iki tarafa da müttefik olan Mecdî İbnu Amr el-Cühenî araya girer, savaşı önler.

Ubeyde İbnu'l-Hâris Seriyyesi: Hicretin 8. ayında Şevvalde altmış kişilik bir kervana karşı gönderilir. Batn-ı Râbığ'da kılıç çekilmeyen karşılaşmada karşılıklı ok atmalar olur. İlk oku bu seferde Sa'd İbnu Ebî Vakkas atar.

Sa'd İbnu Ebî Vakkâs Seriyyesi: Hicretin 9. ayında 20 kişilik bir grupla iyi bir kervana karşı yapılır.

Ebvâ Gazvesi: Hicretin 12. ayında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şahsen katıldığı bir gazvedir.

Buvat Gazvesi: Hicretin 13. ayında Rebiülevvelde Resulullah'ın katıldığı bir gazvedir.

Kürz İbnu Câbir'i Takip Gazvesi: Yine hicretin 13. ayında Rebiülevvel'de adı geçen kişiyi takip için bizzat Resulullah'ın katıldığı bir seferdir. Bu kâfir, Medine civarında talanda bulunup kaçmıştı.

Zü'l-Uşeyre Gazvesi: Hicretin 16. ayında Cemâdiye'l-Ahire'de Resulullah'ın katıldığı bir gazvedir.

76– Burada Bedr gazvesine kadar olanları çok kısa olarak tanıtacağız. İlerde bunlar hakkında daha geniş bilgi gelecek.

Abdullah İbnu Cahş Seriyyesi: Hicretin 17. ayında Receb ayında 12 kişi ile yapılan bir seriyyedir. Bedir öncesi yapılan seriyyelerin en ehemmiyetlisi budur. Bu seriyyede hem mukatele olmuş, müşrik öldürülmüş, hem de azımsanamayacak miktarda ganimet elde edilmiştir. Bu sefer dahil, Bedir öncesi bütün seferlere sâdece muhâcirler iştirak ettiği halde, bu seferde elde edilen ganimet, Ensârîleri de kendi istekleriyle seriyyelere katılmaya müşevvik olmuş, Bedir seferine çok sayıda Medinelinin katılmasına zemin hazırlamıştır.

★ *İlk mücahidler:* Ensârî'dir. İbnu Sa'd'ın tebarüz ettirdiği bir diğer nokta, Bedir savaşı'na kadarki bütün seriyyelerde yer alan mücâhidlerin muhâcir olmasıdır. İbnu Sa'd: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* der, Ensâr'dan hiç kimseyi Bedir Gazvesi'ne kadar seriyyelere dahil etmedi. Böyle davranışının sebebi, (Hicretten önce, onlarla yaptığı antlaşmada) kendisini, beldelerinde himaye etmeyi şart koşmuş olması, (Mekkelilerle savaşma şartını koşmamış olması) idi."

Resulullah'ın yukarıda kaydedilen ilk seferlerinin gayesi, anlaşılacağı üzere, geçim kaynakları -Kur'an'ın ifadesiyle **"Ziraate elverişsiz bir vadi"**de (İbrahim 37) yaşadıkları için- ticarete dayanan Mekkelilerin Şam'la olan ticarî bağlarını keserek ekonomik ablukaya almaktı. Bu siyaset gerçekten başarılı olacak ve Kureyş kâfirlerini, -İslam intişar tarihi açısından Feth-i Mübîn sayılan- Hudeybiye antlaşmasını yapmaya hazırlayacaktır.

Resulullah'ın gazveleri, askeri tabya açısından askerî- siyasî gözle tahlil edilmeye ziyadesiyle layık ve gereklidir. Kur'an'ın, Resulullah'ta varlığını haber verdiği en güzel örnek bu sahaya da şâmil olmalıdır: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ (Ahzâb 21).

4225 ١– عن بريدة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [غَزَا رسولُ اللّٰهِ ﷺ سِتَّ عَشْرَةَ غَزْوَةً]. أخرجه الشيخان.

1. (4225)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onaltı gazve yapmıştır." [Buhârî, Megâzî 89, 1, 77; Müslim, Hacc 218, (1254), Cihad 147, (1814); Tirmizî, Cihâd 6, (1676).]

4226 ٢– وعند مسلم: [أنه غزا مع النبي ﷺ ست عشرة غزوة].

2. (4226)- Müslim'in rivayetinde: "(Büreyde (radıyallahu anh)) Resululluh'la birlikte onaltı gazveye katıldığını söyler." [Müslim, Cihad 146, 147, (1814).]

4227 ٣- وفي رواية له: [غَزَا ﷺ تِسْعَ عَشْرَةَ غَزْوَةً، قَاتَلَ فِي ثَمَانٍ مِنْهَا].

3. (4227)- Yine *Müslim*'in bir rivayetinde: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ondokuz gazve yaptı, bunlardan sekizinde savaştı" denmektedir. [Müslim, Cihad 146, (1819); Buhârî, Megâzî 87.]

4228 ٤- وعن سلمة بن الأكوع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَخَرَجْتُ فِيمَا بَعَثَ مِنَ الْبُعُوثِ تِسْعَ غَزَوَاتٍ، مَرَّةً عَلَيْنَا أَبُو بَكْرٍ وَمَرَّةً عَلَيْنَا أُسَامَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا]. أخرجه الشيخان.

4. (4228)- *Seleme İbnu'l-Ekva'* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte yedi gazve yaptım. Ayrıca çıkardığı seferlerden de dokuzuna katıldım. Bir defasında başımıza Ebu Bekr (radıyallahu anh) bir defasında da Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ) vardı." [Buhârî, Megâzî, 87; Müslim, Cihad 148, (1815).]

AÇIKLAMA:

Bu dört hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığı seferlerin sayısını vermekten başka, bizzat katılmadığı seferlerin varlığına da dikkat çekmektedir. Bunlarla ilgili umumî rakamları, daha önce kaydettik.

❑ BEDİR GAZVESİ

Burada Hz. Muhammed (a.s.m.)'ın peygamberliğini isbat sadedinde, onun askerî yönünü inceleyen M. Fethullah Gülen Hocaefendinin "Sonsuz Nur" adlı kitabından Bedir Savaşı ile ilgili bölümü bütünüyle aktarmayı uygun bulduk. Yaklaşık 20 sayfayı tutan, herbiri diğerinden kıymetli bu tesbitleri birlikte mütalaa edelim.

Bedr ve Bedr'in Sebepleri

...Ve işte böyle semâvî bir ihtişamla Bedr'e gelindi.. ve artık, İ'lâ-yı Kelimetullah yaparken, yani Allah (cc)'ın yüce adını, en ma'sûm duygu ve düşüncelerle etrafta neşrederken, O'nu engellemeye çalışan insanlara karşı son darbesini vuracaktı ve diyecekti ki: Bundan böyle, Allah adının dört bir yanda anılmasını engelleyemeyecek ve O'na açık sineleri baskı altına alamayacaksınız. Evet O'nun Nam-ı Celîli bir yere takılıp kalmamalı, bütün sînelere girmeli ve bütün gönülleri huzura kavuşturmalı. Bütün engelleri bertaraf etmek için, İ'lâ-yı kelimetullah maksadıyla, *"İ'lâ-yı kelimetullah"*ı esaret altında kalmaktan kurtarmak, onun yapıl-

masını bütün insanlıkça prensip olarak kabul etmek, fikir ve düşünce hürriyetine giden yolları açmak için, *Hz. Muhammed Mustafa* (sav), kendisine, Mekke'de insanca yaşama hakkı tanımayan o gözü dönmüş kâfirlere son darbesini indirecekti.

Ayrıca, müslümanların, o güne kadar kazandıkları bütün mal ve menalleri ellerinden gitmişti. Zira, Allah Resûlü ve arkadaşları Mekke'den uzaklaştırılırken, beraberlerinde fazla bir şey götürememiş, mallarını mülklerini, servetlerini Mekke-i Mükerreme'de bırakmış, öyle hicret etmişlerdi. Ve, Mekkeliler, müslümanların gözlerinin önünde, bu malları develerin sırtlarına yükleyip, Şam'a, Yemen'e götürüyor ve satıyorlardı. Şimdi Medine civarından geçecek olan kervandaki mallar onlarındı ve bunu mutlaka almalıydılar.

Bir de, sağda solda müslümanların önlerini kesen, onları tehdit eden, müslüman olan herkese akı-karayı seçtiren, kimilerini mızraklarla göğüslerini delen ve ciğerlerini dışarı çıkaran, kimilerini yurtlarından yuvalarından eden (tam bugünkü Jivkovların yaptığı gibi) düşmanlar mutlaka sindirilmeliydi. Evet, onlara son darbeyi vurmak suretiyle diyecekti ki; kuvvet onların elinde değil, kuvvet hakkın elindedir ve kim hakka teslim oluyorsa, Allah (cc) onu kuvvetli kılacaktır. Bugün olmasa da yarın, bütün kuvvetler, güçler hakkın eline geçecektir ve bir gün gelecektir ki, sözü hak söylecek, gönüllere hak düşüncesi hâkim olacak; insana ve insanla gelen yüce ma'nâya herkes temennâ duracak ve saygı gösterecektir. Ve, işte Hz. Muhammed (sav), bunun kavgasını veriyordu.

Bu arada, kavim ve kâbilelerden mütehayyir, ortada kalmış olanlar vardı. Bunlardan bazıları İslâm'a girmek istiyorlardı ama, Kureyş'in zulüm ve işkencesinden korkuyorlardı. Bu mütehayyir ve müteredditler, ayaklarını kaldırıyor, fakat adımlarını atamıyorlardı.

İşte, bunlara adım attırma sırası gelmişti. Kuvvetin Allah (cc)'ın elinde olduğunu ve kuvvet dengesinin Medine lehinde değiştiğini gösterecek ve onlara itmi'nân verecekti. *"Korkmayın, tasalanmayın, inanıyorsanız, yani mü'min iseniz, Allah (cc), er geç size fereç ve mahreç ihsan edecek; kapıları, pencereleri sonuna kadar açacak ve siz huzura, saadete, mutluluğa uyanacaksınız"* diyordu. O, böyle diyordu.. müteredditler de Bedr-i Kübrâ sonunda anlayacaklardı ki, artık kuvvetler yer değiştiriyor. Mekke'deki küfür yobazlarının bize yapacağı bir şey kalmadı diyecek ve Medine'ye, medeniyetin başkentine, medeniyet düşüncesiyle gelen O yüce insan, Hz. Muhammed Mustafa (sav)'ya yönelecek ve لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ *"La ilahe illallah Muhammedü'r-Resûlullah"* hakikatıyla yeni bir anlayışa uyanacaklardı.

a. Bedir'deki Kuvvetler

Allah Resûlü, sahih mağâzî ve siyer kitablarının nakline göre, Bedr'e 305 insanla çıktı. Bulunup bulunmadıkları ihtilaflı olanlarla bu rakam 313'e ulaşıyor.[77] Bazı kitablar bu rakamı Hz. Dâvûd'un arkasında, Câlût'la savaşan askerin sayısına denk tutarlar. Evet, bu iki dönemde de insanlığın kaderini değiştirme operasyonu yapılmakta, karanlığa karşı ışık ordusuyla gidilmekte, haniflik gerçeğinde, İshak zirvesiyle İsmail zirvesi temsil edilmekte olduğundan her iki ordunun sayısı da 313 olabilir.

Evet, Muhyiddîn İbn-i Arabî'nin Fusûs'un da anlattığı gibi, birinin başında hilafeti temsil eden Hz. Dâvûd, diğerinin başında ferdiyyet ve gavsiyyeti temsil eden makam-ı ferdiyyetin sahibi, ferd-ü ferîd Hz. Muhammed Mustafa (sav) vardı. Bedir ordusunun 2 adet süvarisi, 30-40 adet de devesi vardı. Müslümanların bu kadar az imkanlarına ve iki atlarına mukabil, karşı tarafın tam 200 atı bulunuyordu. Bir ata karşılık 100 at. Bir süvariye karşılık 100 süvari kavga edecektir. Müslümanların 310 askerine mukabil, karşı tarafın asker sayısı 1000'e yakındı.[78] Bu, her insanın, 3-4 insanla yaka paça olması demektir. Kureyş, o güne kadar, askerlik san'atı adına bilebildiği şeylerle donattığı bir orduyla.. yani o günün şartlarına göre tam tekmil ve musallah bir ordu nasıl olursa, işte o şekilde silahlandırılmış olarak gelmişti. Allah Resûlü ve ordusu ise, oraya kadar o, beş-on devenin sırtında nöbetleşe gelmişlerdi.. hem de 200 km'lik bir mesafe katederek... Bunları bilmekte fayda var; zira çöl, yaz, sıcak, Ramazan ayı, halk oruçlu ve 200 km'lik bir mesafenin aşılması... Çöl nedir? Bedir nerededir? Hacca gidenler bunu az çok bilirler. Bugün o yollarda benzin istasyonları var. Onları ve bazı vahamsı yerleri yok farzetseniz -ki bunlar çok yeni şeyler- gözünüzün kestiği kadar kum göreceksiniz. Yer yer fırtınalar uğuldayacak, sizi tehdit edecek ve siz bu arada iki aylık yolu birkaç güne sıkıştırmaya çalışacaksınız.. Hem de yürüyerek.

İşin bir diğer yanı da, müslümanlar, Kureyş kervanını tehdit gayesiyle yola çıkmışlardı. Ne var ki murad-ı ilâhî başkaydı ve onlar istemeyerek bu noktaya sevkolunmuşlardı. Allah (cc) Enfâl sûresinde kendi muradını şöyle anlatır:

وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّٓائِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللّٰهُ

اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ✻ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَ يُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ

77- İbn Hişam, Sîre, 2/333 vd; İbn Kesir, el-Bidâye, 3/383 vd..

78- İbn Kesir el-Bidâye, 3/317 vd.

"Allah iki taifeden birini size vâ'detmişti; siz kuvvetsiz olanın size düşmesini istiyordunuz. Oysa, suçluların hoşuna gitmese de hakkı ortaya çıkarmak ve bâtılı tepelemek için, Allah sözleriyle hakkı ortaya koymak ve inkârcıların kökünü kesmek istiyordu" (Enfâl, 8/7-8).

b. Buluşma Noktasına Doğru

Allah (cc), bunu murad ettiği için, müslümanların arzusu, niyeti başka olsa bile, evirip çevirdi ve onları kervanla değil de muharip birlikle karşı karşıya getirdi. Müslümanlar, kervanı takip edip, kıstırıp mallarını geri almak niyetindeydiler; halbuki Cenâb-ı Hakk onlara, bir daha ebedî olarak mallarını başkalarına kaptırmama yollarını açıyordu. Evet, müslümanlar, kâfirin başına öyle bir yumruk indireceklerdi ki, kâfir bir daha kendine gelemeyecek, sürekli sendeleyip duracaktı. Artık bundan böyle işte اَلْحَقُّ يَعْلُو وَلاَ يُعْلَى عَلَيْهِ fehvasınca, Hakk galebe çalacak ve hiç bir şey Hakk'ın üzerine çıkamayacaktı. Allah, bunu murad ediyordu, kim ne murad ederse etsin مَاشَاءَ اللّٰهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَاءْ لَمْ يَكُنْ "Allah neyi murad ediyorsa o olur. Allah'ın olmasını murad etmediği de olmaz"; وَمَا تَشَاؤُنَ اِلاَّ اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ **"Allah dilemedikçe siz hiçbir şeyi isteyemezsiniz"** (İnsan 76/30, Tekvir, 81/29) esaslarına göre.. Allah (cc), Bedir'e gidilmeyi murad buyurmuştu. O'nun Habîb-i Edib'i de bunu seziyordu. Gökler bir başka türlü bakıyordu o mübarek Ramazan'da adım adım Kadir Gecesine doğru gidilirken, zemin bir başka türlü tebessüm ediyordu. Hatta Bedr'e vardıkları zaman, orada kendi sınırları dahilinde, sekîne yağmurunun yağması, başka bir ma'nâ ifade ediyordu. Toz toprak yatışmış... kuyular su ile dolmuş ve yağmur damlalarıyla beraber âdeta melekler de inmişti.. vakıa, melekler de inmiş ve mü'minlerin nişanlarını takıp, size benzemek için böyle yaptık demişlerdi. Ve o gün, mü'minlerin parolası "Ehad! Ehad!" dı.[79] Herkes "Allah bir!" deyip kükreyecekti. Urbaları bembeyaz, tıpkı kefenler gibi. Çünkü oraya gelirken; "nerede düşmanla karşılaşırız, nerede onunla yaka paça oluruz ne olur ne olmaz, bizi biraz ötede hûri ve gılmanlar karşılayacak" deyip, Arafat'ta hacıların elbiseleri gibi bembeyaz urbalar giymiş öyle geliyorlardı. Öyle bir geliyorlardı ki görmeye değerdi..

Bu mübeccel sefere iştirak edememe burukluğunu yaşayanlar da vardı. Rüyasında bile Resûl-i Ekrem'in yanından ayrılmayı düşünmeyen Enes bin Nadır da bunlardandı.. Bulunamamış ve bir sene bu hicranla

79- İbn Hişam, Sîre 2/287.

yanıp tutuşmuştu. Hicran ki en müessir duadır. İsterseniz, ben de sizlere, ızdırap ve hicran talebinde, masiva ile alâkalı hicran talebinde bulunayım: *(Allah (cc), ızdırabı, çileyi, hicranı zihinlerinize, kalplerinize saçsın ve uykularınızı kaçırsın!)* Evet, perişan milletimiz ve sizin gibi düşünen perişan milletler için ızdırap içinde yatıp kalkma, ızdırapla inleyip durma, öyle müthiş bir duâdır ki, bin rekat namaz kılsanız, hatta bu namazı Ka'be'de eda etseniz bin defa tavafta bulunsanız, sonra da el açıp yalvarsanız yine ızdırap duasının ve muzdaribin duasının seviyesini tutturamazsınız. Evet ızdırapla ağzınızı açıp "ya Rabbî" demediniz ama, ızdırabınız size uyumayı haram kıldı. Sabaha kadar fasılasız düşünüp durdunuz. "Ah benim Türkistan'daki kardeşlerim, ah benim Afganistan'daki kardeşlerim! Kimbilir yine hangi bacımın baş örtüsüne el uzatıldı? Kimbilir nerede hangi anam, kıstırıldı ve ırzına tecavüz edilmek istendi? Cumâbâlâ'daki kardeşlerim, Gümülcine'deki kardeşlerim, Sofya'daki kardeşlerim, İskeçe'deki kardeşlerim!. Ve camilerin izi bile kalmayan o koca sultanların camilerle donattığı Kavala'daki kardeşlerim! Ve daha neredekiler neredekiler..."

Evet ızdırap öyle müthiş bir duâdır ki, bu duâ Allah'a doğru teveccüh ederken, bütün gök ehli "amin" der. Izdırap, mü'minin kıymetler üstü kıymete ulaştığı bir andır. Ve o an mutlak duayla daha da verimleştirilmelidir. O ân ki, insanın şakakları zonklar, kasıklarına sancı girer ve ellerini kasıklarına koyup ızdırapla döner. Çünkü o anda din kardeşleriyle ve kendi gibi düşünenlerle beraberdir. Zaten biz de, bunu gerçekleştirmek için varız. Bunu yapamayacaksak bizim için yerin altı da birdir, üstü de birdir. Zilletle yaşamaktansa; yani, benim insanımın, benim milletimin hakkına tecavüz edilecek de benim elimden birşey gelmeyecekse bizim için yerin altı yerin üstünden daha hayırlıdır.

Sahâbe de Bedr'e işte bu anlayışla güle oynaya gelmişlerdi. Çünkü önlerinde Cennet vardı.. ebediyet vardı ve Allah hoşnutluğu vardı. Melekler, o gün onların o tavırlarını öyle beğenmişlerdi ki, onlar "Ehad! Ehad!" dedikçe âdetâ semâlar deliniyor ve aşağıya tabur tabur melek iniyordu. Sanki daha Bedir başlamadan, Bedr'in zaferini kutlamak ve o zafer adına bir şehrâyin, bir donanma gecesi tertip etmek için melekler yeryüzüne iniyorlardı. Gören görüyordu; başlarında beyaz sarıklar ve sırtlarında beyaz urbalar. Niçin beyaz urbalar? Çünkü sahâbe Bedr'e gelirken beyaz urbalarla gelmişti. Dillerinde parola, "Ehad! Ehad!" Evet, böyle karşılıyorlardı oraya gelirken, ruhları gibi simsiyah elbiseler içinde gelen Mekke müşriklerini ve kocamış küfür babalarını.

Bedr'e güle oynaya gelen Sahâbenin biri, güle oynaya bir ağacın

başına çıkmış hurma yiyordu. Allah Resûlü'nün: "Bugün kim Allah'a îman ederek ve sevabını Allah (cc)'tan bekleyerek burada savaşıp ölürse cennete girer" beşaretini duyunca dakika fevt etmeden elindeki hurmaları savurdu ve: "Bunların eliyle ölmekle cennete gireceksem, bu cana minnet" dedi, sonra da düşman saflarına dalıverdi. O gün bu sahâbi Bedir'de muradına ermişti."[80] Esasen bu arzu, onların müşterek duygu ve düşünceleriydi. Onun için oraya şevk-u tarap içinde gelmişlerdi.. Bu, öyle önemli bir dinamiktir ki hiçbir gücün bunu aşması mümkün değildir.. ve işte bu asker, bu ruh, bu şuur içinde hazırlanmıştır. Böyle güle güle ölüme giden askerle savaş edilmez! Çünkü o âdetâ elinde iki can taşıyor, yani dünyayı da ukbâyı da hakir görüyor ve sadece "Allah" diyor, yollara düşüyor. Başa çıkılmaz bu ihlas ve rıza topluluğuyla..

c. Sistemli Ordu

Bedir sayesinde çöl, aynı zamanda sistemli bir ordu görüyordu. Bu ordu sayesinde çapulculuk tarihe karışacak ve dünya bir yeni sistemle tanışacaktı. Zira, bu ordunun başında, insanlığa sistem getiren, nizam getiren, âhenk getiren insan vardı.

... وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ۞ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ۞ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ

(Rahmân, 55/79) gibi âyetlerle, insana bakan, onu anlatan bir sûrede üç defa mizanın, dengenin, âhengin ehemmiyetini anlatan Allah (cc), mizan emrini, mizan disiplinini en güzel şekilde temsil eden Hz. Muhammed Mustafa (sav)'yı bir mizan ve denge insanı olarak, düzenli bir ordunun başında Bedr'e göndermesinden daha tabii ne olabilirdi!

Keşif kolları vardı ve cahiliye bunu bilmiyordu. Bu keşif kolları, doğrudan doğruya hayatın içinde, öylesine pişmiş, yetişmiş kimselerdi ki, böyle ikinci bir kadro göstermek mümkün değildi.

Bu keşif kolları, 20'ye yakın seferiyle çölü didik didik etmiş ve sırf bir tatbikat olsun diye değil, doğrudan doğruya hadiselerle boğuşa boğuşa yetişmişlerdi. Hasımları ile karşılaşma, onlarla yüz yüze gelme.. açıktan açığa onlarla hesaplaşma ve yer yer en mahrem noktalara kadar sokulma.. en has toplantı yerlerinde velvele olup inleme.. evet, bütün bunların hepsi onları öyle yetiştirmiş ve öyle bilemişti ki.. aynı eğitimden geçmeyen birinin onlarla baş etmesi mümkün değildi. Düşman neredDedir? Düşman haberlerini ulaştıran ulaklar nerededir? Kervan nerededir? Yol emniyeti nasıl temin edilir? Bütün bunları çok iyi biliyorlardı. İlk

80- Buhârî, Mağâzî, 17.

defa çölde, hatta belki de insanlık tarihinde, böyle yıldırım hızı ile hareket eden keşif kolları *Hz. Muhammed* (sav) sayesinde gün yüzüne çıktı. Nasıl mı? Bakın, askerlik ve istihbaratla iştigal etmemiş o Zat, bir ordu tertip ve teşkil ediyor. Yol emniyeti sağlanıyor. 200 km'lik bir mesafeyi yaya ve deve yürüyüşü ile katediyor. Ve bununla beraber yolda herhangi bir engelle karşı karşıya kalmıyor; çünkü O'nun o yıldırım timleri, o âna kadar çölü, 20 defa taramışlar "Rota şurasıdır, güvenli yol burasıdır-şurasıdır" tesbitini yapmışlar ve bu sayede bir yabancı kuşa, kendilerine ters bakan bir kartala dahi rastlamadan Bedr'e kadar emniyet içinde gelmişlerdir. Ve bu çok önemli bir mes'eledir.

d. Kuyuların Bulunduğu Noktaya Doğru

Ordunun ârâm edeceği yer, Bedir kuyularının başıdır. Düşman da orayı yakalamak isteyecektir. Düşman, iki yüz atlısı ile, hızla oraya doğru gelmektedir. Ama, ferâset ve akıl almaz hız, mü'minleri onların önüne geçirmiştir. O havalide Bedir, suyun bulunduğu tek yerdir. Ve bu suyun başı müslümanlar tarafından tutulmuştur. Böylece Kureyş, bir kere daha felç edilmiş oluyordu. Bu esnada keşif kolları, kervan nerede, onu da iyi takip ediyorlar. Burada işi hallederlerse, onun hakkından da gelmeyi düşünecekler; zira o kervanda, Mekke'de bıraktıkları mallar var. Onu mutlaka istirdat etmelidirler. İşin hukûkî gereği olarak mallarını, gasbedenlerin ellerinden geriye almalıdırlar. Mü'minler, bu mülâhaza ile plânlar yapıyorlardı ama, Allah (cc), başka bir şey murad etmişti. Küfür, bütünüyle sindirilecek ve bir daha başkaldıramayacakdı.

Allah Resûlü, ordusunu, sağ-sol-merkez birliklerine ayırmıştı.. ve bu, o güne kadar bilinen şeyler de değildi. Bunlardan, merkez Muhâcirin ve Ensârın ileri gelenlerinden teşkil edilmişti ki bunlar, Allah Resûlü'ne ölümüne biat etmiş kimselerdi. Tek başlarına da kalsalar, verdikleri sözden dönmeleri mümkün değildi. İşte, merkez kuvvetine böyle insanlar yerleştirilmişti.

Bu insanların başına da yine birçok defa rüşdünü ispat etmiş Hz. Ali ve Sa'd b. Muaz (r.anhuma) getiriliyordu. Bunlardan biri Muhacirinin, diğeri de Ensar'ın başına getirilmişti.[81]

Hz. Ali ki, husûsî faziletle sahâbenin en büyüğü idi. Umûmî fazilette ilk üç halifenin, ondan üstün olduğuna dair umûmî kanaat ve ittifak vardır. Fakat husûsî durumu, Allah Resûlü'ne cibillî yakınlığı, o haneye ait bazı esrara vukûfiyeti, Allah Resûlü'nün neslinin ondan devam etme-

81- İbn Hişam, Sîre 2/264.

si ve bütün evliyanın sertâcı, ibtihâcı olması.. evet bütün bu durumlarda, onun bir eşi daha yoktu. Yedi yaşında müslüman olmuştu. Küfrün tozu toprağı onun eteklerine asla bulaşmamıştı. 9 yaşlarındaydı ki, Allah Resûlü, Kureyş'in ileri gelenlerine: "Bana içinizde yardımcı olacak kim var?" dediğinde elindeki su testisini bırakıp, eliyle göğsüne vuran ve:"Ben varım ya Resûlallah" sözleriyle kükreyen bir yiğitti.[82] Yaşı 17'ye ulaşdığında ve Allah Resûlü hicret edeceği zaman ona, kendi yerine yatmayı, yani ölmeyi teklif etmişti.. etmişti de bu çiçeği burnunda delikanlı, bu teklifi cennete dâ'vet gibi, sevinerek kabul etmişti.[83] Evet, Hz. Ali, hayatında hiç tereddüt soluklamamış bir insandı ve bu koçyiğit, Bedir'de Muhâcirîn'in başında bulunuyordu. İsabetine kurban olayım. Allah Resûlü nasıl da adam seçmesini biliyordu!

Sad b. Muâz (ra)'a gelince, o da ayrı bir fazilet âbidesiydi. Sadâkatı herkesçe müsellemdi. Ve daha sonra aldığı yara sebebiyle ölüm yatağına düşünce, söylediği sözler, bunun en güzel şahidiydi. O gün şöyle demişti: "Allahım, eğer Senin uğrunda bir savaşa daha iştirak edeceksem beni yaşat. Yoksa beni hemen huzuruna al."[84] Ve o hastalığında vefat etmişti. Cenazesi teşyi' edilirken, Allah Resûlü, parmaklarının ucuna basa basa yürüyordu. "Niye ya Resûlallah?" diye soranlara da: "Bütün gök ehli, bu cenazeyi teşyi için indi, yere basmaya utanıyorum" cevabını veriyordu.[85] Bu ne seçme, bu ne yerinde intihapdır!

Ve, işte bunlar, merkezi tutuyorlardı. Kumandan, zilletle yaşamaktansa izzetle ölümü tercih edecek insan olursa, asker kaçar mı? Onun, kellesini verdiği yerde asker vermez mi? Zaten, asker de şehitlik arayarak gelmişti oraya kadar! Allah Resûlü de bu merkezin içinde yani bu etten kemikten kalede muhât bulunuyordu. O'nun kılına bile dokundurmazlardı vallahi! Çevresindeki bu ölüm idealli insanlar, bütünüyle bertaraf edilmeden O'na ulaşmak mümkün değildi.

İşte O, böyle bir merkezin başında bulunuyordu. Merkezin umûmî bayrağını Mus'ab bin Umeyr taşıyor.[86] Bu ne müthiş manzara, bu nasıl seçmedir! Uhud'da inen bir kılıç, sağ kolunu götürüyor, sancağı sol eliyle tutuyor. Bir kılıç da o kolunu götürünce, "Allah Resûlü'ne karşı, tek kalkanım kaldı, vur bir de boynuma vur" diyen ukbaya göre programlanmış

82- Müsned, 1/159.

83- İbn Hişam, Sîre, 2/127.

84- Hâlid Muhammed Hâlid, Rical Havle'r-Resûl, s. 632.

85- Buhârî, Menakıbu'l-Ensâr, 12; Müslim, Fezâilus-Sahâbe, 123 vd..

86- İbn Hişam, Sîre, 2/264.

bir ruh[87] Mus'ab (ra), elinde bembeyaz bayrakla merkezde duruyor. Sağ cenah, sol cenah güzelce tabiyelenmiş ve az ilerde öncü kuvvetler yerlerini almış emir bekliyorlar. Arkadan da redif takımlar geliyor. Başlarında Kays İbn-i Ebî Sa'd (ra).. teker teker tırnaklarını sökseniz "of" demeyecek kadar mukavim ve kararlı bir insan...

Öyle bir sistemle geliniyor ki o güne kadar, o günün erkan-ı harpleri, böylesini ne görmüşler, ne de biliyorlar! Zaten Kureyş'in belini kıran hususlar da işte bunlardı.. Allah Resûlü'nün, oraya değişik bir sistemle gelmesi, daha baştan onların köhne sistemlerinin hiçbir işe yaramadığını ilan ediyordu. Allah Resûlü, farklı bir sistemle; onlar ise, darmadağınıklık ve eski usullere mukayyet idiler. Ayrıca Allah Resûlü, ordusunun içinde bulunuyordu ki, bu da müslümanlar için ayrı bir güç, ayrı bir dinamizm kaynağıydı. Zaten: "Ölürsek beraber ölürüz. Kanım kanınızın; canım da canınızın önündedir" demişlerdi. İmamın, raiyetine emniyet ve güven telkin etmesi çok önemlidir. Ve Allah Resûlü bunu en iyi şekilde yapmıştı: "Canım canınızın önünde; kanım kanınızın önünde, size ilişirlerse Bana ilişmiş sayılırlar!" demişti.. diyordu ve bu sözler onların kulaklarında çınlarken, O da, onların aralarında dolaşıyor ve aralarında yürüyordu. Zaten oraya kadar develere nöbetleşe binerek gelmişlerdi. (Canım çıksın, keşke ayağını başımıza bassaydı) iki kişi de, O'nun bindiği deveye binerek oraya ulaşmışdı. Bu zatlar fevkalâde üzülüyor ve: "Senin namına biz yürüyebiliriz, Sen bin" diyorlardı; ama, Allah Resûlü, onlara şöyle cevap veriyordu: نَحْنُ نَمْشِي عَنْكَ بِاَقْوَىٰ مِنِّي وَلاَ اَنَا بِاَغْنَىٰ عَنِ الْاَجْرِ مِنْكُمَا *"Siz kuvvet bakımından Benden daha kavî değilsiniz. Ecr ü sevaba ihtiyaç bakımından da ben, sizden daha müstağni değilim."*[88] Evet bunu zaman ve mekanın Efendisi söylüyordu: "Siz benden daha kavî değilsiniz. Ecr ü sevaba ve cennet ihtiyacına karşı Ben de sizden daha müstağni değilim." Bu Emirler Emiri, öyle insanlar içinde, insanlardan bir insan olmuşdu ki, onlarla oturup kalkıyor ve yanlarından hiç ayrılmıyordu. Onlarla aynı sofraya oturuyor, aynı yemeğe kaşık çalıyor ve aynı yeri paylaşıyordu.

Eşitlik ve müsâvât, Fransız ihtilalinden beri insanların dillerine pelesenk ettikleri bir kelime. Acaba o günden beri eşitlik denen, müsâvât denen şeyi hiç gören var mı?!. Onu sadece Saâdet Asrı'nın insanı tanıdı hem de Hz. Muhammed Mustafa (sav) vasıtası ile. Hayatının en sıkıntılı döneminde, gökler bütün kapılarını O'na açtı ve O'nu bağrına bastı. Evet

87- İbn Sa'd, Tabakat, 3/120.

88- Müsned, 1/411,418,422,424.

O, Mi'râca çıktı, cennet hûrileri teşrifatçı gibi yollara döküldü, melekler başlarını kaldırım taşları gibi ayaklarının altına koydular ve Nizamî'nin dediği gibi: "Yarım hilal, atının ayakları altında nal haline geldi." Cennet: "Kal, gitme!" dedi; fakat O, yine de dönüp insanların arasına geldi. Büyük velî Abdu'l-Kuddüs bu hadiseyi zikreder ve yeminle şöyle der: "Hz. Muhammed (sav), kimsenin, ulaşamadığı yerlere ulaştı, Allah'a yemin ediyorum ki, ben oralara çıksa idim bir daha geriye dönmezdim." Ve bunu bir başka velî değerlendiriyor: "İşte nebî ile velî arasındaki aşılmaz, büyük mesafe." Nasıl aşacaksın ki O, Hz. Muhammed Mustafa (sav)'dır. Evet O, Allah katında bu durumda, görüldüğü gibi, kendisini insanlardan bir insan saymakta ve her halinde insanlarla beraber olmaktadır. İnsanlık, müsâvâtı O'nunla gördü. Ve bir gün bulacaksa yine O'nunla bulacaktır. Bu beklenti, hukukun kendi özünden kaynaklanıp gelişen kaçınılmaz bir realitedir. Ve işte çöl, bu orduyu, çok önemli bu yanıyla da görüyor. Çöl için bu büyük şeref.. o gün çölün etekleri mücevherlerle doluyor ve bu çöl o gün cennet bahçeleri kadar izzet ve şerefe ulaşıyordu.

Allah Resûlü, orduyu bizzat kendisi tanzim edip mevzilerine yerleştirdi. Ardından merkezde büyükçe bir kuyu kazdırdı. Bu kuyuya, harp müddetince yetecek kadar su dolduruldu. Daha sonra da diğer kuyuların hepsi körletildi.[89] Düşman kuyulara güvenip, hazırlıksız gelecek ve kuyuların durumunu görünce de tamamen kolu-kanadı kırılacaktı ve öyle de oldu..

Ordunun tanzim şekli mükemmel olduğu gibi, hareket tarzı da fevkaladeydi. Askerler, nerede ok, nerede mızrak ve nerede kılıç kullanacaklarını çok iyi biliyorlardı. Sağ cenah ne zaman, sol cenah ne zaman harekete geçecek, arka kuvvetler ne zaman müdahalede bulunacaklar, hepsi zamanlama açısından çok güzel ayarlanmıştı.

Hele Efendimiz'in kendi otağını kurduğu yer, o kadar üstün bir ferâsetle seçilmişti ki, en büyük erkan-ı harp -ki bu O'ydu- ancak bu kadar isabetli bir yer seçebilirdi. Bütünüyle harp sahasına hakim bir yere otağını kurdurdu. Sağ cenah, sol cenah, arka kuvvet, olduğu gibi görünüyordu. Ayrıca göndereceği haberler ve askerlere ulaşması gereken taktikler anında duyurulabilecekti. Artık, herşey tamam, az sonra harp başlayacak.. ve müşriklerin o musallah kuvveti karşısında, 5-10 şehitle, kendilerinden 3-4 kat daha fazla düşmanı hâk ile yeksân edip geçecek. Daha öncede işaret edildiği gibi, Efendimiz o gün askerlerine parola da vermişti. Herkes "Allah bir" ma'nâsına "Ehad! Ehad!" diyecekti. Ehad,

89- İbn Hişam, Sîre, 2/272.

Allah (cc)'ın ismidir. Allah (cc)'tan başkasına "Ehad" denmez. Ehad zatında birdir. قل هو الله أحد ki, tevhid-i ulûhiyet ve tevhid-i rubûbiyeti ifade eden bu mübarek sûrede: **"De ki Allah birdir"** (İhlâs, 112/1) denilmektedir. O, öyle birdir ki, ikincisi yoktur. "Vahid" in ikincisi, "İsneyn" dir. Ama "Ehad" in ikincisi yoktur. Ehad, rakamlar içinde tektir. İkincisi, üçüncüsü olmaz. Yani Allah isneyniyeti muhal birdir. O gün parola "Ehad! Ehad!"dır. Ve onlar "Ehad! Ehad!" dedikçe, sanki verâların verâsından bir ses onlara; "Lebbeyk kullarım!" demektedir. "Ehad" isminin parola olarak seçilişinde bir hikmeti bu ise;

İkincisi de: Parola, Mekkeli tarafından o güne kadar bilinmeyen bir hususdu. Mü'minler bu sayede hem birbirleriyle irtibat sağlıyor, hem de hep bir ağızdan ve tek ses halinde, öyle gür bir sedâ çıkarıyorlardı ki müşriklerin kalbi korkuyla çarpıyordu. Zaten hepsinin üzerinde kefen bezleri gibi beyaz elbiseler, onlara ayrı bir dehşet salıyordu. Hak cephesi ise "Ölümü hangi köşede yakalayabiliriz", düşüncesi içinde idiler. Evet, mü'minler sadece bunun hesabını yapıyorlardı.

e. İlk Mübareze

Genel tanzim mahfuz, teker teker her strateji için anında kararlar veriliyor ve Allah Resûlü tarafından tatbike sunuluyor ve bunlarda hiçbir falso olmuyordu. Önce üç mübâriz çıkardı Allah Resûlü. Ensardan olan bu üç mübâriz, çok önemli kimselerdi. Ölüme susamış ve durmadan şehâdet arayan bu insanlar, değil o anda karşılarına çıkacak müşriklerle, Herküllerle, Gılgamışlarla bile savaşabilirlerdi. Fakat Kureyşliler gururla: "Biz Medine'nin rençberleriyle, çobanlarıyla savaşmayız" deyip kendilerini helak edecek kibre sığındılar. Allah Resûlü'nün beklediği de buydu. Bilemeyiz, belki taktiği de oydu. Bunu siyer yazmıyor ama, zihninde hazırlamış olduğunda şübhe yok. O, قم يا حمزة "Kalk yâ Hamza!", قم يا عبيدة "Kalk yâ Ubeyde!", قم يا علي "Kalk yâ Ali!" diyecektir. Bu ordular kadar büyük üç insanın, ikisi amca çocuğu birisi de amcası. Ölüme ilk gönderdiği insanlar kendisine neseben en yakın olanlar!.. Karşı taraftan da üç mübâriz çıkmıştır: Utbe, Şeybe ve Utbe'nin oğlu Velid. Ve düşman son şokla karşı karşıyadır. Bu en güçlü kabile reisi, iki kardeş ve oğulları Bedr'in ortasında kılıçtan geçirilince, düşmanda moral kalmayacak ve bozguna sürükleneceklerdi.. ve mübâreze esnasında öyle de oldu. Karşı tarafın üç mübârizi de, birer bozgun imzası gibi Bedr'in ortasında cansız yatıyorlardı. Müslümanlar şehid namzedi Ubeyde'yi, moral bozma mevkiinden alıp, amcazade-

si Cennet Rehberinin huzuruna getirmişlerdi.[90] Düşmanın morali bozulmuş; dövüşmeden daha çok dövünüyor.. harp edeceğine çapulculuk yapıyordu. Bir kere, aralarında Utbe'nin, Şeybe'nin ve Velid'in gayretiyle harekete geçen insanlar vardı.. bunların ölmesi, diğerlerini paniğe ve öfkeye sevketmişti.

Hedefler farklıydı

Her ağızdan bir ses çıkmaya başlamış.. ve orduda ahenk tamamen bozulmuştu.. bu ise onları, müslümanların ok ve mızraklarına, sonra da kılıçlarına hedef olmaya doğru sürüklüyordu. Allah Resûlü, onlara, şuûrlarını alt üst edecek şekilde öyle bir darbe vurdu ki, şaşkın şaşkın sağa-sola koşuyor ve ne yapacaklarını bilemiyorlardı.. zaten, oraya gelirken de bir mefkûreleri yoktu. Kitle ruh haleti değerlendirilmiş ve kinin, nefretin, öfkenin önünde sürüklene sürüklene oraya gelmişlerdi. Allah Resûlü ise Bedr'e, yüksek bir mefkûre, yüksek bir gâyeyi takiben gelmişti: İ'lâ-yı Kelimetullah. Evet, mefkûre çok önemlidir. Ebu Cehil'in, Şeybe'nin, Utbe'nin, İbn-i Ebî Muayt'ın, Umeyye İbn-i Halef'in, niçin savaştıkları belli değildi. Onlar bir hınçla orada insan öldürmeye gelmişlerdi. Yapacakları bu şeyle Kâ'be'nin izzeti yükselmeyecek, çevrelerindeki insanlar arasında itibarları artmayacaktı. Eskiye göre hiçbir kazançları yoktu.. olamazdı da, zira oraya bir kinle, bir nefretle, bir gayzla gelmişlerdi.

Müminler ise, yüksek bir gâyeyi tahakkuk ettirmek için oradaydılar: Evet, Allah (cc)'ın yüce adını, cihanın dört bir yanında bayraklaştırma düşüncesi, onların varlık gayesiydi. Herkesin kalbi bu duygu ile atıyordu ve böyle bir da'va için ölünse idi değerdi. Çünkü Allah (cc) için ölüyorlardı. Allah (cc) için ölünce de gidip Allah (cc)'a ulaşacaklardı. Allah (cc)'ı bulan, hiçbir şey kaybetmemiş, aksine pek çok şey kazanmıştır. İşte her mü'min, böyle bir düşünce ve böyle bir mefkûre ile savaşıyor ve bu mefkûre ile hayatı istihkâr edip hafife alabiliyordu. Karşı taraf ise, hayatı en önemli şey sayıyor ve âdetâ yaşamak için yaşıyordu. Şayet Bedir, onlar için zafer olsaydı, Ebu Cehil yemin etmişti: İçki içecek, kadın oynatacak ve eğlenecekdi.[91] Oysa müslümanlar orada namaz kıldı, duâ etti, Allah (cc)'a kurbiyyet yollarını araştırdılar. İşte iki topluluk arasındaki fark, biri âdeta semalarda ve huzur içinde, diğeri ise çukurların en derininde ve ızdırapla kıvrım kıvrım.

90- İbn Hişam, Sîre, 2/277.

91- İbn Kesir, el-Bidâye, 3/317.

f) Ümmetin Firavnu Yıkılıyor

Abdurrahman bin Avf (ra) anlatıyor: "Bedr'in tam kızıştığı andı. Allah Resûlü'nün bir avuç kum alıp düşmanın yüzüne saçtığı ve "Yüzleri kararsın" buyurduğu anda âdeta kelle alınıyor, kelle veriliyor ve her şey kelleler üzerinde dönüyordu. Tam o sırada yanıma sülün gibi iki delikanlı süzülüverdi. Belki de, boyları tutsun diye, Bedr'e gelirken parmaklarının uçlarına dikilenlerdi. 15-16 yaşında iki delikanlı.. biri, sağımdan sokuldu ve bana şöyle dedi; 'Bana Ebu Cehl'i gösterir misin amcacığım.' Sordum: 'Ne yapacaksın?' Cevap verdi: 'Allah (cc)'a söz verdim. Allah Resûlü'nün bu düşmanını görürsem öldüreceğim.' (Şimdiye kadar îmanın, îman nurunun önünü engelleyen, Kur'ân nurunun neşredilmesine mânî olan bu karanlık ruhu, yemin ettim, vallahi görürsem öldüreceğim.) Öbürü ondan saklıyordu durumunu, sol kulağıma eğildi, O da 'Amca! Bana Ebu Cehl'i gösterir misin?' diye soruyordu. Ona da aynı soruyu sordum, ondan da aynı cevabı aldım. Derken, bir aralık Ebu Cehl'i gördüm.. Parmağımla işaret ettim.. Elimi daha indirmemiştim ki, bir küheylân gibi Ebu Cehl'in yanında bitivermişlerdi.. az sonra da, birkaç kılıç darbesi ile onu yere indirmişlerdi." İçlerinden biri ciddi yaralanmıştı. Koca yiğit yaralanmıştı ama, insanlık tarihinde küfrü temsil edenlerden biri ve Allah Resûlü'nün "Bu ümmetin Fir'avunudur" dediği en büyük kâfir de yıkılmıştı.[92] Bu yiğitler, *Avf İbni Haris, Muavviz İbni Hâris* ki, iki kardeşti. Daha net tanımak isterseniz, bunlar, Uhud vak'asında, oğullarını, kocasını, kardeşini şehit verdikten sonra, Allah Resûlü'nün cübbesine dudaklarını koyup da كُلُّ مُصِيبَةٍ بَعْدَكَ جَلَلٌ "Senden sonra bütün musibetler çok hafiftir." diyen Sümeyra (r.anha)'nın oğullarıydı.[93] Ana oydu, oğullar da bunlar.. Bir cehalet tepesini aşmış, öbür tarafa geçmişlerdi. Uhud'da umduklarını bulmuş ve Allah (cc)'a gidip ulaşmışlardı. Aslında onlar, Bedr'e gelirken de işte bu yüksek ideâlle gelmişlerdi. Sözün özü: Allah Resûlü kendisine bütün bir hayat boyu kötülük yapan, insanlığa, hakikata, ilme ve irfana, bunlardan öte îman ve İslâm'a karşı tavır alan işte bu küfür yobazlarına karşı ilân-ı harp ediyor ve onlarla hesaplaşıyordu. Ama, hesaplaşmada, son sözü söyleyeceği âna kadar, adımlarını öyle isabetli, öyle dengeli atıyordu ki, ne bir arıza, ne bir kusur, ne bir falso ne de fiyasko. Sanki Bedr'e 50 defa gidilmiş; düşmanla 50 defa karşılaşılmış ve sanki o tatbikat, o stratejiler 50 defa tatbik edilmiş gibiy-

92- İbn Hişam, Sîre, 2/280-287; İbn Kesîr, el-Bidaye, 3/350 vd.

93- İbn Hişam; Sîre, 3/105; İbn Kesir, el-Bidaye, 4/53-54.

di. Evet hiçbir yanlışlık yapılmamıştı. Gül bahçesinde yürüyor gibi oraya kadar gelinmiş.. Allah (cc)'ın inayet ve keremiyle de zaferyâb olunmuştu.

Zafer, ayrı bir zaferi doğurur. Zira; salih daire içine girilmiştir. (Bu tabir, bazıları tarafından yadırganabilir. Herkesçe bilinen "fasit daire" tabiridir. -Şimdi de ona, kısır döngü diyorlar.- İsterseniz, biz de bunun zıddına olarak, "salih daire"ye "velûd döngü" diyelim..) Salih daire, iyiliğin iyilik doğurması, fâsit daire ise, kötülüğün kötülük doğurmasıdır. Yaptığımız bir yanlışlık, karşımıza değişik komplikasyonlar ve yeni yanlışlıklar, çıkaracak, o da bir başka komplikasyon, bir başka yanlışlık, o da daha bir başka komplikasyon, başka yanlışlık.. derken sürüp gidecek. Evet, silâhlar çok iyi hazırlanmış, iyi tabyelenmiş ise, karşınıza hep iyi şeyler çıkaracaktır. "İyilikler, yine iyi şeyler doğurur" hikmeti, Allah Resûlü'nün ifadesidir.[94] Bedir zaferi, bir iyiliktir. Ruhta, gönülde, düşüncede iz bırakacak müthiş bir iyilik ve bir hayırdır. Bu yolda, can pazarında canını pazara çıkarıp mücadele edenlerin, Allah (cc), önlerine bin hayır yolunu birden açtı. Sanki onlara: "İstediğinizden yürüyün. Yürüdüğünüz her yoldan zafere gideceksiniz" diyordu ve öyle de oldu.

g. ...Ve Hezimet

Müşrikler, yedikleri bu darbeyle, artık belleri kırılmış ve Allah Resûlü, her an âdeta bir balyoz gibi tepelerinde idi. Uzun zaman bu korku onlara yetti. Eğer, bazı Ebu Cehil taraftarları, yoğun bir tahrik ve propagandaya girmemiş olsalardı, Uhud'da müslümanların karşısına çıkmaya hiç kimsenin ne cesareti ne de isteği vardı. Kureyş'in Uhud hareketi, bir intikam, bir hınç çıkışıydı. "Ya devlet başa ya kuzgun leşe." "Ne olursa olsun bunlarla bir kere daha savaşalım" diyorlardı. Hind'in Ebu Süfyan'ı tahrikleri, bunun en çarpıcı örneğidir. O, şöyle diyordu: "Benim babam öldü, amcam öldü, kardeşim Velid öldü. Sen böyle avrat gibi içeride oturuyorsun; bir avratla beraber oturacağıma, gider annemle otururum." Kadınlar, her gün ağlıyor, elbiselerini yırtıyor, avurtlarına bıçak atıyor, yüzlerinden kan akıtıyor ve erkekleri tahrik ediyorlardı. Bir senelik bu tahrik, gözü dönmüş bir sürü müşriki tahrik etti ve Uhud'da müslümanların karşısına çıktılar. O fasla ayrıca döneceğiz.

Evet, Allah Resûlü, Bedir'de öyle bir balyoz indirmişdi ki kafalarına, bir daha müslümanlarla karşılaşmayı hiç mi hiç düşünmüyorlardı ama, içlerinde öyle bir kin, bir nefret hasıl olmuştu ki, hiçbir şey onu yatıştıramıyordu. Vakıa, Allah Resûlü, Bedr'in sonunda onlara bir cemilede bu-

94- Buhârî, Cihad, 37; Müslim, Zekât, 121-123.

lunmuş, onların kırılan gururlarını, rencide edilen onurlarını tamir etmek istemişti. Meselâ; bütün esirler, zincirler içinde Allah Resûlü' nün huzuruna getirildiğinde o güne kadar Müslümanlara kötülük yapmış bu insanların hepsi kılıçtan geçirilebilirdi. Oysaki, Efendimiz, o derin şefkatiyle bunları affetmeyi yeğlemiş ve *"Bunları bağışlayalım"* demiştir. Vakıa Cenâb-ı Hakk, esirlerin bağışlanmasındansa, bedelle bırakılmalarını tavsiye edecekti; ama, Resûlullah'ın tavrı böyle incelerden inceydi. O gün bir kısım esirler de okuma-yazma bilmeyen on Medineliye okuma-yazma öğretip salıverileceklerdi. Allah Resûlü'nün bu davranışı da neticesiz kalmayacaktı..

h. Esirlerin Bağışlanmasındaki Hedefler

Evet, bu bir cemileydi.. Bir kere, ölüm bekleyen bu insanlara fidye teklifi, onları seve seve fidye vermeye sevketmişti. Zaten verdikleri; bir zaman müslümanların Mekke'de kalan mallarından alıp-çaldıkları şeylerin karşılığıydı.

İkincisi: O güne kadar Medine'de, okuma-yazma oranı çok düşüktü. Halbuki bu insanlar, ilmin ve dinin neşrine namzettiler. Onun için okuma-yazma öğrenmeye herkesten daha çok ihtiyaçları vardı. Ayrıca, Mekkeli ile Medineli arasındaki kültür farkı, bu sayede Medinelilerin lehine değişecekti.

Üçüncüsü: Medine'de okuma-yazma öğretmek için kalan bu insanlar, İslâmiyeti yakından görüp inceleme fırsatını bulacaklardı.. ve Mekke'ye döndüklerinde de, hepsi, Allah Resûlü adına, kendi hanelerini fethedebileceklerdi. Zira, Allah Resûlü, o müthiş civanmertliğiyle onların hepsinin gönlüne girmiş sayılırdı.

Düşünün ki, Ebu Cehl'in kardeşi İbn-i Hişâm, müslüman olacağı güne kadar, bir daha Allah Resulü'ne karşı hiçbir muharebeye iştirak etmedi. O, Efendimiz'den öyle bir mürüvvet ve insanlık görmüştü ki, artık O'nun karşısına çıkmaktan utanıyordu. Ve bu durum, hemen hepsinde müşterek bir duyguydu.

Dördüncüsü: Bu esirlerin yakınları ve akrabaları, hergün hayatlarından endişe edip durdukları bu insanları, kıllarına dahi dokunulmadan birden bire karşılarında görünce, onların gönüllerinde de ılık bir muhabbet havası esmeye başlamıştı. Çünkü, kendileri Müslümanlara neler yapmış ve neler yapmak istemişlerdi ama, işte O, şimdi küfür babalarına böyle davranıyordu. Bir Mekkeli bunu kendi öz evladına dahi göstermemişti ve gösteremezdi de. Bu civanmertlik, hem Mekkelileri, hem de ci-

vardaki müttefikleri iyiden iyiye büyülemiş ve eritmişti. Gönüller öyle fethedilmişti ki, eğer Bedir'den sonra, Ebu Cehil kalsaydı, Benî Mahzûm' da Ebu Cehil hanesinde kafir olarak sadece o kalacaktı. Zira o hane içinde bile herkesin sinesi yumuşayıvermişti. Benî Ümeyye'nin sert siması Ebu Süfyan bile, artık yumuşak davranıyordu. Hind gibi, babasını, amcasını ve kardeşini kaybetmiş bir hanımı olmasına rağmen, bu akıllı ve zeki adam Uhud'da kararlaştırılan ikinci Bedr'e çıkmamıştı. Eğer bir yumuşama söz konusu olmasaydı, daha ciddi kötülükler söz konusu olabilirdi.

Evet, Allah Resûlü, Bedir'le bir salih yola girmiş bulunuyordu. Zira o gün, zalim zalimdi. Hakim olduğu kuvvetin hakkını edâ etme noktasını yakaladığı zaman, beyinleri eziyor, ciğerleri de dişleri arasında çiğniyordu. Nitekim böyle bir fırsatı yakaladığı zaman Hind, Hz. Hamza (ra)'nın ciğerlerini yamyam gibi çiğnemişti.[95] Fırsat bulsaydı Bedir'de de aynı şeyi yapardı. Ama müslümanın eline böyle bir fırsat geçince, müslümanca davranıyor ve yüksek insanlık örnekleri veriyordu. Herkesin, nefret ve antipati toplayacağı bir yerde o sempati topluyordu. Bu, bir Hz. Muhammed (sav) fetânetiydi. Ve biz zaten cephelerde O'nun iyi bir erkan-ı harp olmasını yine bu fetânetinin bir buudu olarak ele alıyoruz.

ı. Zaferi Getiren Sebepler

Sebepler açısından, Allah Resûlü'nün Bedir zaferini, şu sebeplerle irtibatlandırıp inceleyebiliriz: Bir kere Allah Resûlü, askerlik adına çok iyi tabyelenmişti. Tek kumandanın emri altında, beraber ve müşterek hareket eden, tek ağıza bakan, tek komutla harekete geçen bir orduyla Bedr'e gelmişti. Bu orduda, fevkalâde bir moral ve müthiş bir îman gücü vardı. Bu îman gücüyle, Cennet yamaçlarını açıkça dünyada bile görüyorlardı. Hatta bu asker, Bedr'in tepelerinde gezerken, adımını, cennetin yamacına mı atıyor, yoksa Bedr'in yamacına mı bunun farkında değillerdi. Bedr'e işte böyle bir îman ve moral gücüyle gelinmişdi. Ayrıca, bu askerlerin hepsi de emre itaatteki inceliği kavrama şuuruyla dopdoluydular. Bazılarının kelleleri gitse bile, bu şehidlerin yanındaki insan, emir almadan o mevzuda birşey yapmayacaktı. Herkes, Allah Resûlü'nün emirlerine kulak kesilecek ve dikkat edecekti. Evet, emrin bir merkezden çıkması, muharebenin gelişme seyri içinde çok önemlidir. Bunun için Allah Resûlü gerekli olan şeyi yapmış ve bu merkezî otoriteyi çok sağlam bir blokaj üzerine oturtmuştu. Ayrıca, çok mükemmel bir haber ağı kurmuştu. Otağını kurduğu yerden her tarafı rahatlıkla gözetliyor.. yer yer iniyor, askerlerinin arasında dolaşıyor.. ve cephede kendine göre gevşek-

95- Müsned, 1/463.

lik gördüğü yerlerde bizzat bulunuyordu ki bunu Hz. Ali (ra), نحن نلوذ برسول الله ﷺ وهو اقربنا الى العدو "Biz Resûlullah'a sığınıyorduk; O, düşmana en yakın idi."[96] sözüyle anlatmaktadır.

Ama, hele bir O'na dokunmaya görsünler, etten kemikten bu kaleye toslar ve dağılır giderlerdi. Evet O, hep onların arasında bulunuyor ve onlara moral veriyordu. Aralarında geziyor ve: "Allah (cc) sizinle beraberdir ve sizi teyid edecektir" diyordu. Bu moral gücüyle, bu itaat ve inkıyat anlayışıyla herkes dimdikti. Cennete gidiyor gibiydiler.

Zaten, o günün şartlarına göre tam bir askerî düzen vardı. İyi tabyelenme, sağ cenah nedir, sol cenah nedir, merkez nedir, merkez kuvveti nedir, ihtiyat kuvveti nedir? Bunlara verilecek cevap, askerliğin tâ kendisidir. Ve o gün, Allah Resûlü, bütün bu unsurları yerli yerince yönlendirmiş bir askerdi. Mesela; askerlik itaattir; bütün acemi eğitimi süresince askeri itaata alıştırırlar. Evet, emre itaatteki incelik çok önemlidir. "Yat!" yatacaksın, "kalk!" kalkacaksın. Allah Resûlü, askerlerini oraya gelinceye kadar zaten itaata alıştırmıştı. Orada da komutan otağı hümâyunu Bedr'in bir tepesine yerleştirmiş herşeyi oradan gözetliyordu. O, emir veriyor ve onlar da emre itaat ediyorlardı. Zaten, askerini oraya kadar, öyle bir îmanla yetiştirmiş ki, âdeta bu savaş, hayatı istihkar edenlerle, hayata talip olanlar arasında yapılmaktaydı. Birileri, gül bahçesinden gül koparmak istiyor, öbürü de kanını döküp gül büyütmek, gül yetiştirmek istiyorlardı. Biri: "Hayatın şu yükünü sırtımda taşıdığım yeter, açılsa da cennet kapıları girsem ve onun yasemenliklerinde reftâre yürüsem." Öbürü de: "Ah bir sapasağlam geriye dönebilsem, bir içki içsem, bir rakkâselere raksettirsem ve hayattan kâm alsam" diyordu.. evet, burada, hayatı istihkar edenlerle hayatın kulları savaşıyordu. Bu, cemaat karşısında, darmadağınık yığınların savaşıydı.. ve savaşın neticesi daha baştan belliydi. Çünkü burada nizamla nizamsızlık savaşıyordu. Arzettiğim gibi, ordunun içinde bir gedik açılır, ya da bir yerde bir diş kırılır veya bir yaralanma olursa, Allah Resûlü, hemen orayı takviye buyurur ve askerler, Allah Resûlü'nü önlerinde görünce daha bir civanmerdâne savaşırlar ve o gedik hemen kapanıverirdi. Zaten sürekli taktik farklılığı kudsilerin en belirgin vasfı. Öyle ki Bedr'e gelirken de, çok farklı taktikle gelinmişti. O bunları çok fazla yazıya da dökmüyordu; Zira yazıya dökülen taktiklerin, karşı tarafça elde edilmesi her zaman muhtemeldi. Allah Resûlü, kafasında olan-

96- Müsned, 1/86.

ları öyle planlıyordu ki, en hassas ölçüleri dahi nazardan kaçırmıyordu. Bugün, haritalar üzerinde yazılıp çizilen.. ve taslak planlarla ancak ifadesi mümkün olan manevraları O, hep kafasında kuruyor, ânı ve zamanı gelince de, kafasında kurup planladığı hususları takbik ediyordu. Bedr'e öyle bir strateji ile gelmişdi ki, düşman düşünüyor, taşınıyor, 50 tane casus gönderiyor ve bir şey koparamıyordu. Harbin sonuna kadar, Allah Resûlü nasıl hareket edecek, ne yapacak, nasıl davranacak, sırdaşları ve has kumandanları müstesna kimsenin bundan haberi yoktu. Oysa ki, düşman hep karambole savaşıyordu. Allah Resûlü'nün ordusu ise, gözü açık, nereye ok atacak, mızrağı nereye salacak her hususda bilerek hareket ediyordu. Evet, strateji çok önemlidir.. Ve ben; günümüze ait bazı hususlar istisna edilecek olursa, bunca ilerlemiş olmamıza rağmen henüz bu seviyede bir stratejiye vâkıf olduğumuz kanaatinde değilim!

I. Cepheden Ayrılma Mü'minin İşi Değildir

Önemli bir diğer husus da, kendisinden emir geleceği âna kadar fertlerin, hissî hareket etmemeleri ve ölesiye oldukları yerde kalmalarıydı. Hatta bozgun mukadder olsa bile, "Kuzgun leşe" deyip yerlerinden ayrılmamalarıydı. Zaten, Kur'ân da onlara: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ **"Ey iman edenler! Savaş için ilerlerken, inkâr edenlerle toplu halde karşılaştığınızda, onlara arkanızı dönüp kaçmayın"** (Enfal, 8/15) demiyor muydu?

Bir tek kişi bile kalınsa kaçılmayacaktı. Ben, ne zaman Viyana bozgununu hatırlasam, yüreğim sızlar ve kendi kendime şöyle derim: Keşke, Merzifonlu'nun etrafındakiler, son neferine kadar orada ölseydi de hiçbirisi kaçmasaydı. Kimbilir belki de orada idbâr, ikbâle dönebilirdi. "Kızıl elma" tarih boyunca alınamadı; belki de alınabilirdi. Ama, hayat tatlı görülünce ve ölüm de endişe edilen bir husus haline getirilince, hatta cennet ve îman, mü'minin nazarında ikinci, üçüncü mesele haline gelince; dahası dünya, mü'minin gözünde büyüyünce Allah (cc), mü'minin mehâbetini aldı.. mü'min, mehâbetsiz kalınca da kafir gelip galebe çaldı. Artık, mü'mini görseler dahi ondan korkmuyorlar, gözünün içine baka baka onu aldatıyor ve onunla alay ediyorlar.

Mü'mine, harp meydanından kaçmak yakışmaz. O, orada doğranabilir ama, yine kaçmaz. Tarih bunun binlerce misaliyle doludur. Ve hepsi de bu civanmertliği ve gözüpekliği âdeta Bedr'in arslanlarından öğrenmişlerdir. Bu savaş, ileride geleceklere de örnek olması bakımından çok önemlidir.

Yermük'te 20 bin kahraman, 200 bin Bizanslıya karşı savaşmıştı. O da Bedir gibidir. Tabii ki bu zafer aynı ruh ve şuûru, paylaşan insanların omuzunda bayraklaşmıştı. Düşünün ki o gün, Yermük'te, binlercesi gibi oldukça farklı bir kahraman daha vardır. Adı, Kabbas b. Eşyem... Öğle vakti ayağı bir kılıç darbesiyle kopar da bundan hiç haberi olmaz. İkindi vaktine doğru, zafer mü'minlerin lehinde neticelenmiştir ve bu bahadır, attan inmek istemektedir. Her zaman olduğu gibi ayağını yere doğru atarken boşluğa gider ve yere yuvarlanır. Ne olduğunu anlamak için doğrulup ayağa kalkmak isteyince, işi anlar; o gün ayağı kendinden önce cennete gitmiştir. Ve, seneler sonra torunu, Ömer b. Abdülaziz'in huzurunda kendini tanıtırken şöyle der: "Ey Halife! Ben öyle bir dedenin torunuyum ki o, öğle vakti ayağı koptuğu halde ancak, akşama doğru haberdar olabilmişti..."

Öyle savaşıyordu ki ne dünya, ne de ukbâ umurlarında değildi. Onlar, Yûnus'un diliyle, "Bana Seni gerek Seni" diyor, her yerde O'nu solukluyorlardı.

Savaşta kaçmak, büyük bir cürümdür. Bu mevzuda Cenâb-ı Hakk, bir ölçü getirmiş ve geri çekilmeler, ancak bu ölçü çerçevesinde değerlendirmeye tâbi tutularak tecviz edilmiştir. Ve hiç kimse bu ölçüyü kendi hevâ, heves ve düşüncesine göre yoruma tâbi tutamaz. Ölçü şu âyetle çerçevelenmiştir:

وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلَى فِئَةٍ

فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

"Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında, o gün arkasını dönüp kaçan kimse, Allah'tan bir gazâba uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Bu ne kötü bir dönüştür" (Enfal, 8/16).

Mu'te'nin kahramanları, geriye döndüklerinde, Allah Resûlü'nün huzuruna çıkamamışlardı. Hepsi de hicap içindeydi. Kendilerini harp kaçağı şeklinde mütalâa ediyor ve saklanıyorlardı. Efendimiz ise, onları bağrına bastı ve yukarıdaki âyetle onlara teselli verdi. "Siz kaçmadınız. Bana dehalet ettiniz. Toparlanıp yine gideceksiniz"[97] dedi. Evet, eğer geriye çekilme olacaksa komutanın emriyle ve bu mülâhaza içinde olacaktı.[98]

4229 ١- عن أنس رضي الله عنه قال: [شاور رسول الله ﷺ حين بلغه إقبال أبي

97- Ebu Davud, Cihad 96; Tirmizi, Cihad 36; Müsned, 2/70,86.

98- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 2/39-59.

سُفْيَانَ. فَتَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَأَعْرَضَ عَنْهُ. ثُمَّ تَكَلَّمَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَقَامَ سَعْدُ بنُ عُبَادَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَقَالَ: إِيَّانَا تُرِيدُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَمَرْتَنَا أَنْ نُخِيضَهَا الْبَحْرَ لأَخَضْنَاهَا، وَلَوْ أَمَرْتَنَا أَنْ نَضْرِبَ أَكْبَادَهَا إِلَى بَرْكِ الْغِمَادِ لَفَعَلْنَا. قَالَ: فَنَدَبَ ﷺ النَّاسَ. فَانْطَلَقُوا حَتَّى نَزَلُوا بَدْراً وَوَرَدَتْ عَلَيْهِمْ رَوَايَا قُرَيْشٍ وَفِيهِمْ غُلاَمٌ أَسْوَدُ لِبَنِي الْحَجَّاجِ فَأَخَذُوهُ. فَكَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ يَسْأَلُونَهُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ وَأَصْحَابِهِ. فَيَقُولُ: مَالِي عِلْمٌ بِأَبِي سُفْيَانَ، وَلٰكِنْ هٰذَا أَبُو جَهْلٍ، وَعُتْبَةُ، وَشَيْبَةُ، وَأُمَيَّةُ بنُ خَلَفٍ، فَإِذَا قَالَ ذٰلِكَ ضَرَبُوهُ. فَقَالَ: نَعَمْ أَنَا أُخْبِرُكُمْ. هٰذَا أَبُو سُفْيَانَ فَإِذَا تَرَكُوهُ فَسَأَلُوهُ. قَالَ: مَالِي بِأَبِي سُفْيَانَ عِلْمٌ. وَلٰكِنْ هٰذَا أَبُو جَهْلٍ، وَعُتْبَةُ، وَشَيْبَةُ، وَأُمَيَّةُ بنُ خَلَفٍ فِي النَّاسِ. فَإِذَا قَالَ هٰذَا أَيْضاً ضَرَبُوهُ، وَرَسُولُ اللّٰهِ ﷺ قَائِمٌ يُصَلِّي. فَلَمَّا رَأَى ذٰلِكَ انْصَرَفَ. قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَضْرِبُوهُ إِذَا صَدَقَكُمْ، وَتَتْرُكُوهُ إِذَا كَذَبَكُمْ؟ قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ هٰذَا مَصْرَعُ فُلاَنٍ. قَالَ: وَيَضَعُ يَدَهُ عَلَى الأَرْضِ هَاهُنَا وَهَاهُنَا. قَالَ: فَوَاللّٰهِ مَا مَاطَ أَحَدٌ مِنْهُمْ عَنْ مَوْضِعِ يَدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

« الرَّوَايَا » جمع رواية وهي المزادة، والمزاد هنا الجمال التي تحمل الرواي.

و« المَصْرَعُ » موضع القتل.

وقوله: « مَا مَاطَ » أي ما مال ولاعدل.

1. (4229)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*, kendisine Ebu Süfyan'ın gelmekte olduğu haber verilince, ashabıyla istişare etti. Önce Ebu Bekr (radıyallahu anh) konuştu. Ondan yüzünü çevirdi (iltifat etmedi). Sonra Hz. Ömer (radıyallahu anh) konuştu. Ondanda yüzünü çevirdi. Derken Sa'd ibnu Ubâde (radıyallahu anh) (Resulullah'ın maksadı sezerek) ayağa kalktı ve "Ey Allah'n Resulü, biz (Ensârîler)i mi kastediyorsunuz? Nefsimi kudret elinde tutan zâta yemin ederim, eğer bize bineklerimizi denize sürmemizi emredecek olsanız, mutlaka (gözümüzü kırpmadan) daldırırız. Bize onlara binip Berkı'l-

Gımâd'a gitmemizi emretseniz onu da yaparız!" dedi. Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* halkı hazırladı. Yola çıktılar ve Bedr'e kadar gelip indiler.

Orada, *Kureyş*'in su almaya gönderdiği kimselerle karşılaştılar. İçlerinde *Benî Haccâc*'a ait siyâhî bir köle vardı. Onu yakaladılar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabı *Ebu Süfyan* ve arkadaşları hakkında bilgi soruyorlardı. Köle:

"Ebu Süfyan hakkında bilgim yok. Ancak (burada) Ebu Cehil, Utbe, Şeybe ve Umeyye İbnu Halef var!" dedi. O böyle söyleyince ashab onu dövdü. O da: "Evet, ben size haber veriyorum. Bu Ebu Süfyan'dır!" dedi. Onu bıraktıkları zaman başkaları sordular. O yine:

"Ben Ebu Süfyân hakkında bir şey bilmiyorum, lakin burada halkın içinde Ebu Cehil, Utbe, Şeybe, Umeyye İbnu Halef var!" dedi. Böyle söyleyince onlarda aynı şekilde dövdüler. Bu esnada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılıyordu. Bu hali görünce namazı bıraktı ve: *"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, size doğruyu söyleyince onu dövüyorsunuz! Yalan söyleyince de bırakıyorsunuz"* dedi.

Râvi der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elini koyarak *"burası falancanın öldürüleceği yer, şurası feşmekancanın öldürüleceği yer"* diye teker teker gösterdi."

Râvi der ki: "Allah'a yemin olsun onlardan hiçbiri, Aleyhissalâtu vesselâm'ın elini koyduğu yerin dışına sapmadan, gösterdiği yerlerde öldürüldüler." [Müslim, Cihad 83, (1779); Ebu Dâvud, Cihâd 125, (2681).]

AÇIKLAMA:

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın istişâre yaparken Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'i dinleyip onların konuşmalarına fazla iltifat etmemesi, bunların muhacir olmasından ileri gelmiş olabilir. Zira, umumî açıklama kısmında belirttiğimiz üzere, bidayette yapılmış olan antlaşma mucibince, Medineliler gazvelere iştirak etmek mecburiyetinde değildi. Ancak bu sefer Aleyhissalâtu vesselâm Kureyş müşriklerinin karşısına daha güçlü çıkabilmek için Medinelilerin de gazveye katılmasını arzu ediyor olmalıdır. Ancak istiyordu ki, bu teklif onlardan gelsin.

Ensâr (radıyallahu anhüm)'ın iki liderinden biri olan Sa'd İbnu Mu'âz, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tavrından, Onun gerçek maksadını sezmiş olmalı ki, "Galiba bizi kastediyorsunuz" diyerek söz alır ve lideri olduğu kitle adına, Resulullah'a her hususta itaate hazır ol-

duklarını -önceki antlaşmaya rağmen- askerî bir sefere, mukateleye de hazır olduklarını beyan eder. 4231 numaralı rivayette de görüleceği üzere Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın savaşa can-u gönülden katılacağını işittiği zaman, sevincinden yüzü parlayacak derecede memnun kalacaktır.

Hadisenin, daha teferruatlı bir vechini İbnu İshak'tan takip edelim: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Safvâ nâm mevkiye gelince, Kureyş'in Bedr'e yöneldiği, *Ebu Süfyân*'ında beraberindeki (kervanla) paçayı kurtardığı haberi ulaştı. Bunun üzerine (kervanın önünü kesmek gayesiyle yola çıkmış olan Resulullah, durumun değiştiğini, Mekkelilerle savaşmak icabedeceğini anlayarak yanındaki) halkla istişare etti. Ebu Bekr kalkıp konuştu, güzel şeyler söyledi. Sonra Ömer kalktı, o da öyle yaptı. Sonra *Mikdad İbnu'l-Esved* kalkıp: "Biz sana Hz. Musa'nın kavminin ona söylediği gibi: "Sen ve Rabbin gidin savaşın, biz burada otururuz" demiyoruz. Fakat diyoruz ki "Senin sağında, solunda, önünde yer alıp seninle birlikte küffara arşı savaşacağız. Seni hak ile gönderen Zât'a yemin olsun bizi Berki'l-Gımâd'a da sevketsen önünde savaşacağız" der. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bana fikir beyan edin!" buyurur." Râvi der ki: "Bu sözü üzerine anladılar ki, Ensarı(n fikir beyan etmesini) arzu etmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm onların muvafakat etmeyeceğinden endişe duyuyordu. Çünkü onlar kendisine, sadece şahsına kastedenlere karşı yardımcı olmak şartıyla bey'at etmişlerdi, düşman üzerine beraber yürümek şartıyla değil. Bunun üzerine Sa'd İbnu Muaz:

"Ey Allah'ın Resulu! Sen emredildiğin şeye hükmet, biz seninle beraberiz!" dedi. Onun bu sözü, Resulullah'ı sürûra ve memnuniyete garketti.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bu endişeye sevkeden bazı tereddütlerin kendisine intikal etmiş olabileceğini ifade eden bir rivayeti *İbnu Hacer, İbnu Ebî Hâtim*'den kaydeder: Buna göre, Resulullah Medine'de iken kervanın yolunu kesmek gayesiyle halkı yola çıkarmış idi, durum değişip savaş ihtimali mevzubahis edilince, "Biz hazır değiliz, savaşa tâkatımız yok" itirazı yükselir. Rivayet aynen şöyle: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* biz Medine'de iken bize dedi ki:

"Ben Ebu Süfyan'ın kervanının haberini aldım. Onun önünü kesmeye gelir misiniz? Allah onu bize ganimet kılabilir."

Biz bu teklife: "Evet! dedik ve yola çıktık. Bir veya iki gün yürüdükten sonra: *"Bizim haberimizi almışlar, savaş için hazırlık yapın!"* buyurdu. Biz:

"Hayır, vallahi bunlarla savaşacak mecalimiz yok" dedik. Resulullah, önce söylediğini tekrar etti. Bunun üzerine Mikdâd:

"Biz sana Benî İsrail'in Hz. Musa'ya söylediğini söylemeyiz. Bilakis: "Biz seninle beraber mukatele edeceğiz" diyoruz" dedi.

Ebu Eyyub der ki: "Biz Ensar takımı: "Keşke biz de Mikdad gibi söyleseydik" temennisinde bulunduk. Bunun üzerine Allah Teâlâ hazretleri şu âyeti indirdi. **"Nitekim Rabbin seni hak uğrunda evinden savaş için çıkarmıştı. Halbuki, müslümanların birtakımı bundan hoşlanmamıştı."** (Enfal 5).

Bazı rivayetler, *Mikdâd* (radıyallahu anh)'ın söylediği sözleri Sa'd İbnu Mu'âz'a söyletir ise de mahfuz ve makbul olanı Mikdâd'ın söylemiş olmasıdır.

4230 ٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [حدثني عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: لَمَّا كَانَ يومُ بدرٍ نظرَ رسولُ الله ﷺ إلى المُشْرِكين وهُمْ ألفٌ، وأصحابُه ثلاثُمائة وتسعةَ عشرَ رجلاً. فاستقبلَ القبلةَ ثم مدَّ يديه. فجعلَ يهتفُ بربِّه: اللَّهُمَّ أنجِزْ لي ما وعدتَني. اللَّهُمَّ آتِني اللَّهُمَّ إنْ تَهْلِكْ هذه العِصابةُ من أهلِ الإسلامِ لا تُعبدْ في الأرضِ. فما زالَ يهتفُ بربِّه مادّاً يديه حتى سقطَ رِداؤُه عن منكبيه. فأتاه أبو بكرٍ فأخذَ رِداءَه فألقاه على منكبيه. ثم التزمَه من ورائه وقال: يا نبيَّ الله كفاكَ مناشدتُك ربَّك، فإنَّه سيُنجِزُ لكَ ما وعدَك. فأنزلَ اللهُ تعالى: إذْ تستغيثونَ ربَّكُم فاستجابَ لكُم أنِّي مُمِدُّكُم بألفٍ من الملائكةِ مُرْدِفين: فأمدَّه اللهُ تعالى بالملائكةِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

«العِصابةُ» الجماعة من الناس.

و«المُناشَدةُ» المسألة والطلب والابتهال إلى الله تعالى، وهي تفسير فجعل يهتف بربه.

و«مُرْدِفِينَ» أي متتابعين يتبع بعضهم بعضاً.

2. (4230)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bana Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) anlattı. Dedi ki: "Bedir günü olunca, Aleyhissalâtu vesselâm müşriklere bir baktı. Onlar bin kişiydiler. Halbuki ashabı üçyüzondokuz kişi. Hemen kıbleye yönelip, ellerini kaldırdı. Rabbine sesli olarak şöyle dua etmeye başladı:

"Ey Allahım! Bana vaadettiğin (zaferi) yerine getir. Allahım! Bana zafer ver! Ey Allahım, eğer ehl-i İslam'ın bu bölüğünü helak edersen artık yeryüzünde sana ibadet edilmeyecek!"

Ellerini uzatmış olarak yakarmalarına öyle devam eti ki, rıdası omuzundan düştü. Bunu gören Ebu Bekr (radıyallahu anh) yanına gelerek rıdâsını aldı omuzuna attı, sonra arkasından yaklaşıp:

"Ey Allah'ın Resûlü! Rabbine olan yakarışın yeter. Allah Teâlâ Hazretleri sana vaadini mutlaka yerine getirecek!" dedi. O sırada azîz ve celîl olan Allah şu vahyi inzal buyurdu: **"Hani siz Rabbinizden imdâd taleb ediyordunuz da, O da: "Muhakkak ki ben size meleklerden birbiri ardınca bin(lercesi ile) imdad ediciyim" diyerek duanızı kabul buyurmuştu"** (Enfâl 9). Gerçekten Hak Teâlâ Hazretleri o gün meleklerle yardım etti." [Müslim, Cihâd 58, (1763); Buhârî, Megâzî 4; Tirmizî Tefsîr, Enfâl (3081); Ebu Dâvud, Cihad 131, (2690).]

AÇIKLAMA:

Burada *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh)'ın Allah'a güveni Resulullah'ınkinden fazla gözükmektedir. Bu ise muvafık olmayan bir ma'nâ. Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Hiç kimseye, Hz. Ebu Bekr'in Allah'a güveninin, bu halde Reslullah'tan fazla olduğu vehmine kapılması caiz olmaz. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bu hale sevkeden husus, O'nun ashabına olan şefkatidir. Kalplerini takviye etmek istemiştir. Zira bu, Resulullah'ın onlarla yaptığı ilk ciddi savaştır. Burada teveccüh, dua ve yakarmalarda onların nefislerini teskin için mübâlağaya yer vermiştir. Çünkü onlar, Aleyhissalâtu vesselâm'ın duasının müstecab olduğunu biliyorlardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekr'in, kendisine gelip artık yakarmayı bırakmasını söyleyince bırakmıştır. Zira Hz. Ebu Bekr'in itminan bulup mâneviyatının kuvvetlendiğini görünce, duasının kabul edildiğini anlamış oldu. İşte bundan dolayı Resulullah **"Yakında o cemiyet bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklar"** (Kamer 45) diyerek duadan çıktı."

4231 ٣– وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [شَهِدْتُ مِنَ الْمِقْدَادِ بنِ الأَسْوَدِ مَشْهَداً لأَنْ أَكُونَ صَاحِبَهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا عُدِلَ بِهِ. أَتَى النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ يَدْعُو عَلَى الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ بَدْرٍ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّا لاَ نَقُولُ كَمَا قَالَتْ بَنُوا إِسْرَائِيلَ: اذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلاَ إِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ وَلٰكِنِ امْضِ وَنَحْنُ مَعَكَ عَنْ يَمِينِكَ وَعَنْ شِمَالِكَ وَبَيْنَ

يَدَيْكَ وَخَلْفَكَ فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَشْرَقَ وَجْهُهُ وَسَرَّهُ]. أخرجه البخاري.

3. (4231)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Mikdâd İbnu'l-Esved'in ağzından gayet kesin bir söz söylediğine şahid oldum ki, o sözün sahibi olmak, bana (sevabca) ona denk olabilecek her kıymetli sözden daha sevimlidir. O (Resulullah) bu sırada halkı müşriklere karşı Bedr'e katılmaya davet ediyordu. Resulullah'a gelerek dedi ki:

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz, Benî İsrâil'in, (Hz. Musa'ya): "Sen ve Rabbin ikiniz gidin savaşın, biz burada oturucularız!" dediği gibi diyecek değiliz. Bilakis, "Sen hükmet! Biz sağında, solunda önünde ve arkanda seninle beraberiz!" diyoruz."

Bu söz üzerine Resulullah'ın yüzünün parladığını ve sevinçle dolduğunu gördüm." [Buhârî, Megâzî 4, Tefsîr, Mâide 4.]

AÇIKLAMA:

Babın ilk hadisi (4229) ile ilgili olarak kaydedilen açıklama bu hadisteki bazı noktaları vuzuh kazandıracaktır, oraya bakılsın.

4232 ٤ — وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْمَ بَدْرٍ: هٰذَا جِبْرِيلُ آخِذٌ بِرَأْسِ فَرَسِهِ عَلَيْهِ أَدَاةُ الْحَرْبِ]. أخرجه البخاري.

«أَدَاةُ الْحَرْبِ» آلتها وأراد بها السلاح.

4. (4232)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bedir günü buyurdular ki: *"İşte Cebrâil aleyhisselam! Atının başından tutmuş, üzerinde de savaş teçhizâtı var, (yardımımıza gelmiş durumda)!"* [Buhârî, Megâzî 11.]

AÇIKLAMA:

Bedir savaşı, bazı müelliflerce menba-ı mucizat olarak tavsif edilecek kadar pek çok mucizenin yaşandığı, müşâhede edildiği bir gazvedir. İşte bu mucizelerden biri Cenab-ı Hakk'ın mü'minlere meleklerden ordularla yardım etmesidir. Bu husus, daha önce kaydettiğimiz âyetle de tescil edilmiştir (Enfâl 9).

Sadedinde olduğumuz hadis bu savaşa *Cebrail* aleyhisselam'ın da katıldığını göstermektedir. *İbnu İshak, Ebu Vâkid el-Leysî*'nin şu şehâdetini kaydeder: "Bedir günü ben müşriklerden bir adamın peşine düşüyordum, boynunu uçurmak için. Ancak kılıcım daha ona ulaşmadan kel-

lesi uçuyordu." Hz. Ali (radıyallahu anh)'tan da şu şehâdet rivayet edilmiştir: "Şiddetli bir rüzgar esti, böylesini hiç görmemiştim. Sonra şiddetli bir rüzgar daha esti. -Ravi der ki: "Zannederim bir üçüncü esintiden daha bahsetmişti."- Birincisi Cebrâil aleyhisselam idi. İkincisi Mikâil aleyhisselam idi, üçüncüsü de İsrafil aleyhisselam. Mikâil aleyhisselam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağında idi. Orada Ebu Bekr de vardı. İsrâfil de solunda idi. Ben de orada idim."

Takıyyüddin Sübkî der ki: "Bana: "Cebrâil aleyhisselamın tek bir tüyü ile küffârı defetmeye kâdir olmasına rağmen, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte çok sayıda melaikenin savaşmasının hikmeti nedir?" diye soruldu. Şu cevabı verdim:

"Bu yapılan işin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabının olması, meleklerin de ordularda cari olan destek kuvvet gibi destek olmaları isteğine binaen böyle vâki olmuştur. Böylece zâhirî esbaba ve Cenâb-ı Hakk'ın kullarına tatbik ettiği sünnete burada da uyulmuş oldu."

4233 ٥ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [خَرَجَ رسولُ الله ﷺ يوم بدرٍ في ثلاثمائة وخمسة عشر رجلاً من أصحابه فلمّا انتهى إليها قال: اللّهمّ إنّهم جياع فأشبعهم. اللّهمّ إنّهم حفاة فاحملهم. اللّهمّ إنّهم عراة فاكسهم. ففتح الله له يوم بدرٍ فانقلبوا حين انقلبوا، وما منهم رجل إلاّ وقد رجع بجملٍ أو جملين، واكتسوا وشبعوا]. أخرجه أبو داود.

5. (4233)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Bedir günü, ashabından üçyüzonbeş kişi ile yola çıktı. Bedir'e gelince:

"Allahım bunlar açtır, doyur! Allahım bunlar ayakkabısızdır, bindir! Allahım bunlar çıplaktır giydir!" diye dua etti. Allah Bedir günü fetih ve zafer müyesser etti. Savaş bitince döndüler. Savaşa katılanlardan her biri bir veya iki deve ile döndüler. Elbiseler giydiler, doydular da."[Ebu Dâvud, Cihâd 157, (2747).]

4234 ٦ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عنه قال: [لمّا كان يوم بدرٍ قاتلت شيئاً. ثمّ أتيت رسول الله ﷺ أنظر ما صنع فإذا هو ساجد يقول: يا حيّ يا قيّوم برحمتك أستغيث. ثمّ ذهبت فقاتلت شيئاً. ثمّ جئت وهو على حاله ساجد يقول: يا حيّ يا قيّوم

بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ. ثُمَّ رَجَعْتُ فَقَاتَلْتُ. ثُمَّ جِئْتُ فَإِذَا هُوَ كَذَلِكَ حَتَّى فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْهِ]. أخرجه رزين.

6. (4234)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bedir savaşı başlayınca bir miktar savaştım. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldim. Ne yaptığına bakmak istiyordum. Secde etmiş, şöyle diyor buldum:

"Ey hayy (diri) olan, ey kayyûm olan (kainatı ayakta tutan) Allahım, rahmetinle sana sığınıyor yardımını taleb ediyorum!"

Oradan ayrılıp tekrar bir miktar daha savaştım, tekrar geldim, o hâlâ secde halinde idi ve:

"Ey hayy olan, kayyûm olan Allahım, rahmetinle sana sığınıyor, yardımını taleb ediyorum!" diyordu. Ben tekrar döndüm savaşmaya gittim. Bir müddet sonra yine geldim. Hâlâ aynı halde devam ediyordu. Allah zafer verinceye kadar bu halde devam etti." [Rezîn tahric etmiştir. İbnu Hacer, Hâkim ve Nesâî'nin rivayet ettiğini belirtir. (Fethu'l-Bari 8, 291).]

AÇIKLAMA:

Bedir Harbinin rivayetlere intikal etmiş dikkat çeken bir yönü, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duasıdır. Alınması gereken bütün maddî, beşerî tedbirler alındıktan sonra Aleyhissalâtu vesselâm Rabbine yönelip dualar yapıyor, yalvar yakar oluyor, secdelere kapanıyor. Bu hali o kadar dikkat çekicidir ki, dualarının, muhtelif rivayetlerde farklı şekillerde yer aldığını görmekteyiz. 4230 numaralı hadiste, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), daha düşmanın çokluğunu görür görmez, omuzundan ridası düşecek derecede ellerini kaldırıp yakarmaya başladığını, aralıksız devam ettiğini, Hz. Ebu Bekr'in gelerek teselli ettiğini anlatmıştı. Bazı tariklerde iki rek'at namaz kıldıktan sonra o yakarışları yaptığı belirtilir. Râviler Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu esnada farklı dualar okuduklarını rivayet ederler:

★ *"Allahım beni yardımsız bırakma!"*

★ *"Allahım beni mahrum kılma, Allahım beni terketme, Allahım vaadettiğin nusreti diliyorum."*

★ *"Allahım işte Kureyş! Kibir ve azametle gelmiş, mücadele ediyor, Resûlünü tekzib ediyor. Allahım (bunlara karşı) vaadettiğin yardımı diliyorum."*

Sadedinde olduğumuz rivayette ise, Resulullah'ın uzun müddet secde hâlinde kalarak yakardığını, yalvardığını görmekteyiz.

Süheylî der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duaya durup ısrarla devam ve gayretinin sebebi şudur: Çünkü o meleklerin savaşa giriştiklerini, ensarın da ölümü ararcasına düşmana saldırdıklarını görmüştü. Cihad ise bazan silahla olur, bazan da dua ile. Savaşın sünneti de, imamın, ordunun gerisinde yer almasıdır. O, burada nefsinin rahatı için değil, askerlerle birlikte savaşmak üzere bulunduğuna göre, onun da iki savaş şeklinden biriyle meşgul olması gerekirdi. O da böyle yaptı. İkinci şekli, duayı iltizam etti."

4235 ٧- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَررتُ فإذا أبو جهلٍ صريعٌ قد ضُربت رجلُه. فقلتُ: يا عدوَّ الله، قد أخزىٰ اللهُ الآخر. قالَ: ولاَ أهابُه عند ذلكَ. قالَ: أبعدُ من رجلٍ قتله قومه. فضربته بسيفٍ غيرِ طائلٍ. فلم يغنِ شيئاً حتى سقط سيفه من يده. فأخذته فضربته حتى برد فنفّلني رسولُ الله ﷺ سيفَه]. أخرجه البخاري وأبو داود.

قوله: « فنفلني » إلى آخره من زيادة رزين.

قوله: « أبعدُ » قال الخطابي: هو خطأ وإنما هو أعمد بالعين قبل الميم، وهي كلمة للعرب معناها: هل زاد على رجل قتله قومه؟ هوّن على نفسه ما حل به من الهلاك، ويجوز أن لا يكون خطأ: يعني أنك استعظمت أمري واستبعدت قتلي فهل هو أبعد من رجل قتله قومه.

وقوله « بَردَ » أي سكن، وأراد به الموت.

وقوله « فنفّلني سيفه » أي أعطانيه زيادة على نصيبي.

7. (4235)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bedir günü savaş meydanından) geçiyordum. Ebu Cehl'in ayağından isabet alarak yıkılmış olduğunu gördüm.

"Ey Allah'ın düşmanı! Ey Ebu Cehil, nihayet Allah seni de böyle rüs-vay etti!" dedim (ve ilaveten): "Bu halde ondan korkacak değilim!" dedim. (Ebu Cehil):

"Kavminin öldürdüğü kimseden daha şereflisi var mıdır?" diye cevap verdi. Ben, keskin olmayan bir kılıçla vurdum. Bu, bir işe yaramadı. Kendi kılıncı elinden düşünceye kadar vurdum. Onu alıp, onunla vurup geberttim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun kılıncını bana (ganimet hissemden fazla olarak) verdi." [Buhârî, Megâzî, 8, Ebu Dâvud, Cihâd 142. (2709).]

AÇIKLAMA:

Burada, İslâm'ın en azılı düşmanı Ebu Cehl'in ölümü anlatılmaktadır. *Ebu Cehil* bidayetten beri İslam'ın ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en sistemli, en ısrarlı ve en merhametsiz düşmanı olmuştur. Bedir savaşını hazırlayan, hatta buna katılmak istemeyen Ümeyye İbnu Halef gibilerini de zorla dahil eden kimse idi.

Ebu Cehl'i yaralayıp yıkan kimselerin Afrâ adında bir kadının Mu'az ve Muavvız adlarında iki oğlu olduğu Buhârî rivayetinde gelmiştir. *İbnu Mes'ud*'un onu öldürüşü, ölüm anında ona söyledikleri *Ebu Cehl*'in verdiği cevap muhtelif rivayetlerde gelmiştir. Esas olan şu ki *İbnu Mes'ud* onu ölümüne yakın yakalamış ve kellesini koparıp Resulullah'a getirmiştir.

Aleyhissalâtu vesselâm Ebu Cehl'in öldürüldüğünü görünce: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَعَزَّ الْاِسْلاَمَ وَاَهْلَهُ "*İslam'ı ve müslümanları aziz kılan Allah'a hamdolsun!*" demiş ve bunu üç kere tekrar etmiştir.

Allah'ın dinine düşman olan kimin izzeti baki kalmıştır? Firavunlar, Nemrudlar, Şeddâdlar, Karunlar, Karl Markslar, Leninler, Maolar... Hepsinin sonucu hüsranla, kapanmış insanlık onları lanetle anmakta ittifak etmiştir. وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ Hayırlı son, müttakîlere!

4236 ٨– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [لَمَّا بَعَثَ أَهْلُ مَكَّةَ فِي فِدَاءِ أَسْرَاهُمْ بَعَثَتْ زَيْنَبُ فِي فِدَاءِ زَوْجِهَا أَبِي الْعَاصِ بْنِ الرَّبِيعِ بِمَالٍ. وَبَعَثَتْ فِيهِ بِقِلاَدَةٍ لَهَا كَانَتْ عِنْدَ خَدِيجَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَدْخَلَتْهَا بِهَا عَلَى أَبِي الْعَاصِ. فَلَمَّا رَآهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ رَقَّ لَهَا رِقَّةً شَدِيدَةً. ثُمَّ قَالَ: إِنْ رَأَيْتُمْ أَنْ تُطْلِقُوا لَهَا أَسِيرَهَا وَتَرُدُّوا عَلَيْهَا الَّذِي لَهَا؟ فَقَالُوا: نَعَمْ. وَكَانَ ﷺ أَخَذَ عَلَيْهِ أَوْ وَعَدَهُ أَنْ يُخَلِّيَ سَبِيلَ زَيْنَبَ إِلَيْهِ، وَبَعَثَ ﷺ زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ وَرَجُلاً مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ لَهُمَا: كُونَا بِبَطْنِ يَأْجِجَ حَتَّى تَمُرَّ بِكُمَا زَيْنَبُ فَتَصْحَبَاهَا حَتَّى تَأْتِيَا بِهَا]. أخرجه أبو داود.

8. (4236)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Mekke halkı, esirlerinin fidye-i necatlarını gönderdikleri zaman, (Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kerîmeleri) Zeyneb de kocası Ebu'l-Âs İbnu'r-Rebî'in fidye-i necâtı olarak mal gönderdi. Bunun gönderdikleri arasında Hz. Hatice (radıyallahu anhâ)'nin Ebu'l-Âs'la evlenmesi sırasında Zeyneb'e ver-

miş olduğu bir kolye de vardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kolyeyi görünce son derece duygulandı ve:

"İsterseniz Zeyneb'in esirini serbet bırakın ve kolyesini de ona iade edin!" buyurdular. Ashab: "Baş üstüne!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Ebu'l-As*'dan Zeyneb'i kendine göndermesi [hicretine izin vermesi] hususunda söz aldı -veya Ebu'l-Âs... vaadetti- Aleyhissalâtu vesselâm ensar'dan bir zatla *Zeyd İbnu Hârise* (radıyallahu anhümâ)'yi, Zeyneb'i getirmek üzere gönderdi ve onlara: *"Batn-ı Ye'cic'e gidin. Orada, size Zeyneb uğrayacak, buraya gelinceye kadar ona refakat edin"* emir buyurdu." [Ebu Dâvud, Cihad 131, (2692).]

AÇIKLAMA:

Bedir esirlerinin bir kısmından fidye-i necat alınmış, bir kısmı meccânen serbest bırakılmış bir kısmı da müslüman çocuklara okuma yazma öğretme mukabilinde serbest bırakılmıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın damadı olan *Ebu'l-Âs* de meccânen serbest bırakılanlar arasında yer almıştır. Buna da, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çok sevdiği merhume zevcesi Hz. Haticeye ait bir kolyenin fidye-i necât olarak gönderildiğini görmesi sebep olmuştur. Bu kolyeyi görünce fevkalâde duygulanan Hz. Peygamber, kolyenin sahibine iadesini ve *Ebu'l-Âs*'ın meccânen serbest bırakılmasını teklif ediyor ve Ashab bunu kabul ediyor. Resulullah, *Ebu'l-Âs*'dan zevcesi Zeyneb'in Medineye hicretine izin verilmesi hususunda söz alır.

Ebu'l-Âs sözünde duracak, Zeyneb (radıyallahu anhâ)'ya Medine'ye gelmesi için müsaade edecektir. Ancak Mekkeli müşriklerden bazıları, hicreti sırasında önünü kesip mani olmak isteyecekler ve bu arbede sırasında devesinden düşen hamile Zeyneb, düşük yapacaktır.

4237 ٩ـ وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [خَرَجَ رسولُ اللهِ ﷺ قبلَ بدرٍ فلمَّا كانَ بحرَّةِ الوبرةِ أدركه رجلٌ قد كان يذكر منه جرأةٌ ونجدةٌ. ففرحَ أصحابُ رسولِ اللهِ ﷺ حينَ رأوه. فلمَّا أدركه قال لرسولِ اللهِ ﷺ: جئتُ لأتبعكَ وأُصيبَ معكَ. فقال ﷺ: تؤمنُ باللهِ ورسولهِ؟ قال: لا. قال: فارجعْ، فلنْ أستعينَ بمشركٍ. قالتْ: ثمَّ مضى حتى إذا كانَ بالشجرةِ أدركهُ الرجلُ. فقالَ: كما قالَ أولَ مرةٍ. فقالَ لهُ ﷺ كما قالَ أولَ مرةٍ. قالَ ارجعْ فلنْ أستعينَ بمشركٍ. ثمَّ رجعَ فأدركهُ

بِالْبَيْدَاءِ. فَـقَالَ لَهُ كَمَا قَالَ أَوَّلَ مَرَّةٍ، وَقَالَ: هَلْ تُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ؟ قَالَ: نَعَمْ.
قَالَ: فَانْطَلِقْ فَانْطَلَقَ مَعَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

9. (4237)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bedir cihetine yola çıktı. Harratu'l-Vebere'ye varınca arkasından cüret ve Şecaatiyle tanınan bir adam ona yetişti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabı onu görünce sevindiler. Adam kavuşunca Resulullah'a: "Ben sana uymak ve seninle birlikte yaralanmak için geldim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah ve Resûlüne inanıyor musunuz?" diye sordu. Adam: "Hayır!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Öyleyse dön. Ben müşrikten yardım taleb etmem"* buyurdu.

Hz. Âişe devamla der ki:

"Adam gitti sonra bir ağacın yanında *Aleyhissalâtu vesselâm*'a yine yetişti ve önceki söylediğini yine söyledi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da önceki sözünü aynen tekrar etti:

"Geri dön, ben müşrikten yardım taleb etmem" dedi. Adam döndü. Ancak Beyda'da tekrar yetişti. Önceki söylediğini aynen yine söyledi. Resulullah da:

"Allah'a ve Resûlüne inanıyor musun?" dedi. Adam bu sefer: "Evet!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Öyleyse yürü!" buyurdu. Adam orduya katıldı." [Müslim, Cihad 150, (1817); Tirmizî, Siyer 10, (1558); Ebu Dâvud, Cihad 153, (2732).]

AÇIKLAMA:

1- *Vebere*: Medine'ye dört millik uzaklıkta bir yer adıdır.

2- Burada Resulullah "Müşrikten yardım istemem" buyurmaktadır. Ancak daha önce 4214 numaralı hadiste geçtiği üzere Aleyhissalâtu vesselâm, henüz müşrik olan Safvân İbnu Ümeyye (radıyallahu anh)'tan kırk kadar zırh almıştır. Bunu esas alan hadisler, kâfirden yardım almanın câiz olduğunu söylemişlerdir. Üstelik Safvân'la ilgili rivayet buna nazaran muahhardır, yani nasih durumundadır. Âlimler, "kâfir yardım hususunda iyi niyetli ise, yardımına ihtiyaç da varsa, yardım almak caizdir, değilse, mekruhtur" demişlerdir.

İbnu Sa'd'ın Uhud savaşına çıkarken "Abdullah İbnu Ubey'in halîfi" olarak orduya katılmak isteyen bir grup yahudinin teklifini Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm)'ın reddederken ifade buyurdukları gerekçe, bu meseleye bir başka buud kazandıracağı için kaydediyoruz: لاَتَسْتَنْصِرُوا بِاَهْلِ الشِّرْكِ عَلَى اَهْلِ الشِّرْكِ "*Şirk ehline karşı şirk ehlinden yardım almayın.*"

Cevaz esas olsa da kâfirden yardım almamaya çalışmayı esas ittihaz etmelidir. Müslüman alınan yardımın, yardım yapana karşı bağımlılık, boynu eğrilik yapacağını bilerek, her hususta müstağni kalmanın gayreti içerisinde olmalıdır. Hele askerî ve iktisadî sahalarda! Bu, en nâzik durumlarda mahrumiyete, musibete dönebilir.

Ayrıca, hadisten hareketle, kâfir savaşa alınsa bile, ganimetten hisse verilmeyip, atiyye nevinden bahşiş verileceğine hükmedilmiştir. *Ebu Hanîfe, Şâfiî Mâlik* ve ülemânın cumhuru bu görüştedir. Zührî ve Evzâî onlara hisse verileceği görüşündedir.

4238 ١٠ - وعن أبي الطفيل رضي الله عنه قال: [قَالَ حُذَيفةُ بنُ اليمانِ رَضِيَ اللهُ عنهما مَا مَنَعَنِي أنْ أشْهَدَ بَدْراً إلاَّ أنِّي خَرَجْتُ أنَا وأَبِي الحُسَيْلِ فأَخَذَنَا كُفَّارُ قُرَيْشٍ فَقَالُوا: إنَّكُمْ تُرِيدُونَ مُحَمَّداً. فَقُلْنَا: مَا نُرِيدُ إلاَّ المَدِينَةَ. فأَخَذُوا مِنَّا عَهْدَ اللهِ وَمِيثَاقَهُ أنْ لاَ نُقَاتِلَ مَعَهُ. فَلَمَّا أتَيْنَا المَدِينَةَ ذَكَرَ ذلِكَ لَهُ ﷺ. فَقَالَ: انْصَرِفَا. نَفِي لَهُمْ وَنَسْتَعِينُ بِاللهِ تَعَالَى عَلَيْهِمْ]. أخرجه مسلم.

10. (4238)- *Ebu't-Tufeyl* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Huzeyfe İbnu'l-Yemân (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "Benim Bedr'e katılmama mani olan şey şudur: Ben ve babam el-Hüseyl ikimiz beraber yola çıkmıştık. Kureyş kâfirleri bizi tuttular ve:

"Siz muhakkak Muhammed'in yanına gitmek istiyorsunuz!" dediler. Biz de:

"Hayır, ona gitmiyoruz, Medine'ye gitmek istiyoruz!" dedik. Bunun üzerine bizden, Muhammed'in safında yer alıp beraber savaşmayacağımız hususunda Allah'a ahd ve misak aldılar. Biz Medine'ye gelince, durumu Resulullah'a arzettik.

"Haydi gidin. Biz onlara verdiğiniz sözü tutar, onlara karşı Allah'tan yardım dileriz!" buyurdular." [Müslim, Cihâd 98, (1787).]

AÇIKLAMA:

Ülemadan bir kısmı verilen sözün tutulmasına kanidir. *İmam Mâlik*

bu görüştedir. Hadisin zâhiri de bunu âmirdir. Ancak çoğunluk harp şartlarında verilen sözün tutulmaması gerektiğine kânidir. Hanefî ve Şâfiî ülemâ böyle hükmeder. Ayrıca bir hadiste Aleyhissalâtu vesselâm, ailenin dirliği için kocanın hanımına, insanların arasını bulmak, küsleri barıştırmak için ve bir de harpte yalan söylemeye cevaz vermiştir. Huzeyfe ve babasına (radıyallahu anhüma) Resulullah'ın, sözlerini tutmayı tavsiye etmesi "Ashab'ın verdikleri sözde durmadıkları şüyû bulmasın diyedir" şeklinde tevil edilmiştir.

❑ BENÎ NADÎR GAZVESİ

4239 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَطَعَ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ وَحَرَّقَ، وَهِيَ الْبُوَيْرَةُ وَفِيهَا يَقُولُ حَسَّانُ بن ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه:

وَهَانَ عَلَى سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ ... حَرِيقٌ بِالْبُوَيْرَةِ مُسْتَطِيرُ

فَأَجَابَهُ أَبُو سُفْيَانَ بنُ الْحَارِثِ يَقُولُ:

أَدَامَ اللهُ ذَلِكَ مِنْ صَنِيعٍ ... وَحَرَّقَ فِي نَوَاحِيهَا السَّعِيرُ

سَتَعْلَمُ أَيُّنَا مِنْهَا بِنُزْهٍ ... وَتَعْلَمُ أَيَّ أَرْضَيْنَا تَضِيرُ

أخرجه الخمسة إلا النسائي.

وزاد في رواية لمسلم، وفيها نزلت: « مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللهِ »

« السَّرَاةُ » جمع سَرِيّ وهو النفيس الشريف.

و« الْمُسْتَطِيرُ » المتفرق المتسع.

وقوله: « بِنُزْهٍ » أي ببعد، وفلان يتنزه عن كذا: أي يبتعد عنه.

و« اللِّينَةُ » نوع من النخل.

1. (4239)- *İbnu Ömer* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* *Beni'n-Nadîr* hurmalığını kesti ve yaktı. Bu hurmalığa el Büveyre deniyordu. Büveyre hakkında Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anh) şöyle demişti:

"Büveyre'de tutuşan yangın, Benî Lüey reislerine ehemmiyetsiz geldi."

Ebu Süfyân İbnu'l-Hâris İbni Abdilmuttalib ona şöyle cevap verdi:

"Allah bu yapılanı (yangını) devam ettirsin. -Büveyre'nin etrafını da cehennem yaksın, Yangından hangimizin uzakta olduğunu bileceksin.- Mekke, Medine'den hangisinin zarardîde olduğunu göreceksin."

Müslim'in rivayetinde şu ziyade var: "Şu âyet bu hadise hakkında nazil olmuştur: **"İnkârcı kitap ehlinin yurtlarında hurma ağaçlarını kesmeniz veya onları kesmeyip gövdeleri üzerinde ayakta bırakmanız Allah'ın izniyledir. Allah yoldan çıkanları böylece rezilliğe uğratır"** (Haşr 5). [Buhârî, Megâzî 14, Hars 6, Cihâd 154, Tefsîr, Haşr; Müslim, Cihad 29, (1746); Tirmizî, Tefsir, Haşr, (3298); Ebu Dâvud, Cihâd 91, (2615).]

AÇIKLAMA:

1- *Benî Nadîr* Medine'de yaşayan üç büyük yahudi kabilesinden biri idi. Bunlar daha ziyade ziraat ve bilhassa hurmalıkları ile tanınmışlardı. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* aralarındaki antlaşma gereğine, Bi'r-i Mâûna katliamından paçayı kurtaran *Amr İbnu Ümeyye* ed-Damrî'nin yanlışlıkla öldürdüğü Beni Kilab'tan iki kişinin diyetine ortak olmalarını teklif için onların yurduna uğramıştı. Bunlar Resulullah'ın birkaç sahâbesiyle yurtlarına gelmiş olmasını, bir suikast tertibi için iyi bir fırsat bildiler. "İstediğini verir, meseleyi hallederiz" dedikten sonra, sohbete tutup konuşurken, damdan üzerine bir değirmen taşı atmak üzere harekete geçtiler. Cenâb-ı Hakk vahyen, hazırlıklarını bildirince, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* bir işi varmış gibi sür'atle kalkıp Medine'ye gider. Beraberindekiler de bir müddet sonra Resulullah'a yetişirler. Onlara yahudilerin hazırlıklarını haber veren Aleyhissalâtu vesselâm, ani kalkışının sebebini açıklamış olur.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Muhammed İbnu Mesleme'yi göndererek "Beldemi terkedin. Burda artık benimle beraber yaşayamazsınız. Siz bana malumunuz olan suikast teşebbüsünde bulundunuz. Size on günlük mühlet tanıyorum. Bundan sonra kim görülürse boynu vurulacaktır" der.

Yahudiler göçmek için gerekli hazırlığa başlarlar. Bu esnada münafıkların lideri *Abdullah İbnu Übey İbni Selül* adam göndererek: "Memleketinizi terketmeyin, kalelerinizde kalın. Benim ikibin adamım var, kalelerinize girip sizi müdafaa ederler, gerekirse sizinle beraber ölürler. Ayrıca size Benî Kureyza (diğer bir yahudi kabilesi) ve Gatafanlı müttefikleriniz de yardımcı olur" der.

Benî Nadîr şefi bu vaade aldanıp Resulullah'a adam göndererek "Biz yurdumuzu terketmiyoruz, elinden geleni arkaya koyma" der.

Resulullah: "Allahuekber!" der. Müslümanlar da tekbir getirirler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Yahudiler harab oldu!" der.

Resulullah ve Ashab, hemen gidip Benî Nadîr'i kuşatırlar. Onlara ne diğer yaudilerden, ne Gatafan ve ne de Abdullah İbnu Übey'den hiç bir yardım ve destek gelmez.

Resulullah kuşatmayı daraltır ve hurmalarını yakar. Neticeden me'yus olan *Benî Nadîr* sulh teklif eder. Resulullah, silahları hariç, bineklerinin taşıyabileceği kadar eşya götürmelerine müsaade eder. Onlar bunu kabul ederler. Altıyüz deveye yükledikleri eşyalarıyla Hayber'e giderler. Böylece onbeş günlük muhasara sonunda Medine Benî Nadîr yahudilerinden temizlenmiş olur. Müslümanlara bol mal ve silah kalır: Elli zırh, elli kalkan, üçyüzkırk kılıç, silah yönüyle müslümanları fevkalâde güçlendirmiş olmalıdır.

2- *Hassân İbnu Sâbit*'in şiirinde geçen "Büveyre'de tutuşan yangın Beni Lüey reislerine ehemmiyetsiz geldi" beyti Kureyş'i kınamadır. Çünkü Kirmânî'nin dediğine göre, *Kureyza*'nın şefi *Ka'b İbnu Esed*'in Resulullah'la akdini bozarak Hendek harbine ihanet etmelerine Kureyş sebep olmuştu. Kureyş, müslümanlara muhalefet eden her hareketin destekçesi idi. Resulullah kendilerine yönelecek olursa, yardım etmeyi vaadetmişlerdi.

3- *Hassân*'a cevap veren Ebu Süfyan İbnu'l-Hâris, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcaoğludur, henüz kâfirdir. Mekke fethinden sonra müslüman olmuştur.

Verdiği cevapta, yangının devamını Büveyre'nin etrafının da -yani Medine'nin- yanmasını diler. Ve böyle olunca "yangından siz mi uzaktasınız, biz mi? Yani bu yangından Mekke mi yoksa Medine mi zarar görecek görürsün!" der.

Esasen, yangın kâfire zarar veren bir eylem olmasına rağmen, o zaman için kafir olan Ebu Süfyan'ın, kâfirlerin aleyhine olan bir şeyi dilememesi gerekir diye hatıra gelir. Ancak Büveyre'nin etrafına sirayet eden bir yangının temenni edilmesi, Medine'nin yanmasını dilemektir. Bu ise müslümanların aleyhinedir.

4- Rivayetin Müslim'den kaydedilen vechinde hadise üzerine Haşr suresinin 5. âyetinin indiği belirtilmektedir. Aslında, Benî Nadîr yahudilerinin Medine'den sürülüşü, onların bu gidiş esnasında evlerini kendi elleriyle yıkışlarıyla ilgili muhtelif âyetler nazil olmuştur. Tefsir Bölümü'nde onlara temas ettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz. (3. cilt 194. sayfa. 822 numaralı hadis; keza 823, 827 numaralı hadislere bakılmalıdır.)

4240 ٢– وعن بنت محيصة عن أبيها قال: [لَمَّا أعلَمَ اللهُ تعالى رسولَهُ ﷺ بما هَمَّتْ به اليهودُ من الغَدرِ. قال ﷺ: من ظَفِرتُم به من رجالِ يهودَ فاقتلوه. قالت: فوثبَ أبي مُحيِّصةُ على شُبيبةَ، رجلٌ من تُجّارِ يهودَ فقتلهُ، وكانَ عمِّي حُوَيِّصةُ إذْ ذاكَ لم يُسلِمْ وكانَ أسنَّ من أبي. فجعلَ يضربُهُ ويقولُ: أي عدوَّ اللهِ، أما واللهِ لَرُبَّ شحمٍ في بطنِكَ من مالِه. قالت: فقالَ لهُ أبي قتلتُه لأنَّهُ أمرني بذلكَ من لو أمرني بقتلِكَ ما تركتُكَ. قالت: فأسلمَ عمِّي عندَ ذلكَ]. أخرجه أبو داود.

2. (4240)- *Bintu Muhayyisa,* babasından naklediyor: "Allah Teâlâ Hazretleri, Peygamberine, yahudilerin tasarladıkları suikasdı bildirince, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Yahudi erkeklerden kimi yakalarsanız onu hemen öldürün!" ferman buyurdu. Bunun üzerine babam Muhayyısa (radıyallahu anh), yahudi tüccarlarından biri olan Şebîbe'nin üzerine atılıp öldürdü. Amcam Huvayyısa o sırada henüz müslüman değildi ve babamdan daha yaşlıydı. Babama hem vuruyor ve hem de:

"Ey Allah'ın düşmanı! (onu nasıl öldürürsün?) Karnındaki yağ belki de onun malından!" diyordu. Babam şu cevabı verdi:

"Bana onu yapmamı öyle bir zat emretti ki, eğer seni öldürmemi emretse seni de sağ bırakmazdım." Amcam o esnada müslüman oldu." [Ebu Dâvud, Harac 22, (3002).]

4241 ٣– وعن ابن عمر رضيَ اللهُ عنهما قال: [حارَبَتِ النَّضيرُ وقُرَيظةُ رسولَ اللهِ ﷺ فأجلى بني النَّضيرِ وأقرَّ قُريظةَ، ومنَّ عليهم حتّى حاربتْ قُريظةُ بعدَ ذلكَ فقتلَ رِجالَهم وقسَّمَ نِساءَهم وأموالَهم وأولادَهم بينَ المسلمينَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

«الجَلاءُ» النفي عن الأوطان.

3. (4241)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Nadîr ve Kureyza yahudileri Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm ile savaştılar. O da Beni'n-Nadîr'i sürdü. Kureyza'yı yerinde bıraktı. Kureyza'ya ihsanda dahi bulundu. Sonradan onlar da Resulullah'la savaştılar. Aleyhissalâtu vesselâm da erkeklerini öldürdü, kadınlarını, mallarını, çocuklarını müslümanlar arasında taksim etti." [Buhârî, Megâzî 14, Müslim; Cihad 62, (1766); Ebu Dâvud, İmâret 23, (3005).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, daha önce hikayelerini kaydettiğimiz *Beni'n-Nadîr* yahudilerinden başka, diğer büyük bir kitleyi teşkil eden Kureyza yahudilerinin akibetini haber vermektedir. İhanetlerinin cezası olarak erkeklerin katli; kadın, mal ve çocuklarının müslümanlar arasında taksim edilmesi.

Bunların hikâyesi şöyle gelişmiştir:

a) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Hicretle Medine'ye gelir gelmez, Medine'de yaşayan muhtelif gruplarla aralarındaki münasebetleri düzenleyen yazılı bir vesika tanzim etmişti. Günümüzün tabiriyle Kanun-i esasî (veya Anayasa) olarak vasıflandırılan bu antlaşmanın[99] 25. maddesinin a bendinde yahudilerin müslümanlarla tek bir ümmet (camia) teşkil ettikleri, dinlerinde hür oldukları belirtilmiş, 43. ve 44. maddelerde Kureyş'e ve onlara yardım edenlere arka çıkılmayacağı, onlardan gelecek saldırıya karşı Medine'nin elbirliğiyle müdafaa edileceği açık bir dille belirtilmişti.

b) *Benî Kureyza, Hendek savaşı* sırasında bu ahdi bozmuş şehri kuşatanların teşvik ve iğvalarına kapılarak savaşın en kritik bir anında Medine'yi kuşatan İslam düşmanlarıyla işbirliği yapmıştı. Bilhassa Kureyza'nın o tarafa geçişi, müslümanların durumunu fevkalade sarsmış, halkın moralini bozup direnme gücünü kırmış, insanların içine korku hâkim olmaya başlamıştı. Hususen cephe gerisinde kalan kadın ve çocuklar hakkında korku büyüktü. Müslümaların bu nazik devresini Kur'an-ı Kerim şöyle tasvir eder: **"Onlar size yukarınızdan ve aşağınızdan gelmişlerdi. Gözler de dönmüştü. Yürekler ağızlara gelmişti. Allah için çeşitli tahminlerde bulunuyordunuz. İşte orada mü'minler denenmiş ve çok şiddetli sarsıntıya uğratılmışlardı"** (Ahzab 10).[100]

Benî Kureyza'nın ihaneti, müslümanların durumunu sadece maddî değil, manevî bakımdan da sarsmıştı.

c) Ahzâbın içine giren nifak, beklenen zaferin gecikmesi, çıkan fırtınalar şeklinde tecelli eden ilahi nusret sonucu, Mekkelilerin bir gece âniden çekilmeleriyle atlatılan beladan sonra sıra Benî Kureyza yahudilerinin cezalandırılmasına gelmişti.

İbnu Sa'd'ın kaydına göre, *Resulullah* savaş yerinden dönüp *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ)'nın hücresine girer girmez. Cebrâil aleyhisselam gelerek:

99– Bu antlaşma metnini Hicret'le ilgili bölümün Umumî Açıklama kısmında kaydedeceğiz.

100– Az ileride Hendek savaşı anlatılacak (4259-4268. hadisler)

"Allah sana Benî Kureyza yahudilerine yürümeni emrediyor. Ben onların üzerine gidiyorum. Tepelerine kalelerini sarsacağım!" der.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), derhal Ashab'a dellal çıkararak:

"Allah'ın Resûlü ikindi namazınızı Benî Kureyza yurdunda kılmanızı emrediyor!" duyurusunu yapar. *Abdullah İbnu Ümmi Mektum*'u Medine'ye halif bırakıp kendisi de cepheye koşar. Otuzaltı atlı, üçbin piyade ile Benî Kureyza kuşatılır. Resulullah seslenir: *"Ey maymunların ve hınzırların kardeşleri! Benim, ben!"*

Bu gazve hicretin beşinci yılında Zilkade ayının son haftasında bir çarşamba günü başlar. Onbeş gün sıkı bir muhasaradan sonra, Resulullah'a elçi gönderip:

"Bize Ebu Lübâbe İbnu Abdi'l-Münzir'i gönder!" derler.

Resulullah gönderir. Ancak bununla istişare ettikleri zaman onlara eliyle "kesileceksiniz" ma'nâsında boğazlanma işareti yapar. Ebu Lübâbe bu davranışına pişman olur ve "Allah ve Resulüne ihanet ettim" diye oradan ayrılıp Resulullah'a da uğramadan mescide gidip kendini bir direğe bağlar ve tevbesinin kabul edildiğine dair âyet gelmedikçe mescidden ayrılmamaya nezreder. 15 gün kadar yemeyi terkeder, bir ara düşüp bayılır, sonunda tevbesinin kabulüne dair Tevbe suresinin 102. âyeti nâzil olur. Resulullah gelip elleriyle çözünceye kadar bağlarını çözmez.

d) Hendek savaşı sırasında omuzundan yara alan ve mescidde tedavi görmekte olan Sa'd İbnu Muaz için Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allahım, Benî Kureyza'ya karşı içimde yanan öfke ateşi sönmeden ruhumu kabzetme!"* ma'nâsında duada bulunur.

Sad İbnu Mu'az (radıyallahu anh) onların eskiden beri halifi (müttefiki) olması haysiyetiyle hakemliğini kabul ederler. Sad, "Allahın hükmü"ne muvafık olarak "Mukâtillerin öldürülmesine, kadın ve çocukların köleleştirilmesine ve mallarının taksimine hükmeder. Resulullah hükmün Allah'ın hükmüne muvafık olduğunu söyler. Eli kılıç tutan 600-700 arası Kureyzalı tesbit edilir. Evleri muhacirlere taksim edilir. Silah olarak 1500 kılınç, 300 zırh, 1000 ok, 1500 kalkan tesbit edilir.

Esirler arasında Reyhâne Bintu Amr'ı Resulullah kendisine cariye olarak alır.

❑ BENÎ KAYNUKA

Yahudi kabilelerinin büyüklerinden biri de Benî Kaynuka idi. Ki-

tabımızda bunlarla ilgili bir rivayet konmamıştır. Ancak, mevzuun bütünlüğü açısından burada kısaca bilgi vermede fayda var: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunların meselesini, daha erken devirde, Hicretin yirminci ayında, Şevval ortalarında halletmiştir.

Kaynukalılar münafıkların şefi Abdullah İbnu Übey'in halîfi idiler. Kuyumculuk ve sarraflıkla meşgul olurlardı, zengin kimselerdi. Müslümanların Bedir'de zafer elde etmeleri bunların hasedlerini kabartmış, kinlerini artırmıştı. Her fırsatta husumetlerini izhar ediyorlardı.

İbnu Sa'd'ın kaydettiğine göre, bunlar yahudiler arasında, savaşmayı bilen en cesur grubu teşkil ediyordu. Bedir'den sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir gün onları: **"Ey yahudiler Allah'tan korkun, Kureyş'in başına gelen bir belanın size de gelmesinden sakının, müslüman olun. Zaten anladınız ki ben hak peygamberim. Bunu kendi kitabınızda da görüyorsunuz. Üstelik Allah, bana tabi olmanız için sizden ahid de aldı!"** mealinde sözlerle uyarmak isteyince biraz küstahça bir cevap vermişlerdi:

"Ey Muhammed! Galiba bizi kendi kavmin gibi zannettin. Harbetmeyi bilmeyen bir grupla karşılaşıp zafer kazanman sakın seni aldatmasın! Eğer seninle savaşacak olursak bizim nasıl insanlar olduğumuzu öğrenirsin!"

Resulullah'la aralarındaki antlaşmayı ilk bozan yahudi cemaati bunlar oldu. Belki de herkesçe bilinen -ve hatta *İbnu Sa'd*'ın rivayetinde ifade edilen doğru ise, Resulullah'ı bile üzerlerine gitmede teenniye sevkeden- şecaatleri, onları daha pervasız davranışlara sevkediyordu.

Bir gün, bir müslüman kadın Kaynuka çarşısına inmiş, bazı şeyler satarak, alış veriş yapmak üzere bir kuyumcuya girmişti. Dükkanda, kadının yüzünü açtırmaya çalışmışlar, muvaffak olamamışlardı. Bunun üzerine kadın farkına varmadan, çarşafının bir kenarını oturduğu yere rabtettiler. İşi bitip, çıkmak üzere kalkınca kadının çarşafı düştü ve avreti açıldı. Orada bulunan yahudiler gülüp eğlenerek kadınla dalga geçtiler. Bunun üzerine kadın imdat çığlığı atar. Bunu işiten bir müslüman koşup kuyumcuyu öldürür. Diğer yahudiler de müslümanı öldürürler.

Hadise büyür ve müslümanlarla Benî Kaynuka yahudileri arasında kopma hâsıl olur. Nâzil olan âyet, *Resulullah*'ı onlara karşı sert olmaya davet eder (Enfal 58). Kaleleri kuşatılır. Bir müddet dayanırlarsa da 15 gün kuşatma sonunda Resulullah'a istediği şart üzere sulh teklif etmek zorunda kalırlar. *Resulullah* bunları öldürmek istiyordu. Ancak tam bu sırada araya giren meşhur münafık *Abdullah İbnu Übey:*

"Ey Muhammed mevâlime iyilikte bulun" diye ısrar etti ve elini zırhının aralığına sokarak istediğini kopartıncaya kadar salmadı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bırak beni!" diye Abdullah'a, yüzünden okunacak kadar öfkelenip, bağırmasına rağmen: "Hayır, mevâlime iyilik yapıncaya kadar salmıyacağım!" diye ısrar etti. Benî Kaynuka, Hazreçlilerin Halîfi idi. Bu sebeple Abdullah onlara arka çıkıyordu. Dörtyüz zırhsız, üçyüz zırhlı için şefaatçi oluyordu.

Sonunda *Resulullah,* onların Medine'yi terketmelerine izin verdi. Bunlardan bol ganimet kaldı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* humus aldı. İlk humusun buradan alındığı söylenir.[101]

İbnu'l-Esir, el-Kâmil'de hadisenin tarifinde ihtilaf edildiğini belirtir.

❑ KA'B İBNU EŞREF'İN KATLİ

4242 ١ – عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ لِكَعْبِ ابْنِ الأَشْرَفِ، فَإِنَّهُ قَدْ آذَى اللهَ وَرَسُولَهُ؟. فَقَالَ مُحَمَّدُ بنُ مَسْلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهُ: أَتُحِبُّ أَنْ أَقْتُلَهُ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: أَتَأْذَنُ لِي فِي القَوْلِ فِيكَ؟ قَالَ: قُلْ. فَأَتَاهُ فَقَالَ لَهُ: وَذَكَرَ مَا بَيْنَهُمَا وَقَالَ: إِنَّ هذَا الرَّجُلَ قَدْ أَرَادَ الصَّدَقَةَ وَقَدْ عَنَّانَا. فَلَمَّا سَمِعَهُ قَالَ: وَأَيْضاً وَاللهِ لَتَمَلُّنَّهُ. قَالَ: إِنَّا قَدْ اتَّبَعْنَاهُ الآنَ وَنَكْرَهُ أَنْ نَدَعَهُ حَتَّى نَنْظُرَ إِلَى أَيِّ شَيْءٍ يَصِيرُ أَمْرُهُ. ثُمَّ قَالَ: وَقَدْ أَرَدْتُ أَنْ تُسْلِفَنِي سَلَفاً. قَالَ: فَمَا تَرْهَنُنِي؟ قَالَ: مَا تُرِيدُ؟. قَالَ تَرْهَنُنِي نِسَاءَكُمْ. فَقَالَ: أَنْتَ أَجْمَلُ الْعَرَبِ، أَنَرْهَنُكَ نِسَاءَنَا؟ قَالَ: فَتَرْهَنُونِي أَوْلَادَكُمْ قَالَ: يُسَبُّ ابْنُ أَحَدِنَا، فَيُقَالُ رُهِنَ فِي وَسْقٍ أَوْ وَسْقَيْنِ مِنْ تَمْرٍ. وَلكِنْ نَرْهَنُكَ اللَّأْمَةَ، يَعْنِي السِّلَاحَ. قَالَ: نَعَمْ؛ وَوَاعَدَهُ أَنْ يَأْتِيَهُ بِالْحَارِثِ بْنِ أَوْسٍ وَأَبِي عَبْسِ ابْنِ جَبْرٍ وَعَبَّادِ بْنِ بِشْرٍ. قَالَ: فَجَاءُوا فَدَعَوْهُ لَيْلاً. فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ فَقَالَتْ لَهُ امْرَأَتُهُ: إِنِّي لأَسْمَعُ صَوْتاً كَأَنَّهُ صَوْتُ الدَّمِ. فَقَالَ: إِنَّمَا هُوَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ وَرَضِيعِي أَبُو نَائِلَةَ، إِنَّ الْكَرِيمَ لَوْ دُعِيَ إِلَى طَعْنَةٍ لَيْلاً لأَجَابَ. قَالَ مُحَمَّدٌ: إِذَا جَاءَ فَسَوْفَ أَمُدُّ

101– Humus, ganimetten alınan beşte bir devlet payıdır. Daha önce genişçe açıklandı.

يَدي إلى رأسه، فإذَا استمكنتُ منه فدونكم. قال: فنزل وهو متوشح. فقالوا: نجد منك ريح الطيب؟ فقال نعم: تحتي فلانة أعطر نساء العرب؛ قال محمد: فتأذن لي أن أشم منه؟ قال: نعم فشم، فتناول فشم. ثم قال: أتأذن لي أن أعود؟ قال: فاستمكن منه، ثم قال: دونكم فقتلوه]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

«الوسق» بفتح الواو ستون صاعاً.

«واللأمة» مخففة: الدرع وجمعها لام، آلة الحرب.

«والمتوشح بالرداء» هو الذي يجعله في وسطه كالوشاح الذي تجعله المرأة على خصرها.

1. (4242)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Ka'b İbnu'l-Eşref'in hakkından kim gelecek? Zira bu Allah ve Resûlüne ezâ veriyor!" buyurdular. *Muhammed İbnu Mesleme* (radıyallahu anh) atılarak: "Onu öldürmemi istermisiniz?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Evet!"* deyince Muhammed İbnu Mesleme: "Hakkınızda menfi şeyler söylememe de izin veriyor musunuz? [Güvenini kazanmamız için buna gerek olacak]" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"[İstediğinizi] söyle[yin]" buyurdu.

Bunun üzerine Muhammed İbnu Mesleme (radıyallahu anh) Ka'b-İbnu'l-Eşref'e gelip onunla konuştu, aralarındaki (eski) dostluğu hatırlattı ve:

"Şu adam var ya, sadaka istiyor ve bize sıkıntı oluyor!" dedi.

Ka'b bunu işitince: "Ha şöyle! Vallahi ondan daha da çekeceksiniz!" dedi.

Muhammed İbnu Mesleme:

"Biz ona şimdi gerçekten tâbi olduk. Onu büsbütün terkedip sonunun ne olacağını seyretmekten de korkuyoruz" dedi.

Ka'b: "Söyle bana dedi, içinde ne var, ne yapmak istiyorsunuz?"

Muhammed: "Onu yalnız bırakmak, ondan ayrılmak istiyoruz" deyince, Ka'b: "Şimdi beni mesrur ettin" dedi.

Muhammed ilave etti: "Bana biraz ödünç vermeni talebediyorum.." dedi. Ka'b da: "Bana rehin olarak ne bırakacaksın?" diye sordu. Muham-

med İbnu Mesleme: "Ne istersin?" dedi. Ka'b: "Kadınlarınızı bana rehin bırakmalısın!" dedi.

"Ama sen Arapların en yakışıklısısın. Sana kadınlarımızı nasıl rehin bırakalım? [Şu yakışıklılığın sebebiyle hangi kadın nefsini senden men edebilir?]" dedi. Ka'b: Öyleyse çocuklarınızı rehin bırakırsınız!" dedi.

"Ama nasıl olur, birimizin çocuğuna hakaret edip: "Bir veya iki vask hurma karşılığında rehin edildin" diye başına kakarlar. Ama sana zırhları yani silahı rehin bırakalım" dedi. (Kab bu teklifi makul bulup:)

"Pekala, bu olur!"dedi. Bunun üzerine *Muhammed İbnu Mesleme,* ona *el Hâris İbnu'l-Evs, Ebu Abs İbnu Cebr ve Abbâd İbnu Bişr* ile birlikte gelmek üzere randevulaştı.

Bunlar geceleyin gelip onu (dışarı) çağırdılar. Ka'b yanlarına indi. Kadını: "Ben bazı sesler işitiyorum, bu sanki kan sesidir (gitme!)" dedi.

Ancak O: "Hayır, bu gelen Muhammed İbnu Mesleme ile süt kardeşi ve Ebu Nâile'dir. Mert kişi geceleyin yaralanmaya bile çağırılsa icabet eder!" dedi.

Muhammed İbnu Mesleme arkadaşına: "Gelince, ben elimi başına uzatacağım. Onu tam yakaladım mı göreyim sizi!" dedi. Ka'b kılıncını kuşanmış olarak indi.

"Sende tîyb kokusu hissediyoruz!" dediler. Ka'b: "Evet! nikahımda falan kadın var. Arap kadınlarının (sevdiği) kokuyu sürüyorum" dedi. Muhammed İbnu Mesleme: "Ondan koklamama müsaade eder misin?" dedi.

Ka'b: Tabi ederim, kokla!" dedi. Muhammed yakalayıp kokladı. Sonra:

"Bir kere daha koklamama müsaade eder misin?" dedi. Sonra onu yakaladı.

"Göreyim sizi!" dedi ve orada öldürdüler." [Buhârî, Megâzî 15, Rehn 3, Cihâd 158, 159; Müslim, Cihad 119, (1801); Ebu Dâvud, Cihad 169, (2768).]

AÇIKLAMA:

Ka'bu'l-Eşref aslen Araptır. Babası, Benî Tay Kabilesinin bir kolu olan Nebhânlıdır. Bir kan davasına karıştığı için Cahiliye devrinde Medine'ye gelip yerleşmiştir. Medine'de *Beni'n-Nadîr*'e halife olmuş, onlardan kız alarak evlenmiştir. *Ka'b* bu evliliğin mahsûlüdür. Ka'b uzun boylu, cüsseli bir insandı. Kafası iri, karnı iriydi. Annesi *Akîle Bintu Ebi'l-Hukayk,* yahudi olması ve yahudi kültürü üzerine yetişmesi sebebiyle Ka'b Arap değil, yahudi biliniyordu. Şâir bir insandı. Bedir savaşından

sonra müslümanlar aleyhine hicviyeler yazdı. Mekke'ye gitti. İbnu Vedâ'ti's-Sehmî'nin yanına indi. Bu zat, el-Muttalib'in babası idi. Hassan İbnu Sâbit bunu ve karısı Atîke Bintu Üseyd'i hicvetti. Bunun üzerine kadın Ka'b'ı tardetti. Ka'b tekrar Medine'ye döndü. Müslüman kadınları üzerine aşk şiirleri yazdı. Müslümanlar bu şiirlerden fevkalâde rahatsız oldular. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı da hicviyeler düzüyor, Kureyşli kâfirleri aleyhte tahrik ediyordu. Resulullah Medine'ye geldiğinde halk karışıktı. Hepsiyle sulh içerisinde yaşamak istiyordu. Ancak yahudi ve müşrik olanlar müslümanlara fazlaca eziyet veriyorlardı. Cenâb-ı Hakk başlangıçta Resûlüne ve müslümanlara sabır emrediyordu. Ka'b bu eza işinden vazgeçmeyip, dozajını artırınca, Aleyhissalâtu vesselâm bir grup göndererek Ka'b'ı öldürtmesini Sa'd İbnu Mu'âz'a emretti.

Kab'ın öldürülmesi Hicretin üçüncü senesinin Rebiyyülevvel ayına rastlar.

Rivayetler onun Mekke'ye gidince Ka'be'nin örtüsünün yanında Mekkelilerle, müslümanlara karşı mücadele etmek üzere antlaşma yaptığını belirtir. Bu sırada Mekkeliler: "Onun dini mi,yoksa bizim dinimiz mi daha hakka yakın?" diye sorarlar. Ka'b "Sizin dininiz!" cevabını verir.

İbnu Hacer Ka'b'ın öldürülmesine bir başka sebep daha kaydeder. Buna göre: *"Ka'b bir yemek hazırlar. Yahudilerden bir gruba da: "Muhammed'i bir ziyafete çağıracağım, gelince siz bir punduna getirip öldürün"* dedi. Ziyafet hazırlandı. Resulullah da çağrıldı. Birkaç ashabıyla gelmişti. Oturduktan sonra Cebrâil aleyhisselam, heriflerin planını haber verdi. Resulullah kalktı ve Cebrail'in kanatlarıyla örtünerek dışarı çıktı. Resulullah'ı kaybedince onlar da dağıldı. *Aleyhissalâtu vesselâm,* işte bu sırada "Ka'b'ı bana kim halledecek?" demiştir.

Şu halde Ka'b'ın öldürülmesi sadece hicvedici şiirler yazması sebebiyle değildir. Daha başka muzır faaliyetleriyle bu cezaya müstehak olmuştur.

Rivayetler onun öldürülmesini üzerine alan Muhammed İbnu Mesleme'nin, Ka'b'ın kız kardeşinin oğlu yani yeğeni olduğunu belirtir. Keza bu işte adı geçen *Ebu Nâile* de Kab'ın süt kardeşidir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Eğer yapacaksan acele etme, (planını iyi hazırla), hatta Sa'd İbnu Muazla da istişâre et"* buyurur. Sa'd'la istişare eder. Sa'd, kendisine "Ona git, ihtiyacını aç ve veresiye olarak yiyecek iste!" tavsiyesinde bulunur.

★ Başka rivayetler, *Muhammed İbnu Mesleme*'nin *Resulullah*'tan,

kendisinden şikayette bulunma, fikrini ve sözlerini kınama hususunda izin isteyip Ka'b'a: "Bu adamın gelişi bize bir bela olmuştur, bütün Araplar bizimle savaştı ve tek bir yaydan ok attılar" dediğini; Resulullah'ın, öldürme ekibini, Bakîu'l-Garkad'a kadar uğurladığını, onları gönderip: انْطَلِقُوا عَلَى اسْمِ اللّٰهِ اَللّٰهُمَّ اَعِنْهُمْ *"Allah'ın ismi üzere gidin. Allahım bunlara yardımcı ol!"* dediğini kaydeder.

★ Hadise üzerine, ertesi gün, *"efendimiz öldürüldü"* diyerek, yahudiler *Resulullah*'a gelirler. Aleyhissalâtu vesselâm, bir bir onun yaptıklarını, müslümanlara verdiği eziyetleri anlatarak ölümü hakettiğini açıklar. Yahudiler itiraz etmeye, cevap vermeye mecal bulamazlar.

Bu vak'adan sonra büyük bir korkuya düşen yahudiler, sinerler ve yıkıcı faaliyetlerden ellerini çekerler.

Süheylî Ebu Hanîfe'ye muhalif olarak:

"Ka'b'ın öldürülme hadisesi, muâhid (sulh antlaşması yapan) kimse, Şâri'e sebbettiği, hakarette bulunduğu takdirde katlinin caiz olduğunu ifade eder" demiştir.

İbnu Hacer Süheylî'ye hak vermez. Bu hadisenin harp haline giren bir hadise olduğuna dair deliller kaydeder ve "Kıssada, müşrikin -umumî davet kendisine ulaşmış ise- İslam'a davet edilmeden öldürülebileceğine delil vardır" der.

★ Hadis, savaş sırasında, ihtiyaç duyulan her şeyin söylenebileceğine delildir.

❑ EBU RAFİ ABDULLAH İBNU EBİ'L-HUKAYK'IN ÖLDÜRÜLMESİ

4243 ١– عن البراء رضي الله عنه قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ رَهْطاً إِلَى أَبِي رَافِعٍ فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَبْدُاللّٰهِ بْنُ عَتِيكٍ بَيْتَهُ لَيْلاً وَهُوَ نَائِمٌ فَقَتَلَهُ].

1. (4243)- *Hz. Bera* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ebu Râfi'e bir heyet gönderdi. Abdullah İbnu Atîk, geceleyin evine girerek, onu uyurken öldürdü."

4244 ٢– وفي رواية قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِلَى أَبِي رَافِعٍ الْيَهُودِي رِجَالاً مِنَ الأَنْصَارِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَاللّٰهِ بْنَ عَتِيكٍ، وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُؤْذِي رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ وَيُعِينُ عَلَيْهِ. وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ فِي حِصْنٍ لَهُ بِأَرْضِ الْحِجَازِ. فَلَمَّا دَنَوْا مِنْهُ وَقَدْ غَرَبَتْ

الـشَّمْسُ وَرَاحَ النَّاسُ بِسَرْحِهِمْ. قَالَ عَبْدُاللهِ لأَصْحَابِهِ: اجْلِسُوا مَكَانَكُمْ فَإِنِّي مُنْطَلِقٌ وَمُتَلَطِّفٌ لِلْبَوَّابِ لَعَلِّي أَنْ أَدْخُلَ. فَأَقْبَلَ حَتَّى دَنَا مِنَ الْبَابِ. ثُمَّ تَقَنَّعَ بِثَوْبِهِ كَأَنَّهُ يَقْضِي حَاجَةً، وَقَدْ دَخَلَ النَّاسُ. فَهَتَفَ بِهِ الْبَوَّابُ يَا عَبْدَاللهِ إِنْ كُنْتَ تُرِيدُ أَنْ تَدْخُلَ فَادْخُلْ. فَإِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُغْلِقَ الْبَابَ. فَدَخَلْتُ فَكَمَنْتُ. فَلَمَّا دَخَلَ النَّاسُ أَغْلَقَ الْبَابَ ثُمَّ عَلَّقَ الأَغَالِيقَ عَلَى وَتَدٍ. قَالَ: فَقُمْتُ إِلَى الأَقَالِيدِ فَأَخَذْتُهَا فَفَتَحْتُ الْبَابَ، وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُسْمَرُ عِنْدَهُ. وَكَانَ فِي عَلاَلِيَّ لَهُ. فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْهُ أَهْلُ سَمَرِهِ صَعِدْتُ إِلَيْهِ فَجَعَلْتُ كُلَّمَا فَتَحْتُ بَاباً أَغْلَقْتُ عَلَيَّ مِنْ دَاخِلٍ. قُلْتُ: إِنِ الْقَوْمُ نَذِرُوا بِي لَمْ يَخْلُصُوا إِلَيَّ حَتَّى أَقْتُلَهُ. فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ فَإِذَا هُوَ فِي بَيْتٍ مُظْلِمٍ وَسْطَ عِيَالِهِ، لاَ أَدْرِي أَيْنَ هُوَ مِنَ الْبَيْتِ. فَقُلْتُ: أَبَا رَافِعٍ: فَقَالَ: مَنْ هذَا؟ فَأَهْوَيْتُ نَحْوَ الصَّوْتِ فَأَضْرِبُهُ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ وَأَنَا دَهِشٌ، فَمَا أَغْنَيْتُ شَيْئاً، وَصَاحَ! فَخَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ. فَأَمْكُثُ غَيْرَ بَعِيدٍ. ثُمَّ دَخَلْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ: مَا هذَا الصَّوْتُ: يَا أَبَا رَافِعٍ. فَقَالَ: لأُمِّكَ الْوَيْلُ، إِنَّ رَجُلاً فِي الْبَيْتِ ضَرَبَنِي قَبْلُ بِالسَّيْفِ. قَالَ: فَأَضْرِبُهُ ضَرْبَةً أَثْخَنَتْهُ وَلَمْ أَقْتُلْهُ. ثُمَّ وَضَعْتُ صَبِيبَ السَّيْفِ فِي بَطْنِهِ حَتَّى أَخَذَ فِي ظَهْرِهِ، فَعَرَفْتُ أَنِّي قَتَلْتُهُ. فَجَعَلْتُ أُفَتِّحُ الأَبْوَابَ بَاباً بَاباً حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى دَرَجَةٍ لَهُ. فَوَضَعْتُ رِجْلِي، وَأَنَا أُرَى أَنِّي قَدِ انْتَهَيْتُ إِلَى الأَرْضِ، فَوَقَعْتُ فِي لَيْلَةٍ مُقْمِرَةٍ فَانْكَسَرَتْ سَاقِي فَعَصَبْتُهَا بِعِمَامَتِي. ثُمَّ انْطَلَقْتُ حَتَّى جَلَسْتُ عَلَى الْبَابِ. فَقُلْتُ: لاَ أَخْرُجُ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَعْلَمَ أَقَتَلْتُهُ؟ فَلَمَّا صَاحَ الدِّيكُ قَامَ النَّاعِي عَلَى السُّورِ. فَقَالَ: أَنْعِي أَبَا رَافِعٍ تَاجِرَ أَهْلِ الْحِجَازِ. فَانْطَلَقْتُ إِلَى أَصْحَابِي. فَقُلْتُ: النَّجَاءَ، فَقَدْ قَتَلَ اللهُ أَبَا رَافِعٍ. فَانْتَهَيْتُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَحَدَّثْتُهُ. فَقَالَ لِي: ابْسُطْ رِجْلَكَ فَبَسَطْتُ رِجْلِي فَمَسَحَهَا فَكَأَنَّهَا لَمْ أَشْتَكِهَا قَطُّ]. أخرجه البخاري، وأسقط في التجريد الرواية الثانية.

و« صَبِيبُ السَّيْفِ » بالصاد المهملة: طرفه.

2. (4244)- Bir başka rivayette şöyle der: "Resulullah *(aleyhissalâtu*

vesselâm) yahudi *Ebu Râfi'e,* Ensar'dan bir grup adam gönderip, başlarına da Abdullah İbnu Atik'i koydu.

Ebu Rafi', Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a eza veriyor ve aleyhinde çalışmalar yapıyordu. Ebu Râfi', Hcaz bölgesindeki kendine has bir kalede oturuyordu. Kaleye yaklaştıkları zaman güneş batmıştı. Halk artık sürüleriyle dönüyordu.

Abdullah arkadaşlarına: "Siz burada oturun ve yerinizden ayrılmayın. Ben gidip, kapıcılara biraz iltifat edip, içeri girme imkânı arayacağım" dedi ve ilerledi. Kapıya kadar geldi. Kaza-yı hâcet yapıyormuş gibi elbisesini toparladı. İnsanlar içeri girmişti. Kapıcı seslendi.

"Ey Allah'ın kulu, girmek istiyorsan gir. Kapıyı kapatacağım (çabuk ol)!" dedi.

Ben de girdim ve (bir köşeye) gizlendim. Halk tamamen girince kapıyı kapattı. Sonra da anahtarları bir kazığa taktı.

Ben (müsait bir anda) kalkıp anahtarları alıp kapıyı açtım. Ebu Râfi evinde gece sohbeti yapıyordu. Ve hususi bir köşkte idi.

Sohbet arkadaşları dağılınca, yanına çıktım. Her bir kapıyı açıp girdikçe içeriden üzerime kapadım. "Eğer halkın haberi olur da beni öldürmeye azmederlerse, ben Ebu Râfi'i öldürmeden ona ulaşamasınlar" diye böyle yaptım. Sonunda yanına kadar geldim. Köşkün ortasında yer alan karanlık bir odadaydı. Ancak, odanın neresinde olduğunu bilemiyordum.

"Ebu Râfi" diye seslendim.

"Kim o?" dedi. Sese doğru yöneldim. Heyecan içerisinde bir kılıç darbesi indirdim, ama boşa gitti. Adam bir çığlık attı. Hemen odadan çıktım. Azıcık bekleyip tekrar girdim. [sesimi değiştirip, yardıma gelmiş gibi:]

"O ses de ne? ey Ebu Râfi" dedim.

"Kahrolası, odada biri var az önce bana kılıç vurdu" dedi.

(Yerini iyice keşfetmiştim), bir darbe daha indirdim. Yaraladım, fakat öldürümedim. Sonra kılıcın ucunu karnına sapladım, sırtına kadar dayandı. Öldürdüğümü anladım. Geri dönüp, kapıları teker teker açmaya başladım. Merdivene kadar geldim. Ayağımı bastım. Yere kadar ulaştığımı zannettim. Ay ışığıyla aydınlık bir gecede düştüm. Bacağım kırıldı. Sarığımla sardım. Sonra gidip kapının önüne oturdum. Onu gerçekten öldürdüm mü, öğreninceye kadar bu gece kaleden dışarı çıkmayacağım" dedim.

Horozlar ötünce, surların üzerinden ölüm ilan edildi. Ölüm habercisi:

"Hicaz ahalisinin tüccarı Ebu Râfi'in ölümünü duyuruyorum!" diye bağırıyordu. Ben hemen arkadaşlarımın yanına gittim.

"Zafer! dedim, Allah Ebu Râfi'in canını aldı!"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldim, olup biteni anlattım. Bana:

"Uzat ayağını!" buyurdular. Ben de ayağımı uzattım. Meshediverdi. Sanki hiçbir şey olmamış gibi hiçbir rahatsızlık kalmadı." [Buhârî, Megâzî 16, Cihad 155.]

4245 ٣– وعن عبدالرحمن بن كعب: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: نَهَىٰ الَّذِينَ قَتَلُوا ابنَ أَبِي الْحَقِيقِ عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ. فَقَالَ رَجُلٌ مِنهم: لَقَدْ بَرَّحَتْ امْرَأَتُه عَلَيْنَا بِالصِّيَاحِ فَأَرْفَعُ السَّيْفَ عَلَيْهَا فَأَذْكُرُ النَّهْيَ فَأَكُفُّ، وَلَوْلاَ ذٰلِكَ لاَ سْتَرَحْنَا مِنْهَا]. أخرجه مالك.

3. (4245)- *Abdurrahman Ibnu Ka'b* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* İbnu Ebi'l-Hukayk'ı öldürenleri, (bu işe giderken) kadın ve çocukları öldürmekten nehyetmişti. Onlardan bir adam dedi ki: "Karısı bağırmalarıyla bize sıkıntı olmuştu. Kılıncı sıyırıp tepesine kaldırdım. (Vuracağım sırada) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı (n tenbihini) hatırladım ve kendimi tuttum. Bu tenbih olmasaydı ondan da rahata erecektik." [Muvatta, Cihad 8, (2, 447).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Rafi' Abdullah İbnu Ebi'l-Hukayk'a Sellâm İbnu Ebi'l-Hukayk* da denmektedir. *İbnu İshak*'ın anlattığına göre, "Evs'e mensub olanlar *Ka'bu'l-Eşref*'i öldürünce, Hazrecliler de *Sellâm İbnu Ebi'l-Hukayk*'ın öldürülmesi için izin istediler. Bu herif Hayber'de oturuyordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da izin verdi." Abdullah İbnu Ka'b İbni Mâlik (radıyallahu anhümâ) şöyle anlatır: "Allah'ın, Resûlü *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yatpığı lütuflardan biri şu idi: "Evs ve Hazrec daima birbirine rakib iki pehlivan gibiydiler. Evs her ne zaman hayırlı bir iş yaptı mı, Hazrec mutlaka şöyle derdi: "Vallahi, onlar bu amelleriyle fazilette bizi geçtiler!" Evs de böyleydi. Evs, Ka'b İbnu'l-Eşref'i öldürünce Hazrecliler (biraraya gelip) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Ka'bu'l-Eşref kadar düşmanlıkta ileri giden bir başka şahıs hakkında müzakerede bulundular. Hayber'de ikamet etmekte olan *Ebu'l-Hukayk*'ı hatırladılar."

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a *Ebu Râfi*'in verdiği eza, onun, müslümanların aleyhinde çalışanlara maddi destek sağlamasından

ileri geliyordu. Bir rivayette: "Arap müşriklerinden Gatafan ve diğerlerine, "Resulullah'a karşı bol mal veriyordu denmiştir. Bazı rivayetlerde de, müslümanlara karşı, -aynen Hendek savaşında olduğu gibi- müşrik Arapları tek bir ittifakta birleştirmeye çalıştığı belirtilir.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

★ Kendisine davet ulaştığı halde küfürde ısrar eden müşrikleri aldatıp, âni baskında bulunmak caizdir.

★ *Resulullah* aleyhinde, eli, malı, dili ile çalışanların öldürülmesi caizdir.

★ Ehl-i harb'e karşı casusluk caizdir.

★ Müşriklere savaşta şiddetli davranmak caizdir.

★ Maslahat için sözü mübhem tutmak caizdir.

★ Az sayıda müslümanın çok sayıda müşriğe saldırması caizdir.

★ Delil ve alâmete dayanarak hüküm vermek caizdir. Çünkü İbnu Atik, sesine dayanarak *Ebu Râfi'e* hükmetmiş, ölüm ilanına dayanarak onun öldüğüne hükmetmiştir. (Her şeyde görerek hükme gitmek imkansızdır.)

❑ UHUD GAZVESİ

Uhud savaşı ile ilgili rivayetlere geçmeden önce, bu savaş öncesi ve sonrası ile siyer felsefesi açısından tahlilini yapan M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Sonsuz Nur adlı kitabındaki ilgili bölümü birlikte okuyalım.

...Ve Sarp Yokuş Uhud

Şimdi de, Allah (c.c.)'ın inayetiyle, Uhud'a dönerek, bir de Uhud zaviyesinden, O muhteşem Asker, O Büyük İnsan ve O menendi olmayan Nebî'nin, Uhud'da ortaya koyduğu ferâset ve fetâneti beraber takip etmeye çalışalım. Mü'minin münafıktan ayrıldığı Uhud, vefâlının vefâsızdan ayrıldığı Uhud, yiğidin kalleşten ve korkaktan ayrıldığı Uhud, Nebî'ye gerçekten bağlı olanın, yüreğinde zaaf olandan ayrıldığı Uhud... O hep ürpertilerle anılacaktır.

Allah Resûlü, birgün Uhud'un eteklerinden geçerken, uzun uzadıya bu dağa bakmış ve أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ *"Uhud öyle bir dağdır ki o bizi sever biz de onu"*(102) buyurmuştur.

102- Buharî, Zekat, 54.

Yukarıda da arzettiğim gibi, bu söz, 14 asır öteden, Uhud' karşı kalbinde bir küskünlük duyabileceklere, sanki Uhud'un müdafaası gibidir. Allah Resûlü, bir yanlış anlayışla, Uhud'a vefasızlık ve uğursuzluk isnadında bulunulmasın diye, gönüllere su serpmiş ve rencide olan müslüman onura, başka sebep ve sâiklerin bulunduğuna işarette bulunmuştur. Evet, Asr-ı saadette, müslümanların onuru, Uhud'da olduğu kadar, başka hiçbir karşılaşmada kırılmamıştır. Bu doğrudur; fakat sebep, Uhud değildir. Hatta Uhud, müslümanların paniğe kapıldığı saatlerde onları himaye bile etmiştir. Esbap plânında ona sığınmışlar ve mutlak bir mağlubiyetten kurtulmuşlardır.

Netice itibariyle, Allah Resulü'nün bir başka derinliğini ortaya çıkaran hezimet görüntülü muvakkat sarsıntıda asıl sebep, bazı münafıkların, işin başında ordudan ayrılarak, müslümanları arkadan vurmaları.. ve yine daha işin başında, müslümanların kuvve-i maneviyelerini sarsmaları.. Bu arada, Ashab'ın, kendi seviyelerine denk emre itaatteki inceliği tam kavrayamamış olmaları.. meşru da olsa, bazılarında ganimet arzusu belirmesi gibi şeyler sıralanabilir. Her ne sebebe bağlı olursa olsun, Uhud' da küçük bir sarsıntı geçirildiği muhakkaktır. Ve bunu Uhud'a bağlamak hiç de doğru değildir. Onun içindir ki, Allah Resûlü, Uhud'u sevdiğini ifade buyurmuş.. ve bu vehmi zihinlerden silmiştir.

Şimdi, evvela Uhud'a nasıl gelindi, Uhud savaşına sebep olan sâikler nelerdi? Bundan kaçınılması mümkün değil miydi? Söze buradan başlayarak, önce Uhud'un bir tahlilini yapmaya çalışalım ki, bu mağlûbiyet gibi görünen savaşta dahi Allah Resûlü, eşsiz bir Erkân-ı Harp ve nazîrsiz bir askerî dehâ -O'nun için bu tabiri kullanmak caizse- olduğu ortaya çıksın.

Bedir hezimeti, Mekke müşriklerinin gayz ve kinini iyice körüklemişti. Bilhassa, Bedir'de yakınları ölenler, durmadan Mekkelileri harbe kışkırtıyor ve tahrik ediyorlardı.

Bu tahrikler; Mekkelilere de münhasır kalmadı. Ka'b b. Eşref vasıtasıyla, Medine içinde de fitne ateşi tutuşturulmaya çalışılıyordu. Ka'b b. Eşref, şiirleriyle müslüman kadınlara iftiralar atan ve mü'minleri birbirine düşüren tipik bir yahudiydi. Hatta o yılan dilini, Allah Resûlü'ne bile uzatmaktan çekinmezdi. Tabii, müslümanlar bu durumdan çok rahatsız olurlardı ama, her defasında Resûlullah'ın tedbir, temkin ve sabrına takılırlardı.

Seriyye tertibini, onlar da öğrenmişti. Yaptıkları saldırı ve yağmalarla Medine halkının kuvve-i ma'neviyesini kırmaya çalışır ve yer yer bunda muvaffak da olurlardı.

İşte Bedir'den sonra, bir sene boyunca hep böyle tahribat yapıldı. Vücuda musallat, zararlı mikroplar gibi, Mekkeliler de artık Medine'ye musallat olmuşlardı. O emin ve medeniyetin beşiği olmaya namzet beldenin, bütün zararlı mikroplardan korunması gerekiyordu.. Ve Allah Resûlü de işte bunu yaptı.

İslâm'ın en azılı düşmanı Ka'b b. Eşref, bu dönemde öldürüldü. Çünkü O, büyük bir ihanet şebekesinin başındaydı. Öldürülmesi mutlak bir zaruret haline gelmişti. Muhammed b. Mesleme bu zarûreti yerine getirdi.[103]

Beni Kaynûka yahudileri, gemi azıya almış, sürekli serkeşlik yapıyorlardı. Bu arada bir müslüman kadına sarkıntılık yaptılar; sonra çıkan kavgada karşılıklı adam öldürmeler oldu. Bu da yetmiyormuş gibi, kalelerine güvenip, Allah Resûlü'ne meydan bile okudular. Küstahça, "Sen harp bilmeyen Kureyşlilerle savaştın, eğer bizimle savaşırsan, harbin ne olduğunu, o zaman görürsün!" dediler. Allah Resûlü de, her zaman müslümanlara saldıran ve daha büyük saldırılar planlayan bu nâmertlerin üzerine yürüdü. Yaptıklarına pişmanlık duyup teslim oldular ama, güven vadetmediklerinden Allah Resûlü de onları Medine'den sürdü.[104] Medine artık, yavaş yavaş emin belde haline geliyordu. Bu arada Mekke, bütün şiddetiyle kaynamaya devam ediyordu. Ebu Süfyan, müslümanlardan intikam alıncaya kadar, başına koku sürmeyeceğine yemin etmişti. Hatta bir ara Beni Nadr yahudilerinin bulunduğu mıntıkaya kadar gelmiş, müslümanlara ait bir-iki evi de kundaklamıştı. Müslümanların geldiğini duyunca da Mekke'ye kaçmıştı...[105]

Allah Resûlü'nün kurduğu haber ağı, kesintisiz işliyor ve bütün olup bitenleri saati saatine merkeze ulaştırıyordu. Bu arada bir haber daha geldi. Kureyş, çoluk-çocuk, kadın-erkek kim varsa hepsini, hatta bazı kabilelerden yandaşlarını da alarak Medine'ye doğru ilerlemekteler. Allah Resûlü, kurultayını toplayarak istişâre etti. Kendi düşüncesi, Medine'de kalıp müdafaa harbi yapma merkezindeydi. Çünkü, Bedir'de nasıl Kureyş, hiç beklemediği bir strateji ile karşılaşmıştı, şimdi de öyle olacaktı. Kureyş, Bedir'deki tecrübeleriyle, kendini bir meydan muharebesine hazırlayarak geliyordu. Eğer Medine'de kalınıp müdafaa yapılsaydı, durumları uzun süre muhasaraya müsâit olmayan Kureyş, ümitsiz bir bekleyişten sonra geldiği yere dönüp gidecekti. Allah Resûlü, bu düşüncelerini, yaklaşık olarak şöyle izah buyurdu: *"Çocuk ve kadınları emniyet*

103- İbn Hişam, Sîre, 3/58.

104- İbn Hişam, Sîre 3/50 vd.

105- İbn Hişam Sîre, 3/47 vd.

içinde kalabilecekleri yerlere yerleştirelim. Sonra da Medine'nin kenar mahallelerinde Kureyş'e karşı müdafaada bulunalım."[106]

Efendimiz, bu strateji ve taktik ile şu hususları düşünüyordu:

a. Müslümanların esas gaye ve hedefi harp değildir. Onlar, emniyetin temsilcileridir.

b. Ancak, hak ve hakikatı neşretmelerine mâni olunmak istendiğinde, onlar bu mâniayı ortadan kaldırmak için herşeyi göze alır ve harb ederler.

c. Müslümanlar, saldırıya uğradıklarında dini, vatanı, ırzı, namusu müdafaa için savaşırlar.. ve gerekirse, bunun için can verir ve can alırlar. Bu da onların en meşru haklarıdır.

Etrafta, mütehayyir, hâdiseleri izleyen insanlara verilecek bu tür imajlar çok mühimdir ve Allah Resûlü, bu imajı yerleştirmek için müdafaa harbini tercih etmekte idi..

a. Uhud Öncesi Meşveret

Allah Resûlü, müdafaa harbi yapacaktı.. düşünceler bu noktada temerküz ediyordu. Bu arada bir de rüya görmüşlerdi: O, "Kendi zırhının içine girmiş ve bir kısım sığırlar boğazlanıyor, bir mübarek kılıcının ağzı bir diş atıyor." Bu rüyayı kelimesi kelimesine şöyle tabir buyurdular: *"Bu zırh bizim için Medine'nin içidir, müdafaa harbi yapalım. Onlar saldırsınlar, biz onları burada karşılayalım. O boğazlananlar, benim Ashabım'dır. Oraya gitmeyelim. Kılıcımın ağzından bir parçanın kopması ve diş atması, yakınlarımdan birisinin ölmesi demektir."* Evet Allah (cc), göstermiş, tembihde bulunmuş ve Habib'ine bir sinyal vererek âdetâ; "onlara müdafaa harbi yapın" demiştir. Rüyada Resûlullah'ın kılıcının ağzından bir parça kopmuştu ki, bu, Hz. Hamza'nın şehadetine işaretti. Evet Allah'ın Arslanı Hamza, bu muharebede şehit olacaktı.[107] Bu sırada Bedir'de bulunmayanlar da vardı ki, bunlar da şehid olmak için hep duâ ediyorlardı. Allah (cc), onların duâlarını da kabul buyuracaktı.

Mesela; Enes bin Nadr "Allah beni müşriklerle bir karşılaştırırsa" diyor ve şehidlik arıyordu. Yani Enes ve emsali: O hangi gündür, o günün adı nedir ki, ben o gün şehit olur, şehadet kanı ile abdest alır ve bu halimle Allah'ın huzuruna çıkarım mülahazası içindeydi.. ve onlar bunu ciddi bir istek ve önü alınmaz bir arzu ile bekliyordu. Bütün bir sene hep

106- İbn Hişam, Sîre 3/67.

107- İbn Hişam, Sîre 3/66-67.

bunu heceleyip durmuşlardı. Elbet böyle bir duâ reddolunmazdı ve olmadı.[108] Kimbilir daha niceleri aynı arzu ve istekle yanıp tutuşuyor ve duâ duâ Allah (cc)'a yalvarıp bir meydan muharabesi talep ediyordu ki, O'na da şehidlik kapısı açılsın.

Abdullah bin Cahş, Amr İbn-i Cemûh, Sa'd İbn-i Rebi, hepsi de şehitlik bekleyen ukba buudlu insanlardandı. Keza, Sümeyra Hanımın (r.anha) çocukları da şehitlik bekleyen kimseler arasındaydı. Şehitlik onların her gece rüyaları ve hülyâları olmuştu. O gün bunlar, orada, meşverette ağır bastılar.

Allah Resûlü, meşveretle mes'eleleri topluma mâl ediyordu. O öyle davranacakdı ki, harekete iştirak eden her fert, fikren o işe sahip çıksın. Böylece, her fert, içinde kendi düşünce ve görüşü de olan mes'eleye daha çok omuz verecekti. Çünkü o da, fikren o düşünce örfanesine iştirak etmiş oluyordu. Gerçi Allah Resûlü vahiyle müeyyeddi. Ama, bazı kimseler, daha sonra kadere taş atmasın, "şöyle olsaydı, böyle olsaydı" demesinler diye, evvela meşveret ediyor, sonra meşverette kendi içtihatlarını, da ortaya koyuyordu. Gençler: "Ya Resûlallah! Bedir'de olduğu gibi yapalım: Dışarı çıkalım, "hodri meydan" diyelim, yüz yüze, göğüs göğüse vuruşalım. Bizi bu şerefli mücadeleden mahrum etme" diyorlardı.[109] Evet bunlar, Bedr'i örnek alıyor ve böyle harb etmek istiyorlardı. Halbuki Allah Resûlü, tatbik ettiği bir stratejiyi, ikinci muharebede tatbik etmeye taraftar değildi. Düşman daima sürprizlerle karşılaşmalıydı. Ne var ki gençler, alternatif düşüncede ısrar ediyorlardı. Büyükler mes'eleye muttali olduklarında ise, Allah Resûlü, çoktan zırhını giymiş, kılıcını kuşanmış bulunuyordu. Bunların gelip gençlerin ısrarlarından vazgeçtiklerini bildirmeleri, mes'eleyi artık değiştiremezdi. Zira o zaman da bir kısım fikir ayrılıkları ve değişik mahzurlar doğuracaktı.

Evvela, karar verdikten sonra karardan dönülmesi, başka kimselere de baskı yapma ve fikirleri istikametinde zorlama düşüncesi verecekdi ki, bu da fasit bir daire içine girilme demekti. Halbuki verilen karardan dönmek ve fertlerin duygu ve düşüncelerine göre durmadan karar değiştirmek, sıradan bir liderin dahi yapmayacağı bir yanlışlıktı. Elbetteki liderler lideri, İki Cihan Serveri, böyle bir yanlıştan müberrâ ve münezzehti.. müberrâ ve münezzeh kalacaktı.

İkincisi: Eğer müdafaa harbi yapılır ve ezkazara bazı arızalar zuhûr

108- Müslim, İmâre, 148.

109- İbn Hişam, Sîre 3/67-68

ederse, baştan bu işe gönüllü olmayanlardan çeşitli uygunsuz sözler duymak.. en azından böyle bir düşünce herzaman ihtimal dahilindeydi.

Üçüncüsü: Yapılacak müdafaa harbinde, elde edilecek her türlü ganimet, -kazanılacak şeref ve izzet de dahil- hiçbir zaman bir meydan muharebesindeki kadar olmazdı, olamazdı da. Bu da yine, gayr-i memnunların çıkış yapmalarına sebep olabilirdi. İşte bütün bu ve benzeri sebeplerden dolayı Allah Resûlü şöyle buyurdu: *"Bir nebî zırhını giydikten sonra, Allah onunla düşmanları arasında hükmünü vermedikçe, ona zırhını çıkarmak yakışmaz!..."*[110] Çünkü Allah O'na: فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ **"İstişâre ile karar verip azmettiğinde, Allah'a güven ve O'na tevekkül et"** (Âl-i İmrân, 3/159) buyurarak kararlılığı emrediyordu. Evet, yoldaki her tereddüt, arkadakilerin kalbine korku ve tereddüt salar. Her yeni hareket halkı değişik fikirlere sevk eder ve teşettüdü âra (görüş dağınıklığı) olur. Bu da dağılıp çözülmelere yol açardı.

Gerçi Allah Resûlü, Medine'de kalıp müdafaa harbi yapmak istiyordu. Fakat meşverette meydan muharebesi yapma fikri ağır basınca, istişâre istikametinde karar verdi ve bir daha da kararından dönmedi. Bunun akıbeti ne olursa olsun dönmezdi de. Zira, millet ve devlet hayatında "meşveret" gibi çok önemli bir esasın tesbit edilmesi uğrunda, 70 değil 70 bin şehid de olsaydı Allah Resulü, o yol da yürüyecekti..

Bedir, doğrudan doğruya bir fetihdi, Uhud da en az Bedir kadar fetihtir.

b. Uhud'a Doğru

Allah Resûlü, derhal Uhud'a doğru hareket emri verir. Asker Uhud'u tutacak ve böylece düşmanın Medine'ye taarruzu önlenecekti. Kadın ve çocuklar emin yerlere yerleştirildi. Eğer düşman Medine'ye girmiş olursa, arkadan kıskaca alınacak ve böylece düşman hareketsiz hale getirilecekti. Anında karar verilmişti ama, alternatif stratejiler de vardı.

Uhud'un eteğine varıldığında harp vaziyeti alındı, Müslümanlar, bütünüyle 700 kişiydi. Daha önce orduya iştirak etmesine rağmen Abdullah b. Ubey b. Selül, 300 adamını alarak, kendi dediğinin olmadığını ileri sürmüş ve ordudan ayrılmıştı.[111] Müslümanların arasında zırhlıların sayısı 100 kadardı. Sancak yine Mus'ab b. Umeyr (ra)'e verilmişti.[112] Süvarilerin başında ise Zübeyr b. Avvam (ra) vardır. Zırhsız askerlerin başında da Hz. Hamza (ra) bulunuyordu..

110- Buhari, İ'tisam, 28, İbn Hişam, Sîre, 3/68.

111- İbn Hişam, Sîre, 3/68.

112- İbn Hişam, Sîre, 3/70.

... Ve okçular.. Düşmanın arkadan gelmesine mâni olmak üzere önemli bir yere yerleştirilen bu okçuların başında Abdullah b. Cübeyr (ra) vardı. Allah Resûlü, o gün okçulara ısrarla şöyle demişti: *"Siz, bizim arkamızı koruyun.. Ve zinhâr yerinizden ayrılmayın. Bizi ganimet paylaşıyor görseniz bile yerinizi terketmeyin. Ve yine bizim cenâzelerimizi kartallar kapıp götürüyor olsa bile bulunduğunuz yerde kalın!."*[113] Allah Resûlü tam tekmil kendisine düşen şeyleri yapmıştı. Bu defa saf şeklinde değil de değişik bir tatkik uygulayacaktı. Ordusunu Uhud'un bağrına çekecek, düşmanı kıskaç içine alacak ve onları okçularla kıstıracaktı. Sonra bir kısım ölüm fedâilerini; İbni Cahşları, ölüm arayan Mus'ab İbn-i Umeyrleri, Ebu Dücâneleri ve arslanlar arslanı seyyidinâ Hz. Hamza'ları düşmanın bağrına salacaktı..

Bedir'de parola *"Ehad! Ehad!"* tı. Uhud'da ise *"Öldür! öldür!"* ma'nâsına *"Emit! Emit!"* di.[114] Burada taktik de parola da değişmişti; Müslümanlar, Allah ve Resûlü aşkına, kendilerini koruyacak ve düşmanı öldüreceklerdi.

Savaş plânı düşünüldüğü gibi hazırlanmış.. ve Allah Resûlü elinde tuttuğu kılıcı göstererek: *"Hakkını vermek şartıyla bu kılıcı isteyen var mı?"* buyurmuşlardı. Bütün Sahâbe coşmuş ve herkes bu kılıcın kendisine verilmesini istemişti ama, herkesi herkesten daha iyi tanıyan Allah Resûlü, gözleriyle kılıcın asıl sahibini arıyordu. Derken kılıcın asıl sahibi Ebu Dücâne sordu: "Ya Rasûlallah! Bu kılıcın hakkı nedir?" Allah Resûlü: *"Eğilip bükülünceye kadar harp etmektir"* buyurdu. O da: "Hakkını vermek üzere bu kılıcı bana ver ya Rasûlallah" dedi.. ve artık kılıçla gerçek sahibi buluşmuştu. Ölüm sarığını başına sardı ve düşman saflarına daldı. Ensâr, Ebu Dücâne (ra)'yi çok iyi bilirlerdi. O, al renkli sarığı sardığı zaman, artık ölüme gidiyor demekti.. ve bu esnada kimse Ebu Dücâne (ra)'nin karşısında bulunmak istemezdi. Ve bulunamadı da. Biz, yukarıda geçen konuşmayı sadece Ebu Dücâne (ra) ile Allah Resûlü arasında geçmiş bir konuşma olarak biliyoruz.[115] Halbuki Uhud'un sonunda görülecekti ki, Ebu Dücâne (ra) gibi daha niceleri var!

Abdullah b. Cahş (ra), kendisini öldürecek bir hasımla karşılaşmak için Allah (cc)'a duâ etmektedir. Aman Allahım bu nasıl ukbâ ve ebediyet mülahazasıdır! Hamza (ra)'nın kükreyişleri arslanların ödünü koparacak gibidir. Ve bu ölüm fedailerini düşmanın bağrına salmak, hiç beklenme-

113- Buhari, Cihad, 164; Ebu Davud, Cihad, 6.

114- İbn Hişam, Sîre, 3/72.

115- Müslim, Fezâilu's-Sahabe, 128; Müsned, 3/123.

dik bir stratejiydi ki, Ebu Süfyan, Bedir hesapları yaparken, yeni bir şaşkınlık yaşıyordu. Evet, Uhud'da karşılaştıkları hiç de Bedir'dekilere benzemiyordu. Hele, "Ölüm! Ölüm!" naraları, Kureyşlileri sıtmalılar gibi tir tir titretiyordu. Evet, müşrikler böyle bir şey beklemiyorlardı. Beklemedikleri için de birden bire bozguna uğramışlardı ki, işte Uhud'un birinci safhası buydu. Bu birinci safhada, Allah Resûlü Medine ile Uhud arasında, sırtını Uhud'a vererek okçularını uygun bir yere yerleştirmiş onlara: *"Sakın yerinizden kıpırdamayın!"* demiş, sonra da arslanlarını düşman ordusu üzerine salmış ve düşmanı bozguna uğratmıştı.. hem öyle bir bozguna uğratmıştı ki, kaçanlar kendilerini bir anda kadınların çadırlarında buldular. Bu arada Ebu Dücâne (ra) tâ merkezde korunan, Ebu Süfyan'ın hanımı Hind'in yanına kadar gidip ulaştı; hatta kılıcını kaldırıp tam başına indireceği zaman "Allah Resûlü'nün kılıcını bir kadının kanı ile kirletmeyeyim" mülâhazasıyla geriye döndü.[116] Bütün sahâbe, bu kadar başarı ile, kendilerine verilen rolü çok iyi oynamış, vazifesini bihakkın yerine getirmiş ve mücadele etmenin hakkını vermişlerdi. (Allah (cc) ebeden onlardan razı olsun.)

Âl-i İmran Sûresi, sanki Uhud'da mücadele veren bu insanları destanlaştırmaktadır. Geçmiş peygamberlerden misallerle, onların etrafını alan yiğitler tablolaştırılıp tasvir edilirken Allah Resûlü'nün etrafındaki bu bahadırlara da telmihler yapılmış ve şöyle denmiştir:

وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا اَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا
اسْتَكَانُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ * وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِي
اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ * فَاٰتٰيهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ
الْاٰخِرَةِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ *

"Nice peygamberlerin yanında Rabb'e kul olmuş savaşan Rabbânîler vardır ki, Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü gevşememişler, yılmamışlar ve boyun eğmemişlerdir. Allah sabredenleri sever. Onların dedikleri ancak şu idi: "Rabbimiz! Günahlarımızı, işimizdeki aşırılıklarımızı bize bağışla, sebatımızı arttır, inkarcı topluluğa karşı bize yardım et!" Bu yüzden Allah, onlara dünya nimetini de âhiret nimetini de fazlasıyla verdi. Allah işlerini iyi yapanları sever." (Âl-i İmran, 3/146-148).

Âyet, Rabbânîleri anlatıyordu. Ama tarihi tekerrürler zaviyesinden

---

116- Mecmau'z-Zevâaid, 6/109.

anlatılanlar, Uhud'da kavga veren insanlardı. Zaten bu âyetler Uhud münâsebetiyle nâzil olmuştu.

c. Uhud'un Safhaları

Uhud'da üç ayrı tablo vardır:

aa. Birinci tablo:

Allah Resûlü'nün alelacele verdiği kararların başarı ve muvaffakiyetle neticelenmesi tablosudur. Gerçi bu bölümde de birkaç şehit verilmişti. Ama; Seyyidinâ Hz. Hamza, Ebu Dücâne, İbn-i Cahş (r.anhüm) düşmanı ekin biçer gibi biçip geçmişlerdi. Ve, açık bir zafer kazanılmış, düşman da bozguna uğratılmıştı. Bu esnada kadınlar, yollarda kaçışanların ayaklarından tutup, kaçmayı önlemeye çalışmış ve "bu size yakışmaz" diye yalvarmışlardı ama, kaçmaya yüz tutmuş Mekke ordusunu durdurmak mümkün değildi.

Bu karşılaşmada, müslümanların sayısının, münafıklar ayrıldıktan sonra 700 kişi kadar olduğunu mevsûk tarihler söylüyor. Karşı tarafın gücü ise üç bine yakındı. Bu da takriben müslümanların beş katı demekti. Yani her ferd, beş insanla savaşmak zorundaydı. Kureyş, kadınlarını, çocuklarını da getirmişdi. Bunlar def çalıyor ve askeri coşturuyorlardı. Müşrik ordusu tam tahkim edilmiş, hazırlıklı idi, ama, Müslümanın fendi karşısında, Bedir'de olduğu gibi, burada da yine bozguna uğramışlardı. İşte tam bu esnada emir dinlememe gibi bir talihsizlik oldu ki, biz buna "zelle" diyoruz. Zira, onlar mukarrebîn, yani Allah (cc)'a çok yakın, ve sanki O'nu görüyor olma mevkiinde bulunuyorlardı. Bizler, İslâm ve îman mevkiinin insanlarıyız. İman ediyor, İslâm'ı yaşıyor ve ötesinde daha derinliklere akıl erdiremiyoruz. Onlar ise, Allah (cc)'ı görüyor gibi ibadet etme mevkiinde bulunuyor ve herşeyi bizden çok farklı görüyorlar; hatta çok defa kemiyetsiz, keyfiyetsiz lahutî derinlikler müşahede ediyorlardı. Bu kadar yakın olduklarından dolayı, kalplerinden ve kafalarından geçecek şeylerden dahi muâheze olabilirlerdi. İşte orada hafif bir çözülme.. ve Allah Resûlü'nün hezimette zafer çıkarma stratejisine giden yoldaki sarsıntı bir mukarrebîn okşanmasıydı. Evet, zaferden sonra da Allah Resûlü, Uhud'da başarılıdır. Bir kısım tarihlerin yazdığı gibi, Uhud, hezimet değildir. Ben şahsen burada "Hezimet" tabirini çok ağır buluyorum. Rûhen bu kelimeden rahatsız oluyor ve onun yerine "Uhud' da bir aralık sarsıntı oldu" diyorum.

bb. İkinci tablo:

Düşman hezimete uğramıştı. Kaçan kaçana bir bozgun vardı. Müs-

lümanlar ister istemez Bedr'i hatırladılar. O zaman da düşman ordusu böyle kaçmıştı. Derken işin bittiğine hükmettiler. Sıra ganimetleri toplamaya gelmişti. İşte şurada develer, atlar, sığırlar onları bekliyordu. Düşman, bütün mal varlığını bırakıp öyle kaçmıştı ki, zahiren gidip ganimet toplamada hiçbir mahzur görülmüyordu. Bu itibarla da, ganimet toplamaya okçular da iştirak etmişlerdi. Her ne kadar Abdullah b. Cübeyr (ra) onlara Allah Resûlü'nün emrini hatırlatmış idiyse de emrin son sınırındaki espriyi kavrayamamışlardı. Zira ayrılanlar, bu emri, "savaşın sonuna kadar sebat edin" şeklinde yorumlamışlardı.. Ve işte savaş sona ermişti. Ayrıca onlara göre böyle bozguna uğramış bir ordunun toparlanıp geri dönmesi muhaldi. İşte Uhud'un ikinci tablosu.!

cc. Üçüncü tabloya gelince:

Okçuların yerlerinden ayrılması, cephede bir gedik açmak demekti ki, hayatında hiç yenilgi görmemiş askerî dehâ Halid'in bunu değerlendirmemesi düşünülemezdi. Ve şimdi fırsat onun eline geçmişti.

Bu esnada müslümanlar, kılıçlarını kınlarına sokmuş, toplanan ganimetlerle meşguldüler. Kimisi de çadırlarına çekilmiş istirahat ediyorlardı ki; Halid, yıldırım gibi ilerledi, ve kalan birkaç okçuyu da şehit ederek arkadan saldırdı. Müslümanlar tamamen hazırlıksız yakalanmışlardı. Hatta onlar, harbi bitti kabul ettiklerinden, harp esnasında olması gereken gerilimlerini kaybetmişlerdi. Bu da yine Halid'in işine yarayacaktı. Fırsatı değerlendirdi ve o müthiş taarruzunu gerçekleştirdi..

Burada, bir noktaya daha temas etmekte fayda var. Esasen, Uhud'a gelinirken bir gedikle geliniyordu. Efendimiz Medine'de kalalım demişti, onlar dinlememiş ve dışarıya çıkmada ısrar etmişlerdi. Bu, onlar adına bir fasit daireye girmek demekti. Şimdi bu fasit daire, başka bir fasit daire daha doğurmuştu. Allah Resûlü, *"şurada sebat edin, ayrılmayın!"* demişken onlar yerlerini terketmişlerdi ki, bu da onlar için yeni bir zelle ve bir sürçmeydi. Bu sürçmeleri Kur'ân şöyle ele alıyor: ... إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا **"Yaptıkları bazı şeylerden dolayı şeytan onların ayağını kaydırdı"** (Al-i İmran, 3/155).

Yani, işin başında onlara "kalın!" dendi, onlar: "Medine dışına çıkıp harp edelim!" dediler. Harp esnasında onlara, "yerinizden ayrılmayın" dendi. Onlar ise yerlerinden ayrılıp, ganimet toplamaya, daha doğrusu, bu mevzuda diğerlerine yardım etmeye koyuldular. Birinci söz dinlemeyiş, onlar için bir fasit daireye girişti. Birinci fasit daire, ikincisini

doğurdu. Eğer Cenâb-ı Hakk, rahmetiyle bu fasit dairelerin devam etmesine mâni' olmasaydı, yanlışlıklar birbirini takip edip gidecekti... Rahmetin gazaba sebkat edişi bir kere daha ayan-beyan zuhur etmiş ve o mukarrebîn topluluğuna kanat açmıştı.

Bir de orada, harp bitti diye, ganimet toplamaya koyuldular. Gerçi bu, harbe iştirak eden ve muvaffak da olan muharipler için gayet normal bir hareketti. Ancak, mukarrebîn için bu dahi bir kayma sayılırdı. Nitekim Cenâb-ı Hakk, Bedir'de elde edilen ganimetler sebebiyle Habibi'ni dahi ikaz etmişti.. (Enfal, 8/67-68). Hatta Allah Resûlü ve Ebu Bekir (ra) bu ikaz karşısında hıçkıra hıçkıra ağlamış ve Hz. Ömer (ra) onları ağlar görünce, o da aynı şekilde gözyaşı dökmeye başlamıştı.[117]

Onlar, dünyaya meyledemezdi.. aksine ona karşı tavır belirlemeleri lazımdı. Ganimeti, alalım, götürelim düşüncesi, bize göre mahzursuz olsa bile, o cephede, o meydanda, şehitlerin kanları ile yıkanmış o zeminde mukarrebînin buna tenezzül etmesi daha sonra onları vicdanlarında yakıp bitireceğinden, Allah te'dib-i acılesiyle bu acı akıbetten onları siyanet buyurdu. Ama, bir gedik daha açılmıştı. Musibet, musibeti unutturur gerçeği çizgisinde her yeni musibet, bir öncekini unutturacak kadar adetâ katlanarak geliyordu. Mesela; en sonunda bütün musibetleri unutturacak olan, Efendimiz'in kuşatıldığı, hatta şehit edildiği şâyiası onlara, her şeyi unutturmaya yetti.. bereket versin, tam Efendimiz'in bulunduğu yere kadar ulaşıldığı esnada, Efendimiz etrafında, sesini duyurabileceği kimselere sesini duyurmuş ve o ilk tahşidât ile çevresinde etten kemikten bir kale teşekkül etmişti. Nice kadınlar ellerinde sargılar, bellerinde mataralar, yaralılara su vermek ve yaralarını sarmak için oraya gelmişlerdi.. tabii başlarında da Ümmü Umâre (r.anha), tarihin şerefle yâd edeceği büyük kadın.. beyini ve oğullarını göndermişti, onlar savaşacaklardı. Kendisi de belinde matara, elinde sargılar, yaralıları tedavi için orada bulunuyordu. Gördüğü manzara dehşet vericiydi. Allah Resûlü'nün etrafında etten kemikten bu kale parça parça olup devriliyor ve hâin eller adım adım O'na doğru yaklaşıyorlardı. Aslında bütününü doğramadan hatta onları kütükte doğranan bir et haline getirmeden, Allah Resûlü' nün semtine sokulmaları mümkün değildi. Orada artık, her gayz ile bilenen kılıç, O'nun için bileniyor, her nefretle atılan ok, O'nun için atılıyor, her kalkan mızrak, O'na doğru kalkıyor, ama bütün bunlar gidip bir mü'minin bağrına saplanıyordu. Bir an gelmişdi ki kırılmadık kol, kesilmedik baş kalmamıştı. Tam bu esnada Allah Resûlü, üzerine gelmekte

117- Müslim, Cihad, 58; Müsned, 1/31-32.

olan bir grup gözü dönmüşü göstererek: *"Bunlara karşı kim çıkacak?"* deyince Nesibe (r.anha) elindeki sargıları, belindeki matarayı atarak: "Ben Ya Resûlallah!" cevabını vermiş ve müdafaa hattında yerini almıştı. Artık şimdi o, bir dişi arslan gibi elindeki kılıçla sağa sola saldırıyor ve Resûlullah'a yaklaşanları biçip geçiyordu.

Oraya sargı sarmak, yaralıları tedavi etmek için gelmişti ama, iş başa düşünce âdeta arslan kesilmişti. O, Allah Resûlü'nün önünde mücadelesini devam ettirirken oğlunun kolunun bir kılıç darbesiyle kesildiğini görür, koşar onu sargı ile sarar ve elini sırtına vurarak: اذهب فقاتل امام رسول الله "Git Resûlullah'ın önünde savaş evladım!" der ve savaş mevkiine döner. O kadar yakın savaşıyordu ki, âdetâ Allah Resûlü'nün fısıltılarını duyuyordu. Sırtında, elin içine girip saklanacağı kadar derin bir yara açılmış, kanlar içinde, O, Allah Resûlü'nün fısıltılarını, Allah Resûlü de O'nun fısıltılarını duyacak kadar birbirlerine yakınlar. O çocuğunu savaşa gönderdikten sonra Allah Resûlü ona şöyle buyuruyor: من يطيق ما تطيقين *"Senin şu yaptığına kim takat getirebilir ki, kim dayanabilir ki?"* Bunu yakalayan (duyan) büyük kadın: ادع الله ان يجعلني معك يا رسول الله "Allah'a duâ et. Beni cennette seninle beraber eylesin!" der. Ve Allah Resûlü ellerini kaldırarak, yüzünden, sırtından, kolundan kanlar akan bu kadına duâ eder: *"Allahım cennette onu benimle beraber kıl."* (118) Şerefli kadın bu duayı işitince: "Gayri kıyamete kadar O'nun önünde savaşabilirim" der.

Bütün hayatı, şeref tablolarıyla adeta bir danteladır. Akabede Efendimiz'e biat edip Medine'ye davet etmesi.. bütün aile efradıyla İslam'ın emrine girmesi.. Peygamberimiz'in önünde Uhud'u göğüslemesi; en babayiğitlerin önünde bir performans sergilemesi.. tesettür ayeti nazil olunca, fiilen cihada iştirak edememe üzüntüsüyle sarsılması.. yalancı peygamberler döneminde, yeniden sahneye çıkıp, Yemame'de savaşması; savaşıp kolunu ve oğlunu orada bırakıp geriye dönmesi gibi bir kadın mukavemetini aşan çok televünlü ve dolu dolu bir hayat yaşamıştır.(119) Uhud'daki ölüm fedailerinden biri de Enes bin Nadır'dı.. Enes bin Malik'in amcası.. Enes Bin Nadır (ra), hem savaşıyor hem de "Allah Resûlü'nün öldüğü yerde siz ne diye ölmüyorsunuz?" diye haykırıyordu.(120) İlk tahşidât burada olmuştu ve duşman ordusu da burada bozguna uğratılacaktı. Artık, sarsıntı durmuş ve Allah Resûlü, emre itaatteki inceliği anlayamayan ar-

118- İbn Hişam, Sîre, 3/86-87; İbn Hacer, İsabe, 4/479.

119- İbn Hacer, İsâbe, 4/479.

120- İbn Hişam, Sîre, 3/88.

kadaşlarına herşeye rağmen yeni emirler veriyor, yeni stratejiler sunuyordu. Bu arada, Sa'd İbn-i Rabî (ra) Uhud'un bir köşesinde ölümünü beklerken yanına giden sahabiye şöyle gürlüyordu: "Allah Resûlü'ne selâm götürün, Uhud'un arkasından buram buram cennet kokularının geldiğini duyuyorum. Ve cemaatime de selâm götürün, nefes alıp verdikleri sürece Allah Resûlü'ne bir şey olursa Allah (cc) huzurunda yakalarını kurtaramazlar!."[121]

... Ve tabii şehitlik için duâ edenlerin duâsı da kabul olmuştu: Enes bin Nadır duâ etmiş, İbn-i Cahş duâ etmiş, Hamza duâ etmiş ve bunların duâları kabul olunmuş, olunmuş da kanatlanıp göklere uçmuşlardı. Uçan uçup gitmiş, kalanlar kan seylabları önünde sürüm sürüm.. ve sankı Uhud da herkes gibi ağlıyor; ama kan ağlıyordu.. bir de yüreklerin kan ağlaması vardı ki, o da Allah Resulü'nün vefatı şayiasıyla feverana başladı; başladı ve çoklarının kuvve-i ma'neviyesini sarstı.. Ve işte bu esnada, Müslümanlardan bir kısmı Medine'ye gelip yeni bir tabye planlamak, kimi başka mulahazalarla sağa-sola koşuşup durmaya başlamışlardı.. ve tam ma'nasıyla panik içindeydiler ki; tam bu esnada Ka'b bin Malik'in o gürül gürül sesi duyuldu: يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ أَبْشِرُوا هٰذَا رَسُولُ اللهِ "Ey Müslümanlar! Size müjdeler olsun işte Resûlullah (hayattadır)." [122] Uhud bu sesle; yeniden bir "ba'su ba'del-mevt"e uyanır gibi cana geldi ve herkes O'na doğru koşmaya başladı. İkinci tahşidât, Resulullah'ın içinde bulunduğu çukurun etrafında yapıldı. Yeniden, etten-kemikten bir sûr teşekkül etmişti. Kimisi O'nun etrafında pervâne gibi dönüyor, kimisi mübârek yüzüne saplanmış miğfer parçalarını çıkarmaya çalışıyor ve kimisi de halkın orada toplanmasını temine çalışıyordu. Ama hepsi de O'nun üzerine tir tir titriyordu.[123] Zaten, O'nun bir tek dişine zarar gelmemesi için canını vermeyecek tek bir sahâbe yoktu. İşte bu, Allah Resûlü'nün etrafındaki ikinci tahşidâttı.! Bir kere daha ölmeye söz verecek ve O'ndan ayrılmayacaklardı. İnsanlığın İftihar Tablosu, büyük asker, yeniden zimamı eline aldı. Artık okçuların yerlerini terk etmesi, başkalarının gidip uzak cephelerde savaşması, O'nun yeni harp stratejilerine mâni olmayacaktı. Etrafında toplananlarla O, sessizce Uhud'un arkasına çekilmiş, orada tekrar bir güç olma planları hazırlıyordu. Yani, Allah Resûlü, muvaffakiyetle neticelenecek olan üçüncü tabloyu hazırlamaktaydı.[124]

121- İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/35-36.

122- İbn Hişam, Sîre 3/88; İbn Kesîr, el-Bidaye, 4/39.

123- Buhari, Megazî, 24; Müslim, Cihad, 100.

124- İbn Hişam, Sîre, 3/90, İbn Kesîr, el-Bidaye, 4/39.

dd. Hezimetten Zafere

Bu üçüncü tablodaki yine mutlak bir zaferdi.. zaferdi, zira, düşman ric'at etmiş, Müslümanlar da onları kovalamışlardı. Vakıa, Ebu Süfyan yeni bir taarruza niyetlenmişti ama, Safvan b. Ümeyye: "Ya Eba Süfyan geri dönelim. Zira Muhammed'e onların hepsini öldürmeden ulaşmamız mümkün değildir. Şimdi bir zafer kazandık. Bunu hezimete çevirmeyelim!" diyerek onu bu akıbeti şübheli hareketten vazgeçirmişti. Aslında, o da aynı kanaatte idi. Ve, Mekke'ye doğru yola koyuldular.[125]

Mağlûbiyet gibi görünen bir durumdan sonra Allah Resûlü, adeta yeniden parlak bir zafer kazanmıştı. Bununla da kader, sanki sahâbeye şöyle bir ders veriyordu: Allah (cc), Habîbi'ne doğrudan doğruya kendi inayet ve keremiyle muvaffakiyetler bahşetmektedir. Sizin kılıçlarınız sadece birer sebeptir ve zevahir açısından vardır. Yoksa, Resûlü'nü zaferden zafere ulaştıran sadece ve sadece Allah (cc)'tır. İşte, Uhud'un hem başında ve hem de neticesinde elde edilen zaferler, Efendimiz'e verilsin diye, arada öyle muvakkat bir sarsıntı yaşanmıştı. Fakat Allah (cc) bu en zor şartlarda dahi Efendimiz'i yalnız bırakmamış ve O'na va'dettiği nusreti vermiştir ki, âyet bu hususu şöyle dile getirmektedir:

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهُ اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِهِ حَتّٰى اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ
مِنْ بَعْدِ مَا اَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ
لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ * اِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُنَ عَلٰى اَحَدٍ
وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي اُخْرٰيكُمْ فَاَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا اَصَابَكُمْ
وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

"Andolsun ki, Allah size verdiği sözde durdu. O'nun izniyle kâfirleri kırıp biçiyordunuz ama, Allah size arzuladığınız zaferi gösterdikten sonra gevşeyip bu hususta nizaa düştünüz ve isyan ettiniz, sizden kimi dünyayı, kimi âhireti istiyordu; derken denemek için Allah sizi geri çevirip bozguna uğrattı. Andolsun ki O sizi bağışladı. Allah'ın mü'minlere nimeti boldur. Peygamber arkanızdan sizi çağırırken, kimseye bakmadan kaçıyordunuz. Kaybettiğinize ve başınıza gelene üzülmeyesiniz diye, Allah sizi kederden kedere uğrattı. Allah işlediklerinizden haberdardır" (Âl-i İmran, 3/152-153).

125- İbn Hişam, Sîre, 3/110.

Allah ile sizin aranızda mukavele vardır. O: وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ **"Siz Bana verdiğiniz sözde durun Ben de sözümü yerine getireyim"** (Bakara 2/40) buyurmaktadır. Bu mukavele asla Allah (cc) tarafından bozulmaz. Şayet siz, bu mukaveleyi bozarsanız Allah da bozar.. ve deniyor ki; Uhud'da da Allah size verdiği sözünü tuttu. O'nun emri, izni ve meşîeti ile işin başında kâfirleri biçip geçiyordunuz.

"Sonra hiç beklenmedik bir anda ve yok yere fiyaskoya girdiniz. Beş dakika sonra gelmeniz gerekirken, ganimete beş dakika evvel geldiniz ve emri beklemediniz. Evet, Sultanlar Sultanı, kumandanlık otağında emir vereceği anı bekliyordu. Fakat siz acele ettiniz.. derken aranıza nizâ girdi. Evet cephe bozulup da bir tabyede tutunamayınca nizâ çıkar. Zaten her yeni karar teşettüdü âra'ya sebebiyet verir ve düşünce farklılıkları meydana getirir.. ve her düşüncenin sâliki olur.. derken birlik ve vahdet bozulur. Allah (cc) size gösterdiği şeyi gösterdikten sonra baş kaldırdınız, siz mukarrebinsiniz. Bu başkalarına göre günah olmayabilir; ama siz huzûr-u risalet penâhiye mazhariyet cihetiyle, insibağa mazhardınız. Sürekli vahiy ile, Allah Resûlü'nün ilhamlarıyla ve O'nun sohbeti ile boyanıyordunuz. Siz daha önceden baştan ayağa Allah (cc)'ın memnun olacağı hüviyeti kesbetmiştiniz. Sevdiğiniz bir kısım şeyleri görünce -dünya idi bu ve çok önemli değildi.. Olsa da olurdu olmasa da olurdu- Allah (cc) onu da sizin elinizden aldı. Arzuladığınız o şeyden de sizi mahrûm etti. Çünkü siz ukbâya tâlib olsaydınız, dünya nasıl olsa arkadan gelecekti. Bir ölçüde dünyaya talib oldunuz. Halbuki dünya tâlebi için sarfedilen enerji kadar bir enerjiyle, Ukbâ taleb edilemez. Ukbâ, daha himmetlice, dünya daha aşağıdan takip edilmeliydi. Ayrıca siz, ukbâyı taleb etseydiniz, dünya koşa koşa arkanızdan gelecekti. Unutmayın, kasem olsun Allah (cc) sizi affetti."

Allah Resûlü, o korkunç sarsıntıdan sonra bir bakıma yeni bir zafer elde etmişti. Ebu Süfyan ordusu Mekke'ye, Allah Resûlü de onların içine ciddi bir korku saldıktan sonra Medine'ye döndüler.

3. Hamrâü'l-Esed'e Doğru

Tam Medine'ye geldikleri an, Nuaym İbni Mes'ud -ki o esnada henüz yolunu bulamamış, henüz şikarına okunu atamamış, henüz ışığa, gündüze uyanamamış bir talihsizdir. Onu tanıyanlar, ona şeytan derlerdi. Evet öyle bir dehaya sahipti. Uhud'da da bu şeytaniyetini bütün derinlikleriyle kullandı- Allah Resûlü'ne geldi ve: "Ebu Süfyan yeniden kuvvetler tertip etmiş geliyor. Beyhûde savaşmayın, teslim olun!"[126] dedi.

126- İbn Kesir, el-Bidâye, 4/57.

Ne var ki hiçbir mü'min buna pabuç bırakmadı. Allah Resûlü, Medine'nin içine henüz girmiş ve yaralı olanlar, yaralarına sargı sarma fırsatı dahi bulamamışlardı ki, Ebu Süfyan ordusuyla dönüp geriye geldiği haberini aldılar. Oysa ki pek çoklarının ölümü bekleniyordu. Çünkü aralarında yürüyemeyecek derecede yaralı insanlar vardı. Buna rağmen hepsi kalktılar ve Hamrâü'l-Esed'e doğru yola çıktılar. Bu da, Allah Resûlü ve müslümanlar adına yeniden bir sindirme hareketi olacaktı. Buyuracaktılar ki: *"Dün Uhud'da bizimle kim var idiyse yarın yine falan yerde toplansın. Kureyş ordusunu takipe çıkacağız!"*[127] Üzerlerinde örtüler, ölümleri intizar edilen o insanlar, birdenbire mezardan diriliyor gibi hepsi dirildi ve denilen yerde toplanıverdiler. Evet Allah Resûlü'nün hayatbahş olan mübarek sesi ile ölüler bir kere daha diriliyordu. Yaralıların O'nun sesiyle dirilmesi de bir şey mi! Buseyrî'nin dediği gibi:

لَوْ نَاسَبَتْ قَدْرَهُ آيَاتُهُ عِظَماً أَحْيَى اِسْمُهُ حِينَ يُدْعَى دَارِسَ الرِّمَمِ

"Eğer getirdiği mu'cizeler O'nun yüce

şahsı kadar büyük olsa idi,

Mübarek adı çürümüş kemikler üzerine okunduğu an,

o kemikler bile dirilirdi."

Artık her yanda, Resûlullah'ın yâd-ı cemili duyuluyordu.. duyuluyor ve dört bir yan velveleyle sarsılıyordu. Sanki İsrafil sûra üflemiş ve herkes mezardan kalkıp koşuyor gibiydi. Bu hadise münasebetiyle tarih bize bir tek insanın dahi arkada kaldığından bahsetmiyor. Aralarında kolu kopanlar, bacağını sürüye sürüye yürüyenler vardı ama, geriye kalan yoktu. Hatta, *Abdurrahman bin Avf* diyor ki: "Öyleleri vardı ki, yürüyemiyordu da sırtımızda taşıyorduk." Kılıç tutmaya tâkati olmayanlar da vardı.. ve bu ordu gidip hedefine ulaştı.[128] Haber, hareketin önündeydi ve Kureyş sarsım sarsımdı. Asker, etrafta panik hasıl etmeyedursun, daha haber ulaşır ulaşmaz *Ebu Süfyan* kurtuluşu kaçmakta buldu. İslâm ordusu zahiren hezimet gibi görünen bir durumdan sonra, âdetâ zafer nâralarıyla *Hamrâü'l-Esed'*e kadar gitti.. Orada bir gün kaldı.. dinlendi ve maddî ma'nevî yaraları sarılmış olarak geriye döndü.

Bu son yürüyüşte, hiç kimsenin burnu dahi kanamamıştı. Halbuki *Ebu Süfyan,* sözde bir zafer elde etmiş gibiydi ama, Allah Resûlü'nün ordusuyla gelmekte olduğunu duyunca paniğe kapılıp geriye dönmüş ve

127- İbn Hişam, Sîre, 3/107; İbn Kesir, elBidâye, 4/56 vd.

128- İbn Kesir, el-Bidâye, 4/56.

kimsede ümit bırakmamıştı.[129] Şimdi soruyorum: "Uhud'da kim gâlip kim mağlup?. Kaçan Kureyşliler mi, kovalayan İslâm Ordusu mu..?"

İşte, böyle kritik bir anda, mutlak bir mağlubiyeti eşi görülmemiş bir galibiyete çeviren ikinci bir erkân-ı harp göstermek herhalde mümkün değildir. Ve bu galibiyette, Allah Resûlü'nün inayet buudlu muhteşem fetânetinin mührü ve damgası vardır.

Değerli okur! Belli bir çizgide Bedir ve Uhud'u Allah Resûlü'nün stratejisi adına değerlendirmeye çalıştım. Bir avam insanın, avamca ifadeleriyle, bir erkan-ı harbe düşen vazifeyi anlatma mecbûriyetinde kaldığımdan dolayı kulak tırmalayacak, muhâkemelerinize takılacak ve rûhen sizi rencide edebilecek ifadeler kullanmış olabilirim. Allah (cc) beni affetsin, siz de bağışlayın.

a. Devamlı Değişen Strateji

Şimdi de Allah Resûlü'nün Bedir'deki durumunu ve Uhud'daki başı zafer, sonu zafer, ortadaki sarsıntı ve bu sarsıntılara götüren hususları gayet kısa ve ana başlıklar halinde arz etmeye çalışacağım:

Allah Resûlü Bedir'de başka bir strateji, Uhud'da başka bir strateji, Hendek'te başka bir strateji, diğer bulundukları seferlerde de başka başka stratejiler uygulayarak daima düşmanlarını yanıltmış, şaşırtmış ve cephesi hesabına zayiât vermeden (bütün saadet asrında, kendi cephesinde 100 küsur insan şehit ve kurban verildiğini düşünün!) o mübarek devreyi, bahtiyarlık ve mutlulukla kapamış eşi-emsali olmayan bir liderdir. Düşünün ki, hasım koca bir dünyaya karşı, amcasından sarı ırka, ondan siyah ırka kadar ilan-ı harp ettiği halde O, bu kadarcık az zaiyatla çok önemli işler başarmış ve çağlara imzasını atmıştır. Evet, Uhud'da ayrı bir strateji, Bedir'de ayrı bir strateji uyguladılar. Uhud da, husûsi fedailer seçip önemli sorumluluklar yüklediler.. bir yere okçular yerleştirip düşman taarruzunu önlediler. Ve bizzat, safların arasına girip, safları kendi elleri ile tanzim buyurdular. Teşvikte bulundular.. müsabaka hissini coşturdular. Yani bazı sahâbeyi gıptaya sevk edebilecek davranışlara çektiler. Meselâ, Ebu Dücâne'ye (ra), bir kılıç verip şahlandırdılar. Hatta latifdir, Ebu Dücâne (ra)'nin çalımlı çalımlı, yürüyüşünü görünce buyurdular ki: "Senin bu yürüyüşünden Allah hoşlanmaz.. hoşlanmaz ama, burada düşmana karşı böyle yürünür."[130] Hatta, bu düşünceden hareketle bazı fukahâ harpte palabıyık bırakmayı, cephede düşmana karşı mehîb

129- İbn Kesir, el-Bidâye, 4/58-59.

130- İbn Hişam, Sîre, 3/71.

görünme bakımından tasvip etmişler.. ve "insan cephede, ne kadar çalımlı ve ölümü istihkar ediyor havası içinde görünürse o kadar makbuldür" demişlerdir.

Allah Resûlü, Bedir'de kullanmadığı bu taktiği Uhud'da kullanmış ve sahâbeyi yarışa sevk etmiştir. Elinde gösterdiği kılıca herkes tâlip olmuş; ama O, bu kılıcı Ebu Dücâne (ra)'ye vermiştir. Kılıç ona verilince diğer bütün fedailer, birer Ebu Dücâne (ra) kesilmiş ve onun gibi yiğitlikler göstermişlerdir.

Bedir'de kullanılmayıp da Uhud'da kullanılan bir taktik de, Uhud'da kadınların da bulunmuş olmasıdır. Nesibe (r.anha)'nin nasıl kahramanca savaştığına az da olsa yukarıda temas etmiştik.

Hz. Fâtıma Validemiz (r.anha), bizzat savaşa iştirak etmiş miydi, bilemiyoruz. Ne var ki, savaşın sonunda, Babasının yüzündeki kanı elleriyle sildiği ve kanı durdurmak için hasır yakıp yaralanan yere bastırdığını muteber kitaplar kaydediyor.[131] Demek ki yaralılara yardım, onların kuvve-i maneviyelerini takviye ve askerleri teşvik gibi maslahatlar gözetilerek, Allah Resûlü Uhud'a kadınları da götürmüştü.

b. Uhud'daki Muvakkat Mağlubiyetin Sebepleri

Uhud'da, iki zafer tablosu arasında bazı çatlaklıklar olduğu kabul edilmelidir. Buna sebep olarak da şu hususları zikredebiliriz:

Birincisi: Allah Resûlü, daha işin başında dışarıya çıkmayıp, müdâfaa harbi yapmak niyetine ve olumlu bir strateji uygulama teklifine karşılık, sahâbenin heyecanı, onların emre itaatteki bu inceliği kavramalarına mâni olmasıydı ki; böyle bir hususda onlara düşen mutlak itaatti. Harp esnasında okçular için de aynı değerlendirmeyi yapmak mümkündür. Bu muhalefet, geçici de olsa böyle bir mağlûbiyete vesile sayılabilir.

İkincisi: Dünyaya karşı meyil ve muhabbetleri olmayan.. ve bunu hicret esnasında herşeylerini bırakıp Medine'ye göç etmeleriyle ispat eden bu insanlar, kendi fıtrat ve ruh dünyalarıyla bir zıtlaşma ve çatışmaya girmişlerdi. Âhirete en yakın oldukları o hengâmede, ganimet ve dünya malıyla meşgûl olmaları, mukarrebine göre gaflet sayıldığından, Cenâb-ı Hakk da O *"akrebu'l-mukarrebin"*'in cismânî taraflarını darbelemekle bir nevi cezalandırdı. Ne var ki, bu sahâbe seviyesini yakalamış insanlara has bir cezaydı. Evet, bizim gibiler için bazen sevap sayılabilecek durumlar, onlar için günah sayılabilir ve bundan dolayı da muâheze görebilirler. "Hasenât-ı ebrar, seyyiât-ı mukarrebindir."

131- Buharî, Vudu, 72; Cihad, 80.

Üçüncüsü: Karşı cephede Halid gibi bir askerî dehânın mevcudiyeti de sarsıntı sebeplerinin mühimlerinden sayılabilir. İleride büyük hizmetler yapacak olan Halid'in yenilmezlik ünvanını Cenâb-ı Hakk, Uhud'da da korumuş ve muhafaza etmiştir ki, bu da O'nun hasenât-ı âcilesine bir mükâ-fat-ı a'cile demektir. Çünkü Hâlid, ileride bu ünvanın verdiği cesaret ve sapasağlam moraliyle, hem Bizans'ın hem de Sâsâniler'in başına bir balyoz gibi inecekti. Eğer Halid iştirak ettiği bu ilk savaşta mağlup olsaydı, ihtimâl o yüksek moralle, İslâm'a altın sayfalar yazdıramazdı.[132]

Dördüncüsü: Bedir'e iştirak edemeyenlerin yana yakıla yaptıkları duâlar vardı. Bunlar, hep şehit olmak için Cenâb-ı Hakk'a duâ duâ yalvarıyorlardı.. Ve işte bu duâlar, Allah (cc) tarafından kabul edilmişti ki, Allah pek çoğunu o köprüden geçirmişti. Uhud'da geçirilen sarsıntı esnasında Enes bin Nadır, gözlerini semâya dikmiş ve panik içinde bulunanları göstererek: "Allahım bunların yaptıklarından özür diliyorum" demiş.. sonra da en gür sesiyle: "Allah Resûlü'nün öldüğü yerde siz niye yaşıyorsunuz!" sitemleriyle kendini düşman saflarına çalıp vefat ettiğini zannettiği Efendimiz'e kestirmeden kavuşma yollarını araştırıyordu.[133] Evet, şehit namzetlerinin yaptıkları duâların hemen hepsi kabul olmuştu. Zaten, insan, onu istemiş te ne zaman mahrum kalmıştır ki! İşte aradan onca asır geçdikten sonra Murad Hüdavendigâr Hazretleri: "Allahım, ümmet-i Muhammed'i aziz, beni de şehit eyle!" Sırpsındığı, hem onun duâsının hem de şehadetinin şahidi. Müslümanlar zafer kazanır, aziz olurlar. Biraz sonra ölüler arasında dolaşırken "Miloş" un hançeriyle o büyük insan da duâsının ikinci şıkkına mazhariyetle şehid olur ve Rabbine kavuşur. Can u gönülden yapılan bu duâları Cenâb-ı Hakk kabul buyurmaktadır. İşte sahâbenin şehit olmak için yaptıkları bunca duâ, Uhud'un ortasında kabul olmuş ve bunca insanın şehadeti de zahiren mağlûbiyet gibi görünmüştür.

Beşincisi: Uhud'da savaşanlar, bir büyük Zât'ın dediği gibi, ekseriyetle "hâl" in sahâbeleri ile istikbalin sahâbeleriydi. Yani, Uhud'da, bizzat sahâbe olanlarla, ileride sahâbe olacak olan Amr b. Âslar, İkrimeler, Halid b. Velidler, İbn Hişamlar savaşıyorlardı. İşte istikbâlde İslâm fütuhatının mühim bir rüknü olmaya namzet ve fıtraten mağlûbiyete tahammülleri mümkün olmayan bu insanlar, onurları rencide olmadan İslâm'a girsinler diye, Uhud'da geçici bir mağlûbiyet yaşanmıştır.[134]

132- Bediüzzaman, Lem'alar, 7. Lem'a.

133- İbn Hişam, Sîre, 3/88; İbn Kesir, el-Bidaye, 4/35-36.

134- Bediüzzaman, a.yer.

Altıncısı: Uhud'da meydana gelen o sarsıntıda, aynı zamanda bir tevhid dersi vardır. Bedir'deki muvaffakiyet, bazılarında belki sebep buudunu havalandırmış olabilir.. gerçi düşmana karşı aziz ve onurlu olma ma'sûm bir duygudur ama, yukarıda da ısrarla arzettiğimiz gibi, böyle bir duygunun -anlık dahi olsa- onların içinden geçmesi, onların ölçüsünde bir kurbiyeti paylaşanlar için bir seyyie ve bir günah sayılabilir. Galibiyet ve mağlûbiyet, tamamen Allah (cc)'ın hükmü altındadır. Bedir'de galip eden O'dur. Eğer O'nun kaza ve hükmü düşünülmeden, fertler kendilerine bir galibiyet isnad ederlerse, bu gizli bir şirk olabilir. Onlar, şirkin en hafifinden de fersah fersah uzaktırlar. Düşünce plânında ve fikir bazında bunu herkes böyle kabul etmekle beraber, müşahhas bir misalle, Cenâb-ı Hakk, sahâbenin bu hususta hakkalyakîn ölçüsünde bir îmana ermesini murâd etmiş ve Uhud'un ortasında, mutlak bir zaferden sonra müslümanları geçici de olsa mağlup duruma düşürmüştür. Sonra da hiç beklemedikleri bir anda onlara zafer bahşetmiş ve yine kendi meşiet ve hakimiyetini hatırlatmıştır.

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاۤءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاۤءُ

وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاۤءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاۤءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"De ki, ey Allahım, mülk sahibi Sen'sin. İstediğine verir, istediğinden alırsın. İstediğini azîz ve istediğini zelîl edersin! Hayır, bütünüyle Sen'in elindedir. Sen herşeye kâdirsin" (Âl-i İmran 3/26) mealindeki âyet Uhud'da bütünüyle tezahür etmiş ve müslümanlar bu ilâhî icraatı gözleriyle bizzat görüp, bizzat yaşamışlardı. Belki zahiren küçük zararları olmuştu ama, îman adına kazanılan bu nur-u tevhîd ve onun içinde hissedilen sır-ı ehadiyet o zararları hiçe indirmiştir.

Elbette, kılıcın da, tabyelenmenin de bir hakkı vardır.. ve bunlar muvaffakiyete götürücü sebeplerdir. Fakat esas olan ancak ve ancak Cenâb-ı Hakk'ın irade ve meşietidir. Çünkü herşeye kâdir olan sadece O'dur. Evet, sanki Cenâb-ı Hakk, Uhud'daki geçici bozgunun diliyle mü'minlere şöyle demekteydi: Allah (cc)'ın gücünü hesaba katmadan hiçbir yere varamazsınız. İşte görüyorsunuz ki, mutlak bir zaferden sonra, insanlar, mağlup da olabiliyor. Öyle ise Allah (cc) dilemedikçe zafer elde edilemeyeceği gibi, mağlubiyetten kurtulmak da mümkün değildir. Esasen her mü'minin, pratikten böyle bir tevhid dersi almaya ne kadar da çok ihtiyacı var. Belki de sahabi, bize verilmek istenen bu büyük dersin temsilcileri oldular.!

Ayrıca, Allah Resûlü'ne muhalefete verilen bu geçici ceza ile mü'min-

ler tam bir teyakkuza geçmiş ve bundan böyle, Efendimiz'e karşı fikir beyan ederlerken dahi kılı kırk yaran bir inceliğe ulaşmışlardı. Onların elde ettiği bu edep de, elbette az bir kazanç değildi..

O gün ve daha sonra, günler Allah (cc)'ın kudret elinde evrilip çevrilmektedir (Âl-i İmran, 3/140). Ancak netice, hemen her zaman inananlar lehinde olagelmiştir ve olagelecektir. Onun içindir ki Kur'ân-ı Kerim: وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ **"Güzel netice müttâkilerindir"** diyerek bu türlü durumlarda bizi halin kaoslarından kurtararak geleceğin ferahfeza iklimlerinde dolaştırmaktadır. Nitekim Uhud'da bu durum aynen yaşanmış ve netice, yine mü'minlerin zafer ve galebesiyle noktalanmıştır. Evet, çeşitli hikmetlere mebnî, küçük bir arıza söz konusu olsa bile, Uhud kat'iyen bir yenilgi değildir. Hayır.! Uhud, çok yönlü, gizli bir zaferdir.

c. Mağlubiyet Psikolojisinin Giderilmesi

Uhud'dan dönen Allah Resûlü, ordusuna yaptırdığı bu son manevra ile de onları eski moral gücüne kavuşturmuş olduğu halde Medine'ye avdet etmişti. Artık Müslümanlar eskisinden daha tecrübeli ve Allah Resûlü'nün sözlerindeki inceliği anlamakta daha titizdiler. Ancak harp esnasındaki geçici mağlubiyet, civarda hemen duyulmuş hatta bazı Arap ve yahûdi kabilelerin iştahlarını bile kabartmıştı. Uhud'da rencîde olan onurun derhal giderilmesi ve müslümaların esas güç ve kuvvetlerinin hissettirilmesi, kaçınılmaz bir zâruretti ve bu işin, gecikmeye de tahammülü yoktu.

Hicri 4. sene, Allah Resûlü, Mekke müşrikleriyle işbirliği yapan Nadıroğulları üzerine yürüdü. Bu yahûdi kabilesi, Allah Resûlü'ne karşı çok küstahlaşmış ve iki defa da onu öldürme teşebbüsünde bulunmuşlardı. Münafıkların ve Mekke müşriklerinin yardım talebine kanan ve Allah Resûlü'ne harp ilan eden Nadıroğulları, muhkem surların arkasına gizlenmekle herşeyi halledeceklerini zannediyorlardı..

Halbuki 15 günlük bir muhâsaradan sonra derhal teslim oldular. Teslim oldu ve taşınabilir mallarını yanlarında götürmek şartıyla, yurt ve yuvalarını terkedip başka yerlere göç etmeye razı oldular. Ölümden kurtuldukları için bayram yapıyorlardı. Giderken yaptıkları şenlik, Medine'de misli görülmemiş bir şenlikti. Bu nasıl bir zillet idi ki, yuvalarından ayrılırken üzülme yerine gülüp oynuyorlardı.(135)(*)

4246 ١ـ عن زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى أُحُدٍ رَجَعَ نَاسٌ

135- İbn Hişam, Sîre, 3/190 vd..

(*) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 2/6082.

مِمَّنْ كَانَ خَرَجَ مَعَهُ، وَكَانَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ فِيهِمْ فِرْقَتَيْنِ. قَالَتْ فِرْقَةٌ: نُقَاتِلُهُمْ؛ وَقَالَتْ فِرْقَةٌ: لاَ نُقَاتِلُهُمْ. فَنَزَلَتْ: فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ؛ وَقَالَ ﷺ: إِنَّهَا طَيْبَةُ تَنْفِي الدَّجَّالَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4246)- *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud'a çıktığı zaman, (bir müddet sonra) O'nunla beraber çıkanlardan bir kısmı geri döndü. [Bunlar hakkında] Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabı ikiye ayrıldı. Bir grup: "Bunları öldürelim" diyordu. Öbür grup ise: "Hayır onları öldürmeyelim" diyordu. Bu ihtilaf üzerine şu âyet nâzil oldu:

"(Ey Müslümanlar!) Münafıklar hakkında iki fırka olmanız da niye? Allah onları yaptıklarından dolayı baş aşağı etmiştir. Allah'ın saptırdığını siz mi yola getirmek istiyorsunuz? Allah'ın saptırdığı kimseye sen hiç yol bulamayacaksın" (Nisa 88).

Resulullah da şöyle buyurdu: *"Burası Taybe'dir. Deccâl'ı sürer çıkarır, tıpkı körüğün, demirin pasını çıkardığı gibi."* [Buhârî, Megâzî 17, Fedâilu'l-Medine 10, Tefsir, Nisa 15; Müslim, Münafıkun 6, (2776); Tirmizî, Tefsir, Nisa (3031).]

AÇIKLAMA:

1- Uhud savaşını en sonda anlatacağız. Sadedinde olduğumuz hadiste geçen bir-iki noktayı kısaca açıklamamızda gerek var:

2- Burada temas edilen geri dönenler, bakşa rivayetlerde tasrih edildiği üzere, meşhur münafık *Abdullah İbnu Ubey* ve onun etrafındaki adamlarıdır. Abdullah da Resulullah gibi şehrin içinde kalınması reyinde idi. Ancak dışarı çıkmak isteyenler ağır basınca Resulullah, çıkma istikametinde karar almış, düşmanı Uhud'da karşılama emrini vermişti. İşte bunu bahane eden münafıkların lideri, adamlarına: "Muhammed onlara uydu, bana isyan etti, kendimizi niye öldürtelim?" diyerek muhariblerin üçte birini peşine takarak ordudan ayrıldı.

3- Hadiste medar-ı bahs edilen iki fırkadan maksad, *Abdullah İbnu Ubey*'le birlikte geri dönenler hakkında verilecek hüküm hususunda ortaya çıkan iki görüş sahipleridir. Rivayetten de anlaşıldığı üzere, bir grup, en kritik anda cepheyi terkeden münafıkların öldürülmesi taraftarıydı. Diğer grup ise buna karşı idi. Münakaşa büyüyünce, mesele üzerine, kaydettiğimiz âyet nâzil olmuştur.

Ancak âyetin iniş sebebiyle ilgili başka rivayetler de var. Burada o teferruata girmeyeceğiz.

4- Medine için, hadiste Taybe ismi kullanılmaktadır. Bazı hadislerde eski adı Yesrib olan Medine-i Münevvere'nin Resulullah tarafından Taybe, Tâbe diye tesmiye edildiği belirtilir. Her ikisi de güzel koku ma' nâsına gelen tıyb kökünden gelir. Medine şehrinin sürüp çıkması, kötülükleri içerisinde barındırmaması demektir. Buharî'nin bir rivayetinde الذنوب إنها طيبة تنفى *"O Taybe'dir günahı sürüp çıkarır"*; Tirmizî'de تنفى الخبث *"Hubsu, yani pisliği sürer çıkarır"* denmiştir.

Bu, Medine'de kalbinde kötülük olanların barınamayacağını ifade eder. Nitekim demirci de madenin cevherinden curufunu ateş yardımıyla temizler.

4247 ٢- وعن البراء بن عازب رضي الله عنهما قال: [لقينا المشركين يومئذ وأجلس النبي ﷺ جيشاً من الرماة وأمر عليهم عبدالله بن جبير رضي الله عنه؛ وقال: لا تبرحوا، إن رأيتمونا ظهرنا عليهم فلا تبرحوا، وإن رأيتموهم ظهروا علينا فلا تعينونا. فلما لقيناهم هربوا، حتى رأيت النساء يشددن في الجبل قد رفعن عن سوقهن قد بدت خلاخلهن فأخذوا يقولون: الغنيمة الغنيمة. فقال عبدالله بن جبير رضي الله عنه عهد رسول الله ﷺ: أن لا تبرحوا. فأبوا فلما أبوا صرفت وجوههم. فأصيب سبعون قتيلا. فأشرف أبو سفيان. فقال: أفي القوم محمد؟ فقال: لا تجيبوه. فقال: أفي القوم ابن أبي قحافة؟ فقال: لا تجيبوه فقال: أفي القوم ابن الخطاب؟ فلم يجيبه أحد. فقال: إن هؤلاء قتلوا، ولو كانوا أحياء لأجابوا. فلم يملك عمر رضي الله عنه نفسه. فقال: كذبت يا عدو الله، أبقى الله لك ما يحزنك قال أبو سفيان: اعل هبل. فقال ﷺ: أجيبوه. قالوا ما نقول؟ قال، قولوا: الله أعلا وأجل. قال أبو سفيان: لنا العزى ولا عزى لكم. فقال ﷺ: أجيبوه. قالوا ما نقول؟ قال قولوا: الله مولانا ولا مولى لكم. قال أبو سفيان: يوم بيوم، والحرب سجال؛ وتجدون مثلة لم آمر بها ولم تسؤني. فقال ﷺ أجيبوه. قالوا: ما نقول؟ قال قولوا: لا سواء، قتلانا في الجنة وقتلاكم في النار]. أخرجه البخاري وأبو داود، إلى

قوله لَمْ تَسُؤْنِي وأَخْرَجَ باقيه رزين.

« الشَّدُّ » العدو.

وقوله « اعلُ » أمر بالعلو.

« وهُبَلُ » اسم صنم.

« الحَرْبُ سِجَالٌ » أي تكون لنا مرة ولكم مرة، كما يكون للمستقين بالدلو وهو السجل، ولهذا دلو ولهذا دلو.

و« المُثْلَةُ » تشويه خلقة القتيل بقطع أو جدع.

2. (4247)- *Bera İbnu Âzib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "O gün müşriklerle karşılaştık. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ok atıcılarından müteşekkil [elli kişilik] bir grup askeri ayırıp, başlarına Adullah İbnu Cübeyr (radıyallahu anh)'ı tayin etti. Ve şu tenbihte bulundu."

"Hiç bir surette yerinizden ayrılmayın! Hatta bizim onlara galip geldiğimizi görseniz bile yerinizden ayrılmayın. Onların bize galebe çaldıklarını [ve kuşların cesetlerimize üşüştüklerini] görseniz dahi [ben size adam göndermedikçe] bize yardıma gelmeyin."

Müşriklerle karşılaştığımız zaman [Allah onları hezimete uğrattı ve] kaçtılar. Hatta dağa hızla kaçan kadınların eteklerini topladıklarını gördüm. (Ayak bileklerindeki) halkaları bile gözüküyordu. (Bizimkiler) şöyle demeye başlamışlardı: "Ganimet, ganimet!"

Abdullah İbnu Cübeyr (radıyallahu anh):

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*[ın size ne söylediğini unuttunuz mu?] *"yerlerinizi terketmeyin"* diye tenbihledi!" dedi ise de (okçular) dinlemediler. ["Vallahi, biz de arkadaşlarımızın yanına gdip, ganimet alacağız" dediler.] Onlar bu emre itiraz edince, yüzleri ters çevrildi, (ne yapacağını bilemeyen şaşkınlara döndüler ve) [mağlup oldular]. Yetmiş ölü verildi. Ebu Süfyan ortaya çıkıp: "Aranızda Muhammed varmı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm *"Ona cevap vermeyin!"* dedi. *Ebu Süfyan* tekrar sordu: "Aranızda *İbnu Ebî Kuhâfe* var mı?"

Resulullah yine: *"Cevap vermeyin"* buyurdu. Ebu Süfyan:

"Aranızda İbnu'l-Hattâb varmı?" diye sordu.Hiç kimse ona cevap vermedi. O zaman Ebu Süfyan: "Bunların hepsi öldürüldüler. Eğer sağ olsalardı cevap verirlerdi!" dedi. Bu söz karşısında Hz. Ömer (radıyallahu

anh) kendini tutamadı: "Ey Allah düşmanı yalan söyledin. Sana üzüntü verecek şeyleri Allah ibkâ etsin!" dedi. Ebu Süfyan: "(Şanın) yüce olsun Ey Hübel!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Buna cevap verin!" emretti. Ashab:

"Ne diyelim?" diye sordu.

"Allah mevlamızdır, sizin mevlanız yoktur!" deyin" dedi. Ebu Süfyan:

"Güne gün! [Uhud Bedir'e karşılıktır.] Harb (elden ele geçen) kova gibidir! Müsleye uğramış (uzuvları koparılmış) kimseler bulacaksınız. Bunu ben emretmedim, [Buna memnun olmadım, kızmadım da, yasaklamadığım gibi emir de etmedim] beni kötülemeyin!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Buna cevap verin!" emrettiler. Ashab: "Ne söyleyelim?" diye sordu:

"Hayır eşitlik yok! Bizim ölülerimiz cennette, sizinkiler cehennemde! deyin!" buyurdular. [Buhârî, Megâzî 17, 9, 20, Cihâd 164, Tefsir, Âl-i İmrân 10, Ebu Dâvud, Cihad 116, (2662), *"Beni kötülemeyin"* den sonrasını Rezîn ilave etmiştir.

4248 ٣ - وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [غَابَ عَمِّي أَنَسُ بنُ النَّضْرِ رضِيَ اللهُ عنه عن قِتَالِ بَدْرٍ. فقَالَ: غِبْتُ عن أوَّلِ قِتَالِ النَّبِيِّ ﷺ المُشْرِكين لَئِنْ أشْهَدَنِي اللهُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ قِتَالَ المُشْرِكِين لَيَرَيَنَّ اللهُ ما أصْنَعُ. فَلَمَّا كَانَ يومُ أُحُدٍ انْكَشَفَ المُسْلِمُونَ. فَـقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أعْتَذِرُ إلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هؤُلاَءِ، يعْنِي المُسْلِمِينَ. وَأبْرَأُ إلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هؤُلاَءِ، يعْنِي المُشْرِكِينَ. ثُمَّ تَقَدَّمَ بِسَيْفِهِ فَاسْتَقْبَلَهُ سَعْدُ بنُ مُعَاذٍ فَـقَالَ: يَا سَعْدُ بنَ مُعَاذٍ الْجَنَّةَ وَرَبِّ النَّضْرِ إنِّي لأجِدُ رِيحَهَا مِنْ دُونِ أُحُدٍ. قَالَ سَعْدٌ: فَمَا اسْتَطَعْتُ يَا رَسُولَ اللهِ مَا صَنَعَ ثُمَّ تَقَدَّمَ. قَالَ أنَسٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:

فَوَجَدْنَا بِهِ بِضْعـاً وَثَمَانِينَ، مَا بَيْنَ ضَرْبَةٍ بِالسَّيْفِ وَطَعْنَةٍ بِالرُّمْحِ وَرَمْيَةٍ بِسَهْمٍ. وَوَجَدْنَاهُ وَقَدْ مَثَّلَ بِهِ المُشْرِكُونَ. فَمَا عَرَفَهُ إلاَّ أُخْتُهُ بِشَامَةٍ أوْ بِبَنَانِهِ. قَالَ أنَسٌ: كُنَّا نَرَىٰ أنَّ هٰذِهِ الآيَةَ نَزَلَتْ فِيهِ وَفِي أشْبَاهِهِ: مِنَ المُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللهَ عَلَيْهِ الآيَة]. أخرجه الشيخان والترمذي.

3. (4248)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Amcam Enes İbnu'n-Nadr (radıyallahu anh) Bedir savaşında bulunamadı. Bu sebeple:

"Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müşriklere karşı yaptığı ilk savaşta yoktum. Eğer Allah, bana Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte müşriklerle savaşmak nasib ederse, Allah ne yapacağımı görecektir!" dedi.

Uhud günü müslümanlar (bozulup) dağılınca:

"Ey Allahım, bunların -yani müslümanların- yaptığından dolayı özürlerinin kabulünü dilerim. Ben onların -yani müşriklerin- yaptığından da sana sığınıyorum!" dedi ve kılıncını çekip ilerledi. Karşısına Sa'd İbnu Mu'âz çıkmıştı:

"Ey Sa'd İbnu Mu'âz! Cenneti istiyorum! Nadr'ın Rabbine yemin olsun ben Uhud'un önünde(n gelen) cennetin kokusunu duyuyorum!" dedi.

(O günü anlatan) Sa'd İbnu Mu'âz, (Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a):

"Ey Allah'ın Resûlü, (o gün) onun yaptıklarını (bir bir anlatmaya) muktedir değilim! İlerledi (diyeyim o kadar)" dedi. Enes İbnu Mâlik, (Sa'd İbnu Mu'âz (radıyallahu anh)'ı te'yiden) dedi ki:

"Biz (Enes İbnu Nadr'ın) cesedinde seksen küsür darbe izi bulduk, kimisi kılıç, kimisi mızrak, kimisi ok yarasıydı. Ayrıca biz onu müşrikler tarafından müsle edilmiş (gözü oyulup, burnu, kulakları koparılmış) olarak bulduk. Öyle ki onu kimse tanıyamamıştı. Kızkardeşi (halam Rübeyyi') -bedenindeki bir ben'inden veya- parmağının ucundan tanıdı.

Enes (radıyallahu anh) devamla dedi ki: **"Biz şu âyetin, Enes İbnu Nadr ve benzerleri hakkında indiğine inanırdık: "Mü'minlerden Allah'a verdiği ahdi yerine getiren adamlar vardır. Kimi bu uğurda canını vermiş, kimi de beklemektedir, ahdlerini hiç değiştirmemişlerdir"** (Ahzab 23). [Buhârî, Megazî 17, Cihad 12; Müslim İmâret 148, (1903); Tirmizî, Tefsir, (3198).]

4249 ٤ – وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَجُلٌ يومَ أُحُدٍ للنَّبِيِّ ﷺ أرَأيْتَ إنْ قُتِلْتُ، أيْنَ أنَا يَا رسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: فِي الْجَنَّةِ. فَألْقَى تَمَراتٍ كُنَّ فِي يَدِهِ ثُمَّ قَاتَلَ حَتَّى قُتِلَ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

4. (4249)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Uhud günü bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordu:

"Öldürülecek olsam, nereye gideceğim Ey Allah'ın Resulü?"

"Cennete! cevabını alınca elindeki hurmaları fırlatıp attı. (Kafirlerin

içine dalıp) öldürülünceye kadar savaştı." [Buhârî, Megâzî 17; Müslim, İmâret 143, (1899); Nesâî, Cihad 31, (6, 33).]

4250 ٥- وعن ابن المسيب قال: [سمعتُ سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه يقول: نَثَلَ لِي رسولُ الله ﷺ يومَ أُحُدٍ كِنانته. فقال: ارْمِ فداكَ أبي وأُمّي، وكانَ رجلٌ من المُشركين قد أحرقَ المُسلمين فرَعْتُ له بسهمٍ ليس فيه نصلٌ. فأصبتُ جنبه فسقط وانكشفت عورتُه فضحكَ رسولُ الله ﷺ حتى نظرتُ إلى نواجذه]. أخرجه الشيخان إلى قوله: فداك أبي وأمي. وأخرج باقيه مسلم.

« الكِنَانَةُ » الجعبة التي فيها النشاب. و« نَثَلَ » ما فيها ألقاه ونثر.

5. (4250)- *İbnu'l-Müseyyeb* rahimehullah anlatıyor: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh)'ı işittim, demişti ki: "Uhud gününde resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadakının içerisindeki okları bana bir bir verip:

"At! diyordu, *at annem babam sana feda olsun!"*

Müşriklerden biri müslümanları(n canlarını) yakmıştı, ona kanatsız bir ok attım. Yan tarafından isabet ettirdim. Herif yere yıkıldı ve avret yerleri de açıldı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güldüler, o kadar ki yan dişlerini gördüm." [Buhârî- Megâzî 18, 15; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 41, (2411, 2412).]

4251 ٦- وعن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه قال: [رأيتُ على يمينِ رسولِ الله ﷺ وعلى شمالهِ يومَ أُحُدٍ رجلَيْنِ عليهما ثيابٌ بيضٌ يُقاتلانِ كأشدِّ القتالِ ما رأيتُهما قبلُ ولا بعدُ، يعني جبريلَ وميكائيلَ عليهما السّلامُ]. أخرجه الشيخان.

6. (4251)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Uhud günü, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağ ve sol iki tarafında beyaz elbiseli iki adam görüyordum. Bunlar,şiddetli birşekilde savaşıyorlardı. Onları ne daha önce görmüştüm ne de daha sonra gördüm. -Yani bunlar Cibril ve Mikâil aleyhimâsselam idiler-" [Buhârî, Megâzî 18, Libâs 24; Müslim Fedâil 46, (2306).]

4252 ٧- وعن جابر رضي الله عنه قال: [أُصيبَ أبي يومَ أُحُدٍ فجعلتُ أكشفُ عن وجهِهِ وأبكي وجعلُوا ينهوني والنبيُّ ﷺ لا ينهاني. وجعلتْ فاطمةُ بنتُ عمرو بن حرامٍ رضي الله عنها تبكيه فقال ﷺ: تبكيه أوْلا تبكيه، مازالتِ الملائكةُ تُظلّه

بأجنحتها حتّى رفعتموه]. أخرجه الشيخان والنسائي.

7. (4252)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Babam Uhud günü şehid oldu. Yüzünü açıp ağlamaya başladım. Bana mâni oldular. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mani olmuyordu. Fatıma Bintu Amr İbni Haram (radıyallahu anhâ) ona ağlamaya başladı. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ona ağlasan da ağlamasanda melekler onu, siz (cenazesini) kaldırıncaya kadar, kanatlarıyla gölgelemektedirler buyurdular." [Buhârî, Cenâiz 3, 34, Cihâd 20, Megâzî 26; Müslim, Fedailu's-Sahâbe 130, (2471); Nesâî, Cenâiz 13, (4, 13).]

4253 ٨– وعن السائب بن يزيد عن رجل سماه [أنّ رسول الله ﷺ ظاهر يوم أُحد بين درعين]. أخرجه أبو داود.

« ظاهر » أي لبس إحداهما فوق الاخرى.

8. (4253)- *Sâib İbnu Yezîd,* -ismini söylemiş olduğu- bir adamdan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud günü (üst üste giyilmiş) iki zırhdan (destek) gördü." [Ebu Dâvud, Cihâd 75, (2590); İbnu Mâce, Cihad 18, (2806).]

4254 ٩– وعن أبي هريرة رضيَ الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ يوم أُحد: اشتدّ غضبُ الله على قوم فعلوا بنبيّه هكذا، ويشير إلى رباعيته. اشتدّ غضبُ الله على رجلٍ يقتله رسولُ الله ﷺ في سبيل الله]. أخرجه الشيخان.

9. (4254)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud günü: *"Peygamberine böyle yapan bir kavme Allah'ın öfkesi arttı"* dedi ve (kırılan) dişine işaret etti. Ve ilave etti: *"Allah'ın gadabı, Resulullah'ın Allah yolunda öldürdüğü kişiye de Allah'ın öfkesi şiddetlendi."* [Buhârî, Megazî 24; Müslim, Cihad 106, (1793).]

4255 ١٠– وعن أنس رضيَ الله عنه: [أنّ رسولَ الله ﷺ: كُسرت رباعيته يوم أُحد وشُجّ في رأسه. فجعل يسلت الدّم عن وجهه ويقول: كيف يفلح قوم شجّوا نبيهم وكسروا رباعيته، وهو يدعوهم إلى الله؟ فأنزل الله: لَيْسَ لَكَ مِنَ الأَمْرِ شيء الآية]. أخرجه مسلم والترمذي.

«شجّ رأسه» إذا شق وخرج دمه.

و«سلتَ الدم عن الجرحِ» إذا مسحه.

10. (4255)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Uhud günü dişi kırıldı, başından yaralandı. [Yüzüne akan] kanı, yüzünden siliyor ve:

"Allah, kendilerini Allah'a davet eden peygamberlerinin (başını) yarıp, dişini kıran [ve yüzünü kana bulayan] bir kavmi nasıl iflâh eder?" diyordu. Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi:

"Allah'ın onların tevbelerini kabul veya onlara azab etmesi işiyle senin bir ilgin yoktur. Çünkü onlar zâlimlerdir. Göklerde olanlarda yerde olanlar da Allah'ındır. Dilediğini bağışlar, dilediğine azab eder. Allah bağışlayandır, merhamet edendir"(Âl-i İmran 128-129). [Müslim, Cihâd 104, (1791); Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmran, (3005, 3006); Buhârî, muallak olarak kaydetmiştir. (Megazî, 21).]

AÇIKLAMA:

1- Son rivayette (4255), *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Uhud'da yaralar aldığı belirtilmektedir. İbnu Hişâm'ın Ebu Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh)'tan kaydına göre, Uhud'da *Utbe İbnu Ebî Vakkas* Resulullah'ın sağ alt rebaiyye dişini[136] kırmış, alt dudağını da yaralamıştır. *Abdullah İbnu Şihâb ez-Zührî* de alnından yaralamıştır. *Abdullah İbnu Kami'e* elmacık kemiğinden yaralamış, buraya miğferinden iki halkanın saplanmasına sebep olmuştur. Hatta, bir rivayette, *Sa'd İbnu Ebî Vakkas:* "Ömrümde, Uhud'da Resulullah'ı yaralayan kardeşim Utbe'yi öldürmek istediğim kadar hiç bir zaman insan öldürme hırsı duymadım" demiştir.

Bunlardan *Utbe İbnu Ebî Vakkas*'ın sonradan İslam'a girdiğini İbnu Merde söylemiş ise de, diğer müellifler onu reddederler ve kâfir olarak öldüğünü belirtirler. Abdullah İbnu Kami'e'nin Resulullah'ın: *"Allah seni zelil kılsın"* bedduasını aldığı ve bilahare bir dağ keçisinin, param parça oluncaya kadar boynuzlarıyla vurduğunu kaydederler.

Abdullah İbnu Şihâb ez Zührî'nin, sahabeler arasında ismi geçer. Sonradan İslam'la müşerref olup Mekke'de öldüğü, meşhur muhaddis *Muhammed İbnu Şihâbi'z-Zührî*'nin ceddi olduğu belirtilir, (radıyallahu anh).

136– Rebaiyye, iki ön dişle köpek dişi arasındaki dişe denmektedir. Dilimizde onun ayrı bir ismi yoktur.

❑ UHUD HARBİ

Uhud: Medine'ye bir fersahtan daha yakın yeralan bir dağınadıdır. Günümüzde genişleyen Medine, neredeyse Uhudun eteklerine ulaşmıştır.

Uhud savaşı, Hicretin üçüncü yılı içerisinde şevval ayında -tam olarak söylemek gerekirse Medine'ye gelişin 32. ayında- cereyan etmiştir. Bedir'den 13 ay sonra.

Bedir'de büyük bir yenilgiye uğrayan Mekkeli müşrikler, müslümanlara karşı büyük, bir kinle dolmuştular. Medineli yahudilerin tahrikkâr faliyetleri onların kinlerini daha da artırmış olmalıdır.

Müslümanların böyle bir savaşa hiç ihtimal vermeyip, hazırlıksız yakalandıkları söylenemez. Her hal-u kârda Hz. Peygamber Mekke'den ciddi bir intikam saldırısı olacağını tahmin etmiş olmalıdır. Zaten Bedir savaşından döner dönmez, Mekkeliler, *Ebu Süfyan*'ın müslümanlardan kaçırmaya muvaffak olduğu kervanın kârına hiç dokunmayıp, onunla intikam ordusu hazırlama kararı almışlardı. Hz. Peygamber Mekke'de olup bitenleri takip ediyor, bilhassa amcası Abbas'ın mektuplarıyla günü gününe haber alıyordu. Bu kervan ellibin dinarlık bir mala sahipti. *İbnu Sa'd*'ın "Bir dinar bir dinarlık kâr sağladı" demesine göre sahiplerine iade edilen sermayeden geriye elibin dinarlık servet savaş hazırlığına ayrılmış oldu. **"O küfredenler şüphe yok ki mallarını, (halkı) Allah yolundan alıkoymaları için sarfederler..."** (Enfâl 36) âyetiyle bunun kastedildiği belirtilir.

Mekkeliler, bununla da yetinmeyip, müttefikleri olan diğer Arap kabilelerine de adamlar gönderip onlarında yardımlarını sağladılar.

Hem Bedir hatıralarını canlı tutmaları hem de teşvikkar davranışlarıyla daha dinamik, daha cansiperâne savaşmak için kadınlarıda beraberlerinde almaya karar verdiler.

Mekke'den yola çıkan ordu üçbin kişilikti. Bunlardan yediyüzünde zırh vardı. İkiyüz at, üçbin de develeri mevcuttu; 15 tane de kadın. Resulullah, Mekke'den çıkış haberlerini alır almaz, hareketlerini takip etmek üzere farklı ekipler halinde muhtelif casuslar gönderdi. Şehre gece nöbetçileri çıkardı. O sırada kendisi de bir rüya görmüştü: "Sanki sağlam bir zırh içerisindeydi, kılıncı Zülfikâr'ın demiri çatlamıştı. Bir öküz kesilmişti arkadan da bir koç kesilmişti." Rüyayı ashabına anlattı. Ve şöyle tevil etti: *"Sağlam zırh Medine'dir. Kılıncımın çatlaması, nefsime gelecek bir musibet, [Âl-i Beytimden birinin ölmesidir.] Kesilmiş sığır, as-*

habımdan katldir. Koçun ilavesine gelince, koç bir gruptur, inşallah Allah öldürecektir."

Bu rüya'ya göre, Resulullah Medine'den çıkmama görüşünde idi. Görüşüne muvafakat almak istiyordu. Bu maksatla istişare etti. Abdullah İbnu Übey İbni Selül de çıkmamak gerektiğini söyledi. [O şöyle diyordu: "Ey Allahın Resûlü! Medne'de kal, onlara çıkma. Allah'a kasem olsun, Medine'den düşmana karşı her çıkışta musibetle karşılaştık. Bize girince de onlar musibetle karşılaştılar. Eğer girerlerse, erkekler karşılarında çarpışır, kadın ve çocuklar tepelerinden taş atarlar..."] Medine'den çıkmamak, Muhacir ve Ensâr'dan büyüklerin müşterek görüşü idi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Şehrin içinde kalın. Kadın ve çocukları âtâmlara (şatovari surlu) evler) yerleştirin, (biz de düzensiz olarak şehre girecek muhariplerle savaşırız)"* diyordu. Bedr'e katılmamış olan gençler, Resulullah'tan düşmana karşı çıkmayı taleb ettiler, şehid olmak arzularını beyanettiler. ["Bizi düşmanın karşısına çıkarın, bizi kendilerinden korkmuş, zayıflar olarak görmesinler dediler."] İstişârede bu görüş galebe çaldı.

Resulullah halka cuma namazı kıldırdı. Sonra onlara vazetti, gayret ve cihad emretti. Sabrettikleri takdirde zafer elde edileceğini müjdeledi. Düşmana karşı çıkma hazırlığı yapılmasını emretti. İkindi namazını da kıldırdıktan sonra şahsen hazırlanmak üzere evine girdi. Bu esnada Medine ve Âvali ahalisi de hazırlanmış, toplanmış idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çıkmasını bekliyorlardı. Sa'd İbnu Muâz ile Üseyd İbnu Hudayr, halka: "Siz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dışarı çıkmaya zorladınız. Halbuki, O'na emir semadan gelir, kararı ona bırakın!" dediler. Resulullah da çıktı. Üst üste iki zırh giymiş, beline kayıştan mamul kılıç hamalini bağlamış, kılıcını takmış, başına miğferini geçirmiş, kalkanını da sırtına atmış idi.

Bekleyen halk (Sa'd İbnu Muaz ve Üsyed'in konuşmaları üzerine dışarı çıkmadaki ısrarlarına) toptan pişman olmuşlardı:

"Sana muhalefet bizim neyimize! Siz nasıl muvafık görüyorsanız öyle yapın!" dediler. Ancak, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bir peygamber zırhını bir kere giydi mi düşmanlarıyla onun arasında Allah hükmedinceye kadar, onu atmak ona yakışmaz! Verdiğim emre dikkat edin, onu Allah'ın adına yapın; sabrettiğiniz takdirde zafer sizindir" der. Üç sancak bağlar. Evslilerin sancağını, Üseyd İbnu Hudayr'a; Hazreclilerin sancağını *Hubâb İbnu Münzir*'e; Muhâcirlerinkini de *Ali İbnu Ebî Talib*'e verir, (radıyallahu anh), Medine'ye de Abdullah İbnu Ümmi Mektum'u halef bırakır.

Atına biner ,yayını takar, eline de bir ok alır. Geri kalan müslü-manlarda silahlarını kuşanırlar. Yüz tanesi de zırhlıdır. Yola çıkarlar. Geceyi Benî Neccar yurdunda geçirirler. Düşman da Uhud'a inmiştir. Müslümanları takip etmektedir.

Sabahleyin Kantara bölgesine gelinir. Burada *Ubey İbnu Ka'ab* adamlarıyla ayrılır.

Resulullah orduyu tanzim eder. Sağ cenahı sol cenahı ayırır; yüzlerini Medine'ye, sırtlarını Uhud dağına vererek savaş düzenine girer. Geri taraflarını kollamak üzere elli kişilik bir okçu birliği ayırır. Başlarına Abdullah İbnu Cübeyr'i koyar: *"Burada kalın arkamızı koruyun. [Oklarınızla bizden atları defedin, arkamızdan gelmesinler]. Bizim kazandığımızı ve ganimet toplamaya başladığımızı da görseniz sakın bize iştirak etmeyin. Bizim öldürüldüğümüzü görecek olsanız asla yardım etmeyin"* tenbihinde bulunur.

Müşrikler de tertibat alır. Sağ cenaha *Halid İbnu Velid,* sol cenâha *İkrime İbnu Ebî Cehl,* yan cenahlara ikiyüz atlı birliği koyarlar. Atlı birliğe Safvân İbnu Ümeyye komutan olur.

İki ordu yaklaşır. Ebu Süfyan, Ensar'a bir elçi göndererek: "Bizimle, amcamızın oğlunun arasından çekilin. Biz size dokunmayız. Sizinle savaşmaya niyetimiz yok" der. Ancak teklif reddedilir. Önce Medine'den kaçan Ebu Âmir er-Râhib, elli kişilik adamıyla ortaya çıkarsa da derhal dağıtılır.

Teke tek mübareze başlar, Mekkeli sancaktarlar birer birer katledilir. Bu hal müşriklerin bozulup dağılmasına sebep olur. Müslümanlar peşlerine düşer, silahlarını rahatça diledikleri yerlerine vururlar. Müşrikler savaş meydanını terkederler. Müslümanlar onların bıraktığı ganimeti yağmalamaya geçerler. Bu esnada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geri tarafı beklemek üzere bıraktığı okçular arasına ihtilaf girer. Bir kısmı yağmaya katılmak ister. Komutanlarını dinleyip yerinde sebat edenler on kişiden aşağı düşer, gerisi yerlerini terkeder. Bunlar hakkın-da şu âyet nâzil olmuştur: **"Andolsun ki, Allah size verdiği sözde durdu. Onun izniyle kâfirleri kırıp biçiyordunuz. Ama Allah size arzuladığınız zaferi gösterdikten sonra gevşeyip bu hususta çekiştiniz ve isyan ettiniz. Sizden kimi dünyayı, kimi ahireti istiyordu, derken denemek için Allah sizi geri çevirip bozguna uğrattı"** (Âl-i İmran 152).

Dağın, korumadan boşaldığını gören *Halid İbnu Velid* ve peşinden

İkrime, arkadan çevirme yaparlar. Gediği bekleyen az sayıdaki okuçuyu şehid edip hücuma geçerler.

Savaşın istikameti değişir. Arkalarından, atlıların hücumuna uğrayan müslümanlar şaşkına döner. Derken önden kaçan müşrikler de geri dönerler. Bozgun müslümanların arasına girer; merkezi planlı savaş kaybedilme noktasına gelir. Resulullah'ın etrafında az sayıda kimse kalır. Herkes kendi canının derdine düşer. Hatta *İbnu Sa'd*'ın bir cümlesine göre *"Karmakarışık olan, acele ve dehşetten parolasız (şiarsız) savaşan müslümanlar ne yaptığının şuuruna varmadan birbirlerine vurmaya başlarlar."*

Bu kritik anda, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önünde savaşan ve aynı zamanda Resulullah'a koruyuculuk ve sancaktarlık yapan *Mus'ab İbnu Umeyr'i, İbnu Kamie el-Leysi* şehid eder ve Resulullah'ı öldürdüğünü zannederek Kureyş'e: "Muhammed'i öldürdüm" diye müjde götürür. Herkes bu sözü tekrarlar. Bu haber müslümanlardaki bozgunu iyice artırır.

Bir kısım müslümanlar savaş meydanını terkeder. Resulullah az kimseyle sebat eder; yaralar alır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcası Hamza, Abdullah İbnu Cahş, Mus'ab İbnu Umeyr gibi bir kısım büyük zatlar şehid olurlar. İbnu Sa'd, Ensardan 70 kişinin şehid düştüğünü kaydeder. Mekkelilerin kaybı da 23'dür.

İbnu Hacer'in tahkikine göre, İslam ordusu bu savaşta üç gruba ayrılmıştır:

1) Bir grup, Medine yakınlarına kadar kaçmış, savaş bitinceye kadar geri dönmemiştir. Bunlar sayıca azdır. Bunlar hakkında: **"İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirenlerin yaptıklarının bir kısmından ötürü şeytan ayaklarını kaydırıp yoldan çıkarmak istemişti. Allah, andolsun ki onları affetti..."** (Âl-i İmrân 155) âyeti nâzil olur.

2) Bir grup: *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öldürüldüğü haberini işitince şaşkına dönerler. Bunlardan her biri kendi nefsini kurtarma gayretine düşer. Bunlar öldürülünceye kadar savaşma azmini yitirmediler. Bunlar Ashabın ekseriyetini teşkil ediyordu.

3) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte sebat edenler. Bilahare ikinci grup da yavaş yavaş bunlara iltihak etti. Resulullah'ın etrafında sebat edenlerin sayısı hakkında farklı rakamların gelmiş olması da bundan ileri gelir: Panik anında az sayıda kimse kalmış, sonradan, ya-

vaş yavaş toparlanan müslümanlar, Resulullah'ın sağlık haberini aldıkça birer ikişer tekrar etrafında çoğalmaya başladılar. Bu farklı rivayetlerden birine göre Resulullah'la birlikte o gün "beş Ensar" kalmıştır. Bir diğerine göre yedi Ensâr, Kureyş'ten iki kişi Talha ve Sâd; bir başkasına göre, "Oniki Ensâr", bir diğerinde "Onbir Ensâr, -ve Talha"; bir beşinci rivayette yedisi Ensâr, biri *Hz. Ebu Bekr* olmak üzre- yedisi Muhacir ondört sahabî" kalmıştır. Taberî'nin Süddî'den bir kaydına göre yapılan çağrı üzerine otuz kişi toplanmıştır.

O dehşetli günde Aleyhissalâtu vesselâm'ın etrafında sabit kalanların ismini Vâkidî, Megazî'de şöyle serdeder: "Muhacirlerden şu yedi kişi: *Hz. Ebu Bekr, Hz. Ali, Abdurrahman İbnu Avf, Sa'd İbnu Ebî Vakkas, Talha, Zübeyr, Ebu Ubeyde* radıyallahu anhüm ecmâîn: Ensardan: *Ebu Dücâne, Hubâb İbnu'l-Münzir, Âsım İbnu Sâbit, Hâris İbnu's-Sımme, Sehl İbnu Huneyf, Sa'd İbnu Mu'az, Üseyd İbnu Hudayr* radıyallahu anhüm ecmâîn."

Mekkeliler, 4247 numaralı hadiste teferruatlı olarak anlatıldığı üzere, bazı büyükleri teker teker sayarak hayatta olup olmadıklarını sorar. Resulullah cevap vermemelerini tenbih eder. Onların öldüğüne hükmederler. Ancak Hz. Ömer, en sonunda dayanamayıp hepsinin hayatta olduğunu söyler.

Ebu Süfyan, Medine'yi yağmalamayı düşünmeden Mekke'ye dönme kararı verir. Yola çıkar. Resulullah derhal toparlanıp Hz. Ali (radıyallahu anh)'ı peşlerinden takibe yollar. *"Develerine binerlerse Mekke'ye gidiyorlar, atlara binerlerse Medine'ye. Nefsimi kudret eliyle tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, eğer Medine'ye yönelecek olurlarsa mutlaka onlarla savaşacağım"* der. Hz. Ali sessizce takip eder, "develerine bindikleri" haberini getirir. Resulullah kendi yarasını sarar, diğer yaralılarla meşgul olunur. Şehidler namaz kılmadan defnedilir. Bir kabre iki-üç tanesi birden konur. Kur'an'dan daha çok bilen, kıble cihetine, öne konur.

Ebu Süfyan'ın Medine'ye girmeyi düşünmeden Mekke'ye çekilmesinin sebebi hala bir muamma olarak kalmaktadır.

★ *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud savaşının ertesi günü, -ki Şevvalin 16'sıdır- müezzini vasıtasıyla Medine'de ilan ederek, düşmanı takibe çıkacaklarını, hazırlık yapılmasını emreder. Ve ilave eder: *"Dün savaşa katılanlar dışında kimse bu sefere katılmayacak!"* İbnu Hişam, Resulullah'ın bu takip seferini düşmanları korkutmak ve onlara kendilerini takip etmek üzere çıktıkları haberinin ulaşması, böylece Resulullah'ın güçlü olduğu, savaşta uğranılan musibetin, müslümanları

zayıflat-madığı hususunda kanaat sahibi olmaları için yaptığını belirtir. Bunda, mü'minlerin moralini takviye gayesinin de güdüldüğü açık bir durumdur.

★ *Uhud*'la ilgili bazı hadiseleri, müteakip hadisini açıklama kısmında kaydedeceğiz.

UHUD YENİLGİSİNİN SEBEBİ

Uhud savaşı, görüldüğü üzere iki safhada cereyan etmiştir. Birinci safhada müslümanlar zafer kazanmışlar, Mekkelileri bozguna uğratmışlardır.

Ancak, okçuların Resulullah'ın çok sıkı tenbihine rağmen yerlerini terketmiş olmaları kesin zaferle noktalanmasına ramak kalan bir savaşın kaderini tersine çevirmiştir.

Şu halde bozgunun görülen zahir sebebi Resulullah'ın emrinin dinlenmemesi, yani okçuların mevzilerini terketmeleridir. Okçuları bu davranışa itende "ganimet toplama hırsı"dır.

Askerlikte emre itaat esastır, başarının sırrı burada yatar. Emre itaati ihlal eden mühim bir husus da madde hırsı, bencillik gözükmektedir. Resulullah, insandaki maddi hırsın fıtrîliğini bilmekte ve insan ne kadar yaşlansa da, o zaafının, iki vadi dolusu altını olsa bile altın dolu bir üçüncü vâdi isteyecek kadar canlı ve berdevam olduğuna dikkat çekmektedir. Ganimetlerin taksimiyle ilgili ahkâm Bedir seferi sırasında gelmiş ise de, taksimden önce ganimet malı üzerinde yapılacak tasarrufun haram olduğu hususu Hayber seferinden sonra teşri edilmiştir. Belki de bu Uhud bozgununun dersiyle olacak Aleyhissalâtu vesselâm, taksimden önce ganimetten alınacak tek bir "iğne"nin, bir "ayakkabı bağı"nın dahi şehid olmaya mani bir cürüm olduğu hususunu ısrarla işlemiş, takrir etmiştir. Ne var ki, başta Puvatya olmak üzere birçok mühim savaşlarda bu ganimet hırsı mağlubiyetlerin sebebi olmaya devam edecektir.

BİR BAŞKA SEBEP

Uhud savaşına kader-i ilâhî açısından bakan Bediüzzaman, müslümanların oradaki yenilgisine bir başka yorum getirir:

MÜHİM BİR SUAL: *"Fahru'l-Âlemîn ve Habib-i Rabbü'l-Âlemin Hazret-i Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Sahabelerinin, müşrikîne karşı Uhud'un nihayetinde ve Huneyn'in bidayetinde mağlubiyetinin hikmeti nedir?"*

el-CEVAP: "Müşrikler içinde o zamanda saff-ı sahabede bulunan ekâbir-i sahabeye istikbalde mukabil gelecek Hazret-i Halid gibi çok zâtlar bulunduğundan, şanlı ve şerefli olan istikballeri nokta-i nazarından bütün bütün izzetlerni kırmamak için, hikmet-i ilahiyye, hasenât-ı istikbaliyelerinin bir mükâfaat-ı muaccilesi olarak mâzide onlara vermiş, bütün bütün izzetlerini kırmamış. Demek mazideki sahabeler, müstakbeldeki sahabelere karşı mağlub olmuşlar. Tâ o müstakbel sahabeler berk-i süyuf korkusuyla değil, belki bârika-i hakikat şevkiyle İslamiyet'e girsin ve o şehameti fıtriyeleri çok zillet çekmesin."

❑ RECİ GAZVESİ

4256 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [بَعَثَ النَّبِيُّ ﷺ سَرِيَّةً عَيْناً وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ، وَهُوَ جَدُّ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ. فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بَيْنَ عُسْفَانَ وَمَكَّةَ، ذُكِرُوا لِحَيٍّ مِنْ هُذَيْلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو لِحْيَانَ. فَتَبِعُوهُمْ بِقَرِيبٍ مِنْ مِائَةِ رَامٍ فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ حَتَّى أَتَوْا مَنْزِلاً نَزَلُوهُ فَوَجَدُوا فِيهِ نَوَى تَمْرٍ تَزَوَّدُوهُ مِنَ الْمَدِينَةِ. فَقَالُوا: هَذَا تَمْرُ يَثْرِبَ. فَتَبِعُوا آثَارَهُمْ حَتَّى لَحِقُوهُمْ فَلَمَّا أَحَسَّ بِهِمْ عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى فَدْفَدٍ، وَجَاءَ الْقَوْمُ فَأَحَاطُوا بِهِمْ فَقَالُوا: لَكُمُ الْعَهْدُ وَالْمِيثَاقُ إِنْ نَزَلْتُمْ إِلَيْنَا أَنْ لاَ نَقْتُلَ مِنْكُمْ رَجُلاً. فَقَالَ عَاصِمٌ: أَمَّا أَنَا فَلاَ أَنْزِلُ فِي ذِمَّةِ كَافِرٍ. اللَّهُمَّ أَخْبِرْ عَنَّا رَسُولَكَ.، فَقَاتَلُوهُمْ حَتَّى قَتَلُوا عَاصِماً فِي سَبْعَةِ نَفَرٍ بِالنَّبْلِ وَبَقِيَ خُبَيْبٌ وَزَيْدٌ وَرَجُلٌ آخَرُ. فَأَعْطَوْهُمُ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ. فَنَزَلُوا إِلَيْهِمْ. فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ حَلُّوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا. فَقَالَ الرَّجُلُ الثَّالِثُ الَّذِى مَعَهُمَا: هَذَا أَوَّلُ الْغَدْرِ. فَأَبَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَجَرَّرُوهُ وَعَالَجُوهُ عَلَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ. فَأَبَي أَنْ يَفْعَلَ فَقَتَلُوهُ. وَانْطَلَقُوا بِخُبَيْبٍ وَزَيْدٍ حَتَّى بَاعُوهُمَا بِمَكَّةَ فَاشْتَرَى خُبَيْباً بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلٍ. وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ يَوْمَ بَدْرٍ. فَمَكَثَ عِنْدَهُمْ أَسِيراً حَتَّى أَجْمَعُوا قَتْلَهُ. فَاسْتَعَارَ مُوسىً مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ لِيَسْتَحِدَّ بِهَا. فَأَعَارَتْهُ. قَالَتْ: فَغَفَلْتُ عَنْ صَبِيٍّ لِي فَدَرَجَ إِلَيْهِ حَتَّى أَتَاهُ فَوَضَعَهُ عَلَى فَخِذِهِ فَلَمَّا

رأيته فزعت فزعة حتى عرف ذلك مني، وفي يده الموسى. فـــقال: أتخشين أن أقتله؟ ما كنت لأفعل ذلك إن شاء الله. وكانت تقول: ما رأيت أسيراً قط خيراً من خبيب، ولقد رأيته يأكل من قطف عنب، وما بمكة يومئذ ثمرة، وإنه لموثق بالحديد، وما كان إلا رزقــاً رزقه الله خبيبــاً. فخرجوا به من الحرم ليقتلوه فقال: دعوني أصلي ركعتين ثم انصرف إليهم فقال: لو لا أن تروا أن مابي جزع من الموت لزدت. فكان أول من سن الــركعتين عند القتل هو. وقال: اللــهم احصهم عدداً. ثم قال:

ما أبالي حين أقتل مسلماً على أي شق كان في الله مصرعي

وذلك في ذات الإله وإن يشأ يبارك على أوصال شلو ممزع

ثم قام إليه عقبة بن الحارث فقتله. وبعثت قريش إلـــــى عاصم ليؤتوا بشيء من جسده بعد موته، وكان قتل عظيماً من عظمائهم يوم بدر. فبعث الله عليه مثل الظلة من الدبر. فحمته من رسلهم فلم يقدروا منه على شيء]. أخرجه البخاري وأبو داود.

« الفدفد » الموضع الغليظ المرتفع.

ومعنى « عالجوه » أى ما رسوه، وأراد به أنهم خدعوه ليتبعهم فأبي.

« والإستحداد » حلق العانة.

و« القطف » العنقود، وهو اسم لكل ما يقطف.

و« الشلو » العضو من أعضاء الانسان.

و« الممزع » المفرق.

« الظلة » الشئ المظل من فوق.

« الدبر » جماعة النحل.

1. (4256)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gözcü seriyye gönderdi. Başına Âsım İbnu Sâbit'i komutan tayinetti. Bu zât Amr İbnu Âsım İbni'l-Hattâb'ın ceddi

idi. Usfân ile Mekke arasında bulunan bir yere kadar gittiler. Huzeyl Kabilesi'nin Beni Lihyan denen bir koluna haber verdiler. Bunları yüz okçu yakından takibe aldı. İzlerini takiben onların inmiş bulunduğu yere kadar geldiler. Onların azık olarak Medine'den beraberlerine almış oldukları hurmanın çekirdeğini buldular.

"Bu Yesrib (Medine) hurmasıdır!" dediler ve izlerini takibe devam ederek, Ashab'a kavuştular. Âsım ve ashâbı onları hissedince sarp bir yere sığındılar. Takipçiler gelip onları kuşattılar.

"Eğer bize teslim olursanız size ahd ve misakımız var, sizden kimseyi öldürmeyeceğiz!"dediler. Âsım:

"Ben bir kâfirin zimmetine teslim olmam. Allahım, Resûlüne bizden haber ver!" dedi. Aralarında mukatele (vuruşma) çıktı. Takipçiler ok attılar. Âsım (radıyallahu anh) yedi kişiyle birlikte şehid oldu. Geriye Hubeyb, Zeyd ve bir kişi daha kaldı.Takipçiler, bunlarada ahd ve misak teklif ettiler. Bunlar, onlara teslim oldular. Ele geçirir geçirmez, derhal yaylarının kirişlerini çözerek, bunları onlarla bağladılar.

Hubeyb ve Zeyd'in yanındaki üçüncü şahıs:

"Bu verdikleri söze birinci ihânetleri" deyip, onlarla beraberliği reddetti. Onu sürüyüp braberliğe zorladılar. O yine de direndi. Onu da şehid ettiler, Hubeyd ve Zeyd'i Mekke'ye götürüp orada sattılar. Hubeyb'i *Beni'l-Hâris İbni Âmir İbni Nevfel* satın aldı. *Hubeyb,* Bedir günü el-Hâris'i öldürmüştü. Yanlarında esir olarak kaldı. Sonunda öldürmeye karar verdiler. (Bir ara) el-Hâris'in kızlarından birinden etek traşı olmak için ustura istedi, kız getirdi. Kadın der ki: "Bir çocuğum vardı, gafil davrandım. Hubeyb'in yanına kadar çıktı. Hubeyb onu dizine oturttu. O vaziyette görünce çok korktum. Benim korktuğumu Hubeyb farketti, ustura de elindeydi."

"Çocuğu öldüreceğimden mi korkuyorsun? İnşaallah böyle bir şey yapmam" dedi. Yine o kadın şunu anlatmıştı:

"Ben Hubeyb'ten daha hayırlı bir esir görmedim. Bir gün onun, salkımdan üzüm yediğini gördüm. Halbuki o sırada Mekke'de hiç bir meyve yoktu. Üstelik demir zincirlerle bağlı idi. Demek ki o, Allah'ın Hubeyb'e lutfettiği bir rızıktı.

Öldürmek üzere onu, Harem bölgesinden çıkardılar. Orada:

"Beni bırakın iki rek'at namaz kılayım!" dedi. (Bıraktılar namazını kılınca) geri geldi.

"Eğer ölümden korktu demiyecek olsaydınız daha fazla kılacaktım!" dedi. İdâm sırasında namaz kılmayı ilk sünnet kılan kimse Hubeyb idi.

"Allahım, onların hepsini say, [dağınık dağınık öldür]" dedi. Sonra şu beyitleri terennüm etti:

"Müslüman olarak öldürüldükten sonra gam yemem,

Nerede olursa olsun Allah için ölüyorum.

Bu ölüm O'nun zâtı(nın rızası) yolundadır. Dilerse O, darmadağınık uzuvların eklemleri üzerine bereket verir.

[Sonra Hubeyb: "Alahım, Resulüne selamımı götürecek kimse bulamıyorum, sen duyur" der.][137]

Sonra *Ukbe İbnu'l-Hâris* kalkıp Hubeyb'i öldürdü.

Kureyş *Bedir*'de pek çok büyüklerini öldürmüş bulunan Âsım'ın cesedinden bir parça getirtmek için, onun ölümünden sonra, ölüsüne adamlar gönderdi. Allah Teâlâ Hazretleri de onun üzerine arı oğulu nevinden bir gölgelik gönderdi. Bu, Kureyş'in gönderdiklerine karşı onun cesedini korudu, hiç bir şey alamadılar." [Buhârî, Megâzî, 38, 9, 170, Tevhid 14; Ebu Dâvud, Cihad 115, (2660, 2661), Cenâiz 16, (3112).]

AÇIKLAMA:

1- *Reci* vak'ayı ciğersuz'u, *İbnu'l-Esire* göre hicretin dördüncü senesinin başlarında, Safer ayında, Uhud Gazvesinin akabinde vukûa gelir. İbnu İshak'ın nakline göre, Uhud'dan sonra Adel ve el-Kâre kabilelerinden gelen bir heyet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a başvurarak: "Ey Allah'ın Resulü! Aramızda İslam yayılmaktadır. Bizimle birlikte ashabından bazılarını gönder de bize dini öğretsinler" diye talebte bulunurlar. Resulullah da onlarla birlikte altı kişi gönderir. Başlarına *Âsım İbnu Sâbit*'i -bir rivayete göre de Mersed İbnu Ebî Mersed- (radıyallahu anhümâ)'yı koyar.

Hadisenin tasvirinde rivayetler arasında bazı farklılıklar var. Mesela sadedinde olduğumuz rivayet 10 kişi derken, İbnu İshak'ın rivayeti altı kişiden bahseder. İbnu Hacer, üç kişinin bunlara tabi olan kimseler olabileceği, -bu yüzden- onlar üzerinde ciddi durulmamış olabileceği tahminini yürütür.

137– Bir rivayette şöyle denir: "Cebrail geldi, haberini ulaştırdı. Resulullah da ashabına ulaştırdı. Resulullah o gün ashabıyla otururken: **"Ve aleykesselâm ya Hubeyb. Onu Kureyş katletti"** der.

Bu grup el-Hed'e nâmmevkiye gelince ihânete uğrarlar. Bunları götürenler orada Hüzeyl'e mensub bir kabileden yüz kadar okçu te'mini ile sadedinde olduğumuz hadiste tafsil edilen vukuatı tezgahlarlar.

2- Rivayette *Âsım*'ın cesedinden bir parça getirmek üzere ölüsüne adam gönderildiği kaydedilir. Başka rivayetlerde *"kafasını getirip Sülâfe Bintu Sa'd'a satmak için"* adam gönderildiği mevzubahistir. Çünkü, Âsım, Bedir'de bu kadının iki oğlunu öldürmüştü. Kadın, Âsım (radıyallahu anh)'ın kafatasında şarap içmeye nezretmişti. Ama Cenâb-ı Hakk onu arılarla koruyarak gündüz yanaşmalarını mâni olur. İşi geceye bırakırlar, gece ise cesedi, Rabb Teâlâ kaybeder, boş dönerler.

Mekke'ye getirilen ikinci şahıs *Zeyd İbnu'd- Desinne'yi Safvân İbnu Ümeyye* satın alır. Bedir'de öldürülen iki oğluna bedel, öldürülmek üzere Harem'den Hıll bölgesine çıkarılır. Ten'ime gelirler. Orada Safvân'ın cellâd oğlu sorar:

"Allah adına söyle, şu anda Muhammed'in senin yerinde olmasını, sana bedel onu öldürmemi, seninde ailene dönmeni istemez misin?"

Zeyd şu tarihi cevabı verir:

"Vallahi, Muhammed'in değil burada olmasını, şu anda bulunduğu yerde onu rahatsız edecek bir dikenin ayağına batmasını, evimde olmama tercih edemem." Bu manzara karşısında Ebu Süfyan:

"Ben, Muhammed'in ashabının onu sevdiği kadar, bir kimsenin bir başkasını öylesine sevdiğini ömrümde görmedim!" der.

Ashab'ın *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a olan sevgisini aksettiren birçok vak'a Uhud savaşı sırasında geçer. Burada zikrine münasebet düştüğü için kaydediyoruz. Bunlar bize, zulümle, katille, terörle, zorbalıkla, zâlimâne kanunların baskısıyla yarım asırdan fazla bir zamandan beri vicdanlarda dikilmeye çalışılan beşerî putların yıkılmaya başladığı günümüzde (1989-1990 ve bu vetirenin tamamlanacağı ileriki birkaç yılda), İslam'ın hakiki büyüklüğü, kısa zamandaki başarısındaki sır, asırlar geçmesine rağmen dimdik cap-canlı ayakta oluşunun gerçek sebebi hususunda mesaj verecektir:

Enes İbnu'n-Nadr, Uhud'da herkesin şaşkın hale düştüğü bir anda tek başına ilerler, bu şaşkınlığın şoku içinde olan muhacirlerden bir gruba rastlar.

"Sizi böyle hareketsiz kılan nedir?" der.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldürülmüş!" cevabını verirler. Enes İbnu'n-Nadr:

"Ondan sonra yaşamayı ne yapacaksınız? Onun öldüğü dava uğruna siz de ölün!... Ey kavm! Muhammed öldü ise, Muhammed'in Rabbi (davası) ölmedi. Muhammed'in kavga verdiği şey adına siz de kavga verin!"

★ *Safiyye Bintu Abdilmuttalib,* Hz. Hamza'nın müsle'ye maruz kaldığını, karnının deşilip ciğerlerinin bile çıkarıldığını işitince, görmek üzere savaş yerine gelir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Safiyye'nin oğlu Zübeyr (radıyallahu anh)'a: *"Anneni geri çevir, kardeşi Hamza'yı o halde görmesin!"* emreder. Zübeyr, Safiyye (radıyallahu anhâ)'yı karşılar ve Resulullah'ın "geri dönmesi" emrini tebliğ eder. İşte Safiyye validenin de o anda sarfettiği söz, İslam davasına inanmış bir ağızdan çıkan tarihi bir sözdür:

"Bana, kardeşime müsle yapıldığı haberi geldi. Allah yolunda bu azdır! Biz daha fazlasına da razıyız! Allah'tan ücret bekleyeceğim ve sabredeceğim!"

Hz. Zübeyr (radıyallahu anh) bu sözleri Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirir. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öyleyse bırak gitsin" buyurur. Kadın, Hz. Hamza'nın yanına gelir, sükûnet içinde ruhuna dua okur ve *innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciun* deyip ayrılır.

★ Savaş sonrası, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabıyla birlikte Medine'de Benî Dinâr'dan bir kadına uğrar. Savaşta kocası, oğlan kardeşi ve babası şehid düşmüştür. Ashab birer birer bu kayıplarını haber verir. Kadın:

"Resulullah'a ne oldu onu söyleyin!" der. Ashab:

"Elhamdülillah! O sağdır, selâmettedir, arzu edeceğin gibidir!" derler.

"Bana gösterin, gözlerimle göreyim!" der. Resulullah burada denir. İşaret edilerek kadına gösterilir. Kadın Resulullah'ı görünce:

"Sen sağ olduktan sonra her musibet küçüktür, hiçtir!" der.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAİDELER:

★ Esir, düşmanın emanını kabul etmeyebilir, caizdir.

★ Emanı kabul etmesine de ruhsat tanınmıştır, ancak eman istememesi azimettir. *Hasan Basrî* hazretleri "Eman istemede bir beis yok" demiş ise de Süfyan Sevrî "mekruh addederim" demiştir.

★ Müşriklere verilen ahde uymaya, onların çocuklarını öldürmekten kaçınmaya, kendisini öldüreceklere iyi davranmaya örnek var.

★ Velilerin kerâmeti haktır.

★ Kâfirlere âmmeten beddua caizdir.

★ İdam edilirken namaz kılınır.

★ İdam sırasında şiir inşadı caizdir.

★ Hubeyb'in dinindeki kuvvet ve yakîni gözükmektedir.

★ Allah müslüman kullarını da her çeşit musibetle imtihan eder.

★ Müslümanın duasına diri veya ölü iken de Allah'ın icabet ettiğine örnek var. Cenâb-ı Hakk, öldükten sonra onun cesedini himaye etmiş, müşriklerin dokunmasını önlemiştir. Ancak şehidlik ikramıyla şereflendirmek için, katletmelerine mâni olmamıştır.

4- KERÂMET MESELESİ:

Sadedinde olduğumuz rivayette *Hubeyb* (radıyallahu anh)'ın üzüm salkımından üzüm yemesi hadisesi, Sahâbe'nin mazhar olduğu keramete bir örnek olmaktadır. Bu vesile ile, kerametin sübutu kabul edilir mi edilmez mi hususundaki münakaşaya yer veren *İbnu Hacer*, bazılarının kerameti inkâr ettiklerini belirttikten sonra, İbnu Battal'ın bir açıklamasını kaydeder. Onun, inkâr edenlerle kabul edenler arasında orta bir yol tuttuğunu belirttikten sonra derki:

"Ehl-i sünnet ve'l-cemaatten meşhur olan görüş şudur: "Mutlak olarak kerâmetin sübutu haktır. Ancak, Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî gibi bazıları "Bir kısım peygamberlere tahaddi ile gelen çeşitten harikaların keramet olarak velilere verilmesini istisna kıldılar. Mesela babasız olarak çocuk hâsıl etmek gibi hârikalar ortaya koyamazlar. Bu, keramet meselesindeki görüşlerin en doğrusudur. Zira, ânında duânın icabet görmesi, yiyecek ve içeceğin duanın bereketiyle çoğalması, gözle görülmeyen şeylerin keşfedilmesi, vukua gelecek hâdisenin önceden haber verilmesi gibi kerametler gerçekten o kadar çoktur ki bunların vukûunu salâh ehline nisbet etmek bir adet, (normal bir hal) hâlini aldı. Şimdilerde, hârikulâde denen şey Kuşeyrî'nin söylediği hususa inhisar etti. "Bir peygamberde mu'cize olarak görülen her bir şeyin bir velide de kerâmet olarak vukûu câizdir" diye mutlak konuşan kimsenin sözünü kayıtlamak gereği anlaşıldı. Bütün bu münakaşa ve açıklamaların gerisinde, halkta yerleşen yanlış bir inanç yatmaktadır. Buna göre, "Kimin elinde hârikulâde bir hadise zuhur ederse o kimse veliyullahtandır." Halbuki bu inanç yanlıştır. Zira, harikulâde hadise bazan kâhin, sâhir, râhib gibi yanlış yolda giden insanların eliyle de zuhur etmektedir. Öyleyse, hârikulade hâdisenin zuhuru-

nu, evliyaullahın velayetine delil kılan kimsenin, kerâmetle diğer hârikulade hadiseler arasında bir tefrik yapması, ayırdedici bir ölçü koyması gerekmektedir. Bu hususta söylenenin en güzeli, "Böyle bir hadiseye mazhar olan kimsenin hâli tedkik edilir, eğer dinin emir ve yasaklarına sıkı sıkıya bağlı birisi ise, bu hârikulâde hadise onun velâyetine delil olur; kimde bu hal yoksa, veli değildir" diyenlerin sözüdür. Tevfik Allah'tandır."

İslam âlimleri, hakiki veli olmayan, *İbnu Hacer*'in ifadesiyle "Kâhin, sâhir, râhib gibi yanlış yolda gidenlerin" elinde zâhir olan hârikalara istidrac der. Bu meseleye temas ihtiyacını duyan Bediüzzaman istidracla keramet arasındaki farkı şöyle açıklar: "Keramet ile istidrac mânen birbirine mütebayindir (zıddır). Zira kerâmet, mucize gibi Allah'ın fiilidir ve o kerâmet sahibi de kerametin Allah'tan olduğunu bilir ve Allah'ın kendisine hâmi ve rakîb (murâkabe eden) olduğunu da bilir.Tevekkül ve yakîni de fazlalaşır. Lâkin, bazan Allah'ın izniyle kerâmetlerine şuunu olur. Bazan olmaz evla ve eslemi de bu kısımdır.

İstidrâc ise, gaflet içinde iken eşya-yı gaybiyyenin inkişafından ve garib fiilleri izhar etmekten ibarettir. Fakat, bu istidrâc sahibi, nefsine istinad ve iktidarına isnad etmekle enaniyeti, gururu öyle fazlalaşır ki, إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ **"Bu bana, benden olan bir ilim sebebiyle verilmiştir"** (Kasas 78) âyetini okumaya başlar.[138] Lakin o inkişaf tasfiye-i nefs ve tenevvür-ü kalb neticesi olduğu takdirde, ehl-i istidrâc ile ehl-i kerâmet arasında tabaka-i ûlâda fark yoktur. Tam ma'nâsıyla fenaya mazhar olanlar ise, onlara da Allah'ın izniyle eşya-yı gaybiyye inkişaf eder. Ve onlar da o eşyayı fenâfillah olan havâslarıyla görürler. Bunun istidractan farkı pek zâhirdir. Zira, zâhire çıkan bâtınlarının nuraniyeti mürâilerin zülumâtıyla iltibas olmaz."

Kerameti *Bediüzzaman* iki kısma ayırır:

1- Kişinin iradesi karışmadan, hiç farkında olmadan hâsıl olan kerâmet. Sözgelimi birinin soracağı şeyi, daha o sormadan cevaplamak, sonra da onun soracağı şey olduğunu bilmek.

2- Kişinin iradesiyle husûl bulan keramet.

Bediüzzaman, bu ikinci kısmın zaruret olmadan izharının zararlı olduğunu belirtir. Kendisi iradesi olmadan hâsıl olan kerâmet bir nevi ikram-ı ilâhîdir. Onda insan kesbi yoktur, nefis karışmaz. Bunun söylenmesi zarar vermez, Allah'ın nimetini söylemek yerine geçer.

138– Bu sözü, malında hayırda bulunması teklif edildiği zaman, Kârun söyler.

"Eğer der, kerâmet ile müşerref olan bir şahıs bilerek hârika bir emre mazhar olursa, o halde, eğer nefs-i emmaresi bâki ise, kendine güvenmek ve nefsine ve keşfine itimad etmek ve gurura düşmek cihetinde istidrâc olabilir." Fahr için, kasden kerâmet izhar etmenin pek zararlı olduğunu belirten Bediüzzaman "Çünki, orada zahiren insanın kesbinin bir medhali bulunduğundan nefsine nisbet edebilir" der.

❑ Bİ'R-İ MÂUNA GAZVESİ

4257 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [بَعَثَ رسولُ الله ﷺ: قَوماً مِنْ بَنِي سُلَيمٍ إلى عَامِرٍ. وَفي روايةٍ: بَعَثَ خَالِي حَرَاماً أخاً لأُمِّ سُلَيمٍ في سَبْعِينَ رَاكِباً. فَلَمَّا قَدِمُوا قَالَ لَهُمْ خَالِي: أَتَقَدَّمُكُمْ. فَإنْ أَمَّنُونِي حَتَّى أُبَلِّغَهُمْ عَنْ رَسُولِ الله ﷺ، وَإلاَّ كُنْتُمْ مِنِّي قَرِيباً. فَتَقَدَّمَ فَأَمَّنُوهُ. فَبَيْنَمَا هُوَ يُحَدِّثُهُمْ عَنْ رَسُولِ الله ﷺ إذْ أَوْمَوُا إلى رَجُلٍ مِنْهُمْ فَطَعَنَهُ فَأَنْفَذَهُ. فَقَالَ: اللهُ أَكْبَرُ، فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ. ثُمَّ مَالُوا عَلَى بَقِيَّةِ أَصْحَابِهِ فَقَتَلُوهُمْ. فَأَخْبَرَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ النَّبِيَّ ﷺ أَنَّهُمْ قَدْ لَقُوا رَبَّهُمْ فَرَضِيَ عَنْهُمْ وَأَرْضَاهُمْ. فَقَنَتَ ﷺ شَهْراً يَدْعُو فِي الصُّبْحِ عَلَى أَحْيَاءٍ مِنَ الْعَرَبِ، عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ وَبَنِي لِحْيَانَ]. أخرجه الشيخان.

1. (4257)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Süleym'den bir grubu Benî Âmir'e gönderdi. -Bir rivayette: (annem) Ümmü Süleym'in kardeşi dayım Harâm'ı yetmiş süvari içerisinde gönderdi.- (Bi'r-i Mâuna'ya) vardıkları zaman dayım onlara:

"Ben sizden önce gideyim. Eğer bana Resulullah'tan tebliğde bulunmam için emân verilirse (tebliğde bulunurum). Eman vermezlerse, sizler bana yakın bir yerde bulunmuş olursunuz" dedi. Ve ilerledi. Gerçekten dayıma önce emân verdiler. O, kendilerine Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm'dan bahsederken, kendilerinden bir adama imâ ile işaret ettiler. O da dayıma ansızın mızrak sapladı. Dayım:

"Allahu ekber, Ka'benin Rabbına yemin olsun, (şehidlik) kazandım!" dedi. Sonra dayımın diğer arkadaşlarına yönelip (dağa kaçan iki kişi hariç) hepsini öldürdüler. Cibril aleyhisselam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onların Rablerine kavuştuğunu, Allah'ın onlardan razı olup onları da razı ettiğini haber verdi.

Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm bir ay boyu, Arap kabilelerinden Ril, Zekvan, Usayye ve Beni Lihyân'a sabah namazında beddua etti." [Buhârî, Megazî 38, Vitr 7, Cihâd 9; Müslim, Mesâcid 297, (677).]

AÇIKLAMA:

1- Bi'r-i Mâuna "Mâ'una kuyusu" demektir. Bu isim altında tarihe geçen hadise, İbnu'l-Esir'e göre Hicretin dördüncü yılında cereyan eder. Benî Âmir İbnu Sa'sa'a'nın başı Ebu Berâ İbnu Âzib İbni Âmir İbni Mâlik Medine'ye gelip Resulullah'a bazı şeyler hediye eder, Aleyhissalâtu vesselâm kabul etmez:

"Ey Ebu Berâ! Ben müşriğin hediyesini kabul etmem!" der, kendisine İslam'ı arzeder. Fakat Ebu Bera müslüman olmaz. Ancak:

"Senin bu emrin güzel, Necid ahalisine bir adam göndersen de insanları emretiğin şeye çağırsa. Ümid ederim sana icabet edecekler!" der. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Necid ahalisinden göndereceğim kimseler hakkında korkarım" der. Ebu Berâ:

"Ben garanti veriyorum (himaye edeceğim)!" der. Bu garanti üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm,* Ehl-i Suffe'den yetmiş kişiyi gönderir.

Bunlar Benî Âmir yurdu ile Benî Süleym Harra'sı arasındaki Bi'r-i Mâuna nâm mevkiye inerler. Ve Harâm İbnu Milhân Resulullah'ın mektubunu Âmir İbnu Tufeyl'e götürür. Âmir, mektuba bile bakmadan, Harâm (radıyallahu anh)'ı öldürür. Âmir, Benî Âmir'i çağırır fakat "Ebu Berâ onlara civâr (himaye) verdi" diye çağrısını kabul etmezler. Beni Süleym'den Üseyye, Ri'lân ve Zekvân'ın kabilelerini çağırır. Onlar icabet ederler. Müslümanların etrafını çevirip öldürürler. Bu katliamdan sadece Ka'b İbnu Zeyd el-Ensârî ile, Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî kurtulurlar.

Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî dönüşte Karkara nam mevkide Benî Âmir'den iki kişiye rastlar. Bunlar *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'la akid yapmış iki kişi idi. Amr bunu bilmediği için arkadaşlarının intikamını almak için bunları öldürür. Durumu Resulullah'a anlatınca Aleyhissalâtu vesselâm onların diyetini öder. Bu hadisenin yahudi kabilesi *Beni'n-Nadir*'in sürülmesini netice veren hadiselerin çekirdeğini teşkil ettiğini daha önce belirtmiştik.

Rivayetler bir müddet okunup bilahare lafzen dahi neshedilen şu ibarenin Kur'ânî bir vahiy olduğunu belirtir:

بَلِّغُوا قَوْمَنَا عَنَّا أنَّا قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَرَضِينَا عَنْهُ *"Kavmimize bizden haber verin ki biz Rabbimize kavuştuk. Rabbimiz bizden memnun oldu. Biz de O'ndan memnunuz."*

2- *Hassân İbnu Sâbit,* bazı şiirler yazarak *Benî Ebu Bera*'yı Âmir İbnu Tufeyl'e karşı tahrik edici beyitler düzdü. Şiir, Rebî'a İbnu Ebî Bera'ya ulaşınca gider, *Âmir İbnu Tufeyl*'i yaralar ve atından düşürür.

3- Sadedinde olduğumuz rivayet ayrıca cinayete karışan kabileler aleyhine kunut okunduğunu belirtir. Bu mevzu namaz bahsinde açıklandı. (2612-2621. Hadisler, 8. cilt 465-470. sayfalar)

❑ FEZARE GAZVESİ

4258 ١ – عن سلمة بن الأكوع رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [غَزَوْنَا فَزارَةَ وعلينا أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ، أمَّرَهُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ علينا. فَلَمَّا كَانَ بيننا وبينَ المَاءِ سَاعةٌ أمَرَنَا أبُو بَكْرٍ فَعَرَّسْنَا. ثُمَّ شَنَّ الغَارَةَ. فَوَرَدَ المَاءَ فَقَتَلَ مَنْ قَتَلَ عَلَيْهِ وَسَبَى مَنْ سَبَى، وأنْظُرُ إلى عُنُقٍ مِنَ النَّاسِ فِيهِمُ الذَّرارِي فَخَشِيتُ أنْ يَسْبِقُونِي إلى الجَبَلِ فَرَمَيْتُ بِسَهْمٍ بينهم وبينَ الجَبَلِ فَلَمَّا رَأَوُا السَّهْمَ وَقَفُوا. فَجِئْتُ بِهِمْ أسُوقُهُمْ وفِيهِمُ امْرَأةٌ مِنْ بَنِي فَزَارَةَ عَلَيْهَا قَشْعٌ مِنْ أدَمٍ. قال القَشْعُ: النِّطَعُ. معها ابْنَةٌ مِنْ أحْسَنِ العَرَبِ. فَسُقْتُهُمْ حَتَّى أتَيْتُ بِهِمْ أبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَنَفَّلَنِي أبُو بَكْرٍ ابْنَتَهَا فَقَدِمْنَا المَدِينَةَ، وما كَشَفْتُ لَهَا ثَوْباً. فَلَقِيَنِي رَسُولُ اللّهِ ﷺ في السُّوقِ. فقال: يَا سَلَمَةُ، هَبْ لِي المَرْأةَ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّهِ: واللّهِ لَقَدْ أعْجَبَتْنِي، وَمَا كَشَفْتُ لَهَا ثَوْباً. ثُمَّ لَقِيَنِي مِنَ الغَدِ في السُّوقِ. فقال: يَا سَلَمَةُ هَبْ لِي المَرْأةَ، لِلّهِ أبُوكَ. فَقُلْتُ: هِيَ لَكَ يَارَسُولَ اللّهِ، فَوَاللّهِ مَا كَشَفْتُ لَهَا ثَوْباً. قال: فَبَعَثَ بِهَا ﷺ إلى مَكَّةَ فَفَدَى بِهَا نَاساً مِنَ المُسْلِمِينَ كَانُوا أُسِرُوا بِمَكَّةَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

« الغَارَةُ » الحرب.

« شَنَّهَا » فرَّقها في كل ناحية.

و« العُنُقُ » الطائفة.

1. (4258)- *Seleme İbnu'l-Ekva'* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bizimle su arasında bir müddetlik mesafe kalınca Hz. Ebu Bekr emretti, gece istirahati için mola verdik. Sonra baskını başlattı. Suya vardı. Suyun başında ölen öldü, esir alınan esir alındı. Bu halktan bir cemaate bakıyordum. İçerisinde çocuklar ve kadınlar vardı. Dağa benden önce varırlar diye korkarak onlarla dağın arasına bir ok attım. Oku görünce durdular. Onları sürerek getirdim. Aralarında Benî Fezâre'den bir kadın vardı. Üzerinde deriden bir kaş' vardı. Kaş' kuru post demektir. Kadının yanında Arapların en güzelinden bir kız vardı. Onları, sürerek Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'a kadar getirdim. Ebu Bekr, kızı bana hediye etti. Medine'ye kadar geldik. Kızın elbisesini bile açmadım. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çarşıda bana rastladı.

"Ey Seleme, dedi, *kadını bana bağışla!"*

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, vallahi hoşuma gitti, ancak henüz elbisesini bile açmadım."

Ertesi günü, çarşıda bana yine rastladı.

"Ey Seleme, ceddine rahmet, kadını bana bağışla!" buyurdu.

"Ey Allah'ın Resûlü! dedim, o senindir, Allah'a yemin olsun, kadının elbisesini açmadım!"

Sonra *Aleyhissalâtu vesselâm* o kadını Mekke'ye gönderdi ve Mekke' de esir edilen bazı müslümanların fidye-i necatı yaptı." [Müslim, Cihad 46, (1755); Ebu Dâvud, Cihad 134, (2697).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetten âlimler bazı faideler çıkarmışlardır. Şöyle ki:

1- Askeri, harbe teşvik için bahşiş verilebilir.

2- Münasebet-i cinsiyeyi ifade için kinayeli söz kullanmak müstehabtır. Hadiste "elbisesini açmadım"la bu kastedilmiştir.

3- Müslüman esirleri kurtarmak için cariyeler fidye-i necat olarak verilebilir.

4- Esirler arasında anne-kız varsa, kız büyük olduğu takdirde araları açılabilir. Ahmed İbnu Hanbel, büyüğün ayrılmasını da caiz görmez.

5- Kumandan askerin ganimet payını isteyerek amme işlerinde tasarrufu caizdir. Ancak askerden zorla alınamaz.

6- Ceddine rahmet (لله أبوك = baban Allah'ındır), babasının yüz akı gibi mültefit sözler caizdir.

❑ HENDEK GAZVESİ

4259 ١ – عن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ إلى الْخَنْدَقِ فإذَا الْمُهَاجِرُونَ وَالأَنْصَارُ يَحْفِرُونَ فِى غَدَاةٍ بَارِدَةٍ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ عَبِيدٌ يَعْمَلُونَ ذلكَ لَهُمْ فَلَمَّا رَأَى مَا بِهِمْ مِنَ النَّصَبِ وَالْجُوعِ قَالَ: اللَّهُمَّ إنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الآخِرَةِ فَاغْفِرْ لِلأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةِ. فَقَالُوا مُجِيبِينَ لَهُ:

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّداً   عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا أَبَداً

أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4259)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hendek'e gitti. Gördü ki Muhacir ve Ensar soğuk bir sabah vakti hendek kazıyorlar. Onların, bu işi kendilerine bedel yapacak köleleri yok. Onları vuran yorgunluk ve açlıklarını görünce (şiirimsi bir ifade) terennüm ettiler:

"Ey Allahım! gerçek hayat âhiret hayatıdır.

Ensar ve muhaciri mağfiret buyur!"

Çalışanlar da O'na şöyle mukabele ettiler:

"Biz Muhammed'e bey'at edenleriz.

Hayatta kaldıkça cihad gayemiz." [Buhârî, Megâzî 29, 33, 34, 110, Fedâilu'l-Ashab 9, Rikak 1, Ahkâm 43; Müslim, Cihad 127, (1805); Tirmizî, Menâkıb (3857).]

4260 ٢ – وعن البراء رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَهُوَ يَنْقُلُ مَعَنَا التُّرَابَ، وَلَقَدْ وَارَى التُّرَابُ بَيَاضَ بَطْنِهِ، وَهُوَ يَقُولُ:

وَاللهِ لَوْلاَ اللهُ مَا اهْتَدَيْنَا   وَلاَ تَصَدَّقْنَا وَلاَ صَلَّيْنَا

فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا   وَثَبِّتِ الأَقْدَامَ إنْ لاَقَيْنَا

وَالْمُشْرِكُونَ قَدْ بَغَوا عَلَيْنَا   إذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا

وَيَرْفَعُ بِهَا صَوْتَهُ]. أخرجه الشيخان.

2. (4260)- Hz. Berâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Hendek kazarken) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, bizimle birlikte omuzunda

O da toprak taşıyordu. Karnının beyazlığını toprak bürümüştü. (Bu esnada, ashabı şevke getirmek için zaman zaman) şöyle terennüm ediyordu:

"Vallahi Allah olmasaydı hidayeti bulamazdık,

Ne sadaka verir ne namaz kılardık.

Üzerimize sekînet indir Allahım!

Ayaklarımıza sebat ver Allahım!

Müşrikler bize karşı azdılar.

Fitne çıkarmak dilerler ama yandılar."

Resulullah bunları söylerken sesini yükseltiyordu." [Buhârî, Megazî 29, Cihad 34, 161, Kader 16, Temenni 7; Müslim, Cihad 125, (1803).]

4261 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [لَمَّا رَجَعَ النَّبِيُّ ﷺ مِنَ الْخَنْدَقِ وَوَضَعَ السِّلَاحَ وَاغْتَسَلَ، فَأَتَاهُ جِبْرِيلُ وَهُوَ يَنْفُضُ رَأْسَهُ مِنَ الْغُبَارِ. فَقَالَ: قَدْ وَضَعْتَ السِّلَاحَ، وَاللهِ مَا وَضَعْنَاهُ. اُخْرُجْ إِلَيْهِمْ. فَقَالَ: فَإِلَى أَيْنَ؟ قَالَ: هَاهُنَا وَأَشَارَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ. فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ فَنَزَلُوا عَلَى حُكْمِهِ. فَرَدَّ الْحُكْمَ إِلَى سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ. فَقَالَ: إِنِّي أَحْكُمُ فِيهِمْ أَنْ تُقْتَلَ الْمُقَاتِلَةُ، وَأَنْ تُسْبَى النِّسَاءُ وَالذُّرِّيَّةُ، وَأَنْ تُقْسَمَ أَمْوَالُهُمْ، وَكَانَ سَعْدٌ أُصِيبَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ فِي أَكْحَلِهِ فَضَرَبَ عَلَيْهِ ﷺ خَيْمَةً فِي الْمَسْجِدِ لِيَعُودَهُ مِنْ قَرِيبٍ؛ وَفِي رِوَايَةٍ قَالَ سَعْدٌ: اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَيْسَ قَوْمٌ أَحَبَّ إِلَيَّ أَنْ أُجَاهِدَهُمْ فِيكَ مِنْ قَوْمٍ كَذَّبُوا رَسُولَكَ وَأَخْرَجُوهُ. اللَّهُمَّ فَإِنِّي أَظُنُّ أَنَّكَ قَدْ وَضَعْتَ الْحَرْبَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ، فَإِنْ كَانَ بَقِيَ مِنْ حَرْبِ قُرَيْشٍ شَيْءٌ فَأَبْقِنِي حَتَّى أُجَاهِدَهُمْ فِيكَ، وَأَنْ كُنْتَ وَضَعْتَ الْحَرْبَ فَافْجُرْهَا وَاجْعَلْ مَوْتِي فِيهَا. فَانْفَجَرَتْ مِنْ لَبَّتِهِ فَلَمْ يَرُعْهُمْ، وَفِي الْمَسْجِدِ خَيْمَةٌ مِنْ بَنِي غِفَارٍ، إِلَّا الدَّمُ يَسِيلُ إِلَيْهِمْ. فَقَالُوا: يَا أَهْلَ الْخَيْمَةِ، مَا هَذَا الَّذِي يَأْتِينَا مِنْ قِبَلِكُمْ؟ فَإِذَا سَعْدٌ يَغْذُو جُرْحُهُ دَماً. فَمَاتَ مِنْهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ]. أخرجه الشيخان.

« الأَكْحَلُ » عرق في وسط اليد يكثر فَصْدُهُ.

وقوله « فلم يرعهم » أي فلم يفزعهم إلا هو، والروع الفزع.

وقوله « يغذو » غذا الجرح بالذال المعجمة يغذو غذوا: إذا سال دماً.

2. (4261)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hendek'ten döndüğü zaman, silahları bırakıp (elini yüzünü) yıkamış, tam başındaki toprakları çırparken Cebrail aleyhisselam geldi.

"Sen dedi, silahını bıraktın, vallahi biz daha bırakmadık! Onlara geri git.

"Nereye kadar?" dedi Resulullah.

"Şuraya!" diyerek Benî Kureyza'yı gösterdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu emir üzerine onlarla savaşmaya çıktı. Kureyzalılar hükmüne razı oldular. Hakem olarak *Sa'd İbnu Mu'az'ı* seçtiler. O da:

"Ben onlardan muharib olanların öldürülmesine, kadın ve çocukların esir edilmesine, malların da taksim edilmesine hükmediyorum!" dedi. Sa'd, Hendek savaşı sırasında ana damarından yara almıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tedavisiyle yakından ilgilenmek için mescidin içinde ona bir çadır kurdurmuştu. -Bir rivayette Sa'd der ki: "Ey Allahım sen biliyorsun ki, senin yolunda kendileriyle cihad etmekten en ziyade memnun olacağım bir kavim Resulünü tekzib eden ve Onu yurdundan sürüp çıkaranlardır. Ey Allahım kanaatim şu ki, sen, bizimle onların arasındaki [harbi artık] bıraktın. Eğer hâlâ Kureyş'le savaş olacaksa bana daha hayat ver de senin yolunda onlara karşı cihad edeyim. Eğer savaşı kesti isen damarımı daha da aç, ölümüm ondan olsun." -Bu dua üzerine, o gece damarı iyice açıldı. O zaman mescidde bulunan Benî Gıfar'a ait çadırda kalanları kanın kendilerine doğru akmasından başka bir şey ürkütmemiş.

"Ey çadır sahibi, dediler. Sizin taraftan bize doğru gelen nedir?"

Bu kanamakta olan Sa'd'ın yarasından akmıştı. O sebeple öldü, (radıyallahu anh)." [Buhârî, Megazî 30, Cihad 18; Müslim, Cihâd 67, (1769); Ebu Dâvud, Cenâiz 8, (3101); Nesâî, Mesâcid 18, (2, 45).]

4262 ٤ - وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [إنَّ سعد بن معاذ رُمِيَ يومَ الأحزاب قطعوا أكحله أو أبجله. فحسمه رسولُ الله ﷺ بالنار فانتفخت يده فنزفه الدم. فحسمه أخرى فانتفخت يده. فلمّا رأى ذلك قال: اللّهمّ لا تخرج نفسي حتى تقرّ عيني من بني قريظة فاستمسك عرقه، فما قطر قطرة حتى نزلوا على حكمه، فحكم فيهم أن

تَقْتُلَ رِجَالَهُمْ وَتَسْتَحْيَا نِسَاؤُهُمْ. فَقَالَ ﷺ: أَصَبْتَ فِيهِمْ حُكْمَ اللّهِ، وَكَانُوا أَرْبَعمِائَةٍ. فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ قَتْلِهِمْ انْفَتَقَ عِرْقُهُ فَمَاتَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ]. أخرجه الترمذي وصححه.

«الْحَسْمُ» الكي لينقطع الدم.

«وَالإِسْتِحْيَاءُ» الإبقاء وهو استفعال من الحياة.

4. (4262)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ahzâb (Hendek) günü Sa'd İbn Mu'az (radıyallahu anh) [Kureyş'ten İbnu'l-Arika'nın attığı bir okla] koldaki ana damardan vurulmuştu, böylece damarı kesilmiş oldu. (Kanı durdurmak için) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dağlama uyguladı. Bunun üzerine eli şişti, çokca kan akarak Sa'd'ı zayıf düşürdü. Resulullah tekrar bağladı. Eli yine şişti. Bu hali görünce (Sa'd (radıyallahu anh)):

"Allahım, Beni Kureyza'dan gönlüm rahata ermedikçe canımı alma!" diye dua etti. Derken kanı durdu. Kureyza onun hükmüne baş eğinceye kadar tek damla akmadı. Onlar hakkında erkekleri öldürülmesine, kadınların sağ bırakılmasına hükmetti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Haklarında Allah'ın verdiği hükme isabet ettin!" buyurdu. Dörtyüz kişiydiler. Onların katli tamamlanınca, damarı patladı. Sa'd (radıyallahu anh) vefat etti. (Allah rahmetini bol kılsın.)" [Tirmizî, Siyer 28, (1582).]

AÇIKLAMA:

1- Bu dört rivayetten ilk ikisi Resulullah'ın Hendek savaşının hazırlığı sırasında hendeklerin kazılmasında fiilen çalıştığını, ashabı da şevke getirmek için beyitler terennüm ettiğini, ashabın da bu beyitlere yine bazı beyitlerle mukabelede bulunduğunu ifade etmektedir. Son iki rivayet ise, daha önce müstakilen ele alıp genişçe açıkladığımız Benî Kureyza ile akalalı. Zira Kurayza Gazvesi ile Hendek Gazvesi, birbiriyle sıkı irtibat halindedir. Hatta, bu iki gazve, aynı hadisenin iki ayrı safhası gibidirler. Kureyza ile ilgili kısmı tekrar etmeyeceğiz. Ancak Hendek Gazvesini tarihi bir hadise olarak kısaca özetleyeceğiz:

2- AHZAB veya HENDEK GAZVESİ de denen hadise, Hicretin beşinci yılında Zilkade ayında cereyan etmiştir. Bir bakıma Uhud savaşından iki sene kadar sonra vukûa gelmiştir. Hendek savaşı, Tevhid-Şirk kavgasında mühim bir dönüm noktası teşkil eder: Şirk'in tevhide saldırısının mecali burada biter, o güne kadar müdafaada olan tevhid aksiyona geçer.

★ HAZIRLAYICI SEBEP: Hendek savaşına Ahzab savaşı da denir. Ahzâb, grub ma'nâsına gelen hizb'in cem'idir. Savaşa ahzab gazvesi denmesi, müslümanların karşısına sadece Kureyş'in değil, bütün müşrik ordularının ittifak halinde çıkmasından ileri gelir. Şu halde ahzâb bir bakıma müttefikler demektir: İslam'ı, nur-u ilâhiyi doğduğu yerde söndürmede kararlı olan değişik kabilelere mensup müşriklerden müteşekkil bir ittifakın mensupları olan müttefikler.

Dünyayı şirk'in, küfrün ve her çeşit zulümlerin zulümat ve şekâvetinden kurtaracak olan nur-u ilâhî'nin, her geçen gün inkişaf kaydetmesi ve gelişme ortaya koyması karşısında endişelenen küfür merkezleri bu nur her tarafı sarıp, karşı konamaz bir güce ermeden, daha şule iken boğmanın zaruretini hissediyorlardı. Bunun yolu, bütün küfür dünyasının birleşerek, el birlik ederek yüklenmesinden geçerdi. Kaç fırsatta saflıklarını ortaya koyan Mekkeli müşrikler böylesine şümullü, istikbale matuf bir strateji düşünüp şartlara muvafık bir tabye uygulayabilirler miydi? Bu biraz akla muvafık düşmüyor. Bu sebeple, haklı olarak, Müttefikler savaşında gerekli ittifakın kurulmasında baş rollerde yahudilerin yer aldığını görmekteyiz.

İbnu Sa'd der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Beni'n-Nâdir'i Medine'den sürünce, bunlar Hayber'e geldiler. Bunların ileri gelenlerinden ve reislerinden bir grup, kalkıp Mekke'ye gittiler. Kureyş'i görüp, onları Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı çıkmaya çağırdılar. Onlarla anlaşma yaptılar ve Resulullah'la mukâtele etmek için belli bir zaman tayin ettiler. Oradan çıkıp Gatafan'a, Benî Süleym'e geldiler, onlarla da aynı şekilde anlaşmalar yaptılar.

Kureyş hazırlandı. Kendisine tabi olan yakın ve uzak müttefikleri de aynı maksad etrafında birleşti ve hazırlık yaptılar. Bunlar dörtbin kişiydiler. *Daru'n-Nedve*'de sancak açıldı. Sancağı *Osman İbnu Talha İbni Ebî Talha* taşıyacaktı. Beraberlerinde üçyüz at, binbeşyüz deve, başlarında Ebu *Süfyan İbnu Harb İbni Ümeyye* komutandı. Benî Süleym bunlara *Merrî'z-Zehrân*'da katıldı. Bunlar da yediyüz kişiydiler, başlarında Süfyan İbnu Abdi Şems vardı. Bunlarla birlikte, *Talha İbnu Hüveylid el-Esedî*'nin komutasında Benî Esed de vardı. Fezâre de, bütün muharibleriyle, bin deve ile katılmıştı. Başlarında Uyeyne İbnu Husn vardı. Eşca kabilesi dört yüz askerle Mes'ud İbnu Ruhayle başkanlığında katıldı. Benî Mürre ise el-Hâris İbnu Avf komutasında dörtyüz kişi ile katıldı. Başka kabilelerde katıldı. Zührî, Hâris İbnu Avf'ın Benî Mürre ile geri döndüğünü, savaşa katılmadığını zikreder. Ancak gerçek olan, katıldıklarıdır.

Hendek'e katılan kabilelerden gelen askerlerin sayısı 10.000 kişiydi. Üç büyük ordugâha ayrılmıştı. Ebu Süfyân başkomutandı.

Ordunun Mekke'den ayrılış haberi Resulullah'a gelir gelmez, düşmanın durumunu halka bildirdi ve mesele hakkında istişareler yaptı.

Selman-ı Fârisî hendek usulünden bahsetti. Bu, müslümanların hoşuna gitti. Aleyhissalâtu vesselâm müslümanları askere aldı. Sal' dağının eteğinde topladı. Sal'ı arkalarına aldı. O gün müslümanların sayısı üçbin kişi idi. Medine'ye Abdullah İbnu Ümmî Mektum (radıyallahu anh)'ı halef bıraktı. Medine'nin önüne alelacele hendek kazmaya girişildi. Müslümanlar düşmanın gelmesinden önce hendeği tamamlayabilmek için çok hızlı çalışıyorlardı. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* da çalışmalara, müslümanları gayrete getirmek için, elleriyle katıldı. Her bir cihet bir grubun sorumluluğuna tevdi edilmişti: Muhacirler Râtic-Zübâb hattının hendeğini kazıyorlardı. Ensar Zübâb-Benî Ubeyd dağı arasını kazıyorlardı. Medine'nin diğer tarafında evler birbirine örülmüş vaziyette idi, kale gibiydi, giriş yoktu.

Benî Abdi'l-Eşhel, Râtic'den sonra kendini çevirecek hattın hendeğini kazıyordu. Böylece hendek Mescid-i Nebevî'nin gerilerine kadar geliyordu. Benî Dinâr da Cürbâ'dan, bugünkü *İbnu Ebî'l-Cenûb*'un evine kadar olan kısmın hendeğini kazdı. Hendeğin kazılma işinden altı günde çıktılar.

Burada şunu kaydetmek isteriz: *İbnu Sâd* hendek kazma işinin 6 günde tamamlandığını söylediği halde, İbnu Hacer'in kaydettiğine göre başka kaynaklarda daha farklı ve daha makul rakamlar zikredilmiştir. Birinde 20 gün, bir diğerinde 14 gün, bir başkasında 15 gün, İbnu Kayyim'in Hedy'inde bir ay. Bu rakamlar, farklı hatların tamamlanma müddetini ifade edebilir. Zira kaydedildiği üzere Resulullah, hendeği bazı hatlara ayırıp her hattı ayrı bir grubun sorumluluğuna tevdi etmiş durumdadır. Bunlardan her bir grup, öncelikle kendi hatlarını bitirme gayreti vermiş olmalıdır.

İbnu Sa'd'dan takibe devam ediyoruz: "Kadınları ve çocukları müslümanlar âtâm (denen şatovari müstahkem binalara) yerleştirdiler.

Aleyhissalâtu vesselâm Zilkade'nin 18'inde çıktı. Sancağı Muhacirînin sancağı idi ve Zeyd İbnu Harise taşıyordu. Ensar'ın sancağını *Sa'd İbnu Ubâde* taşıyordu."

Mekkeliler gelmiş, savaş başlamıştı. Ancak ummadıkları bir taktikle karşılaştılar. Önlerinde hendekler vardı. Bu taktik karşısında sayıca

çokluk bir işe yaramıyordu. Hendeği geçmek zordu. Karşılarında okçular ve kılıçlı muharibler vardı. Zaman zaman geçmeye çalışan ve hatta geçebilen tektük münferidler olsa da, derhal işi bitiriliyordu, geri püskürtülüyordu.

Şehrin dışarıyla irtibatı kesilince içeride de sıkıntılar artmıştı. Savaşla şehri alamayacağını anlayan Ebu Süfyân, Benî Kureyza yahudilerine müslümanlarla olan antlaşmayı bozup kendi taraflarına geçmeyi teklif etti. Önce reddettiler ise de sonradan razı oldular. Bunu Resulullah işitince üzüldü fakat, "Hasbünallâhi ve ni'mel vekil" demekle yetindi. Böylece içeriden de bir cephe açılmıştı. Erkeler hendeklerin başından, hendekleri korumaktan ayrılamıyorlardı. Bu ileri hat öylesine nezâket arzediyordu ki, zaman zaman namaz kılmaya bile vakit olmuyordu. Bizzat Aleyhissalâtu vesselâm bazı hallerde namazını kazaya bıraktı.

Yahudi ihânetinin kadın ve çocuklara zarar vermesinden fazlaca korkuldu. *Aleyhissalâtu vesselâm,* Seleme İbnu Eslem başkanlığında 200 kişiyi ve Zeyd İbnu Hârise başkanlığında 300 kişiyi şehri korumaya ayırdı. Bunlar sık sık koro hâlinde tekbirler getirerek moral takviyesine çalışıyorlardı.

Abbâs İbnu Bişr başkanlığında bir grup, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çadırını her gece korumakla vazifelendirilmişti.

Müşrik cephesi de hiç boş durmuyor, her an bir noktadan şehre dalabilmek için müteyakkız bulunup, gayret gösteriyorlar bir toplanıp bir dağılıyorlardı. *Ebu Süfyan, Halid İbnu Velid, Amr İbnu'l-Âs, Hübeyre İbnu Ebî Vehb, Dırâr İbnu'l-Hattâb el-Fihrî,* sırayla, sabaha kadar birer gün nöbet tutuyorlardı.

Hatta bir gece, bütün reisler sabaha kadar uyumaz; hendekte atlayabilecekleri dar bir yer ararlar, bulamazlar ve: "Bu, Arapların hiç başvurmadığı bir hile!" derler. Bunu, İranlı bir arkadaşının teklif ettiğini söylerler.

Muhasara, başarısız on küsür gün devam eder. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ittifak arasına nifak sokma yollarını arar. Gatafanlılarla gizlice sulh yapmayı, onlara maddî birşeyler ödeyerek çekilmelerini sağlamayı düşünür. Hatta Medine hurmalarının üçte birni verme şartıyla antlaşma temin edilir. Ancak Ensar: "Bu bir emirse dilediğinizi emredin, teklifse razı değiliz" derler. Resulullah: *"İlahi emir olsaydı, istişare etmezdim, bu bir fikirdir, teklif ediyorum"*der. Ensar: "Öyleyse kılıçtan başka bir şey vermeyiz" derler. İbnu Hişam, Sa'd İbnu Muaz'ın şöyle dediğini kaydeder: "Ey Allah'ın Resulü! Biz Allah'ı tanı-

maz putlara taparken, onlar hurmalarımızdan ikramımız olarak veya parayla satın alarak yerlerdi. Şimdi İslam'la müşerref olduk, hidayete erdik. Sizinle ve İslam'la izzete erdik. Bu halde mi malımızı şerefsizce vereceğiz. Hayır! Allah'a yemin olsun böyle gelecek bir sulha ihtiyacımız yok! Antlaşma yırtılır, bu iş böylece kalır.

Bu arada gizlice müslüman olmuş bulunan Gatafanlı Nu'aym İbnu Mes'ud el-Eşca'î mühim bir hizmet görür: Kureyza ile Kureyş'in arasına güvensizlik sokarak aralarını açar. Kureyza'nın ihanetine bel bağlamış olan Kureyş bu kuşku karşısında o ümidi kaybeder ve uzayan başarısız kuşatmayı kaldırmaya karar verdi.

Kuşku nedir, nasıl sağlanmıştır?

Nu'aym (radıyallahu anh) *Hz. Peygambere* gelerek müslüman olduğunu fakat kavminden kimsenin bilmediğini, istediğini yapmaya hazır olduğunu söyler. Resulullah: *"Sen bunların arasını açacak tek kimsesin. Harb bir hiledir. Aralarını aç, onları bizden uzaklaştır"* mealinde talimat verir. Bu talimat üzerine Nuaym, Kureyza, Kureyş ve Gatafan'ın arasında mekik diplomasisi yapar. Câhiliyede nedimleri olduğu Kureyza'ya gelir: "Size olan sevgimi bilirsiniz. Sizinle benim aramda hususiyet var, bu da malum" der. Onlar teyid ederler, nazarımızda müttehem değilsin derler. O, "Gatafan ve Kureyş sizin gibi değiller, siz buralısınız, malınız mülkünüz, çocuk ve kadınlarınız burada. Bunları başka yere götüremezsiniz. Kureyş ve Gatafan Muhammed'le savaşmaya geldiler. Siz Muhammed aleyhine onlara yardım ediyorsunuz. Onların yurdu, malları, kadınları başka yerde. Onlar sizin gibi değiller. Onlar bir yağma bulsalar yaparlar. Başaramazlarsa çekip giderler, sizi Muhammed'le başbaşa bırakırlar. Bu durumda siz buradakilere güç yetiremezsiniz. Sakın onların eşrafından bir kısım rehineler istemeden savaşa katılmayın. Rehinler Muhammed'i bertaraf edinceye kadar mukatele etmeleri için elinizde bir garanti olur" der. Kureyzalılar: "İsabetli bir fikir" derler. Sonra oradan ayrılan Nu'aym Kureyş'e gelir Ebu Süfyân ve beraberindekilere: "Size olan sevgimi, Muhammed'e olan uzaklığımı biliyorsunuz. Kulağıma bir haber geldi, size bildirmeyi dostluk gereği bildim. Ancak kimseye söyleyip beni ifşa etmeyin" der. "Söz veriyoruz" derler. Nuaym devam eder: "Bilin ki, yahudiler Muhammed'le aralarındaki antlaşmayı bozmaktan pişman olmuşlar. Ona adam gönderip: "Biz yaptığımızdan pişman olduk. Gatafan ve Kureyş'ten bazı ileri gelenleri sana getirmemiz, boyunlarını vurman seni memnun eder, tekrar seninle beraber olmamıza yeter mi?" derler. Muhammed de "Evet" cevabını verir. Bu durumda yahudiler

size adam gönderip rehin istemeye kalkarlarsa sakın onlara tek kişi vermeyin" der.

Nuaym (radıyallahu anh) sonra Gatafanlılara gelir: "Ey Gatafanlılar, ben sizdenim, aşiretimsiniz. İnsanların en sevgilisi bana sizsiniz. Öyle sanırım bana güvenir, sadakatımı itham etmezsiniz" der. Onlar da "Doğru söyledin. Sen nazarımızda müttehem değilsin" derler. Nuaym devamla:

"Benden duyduğunuzu söylemeyin" diyerek, o yönden de garanti alınca onlara da Kureyşlilere söylediğini aynen tekrar eder, aynı endişelerle bunları da korkutur.

Allah'ın müslümanlara bir ikramı olarak, cumartesi akşamı, Ebu Süfyân ve Gatafan'ın ileri gelenleri, Benî Kureyza'ya Kureyş ve Gatafanlılar'dan mürekkep bir grubu İkrime İbnu Ebî Cehl başkanlığında gönderip: "Biz ikamet yerinde değiliz, (eyreti çadırlarda kalıyoruz), atlarımız ve develerimiz helak oldu. Savaşa siz de katılın da Muhammed'in işini bir an önce bitirelim" dedirtirler. Yahudiler de bunlara şu cevabı gönderirler: "Bugün cumartesidir. O günde biz hiçbir şey yapmayız. Zira bizden bir kavm cumartesi günü savaştığı için maymun ve hınzıra çevrildiler. Ayrıca siz, bize bir kısım adamarınızı, elimizde Muhammed'in işini bitirinceye kadar savaşacağınız hususunda garanti olacak rehineler vermedikçe Muhammed'e karşı savaşacak da değiliz. Biz, savaş sizi sıkıştırdığı takdirde bizi terkederek memleketinize çekip gideceğinizden korkuyoruz. Bu durumda bizim memleketimizde olan Muhammed'le biz başa çıkamayız." Elçiler Kureyza'nın bu sözlerini getirince Kureyşliler ve Gatafanlar: "Nuaym'ın söyledikleri doğruymuş." Kureyza'ya: "Size tek bir adamımızı bile rehin olarak göndermeyiz. Dilerseniz çıkın savaşın" haberini gönderin" derler. Bu haberi getiren elçi kendilerine ulaşınca Kureyzalılar: "Nuaym İbnu Mes'ud'un dediği doğruymuş, bunlar sadece savaş istiyorlar. Fırsat bulurlarsa yağmalayacaklar, bulamazlarsa memleketlerine çekip gidecekler. Siz memleketinizin adamı ile arada savaşa meydan vermeyin." Kureyş ve Gatafan'a da "Vallahi bize rehineler göndermezseniz biz sizinle Muhammed'e karşı savaşmayız" cevabını gönderin" derler. Onlar bu teklifi kabul etmezler. Allah aralarını böylece açar.

Bir rivayette Ebu Süfyan:

"Demek ben maymun ve hınzırın kardeşlerinden yardım taleb ediyormuşum!" der, onlardan yüz çevirir.

Cenâb-ı Hakk cumartesi gecesi şiddetli bir fırtına gönderir, çadırlar, kaplar-kaçaklar, eşyalar darmadağın olur.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), onlardan haber getirmek üzere, casus olarak Huzeyfe İbnu'l-Yemân'ı gönderir. O gece namaza durur.

Ebu Süfyan adamlarına:

"Ey Kureyşliler, ikamet edilecek bir yerde değilsiniz. Otlar ve develer helak oldu. Sularımız kesildi. Benû Kureyza bizi terketti, gördüğünüz gibi rüzgâr da neler yaptı. Yola çıkın, ben hareket ediyorum!" der. Daha ayaklarının bağı çözülmeyen devesine atlar ve vurur. Deve üç ayağıyla sıçramaya başlayınca, farkına varılır ve çözülür.

Amr İbnu'l-Âs ve *Hâlid İbnu Velid* ansızın takibe uğrarlar, korkusuzca herkesin gitmesine kadar ikiyüz süvariyle geride kalırlar. Kureyş'in gittiğini işiten Gatafanlılar da yüklerini bağlayıp çekip giderler.

Huzeyfe dönerek bütün bu olup bitenleri Resulullah'a anlatır. İlaveten der ki: "Eğer Resulullah "Hiçbir hadise çıkarmadan gel" demeseydi yanımdakini öldürebilecektim." Sabah olunca, karşıda kimsenin kalmadığı görülür.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* herkesin evlerine dönmesini ilan eder. Herkes sevinçle, neşeyle koşarak dönüş yaparlar.

Savaş sırasında müslümanlardan birkaç kişi şehid düşer; kâfirlerden de birkaç kişi öldürülür.

Muhasara bazı rivayetlerde 15 gün, bazılarında 24 gün devam etmiştir.

Hendek savaşı münafıkların ve yahudilerin faaliyetlerine iyi bir zemin teşkil etmiş, onlar da ciddî bir imtihan vermişlerdir. Kritik anlarda, müslümanların morallerini bozmak için ellerinden geleni yapmışlardır.

Bazıları: "Muhammed bize Kisra ve Kayser'in hazinelerini yemeyi vaadediyordu. İşte bugün hiç birimiz helâya gitmede can emniyeti bulamıyoruz" der.

Bazıları: "Ey Allah'ın Resulü! evlerimiz düşmana karşı avrettir (emniyetsiz, korumasız) bize müsaade et de cepheden ayrılıp evlerimize dönelim..." der.

Ahzâb suresi, ismini bu savaştan alır ve birçok âyetinde Hendek savaşına temas eder: **"Münafıklar ve kalblerinde hastalık olanlar: "Allah ve peygamberi bize sâdece kuru vaadlerde bulundular" diyorlardı. İçlerinden birtakımı: "Ey Medineliler: Tutunacak yeriniz yok, geri dönün" demişti. Onlardan bir cemaat de Peygamberden: "Evlerimiz avrettir (düşmana açık) diyerek izin iste-**

mişlerdi. Oysa evleri avret değildi, sadece kaçmak istiyorlardı." (Ahzâb 12-13).

Aynı surede bir başka âyet, Hendek savaşı sırasında müslümanların çektiği sıkıntıyı da şöyle anlatır:

"Onlar size yukarınızdan ve aşağınızdan gelmişlerdi. Gözler de dönmüştü. Yürekler ağızlara gelmişti. Allah için çeşitli tahminlerde bulunuyordunuz. İşte orada inananlar denenmiş ve çok şiddetli sarsıntıya uğratılmışlardı." (Ahzâb 10-11)

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kureyş'in artık bir daha hücum edemiyeceğini, bundan sonra hücum sırasının müslümanlara geldiğini söyler: نغزوهم ولايغزوننا Bezzâr'ın rivayeti şöyle: ولايغزونكم بعد هذا ابدا ولكن لتتم تغزونهم "Onlar artık bir daha size saldırmayacak, ama siz onlara saldıracaksınız."

M. Fethullah Gülen'in hendek Savaşını farklı yönleriyle ele aldığı değerlendirmeleri ise şöyle;

HENDEK

Daha önce sürgün edilen Nadıroğulları, Hayber'e yerleşmiş ve Hayberlileri sürekli Allah Resûlü'ne karşı kışkırtıyorlardı. İleri gelenlerinden bazılarını Kureyş'e, bazılarını da Gatafan kabilesine gönderdiler. Her iki taraf da, zaten müslümanları yok etme plânına, teklif kimden gelirse gelsin teşne ve hazır bulunuyorlardı. Bunlara Esed ve Selimoğulları da iştirak edince, manzara aynen Çanakkale'yi andırıyor ve Akif'in: "Kimi Hindû, kimi yamyam kimi bilmem ne bela" mısraını hatırlatıyordu. Bütün yahudi ve müşrik kabileler, âdetâ Allah Resûlü ve ashâbını imha etmede ittifak içindeydiler. Nihayet, karşı cephe, 24.000 askeriyle Medine'ye yürümeye karar verdiler. Efendimiz, o müthiş haber alma sistemiyle, durumdan çoktan haberdar olmuştu. Ashâbını topladı, harp tekniği hakkında onlarla istişare etti. Herkesin değişik teklifleri yanında, Selmân-ı Fârisî'nin teklifi ashabca hüsn-ü kabul gördü. Düşmanın taarruz etmesi muhtemel yerlere hendekler kazılacak ve hendek içinde müdafaa harbi yapılacaktı. Bu taktik, o güne kadar hiç görülmemiş bir taktikti. Kureyş ve müttefikleri, Uhud veya Bedir gibi bir muhârebe bekliyorlardı. Oysa ki bu defa onları, yine hiç düşünmedikleri bir sürpriz ve farklı bir strateji bekliyordu. Efendimiz'in, etrafa yerleştirdiği askerlerle yapılan bu işlemden, çevredekilerin haberdâr olması önlenmiş oldu. Zira askerler Medine ve civarında, kuş uçurtmuyordu. Hendek kazımı, dikkat-

li bir gizlilik içinde yerine getirildi. Nitekim küffâr ordusu, Medine'ye gelip de karşılarında böyle bir hendek görünce, şaşırıp kalmışlardı.

Efendimiz yanına 300 insan almış, kendisi de bizzat işin içinde olmak üzere bu 300 insanla hendek kazmaya başlamıştı. Kişi başına bir arşın hendek kazılacaktı. Onları, onar onar gruplara ayırmış ve böylece yine meseleye bir yarış havası vermişdi. Derinlik, atıyla oraya düşen bir insanın, bir daha çıkamayacağı şekilde ayarlanacaktı. Genişlik ise, en mâhir süvârinin dahi geçemeyeceği ölçüde planlanmıştı.[139]

Günümüzde bu hendek tamamen kapanmış durumda. İçinde bizzat Allah Resûlü'nün de kazma sallayıp, manivela kullandığı bu hendeği aslî hüviyetle görmeyi ne kadar arzu ederdik. Bugün hendeğin izleri olarak gösterilen yerler ne derece doğrudur, bilemeyeceğim. Ancak, bir erkân-ı harp buraları inceler ve gösterilen yere "Evet, burası olabilir" derse, hendek diye gösterilen yerlerin üzerinde durulmaya değer.

Evet Allah Resulü (sav) hendek kazımında bizzat çalıştı.. ve O'nun bu davranışı, askerlere apayrı bir güç kaynağı oldu. Bazen onları yarışa sevkediyor, bazen de hem Ensâr'a hem de Muhacirîne iltifatta bulunuyordu.

Asker, açtı. Herkes karnına taş bağlamıştı. Allah Resûlü ise, onların önünde, iki taşla bu açlığı aşmağa çalışıyordu.[140] Aslında ne açlık ne de susuzluk onların azim ve gayretine hiç mi hiç tesir edemiyordu. Coştukça coşuyorlar ve hep bir ağızdan şunları mırıldanıyorlardı:

نَحْنُ الَّذِي بَايَعُوا مُحَمَّداً عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا اَبَداً

"Bizler o kimseleriz ki, Hz. Muhammed (sav)'e biat ettik. Hayatta kaldığımız sürece de cihad edeceğiz"[141] ve, arkasından da:

وَاللّٰهِ لَوْلَا اللّٰهُ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَاَنْزِلْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبِّتِ الْاَقْدَامَ اِنْ لَاقَيْنَا

"Allahım, kasem olsun Sen olmasaydın,

Biz asla hidayete eremezdik..

Tasadduk edemez, namaz kılamazdık.

Sekine indir üzerimize!

Ve eğer düşmanla karşılaşırsak

139- İbn Hişam, Sîre, 3/226.

140- Tirmizî, Zühd, 39.

141- Buharî, Menâkıbu'l-Ensâr, 9.

Ayaklarımızı sabit kıl." [142]

Efendimiz de onların bu sözlerine bazen iştirak ediyor ve şöyle diyordu:

اَللّٰهُمَّ لاَ عَيْشَ اِلاَّ عَيْشُ الْآخِرَهْ فَاغْفِرْ لِلْاَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَهْ

"Allahım ahiret hayatından başka hayat yoktur.

Sen Ensâr ve Muhacirîne mağfiret eyle!" [143]

Resûl-ü Ekrem, safları tanzim ederken "Sel" tepesini arkasına almış, kadınları da sağlam sığınaklara göndermişti. Ben asker değilim ama, anladığım kadarıyla, Efendimiz'in bu taktiğini bizzat yerinde ve uzun uzun tetkik edildiğinde en isabetli kararın, O'nun sırtını "Sel" tepesine vermede olduğu görülecektir. Bütün bu kararları Allah Resulü çok âni ve hiç beklemeden vermişti.. vermişti ve hepsi yerli yerindeydi.

Medine'yi müdafaa ile alâkalı bu tedbirler alınırken, Kureyzaoğulları'nın; muhtemel saldırısı da gözönünde tutulmuştu. O cepheyi de, başlarında Selem b. Eslem, bir grup sahâbe ile koruma altına almıştı. Evet, bütün ihtimaller nazara alınıyor ve hiçbir hâdise tesadüfe bırakılmıyordu.

Hendeğin dar bir yeri vardı. Usta bir binici ve iyi bir at, buradan zor da olsa atlayıp karşıya geçebilirdi. İlk bakışta, bu bir ihmal gibi görülebilirdi, halbuki orada da yine Allah Resûlü'nün akıllara durgunluk veren fetânetine bir geçit vardı. Zira en güçlü ve en kuvvetli olan müşrikler, bu dar yerden atlamayı deneyecekler ve teker teker müslümanların ortasına düşeceklerdi. Bu da bir yoldu ama mevsimi geleceği âna kadar bunu kimse farketmeyecekti... Derken hadiseler döndü dolaştı, sonunda gelip Resûlullah'ın dediğine ulaştı. Evet, hâdiseler, aynen Allah Resûlü'nün düşündüğü şekilde cereyan etti. Civarın en meşhur muharipleri, şanslarını denemeye başladılar ve bir bir telef oldular.

Hendeği ilk geçen Amr b. Abdivüdd oldu. Çok yaşlı olmasına rağmen 100 muharibe denk kabul ediliyordu. Bir mübariz talep etti. Karşısına Hz. Ali (ra) çıktı. Amr, karşısında bir çocuk görünce onunla istihza etti. Ona karşı at üzerinde savaşmayı gururuna yediremediği için de atından indi ve bir kılıç darbesiyle atını yere serdi sonra da Hz. Ali'nin karşısına dikildi. İlk darbeyi Amr yaptı. Darbenin şiddetinden Hz. Ali (ra)'nin kalkanı parçalandı ve kılıcın ucu yüzünü hafif yaraladı. Hz. Ali mukabele etti. Salladığı kılıç Amr'ın tam omuzuna isabet etmişti. Bu esnada Hz.

141- Buharî, Meğazi, 29; Müslim, Cihad, 123-125.

142- Buharî, Menâkıbu'l-Ensar, 9; Müslim, Cihad, 127.

Ali (ra), tekbir getirince, müslümanlar da bir ağızdan tekbir getirmişlerdi. Eğer Amr, kılıç darbesiyle ölmeseydi, zaten bu tekbir seslerinin şiddetinden yine ölecekti. Amr'ın ölümü müşrikler arasında müthiş bir sarsıntı meydana getirdi. Mü'minler ise o nisbette sevinmiş ve moral kazanmışlardı.(144)

Amr'ın ardından, Dırâr ve Hübeyre isimli muharipler gelmiş, onlar da Hz. Ali (ra)'nin darbelerine dayanamayıp kaçmışlardı. Son olarak da, Araplar arasında en meşhur muhariplerden Nevfel, hendeği atlayıp karşıya geçmeyi başarmıştı. Onu da Hz. Ali (ra) karşıladı. Kaçayım derken hendeğe yuvarlandı. Ardından da müslümanlar, attıkları taşlarla işini bitirivermişlerdi. Nevfel: "Beni şerefli bir ölümle öldürün" diye yalvardı. Hz. Ali (ra) indi ve kılıçla onun da işini bitirdi.(145) Muhâsarının en şiddetli günü de buydu. Bir ay kadar süren muhasara artık eski şiddetini kaybetmeye yüz tutmuş; kimsede, onu devam ettirme arzu ve isteği kalmamıştı. Zaten 24.000 insana bakmak ta pek kolay değildi.

Kureyzaoğulları, müşriklerin hendeği geçemediğini, geçenlerin de bir bir öldürüldüğünü görünce, kadınların bulunduğu sığınağa hücum etmeyi kararlaştırdılar. Taarruzdan evvel de içlerinden birini câsus olarak gönderdiler. Hz. Safiyye (r.anha) sığınağın etrafında dolaşan yahûdiye ansızın hücûm etti ve onu orada yere serdi ve silahlarını alıp sığınağa getirdi. Yahudiler, gönderdikleri adamın öldürüldüğünü anlayınca, orada bir askerî birlik var zehâbına kapıldılar ve saldırı düşüncelerinden vazgeçtiler.(146)

İslâm düşmanları bu harbe, kendilerinden gayet emin olarak gelmişlerdi. Hemen birkaç gün içinde müslümanların işini bitirip döneceklerdi. Ancak, tahminlerinde çok yanılmışlardı ve bunu anladıkları zaman da, artık bozgun içinde geriye dönüyorlardı.

Bu muhasarada şartlar, hep kafirlerin aleyhine işlemişti. Kış bastırmak üzereydi. Mekke insanı, Medine'nin kışına dayanamazdı. Zaten kış için de hiçbir hazırlıkları yoktu. Günlerden beri esip duran rüzgar, rüzgar olmaktan çıkmış, çadırları söküp götürecek şiddette bir kasırga haline gelmişti. Müşriklerin daha fazla dayanmaları mümkün değildi. Nitekim öyle de oldu. Bir müddet sonra Ebu Süfyan, istemeye istemeye ric'at emri verdi.(147)

144- İbn Hişam, Sîre, 3/235-36.

145- İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/123.

146- İbn Hişam, Sîre, 3/239.

147- İbn Hişam, Sîre, 3/243.

a. Kur'ân'da Hendek Günü

Kur'ân-ı Kerîm, Hendek savaşından tafsilatıyla bahseder. İsterseniz şimdi de, onun satır aralarından muharebeyi takip edelim. Daha sonra da, Efendimiz'in Hendek savaşında gösterdiği askerî dehâya bir işarette bulunalım:

Bu hadise münâsebetiyle Kur'ân:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ
فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً وَجُنُوداً لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيراً

"Ey îman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın! Üzerinize ordular gelmişti, Biz de onların üzerine kasırga ve göremediğiniz ordular göndermiştik.

إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ
الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللّٰهِ الظُّنُونَا

"Onlar size yukarınızdan ve aşağınızdan gelmişlerdi. Gözler dönmüş, yürekler de ağızlara gelmişti. Allah için çeşitli tahminlerde bulunuyordunuz."

هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالاً شَدِيداً

"İşte orada inananlar denenmiş ve çok şiddetli sarsıntıya uğratılmışlardı."

وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُوراً

"İkiyüzlüler ve kalplerinde hastalık olanlar: 'Allah (cc) ve peygamberi bize sadece kuru vaadlerde bulundular' diyorlardı."

وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ
فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَاراً

"İçlerinden birtakımı da: 'Ey Medineliler! Tutunacak dalınız yok, geri dönün' demişti. Bir diğerleri de, peygamberden: 'Evlerimiz düşmana açıktır' diyerek izin istemişlerdi. Oysa evleri açık değildi, kaçmak istiyorlardı."

وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيراً

"Eğer Medine'nin etrafından üzerlerine varılmış olsa, sonra

da kendilerinden fitne çıkarmaları istense, hemen buna teşebbüs eder ve derhal yapmaktan geri kalmazlardı."

وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْؤُلًا

"Andolsun ki, daha önce sırt çevirip kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen ahd, sorulacaktır." (Ahzâb, 33/9-15).

Mü'minlerin moral ve îman gücü de aynı sûrede şu şekilde anlatılır:

وَلَمَّا رَأَ الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ

وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا

"Mü'minler, düşman birliklerini gördükleri zaman: 'İşte bu, Allah ve peygamberi'nin bize va'dettiğidir. Allah ve peygamberi doğru söylemiştir' dediler. Bu onların ancak îman ve teslimiyetlerini arttırdı" (Ahzâb, 33/22).

Prensip olarak, siyere ait tafsilâta girmeyeceğim. Zaten, bu türlü mevzulara temasımız dolayısıyla oluyor. Bizim esas hedefimiz, naklettiğimiz hususlarda, Efendimiz'in risâlet yönünü görüp gösterebilmektedir. O, öyle bir fetânete sahiptir ki, bu fetânetinin çeşitli buudları vardır. Ve bu buudlardan birisi de O'nun erkan-ı harpleri aşan bir erkân-ı harp olma buududur. Nasıl ki Bedir ve Uhud muharebelerinde Allah Resûlü'nün eşsiz bir erkan-ı harp olduğunu -tabii bizim sınırlı malumatımız çerçevesinde ve işin ehli olmadığımızı da itiraf ederek- isbata çalıştık. Hendek harbinde de aynı ölçüde birkaç söz söylemeye gayret edeceğiz. Evet O, eşsiz bir kumandandır.. Ve Hendek savaşı da, bizim bu hükmümüzü tasdik edip doğrulamaktadır.

Hendek savaşı en zor şartlar altında kazanılmış muhteşem bir zaferdir. Bu zaferi hazırlayan şartlar, bizzat Cenâb-ı Hakk'ın, Allah Resûlü'ne ta'lim ettiği çerçevede gelişmiş.. ve o müthiş fetânet, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine vahiy ve ilham yoluyla ta'lim buyurduğu bu şartları anlamış, anladıklarını, tatbike koymuş.. ve işte bu zaferde böyle gerçekleşmişdi. Evet, beşerî sınırlar içinde o kadar çetin ve aleyhte şartlar altında, böyle bir muvaffakiyete ermek çok zordu. Hatta imkânsızdı. Şimdi biz, teker teker Efendimiz'in, bu muharebede kullandığı taktikleri görmeye çalışalım ki, bir kere daha Hendek bize "Muhammedü'r-Resûlullah" dedirtsin..

b. Hendek'in Perde Arkası

1. Düşman ordusu 24.000, Müslümanlar ise 3.000 kadardı. Yani düş-

man, müslümanların tam sekiz misliydi.. ve her Müslüman, 8 kişiyle yaka paça olacaktı.. Böyle bir muharebenin, meydan savaşı değil de bir müdafaa harbi olarak tatbike konulması evvela müthiş bir fetanet ifadesiydi.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, Allah Resûlü, düşmanlarının karşısına çıkmış ve tatbik ettiği bir taktiği bir daha kullanmamıştı. İşte Hendek'te gördüğümüz de budur.

2. O gün için hendek, düşmanı durdurmada, önemli bir faktördü. Zira ne Kureyş ne de müttefikleri böyle bir tablo ile karşılaşmayı hayallerinden bile geçirmemişlerdi. Karşılaştıkları bu sürpriz, bir kere daha onları şaşkına çevirmişti.

3. Hendeğin küçük bir yerinin, mâhir süvarilerin geçebileceği kadar dar bırakılması da apayrı bir dehâ örneğidir. Böylece, en güçlü ve kuvvetliler, teker teker ele geçirilip öldürülecek ve bu durum, düşman cebhede büyük bir inkisâr kaynağı, mü'minlerde ise, ümit ve inşirah vesilesi olacaktı.

4. Hendek kazımında Allah Resûlü bizzat çalışmış ve mü'minlerin arasında bulunmuştu. Bu da sahâbe için ayrı bir moral kaynağı oluyordu. Ayrıca bu esnada, kırılamayan bir taş, Efendimiz'e müracaat mevzûu olunca, İki Cihan Serveri gelmiş elindeki manivela ile taşa vurmuş ve birinci vuruşta etrafı aydınlatacak kadar kıvılcımlar çıkmış.. ardından da Allah Resûlü, tekbir getirerek, etrafındakilere İran'a ait saltanatın yıkılıp mülkün kendisine verildiği müjdesini duyurmuştu.[148] İkinci vuruşta da aynı şekilde kıvılcımlar çıkmış.. bu sefer de Allah Resûlü yine tekbir getirerek Roma saltanatının yıkılacağını haber vermişti.[149] O esnada söylediği bu sözler, askere öyle moral kazandırıyordu ki, değil sadece 24.000 insan, bütün dünya üzerlerine gelse gözlerini kırpmadan savaşabilecek bir kuvve-i ma'neviye ile şahlanıyorlardı.

5. Hendeği atlayan muhariplere karşı Hz. Ali (ra)'nin, hem de gönüllü olarak, (emirle değil) seçilmesindeki isabet de şayân-ı dikkattir. Böylece Allah Resûlü, kimi nerede ve nasıl kullanacağını mu'cize çapında bir ferâsetle bildiğini cihana bir kere daha göstermiştir.

6. Bu arada, ordu içindeki münafıkları, göz açtırmayacak şekilde kontrol altında tutması ve istemelerine rağmen hiçbir kötülüğe muvaffak olamamaları, fetanetin engelleyici ayrı bir buudu.

7. Efendimiz, muhârebeyi elinden geldiği kadar uzatma yanlısı idi.

148- İbn Hişam, Sîre, 3/230; İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/116.

149- İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/114-116.

Bunda muvaffak da oldu. Muhârebeyi uzatması pek çok yarar sağlamışdı ki; birkaçını sıralayabiliriz:

•*Birincisi:* Mevsim olarak kışa giriliyordu. Kureyş ve müttefikler, kışa karşı hazırlıksız gelmişlerdi... az daha kalsalardı kış işlerini bitirecekti.. muhasarayı kaldırıp gidince de yıkılmış olarak gideceklerdi.

•*İkincisi:* Hergün 24.000 insana bakmak mecburiyetinde olan düşman, sürenin uzamasıyla mâlî kriz içine giriyordu. Açlık ve susuzluk, bir de soğukla birleşince, artık çekilmez olmuştu...

•*Üçüncüsü:* Düşman cephesinde meydana getirilen sun'î ittifakın uzun ömürlü olması düşünülemezdi. Çünkü onların bu dostlukları, Allah Resûlü'ne olan düşmanlıklarından kaynaklanıyordu. Geçen her zaman dilimi, bu dostluğu aşındırıyor ve yıpranmasına sebep oluyordu. Halbuki İslâm cephesi gün geçtikçe birbirlerine daha çok kenetleniyorlardı.

• *Dördüncüsü:* Düşman cephede birçok lider vardı. Bunların hiçbiri, diğerinin emrine girecek durumda değildi. Adeta haçlı çabulcularını andırıyorlardı. Sözde bütün orduya Ebu Süfyan kumanda ediyordu; ama, bu sadece görünüşte böyleydi.. zaman geçtikçe misiller arasında uzaklaşma baş gösteriyor.. nizalar oluyor ve tearuzların, tesakutların ağında âdetâ eriyorlardı.

8. *Nuaym b. Mes'ud* (ra), gizlice müslüman olmuştu. Allah Resûlü, ona bir müddet daha müslümanlığını gizlemesini söylemiş.. ve onu bu muhasara esnasında, çok mühim işlerde kullanmıştı.

Nuaym, hem Kureyş'in hem de Yahudiler'in itimat ve hürmet ettikleri bir insandı. Efendimiz, ona harbin bir taktik olduğunu söylemiş ve idare-i kelâm etmesine de izin vermişti. Nuaym, bu ruhsat üzerine Yahudiler'e giderek: "Kureyş sizi terkedecek ve Muhammed (sav)'le baş başa bırakacak. Düşünün o zaman haliniz nice olur.? Eğer bu durumda kalmak istemiyorsanız, onların ileri gelenlerinden bir kaçını rehin olarak yanınızda alıkoyun" dedi. Onlar Nuaym'a olan itimatlarından dolayı bu sözlere kesin olarak inandılar.

Nuaym daha sonra Kureyş'e gitti. Onlara da: "Yahudiler Muhammed (sav)'le gizlice anlaştılar. Sizin ileri gelenlerinizden birkaçını rehin edip ona teslim edecekler. O da onlara ilişmeyecek. Sakın sizden böyle bir talepte bulunurlarsa onların dediğini yapmayın" dedi. Kureyşliler de, Nuaym'a itimat ettiklerinden, onun bu tekliflerinden zerre kadar şüphelenmediler.

Kureyş ileri gelenleriyle Yahudi liderleri, birgün bir araya geldiler. Her iki tarafta birbirinden şüpheleniyordu. Evvela Yahudiler sözü açtı

ve: "Siz başınız sıkışınca çekip gidecek ve bizi bu adamla baş başa bırakacaksınız. Teminat için bize birkaç rehin vermezseniz biz savaşı bırakacağız" dediler. Kureyş, zaten böyle bir teklif bekliyordu. Nuaym'ın sözünü hatırladılar ve tabii bu teklifi reddettiler. Onların reddi, Yahudilere de Nuaym'ı tasdik ettirdi. Böylece ittifak bozulmuş oldu ve Yahudiler harp sahnesinden çekilmeye başladılar.[150]

Nuaym Müslüman olalı birkaç gün olmuştu. Allah Resûlü'nün insanları tanımadaki isabetine bakın ki, hemen Nuaym'ın becerebileceği bir işi ona teklif etmiş, o da arızasız bu işi yerine getirivermişti.

9. Fırtına ve kasırga karşı tarafı kasıp kavuruyordu. Bu arada acaba Kureyş ne durumdaydı. Allah Resûlü onlardan bir haber almak üzere, Huzeyfe (ra)'yi karşı tarafa gönderdi. Bu iş için de Huzeyfe seçilmişti.[151] O Allah Resûlü'nün sır kaynağıydı. Aynı zamanda emir dinlemedeki nezaketi çok iyi bilenlerdendi. Allah Resûlü, onu gönderirken *"Sakın orda bir iş çıkarma, sadece durumlarını öğren ve gel"* demişti.[152] Huzeyfe karşı tarafa geçti. Bir ara sırtı ona dönük duran Ebu Süfyan'ı görüverdi. Aklın-dan, bir okla onun işini bitirmek geçti ama, Allah Resûlü ona bir iş çıkarma, demişti. O da böyle bir hareketten vazgeçti. Ebu Süfyan durmadan "Errâhîl! Errâhîl!" diye bağırıyordu.[153] Belli ki artık Kureyş hüsran içinde geriye dönüyordu.

Kur'ân-ı Kerim onların bu elim, hazin durumlarını şu âyetiyle hülasa eder:

وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيًّا عَزِيزًا

"Allah, inkar edenleri kinleriyle geri çevirdi, bir hayra ulaşamadılar; savaşta, inananlara Allah'ın yardımı yetti. Allah Kâvî' dir, Azîz'dir" (Ahzâb, 33/25).

Huzeyfe, orada gördüklerini anlatmak üzere geri dönüyordu ki, beyaz sarıklı, beyaz elbiseli, süvariler gördü. Bunlar, küffâr ordusu arasında gidip-geliyorlardı. Onlardan birisi Huzeyfe'ye yanaştı ve: "Sahibine selam söyle, düşmanın hakkından geldik" dedi. Huzeyfe, bu hâdiseyi Allah Resûlü'ne nakledince: *"Onlar meleklerdir. Orada olan şeylere nezâret etmektedirler"* cevabını aldı.[154]

150- İbn Hişam, Sîre, 3/240-42.

151- İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/130-31.

152- İbn Hişam, Sîre, 3/242/43.

153- İbn Kesîr, el-Bidaye, 4/130-32.

154- İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/132.

10. Allah Resûlü, kumandayı daima elinde tuttu.. ve muhâsara müddetince bir saatliğine dahi cepheden ayrılmadı. İnsanlardan bir insan gibi davrandı ve her sıkıntıda, ordusuyla beraber oldu. Bu da, O'nun kumandanlık seviyesinin nasıl bir zirveler üstü bir zirvede olduğunu göstermektedir.

11. Bu kadar çetin muharebede verilen şehit sayısı sadece altıydı.[155]

12. Efendimiz, muhârebenin sonunda şöyle buyurmuştu: اَلْآنَ نَغْزُوهُمْ وَلَا يَغْزُونَنَا *"Artık bundan böyle, biz onların üzerine gideceğiz onlar gelemeyecekler."*[156]

Zaman ve hadiseler, O'nun verdiği bu haberde O'nu doğrulamıştır.

Hendek savaşı denince zikredilmeden geçilmeyecek iki mühim hâdise daha var: Bunlardan biri, Ensârın efendisi, şerefli sahâbe Sa'd b. Muâz (ra)'ın vefatı.[157] İkincisi ise bu savaş esnasında Allah Resûlü'nün dört vakit namazının kazaya kalması, hâdiseleridir.[158]

Bu vak'ada, *Sa'd b. Muâz* (ra), kolundan yaralanmıştı. Durmadan kan kaybediyordu. Allah Resûlü onunla bizzat meşgûl oluyor ve mescidin içinde kurdurduğu çadıra gelip-gidip onu ziyaret ediyordu. Hatta herkes de ziyaret edip yakınında bulunabiliyordu. Zaten O, İslâm'a girdikten sonra hep Allah Resûlü'nün yakınında olmuştu ve O'nun nazarında müstesnâ bir simaydı. Bir kere Sa'd b. Muaz meclisten geçerken, İki Cihan Serveri: قُومُوا اِلَى سَيِّدِكُمْ *"Efendiniz için ayağa kalkın"* demiş ve orada bulunanları, *Sa'd b. Mu'az* (ra)'a hürmeten ayağa kaldırmıştı.[159] O da, Allah Resûlü'ne karşı sadâkat ve vefada hiç kusur etmedi.. sadakat içinde yaşadı ve öyle öldü.

Nasıl bir gün Allah Resûlü'ne hitaben; "Ya Resûlallah işte malımız, istediğin kadar al. İşte canımız istediğini kurban et!" demişti.[160] Öyle de son demlerinde Cenâb-ı Hakk'a şöyle duâ edip yalvarmıştı: "Allahım eğer bir daha Resûlullah'ın safında yer alıp savaşmam mukadder ise beni yaşat, yoksa emanetini benden al!"[161] Ve, Hendek savaşında aldığı bir

155- İbn Hişam, Sîre, 264; İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/133.

156- Buhârî, Megâzî, 29; Müsned, 4/262.

157- İbn Hişam, Sîre, 3/263.

158- Müsned, 1/375;

159- Buhârî, İsti'zân, 26; İbn Hacer, İsabe, 2/38.

160- İbn Kesir, el-Bidâye, 3/322.

161- Halid Muhammed Halid, Rical Havle'r-Rasûl, s.632.

yara ile şehit olmuştu. Harbe iştirak için acele etmiş, giydiği zırh vücuduna küçük geldiğinden ötürü de omuzu açıkta kalmıştı. Ve oraya isabet eden bir talihsiz okla yaralanmış ve sinelerimizde bu yara ile de Rabbisine yürümüştü.

Savaş henüz sona ermiş ve Allah Resûlü, Hane-i Saadetlerine adımını atmışdı ki, Cibrîl geldi ve Efendimiz'e hitaben: "Ya Resûlallah! Siz silahınızı bıraktınız mı? Halbuki biz melekler henüz bırakmadık. Şimdi hemen Kureyzaoğullarının üzerine yürüyün!" dedi.[162] Bunun üzerine Efendimiz derhal hareket emri verdi. İkindiyi ancak orada kılın, diyerek de bu gidişin ne kadar süratli olması gerektiğini ifade buyurdu.[163]

Kureyzaoğulları, bilhassa Hendek vak'ası esnasında ihanet etmiş ve müslümanları arkadan vurmak istemişlerdi. Müslüman kadınların bulundukları yeri tesbit edip, onlara saldırmak istemişlerdi ama, bunu gerçekleştirme fırsatını bulamamışlardı. Halbuki daha önce Allah Resûlü'yle anlaşma yapmışlardı. İkinci olarak bu anlaşmayı çiğnemiş ve müslümanlarla açıktan harbe girmişlerdi.

Suçları bu kadarla da kalmıyordu; siyasî sürgün *Huyey b. Ahtâb* ve benzeri İslâm düşmanlarına bağırlarını açmış ve onlara resmen siyasî sığınma hakkı tanımışlardı. Halbuki anlaşmaları gereği bu yaptıkları anlaşmayı bozmak demekti..[164]

Bütün bunlara rağmen, Allah Resûlü, üzerlerine yürüdüğünde hüsnü kabul gösterip af dileselerdi affolunabilirlerdi. Zira Allah Resûlü, onlarla hep iyi geçinme taraftarıydı. Ne var ki, kötülüğe programlanmış bu ruhlar, Müslümanlara karşı açık tavır aldılar ve Efendimiz'e karşı da mukâvemete kalkıştılar. Ancak burunları kırılınca teslim oldular ve tek şartları vardı: Hakem Sa'd b. Muâz (ra) olsun istiyorlardı. Efendimiz de bu şartı kabul etti. Sa'd b. Mûaz (ra), hasta yatağından kalktı bir merkebe binerek olay yerine geldi ve hükmünü Tevrat'a göre verdi. "Eli silah tutan erkekler öldürülecek, kadın ve çocuklar esir edilecek, bütün malları da ganimet sayılacaktı." Her iki tarafta verilen bu hükme razı oldu. Ve böylece Medîne bir fitneden daha kurtuldu. Evet, yavaş yavaş Medîne, civarıyla beraber "Emin Belde" haline geliyordu.[165]

162- Buhârî, Megâzî, 30.

163- Buharî, Megâzî, 30; İbn Kesîr, el-Bidâye, 3/134.

164- İbn Hişam, Sîre, 3/251-52.

165- İbn Hişam, Sîre, 3/249-251.

ZÂTU'R-RİKA' GAZVESİ

4263 ١ – عن أبي موسى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [خرجنَا مع رسُولُ اللّٰه ﷺ في غَزاةٍ ونحن ستة نفرٍ، بيننا بعيرٌ نعتقبه فنقبت أقدامنا ونقبت قدماي، وسقطت أظفاري، فكنّا نلفُّ على أرجلنا الخرق، فسميت غزوة ذات الرّقاع لما كنّا نعصب من الخرق على أرجلنا]. أخرجه الشيخان.

«اعتقاب المركوب» هو أن يركبه واحد بعد واحد.

«ونقب البعير» بكسر القاف إذا رقت أخفافه، والمراد به هنا تقرحت وسقطت.

1. (4263)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte bir gazveye çıktık. Biz aramızda bir deve olan altı kişiydik, sırayla biniyoruk. Derken ayaklarımız delindi. Benim ayaklarım da delindi ve tırnaklarım düştü. ayaklarımıza bezler sarıyorduk. Böylece seferimiz, ayaklarımıza sardığımız parçalar sebebiyle Zatur'-Rikâ' gazvesi diye isimlendi." [Buhârî, Megâzî 31, (7, 325); Müslim, Cihad 149, (1816).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu'l-Esir,* bu seferi Hicretin dördüncü senesi hadiselerinden olarak kaydeder. *Beni'n-Nâdir* hadisesinden iki ay sonra cereyan eder. Sadedinde olduğumuz rivayet, gazveye Rikâ isminin verilişini, ayaklara sarılan parçalara bağlar. Rika' yama, bez parçaları ma'nâsına gelir. Ancak, *İbnu'l-Esir,* Benî Muhâriblere karşı yapılan bu gazvede -mukâtele olmasa bile- karşılaşma hâdisesinin cereyan ettiği dağın siyah-beyaz, kırmızı renkler ihtiva etmesinden hâsıl olan alaca parçalı renkler sebebiyle bu ismi aldığını belirtir. Ancak, sancakların o seferde yamalı olmasından veya bir ağaçtan bu ismi aldığıda diğer ihtilaflardır. Nevevî, bu söylenenlerin hepsinin bu isimlemeye iştirak etmiş olabileceğini söyler.

2- Bu sefer sırasında, insanlar birbirlerinden korkacak şekilde umumî bir korku yaşanır ve bunun üzerine korku namazı nâzil olur.

3- *İbnu Sa'd* ve *İbnu Hibbân,* bu seferin Hicretin beşinci yılında olduğunu kaydederler.

4- Sefere iştirak eden ordunun miktarı da ihtilaflıdır: Farklı rivayetlere göre 400, 500, 700 ve hatta 800 kişidir.

❑ BENÎ MÜSTALİK GAZVESİ

Buhârî merhum der ki: *"Bu Mureysi' gazvesidir."* İbnu İshâk der ki: "Bu altıncı senede cereyan etmiştir."

قَالَ البخارى رحمه الله هى غزوة المريسيع. قال ابن اسحق: وذلك سنة ست.

4264 ١- عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَوْن قـال: [كَتَبْتُ إلى نَافِعٍ رَحِمَهُ اللهُ أَسْأَلُهُ عَنِ الدُّعَاءِ قَبْلَ الْقِتَال. فَكَتَبَ إِلَـيَّ: إِنَّمَا كَانَ ذلكَ فـي أَوَّلِ الإِسْلاَمِ، وَقَدْ أَغَارَ ﷺ عَلَـى بَنِي الْمصْطَلِقِ، وَهُمْ غَارُونَ، وأَنْعَامُهم تَسقَى عَلى الْمَاءِ فقتَل مقَاتلتهم وسبى ذَرارِيهم وَأَصَابَ يومئذٍ جُوَيرِيَة. حَدثني به عبدالله بن عمر، وكان في ذلك الجيش]. أخرجه الشيخان.

« الْمُرَيسيع » بالعين المهملة والمعجمة: ماء معروف بالحجاز.

ومعنى « غَارُّونَ » أي غافلون. والغرة: الغفلة.

1. (4264)- *Abdullah İbnu Avn* anlatıyor: "Nâfi rahimehullah'a kıtâlden önce (yapılan İslam'a) davet hakkında sormak üzere yazmıştım. Bana şöyle yazdı: "Bu, İslam'ın evvelinde idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Müstâlik'e (önceden haber vermeden âni) baskın yaptı. Onlar (bu sırada) gâfil haldeydi, hayvanları su kenarında sulamıyorlardı. Mukâtillerini öldürdü, çocuklarını ve kadınlarını esir aldı. O gün Cüveyriye'yi de ele geçirmişti." [Buhârî, Itk 13, Müslim Cihad 1, (1730); Ebu Dâvud, Cihâd 100, (2633).]

AÇIKLAMA:

Benî Müstalik Gazvesi, hicretin altıncı yılı Şa'ban ayında cereyan etmiştir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Müstalik'in müslümanlar aleyhine sefer tertiplemek üzere hazırlık yaptıklarını istihbâr eder. Resulullah bu haberi alır almaz yola çıkar ve Kudeyd bölgesinde Müreysi' denen bir suyun başında onları gafil yakalar ve âni baskın yapar. Arada cereyan eden kısa bir mükâteleden sonra mağlub edilirler. Bu sırada bir müslüman, müslümanlar tarafından yanlışlıkla öldürülür.

Resulullah çok sayıda esir ele geçirir ve müslümanlara taksim eder. Cüveyriye de bunlar arasındadır, *Benî Müstalik*'in şefi *el-Hâris İbnu Dırâr*'ın kızıdır. Kız Sâbit İbnu Kays'ın hissesine düşer, ancak mükâtebe

yaparak hürriyetini satın alır. Resulullah'tan kitâbetinin ödenmesi için yardım ister. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Bundan daha hayırlı bir şeye ne dersin?"* diye sorar.

"Bu da nedir ey Allah'ın Resulü?" deyince: *"Senin kitabetini öder, seninle evlenirim!"* der. Cüveyriye (radıyallahu anhâ) kabul eder.

Halk bu haberi duyunca, herkes esirlerini "Resulullah'ın sıhr'i (akrabası)" diye âzad eder. Bu suretle hürriyete kavuşanlar yüz aileyi geçer. Kavmine, bundan fazla hayrı dokunan kadın çıkmaz denmiştir.

Bu sefer sırasında mezkur suyun başında müslümanlar arasında su alma esnasında bir hadise çıkar: Hz. Ömer'in *Benî Gıfâr*'dan Cehcâh adında bir ücretlisi ile Hazreç'ten Benî Avf'ın halifi olan Sinân el-Cühenî aynı anda suya gelirler. Çıkan bir ihtilafı büyüterek kavgaya tutuşurlar. Cühenî "Ey Ensâriler! diye yardım ister, Cehcâh da: "Ey Muhacirler!" diye yardım ister. Bu hadiseyi istismar etmek isteyen Abdullah İbnu Übeyy öfkelenir. Etrafında adamlarından bir grup ve bu meyanda genç yaşta olan Zeyd İbnu Erkam da yanındadır. "Bunu yaptılar ha! yaparlar, çünkü memleketimizde çoğaldılar! Allah'a yemin olsun" **"Medine'ye döndük mü aziz olanlar oradan zelil olanları çıkaracak"** (Münafikûn 8) der. Sonra adamlarına yönelip: "Bunu kendinize siz yaptınız. Memleketinizi bunlara helâl kıldınız. Mallarınızı onlara dağıtıverdiniz. Allah'a yemin olsun, elinizdekini onlara vermezseniz, onlar sizin memleketinizden başka bir yere giderler" der.

Bu sözleri işiten *Zeyd, Resulullah*'a gidip haber verir. Bu esnada *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanında bulunan Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resûlü! Abbâd İbnu Bişr'e emret şu herifi gebertsin!" der. Resulullah:

"Olur mu, Muhammed arkadaşlarını öldürtüyor dedirtir miyim!" diyerek reddeder.

Ve orduya hareket emri verir. Resulullah hiç âdeti olmayan bir saatte, halkın içinde, bulundukları hâlet-i ruhiyeyi kırmak için, yola koyulurlar.

O sırada (Ensar'ın ileri gelenlerinden) Üseyd İbnu Hudayr uğrayıp: "Ya Resûlullah hiç yolculuk yapmadığın bir saatte yola çıktın" der.

"Abdullah İbnu Übeyy'in söylediği, kulağına gelmedi mi?"

"Ne demiş ey Allah'ın Resûlü?"

"Zannediyor ki Medine'ye varınca aziz olan, oradan zelil olanı çıkaracakmış."

"Vallahi, istersen sen onu çıkar. Zira sen azizsin o zelildir!" der ve sonra ilave eder.

"Ey Allah'ın Resulü! sen ona merhamet et. Vallahi Allah sana lutfetti. Kavmi ona giydirmek üzere taç hazırlamıştı. Sen gelince bu iş kaldı. Bu sebeple o seni saltanatına engel görüyor!"

Abdullah İbnu Übeyy, söylediği sözleri Zeyd İbnu Erkam'ın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürdüğünü işitince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelir ve "Böyle bir şey söylemedim" diye Allah'a yemin eder. *Abdullah* kavmi içerisinde itibarlı biriydi. Adamları: "Ey Allah'ın Resûlü! Zeyd hata yapmış olabilir!" derler. [Resulullah Zeyd'i çağırıp azarlar.] Fakat az sonra gelen vahiy Zeyd'i doğrular (Münafikûn 1).

Bu hadiseler münafık *Abdullah İbnu Übeyy*'in oğlu -ki samimi bir müslümandır- Abdullah'a ulaşır. Hemen Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek:

"İşittim ki babamı öldürmek istiyormuşsunuz. Böyle bir kararınız varsa, bana emredin, kellesini size ben getireyim. Korkarım, bir başkasına emredersiniz de onun halkın arasında dolaşmasını seyretmeye nefsim tahammül edemez öldürüveririm. Böylece bir kâfir için bir mü'mini öldürerek cehennemlik olurum!" der. Resulullah şu cevabı verir:

"Bizimle olduğu müddetçe biz ona merhamet edeceğiz, sohbetini güzel kılacağız!"

Bundan sonra her ne vakit bir hadise çıkaracak olsa, adamları onu kınıyor, sert davranıyor ve tehdit ediyordu.

❑ ENMÂR GAZVESİ

4265 ١ — عن جابر رَضِيَ اللهُ عنْهُ قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ أَنْمَارٍ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ مُتَوجِّهاً قِبَلَ الْمَشْرِقِ مُتَطَوِّعاً]. أخرجه البخاري.

1. (4265)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Enmâr Gazvesi'nde bineğinin üzerine doğuya mütevecih olarak nafile namaz kılarken gördüm." [Buhârî, Megâzî 33, Salât 31, Taksiru's-Salât 7, 9.]

AÇIKLAMA:

Vâkidî, bu Gazve'nin sebebi ile, önceki zikrettiğimiz *Benî Müstalik* gazvesinin sebebini bir zikreder. Zira, Medine'ye gelen bir bedevînin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Benî Sâlebe ve Benî Enmâr'dan sizin

aleyhinize toplanmakta olan insanlar gördüm. Siz onlardan gafilsiniz" haberini getirmesi üzerine âniden sefer kararı verir ve dörtyüz -yediyüz vs. de denilmiştir- kişi ile yola çıkar. Aynî: "Bu rivayete göre Benî Enmâr Gazvesi ile Benî Muhârib ve Sâlebe Gazvesi -ki buna Zâtu'r-Rikâ' gazvesi denmiştir- birdir" der.

Enmâr, Becîle kabilesinin bir koludur.

❑ HUDEYBİYE GAZVESİ

(Zû-Karad ve Hayber Gazveleri de burada zikredilir.)

4266 ١ – عن عروة بن الزبير عن المسور بن مخرمة ومروان يصدّق كل واحد منهما حديث صاحبه قالا:

[خَرَجَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ حَتَّى إذَا كَانُوا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ قَالَ ﷺ: إنَّ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ بِالْغَمِيمِ فِي خَيْلٍ لِقُرَيْشٍ طَلِيعَةً، فَخُذُوا ذَاتَ الْيَمِينِ فَوَاللّٰهِ مَا شَعَرَ بِهِمْ خَالِدٌ. حَتَّى إذَا هُمْ بِقَتَرَةِ الْجَيْشِ فَانْطَلَقَ يَرْكُضُ نَذِيراً لِقُرَيْشٍ وَسَارَ النَّبِيُّ ﷺ، حَتَّى إذَا كَانَ بِالثَّنِيَّةِ الَّتِي يَهْبِطُ عَلَيْهِمْ مِنْهَا بَرَكَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ. فَقَالَ النَّاسُ حَلْ حَلْ فَأَلَحَّتْ فَقَالُوا: خَلأَتِ الْقَصْوَاءُ خَلأَتْ فَقَالَ ﷺ: مَا خَلأَتِ الْقَصْوَاءُ، وَمَا ذَاكَ لَهَا بِخُلُقٍ. وَلٰكِنْ حَبَسَهَا حَابِسُ الْفِيلِ. ثُمَّ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ يَسْأَلُونِي خُطَّةً يُعَظِّمُونَ فِيهَا حُرُمَاتِ اللّٰهِ إلاَّ أَعْطَيْتُهُمْ إيَّاهَا. ثُمَّ زَجَرَهَا فَوَثَبَتْ. قَالَ: فَعَدَلَ عَنْهُمْ حَتَّى نَزَلَ بِأَقْصَى الْحُدَيْبِيَةِ عَلَى ثَمَدٍ قَلِيلِ الْمَاءِ، يَتَبَرَّضُهُ النَّاسُ تَبَرُّضاً. فَلَمْ يُلَبِّثْهُ النَّاسُ حَتَّى نَزَحُوهُ وَشُكِيَ إلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ الْعَطَشُ فَانْتَزَعَ سَهْماً مِنْ كِنَانَتِهِ. ثُمَّ أَمَرَهُمْ أَنْ يَجْعَلُوهُ فِيهِ. فَوَاللّٰهِ مَا زَالَ يَجِيشُ لَهُمْ بِالرِّيِّ حَتَّى صَدَرُوا عَنْهُ. فَبَيْنَمَا هُمْ كَذٰلِكَ إذْ جَاءَ بُدَيْلُ بْنُ وَرْقَاءَ الْخُزَاعِيُّ فِي نَفَرٍ مِنْ قَوْمِهِ، وَكَانَ عَيْبَةَ نُصْحِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مِنْ أَهْلِ تِهَامَةَ. فَقَالَ: إنِّي تَرَكْتُ كَعْبَ بْنَ لُؤَيٍّ وَعَامِرَ ابْنَ لُؤَيٍّ نَزَلُوا أَعْدَادَ مِيَاهِ الْحُدَيْبِيَةِ، مَعَهُمُ الْعُوذُ الْمَطَافِيلُ وَهُمْ مُقَاتِلُوكَ وَصَادُّوكَ عَنِ الْبَيْتِ. فَقَالَ ﷺ: إنَّا لَمْ نَجِئْ لِقِتَالِ أَحَدٍ، وَلٰكِنَّا جِئْنَا مُعْتَمِرِينَ. وَإنَّ قُرَيْشاً قَدْ نَهِكَتْهُمُ الْحَرْبُ وَأَضَرَّتْ بِهِمْ. فَإنْ شَاؤُوا مَادَدْتُهُمْ مُدَّةً وَيُخَلُّوا بَيْنِي

وبين النَّاس. فإنْ أُظْهر، فإنْ شاءوا أنْ يدخلوا فيما دخل فيه النَّاسُ فعلوا، وإلاَّ فقد جمّوا، وإنْ هم أبوا فوالَّذى نفسي بيده لاَ قَاتِلَنَّهم علــى أمري هــذا حتَّى تنفرد سالفتي، ولينفذنَّ اللهُ أمره، فــقال بديل: سأُبلِّغهم ما تقول. فانطلق حتَّى أتى قريشاً. فقال: إنَّا قد جئناكم من هذا الرَّجل، وقد سمعناه يقول قولاً، فإنْ شئتم أنْ نعرضه عليكم فعلناه. فـقال سفهاؤهم: لاَ حاجة لنا أنْ تخبرنا عنه بشيء. وقــال ذوو الرَّأي منهم: هات ما سمعته يقــول، قال: سمعته يقول كذا وكذا، فحدَّثهم بما قال النَّبيُّ ﷺ. فـقام عروة بن مسعود فـقال: أي قوم، ألستم بالوالد؟ قالوا: بلــى. قال: أولستُ بالولد؟ قالوا بلــىٰ قال: فهل تتهموني؟ قالوا: لاَ. قال: ألستم تعلمون أنِّي استنفرتُ أهل عكاظ فلمَّا بلَّحوا علـــيَّ جئتكم بأهلي وولدي ومن أطاعني؟ قالوا: بلى. قال: فإنَّ هذا قد عرض عليكم خطَّة رشد، اقبلوها ودعوني آته. فقــالوا: ائته. فأتاه فجعل يكلِّم النَّبيَّ ﷺ. فقال النَّبيُّ ﷺ: نحواً من قوله لبديل فقال عروة عند ذلــك: أي محمَّد، أرأيت إنْ استأصلت امر قومك، هل سمعت بأحد من العرب اجتاح قومه قبلك؟ وإن تكن الأخرى، فإنِّي والله لاَ أرى وجوهاً، وإنِّي لأرى أو شاباً من النَّاس خليقاً أنْ يفرُّوا ويدعوك. فقال له أبو بكر: امصص بظر اللاَّت. أنحن نفرُّ عنه وندعه. فقال: من ذا؟ قيل: أبو بكر. فقال: أما والَّذي نفسي بيده لولاَ يدٌ كانت لك عندى، ولم أجزك بها لأجبتك. قال: وجعل يكلِّم النَّبيَّ ﷺ، فكلَّما كلَّمه أخذ بلحيته. والمغيــرة بن شعبة رضي الله عنه قائم على رأس النَّبيِّ ﷺ، ومعه السَّيف وعليه المغفر. فكلَّما أهوى عروة بيده إلــى لحية رسول الله ﷺ ضرب يده بنعل الســيف. وقال له: أخِّر يدك عن لحية رسول الله ﷺ. فرفع عروة رأسه. فقال: من هذا؟ قالوا: المغيرة بن شعبة. فـقال: أي غدر، ألست أسعى في غدرتك؟ وكان المغيــرة بن شعبة صحب قومــاً في

الْجَاهِلِيَّةِ فَقَتَلَهُم وَأَخَذَ أَمْوَالَهُمْ ثُمَّ جَاءَ فَأَسْلَمَ. فَقَالَ ﷺ: أَمَّا الإِسْلاَمُ فَأَقْبَلُ. وَأَمَّا الْمَالُ فَلَسْتُ مِنْهُ فِي شَيْءٍ. ثُمَّ إِنَّ عُرْوَةَ جَعَلَ يَرْمُقُ أَصْحَابَ النَّبِيِّ ﷺ بِعَيْنَيْهِ. قَالَ: فَوَاللهِ مَا يَتَنَخَّمُ رَسُولُ اللهِ ﷺ نُخَامَةً إِلاَّ وَقَعَتْ فِي كَفِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ فَدَلَكَ بِهَا وَجْهَهُ وَجِلْدَهُ، وَإِذَا أَمَرَهُمْ ابْتَدَرُوا أَمْرَهُ، وَإِذَا تَوَضَّأَ كَادُوا يَقْتَتِلُونَ عَلَى وَضُوئِهِ، وَإِذَا تَكَلَّمُوا خَفَضُوا أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَهُ، وَمَا يُحِدُّونَ النَّظَرَ إِلَيْهِ تَعْظِيماً لَهُ. فَرَجَعَ عُرْوَةُ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ: أَيْ قَوْمِ، وَاللهِ لَقَدْ وَفَدْتُ عَلَى الْمُلُوكِ وَوَفَدْتُ عَلَى كِسْرَى وَقَيْصَرَ وَالنَّجَاشِيِّ، وَاللهِ إِنْ رَأَيْتُ مَلِكاً قَطُّ يُعَظِّمُهُ أَصْحَابُهُ مَا يُعَظِّمُ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ مُحَمَّداً ﷺ، وَاللهِ إِنْ يَتَنَخَّمُ نُخَامَةً إِلاَّ وَقَعَتْ فِي كَفِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ فَدَلَكَ بِهَا وَجْهَهُ وَجِلْدَهُ. وَإِذَا أَمَرَهُمْ ابْتَدَرُوا أَمْرَهُ، وَإِذَا تَوَضَّأَ كَادُوا يَقْتَتِلُونَ عَلَى وَضُوئِهِ، وَإِذَا تَكَلَّمُوا خَفَضُوا أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَهُ، وَمَا يُحِدُّونَ النَّظَرَ إِلَيْهِ تَعْظِيماً لَهُ، وَإِنَّهُ قَدْ عَرَضَ عَلَيْكُمْ خُطَّةَ رُشْدٍ فَاقْبَلُوهَا. فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي كِنَانَةَ دَعُونِي آتِهِ. فَقَالُوا: ائْتِهِ. فَلَمَّا أَشْرَفَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَأَصْحَابِهِ. قَالَ ﷺ: هٰذَا فُلاَنٌ، وَهُوَ مِنْ قَوْمٍ يُعَظِّمُونَ الْبُدْنَ، فَابْعَثُوهَا لَهُ، وَاسْتَقْبَلَهُ النَّاسُ يُلَبُّونَ. فَلَمَّا رَأَى ذٰلِكَ قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ! مَا يَنْبَغِي لِهٰؤُلاَءِ أَنْ يُصَدُّوا عَنِ الْبَيْتِ. فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى أَصْحَابِهِ قَالَ: رَأَيْتُ الْبُدْنَ قَدْ قُلِّدَتْ وَأُشْعِرَتْ، فَمَا أَرَى أَنْ يُصَدُّوا عَنِ الْبَيْتِ، فَقَامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ يُقَالُ لَهُ مِكْرَزُ بْنُ حَفْصٍ. فَقَالَ: دَعُونِي آتِهِ. فَقَالُوا: ائْتِهِ. فَلَمَّا أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ قَالَ ﷺ: هٰذَا مِكْرَزٌ، وَهُوَ رَجُلٌ فَاجِرٌ. فَجَعَلَ يُكَلِّمُ النَّبِيَّ ﷺ فَبَيْنَمَا هُوَ يُكَلِّمُهُ إِذْ جَاءَ سُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو. فَقَالَ ﷺ: قَدْ سَهُلَ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ، فَجَاءَ سُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو فَقَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: هَاتِ اكْتُبْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ كِتَاباً. فَدَعَا ﷺ بِالْكَاتِبِ. فَقَالَ: اكْتُبْ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ فَقَالَ سُهَيْلٌ: أَمَّا الرَّحْمٰنُ فَوَاللهِ مَا أَدْرِي مَاهِيَ. وَلٰكِنِ اكْتُبْ: بِاسْمِكَ اللّٰهُمَّ، كَمَا كُنْتَ تَكْتُبُ. فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ: وَاللهِ لاَ نَكْتُبُهَا

إلاَّ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَـٰنِ الرَّحِيمِ فَقَالَ ﷺ: اكْتُبْ بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ. ثُمَّ قَالَ: هَـذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ سُهَيْلٌ: وَاللهِ لَوْ كُنَّا نَعْلَمُ أَنَّكَ رَسُولُ اللهِ مَا صَدَدْنَاكَ عَنِ الْبَيْتِ وَلاَ قَاتَلْنَاكَ وَلَكِنِ اكْتُبْ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ فَقَالَ ﷺ: وَاللهِ إِنِّي لَرَسُولُ اللهِ وَإِنْ كَذَّبْتُمُونِي اكْتُبْ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ فَقَالَ ﷺ: عَلَى أَنْ تُخَلُّوا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْبَيْتِ فَنَطُوفَ بِهِ. فَقَالَ سُهَيْلٌ: وَاللهِ لاَ تَتَحَدَّثُ الْعَرَبُ أَنَا أُخِذْنَا ضُغْطَةً، وَلَكِنْ ذَلِكَ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ. فَكَتَبَ. فَقَالَ سُهَيْلٌ: وَعَلَى أَنْ لاَ يَأْتِيكَ مِنَّا رَجُلٌ، وَإِنْ كَانَ عَلَى دِينِكَ، إِلاَّ رَدَدْتَهُ إِلَيْنَا. قَالَ الْمُسْلِمُونَ: سُبْحَانَ اللهِ! كَيْفَ يُرَدُّ إِلَى الْمُشْرِكِينَ، وَقَدْ جَاءَ مُسْلِماً؟ فَبَيْنَمَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ جَاءَ أَبُو جَنْدَلِ بْنِ سُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو يَرْسُفُ فِي قُيُودِهِ. وَقَدْ خَرَجَ مِنْ أَسْفَلِ مَكَّةَ، حَتَّى رَمَى نَفْسَهُ بَيْنَ أَظْهُرِ الْمُسْلِمِينَ. فَقَالَ سُهَيْلٌ: يَا مُحَمَّدُ، هَـذَا أَوَّلُ مَا أُقَاضِيكَ عَلَيْهِ أَنْ تَرُدَّهُ إِلَيَّ. فَقَالَ ﷺ: إِنَّا لَمْ نَقْضِ الْكِتَابَ بَعْدُ. قَالَ: فَوَاللهِ إِذاً لاَ أُصَالِحُكَ عَلَى شَيْءٍ أَبَداً. قَالَ ﷺ: فَأَجِزْهُ لِي قَالَ: مَا أَنَا بِمُجِيزٍ ذَلِكَ لَكَ. قَالَ: بَلَى فَافْعَلْ قَالَ: مَا أَنَا بِفَاعِلٍ. قَالَ: بِكْرِزِ بْنِ حَفْصٍ: بَلَى، قَدْ أَجَزْنَاهُ لَكَ. قَالَ: أَبُو جَنْدَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَيْ مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ، أُرَدُّ إِلَى الْمُشْرِكِينَ وَقَدْ جِئْتُ مُسْلِماً أَلاَ تَرَوْنَ مَا قَدْ لَقِيتُ؟ وَكَانَ قَدْ عُذِّبَ عَذَاباً شَدِيداً فِي اللهِ. فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فَأَتَيْتُ نَبِيَّ اللهِ أَلَسْتَ نَبِيَّ اللهِ حَقّاً؟ قَالَ: بَلَىٰ. قُلْتُ: أَلَسْنَا عَلَى الْحَقِّ وَعَدُوُّنَا عَلَى الْبَاطِلِ؟ قَالَ: بَلَى. قُلْتُ فَلِمَ نُعْطِى الدَّنِيَّةَ فِي دِينِنَا إِذَنْ؟ قَالَ: إِنِّي رَسُولُ اللهِ، وَلَسْتُ أَعْصِيهِ، وَهُوَ نَاصِرِي. قُلْتُ: أَوَلَيْسَ كُنْتَ تُحَدِّثُنَا أَنَّا سَنَأْتِي الْبَيْتَ وَنَطُوفُ بِهِ؟ قَالَ: بَلَى. أَفَأَخْبَرْتُكَ أَنَّكَ تَأْتِيهِ الْعَامَ؟ قُلْتُ: لاَ. قَالَ فَإِنَّكَ آتِيهِ وَمُطَوِّفٌ بِهِ. قَالَ: فَأَتَيْتُ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فَقُلْتُ: يَا أَبَا بَكْرٍ، أَلَيْسَ هَـذَا نَبِيَّ اللهِ حَقّاً؟ قَالَ: بَلَى. قُلْتُ: أَلَسْنَا عَلَى الْحَقِّ وَعَدُوُّنَا عَلَى الْبَاطِلِ؟ قَالَ: بَلَى قُلْتُ

فَلِمَ نُعْطِي الدَّنِيَّةَ فِي دِينِنَا إِذَنْ؟ فَقَالَ: أَيُّهَا الرَّجُلُ إِنَّهُ رَسُولُ اللّٰهِ وَلَنْ يَعْصِيَ رَبَّهُ، وَهُوَ نَاصِرُهُ. فَاسْتَمْسِكْ بِغَرْزِهِ. فَوَاللّٰهِ إِنَّهُ عَلَى الْحَقِّ فَقُلْتُ: أَلَيْسَ كَانَ يُحَدِّثُنَا أَنَّا سَنَأْتِي الْبَيْتَ وَنَطُوفُ بِهِ؟ قَالَ: بَلَى فَأَخْبَرَكَ أَنَّكَ تَأْتِيهِ الْعَامَ؟ قُلْتُ: لاَ قَالَ: فَإِنَّكَ آتِيهِ وَمُطَّوِّفٌ بِهِ. قَالَ عُمَرُ: فَعَمِلْتُ لِذٰلِكَ أَعْمَالاً. فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ قَضِيَّةِ الْكِتَابِ. قَالَ ﷺ لأَصْحَابِهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ: قُومُوا فَانْحَرُوا ثُمَّ احْلِقُوا. قَالَ: فَوَاللّٰهِ مَا قَامَ مِنْهُمْ رَجُلٌ، حَتَّى قَالَ ذٰلِكَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ. فَلَمَّا لَمْ يَقُمْ مِنْهُمْ أَحَدٌ دَخَلَ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا فَذَكَرَ لَهَا مَالَقِيَ مِنَ النَّاسِ. فَقَالَتْ: يَا نَبِيَّ اللّٰهِ، أَتُحِبُّ ذٰلِكَ؟ أُخْرُجْ وَلاَ تُكَلِّمْ مِنْهُمْ أَحَداً حَتَّى تَنْحَرَ بُدْنَكَ وَتَدْعُو حَالِقَكَ فَيَحْلِقَكَ. فَخَرَجَ فَلَمْ يُكَلِّمْ أَحَداً مِنْهُمْ حَتَّى فَعَلَ ذٰلِكَ: نَحَرَ بُدْنَهُ وَدَعَا حَالِقَهُ فَحَلَقَهُ. فَلَمَّا رَأَوْا ذٰلِكَ قَامُوا فَنَحَرُوا، وَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يَحْلِقُ بَعْضاً، حَتَّى كَادَ بَعْضُهُمْ يَقْتُلُ بَعْضاً غَمًّا ثُمَّ جَاءَتْ نِسْوَةٌ مُؤْمِنَاتٌ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ. حَتَّى بَلَغَ: بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ. فَطَلَّقَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ امْرَأَتَيْنِ كَانَتَا لَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ. فَتَزَوَّجَ إِحْدَاهُمَا مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ. وَالأُخْرَى صَفْوَانُ بْنُ أُمَيَّةَ. ثُمَّ رَجَعَ ﷺ إِلَى الْمَدِينَةِ فَجَاءَ أَبُو بَصِيرٍ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ وَهُوَ مُسْلِمٌ فَأَرْسَلُوا فِي طَلَبِهِ رَجُلَيْنِ وَقَالُوا: الْعَهْدَ الَّذِي جَعَلْتَ لَنَا فَدَفَعَهُ إِلَى الرَّجُلَيْنِ. فَخَرَجَا بِهِ حَتَّى بَلَغَا ذَا الْحُلَيْفَةِ. فَنَزَلُوا يَأْكُلُونَ مِنْ تَمْرٍ لَهُمْ. فَقَالَ أَبُو بَصِيرٍ لأَحَدِ الرَّجُلَيْنِ: وَاللّٰهِ إِنِّي لأَرَى سَيْفَكَ هٰذَا يَا فُلاَنُ جَيِّداً فَاسْتَلَّهُ الآخَرُ. فَقَالَ: أَجَلْ، وَاللّٰهِ إِنَّهُ لَجَيِّدٌ. لَقَدْ جَرَّبْتُ بِهِ ثُمَّ جَرَّبْتُ. فَقَالَ أَبُو بَصِيرٍ: أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْهِ! فَأَمْكَنَهُ، فَضَرَبَهُ بِهِ حَتَّى بَرَدَ، وَفَرَّ الآخَرُ حَتَّى أَتَى الْمَدِينَةَ، فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ يَعْدُو فَقَالَ ﷺ حِينَ رَآهُ: لَقَدْ رَأَى هٰذَا ذُعْراً فَلَمَّا انْتَهَى إِلَى النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: قُتِلَ وَاللّٰهِ صَاحِبِي، وَإِنِّي لَمَقْتُولٌ. فَجَاءَ أَبُو بَصِيرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللّٰهِ قَدْ أَوْفَى اللّٰهُ ذِمَّتَكَ قَدْ رَدَدْتَنِي

إِلَيْهِمْ ثُمَّ أَنْجَانِي اللّٰهُ مِنْهُمْ. فَـقَالَ ﷺ: وَيْلُ أُمِّهِ مِسْعَرَ حَرْبٍ لَوْ كَانَ لَهُ أَحَدٌ. فَلَمَّا سَمِعَ ذَلِكَ عَرَفَ أَنَّهُ سَيَرُدُّهُ إِلَيْهِمْ. فَخَرَجَ حَتَّى أَتَى سِيفَ الْبَحْرِ. قَالَ: وَتَفَلَّتَ مِنْهُمْ أَبُو جَنْدَلِ بْنُ سُهَيْلٍ فَلَحِقَ بِأَبِي بَصِيرٍ، فَجَعَلَ لاَ يَخْرُجُ مِنْ قُرَيْشٍ رَجُلٌ قَدْ أَسْلَمَ إِلاَّ لَحِقَ بِأَبِي بَصِيرٍ، حَتَّى اجْتَمَعَتْ عِنْدَهُ عِصَابَةٌ. فَوَاللّٰهِ مَا يَسْمَعُونَ بِعِيرٍ لِقُرَيْشٍ خَرَجَتْ إِلَى الشَّامِ إِلاَّ تَعَرَّضُوا لَهَا فَقَتَلُوهُمْ وَأَخَذُوا أَمْوَالَهُمْ. فَأَرْسَلَتْ قُرَيْشٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ تُنَاشِدُهُ اللّٰهَ تَعَالَى وَالرَّحِمَ لَمَّا أَرْسَلَ إِلَيْهِمْ، فَمَنْ أَتَاهُ مِنْهُمْ فَهُوَ آمِنٌ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِمْ. فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى: وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ. حَتَّى بَلَغَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَتْ حَمِيَّتُهُمْ أَنَّهُمْ لَمْ يُقِرُّوا أَنَّهُ نَبِيٌّ، وَلَمْ يُقِرُّوا بِبِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، وَحَالُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

« قَتَرَةُ الْجَيْشِ » الغبار الساطع ولا تكون القترة إلا مع سواد في اللون.

و« الثَّنِيَّةُ » الطريق المرتفع في الجبل.

و« الْقَصْوَاءُ » اسم ناقة النبي ﷺ، لقبت بذلك ولم تكن مشقوقة الأذن.

و« حَلْ » كلمة زجر للناقة.

و« أَلَحَّتْ » حرفت.

و« حَابِسُ الْفِيلِ » هو الله، والفيل فيل أبرهه الذي قصد به البيت ليخر به فحبسه الله عنه.

« الْخُطَّةُ » الحالة والقضية والطريقة.

و« حُرُمَاتُ اللّٰهِ » جمع حرمة، والمراد هنا حرمة الحرم، وحرمة الإحرام، وحرمة الشهر الحرام.

و« الثَّمَدُ » الماء القليل الذي لا مادة له.

و« التَّبَرُّضُ » أخذ الشئ قليلاً قليلاً.

و« جَاشَتِ الْبِئْرُ بِالْمَاءِ » ارتفعت وفاضت.

و« الرِّيُّ » ضد العطش.

و« الصَّدَر » الرجوع بعد الورود.

و« عيبَةُ نصحِ رسولِ الله ﷺ » أي موضع نصحه وسره وثقته في ذلك.

و« المَاءُ العَدّ » الكثير الذي لا انقطاع لمادته كماء العيون، وجمعه أعداد.

و« العُوذُ » جمع عائذ وهي الناقة إذا وضعت الى أن يقوى ولدها.

و« المَطَافِيــلُ » جمع مطفل وهي الناقة التي معها فصيلها، واستعار ذلك للناس أراد به النساء والصبيان.

و« نَهِكَتْهُمْ الحربُ » أضرَّتْ بهم وأثرت فيهم.

و« مَادَدْتُهُمْ » أي جعلت بيْني وبينهم مادة.

و« جَمُّوا » أي استراحوا.

و« السَّالفةُ » صفحة العنق. وانفرادها كناية عن الموت.

و« بلّحوا » امتنعوا عليّ وتقاعدوا بي.

و« عَرَضَ عَلَيْكُمْ خُطَةَ رُشْدٍ » أي طلب منكم طريقاً واضحاً في الهدى والاستقامة.

« الاجْتِيَاحُ » الاستئصال.

و« الأَوبَاشُ والأَوشَابُ » الأخلاط من الناس والرعاع.

و« خَلِيقاً » أي جديراً.

و« اللاَّتُ » صنم كانوا يعبدونه.

و« الــبَظْرُ » ما تقطعه الخافضة من الهنة التي في فرج المرأة. كان هذا شتماً لهم يدور في ألسنتهم.

و« غُدَرُ » معدول عن غادر وهو بناء للمبالغة.

و« النُّخَامَةُ » النصقة من أقصى الحلق.

و« الوَضُوءُ » بفتح الواو، وهو الماءُ الذي يُتَوضّأ به.

و« مَا يُحَدُّونَ إليه النَّظَرَ » أي ما يملأون أعينهم منه هيبة واستحياء منه.

و« الفاجِرُ » المائل عن الحق المكذب به وكل انتصاب في شر فهو فجور.

و« قَاضَاهُمْ » أي صالحهم.

و« الضَّغطَةُ » القهر والضيق.

و« الرَّسْفُ » مشى المقيد في قيده.

« فَأجْزهُ لى » بالزاد وبالراء. أى أجعله جائزاً غير ممنوع، أو فاجعله في حمايتى وحفظى.

و« الدَّنيةُ » القضية التي لا يُرضى بها ولا.

و« الـغَرْز » لكور الناقة كالركاب لسرج الفرس إلا أنه من جلد فإن كان من حديد أو خشب فهو ركاب.

و« عِصَمِ الـكَوافِر » جمع عصمة وهو ما يتمسك به؛ والكوافر جمع كافرة، والمراد بعصمها عقد نكاحها.

« وَيْلُ امه » كلمة يتعجب بها.

و« مِسعَرُ حَرْبٍ » أي موقدها، والمسعر الخشب الذي يوقد به النار.

و« سِيفُ البَحْرِ » جانبه وساحله، والله أعلم.

1. (4266)- *Urve İbnu Zübeyr, Misver İbnu Mahreme* ve *Mervan*'dan almış. *Misver* ve *Mervan* her ikisi de birbirlerinin sözünü tasdik etmişlerdir. Derler ki:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hedeybiye senesinde Medine'den çıktı. Yolda bir yerlere ulaşınca Aleyhissalâtu vesselâm:

"Hâlid İbnu'l-Velîd, Kureyş'e ait gözcülük yapan bir grup atlının başında olarak el-Gamîm'dedir, siz sağ tarafı takib edin!" dedi. Vallahi, Hâlid müslümanların varlığını sezemedi. Ne zaman ki müslüman askerlerin kaldırdığı toz bulutunu görünce, (müslümanların geldiğini) Kureyş'e haber vermek üzere hayvanını koşturarak gitti.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yoluna devam etti. Seniyye nâm mevkiye gelindi. Oradan (devam edildiği takdirde) Kureyşlilerin blunduğu yere inmek mümkündü. Ama devesi orada ıhıverdi. Halk:

"Kalk, kalk, yürü, yürü!" dedi ise, deve kalkmamakta ısrar etti. Halk bu sefer:

"(Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devesi) Kasvâ çöküp kaldı, Kasvâ çöküp kaldı!" dediler. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Hayır! Kasvâ çöküp kalmadı. Onun böyle bir huyu da yok. Ancak onu, "Fil'i (Mekke'ye girmekten alıkoyan) Zât" durdurmuştur!" buyurdu. Sonra ilave etti:

"Nefsimi kudret eliyle tutan o Zât'a yemin olsun, (Kureyş, Mekke'de) Allah'ın haram kıldığı şeyelri tazim sadedinde her ne taviz isterlerse onlara vereceğim!" Sonra deveyi zorladı, deve sıçrayıp kalktı. Râvi dedi ki: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kureyş tarafından saptı, suyu az olan Semed Kuyusunun yanına indi. Burası Hudeybiye mevkiinin en uç noktasında idi. (Mezkur kuyunun suyu azdı. Öyle ki) insanlar ondan suyu avuç avuç toplarlardı. Çok geçmeden suyu kurudu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a susuzluktan şikayette bulundular. Aleyhissalâtu vesselâm sadağından bir ok çıkardı, onu kuyuya koymalarını söyledi. Allah'a yemin olsun çok geçmeden, su coşmaya başladı ve ashab oradan ayrılıncaya kadar onlara yetecek kadar akmaya devam etti.

Onlar bu halde iken *Büdeyl İbnu Verka' el-Huzâ'î*[166] Huzâ'a kabilesinden bir grupla çıkageldi. Huzâ'alılar. (Mekke civarında tavattun etmiş bulunan) Tihâme kabileleri arasında Resulullah'ın sırdaşı ve dostu olagelmişlerdi. Dedi ki:

"Ben (Mekke'nin) Ka'b İbnu Lüeyy ve Âmir İbnu Lüeyy kabilelerini, bir çok Hudeybiye surlarının başına, beraberlerinde sütlü ve yavrulu develeri olduğu halde konaklıyorlar gördüm. Onlar seninle savaşacak, Beytullah'ı ziyaretine mâni olacak olmasınlar!

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dedi ki:

"Biz kimseyle savaşa gelmedik. Biz sadece umre yapmaya geldik! Mamafih Harb Kureyş'in (iliğine işlemiş). Halbuki çok da zarar gördüler. Eğer onlar dilerse ben (onlarla sulh yapar) kendilerine müddet tanırım, onlar da benimle diğer insanların arasından çekilirler. Eğer ben öbürlerine galebe çalarsam, Kureyşliler de dilerlerse onlarla yapacağım sulha (kendi rızalarıyla) girerler. Şayet ben galebe çalamazsam (Kureyşliler benimle savaşmak zahmetinden kurtulup) rahata ererler. Şurası da var ki, eğer Kureyşliler bu teklifime itiraz ederlerse, ruhumu elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, bu davam için, ölünceye kadar onlarla savaşacağım. O zaman Allah, bana olan emrini (gerçekleştirme hussundaki vaadini mutlaka) yerine getirecektir."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sözü üzerine Büdeyl:

166– Bahsin sonunda bur zât hakkında bilgi verilecek.

"Senin bu sözlerini Kureyş'e mutlaka duyuracağım!" dedi ve gitti. Kureyşlilere gelince:

"Ben, size şu adamın yanından geliyorum. O'nun bazı sözlerini işittik. Eğer dilerseniz size söyleriz" dedi. Onların serseri takımı:

"Ondan herhangi bir haber söylemene ihtiyacımız yok!" dedi ise de aklı başında olanlar:

"Hele şu işittiğini söyle! dediler. Büdeyl:

"Ben Muhammed'in şöyle şöyle söylediğini işittim!" diyerek Aleyhissalâtu vesselâm'ın söylediklerini bir bir nakletti. Bunun üzerine Urve İbnu Mes'ud kalkıp:

"Ey kavm! Siz benim babam değil misiniz?" dedi. Hepsi:

"Evet!" dediler.

"Benim hakkımda bir (itimatsızlığınız) ithamınız var mı?" dedi.

"Hayır!" dediler.

"Biliyorsunuz ki ben Ukaz halkını toptan sizin yardımınıza çağırmış, onlar yanaşmayınca ailem, çocuklarım ve bana itaat edenlerle kendim gelmiştim değil mi?" diye sordu.

(Kureyşliler), hep bir ağızdan buna da "evet" deyince Urve (bu tasdikleri aldıktan sonra):

"Bu adam size uygun bir şey teklif ediyor. Onu kabul edin ve benim ona (anlaşmak üzere) gitmeme izin verin!" dedi. Kureyşliler:

"Pekala git!" dediler. Urve, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldi, Onunla konuştu. Aleyhissalâtu vesselâm Büdeyl'e söylediklerine yakın şeyler söyledi. Urve bu esnada:

"Ey Muhammed! Kavminin kökünü kazıdığını farzedelim, (eline ne geçecek). Senden önce, Araplar'dan kavmini toptan helâk eden birini işittin mi? Durum aksi olursa (başınıza geleceği, Kureyş'in size neler yapacağını tahmin edebilirsin. Üstelik bu daha kavi bir ihtimal) zira ben, aranızda ileri gelenlerden bazı kimseler görüyorum, halktan toplanmış, seni terkedip kaçmaya mütemâyil kimseler de görüyorum" dedi. Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) (onun bu sözüne dayanamayıp):

"(Halt etmişsin, git!) Lât putunun fercini yala![167] Demek biz Resulullah'ı terkedip yalnız bırakacakmışız ha!" diye (şiddetle çıkıştı). Urve:

167– *Lât, Kureyş* ve *Sakîf*'in tapındığı belli başlı putlardan biri idi. "Annenin bezrini yala" şeklinde sebbetmek, Cahiliye Araplarında bir küfür çeşidi idi.

"Bu da kim?" dedi. Kendisine onun Ebu Bekr olduğu söylendi. Urve: "Nefsimi elinde tutan Zâta yemin olsun! Eğer senin bende, henüz ödeyemediğim bir yardımın bulunmamış olsaydı ben sana (layık olduğun) cevabı verirdim" dedi. Ravi der ki: "Urve, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la konuşmaya devam etti. Her konuşmasında (cahiliye âdeti üzere) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sakalından tutuyordu. Bu sırada Muğîre İbnu Şu'be, üzerinde miğfer, elinde kılıç *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanında ayakta (muhafız gibi) bekliyordu. Urve, tutmak üzere, elini Resulullah'ın sakalına her uzatışında, kılıncın demiriyle eline vuruyor:

"Elini Resulullah'ın sakalından çek!" diyordu. Urve, (bir ara) başını kaldırıp ona baktı.

"Bu da kim?" dedi. Kendisine:

"Bu Muğîre İbnu Şube'dir!" dendi. Bunun üzerine Urve:

"Ey zâlim! Ben hâlâ senin (geçmişteki) gadr ve ihânetini ödemekle meşgul değil miyim?" dedi. (Onu bu söze sevkeden şey şu idi): "Cahiliyede Muğîre İbnu Şu'be bir grup kimse ile yolculuk yapmış, yolda arkadaşlarını öldürüp mallarını almıştı. Sonra gelip müslüman olmuş, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da: *"Müslüman olmanı kabul ediyorum, ancak malları kabul etmiyorum, (bu ihanet malıdır)"* demişti.(168)

Urve bu esnada göz ucuyla Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabını tedkikten geçiriyordu. (Bilahare gördüklerini şöyle anlatacaktır):

"Vallahi (öylesine hürmet hiç görmedim). Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yere bir kerecik tükürmeye görsün, mutlaka onlardan bir adamın eline düşüyordu. Onu alıp yüzlerine, derilerine (teberrüken, bir tîyb gibi) sürüyorlardı. Bir şey söyleyecek olsa emrine hepsi birden koşuyordu. Abdest alacak olsa, abdest suyundan kapabilmek için nerdeyse (itişip-kakışıp) kavga ediyorlardı. Konuşsalar onun yanında seslerini kısıyorlardı. Saygıları sebebiyle O'na dikkatle bakamıyorlardı bile."

Urve arkadaşlarının yanına dönünce dedi ki:

"Ey kavm dinleyin! Vallahi ben muhtelif kralların huzuruna çıktım.

168– Vâkidî'nin bir kıssasına göre, *Muğîre İbnu Şu'be* müslüman olmazdan önce, Sakîf'in Benî Mâlik kabilesinden 13 kişiyle Mısır Melîki Mukavkıs'ı ziyaret ederler. *Mukavkıs, Muğîre* dışında hepsine iltifatta bulunur, ikramlar yapar. Kendisine ayırım yapılmasına kızan Muğîre, dönüşte yol esnasında içip sarhoş olup uyuyan arkadaşlarını öldürür, mallarını gasbeder. Bu hadise, *Benî Mâlik'le Muğîre*'nin kabilesi olan el-Ahlâf'ın arasını açar. Amcası *Urve İbnu Mes'ud, Muğîre*'nin cinayetinin gerektirdiği 13 kişilik diyet ödeme cezasını üzerine alarak hadiseyi yatıştırır ve onu ödemeye çalışır. Urve bu hadiseye âtıf yapmaktadır.

Kisrâ'nın, Kayser'in, Necâşî'nin yanlarına girdim. Vallahi, Muhammed'in ashabının, Muhammed'e gösterdiği saygıya, hiç bir kralın ashabında rastlamadım. Vallahi tükürecek olsa mutlaka onlardan birinin eline düşüyor, bunu alıp yüzlerine bedenlerine sürüyorlar. Bir şeye emretse hesi birden koşuşuyorlar. Abdest alsa, abdest suyu(ndan kapmak) için nerdeyse kavga ediyorlar. Konuşsalar, onun yanında seslerini kısıyorlar. Ona hürmeten dikkatle yüzüne bakmıyorlar. Bu adam size makul bir teklifte bulunuyor, onu kabul edin!"

Urve'nin bu açıklaması üzerine, Benî Kinâne'den bir adam:

"Beni bırakın, ona bir de ben gideyim!" dedi. Ona da müsaade ettiler, "git!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabına yaklaşınca, Aleyhissalâtu vesselâm:

"İşte falan! Bu, hacc ve umre için ayrılan kurbanlık develere saygı gösteren bir kavimdendir. Kurbanlıklarınızı önüne salıverin görsün!" buyurdu. Ashab o zatı telbiyelerle karşıladı. Adam bu manzarayı görünce:

"Sübhanallah! Bu kimselere Beytullah'ın yolunu kapamak münasip düşmez!" dedi. Arkadaşlarının yanına dönünce:

"Ben kurbanlık develer gördüm, takıları boyunlarına takılmış, gerekli işâretler vurulmuş, onlara Beytullah'ı yasaklamayı uygun görmüyorum!" dedi. Onun kavminden Mikrez İbnu Hafs denen bir zat kalkıp:

"Bırakın, bir de ben gideyim! dedi. Ona da müsaade edip "git!" dediler.

Müslümanlara yaklaşınca, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bu gelen Mikrez'dir, fâcir birisidir" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la konuşmaya başladı. Onlar konuşurken Süheyl İbnu Amr çıkageldi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"İşiniz artık size kolaylaştırıldı, size Süheyl İbnu Amr geldi."

Resulullah'a:

"Gel! seninle aramızda bir antlaşma (metni) yazalım!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* katibini çağırdı ve emretti:

"Yaz Bismillahirrahmanirrahim."

Süheyl itiraz etti:

"Rahmân ne demek? Vallahi onun ne olduğunu bilmiyorum. Fakat: Bismikallahümme yaz, vaktiyle senin de yazdığın gibi" dedi.

Müslümanlar da ona itiraz ettiler:

"Biz onu değil, bismillahirrahmanirrahîm'i yazarız!" dediler.

Ama Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* emreder:

"Bismikallahümme yaz! ve devam et: "Bu Allah Resulü ve Süheyl'in üzerinde mutabık kaldıkları hususlardır."

Süheyl yine itiraz eder:

"Vallahi, eğer bilsek ki sen Allah'ın Resulüsün sana Beytullah'ı kapamazdık, seninle savaşmazdık da. Şöyle yaz: Muhammed İbni Abdillah."

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Vallahi siz beni tekzib etseniz de ben kesinlikle Allah'ın Resûlüyüm. Bununla beraber, Muhammed İbni Abdillah yaz!" buyurur ve devam eder:

"Bizimle Beytullah arasından çekilmeniz ve onu tavaf etmemiz şartıyla."

Süheyl itiraz eder:

"Vallahi hayır. (Biz size bu yıl tavafa izin versek), Araplar "bizim ānıden emrivâkiye geldiğimiz" hususunda dedikodu yapar. Ancak ziyâreti gelecek yıl yapacaksınız" der. Böyle yazılır. Süheyl ilâve eder:

"Senin dinine de girse, bizden hiç bir erkeğin sana gelmemesi, gelirse iâde etmen şartıyla."

Müslümanlar bu şarta itiraz ederek:

"Sübhânallah! Bize iltica eden bir müslüman, müşriklere nasıl iâde edilir?" derler. Bu halde iken *Ebu Cendel İbnu Süheyl İbni Amr* zincirleri arasında seke seke geldi. Mekke'nin aşağısındaki hapsedildiği yerden kaçmış, kendini müslümanların arasına atmıştı.

Süheyl:

"Ey Muhammed, bu seninle üzerine anlaştığınız maddelerin ilk uygulaması olacak, bunu bana iade edeceksin!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Biz henüz anlaşmayı yazıp bitirmedik" buyurdu. Süheyl:

"Öyleyse, vallahi ben seninle hiç bir madde üzerine sulh yapamam!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öyleyse şu Ebu Cendel'i bana bağışla da imza et!" buyurdu. Fakat Süheyl:

"Asla ben bunu sana bağışlamam" diye direndi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Hayır, hatırım için yap!" ricasında bulundu. Süheyl direndi:

"Asla yapmam!"

Mikrez İbnu Hafs atılıp:

"Biz onu sana müsaade ettik!" dedi. (Ancak imza yetkisine sahip olmadığı için Süheyl onu dinlemedi. Ebu Cendel teslim edilecekti). Ebu Cendel (radıyallahu anh):

"Ey müslümanlar, (nasıl olur?) Ben size müslüman olarak sığınmışım. Beni müşriklere teslim mi ediyorsunuz? Bana yaptıklarını görmüyor musunuz?" dedi. Ebu Cendel'e Allah yolunda çok işkenceler yapılmıştı.

Ömer İbnu'l-Hattab der ki: "(O gün, bu cereyan eden hadiseleri çok alçaltıcı bularak) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip:

"Sen Allah'ın hak peygamberi değil misin?" dedim.

"Evet!" dedi.

"Biz hak üzere, düşmanlarımız da bâtıl üzere değiller mi?" dedim.

"Evet" dedi.

"Öyleyse biz niye dinimiz uğrunda alçaklığı kabul ediyoruz" dedim.

"Ben Resulullah'ım; (bu anlaşmayı imzalamakla) Allah'a âsi olmuş da değilim. Allah yardımcımızdır!" dedi.

"Sen, bize (Medine'den çıkarken) Beytullah'a gideceğiz, onu tavaf edeceğiz demedin mi?" dedim.

"Pek tabii, ama, sana bu yıl gideceksin dedim mi?" dedi.

"Hayır!" dedim.

"Sen mutlaka onu tavaf etmeye geleceksin!" buyurdu. Ben Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'a geldim. "Ey Ebu Bekr! Bu adam Allah'ın hak peygamberi değil mi?" dedim.

"Elbette hak peygamberi!" dedi.

"Biz hak, düşmanlarımız da bâtıl üzere değiller mi?" dedim.

"Elbette (onlar bâtıl, biz hak üzereyiz)" dedi.

"Öyleyse, niye dinimiz için alçaklığı kabul ediyoruz?" dedim.

"Be adam! O Allah'ın Resûlüdür. (Bunu kabul etmekle) Rabbine isyan etmiş olmayacak da. Allah onun yardımcısıdır. Şu halde sen O'nun emrine sarıl. Allah'a yemin ederim o hak üzeredir!" dedi.

"O bize: *"Kabe'ye gideceğiz, onu tavaf edeceğiz!"* demiyor muydu?" dedim.

"Evet ama, sana bu yıl gideceksin dedi mi?" dedi.

"Hayır!" dedim.

"Sen ona gidecek, onu tavaf edeceksin!" dedi.

(Hadisi rivayet eden Zührî) der ki: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) dedi ki: "(O günki nezaketsiz çıkışımın günahını affettirmek için nice amellerde bulundum."

Anlaşmayı yazma işinden çıkınca, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına:

*"Kalkın kurbanlarınızı kesin, sonra da traş olun!"*buyurdu. Ancak (müşriklerle yapılan bu antlaşmadan hiç kimse memnun değildi. Bu sebeple) kimse kalkamadı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, emrini üç kere tekrar etti. Yine kalkan olmayınca Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nın çadırına girdi. Ona halktan mâruz kaldığı bu hali anlattı. O, kendisine:

"Ey Allah'ın Resulü! Bunu (yani halkın kurbanını kesip, traşını olmasını) istiyor musun? Öyleyse çık, Ashab'tan hiçbiriyle konuşma, deveni kes, berberini çağır, seni traş etsin!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm kalktı, hiç kimse ile konuşmadan bunların hepsini yaptı: Devesini kesti, berberini çağırdı, traş oldu.

Ashab bunları görünce kalktılar kurbanlarını kestiler, birbirlerini traş ettiler. Ancak, bu sırada gam ve kederden birbirlerini öldüreyazdılar. Sonra bazı mü'mîne kadınlar (Mekkelilerden kaçarak) geldiler. Allah Teâlâ Hazretleri, (onların geri verilmemesi için) şu âyeti indirdi: **"Ey iman edenler, (kendi ifadelerince) mü'mîne kadınlar muhâcir olarak geldikleri zaman onları imtihan edin. Allah onların imanlarını iyi bilendir ya, fakat siz de mü'mine kadınlar olduklarına kail olursanız onları kâfirlere geri vermeyin. Bunlar onlara helal değildir. Onlar da bunlara helal olmazlar. (Kâfir zevcelerinin bu kadınlara) sarfettikleri (mehri) onlara (kafirlere) verin. Sizin onları nikâhla almanızda, mehirlerini verdiğiniz takdirde, üzerinize bir günah yoktur..."** (Mümtehine 10).

Hz. Ömer, âyet üzerine o gün cahiliye devrinde evlendiği iki hanımını boşadı. Birini *Hz. Muaviye İbnu Ebû Süfyan* nikahladı, diğerini de Safvân İbnu Ümeyye.

Sonra *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye döndü. Kureyş'ten Ebu Basîr müslüman olarak Medine'ye iltica etti. Mekkeliler onu almak üzere arkasından iki adam gönderdiler.

"(Antlaşmada) bize verdiğin söz var, onu teslim et!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* derhal onu onlara teslim etti. Bunlar Ebu Basîr'i alıp gittiler. Yolda Zülhuleyfe nâm mevkiye gelince, (azıkları olan) hurmadan yemek üzere konakladılar. Ebu Basîr onlardan birine: "Vallahi şu kılıncı çok güzel görüyorum!" dedi. O, hemen kınından sıyırıp:

"Doğru! Vallahi pek hârika! Onunla ne tecrübelerim var!" dedi. Ebu Basîr:

"Hele bir göster, daha yakından bakayım!" deyip kaptığıyla adama vurup öldürdü. Öbürü kaçıp Medine'ye geldi, koşarak Mescid'e girdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu görünce (yanındakilere):

"Bu adam her halde bir korku geçirmiş" dedi. Adam *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelince:

"Vallahi arkadaşım öldürüldü! Beni de öldürecek!" dedi. Ebu Basîr (radıyallahu anh) da geldi.

"Ey Allah'ın Resulü! Allah senin zimmetini (taahhüdünü) yerine getirdi, beni onlara iade ettin. Allah beni onlardan tekrar kurtardı" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Harbi kızıştıranın anası ağlar. Keşke ona bir kişi daha olsa!" cevabını verir. Ebu Basîr bu sözü işitince anlar ki, Aleyhissalâtu vesselâm onu yine iade edecek. Hemen oradan çıkıp deniz kenarına gelir [İs denen bir yere yerleşir].

Mekkelilerin elinden Ebu Cendel İbnu Suheyl de kurtulup Ebu Basîr'e iltihak eder. Derken Kureyş'ten müslüman olan herkes Ebu Basîr'e katılmaya başlar. Kısa zamanda orada bir grup teşekkül eder. Allah'a yemin olsun. Kureyş'ten Şam'a gitmek üzere bir kervanın haberini aldılar mı, ona saldırıp adamları öldürüyor, mallarına da el koyuyorlardı.

Kureyş Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a elçi gönderip, Allah'ın adını ve aralarındaki akrabalık bağlarını hatırlatarak, Mekke'den geleceklerin emniyette olacağını, yeter ki Ebu Basîr ve arkadaşlarının yaptığı baskınların önlenmesini rica ettiler. [Bazı rivayette, bunu temin için Medine'ye bizzat Ebu Süfyan'ın geldiği belirtilir.] Resulullah da onları Medine'ye çağırdı. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: **"O size Mekke'nin karnında (hududu içinde), onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendi. Allah ne yaparsanız hakkıyla görücüdür. Onlar, küfreden, sizi Mescid-i Haram'dan ve alıkonulmuş hediyelerin mahalline ulaşmasından men edenlerdir. Eğer (Mekke'de) kendilerini henüz tanıma-dığı-**

nız mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek çiğneyip de o yüzden size bir vebal isabet edecek olmasaydı (Allah size fetih için elbette izin verirdi). (Bunu) kimi dilerse, onu rahmetine kavuşturmak için (yaptı). Eğer onlar seçilip ayrılmış olsalardı biz onlardan küfredenleri muhakkak elem verici bir azaba giriftar etmiştik bile. O küfredenler kalplerine o taassubu, o cahillik taassubunu yerleştirdiği sırada idi ki hemen Allah, Resulünün ve mü'minlerin üzerine kuvve-i maneviyesini indirdi, onları takva sözü üzerinde durdurdu. Onlar da buna çok layık ve buna ehil idiler. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."(Feth 24-26).[169] [Buharî, Şurût 15, 1, Hacc 106, Muhsar 3, Megâzî 35, Tefsir, Mümtahine 2; Ebu Dâvud, Cihad 168, (2765, 2766), Sünnet 9, (4655).]

4267 ٢- وعن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [خَرَجَ عُبْدَانٌ إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ يومَ الحُدَيْبِيَةِ قَبْلَ الصُّلْحِ فَكَتَبَ إلَيْهِ مَوَالِيهِمْ يَقُولُونَ: يَا مُحَمَّدُ واللهِ مَا خَرَجُوا إلَيْكَ رَغْبَةً فى دِينِكَ، وإنَّمَا هَرَبُوا مِنَ الرِّقِّ. فَقَالَ نَاسٌ: رُدَّهُمْ إلَيْهِمْ. فَغَضِبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ ذلِكَ وقَالَ: مَا أرَاكُمْ تَنْتَهُونَ يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ حَتّى يَبْعَثَ اللهُ عَلَيْكُمْ مَنْ يَضْرِبُ رِقَابَكُمْ، وأبَى أنْ يَرُدَّهُمْ. وقَالَ: هُمْ عُتَقَاءُ اللهِ تَعَالَى مِنَ النَّارِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (4267)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hudeybiye günü bir grup köle, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sulhtan önce gelmişti. Efendileri *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ey Muhammed, onlar senin yanına, dinine iştiyak göstererek gelmiş değiller, kölelikten kaçtılar" diye mektup yazdılar. (Ashabdan bazı) kimseler de:

"[Doğru söylüyorlar], onları sahiplerine geri ver!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (şeriat bu çeşit sığınan müslümanları hürler olarak kabul edip himaye vermeye hükmettiği halde müslümanların müşrik dostlarının: "Bunlar din için değil, hürriyet için sana geldiler" şeklindeki tahkiki mümkin olmayan aldatıcı sözlerini esas alıp geri göndermelerini teklif etmelerine) öfkelenip:

"Ey Kureyşliler, öyle zannediyorum ki, siz böyle hükmederek, Al-

169- Bu rivayete göre, mezkur âyetler, Ebu Basîr hadisesiyle ilgili olarak nâzil olmuş gözükmektedir. Halbuki 788 numaralı hadiste açıklandığı üzere (3. cilt s. 131), Resulullah'a âni baskın yapmak için gelen 40 veya 50 kişilik bir müşrik grubunun yakalanması üzerine inmiştir.

lah'ın, boyunlarınızı vuracak birini göndermesini bekliyorsunuz!" dedi ve köleleri iade etmekten imtina etti ve:

"Onlar aziz ve celil olan Allah'ın âzadlılarıdır!" buyurdu." [Ebu Dâvud, Cihad 136, (2700); Tirmizî, Menâkıb, Hz. Ali'nin menâkıbı, (3716).]

4268 ٣- وعن سلمة بن الأكوع رضي الله عنه قال: [قدمنا الحديبية مع رسول الله ﷺ ونحن أربع عشرة مائة وعليها خمسون شاةً لا ترويها. قال: فقعد رسول الله ﷺ على جبا الركية. فأمّا دعا وإمّا بصق فيها فجاشت. فسقينا واستقينا. قال: ثمّ إنّ رسول الله ﷺ دعانا للبيعة في أصل الشجرة. قال: فبايعته في أول الناس ثمّ بايع وبايع حتى إذا كان في وسط الناس قال: بايع يا سلمة. قلت: قد بايعتك يا رسول الله في أول الناس. قال: وأيضاً، ورآني رسول الله ﷺ عزلاً يعني ليس معه سلاح فأعطاني رسول الله ﷺ حجفةً أو درقةً، ثمّ بايع حتى إذا كان في آخر الناس قال: ألا تبايعني يا سلمة؟ قال قلت: قد بايعتك يا رسول الله في أول الناس وفي أوسط الناس. قال: وأيضاً فبايعته الثالثة. ثمّ قال لي: يا سلمة أين حجفتك أو درقتك التي أعطيتك؟ قلت: يا رسول الله، لقيني عمّي عامر عزلاً فأعطيته إياها. فضحك رسول الله ﷺ وقال: إنك كالذي قال الأوّل: اللّهمّ ابغني حبيباً هو أحبّ إليّ من نفسي. ثمّ إنّ المشركين راسلونا الصلح حتى مشى بعضنا في بعض واصطلحنا. قال: وكنت تبيعاً لطلحة بن عبيد الله رضي الله عنه، أسقي فرسه وأحسّه وأخدمه وآكل من طعامه، وتركت أهلي ومالي مهاجراً إلى الله ورسوله ﷺ قال: فلمّا اصطلحنا نحن وأهل مكّة، واختلط بعضنا ببعض، أتيت شجرةً فكسحت شوكها فاضطجعت في أصلها. قال: فأتاني أربعة من المشركين من أهل مكّة. فجعلوا يقعون في رسول الله ﷺ فأبغضتهم. فتحوّلت إلى شجرة أخرى، وعلّقوا سلاحهم واضطجعوا. فبينما هم كذلك إذ نادى منادٍ من أسفل الوادي: يا للمهاجرين؟ قتل ابن زنيم. فاخترطت سيفي ثمّ شددت على أولئك الأربعة وهم

رقود. فأخذت سلاحهم فجعلته ضغثاً في يدي: ثم قلت: والذي كرّم وجه محمد ﷺ لا يرفع أحد منكم رأسه إلاّ ضربت الّذي فيه عيناه. قال: فجئت بهم أسوقهم إلى رسول الله ﷺ، وجاء عمي عامر رضي الله عنه برجل من العبلات يقال له مكرز يقوده إلى رسول الله ﷺ على فرس مجفف في سبعين من المشركين. فنظر إليهم. فقال: دعوهم يكن لهم بدء الفجور وثناه، فعفا عنهم. فأنزل الله عز وجل: وهو الّذي كف أيديهم عنكم وأيديكم عنهم ببطن مكّة من بعد أن أظفركم عليهم الآية كلّها. قال: ثم خرجنا راجعين إلى المدينة فنزلنا منزلاً بيننا وبين بني لحيان جبل: وهم المشركون فاستغفر ﷺ لمن رقى هذا الجبل اللّيلة. كأنّه طليعة للنبي ﷺ. قال سلمة رضي الله عنه: فرقيت تلك اللّيلة مرتين أو ثلاثاً. ثم قدمنا المدينة فبعث ﷺ بظهره مع رباح غلام رسول الله ﷺ وأنا معه، وخرجت معه بفرس طلحة ابن عبيدالله رضي الله عنه أنديه مع الظهر فلما أصبحنا إذا عبد الرحمن الفزاري قد أغار على ظهر النبي ﷺ فاستاقه أجمع وقتل راعيه. فقلت: يا رباح خذ هذا الفرس فأبلغه طلحة بن عبيدالله وأخبر رسول الله ﷺ أنّ المشركين قد أغاروا على سرحه. ثم قمت على أكمة فاستقبلت المدينة. فناديت ثلاثاً، يا صباحاه. ثم خرجت في أثر القوم أرميهم بالنّبل وأرتجز أقول:

أنا ابن الأكوع والّيوم يوم الرّضع

فألحق رجلاً منهم فأصك سهماً في رحله حتى خلص نصل السّهم إلى كتفه. فقلت: خذها،

وأنا ابن الأكوع واليوم يوم الرّضع

فوالله ما زلت أرميهم وأعقر بهم فإذا رجع إليّ فارس أتيت شجرة فجلست في أصلها. ثم رميته حتى إذا تضايق الجبل فدخلوا في تضايقه علوت الجبل فجعلت

أَرْمِيهِمْ بِالْحِجَارَةِ. فَمَا زِلْتُ كَذَلِكَ أَتْبَعُهُمْ حَتَّى مَا خَلَقَ اللهُ مِنْ بَعِيرٍ مِنْ ظَهْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِلاَّ خَلَّفْتُهُ وَرَاءَ ظَهْرِي وَخَلَّوْا بَيْنِي وَبَيْنَهُ ثُمَّ اتَّبَعْتُهُمْ أَرْمِيهِمْ حَتَّى أَلْقَوْا أَكْثَرَ مِنْ ثَلاَثِينَ بُرْدَةً وَثَلاَثِينَ رُمْحاً يَسْتَخِفُّونَ، وَلاَ يَطْرَحُونَ شَيْئاً إِلاَّ جَعَلْتُ عَلَيْهِ آرَاماً مِنَ الْحِجَارَةِ لِيَعْرِفَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ حَتَّى أَتَوْا مُتَضَايِقاً مِنْ ثَنِيَّةٍ. فَإِذَاهُمْ قَدْ أَتَاهُمْ فُلاَنُ بْنُ بَدْرٍ الْفَزَارِيُّ فَجَلَسُوا يَتَضَحَّوْنَ يَعْنِي يَتَغَدَّوْنَ وَجَلَسْتُ عَلَى رَأْسِ قَرْنٍ. قَالَ الْفَزَارِيُّ: مَا هَذَا الَّذِي أَرَى؟ فَقَالُوا لَهُ: لَقِينَا مِنْ هَذَا الْبَرْحِ، وَاللهِ مَا فَارَقَنَا مُنْذُ غَلَسٍ يَرْمِينَا حَتَّى انْتَزَعَ كُلَّ شَيْءٍ فِي أَيْدِينَا. قَالَ: فَلْيَقُمْ إِلَيْهِ نَفَرٌ مِنْكُمْ أَرْبَعَةٌ. قَالَ: فَصَعِدَ إِلَيَّ مِنْهُمْ أَرْبَعَةٌ فِي الْجَبَلِ فَلَمَّا أَمْكَنُونِي مِنَ الْكَلاَمِ، قُلْتُ لَهُمْ: تَعْرِفُونَنِي؟ قَالُوا: لاَ. وَمَنْ أَنْتَ. قُلْتُ: أَنَا سَلَمَةُ بْنُ الأَكْوَعِ، وَالَّذِي كَرَّمَ وَجْهَ مُحَمَّدٍ ﷺ لاَ أَطْلُبُ رَجُلاً مِنْكُمْ إِلاَّ أَدْرَكْتُهُ، وَلاَ يَطْلُبُنِي رَجُلٌ مِنْكُمْ فَيُدْرِكَنِي. قَالَ أَحَدُهُمْ: أَنَا أَظُنُّ. قَالَ: فَرَجَعُوا فَمَا بَرِحْتُ مَكَانِي حَتَّى رَأَيْتُ فَوَارِسَ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَتَخَلَّلُونَ الشَّجَرَ. فَإِذَا أَوَّلُهُمُ الأَخْرَمُ الأَسَدِيُّ عَلَى أَثَرِهِ أَبُو مِقْدَادٍ الأَنْصَارِيُّ، وَعَلَى أَثَرِهِ الْمِقْدَادُ بْنُ الأَسْوَدِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ. فَأَخَذْتُ بِعِنَانِ الأَخْرَمِ قَالَ: فَوَلَّوْا مُدْبِرِينَ. فَقُلْتُ: يَا أَخْرَمُ احْذَرْهُمْ لاَ يَقْتَطِعُوكَ، حَتَّى تَلْحَقَ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَأَصْحَابَهُ. فَقَالَ: يَا سَلَمَةُ إِنْ كُنْتَ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ، وَتَعْلَمُ أَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَالنَّارَ حَقٌّ فَلاَ تَحُلْ بَيْنِي وَبَيْنَ الشَّهَادَةِ. قَالَ: فَخَلَّيْتُهُ فَالْتَقَى هُوَ وَعَبْدُالرَّحْمَٰنِ فَعَقَرَ بِعَبْدِالرَّحْمَٰنِ فَرَسَهُ وَطَعَنَهُ عَبْدُالرَّحْمَٰنِ فَقَتَلَهُ، وَتَحَوَّلَ عَلَى فَرَسِهِ وَلَحِقَ أَبُو قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَارِسُ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِعَبْدِ الرَّحْمَٰنِ فَطَعَنَهُ فَقَتَلَهُ. فَوَالَّذِي كَرَّمَ وَجْهَ مُحَمَّدٍ لَتَبِعْتُهُمْ أَعْدُو عَلَى رِجْلَيَّ مَا أَرَى وَرَائِي مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَلاَ غُبَارَهُمْ شَيْئاً. حَتَّى عَدَلُوا قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ إِلَى شِعْبٍ فِيهِ مَاءٌ يُقَالُ لَهُ ذُو قَرَدٍ لِيَشْرَبُوا مِنْهُ وَهُمْ عِطَاشٌ. فَنَظَرُوا إِلَيَّ أَعْدُو وَرَاءَهُمْ

فحلّيتهم عنه فما ذاقوا منه قطرة. فخرجوا يشتدّون في ثنيّة. قال: فأعدو فألحق رجلاً منهم فأصكّه بسهم في نغض كتفه. فقلت: خذها، وأنا ابن الأكوع واليوم يوم الرضّع. فقال: ياثكلته أمه أكوعه بكرة. قلت: نعم يا عدوّ نفسه. أكوعك بكرة، وأردوا فرسين على الثنيّة فجئت بهما أسوقهما إلى رسول الله ﷺ. قال: ولحقني عمّي عامر بن الأكوع بسطيحة فيها مذقة من لبن وسطيحة فيها ماء. فتوضأت وشربت. ثمّ أتيت رسول الله ﷺ وهو على الماء الّذي حلّيتهم عنه فإذا رسول الله ﷺ قد أخذ تلك الإبل وكلّ شيء استنقذته من المشركين وكلّ رمح وبردة. وإذا بلال رضي الله عنه نحر ناقة من تلك الإبل الّتي استنقذت. فإذا هو يشوي لرسول الله ﷺ من كبدها وسنامها. قال: فقلت: يا رسول الله خلّني فأنتخب من القوم مائة رجل فأتبع القوم، فلا يبقى منهم مخبر إلاّ قتلته فضحك رسول الله ﷺ حتى بدت نواجذه في ضوء النّهار. وقال: يا سلمة أتراك كنت فاعلاً. قلت: نعم، والّذي أكرمك. قال: إنّهم الآن ليقرون في أرض غطفان. فجاء رجل من غطفان فقال: نحر لهم فلان جزوراً. فلمّا كشفوا جلدها رأوا غباراً. فقالوا: أتاكم القوم فخرجوا هاربين. قال: فلمّا أصبحنا قال رسول الله ﷺ كان خير فرساننا اليوم أبو قتادة. وخير رجّالتنا سلمة. ثمّ أعطاني رسول الله ﷺ سهمين سهم الفارس، وسهم الرّاجل، جمعهما لي جميعاً. ثمّ أردفني رسول الله ﷺ وراءه على العضباء راجعين إلى المدينة. قال: فبينما نحن نسير وكان رجل من الأنصار لا يسبق شدّاً. فجعل يقول: ألا مسابق إلى المدينة! هل من مسابق؟ فجعل يعد ذلك. فلمّا سمعت كلامه قلت: أما تكره كريماً ولا تهاب شريفاً؟ قال: لا إلاّ أن يكون رسول الله ﷺ. قال: فقلت يا رسول الله: بأبي أنت وأمّي، ذرني فلأسابق الرّجل. قال: إن شئت. قال: فقلت أذهب إليك، فثنيت رجلي فظفرت

فعدوت فربطت عليه شرفا أو شرفين أستبقي نفسي. ثم عدوت في أثره فربطت عليه شرفا أو شرفين. ثم إني رفعت حتى ألحقه فأصكه بين كتفيه. قال: فقلت قد سبقت والله. قال: أنا أظن. فسبقته إلى المدينة فوالله ما لبثنا إلا ثلاث ليال حتى خرجنا إلى خيبر مع رسول الله ﷺ فجعل عمي عامر الأكوع يرتجز بالقوم ويقول:

والله لولا الله ما اهتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا

ونحن عن فضلك ما استغنينا فثبت الأقدام إن لاقينا

وأنزلن سكينة علينا

فقال ﷺ: من هذا السابق؟ قال: أنا عامر بن الأكوع. قال: غفر لك يا عامر، وما استغفر رسول الله ﷺ لرجل يخصه إلا استشهد. قال: فنادى عمر بن الخطاب رضي الله عنه؛ وهو على جمل له: يا رسول الله لولا أمتعتنا بعامر؟ فلما قدم خيبر خرج ملكهم مرحب يخطر بسيفه يقول:

قد علمت خيبر أني مرحب شاكي السلاح بطل مجرب

إذا الحروب أقبلت تلهب

فتقدم إليه عمي عامر رضي الله عنه، فقال:

قد علمت خيبر أني عامر شاكي السلاح بطل مغامر

فاختلفا ضربتين فوقع سيف مرحب في ترس عمي عامر وذهب عامر يسفل له فرجع سيفه على نفسه فقطع أكحله. فكانت فيها نفسه. قال سلمة رضي الله عنه: فخرجت فإذا نفر من أصحاب رسول الله ﷺ يقولون: بطل عمل عامر، قتل نفسه. قال: فأتيت رسول الله ﷺ. فقلت: يا رسول الله، بطل عمل عامر. قال: من قال ذلك؟ قلت: ناس من أصحابك. فقال: كذب من قال ذلك. بل له أجره مرتين. ثم أرسلني إلى علي بن أبي طالب رضي الله عنه وهو أرمد. فقال:

لأعْطِينَ الـــرَّايَةَ غَداً رَجُلاً يُحِبُّ اللهَ وَرَسُولَهُ، وَيُحِبُّهُ اللهُ وَرَسُولُهُ. فَأَتَيْتُ عَلِيّاً فَجِئْتُ بِهِ أَقُودُهُ وَهُوَ أَرْمَدُ. فَبَصَقَ رَســـولُ اللهِ ﷺ فِي عَيْنَيْهِ فَبَرَأَ وَأَعْطَاهُ الرَّايَةَ؛ وَخَرَجَ مَرْحَبٌ فَقَالَ:

قَدْ عَلِمَتْ خَيْبَرُ أَنِّي مَرْحَبُ   شَاكِي السِّلاَحِ بَطَلٌ مُجَرَّبُ

إِذَا الْحُرُوبُ أَقْبَلَتْ تَلَهَّبُ

فَقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:

أَنَا الَّذِى سَمَّتْنِي أُمِّي حَيْدَرَه   كَلَيْثِ غَابَاتٍ كَرِيهِ الْمَنْظَرَه

أُوفِيهِمْ بِالصَّاعِ كَيْلَ السَّنْدَرَه

ثُمَّ ضَرَبَ رَأْسَ مَرْحَبٍ فَقَتَلَهُ، وَكَانَ الْفَتْحُ عَلَى يَدِهِ]. أخرجه مسلم.

و« الرَّكِيَّةُ » الْبِئْرُ.

و« جَبَاهَا » التُّرَابُ الَّذِى أُخْرِجَ مِنْهَا وَجُعِلَ حَوْلَهَا.

و« العُزَّل » الَّذِى لاَ سِلاَحَ مَعَهُ.

و« أبغِنِي » أعْطِنِي.

و« وَاسَوْنَا » مِنَ الْمُوَاسَاةِ: الْمُشَارَكَةُ وَالْمُوَافَقَةُ.

و« التَّبِيعُ » الْخَادِمُ الَّذِي يَتْبَعُ مَخْدُومَهُ.

و« كَسَحْتُ شَوْكَهَا » أي نحيته.

و« الضَّغْثُ » أُمَيَّةَ الصُّغْرَىٰ مِن قُرَيْشٍ وَالنَّسَبُ إِلَيْهِمْ عَبْلِى.

و« الْمُجَفَّفُ » الَّذِى عَلَيْهِ تَجَافِيفٌ تَسْتُره فِي الْحَرْبِ.

و« بَدْءُ الْفُجُورِ وَثَنَاهُ » أَوَّلُهُ وَثَانِيهِ.

و« الطَّلِيعَةُ » الجَاسُوسُ.

و« الظَّهْرُ » مَا يُعَدُّ مِنَ الإِبِلِ لِلرُّكُوبِ وَالأَحْمَالِ.

و« السَّرْحُ » المواشي السائمة.

و« الأكمةُ » الرابيةُ ونحوها.

وقوله « يَا صَبَاحَاهُ » أراد يومَ الصَّبَاحِ وهُوَ يومُ الغارةِ.

و« يومُ الرُّضَّعِ » يومُ هَلاَكِ اللِّئَامِ الَّذِينَ يَرْضَعُونَ الإبلَ ولاَ يَحْلِبُونَهَا خَوفاً مِنْ أنْ يَسْمَعَ حلبها مُستمعٌ فيسألهم لبناً.

و« الصَّكُّ » الضَّرْبُ.

و« الرَّحْلُ » كُورُ النَّاقَةِ، وأضَافَهُ إلَيْهِ رَاكِبٌ عَلَيْهِ.

و« البُرْدَةُ » ضَرْبٌ مِنَ الثِّيَابِ.

و« الآرامُ » الأعْلاَمُ مِنَ الحِجَارَةِ.

و« القَرْنُ » جبيلٌ قصيرٌ منفردٌ.

و« الغَلَسُ » ظُلْمَةُ آخِرِ اللَّيْلِ.

و« الاقتضاعُ » أخْذُ الشَّيْءِ وَالانْفِرَادُ بِهِ.

و« الشِّعْبُ » الفرجةُ بينَ الجَبَلَيْنِ كالْوادي.

و« حَلَّيْتُهُمْ » عَنِ المَاءِ بِالْمُهْمَلَةِ: أيْ طَرَدْتُهُمْ.

و« يسندون » يصعدون في الجَبَلِ.

و« نُغْضُ الكَتِفِ » هُوَ الغُضْرُوفُ الْكَبِيرُ الَّذي عَلَى أعْلاَهُ.

وقوله « أكْوَعُهُ بُكْرَةً » أي سَأَلَهُ أنْتَ الأكْوَعُ الَّذِي يَتْبَعُنَا بُكْرَةً. فقال: نَعَمْ.

و« أرْدَوا فَرَسَيْنِ » أي تَرَكُوهُمَا وَلَمْ يَقِفُوا عَلَيْهِمَا هرباً وخوفاً أنْ يَلْحَقَهُمْ.

و« الإنْتِخَابُ » الاخْتِيَارُ وَالانْتِقَاءُ.

و« القِرَى » الضِّيَافَةُ.

و« الجَزُورُ » البَعِيرُ ذَكَراً كَانَ أوْ أُنْثَى.

وَ« العَضْبَاءُ » لَقَبُ نَاقَةِ النَّبِيِّ ﷺ عليه وَسَلَّمَ وَلَمْ تَكُنْ كذلكَ أى مَشْقُوقَةُ الأُذُنِ.

وَ« رَبَطَتْ » أى تَأَخَّرَتْ.

وَ« شَرَفٌ » الشَّوْطُ وَالقَدْرُ المَعْلُومُ فِي المَسَافَةِ.

وَ« يَخْطِرُ بِسَيْفِهِ » أى يَهُزُّهُ مُعْجِباً بِنَفْسِهِ، وَقِيلَ أَرَادَ أَنْ يَخْطِرَ فِى مَشْيَتِهِ مُعْجِباً بِنَفْسِهِ وَسَيْفُهُ فِى يَدِهِ.

وَ« شَاكِى السِّلَاحِ » أى ذُو شِدَّةٍ وَشَوْكَةٍ وَحِدَّةٍ فِى سِلَاحِهِ.

وَ« سَفَلَتْ » لَهُ أَسْفَلَ فِي الضَّرْبِ إذَا عَمَدْتَ ضَرْبَ أَسَافِلِهِ مِنْ وَسَطِهِ إِلى قَدَمَيْهِ.

وَ« حَيْدَرَةُ » اسْمُ الأَسَدِ، سَمَّتْ عَلِيّاً أُمُّهُ بِذلِكَ، وَكَانَ أَبُوهُ غَائِباً فَلَمَّا قَدِمَ سَمَّاهُ عَلِيّاً.

وَ« السَّنْدَرَةُ » مِكْيَالٌ ضَخْمٌ.

3. (4268)- *Seleme İbnu'l-Ekva'* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Hudeybiye'ye geldik. Biz, bindörtyüz kişi idik. (Kuyunun başında) elli koyun vardı. Suyu bunlara bile yetmiyordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kuyunun kenarına oturdu. (İyice hatırlıyamıyorum) ya dua buyurdu, ya da kuyuya tükürdü. Derken kuyunun suyu coştu. Biz de hem kendimiz içtik, hem de hayvanlarımızı suladık. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm, bizi bir ağacın altında biat etmeye çağırdı.

Önce ben biat ettim, sonra herkes gelip sırayla biat etti. Nihayet halkın ortasında kalınca:

"Ey Seleme, biat et!" buyurdu."

"Ey Allah'ın Resulü, en başta ben biat ettim!" dedim.

"Yine de!" buyurdu.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni çıplak, yani silahsız bulmuştu. Bana deriden yapılmış bir kalkan verdi. Sonra bey'at almaya devam etti. Son kişiden de bey'at alınca:

"Ey Seleme, sen bana biat etmiyormusun?" dedi.

"Ey Allah'ın Resulü, ben sana, başta da, ortada (da olmak üzere) iki kere biat ettim" dedim.

"Olsun, yine de" buyurdu. Ben de üçüncü sefer biat ettim. Sonra bana: *"Ey Seleme! Benim sana verdiğim kalkanın nerede?"* dedi.

"Ey Allah'ın resulü dedim, amcam Âmir çıplak olarak bana rastladı, ben de kalkanı ona verdim. Bu sözüm üzerine Aleyhissalâtu vesselâm güldü ve:

"Sen, dedi, vaktin birinde adamın dediği gibisin: "Allahım, demiş, bana öyle bir dost ver ki, o bana, kendi nefsimden daha sevgili olsun!"

Sonra müşrikler bizimle sulh hususunda haberleşmeye başladılar. Öyle ki, birbirimize gidip gelmeler oldu. (Sonunda) sulh yaptık. Ben Talha *İbni Ubeydillah* (radıyallahu anh)'ın hizmetçisi idim. Atını sular, kaşağılar, kendine de hizmet eder, yemeğinden yerdim. (Çünkü) Allah ve Resulü yolunda hicret için malımı ve âilemi terketmiştim.

Biz ve Mekkeliler aramızda sulh yapınca, birbirimizle karıştık. Ben bir ağacın yanına gelip dikenlerini süpürerek dibine yattım. Mekke halkından dört müşrik yanıma geldi. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a hakaret etmeye başladılar. Ben onlara kızdım ve bir başka ağacın dibine geçtim. Silahlarını ağaca asıp yattılar.

Onlar bu vaziyette iken vadinin aşağısından bir münadi şöyle sesleniyordu.

"Muhacirlerin imdadına yetişin! İbnu Züneym öldürüldü!" Hemen kılıncımı çekip, bu uyuyan dört kişiye hızla yürüyüp silahlarını aldım, elimde deste yapıp, sonra da:

"Muhammed'in yüzünü mükerrem kılan o Zât'a yemin olsun, sakın sizden kimse başını kaldırmasın. İki gözü taşıyan (kellesini) uçururum!" dedim. Sonra onları sürerek Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirdim. O sırada amcam Âmir (radıyallahu anh) da Abelât'tan Mikrez denilen bir adamı, üzeri çullanmış bir at üzerinde beraberinde yetmiş müşrik olduğu halde Resulullah'a getirdi. Aleyhissalâtu vesselâm onlara bir nazar edip:

"Bırakın onları, fücurun başı da sonu da onların olsun!" dedi ve hepsini affetti. Bunun üzerine Allah Teâlâ hazretleri şu âyeti indirdi:

"O sizi Mekke'nin karnında (hududu içinde) onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendi..." (Fetih 24-26).

Sonra Medine'ye müteveccihen oradan ayrıldı. Benî Lihyan ile aramızda bir dağın yer aldığı bir yerde konaklardık. Benî Lihyan'ın hepsi müşrik idi. Aleyhissalâtu vesselâm geceleyin dağa tırmanacak kimseye istiğfarda bulundu. Sanki o kimse Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la ashabının gözcülüğünü yapacaktı. O gece iki veya üç kere dağa çıktım.

Sonra Medine'ye geldik. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yük develerini, beraberinde, ben de olduğum halde, hizmetcisi Rabâh ile gönderdi. Ben onun maiyyetine *Talha İbni Ubeydillah* (radıyallahu anh)'ın atı ile çıktım. Ben atı develerle birlikte kırasıya götürüp getiriyordum.

Sabahleyin bir de ne göreyim! Abdurrahman el-Fezârî, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın develerini yağmalamış, hepsini götürmüş, çobanı da öldürmüş.

"Ey Rabâh! dedim, şu atı al; durumu Talha İbni Ubeydillah'a bildir, Resulullah'a haber ver ve de ki: "Müşrikler mer'adaki sürüyü yağmaladılar. Sonra bir tepenin üzerine çıkarak Medine'ye yönelip üç defa nida ettim:

"Ey Sabâhım!"

Sonra adamların arkasından ok atmak üzere çıktım ve şunları da terennüm ediyordum:

"Ben İbnu'l-Ekva'ım, bugün alçakların vay haline! Onlardan birine kavuştum ve semerine bir ok attım. Hatta okun kanadı omuzuna değdi.

"Al bunu!" dedim.

Ben *İbnu'l-Ekva*'ım, Bugün alçakların vay haline! Vallahi onlara atıyor ve yaralıyordum. Bir atlı bana dönecek olsa, bir ağaca gelip dibine oturuyordum. Sonra tekrar atıyordum. Derken dağ(ın vadisi) daraldı. Dar yere girdiler. Ben, dağa tırmandım. Onlara taş atmaya başladım. Böylece onları takib etmeye devam ettim. Öyle ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayvanlarından Allah'ın yarattığı hiç bir deve yoktu ki arkama almamış olayım. Böylece müşrikler benimle hayvanların arasından çekildiler.

Sonra onlara ok atarak arkalarını takip ettim. Nihayet otuzdan fazla bürde ve otuz mızrak bıraktılar. (Hızlı kaçabilmek için) hafiflemek istiyorlardı. Bir şey atacak olsalar, üzerine taşlardan nişan koyuyordum. Ta ki, Resulullah ve ashabı onları tanısın. Böyle gide gide dar bir dağ yoluna geldiler. Bir de ne görsünler! Yanlarına Bedr el Fezârî'nin falan oğlu gelmiş. Hemen kuşluk yemeği yemek üzere oturdular. Ben de bir tümseğin üzerine oturdum. Fezârî:

"Şu gördüğüm de ne?" diye sordu.

"Bununla başımız belada! Vallahi sabahın köründen beri peşimizde. Bize durmadan atıyor. Elimizde ne varsa çekip aldı" dediler.

"Öyleyse sizden ona dört kişi gitsin!" dedi. Böylece bana mütevec-

cihen dört kişi ayrıldı ve dağa tırmandı. Bana konuşma imkânı verdikleri vakit, onlara:

"Beni tanıyor musunuz?" dedim.

"Hayır, sen kimsin?" dediler.

"Ben Seleme İbnu'l-Ekva'ım, Muhammed'in yüzünü şereflendiren Zâta yemin olsun sizden kimi istesem mutlaka yakalarım. Ama sizden kimse beni yakalayamaz!" dedim. Onlardan bir adam:

"Ben biliyorum!" dedi ve geri döndüler. Ben yerimden ayrılmadım. Derken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın atlılarını, ağaçların arası-na girerken gördüm. En önde *el-Ahram el-Esedî*, arkasında *Ebu Katâde el-Ensârî*, onun arkasında *el-Mikdâd İbnu'l-Esved* (radıyallahu anh) vardı. Ahram'ın atının gemini tuttum. (Bu sırada) küffar dönüp gitti. Ahrâm'a:

"Ey Ahrâm! Bunlardan sakın. Resulullah ve ashabı gelinceye kadar yolunu kesmesinler!" dedim. Bana:

"Ey Seleme! Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyor, cennetin de cehennemin de hak olduğunu biliyorsan, benimle şehadet arasına engel olma!" dedi. Ben de onu bıraktım. Abdurrahman'la karşılaştılar. Abdurrahman'ın atını hemen öldürdü. Abdurrahman da onu yaralayarak öldürdü ve onun atına atladı. Derken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın süvarisi *Ebu Katâde* (radıyallahu anh) Abdurrahmân'a yetişti, yaralayıp öldürdü. Muhammed'in yüzünü şerefli kılan Zât'a yemin olsun, ben onları yaya koşarak takip ettim. Öyle ki, arkamda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabı ve tozları sebebiyle bir şey görmüyordum. Gün batımı öncesine kadar böyle devam ettik. Bu sırada bir dağ yoluna saptılar, orada Zû-Karad denen bir su vardı. Sudan içmek için sapılmıştı, çünkü susamışlardı. Peşlerinden koşarak gelen bana baktılar. Ben onları bundan uzaklaştırdım, bir damla bile tadamadılar. Oradan çıkıp zorluk veren bir dağ yoluna saptılar. Ben koşup onlardan bir adama yetiştim, omuz kemiğine bir ok sapladım.

"Al bunu! Ben İbnu'l-Ekvâ'ım. Bugün alçakların vay hâline!" dedim.

"Anasız kalasıca! Bu, sabahki Ekvâ'mı?" dedi.

"Evet ey kendinin düşmanı! Sabahki Ekvâ'ım!" dedim. Dağ yoluna iki at bıraktılar. Onları Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirdim. Amcam Âmir İbnu'l-Ekvâ da birinde sulandırılmış süt diğerinde su bulunan iki kapla bana yetişti. Hem içtim, hem abdest aldım.

Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldim. Az önce kâfirleri

başından kovaladığım suyun başında idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, bütün develeri ve müşriklerden kurtardığım bütün eşyaları, bürdeleri, mızrakları almış buldum. Bilal (radıyallahu anh) da kurtardığım o develerden birini kesmiş, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ciğerini ve hörgücünü kızartıyordu.

"Ey Allah'ın Resûlü! Beni bırak, ashabtan yüz kişi seçip müşrikleri takip edeyim, geriye bıraktıkları bütün habercilerini geberteyim!" dedim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yan dişleri gündüz ışığında görününceye kadar güldü.

- *"Ey Seleme!* buyurdu, *kendini bunu yapabilecek güçte görüyor musun?"*

"Evet dedim, seni şerefli kılan Zât'a yemin olsun! Evet!"

"Şimdi onlara Gatafan yurdunda ziyafet verilmektedir" dedi. Derken Gatafanlı bir adam geldi ve: "Onlara falan kişi bir deve kesmişti, derisini soyar soymaz bir toz gördüler ve:

"Düşman size de gelmiş" deyip kaçıp gittiler" dedi.

(Geceyi orada geçirdik.) Sabah olunca Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bugün en hayırlı süvarimiz Ebu Katade, en hayırlı piyademiz de Seleme idi" buyurdu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana iki hisse verdi: Biri süvari hissesi, biri de piyade hissesi idi. Bana bu iki hisseyi de vermişti.

Sonra *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devesi Adbâ'nın terkisine beni alarak Medine'ye müteveccihen hareket etti. Biz yolda giderken, yaya yürüyüşünde hiç kimsenin kendisini geçemediği Ensar'dan bir adam:

"Medine'ye kadar yarış yapacak var mı; koşucu yok mu? demeye başladı. Bu sözünü habire tekrar ediyordu. Sesini işitince:

"Sen hiç bir iyiye ikram etmez, hiç bir şerefliyi saymaz mısın?" dedim.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hariç hayır!" dedi. Ben *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yönelip:

"Ey Allah'ın Resulü! Annem babam sana kurban olsun, bana müsaade buyurun, şu adamla yarışayım!" dedim.

"Sen bilirsin!" buyurdular. Adama:

"Geliyorum hazır ol!" dedim. Ayaklarımı ayarlayıp sıçradım, koştum. Nefesimi canlı tutmak için bir veya iki tepede kendimi tuttum. Sonra yine onun peşinden koştum. Yine bir-iki tepede kendimi tuttum. Sonra

yetişmek ve omuzları arasına dokunmak için (tabanları) kaldırdım. [Ve dokundum].

"Geçildin, vallahi seni geçtim!" dedim.

"Biliyorum!" dedi. Medine'ye varıncaya kadar onu geçtim. Vallahi Medine'de üç gece kalıp, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte hemen Hayber'e gittik. Yolda amcam Âmir İbnu'l-Ekvâ, halka şu beyitleri terennüm etti:

"Vallahi Allah olmasaydı hidayeti bulamazdık.

Ne sadaka verir ne de namaz kılardık.

Biz senin fazlından müstağni değiliz,

Düşmanla karşılaşınca ayağımıza sebat ver.

Üzerimize sekîne (kuvve-i mânevî) indir."

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm) "Bu da kim?"*dedi. Amcam:

"Ben Âmir İbnu'l-Ekvâ" cevabını verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Mağfiret göresin Ey Âmir!" diye dua buyurdu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kimseye mağfiret dilediğinde bulundu mu mutlaka şehid olurdu. Bunun üzerine Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) kendi devesinin üstünde seslendi.

"Ey Allah'ın Resûlü! Keşke bizi Âmir'le faydalandırsan!" Hayber'e vardığımız zaman, kralları Merhab kılıncı elinde (karşımıza) çıktı. Şöyle söylüyordu:

"Hayber bilir ki ben Merhab'ım,

Silahı tamam tecrübeli bir kahraman.

Savaş olunca alevlenen bir yiğit!"

Amcam Âmir (radıyallahu anh) da ilerleyip şunları söyledi:

"Hayber benim de Âmir olduğumu bilir.

Silahı tam yiğit kahraman."

Hemen iki darbe birbirine girdi. Merhab'ın kılıncı amcam Âmir'in kalkanının içine rastladı. Âmir onu alttan vurmaya yeltendi. Ama kılıcı kendine döndü ve ana damarını kesti. Ölümü de bundan oldu.

(Bir ara) dışarı çıktım. Bir de ne göreyim! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından birkaç kişi:

"Âmir'in ameli bâtıl oldu, o kendi kendini öldürdü!" demezler mi! Hemen ağlayarak Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına geldim.

"Ey Allah'ın resulü! Âmir'in ameli bâtıl mı oldu?" dedim.

"Bunu kim söyledi?" buyurdular.

"Ashabınızdan bazıları!" dedim.

"Bunu kim söylemişse yanılmış. Bilakis onun ecri iki kattır!" buyurdular. Sonra beni Ali İbnu Ebî Talib (radıyallahu anh)'a gönderdiler. O gözünden hasta idi. Bu arada Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sancağı yarın öyle bir zata vereceğim ki Allah ve Resulü'nü sever; Allah ve Resulü de onu sever" dedi. Ali'ye geldim, gerçekten gözünden rahatsızdı. Onu yederek getirdim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gözlerine tükürdü. Anında iyileşti. Sancağı ona verdi.

Sonra Merhab çıktı. Şöyle demeye başladı:

"Hayber bilir ki ben Merhab'ım,

Silahı tamam tecrübeli bir kahraman.

Savaş olunca alevlenen bir yiğit!"

Ali (radıyallahu anh) da şöyle dedi:

"Ben, annemin arslan dediği kimseyim,

Ormanların çirkin manzaralı arslanı gibi,

Düşmanlara kilo ile ton tartarım."[170]

Sonra Merhab'ın başına bir darbe indi ve onu öldürdü. Hayber onun eliyle fethedilmişti." [Müslim, Cihad 132, (1807).]

4269 ٤ – وعن عمرو بن دينار قال: سمعت جابر بن عبدالله رضي الله عنهما يقول: [قال لنا رسول الله ﷺ يوم الحديبية. أنتم اليوم خير أهل الأرض، وكنا ألفا وأربعمائة ولو كنت أبصر اليوم لأريتكم مكان الشجرة]. أخرجه الشيخان.

تقدم ذكرها في حديث ابن الأكوع رضي الله عنه في غزوة الحديبية، وكذا تقدم ذكر خيبر.

4. (4269)- *Amr İbnu Dînar* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Câbir İbnu Abdillah (radıyallahu anhümâ)'yı dinledim, diyordu ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye günü bize şöyle söyledi: "Bugün siz arz ehlinin en hayırlı olanlarısınız. O gün biz bindörtyüz kişi idik. Bugün

170- "Sa' ile sendere kilesi ölçerim." Sa' küçük bir ölçektir. Sendere ise büyük ölçek demektir. Çabuk ma'nâsına da gelir. Az bir güçle çok iyi yaparım veya az zamanda çok iş yaparım gibi ma'nâlara gelir.

görebilseydim, size (Altında biat yapılan) ağacın yerini gösterirdim." [Buhârî, Megazî 35, Menâkıb 25, Tefsir, Feth 5, Eşribe 31; Müslim, İmâret 71, (1856).]

AÇIKLAMA:

1- *Hudeybiye* gazvesi ile alakalı olarak, kitabımız ikisi çok uzun olmak üzere dört hadise yer vermiş durumda. Bu hadislerde, Hudeybiye gazvesini ilgilendiren pek çok teferruatı, hatta başka gazveleri de ilgilendiren bazı meseleleri görebildiğimiz halde Hudeybiye ile ilgili bazı mühim hadiselere hiç rastlayamıyoruz. Bu sebeple, Hudeybiye sulhü'nü *İbnu'l-Esir*'in el-Kâmil Fi't Târih'ini esas alarak İbnu Sa'd ve İbnu Hişam' dan bazı takviyelerle özetlemek istiyoruz.

2- HUDEYBİYE GAZVESİ SEBEPLERİ, NETİCELERİ:

Aslında buna "gazve" değil "sulh" demek daha uygundur.Resulullah ve asabı bu sefere öncekiler veya diğer bir kısım gazveler gibi Kureyş'in kervanını kesmek, düşmanın saldırısını önlemek, hazırlığını bozmak gibi siyasî-askerî bir maksadla çıkmış değillerdi. Diğer müşrik Araplarla aralarında müşterek bir mukaddes, ihtilafsız benimsedikleri uzak ecdad Hz. İbrahim'den mevrus bir mabed olan Ka'be'yi tavaf etmek, umre yapmak istiyorlardı. Resulullah sefere çıkarken -4261 numaralı hadiste Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ın Resulullah'ı hesaba çekercesine yaptığı itirazlarında da görüldüğü üzere- ashaba umre vaadinde bulunmuştu. Herkes "Ka'be' yi tavaf edeceğiz" ümit ve heyecanı ile yola çıkmıştı. Hatta Resulullah öyle bir üslubla vaadde bulunmuştu ki, muhataplar, *"Bu sene umre yapacağız"* diye anlamışlardı. Halbuki *Hz. Ömer*'e cevap sadedinde sarfettiği "Bu sene umre yapacağız dedim mi?" sorusundan anlıyoruz ki, Resulullah umre vaadederken ihtiyatlı davranmış "bu yıl" dememiştir. Umre yolculuğuna uygun olarak, kurbanlık develer alınmış, bunlara kurbanlık olduklarının alameti olmak üzere gerekli takılar takılmış, nişanlar vurulmuştu. Yine kaydedilen rivayetten de anlaşılacağı üzere müslümanlar, savaş teçhizatı da taşımıyorlardı, bir kısmının silahı bile yoktu.

Sefere katılanlar 1400 kişidir: Bir kısmı Muhâcir, bir kısmı Ensar, bir kısmı da bunlara tabi olan bedeviler, Kurbanlık olarak 70 deve vardı.

Müslümanlar Usfan nâm mevkiye gelince Büsr İbnu Süfyan el-Ka'bî *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bularak, müslümanların yürüyüşünden Kureyş'in haberdar olduğunu, Zû-Tuvo'da toplanıp Mekke'ye sokmamak üzere yemin ettiklerini, Hâlid İbnu Velîd'i, müslümanlarla savaşmak üzere Kurâ'i'l-Gamîm'e gönderildiklerini haber verir. Resulullah:

"Şu Kureyş'in yaptığı ne ayıp! Harp iliklerine işlemiş. İnsanlarla benim aramda çekilseler ne kayıpları olacak? Eğer ben mağlub olsam, zaten bunu istiyorlar. Eğer Allah yardım etse de ben galib gelsem kitleler halinde İslam'a girerler. Allah'a yemin olsun, Allah'ın tebliğini, bana verdiği dava için galib oluncaya veya ölünceye kadar cihada devam edeceğim!" der.

Aldığı haber üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolu değiştirir. Önceki rivayette geçtiği üzere Hudeybiye kuyusunun yanına gelinir. Kuyunun suyu sızıntı denecek kadar az ise de Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duasıyla bereketlenir, su sıkıntısı olmaz.

Bu sırada, *Resulullah*'a karşı hep hayırhah olagelmiş, aralarında iyi münasebetler bulunan Huzâ'a kabilesinden Büdeyl İbnu Verkâ el-Huza'î oraya uğrar, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a Kureyş'in kendisiyle savaş hazırlığı içerisinde olduğunu, Ka'be'yi ziyarete izin vermeyeceklerini haber verir. Aleyhissalâtu vesselâm savaşmak için gelmediklerini, umre için geldiklerini, dilerlerse aralarında bir sulh yapabileceğini, ama mâni olmaya kalkarlarsa ölünceye kadar savaşmaktan da kaçınmayacağını yeminle te'kid ederek ifade buyurur.

Büdeyl Kureyş'e gider. Resulullah'ın söylediklerini onlara duyurur.

Kureyş'ten *Urve İbnu Mes'ud:* "Bu adam mâkul bir teklifte bulunmaktadır, kabul edin ve müsaade ederseniz ben bir gidip göreyim!" der, gönderirler.

Resulullah'a gelir ve 4266 numaralı hadiste teferruatlı olarak geçtiği üzere Resulullah'la karşılaşır, bazı konuşmalar yapar. Aleyhissalâtu vesselâm Büdeyl'e söylediklerini burada da tekrar ederek:

★ Savaşmaya değil, Umre yapmaya geldiklerini;

★ Kureyşlilerle belli bir müddet için sulh yapabileceğini,

★ Aksi takdirde ölene kadar savaşacağını söyler. Urve bu esnada, ordugâhı, müslümanların birbirleriyle, Resulullah'la olan münasebetlerini, disiplinli kararlı davranışlarını tedkik eder. Bilhassa Resulullah'a gösterilen tazim ve hürmet onu şaşkına çevirir. Hz. Ebu Bekr ve Muğîre İbnu Şu'be (radıyallahu anhümâ) ile tatsız münakaşalar yapar. Resulullah'la konuşmanın edeb ve protokolünü görür.

Urve Kureyşlilerin yanına dönünce, kendini fevkalade etkileyen müşâhedelerini anlatır ve böylesi bir disiplin ve Resulullah'a bağlılığı, başka yerlerde hiç görmediğini; Bizans'ta ve İran'da krallara böyle bir saygı bulamadığını anlatır.

Urve yanından ayrılır ayrılmaz, Aleyhissalâtu vesselâm, Kureyş'e Hiraş İbnu Ümeyye el-Huzâî ile bir mektup gönderir. Hiraş, Resulullah'ın es-Sa'leb adındaki devesine binerek gider. Kureyşliler deveyi keserler ve Hiraş'ı da öldürmeye kalkarlar. Ahâbişler buna mani olup geri dönmesini sağlarlar. Hiraş, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelir:

Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekkelilere göndermek üzere Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ı çağırır. Hz. Ömer:

"Mekke'de beni koruyacak Beni Adiyy yok. Kureyş benim onlara olan adâvetimin derecesini de biliyor, bana kötülük yapacaklarından korkarım. En iyisi Osman'ı gönderin! O, Kureyşliler nazarında benden daha azizdir!" der. Resulullah, elçi olarak Osman'ı gönderir. Osman (radıyallahu anh) varınca Ebân İbnu Saîd karşılar ve civar (himaye) verir. Hz. Osman, Ebu Süfyan ve diğer Kureyş büyükleriyle görüşür, Resulullah'ın tekliflerini onlara ulaştırır. Hz. Osman teklif vazifesini tamamlayınca, ona:

"Sen dilersen buyur, Ka'beyi tavaf et!" derler. Hz. Osman:

"Hayır! Resûlullah tavaf etmedikçe ben bunu yapmam!" der. Bunun üzerine Kureyşliler Hz. Osman'ı yanlarında tevkif ederler.

Ama, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Hz. Osmân'ı öldürdüler" haberi gelir. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bunlarla savaşmadan edemeyeceğiz!" der ve müslümanları ölmeden dönmemek şartı üzerine biat etmeye çağırır. Bir semüre ağacının altında, tek kişi hariç orada bulunan bütün müslümanlardan bey'at alır. Bu haber de Kureyş'e ulaşır. Bir müddet sonra *Hz. Osman*'ın öldürülmediği haberi gelir. Ağaç altındaki bu bey'atını müteakip müsbet gelişmelerde büyük bir rolü olacak ki Cenâb-ı Hakk inzal buyurduğu bir vahiyle, bey'ata katılanların tebcil eder, rızasını bildirir.

"Andolsun ki, Allah mü'minlerden -seninle o ağacın altında biat ederlerken- razı olmuştur da kalblerindekini bilerek üzerlerine kuvve-i maneviyeyi indirmiş ve onları yakın bir fetih ile ve alacakları birçok ganimetlerle mükafaatlandırmıştır.." (Feth 18-19).

Bu esnada kureyş, Ahâbişlerin seyyidi olan Hulays İbnu Alkame'yi elçi olarak gönderir. Resulullah onu uzaktan görür görmez: *"Bunlar, Ka'be'ye adanmış kurbanlıklara saygı gösterirler, kurbanlık develerinizi onun göreceği şekilde salıverin!"* der. Hulays, daha develeri görür görmez, Resulullah'a uğramadan geri dönüp:

"Benim gördüğüme göre, onlara Ka'be yolunu kesmek helal olmaz! Develer takılar içerisinde!" der.

"Sen otur,sen bedevisin, bu işlerden anlamazsın!" derler. Ancak O:

"Yoo! Bunu söyleyemezsiniz! Ben, Ka'be'yi ziyarete gelenlere mani olacaksınız diye sizinle antlaşma yapmadım. Nefsimi elinde tutan Zât'a yemin olsun, ya Muhammed'le Ka'be'nin arasından çekilirsiniz, ya da ben bütün Ahâbiş halkını bir tek kişi gibi size karşı toplarım!" der.

Müslümanlara karşı birlik yapmada muvaffak olamayacağını anlayan Kureyş, sertliğini biraz daha kaybederek *Mikrez İbnu Hafs*'ı Resulullah'a gönderir. Babın ilk hadisinde de geçtiği üzere Mikrez uzaktan görününce, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bunun fâcir birisi olduğunu söyler.

3- SULH GERÇEKLEŞİYOR:

Mikrez, *Resulullah*'la, konuşurken, uzaktan *Süheyl İbnu Amr* görünür. Aleyhissalâtu vesselâm görür görmez onun adıyla tefe'ülde bulunur: سهل امركم *"İşiniz kolaylaştı."* (171)

Gerçekten Süheyl bir antlaşma yapmak yetkisiyle mücehhez olarak gelmiştir. Uzun ve ciddi pazarlıklardan sonra antlaşma yapılır:

★ *O yıl umre yapılmayacak, gelecek yıl yapılacaktır. Mekkeliler üç gün şehri müslümanlara terkedecekler. Silahlar torbalarda olacak. Üçüncü günden sonra Mekke terkedilecek.*

★ *Mekkelilerden müslüman olup Medine'ye iltica edenler Mekkelilere iade edilecek, müslümanlardan irtidad eden olursa Mekkeliler onu müslümanlara iade etmeyecekler.*

★ *On yıl harb edilmeyecek.*

★ *İsteyen müslümanlarla, isteyen de Kureyş'le akidler yapabilecek.*

Huzâa derhal müslümanlarla akid yapar, Benî Bekr de Kureyş'le akid yapar.

4- MÜSLÜMANLAR MEMNUN DEĞİL:

Müslümanlar bu antaşmadan memnun kalmazlar. Sadece Resulullah bunun bir fetih olduğunun şuuruyla sevinçlidir. Çüknü böylece, Arap yarımadasında müslümanların siyasî bir varlık olduğu, Ka'be'ye sahiplik rolünü deruhte etmekle bütün Arapların temsilcisi ve lideri durumundaki Kureyş tarafından resmen kabuledilmiş oluyordu.

171– Süheyl, kolay ma'nâsına gelen sehl kökünden gelen bir isimdir, Resulullah'ın güzel isimle tefe'ülde bulunduğuna kaç sefer temas ettik.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı sevindiren ikinci husus, aradaki husumetin kalkması, müslümanlarla müşriklerin beşerî münasebetlere girerek müslümanların daha yakından tanınma kapısının açılmasıdır. Böylece, İslam'ın mahiyeti, nezaheti, esasları gerçek hüviyeti ile anlaşılmış olacak ve selim tabiatlerin kabulüne mazhar olacaktı. Bu sebeple Resulullah memnundu ve bu iki neticenin istihsali için, teferruatta bazı kelimelerde hiç ısrar etmedi. Her devirde isim, resim, kelime ve şekilde boğulan müşrik espiri, orada da kendini gösterdi: "Rahman ne demek? bilmiyoruz. Kaldır onu!..." dediler. Pekâla dedi. Resulullah, "Muhammed resulullah ismini kabul etmeyiz" dediler. "Muhammed Abdullah olsun" dedi Hz. Peygambere "Bu sene umre yapamazsın" dediler. "Gelecek sene yapalım kabûl!" dedi Resulullah.

Ama geri kalan müslümanlar memnun değildi. Bir kısmı suskunlukla protestosunu ifade ediyordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh) susamıyor, bütün açıklığı ile son derece sert sorular soruyor, itirazlar yapıyor, adeta isyan ediyordu; o, herkesin adına konuşuyor gibiydi. Tek istisnayı belki de Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) teşkil etmişti. Yapılan sulhta meknuz olan feth'i belki o da göremiyordu, ama derununda galebe çalan teslimiyyet ve sıddîkiyyet sırrı, ruhunda, nübüvvet güneşinden telemmü eden şuaat ve envarın tecelli etmesine vesile olmuş, hususî dünyasına bir kısım hikmet ziyası sağlamıştı. Bu sayede başarıyla olmasa bile, basiretiyle bu hikmetleri idrak etmişti; bu onu, Hz. Ömer'in düştüğü vartadan korumuştu.

Ashab bilhassa iki maddeyi bir türlü hazmedemiyordu:

★ O yıl umrenin yapılamaması,

★ Müslüman olan Mekkelilerin Merdine'ye iltica edince, müşriklere iade edilmesi meselesi.

Bu iki madde tezlil edici, alçaltıcı geliyordu.

5- SULH İSLAM'IN EN BÜYÜK ZAFERİ:

Halbuki az sonra nâzil olan Fetih suresi bu sulhü bir Feth-i Mübîn ilân etmişti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sureyi Hz. Ömer'e baştan sonra okuyunca Hz. Ömer hâlâ mukni değildi: أَوَفَتْحٌ هُوَ "Yani bir fetih mi?" diyordu. Fakat bir müddet sonra, başta Hz. Ebu Bekr olmak üzere pekçok ashab Hudeybiye sulhünün "İslam'ın en büyük zaferi olduğunu" söylemekte ittifak edecektir.

Ayette gelen إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا **"Biz sana apaçık bir fetih (zafer)**

sağladık" (Fetih 1) ifadesini bazı âlimler "...büyük bir fetih hük-mettik" diye anlamıştır. Mücâhid: "Bu, Allah'ın Resûlüne Hudeybiye'de hükmetmiş olduğu şeydir"; Zührî de "İslam, daha önce Hudeybiye fethinden daha büyük bir fethe rastlamamıştı" der.

Hudeybiye tek bir vak'a olarak alınsa böyle bir hüküm tekellüflü, mübalağalı görülebilir. Ama, buna bir sebep nazarıyla bakılırsa büyük bir zafer ağacının çekirdeği olarak görülebilir. Nitekim İbnu'l-Kayyyim der ki: "Evet, Allah'ın, Resulünü aziz kıldığı büyük zaferlerin mukaddime ve çekirdeğini bu sulh teşkil etmiştir. İnsanlar onun sayesinde Allah'ın dinine fevc fevc yani kitleler halinde girdiler. Hudeybiye sulhü bu hadisenin önünde bir kapı, bir anahtar vazifesini gördü. Büyük neticeleri küçük sebeplere bağlamak (dağ gibi ağaca tırnak kadar çekirdeği) mukaddime ve ilancı yapmak daima Allah'ın sâbit, değişmeyen kanunlarından "sünnetullah"tan biri olmuştur. Bunun gibi Hudeybiye hâdisesi fetihlerin en büyüğüdür. Zira insanlar birbirlerinden emin olarak kâfir-müslüman ihtilat etti, karıştı. Müslümanlar onları davet ettiler. Kur'an'ı dinlettiler. Güven içerisinde birbirleriyle İslam hakkında açıktan münâzaralar yaptılar. Müslümanlığını gizleyenler ortaya çıktı. Bu sulh müddetinde bir çok büyükler İslam'a girdi. Bu sebeple Allah onu Feth-i Mübîn olarak isimlendirdi." İbnu Hacer: "Bu dönemde İslâm her kime anlatılabilmişse mutlaka müslüman olmuştur" dedikten sonra "Sulhün devam edebildiği iki sene içerisinde, İslâm'a girenlerin sayısı o zamana kadar girenlerden sayıca daha çoktu ve Kureyş'in büyükleriydi" der.

6- BAZI FAİDELER:

Hudeybiye gazvesini anlatan hadiselerden âlimlerimizin çıkardığı bazı hükümleri kaydediyoruz:

★ İslam'ın neşrinde sulh daha ehemmiyetlidir.

★ Sulh teklif ederken zaaf göstermemeli, düşmanı korkutucu tehdidler eksik olmamalıdır. *Resulullah,* sulhu kabul etmezlerse ölünceye kadar savaşacağını söylemiş, kefereye gözdağı vermek için bütün müslümanlardan yeni bir biat almıştır.

★ Meşveretin fazileti gözükmektedir. *Resulullah* meseleyle ilgili olarak Ümmü Seleme'yle istişare etmiş ve onun: "Sen kurbanını kes, baş traşını ol" tavsiyesini uygulamış; ashab peşinden gelmiştir. Bazı alimler bu hadisten hareketle kadınlarla da istişare edilebileceğini söylemiştir. Ancak İmamu'l-Harameyn: "Fikir beyan edipde isabet eden Ümmü Seleme'den başka kadın bilmiyorum" demiştir. Fakat, Kur'an'da Hz. Şuayb'

ın kızının Hz. Musa ile ilglii tavsiyesine babasının uyma örneği de gösterilerek *İmamu'l-Harameyn'*e itiraz edilmiştir.

★ Kabeye hacc ve umreyi yasaklayanla savaşılır. Ancak sulh yolu mümkünse efdaldir.

★ *Düşman gözcülerinden gizlenip, ani baskın evladır.*

★ Zararı def için suhûletli yol terkedilip meşakkatli yol tercih edilebilir.

★ Ordudan önce gözcüler, haberciler çıkarılmalıdır, bu müstehabtır.

★ Düşmanla ilgili meselelerde kararlı olunur, mütereddid olunmaz.

★ Harpte hile caizdir. *Resulullah* buna teşvik etmiştir. Harb dışında ise hileyi Aleyhissalâtu vesselâm şiddetle yasaklamıştır.

★ İstişare sadece doğru görüşü tesbite yönelik değildir, etba'ın gönlünü hoş etmeye de yöneliktir.

★ Dinle ilgili bazı işlerde müsamaha caizdir.

★ Tâbi durumunda olan kimse metbu (yani uyduğu) kimseye, sırf hal-i hazırdaki görünüşe göre itirazda bulunması uygun düşmez, teslim gerekir. Çünkü metbu meselesinin istikbale matuf yönünü tâbi'den iyi bilir. Çünkü o, daha çok tecrübe etmiş olma şansına sahiptir. Hele o zat vahiyle müeyyed ise!

★ Hadis sıdkına delil olduğu takdirde kâfirin haberine itimad edilebileceğini de gösterir. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm'ın haber getirmek üzere gönderdiği Huzâ'î henüz kâfir idi. Resulullah, küfrüne rağmen bu iş için onu seçti, zira, o böylece, onlarla görüşme, konuşma, onların esrârı hakkında daha kolay haber toplama imkânına sahipti.

★ Emân verilen kâfirin malı gadren alınamaz.

Hadisten âlimler, hac menâsiki vs. için başka hükümler de çıkarmışlar ise de burada onlara yer vermeyeceğiz.

7- SULHÜN BOZULMASI:

On yıl müddetle muteber olmak üzere yapılan antlaşma iki yıl geçmeden kadük hale geldi. Bazı maddeleri işlemez oldu. Şöyle ki: Müslüman olan Mekkelilerin Medine'ye alınmaması müşriklerin ısrar ettikleri bir madde olduğu halde, kendi talebleriyle ibtal edilmişti.

"On yıl savaşmama" maddesini de yine müşrikler ihlâl ettiler. Şöyle ki:

Hudeybiye antlaşmasında bir maddenin, her iki tarafı da komşu ka-

bilelerle antlaşma yapmada serbest bıraktığını söylemiş, Huza'a kabelisinin müslümanlarla, Benî Bekr'inde müşriklerle ittifak antlaşması yaptığını belirtmiştik. Bu iki kabile eskiden beri birbirlerine husumet besleyen iki komşu idiler. Belazurî'nin açıkladığı üzere, bir gün, Benî Bekr'e mensup bir kimse, Huzâ'a'lı birisinin yanında Resulullah'ı hicveden sözler sarfeder. Huza'alı buna tahammül edemez ve öbürüyle kavga edip onu yaralar. Bu bahane ile iki kabile savaşa tutuşur. Mekkeliler bu savaşta derhal müttefikleri olan Bekrîlere, silah, hayvan vs. verirler. Dahası *Safvân İbnu Ümeyye, İkrime İbnu Ebî Cehl, Sehl İbnu Amr* gibi bir kısım Kureyşliler gizlice fiilen savaşa katılarak çok sayıda Huzaalı öldürürler.

Huzâalılar *Resulullah*'a bir hey'et göndererek sâdece aralarındaki yeni akdi değil, ta eskiden beri mevcut olan dostlukları hatırlatarak yardım taleb ederler. Getirdikleri haberler meyanında "Mekkeli müşriklerin antlaşmayı bozmuş olması" da var. Resulullah onlara yardım vaadinde bulunarak geri çevirir.

Nitekim, hatalarını anlayan Mekkeliler de Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şefleri Ebu Süfyân'ı göndererek antlaşmayı yenileme yolları ararlar.

Ebu Süfyân Medine'de başta Resulullah'ın zevcesi olan kızı Ümmü Habîbe (radıyallahu anhâ) olmak üzere Hz.Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Ali her kime uğradıysa çok soğuk karşılanır. O, açıktan "antlaşmayı bozduk" demezse de "antlaşmada ben hazır değildim" gibi ifadeleriyle suç üstü durumunu teyid eder. Mescidde görüştüğü Resulullah da talebine hiç bir cevap vermez. Bir rivayette ise şu diplomatik cevabı verir: *"Siz, antlaşmada değişiklik yapmadıysanız, bizden hiç bir surette korkmamalısınız."*

Aslında antlaşma bozulmuştur. Resulullah da derhal Mekke'nin fethi için hazırlıklara başlamıştır. Ancak bunun sezdirilmemesi lazımdır. Zira Mekke'yi âniden basıp kan dökmeden teslim almayı planlamaktadır. Bunu Fetih Gazvesinde açıklayacağız.

8- HUDEYBİYE SULHÜNDE ADI GEÇENLER:

EBU BASÎR: Adı Utbe İbnu Esid'dir. Hudeybiye sulhünden sonra Resulullah'a gelip iltica edenlerdendir. Hudeybiye Sulhünden Medine'ye döner dönmez Aleyhissalâtu vesselâm'a gelen Ebu Basîr iltica taleb eder. Mekkeliler derhal mektup yazıp iki kişi de göndererek Ebu Basir'in iadesini talep ederler.

Resulullah, Ebu Basîr'i çağırtıp:

"Ey Ebu Basîr! Bu adamlarla hangi şartlar üzerine antlaşma yaptığımızı biliyorsun. Biz sözümüzden dönmeyiz. Sen kavmine dön!" der. Ebu Basîr:

"Ey Allah'ın Resulü! Müşrikler dinim sebebiyle bana işkence yaptıkları halde, beni iade mi ediyorsun?" der. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ey Ebu Basîr sabret, Allah'tan mükâfaatını bekle. Allah sana ve senin gibi olan diğer güçsüz mü'minlere kurtuluş verecektir!" buyurur. Ebu Basîr ve muhafızları beraberce çıkarırlar. Zülhuleyfe'ye gelince, orada muhafızının kılıncını kurnazlıkla alır ve öldürür. Öbürü koşarak Resulullah'a gelir. Çok geçmeden de Ebu Basîr kılıncı kuşanmış olarak Resulullah'ın yanına gelir.

"Ey Allah'ın Resûlü! Taahhüdün yerine geldi (sen teslim ettin), ben kendimi kurtardım!" der. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Harb kızıştıranın anası ağladı! Keşke onunla başkaları da olsa!" diyerek hem kaçmasına hem de yanında birkaç kişilik bir çete teşkil etmesine işaret eder.

Ebu Basîr, yine teslim edileceğini anlayarak hemen Medine'yi terkeder. Deniz kenarındaki Îs denen yere iner. Burası Mekkelilerin Şam'a giderken yollarının geçtiği bir yer idi. Mekke'deki müslümanlar onu işittiler. Her biri teker teker yanına geldi. Derken orada altmış-yetmiş kişilik bir müslüman grup meydana geldi. Yakaladıkları her Kureyşliyi öldürüyorlar, oradan geçen her kervanın yolunu kesiyorlardı. Sonunda Kureyşliler Resulullah'a mektup yazarak aralarındaki akrabalığı da hatırlatarak, bu müslümanlara ihtiyaçlarının olmadığını, Medine'ye kabul edebileceğini belirtirler. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ricalarını kabul ederek, Ebu Basîr ve yanındakilerin Medine'ye gelmelerini yazar. Mektup kendilerine ulaştığı zaman hasta olan *Ebu Basîr* vefat eder. Ebu Cendel onu oraya defneder ve kabrinin yanına bilahare bir mescid inşa ettirilir.

İbnu Hacer der ki: "Ebu Basîr'in kıssasından çıkan bir faide şudur: "Saldırgan müşriği hile ile öldürmek caizdir. Ebu Basîr'den sadır olan davranış gadr ve ihanet sayılmaz. Çünkü o, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la Ebu Süfyan arasındaki antlaşmada tesbit edilen hususlara girmez. Çünkü o esnada Mekke'de mahpus durumdaydı. Kendisini götüren müşriğin onu müşriklere teslim edeceğinden korkunca, onu öldürmek suretiyle nefsini korudu ve dinini de müdâfaa etmiş oldu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu davranışı sebebiyle onu ayıplamadı. Bu du-

rumdan anlaşılır ki, Ebu Basîr gibi hareket eden kimseye diyet gerekmez." İbnu İshâk'ın nakline göre, Süheyl İbnu Amr'a, Âmirî'nin katledilme haberi ulaşınca kendi grubuna mensup olması haysiyetiyle diyetini taleb eder. Ancak *Ebu Süfyân* ona: "Muhammed'den bunu isteme hakkına sâhip değiliz, çünkü o, antlaşma şartına uydu. Ebu Basîr'in ailesine de diyet ödemek gerekmez, zira o, ailesinin dininde değil" der. Hadisede şu husus da gözükmektedir: Müşriklerden iltica edenler, onlar taleb etmedikçe onlara teslim edilmez. Çünkü, Ebu Basîr'i birinci sefer taleb edince, Aleyhissalâtu vesselâm derhal teslim etti, ancak ikinci sefer gelince, hemen onlara göndermedi. Eğer, Ebu Basîr yanında iken tekrar taleb etselerdi, yine de verecekti. Ebu Basîr bu durumu anlayınca kaçıp kendini kurtardı.

EBU CENDEL: Benî Amir İbn Lüey kabilesindendir. Adı el-Asî'dir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la Hudeybiye müsâlahasını imzalayan *Süheyl İbnu Âmir*'in oğludur.

Mekke'de ilk müslüman olanlardan bilinir. Ancak bağlanmış ve dini sebebiyle işkence edilmiştir. Bizzat babası zincire vurmuştur. Hudeybiye sulhü sırasında bir yolunu bulup kaçtı, Hudeybiye sulhü imzalanırken müslümanlara iltica etti. Babası onu görünce üzerine yürüyüp tokatlamış, elbisesinin yakalarından tutup yere çalmıştır. Resulullah'a da yönelerek:

"Ey Muhammed! Aramızdaki antlaşma bu gelmezden önce kesinleşti!" diyerek, antlaşma icabı, kendisine teslim edilmesini taleb etmiş, Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Doğru söyledin!" diyerek kabul etmiştir. Ebu Cendel avazı çıktığı kadar bağırarak yardım taleb eder:

"Ey müslümanlar! Dinim sebebiyle işkence gördüğüm halde beni teslim mi ediyorsunuz?" der. Resulullah onu sükûnete davet eder:

"Ebu Cendel, sabret, Allah'tan sevabını um. Zira Allah hem senin için hem de seninle beraber olan diğer güçsüzler için bir kurtuluş yaratacaktır. Biz bunlarla sulh yaptık, verdiğimiz sözü bozmayız!"

Ebu Cendel, babasının yanından ikinci sefer kaçıp, Ebu Basîr'e iltihak eder ve Kureyş'e karşı çete hareketlerine katılır.

Bilahare müslüman olan babası ile birlikte ölünceye kadar Şam'da cihada iştirak eder.

SÜHEYL İBNU AMR: Hudeybiye Sulhü'nde Mekkelileri temsilen antlaşmayı yapan kimsedir. Kureyş'in ileri gelenlerinden biridir. Aklı ve hitabeti ile tanınmıştır. Bedir savaşında kâfir olarak esir edilmiştir. Üst

dudağı yırtık idi. Esir alındığı zaman Hz. Ömer: "Ya Resulullah müsaade et, dişlerini sökeyim de bir daha aleyhinize hitabta bulunamasın!" der. Ancak *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ey Ömer, sen onu bırak, onun zamanla takdir edeceğin bir makamı olacaktır"* diyerek müsaade etmez. Nitekim, Resulullah'ın vefatından sonra bedevilerin irtidad hareketleri başlayınca, Mekke'de de bazı sarsıntılar olduğu zaman Mekke'de Resulullah'ın emiri Attâb İbnu Esîd ihtifâ edince Süheyl kalkıp ortalığı yatıştıran bir konuşma yapmıştır: "Ey Kureyşliler, en son islâm'a giren ve ilk ondan çıkanlar olmayın! Vallahi bu din güneş ve ay doğup batmaya devam ettiği müddetçe devam edecektir. Kim Muhammed'e tapıyor idiyse bilsin ki o ölmüştür. Kim de Allah'a tapıyor ise bilsin ki O diridir ve ölümsüzdür..." diye başlayan müessir bir konuşma yapar. Attâb ortaya çıkar ve Kureyş İslam'da sâbit kalır. Resulullah'ın kunutta beddua ettiği kimselerdendir. Bunun üzerine لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ âyeti nâzil olur.

Süheyl (radıyallahu anh) Mekke'nin fethinde müslüman olur ve sonuna kadar samimi bir müslüman olarak kalır. Aleyhissalâtu vesselâm Fetih günü Beytullah'a girip çıktıktan sonra kapısının önünde durur, toplanan halka hitabeder ve *"Ne diyorsunuz?"* diye sorunca, Süheyl İbnu Amr: "Hayır! diyor, hayır ümid ediyoruz, seni kerim bir kardeş, kerim bir kardeşin oğlu biliyoruz? (Fethe) muktedir oldun, (davanı başardın)!" diye mukabelede bulunarak bir nevi müsâmaha taleb eder. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mukabele eder: *"Ben, kardeşim Yusuf aleyhisselam'ın söylediğini söylüyorum: Bugün kimseye kınama yok!"*

Süheyl, Huneyn ganimetinden kendisine yüz deve verilenler arasında yer alır.

Hasan Basri Hazretleri der ki: "Halk Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ın kapısında toplanmıştı. Aralarında *Süheyl İbnu Amr, Ebu Süfyân İbnu Harb, Hâris İbnu Hişâm* gibi fetih günü müslüman olan (Kureyş'in ileri gelenleri) de vardı. *Hz. Ömer*'in çağırıcısı çıktı. Bedir Ehlinden başlayarak içeri almaya başladı. Süheyb, Bilâl, Ammâr gibi (bir kısım köle asıllılar, Bedir ehli oldukları için önce çağrıldılar). Hz. Ömer bunları seviyordu. Ebu Süfyân:

"Bugün gördüğüm (şu hakareti) hiç görmedim. Şu köleler çağrılsın da biz burada oturalım, bize hiç iltifat edilmesin!" der. Söz alan Süheyl *İbnu Amr:*

"Ey kavm! Ben yüzünüzdeki (öfkeyi) görüyorum. Eğer kızacaksanız kendinize kızın. Onlar da, siz de beraberce İslam'a çağırıldınız. Ama on-

lar koşmada acele etti, siz geç kaldınız. Sizin, faziletçe kaybettiğiniz şey, erken girmede kıskançlığa düştüğünüz şu kapıdan çok daha mühim" der ve devam eder:

"Ey insanlar! Gördüğünüz gibi bunlar sizi fazilette geçtiler! Bunun telafisi yok! Vallahi bu böyledir. Ama şu cihada bakın, ona kendinizi verin. Allah size şehâdet nasib edebilir."

Süheyl sonra kalkıp Şam'a gider. Kızı Hind dışındaki bütün aile efradını da beraberinde götürür. Gayesi cihaddır. Orada ölürler. *Süheyl* (radıyallahu anh)'ın *Hz. Ömer* zamanında Hicretin 15. yılında Amavâs vebasında öldüğü söylenmiştir. Keza Yermük'te hatta Saffer gününde öldüğü de söylenmiştir. Süheyl'in sonradan müslüman olanlar arasında, namaz oruç ve sadaka gibi ahirete bakan amel ve ibadetlerde en ileri olduğu belirtilmiştir. Kur'an okununca çok duygulandığı, fazlaca göz yaşı döktüğü, Muaz İbnu Cebel'e sıkça uğrayıp ondan ağlayarak Kur'an dinlediği meşhurdur.

Süheyl, müslüman olmazdan önceki ömründe Resulullah'a karşı verdiği mücadelelerle hep hayıflanmış, *Bedir, Uhud, Hendek* vs. savaşlarda, diğer arkadaşlarından biri gibi kâfir olarak ölmediğine çok hamdetmiş, kayıplarını telafi edebilmek için ömrünün cihadla geçmesine gayret etmiş ve şehid olarak ölmeyi gaye edinmiştir. Radıyallahu anh.

İÇİNDEKİLER